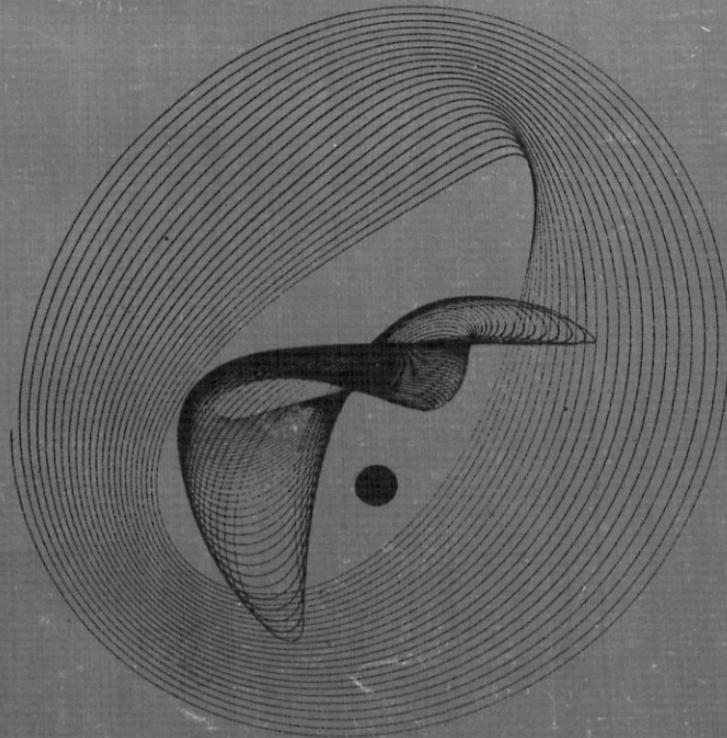

ΒΛΑΧΑΚΗ - ΜΗΤΣΟΠΟΥΛΟΥ

'Αναλύσεις Λογοτεχνικών Κειμένων

Τάξις Ε' Τεύχος Α'

Ν. ΒΛΑΧΑΚΗ - ΑΝΑΛΥΣΕΙΣ ΜΟΣΕΠΗΜΙΚΩΝ

ΑΝΑΓΝΩΣΜΑΤΩΝ

Η 6

N. A. ΒΛΑΧΑΚΗΣ - Γ. N. ΜΗΤΣΟΠΟΥΛΟΣ
ΦΙΛΟΛΟΓΟΙ

Βλαχάκης, Ν. Α

ΑΝΑΛΥΣΕΙΣ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΑΝΑΓΝΩΣΜΑΤΩΝ

ΒΣ

Ε' ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ

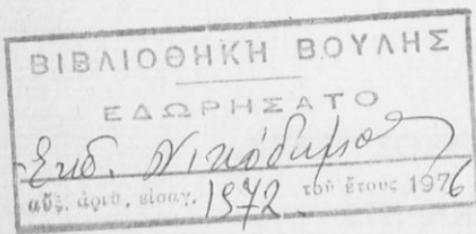
ΤΕΥΧΟΣ Α'

ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ "ΖΕΥΣ,,

ΑΘΗΝΑΙ 1975

002
ΚΛΣ
ΕΓ3
220

Άρχες (ρίζες) της νεοελληνικής λογοτεχνίας (και γενικότερα φιλολογίας)

Κάθε λογοτεχνία βέβαια έπηρεάζεται από τις κοινωνικοπολιτικές συνθήκες ένδος λαού. Έτσι δφείλει δπωσδήποτε ν' άκολουθη πρός τις ιστορικές έκδηλώσεις και περιπέτειες του έθνους. «Οσο γιά τη νεοελληνική μας λογοτεχνία (και εύρυτερα, φιλολογία) είναι τόσο πλούσια σε μεταβολές και έκδηλώσεις, όσο και ή αντίστοιχη ιστορική μας πορεία. Πολὺς λόγος —και διαφωνίες υπάρχουν άκόμη— έχει γίνει γιά τό πού πρέπει να τοποθετήσωμε τὸ ξεκίνημά της. Στόν 10ο αιώνα, στά 1204 μὲ τὴ φραγκοκρατία ἢ πολὺ πιὸ ὄψιμα, στά 1453; Βέβαια οἱ ύποστηρικτές κάθε περιπτώσεως ἔχουν τὰ ἐπιχειρήματά τους, ἀλλ᾽ ή ἐπικρατέστερη ἀποψή είναι δτὶ πρέπει ν' ἀναζητήσωμε τὶς ἀρχές πολὺ πρώιμα, στόν 10ο αιώνα, στὴν καρδιὰ τοῦ Βυζαντίου, στὶς σάτιρες τοῦ ἵπποδρόμου καὶ στὴν ἡρωικὴ ἐποποίᾳ μὲ τὰ δημοτικὰ ἀκριτικὰ τραγούδια. Τώρα δν ἀναρωτηθῆ κανεὶς τὶ δουλειὰ έχει δ νέος ἑλληνισμός, ποὺ έχει «εἰσθάλει», γιά νὰ πούμε έτσι, κατάβαθμα στὸ Βυζάντιο, νομίζομε πὼς θὰ λάθη μόνος του τὴν πειστικὴ ἀπάντηση· δηλαδὴ σάτιρα καὶ ἡρωικὴ ἀντίληψη —όσο και νὰ φαίνωνται ἀταίριαστα— ποὺ τὰ βρίσκομε στοὺς Βυζαντινοὺς στόν 10ο αιώνα και νωρίτερα — είναι και τὰ δύο τὰ βασικὰ γνωρίσματα, οἱ γνήσιες ὄψεις, τῆς σκέψεως και τῆς ζωῆς τοῦ σύγχρονου ἑλληνισμοῦ.

ΠΕΡΙΟΔΟΙ ΤΗΣ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑΣ: Πρῶτα πρῶτα πρέπει νὰ δηλώσωμε πὼς ή διαίρεση σὲ περιόδους και σχολές δὲν είναι ποτὲ ἀπόλυτη και σωστή, ἀλλὰ σχετική και «συμβατική», γιατὶ βέβαια, δπως και ή πορεία τῆς ιστορίας, έτσι και τὰ προϊόντα τοῦ πνεύματος δὲν χωρίζονται μὲ στεγανά... Είμαστε ύποχρεωμένοι δμως νὰ θεωρήσωμε τὶ λογοτεχνία μας στὴν παρακάτω —ποὺ είναι και ή ἐπικρατέστερη— πορεία της.

α) 1000—1204^ο βασικές έκδηλώσεις: 'Ακριτικὸ ἔπος, ἀκριτικὸς κύκλος, πτωχοπροδρομικὴ ποίηση.

β) 1204—1453^ο βασικές έκδηλώσεις: 'Ερωτικὲς μυθιστορίες, χρονικὸ τοῦ Μορέως. Παντοῦ ἐδῶ είναι δλοφάνερη ή Φραγκικὴ ἐπίδραση· παράλληλα δμως οἱ Βυζαντινοὶ - «Ἐλληνες ὀρχίζουν ν' ἀποκτοῦν τὴ συνείδηση τοῦ ἔθνισμοῦ τους, σύμφωνα μὲ τὴ βαρυσήμαντη ρήση τοῦ φιλοσόφου μας Γεμιστοῦ - Πλήθωνα» «Ἐλληνές ἔσμεν ὡς ή τε φωνὴ (γλῶσσα) και ή πάτριος παιδεία μαρτυρεῖ».

γ) 1453—1821 (Τουρκοκρατία) βασικές έκδηλώσεις: Πεζὸς λόγος, διαφωτιστές, διδάσκαλοι τοῦ γένους, δημ. τραγούδια, κρητικὴ σχολή, πρεσπαναστατικὴ ποίηση· δηλαδὴ μιὰ πολὺ γόνιμη και παραγωγικὴ περίοδος.

δ) 1821—1880^ο βασικές έκδηλώσεις: 'Επτανησιακὴ σχολή, Φαναριώτες, Α' 'Αθηναϊκὴ σχολή.

ε) 1880—1922^ο βασικές έκδηλώσεις: Β' 'Αθηναϊκὴ σχολὴ (Παλαμική), μὲ τὶς διάφορες ύποδιαιρέσεις και τὰ παρακλάδια της, δπως θὰ βλέπωμε προχωρώντας στὰ ἔκαστοτε ἐπὶ μέρους· πρᾶγμα ποὺ δείχνει πόσο ποιοτικὰ και ποσοτικὰ είναι σπουδαία αὐτὴ ή περίοδος τῶν γραμμάτων μας.

στ) 1922—1940^ο περίοδος τοῦ μεσοπολέμου (ή γενιά τοῦ 20 και ή γενιά τοῦ 30).

ζ) 1940— μεταπολεμική περίοδος, τόσο πλούσια καὶ ἐνδιαφέρουσα σὲ ἀναζητήσεις καὶ προθληματισμούς.

ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗΣ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑΣ: Πολλά ἔχουν γραφῆ γιὰ τὰ γράμματα στὸ Βυζάντιο, δτὶ δηλαδὴ οἱ Βυζαντινοὶ ἔπαιξαν ρόλο συντηρητοῦ καὶ θεματοφύλακος τῶν κλασσικῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων καὶ δὲν ἔδωσαν δικῆ τους σοθαρὴ δημιουργία καὶ πρωτοτυπία στὴ λογοτεχνία τους. Αὐτὸ βέβαια μέχρι σ' ἔνα σημεῖο εἶναι σωστό, ἀλλ' εἶναι ἀδικία νὰ μὴν ἀναγνωρισθῇ δτὶ καὶ δ ὀρθόδοξος βυζαντινὸς ἑλληνικὸς κόσμος ἔχει τὴ δικῆ του σοθαρὴ συμβολὴ στὴ λογοτεχνία καὶ γενικότερα στὴ φιλολογία. Μόνο ποὺ κάνομε λάθος δτὰν τὴ συγκρίνωμε μὲ τὴν ἀρχαία ἑλληνική γιατὶ ἀλλη ἡ κοσμοθεωρία καὶ διαφορετικὰ τὰ ἰδανικὰ τώρα. Τὸ ὀρθόδοξο χριστιανικὸ πνεῦμα εἶναι φυσικὸ νὰ διαποτίζῃ δλα τὰ βυζαντινὰ δημιουργήματα τοῦ λόγου καὶ τῆς τέχνης. "Ἐτσι εἶναι ἀπαραίτητο νὰ ξέρωμε δτὶ ἀπὸ τοὺς πρώτους μέχρι τοὺς τελευταίους βυζαντινοὺς αἰώνες ἔχομε δυὸ παράλληλα ρεύματα στὴ λογοτεχνίᾳ τὰ θρησκευτικὰ - ἐκκλησιαστικὰ δημιουργήματα, μὲ λαϊκότερο χρῶμα, γιατὶ ἀποτείνονται καὶ ἀφοροῦν στοὺς πολλούς καὶ τὴ λογία (τὴ «Θύραθεν» δπως τὴν ἔλεγαν) παραγωγή, ποὺ ἐμιμεῖτο τὰ κλασσικὰ ἀρχαία πρότυπα (σὲ γλῶσσα, ύφος καὶ περιεχόμενο) καὶ ἀπευθύνετο στοὺς λίγους.

Βυζαντινὴ ιστοριογραφία: Τὶς δυὸ παραπάνω τάσεις παρακολουθεῖ καὶ ἡ ιστοριογραφία, μὲ ἀποτέλεσμα ἀπὸ πολὺ νωρὶς νὰ ἔχωμε δυὸ κλάδους τῆς τοὺς κατ' ἔξοχὴν ιστορικούς καὶ τοὺς χρονογράφους. Καὶ οἱ μὲν ιστορικοὶ ἔχουν γιὰ βασικὰ γνωρίσματά τους: α) ἀναφέρονται στὰ γεγονότα μιᾶς συγκεκριμένης ἐποχῆς, περίπου τῆς δικῆς τους, β) ἡ συγγραφή τους, ἀποτείνεται στὸ μορφωμένο κοινό, γ) ἡ γλῶσσα τους εἶναι ἡ λογία καὶ προσπαθοῦν νὰ μιηθοῦν τὰ ἀρχαῖα κλασσικὰ πρότυπα. Οἱ δὲ χρονογράφοι ἔχουν γιὰ βασικὰ γνωρίσματά τους: α) ἀρχίζουν τὴν ἀφήγηση οἱ περισσότεροι ἀπὸ τὴν κτίση τοῦ κόσμου, συνοπτικὴ πολύ, ἀμέθοδη (ἀρκετὰ τὰ μυθεύματα καὶ οἱ «χοντρὲς» ἀνεκρίθειες), ποὺ πυκνώνει στὰ σύγχρονά τους γεγονότα, β) ἡ συγγραφή τους ἀπευθύνεται στὸ λαϊκὸ κοινό, γ) ἡ γλῶσσα τους εἶναι τὸ ἴδιωμα τῆς καθημερινῆς χρήσεως, διαθισμένο ἀπὸ ἀρχαῖες, ἐκκλησιαστικὲς καὶ ἔνες λέξεις.

Σκόπιμο καὶ κατατοπιστικὸ εἶναι νὰ παραθέσωμε τοὺς ἀντιπροσώπους τῆς ιστοριογραφίας στὶς διάφορες βυζαντινές περιόδους. α) Ἐποχὴ Ἰουστινιανοῦ (6ος αἰώνας): Ἰστορικοί, οἱ: Προκόπιος (σπουδαῖος), Ἀγαθίας, Μένανδρος, Εὐάγγειος, Ἰωάννης δ Λυδός. Χρονογράφοι, Ἰωάννης Μαλάλας, Ἡσύχιος. β) Ἐποχὴ Ἡρακλείου (7ος αἰώνας): Ἰστορικὸς δ Γ. Πισίδης (βέβαια ήταν καὶ σπουδαῖος ποιητής). γ) Ἐποχὴ τῆς εἰκονομαχίας (717—867): Ἰστορικοί, Νικηφόρος (Πατριάρχ. Κων/λεως), Δαμασκηνὸς Ἰ. (βέβαια ήταν πολυσχιδῆς φυσιογνωμία). Χρονογράφοι, Γ. Σύγκελλος, Θεοφάνης Ὁμολογητής. δ) Ἐποχὴ τῆς Μακεδονικῆς Δυναστείας (10ος—11ος αἰώνας): Ἰστορικοί: Κ. Πορφυρογέννητος (αὐτοκράτωρ, πολύμορφος λόγιος), Λέων δ Διάκονος, Ἰωάνν. Καμενιάτης, Μιχαήλ Ψελλός (ἡ πιὸ πολύμορφη πνευματικὴ φυσιογνωμία διου τοῦ Βυζαντίου). Χρονογράφοι, Ἰωσήφ Γενέσιος, Γεώργ. Δαφνοπάτης. ε) Ἐποχὴ τῶν Κομνηνῶν - Ἀγγέλων (12ος καὶ 13ος αἰώνας): Ἰστορικοί, Νικηφόρος, Βρυέννιος, Ἀννα Κομνηνή, Ἰωάνν. Κίνναμος, Νικήτας Ἀκομινάτος ἡ Χωνιάτης (σπουδαῖος, αὐτὸς ἔξιστορεὶ γιὰ τὴν δλωση καὶ λεηλασία τῆς Κων/λεως ἀπὸ τοὺς Φράγκους τὸ 1204), Ἰωάνν. Τζέτζης. Χρονογράφοι, Γεώργιος Κεδρηνός, Ἰωάνν. Ζωναράς, Κων. Μανασσῆς, Μιχ. Γλυκάς.

στ) Ἐποχὴ τῶν Παλαιολόγων (14ος καὶ 15ος αἰώνας): Ἰστορικοί, Γ. Πα-

χυμέρης, Νικηφ. Γρηγορᾶς, Ἰωάνν. Κανανός. Ἐδῶ ἀνήκουν καὶ οἱ 4 ἱστορικοὶ τῆς «ἀλώσεως», καθὼς λέγομε: Μιχαὴλ Δούκας, Γ. Φραντζῆς, Λαόνικος Χαλκοκονδύλης, Μιχ. Κριτόθουλος.

Γιὰ τὰ ἄλλα εἶδη τῶν βυζαντινῶν γραμμάτων μας, ἐπειδὴ δὲν ἀντιπροσωπεύονται στ' ἀναγνωστικό μας, δὲν κρίνομε σκόπιμο νὰ κάμωμε λόγο, ἀπλῶς θά παραθέσωμε τοὺς σπουδαίους ἀντιπροσώπους τους: α) Τῆς Θρησκευτικῆς - ἐκκλησιαστικῆς Φιλολογίας: 'Ο ἐκκλησιαστικὸς ἱστορικὸς Εὔσέβιος, ὁ Μέγας Ἀθανάσιος, οἱ μεγάλοι πατέρες τῆς ἐκκλησίας (τοῦ 4ου χρυσοῦ αἰώνα), Βασίλειος, Γρηγόριος, Χρυσόστομος, Γρηγόριος ὁ Νύσσης· Ρωμανὸς διδασκαλὸς (διδασκαλὸς τῆς ἐκκλησίας - ὑμνογράφος καὶ μελογράφος μαζὶ) τῆς ὁρθοδόξου ἐκκλησίας, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τοὺς μεγαλυτέρους θρησκευτικοὺς ποιητές τῶν αἰώνων), Ἰωάνν. Δαμασκηνὸς (ἐπίσης ἀπὸ τοὺς πρώτους ύμνογράφους τῆς ἐκκλησίας μας καὶ πολύπλευρη πνευματικὴ φυσιογνωμία τοῦ Βυζαντίου), Θεόδωρος Στουδίτης, Κασσιανή, διδασκαλὸς ΣΤ' ὁ σοφὸς (αὐτοκράτορας), Συμεὼν διδασκαλὸς (ἔγραψε βίους ἀγίων καὶ συναξάρια).

β) Τῆς λογίας (έξωεκκλησιαστικῆς, «Θύραθεν» Φιλολογίας): Οἱ μυθιστοριογράφοι Ἀχιλλεὺς Τάτιος, Ἡλιόδωρος (ἐνῶ διδασκαλὸς Λόγγος ἔγραψε βίους ἀγίων). Οἱ ρήτορες καὶ μαζὶ φιλόσοφοι Λιθάνιος, Συνέσιος, Πρόκλος, οἱ Ποιητὲς Γρηγ. Νανζιανζηνὸς καὶ Γ. Πισίδης, οἱ Φώτιος διδασκαλὸς Μέγας καὶ Μιχαὴλ Ψελλὸς (ἀμφότεροι πολύπλευρες καὶ πρώτες πνευματικές μορφές τοῦ Βυζαντίου), διδασκαλὸς μαθηματικὸς καὶ φιλόσοφος, οἱ Μεθόδιος καὶ Κύριλλος (οἱ ἐκχριστιανίσαντες τοὺς Σλάβους), διδασκαλὸς Θεοσαλονίκης, οἱ Μιχαὴλ καὶ Νικήτας Ἀκομινάτοι (Χωνιάται) καὶ ἄλλοι πολλοί.

ΑΠΟ ΤΗΝ «ΒΥΖΑΝΤΙΝΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑΝ» ΤΟΥ ΔΟΥΚΑ ΔΥΟ ΙΣΤΟΡΙΚΑ ΚΕΙΜΕΝΑ

α) Αἱ πρὸ τῆς Ἀλώσεως διαπραγματεύσεις

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑ: «... Καπετάν "Αμιλτον, δ βασιλιάς μας δὲ συνθηκολόγησε, ἀλλὰ σκοτώθηκε πολεμώντας..." ἔτσι περήφανα μίλησε στὸν "Ἀγγλο ναύαρχο δ Θεόδ. Κολοκοτρώνης ὅστερα ἀπὸ 400 περίπου χρόνια ἀπὸ τὸ θάνατο τοῦ Παλαιολόγου!». Πάλι μὲ χρόνους μὲ καιροὺς πάλι δικά μας θάναι...» ἔτσι δ ἐλληνικός λαὸς τραγούδησε καὶ ἀκόμη πιστεύει μέσα ἀπὸ τὶς πολλές παραδόσεις του, δτὶ θὰ ἔναρθη καιρὸς ποὺ κάποιος παπᾶς θὰ ἀποτελεῖσθη τὴ μισοτελειωμένη λειτουργία στὸ ναὸ τῆς "Ἀγιας Σοφίᾶς... 'Ο Κωνσταντίνος ΙΑ' Παλαιολόγος (1448—1453) ἔκεινησε ἀπ' τὴν καρδιὰ τοῦ Μοριά, τὸ Μιστρά, κι ἀκολουθώντας τὸ δρόμο τοῦ πεπρωμένου ἔφτασε στὴν Πόλη κι' ἀνέλαβε τὴ διακυβέρνησή της. Βρῆκε τὸ κράτος ἔτοιμοθάνατο... Οἱ Τοῦρκοι ἤταν «πρὸ τῶν πυλῶν»!

ΝΟΗΜΑ: 'Ο Μωάμεθ, ἀφοῦ τακτοποίησε, δπως νόμιζε, τὴ γραμμὴ ἐπιθεσεως, παράγγειλε στὸν Παλαιολόγῳ νὰ σηκωθῇ καὶ νὰ φύγῃ μαζὶ μὲ τοὺς ὑπουργοὺς καὶ ἀκολούθους του καὶ νὰ πάῃ, δπου θέλει αὐτὴ του ἡ ἀπομάκρυνση καὶ τὸν ἴδιο θὰ σώσῃ καὶ τὸ λαό, ποὺ μένοντας μόνος του θὰ εἶναι ἀνεγχλητος! "Αν δὲ φύγῃ καὶ προτιμήσῃ τὸν πόλεμο, θὰ χάσῃ τὰ πάντα καὶ τὴ ζωὴ του καὶ δ λαὸς θὰ αἰχμαλωτισθῇ ἀπὸ τοὺς Τούρκους καὶ θὰ σκορπισθῇ σ' ὅλα τὰ σημεῖα τῆς γῆς! 'Ο Παλαιολόγος μὲ σύμφωνη τὴ σύγκλητό του ἀπάντησε δτὶ θὰ ἤταν θεάρεστο νὰ θελήσῃ νὰ μείνουν καλοὶ γείτονες καὶ νὰ ζήσουν εἰρηνικά, δπως οἱ πρόγονοι του Τοῦρκοι, ποὺ τόσο πολὺ ἐκτιμοῦσαν τοὺς βυζαντινοὺς προγόνους τοῦ Παλαιολόγου καὶ τὴν Πόλη σέβονταν σὰν πατρίδα τους· πολλές φορές, σὲ δύσκολους καιροὺς οἱ Τοῦρκοι βρῆκαν καταφύγιο μέσα στὴν Πόλη" δποιος δμως γινόταν ἔχθρὸς τῶν βυζαντινῶν, δὲ ζοῦσε πολλὰ χρόνια... Μπορεῖ, τοῦ λέει, νὰ κρατήσῃ, δσα ἀδικα πῆρε, κάστρα καὶ χώρα, καὶ νὰ ζητήσῃ καὶ φόρους, ποὺ νὰ μποροῦν οἱ χριστιανοὶ νὰ πληρώνουν καὶ νὰ πάη στὸ καλὸ εἰρηνικά γιατί, τὶ θὰ κερδίσῃ, ἔὰν δὲ βγοῦν τὰ σχέδιά του, δπως νομίζει; «Τὸ νὰ σοῦ δώσω τὴν Πόλη οὔτε δικό μου δικαίωμα οὔτε κάποιου ἄλλου εἶναι ἀπὸ δσους κατοικοῦν μέσα σ' αὐτήν ὅλοι μάλιστα ἔχομε ἀποφασίσει ἀπὸ μόνοι μας νὰ πεθάνωμε καὶ δὲ λογαριάζομε τὴ ζωὴ μας! Σὰν ἀκουσε αὐτὴν τὴν ἀπάντηση δ βάρθαρος καὶ ἀπελπισμένος πιὰ γιὰ μιὰ χωρὶς δρους παραδοσῃ, ἔστειλε ντελάληδες κι δρκίστηκε δτὶ ἀφήνει στοὺς στρατιῶτες του δλους τοὺς θησαυροὺς τῆς Βασιλεύουσας καὶ αὐτὸς θέλει μόνο τὶς οἰκοδομές καὶ τὰ τείχη τῆς Πόλης... Τ' ἀκουσαν τὰ ἄγρια στίφη τὰ βαρθαρικὰ κι ἔθγαλαν τρελλούς ἀλαλαγμούς...

ΕΝΟΤΗΤΕΣ - ΕΠΙΓΡΑΦΗ: Τὸ ἀνάγνωσμα τοῦτο θὰ θεωρηθῇ σὰ μία ἐνότητα μὲ ἐπιγραφὴ «διαπραγματεύσεις τῶν ἐμπολέμων».

ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ: Γλωσσικὴ ἔρμπνεια: 'Απαρτίζω = συναπαρτίζω, καταρτίζω, παρασκευάζω. 'Ἐνθυμοῦμαι = «ἐν θυμῷ ᔁχω», βουλεύομαι' τὸ ἐνθυμη-

θέν = τὸ ἀποφασισθέν. Δῆμος, δ = δ λαός. Περίστασις, ἡ = κατάσταση ἀνάγκης, δυστυχία. Ἀπόκοψον φόρους = βάλε φόρους. Κερδανθεὶς (κερδαίνομαι) = πέφτω στὰ χέρια ἄλλου, χάνω στὸν πόλεμο. Ἀπογονὸς (ἀπογιγνώσκω) = ἀπελπίζομαι ἀπογονὸς τὴν εἰρηνικὴν παραδοσίαν = ἀφοῦ ἔχασε κάθε ἐλπίδα γιὰ εἰρηνική παράδοση. Διαλαλία καὶ διαλαλιά = ἡ διαταγὴ ποὺ διαλαλεῖται μὲ τὸν ντελάλη. Εύφημησαν = ζητωκραύγασσαν.

ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΩΝ ΕΡΜΗΝΕΙΑ: Μωάμεθ, δ: Τοῦρκος σουλτάνος, ποὺ ἀνέλαβε τὴ διοίκηση τοῦ κράτους τῶν Τούρκων μετὰ τὸ θάνατο τοῦ Μουράτ Β', τὸ 1451 σὲ ἡλικία 21 χρόνων. Εἶχε πεῖρα διοικητικὴ καὶ εἶχε λάθει μέρος σὲ μάχες πρὶν γίνη σουλτάνος² ἔχαλε σκοπό του νὰ πάρῃ τὴν Πόλη καὶ μεταχειρίστηκε κάθε μέσο, γιὰ νὰ τὸ πετύχῃ. Ἀρχόντων καὶ ὑπαρχόντων: πρόκειται γιὰ τοὺς ὑπουργοὺς καὶ τὰ ἄλλα πρόσωπα τῆς διοικήσεως. Οἱ πατέρες σου ξέτσαν... ἐμακροθίω: Γνωστὸ εἶναι ἀπὸ τὴν ιστορία ὅτι οἱ Τούρκοι, σὲ καιροὺς δύστυχους γι' αὐτούς, βρήκαν καταφύγιο στὴν Πόλη³ ἄλλοτε πάλι φέρθηκαν ἔχθρικά καὶ θέλησαν νὰ τὴν καταλάβουν γεμάτη εἶναι ἡ ιστορία μας ἀπὸ μεγάλα κατορθώματα κατὰ τῶν Τούρκων! Καὶ νὰ σκεφθῇ κανεὶς ὅτι ἀπὸ τὴν Πόλη πῆραν δ, τι ἀγαθὸ εἶχαν νὰ παρουσιάσουν μέσα στὴ μεγάλη τους βαρβαρότητα... Κάστρα καὶ γῆν: ἀπὸ χρόνια οἱ Τούρκοι εἶχαν ἀρχίσει νὰ περισφέγγουν τὸ Βυζάντιο καὶ νὰ παίρνουν μεγάλες ἐκτάσεις⁴ αὐτὰ ἀρχισαν νὰ γίνωνται, ἀφότου στὸ Βυζάντιο εἶχαν ἐπικρατήσει ἀναταραχές γιὰ τὴ διαδοχὴ στὸ θρόνο ἢ ἀπὸ τὰ πολλὰ τραύματα ποὺ ἔδιναν οἱ Εύρωπαῖοι στὴ Βυζαντινὴ αὐτοκρατορία θέλοντας νὰ τὴν καταλάβουν. Ο Παλαιολόγος ἀναγκασμένος, κι ἔχοντας σύμφωνη τὴ σύγκλητο, ἔγκρινε τὴν μέχρι τότε κατάληψη τῶν χωρῶν τοῦ Βυζαντίου, ποὺ κρατοῦσαν οἱ Τούρκοι παράνομα, μὲ τὴν προϋπόθεση νὰ ἔγκαταλείψῃ τὴν παραπέρα κατακτητικὴ του προσπάθεια δ Μωάμεθ. «Τὸ δὲ τὴν Πόλιν... τῆς ζωῆς ἡμῶν»: μέσα στὴν ιστορία τοῦ πολιτισμοῦ τὰ λόγια αὐτὰ θὰ φαντάζουν σὰν πύρινοι ποταμοὶ τῆς ἀνδρείας καὶ τῆς αὐτοθυσίας⁵ σὰ μαστίγιο τοῦ ἀδικημένου κι ἀδύνατου στὸ πρόσωπο τοῦ βάρθαρου κατακτητῆ⁶ σὰν τελεσίγραφο τῆς ἀνθρώπινης ἀξιοπρέπειας ἐνάντια σὲ κάθε βάρθαρο κατακτητή, εἴτε προέρχεται ἐκεῖνος ἀπὸ τὰ βάθη τῆς στέπης εἴτε καὶ ἀπὸ ἄλλα βάθη... Τὰ λόγια αὐτὰ δείχνουν τὴ συνέχεια τῆς εὐγενικῆς κι ἀφθαρτῆς ἐλληνικῆς φυλῆς! Εἶναι λόγια ποὺ μόνο οἱ «Ἐλληνες συνηθίζουν νὰ χρησιμοποιοῦν πάντοτε σὲ παρόμοιες περιπτώσεις. Διαλαλίας γενέσθαι... εύφημησαν: 'Απὸ αὐτὸ φάνεται τὸ ὄψος τοῦ πολιτισμοῦ καὶ ἡ ψυχικὴ ἀρετὴ τῶν ἀνθρώπων ποὺ δὲ μπόρεσαν νὰ ἀφομοιώσουν τὰ κηρύγματα τοῦ πνευματικοῦ πολιτισμοῦ κι', ἔξακολούθησαν, καὶ δυστυχῶς ἔξακολουθοῦν, νὰ μὴ μποροῦν νὰ ἐκπολιτισθοῦν κι ἀς ἔζησαν τόσα χρόνια μέσα στὴν ἀτμόσφαιρα τὴν πολιτισμένη κι ἀς ἀνασαναν τὸν ἀέρα τοῦ ἀνθρωπισμοῦ⁷ παράδειγμα ἀς εἶναι οἱ τελευταῖες στὴν Κύπρο προ βάρθαρότητες, ποὺ τόσο ξεσήκωσαν τοὺς ἀπλοὺς ἀνθρώπους, ποὺ θὰ ἔχουν γιὰ ἔκατοντάδες χρόνια νὰ λένε στὰ παραμύθια τῶν παιδῶν τους γιὰ τὸν 'Αγαρηνὸ ποὺ ἔκοψε χέρια καὶ πόδια αἰχμαλώτων, ποὺ ἔθιασε γυναῖκες καὶ κόρες, ποὺ ἔσφαξε μωρά παιδιά μὲς στὴν κούνια⁸ κι δλα αὐτὰ τὰ ἔκανε βαλμένος ἀπὸ ἄλλους, ἀπὸ ηθικοὺς αὐτουργούς, χωρὶς νὰ μπορέσῃ ἀπὸ μόνος του νὰ ἀποφασίσῃ ὁρθά⁹ φέρθηκε σὰν ἀγέλη θηρίων!...»

ΝΟΗΜΑΤΑ: 1) 'Ο βάρθαρος ἔξοπλίζει τὰ χέρια του, γιὰ νὰ αἰχμαλωτίσῃ τὸ πνεῦμα.

2) 'Ο βάρθαρος γιὰ συνδιαλαγή του ἔχει τὴν αὐθάδεια καὶ τὸ θράσος.

3) Τὰ σχέδια τοῦ ἀπολίτιστου ἀποπνέουν φρίκη καὶ αἷμα.

4) Στὴ βάρθαρη ψυχὴ δ πολιτισμὸς ἐλάχιστα ἐπιδρᾶ.

- 5) 'Ο ἀπολίτιστος εἶναι ἀχάριστος.'
- 6) «Τὸ δὲ τὴν πόλιν σοι δοῦναι οὕτ' ἐμὸν ἔστιν οὕτ' ἄλλου τῶν κατοικούντων ἐν ταύτῃ' κοινῇ γάρ γνώμῃ πάντες αὐτοπροαιρέτως ἀποθανοῦμεν καὶ οὐ φεισόμεθα τῆς ζωῆς ἡμῶν!»
- 7) 'Η αὐτοθυσία εἶναι γνώρισμα τῶν ἐλεύθερων ἀνθρώπων!'
- 8) Τὰ ἀπολίτιστα στίφη πρὶν ἀπὸ κάθε ἔξορμηση ἐρεθίζουν τὰ ἔνστικτά τους, γιὰ νὰ πετύχουν στὸ σκοπό τους.

ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΙΔΕΑ: 'Η αὐτοθυσία εἶναι γνώρισμα τῶν ἐλεύθερων ἀνθρώπων! —Οἱ "Ελληνες, πιὸ πολὺ ἀπὸ ἄλλους ἐλεύθερους λαοὺς τῆς γῆς, ἔχουν νὰ καυχηθοῦν γιὰ τὴν αὐτοθυσία τους' κάθε βῆμα τους, ποὺ εἶναι χαραγμένο βαθιὰ μέσα στὴν ιστορία τοῦ πολιτισμοῦ, ἔχει νὰ δείξῃ τέτοια γενναῖα τολμήματα, ποὺ κάνουν τοὺς ἄλλους λαοὺς νὰ μένουν θαμπωμένοι. 'Η 'Ελλάδα εἶναι πνεῦμα, εἶναι φῶς· καὶ τὸ φῶς, γιὰ νὰ λάμψῃ, πρέπει νὰ καίη· καὶ γιὰ νὰ καίη μέσα στὸ σκοτάδι τῶν βαρβάρων, θέλει θυσίες, θέλει αἷμα· καὶ οἱ "Ελληνες δὲ λογάριασσαν τὶς θυσίες...

ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΗ ΕΡΜΗΝΕΙΑ: Τὸ ιστορικὸ τοῦτο δοκουμέντο, ποὺ ἔρχεται ἀπὸ τὰ βάθη τοῦ χρόνου, δημιουργεῖ στὴν ψυχὴ τοῦ ἀναγνώστη τὴν ἀγανάκτηση κατὰ τοῦ βάρβαρου κατακτητῆ, τὴν συμπάθεια καὶ τὸ θαυμασμὸ πρὸς τὸν "Ελληνα καὶ τὴν ἀναγνώριση τῆς ὑπεροχῆς σὲ καθετὶ τὸ ἐλληνικό. Πολλὰ διδάγματα καὶ συμπεράσματα μποροῦμε νὰ βγάλωμε ἀπὸ αὐτὴ τὴ σύγκρουση τῆς βίας πρὸς τὸ πνεῦμα...

ΥΦΟΣ: Τὸ ὅφος τοῦ ἔργου εἶναι ὑψηλὸ καὶ δραματικὸ· ἔχει ἀκρίβεια, σαφήνεια κι εὐγένεια. 'Ιδιαίτερα ἡ ἀπάντηση τοῦ Παλαιολόγου εἶναι δεῖγμα εὐγένειας, αὐταπαρνήσεως καὶ δρετῆς· καλοθαλμένη εἶναι ἡ κάθε του λέξη χωρὶς νὰ φαίνεται πουθενά δισταγμός ἢ ταραχή.

ΓΛΩΣΣΑ: "Εχομε τὴν ἀττικίζουσα γλῶσσα τῶν Βυζαντινῶν λογίων· εἶναι γραμμένη μὲ σαφήνεια, ζωηρότητα καὶ δρθότητα καὶ ἀποσκοπεῖ στὸ νὰ παρουσιάσῃ τὴ σοθαρότητα τῆς στιγμῆς μὲ κάθε λεπτομέρεια, γιὰ νὰ μείνη στὴν ιστορία ἡ συμπεριφορὰ τῶν ἐμπολέμων μὲ δλα τὰ ἐλαττώματα ἢ προτερήματα τῆς.

ΑΞΙΟΜΗΜΟΝΕΥΤΕΣ ΦΡΑΣΕΙΣ: Πολλὲς φράσεις δείχνουν τὰ αἰσθήματα ἡ τὰ ἔνστικτα, ἀνάλογα, τῶν ἐμπολέμων. «...ἡ ἀντιστῆναι καὶ σὺν τῇ ζωῇ καὶ τὰ ὑπάρχοντα ἀπολέσεις, σύ τε καὶ οἱ μετὰ σοῦ, δὲ δῆμος αἰχμαλωτισθεὶς παρὰ τῶν Τούρκων διασπαρῶσιν ἐν πάσῃ τῇ γῇ;» «'Ο βασιλεὺς δὲ ἀπεκρίνατο σὺν τῇ συγκλήτῳ τῷ φύσει τῷ φύσει τῆς ζωῆς ἡμῶν' ἀς μάθη κάθε ἐλληνόπουλο αὐτὴ τὴν ἀπάντηση καὶ ἀς τὴν ἔχη βαθιὰ γραμμένη στὴν καρδιά του. «... δμόσας ως οὐκέτι ἄλλο χρήζει κέρδος πλὴν τὰς οικοδομάς καὶ τὰ τείχη τῆς πόλεως» ἡ ἄκρα ἐκφρασις τοῦ Ἀσιστισμοῦ ποὺ δὲ λογάριασε ποτὲ τὸν παράγοντα ἀνθρωπο!...» «... τὸν δὲ ἄλλον ἀπαντα θησαυρὸν καὶ αἰχμαλωσίαν ἔστωσαν ὑμῶν κέρδη». Τότε οἱ πάντες εὐφήμησαν! Πόση, ἀλήθεια, τρανὴ ἀπόδειξη τῆς βαρβαρότητας κλείνουν μέσα τους αὐτές οἱ γραμμές! Κι ἔτσι ἔγινε! Μετὰ τὴν πτώση τῆς Πόλης καθένας Τούρκος ἔκανε δι, τι τοῦ ἔλεγαν τὰ ὄγυρια του ἔνστικτα: «...Ἐδεσμεύοντο δούλη σὺν τῇ κυρίᾳ καὶ τρυφεροὶ νέοι σὺν παρθένοις. Παρθένοις, ἀς οὐχ ἔώρα ἥλιος, παρθένοις, ἀς δ γεννήτωρ μόλις ἔθλεπε!...». Καὶ νὰ σκεφθῇ κανεὶς δτι καὶ σήμερα ὕστερα ἀπὸ 500 καὶ πά-

νω χρόνια οι Τούρκοι δὲν πρόδωσαν... τὸν ἑαυτό τους γιατί ἔκαναν τὰ ἴδια καὶ στήν Κύπρο τὸ 1974!! Ὅπεραγε θά ύπαρχουν ἄνθρωποι ποὺ πρέπει νὰ ἀποζητοῦν τὴν φιλία τους σ' ὅλο τὸν πλανήτη μας;

ΕΙΔΟΣ: Τὸ μάθημα τοῦτο εἶναι παρμένο ἀπὸ τὸ ἱστορικὸ ἔργο τοῦ Δούκα, ποὺ ἀναφέρεται στὰ τελευταῖα ἐκεῖνα δραματικὰ γεγονότα τῆς ἀλώσεως. Θὰ τὸ λέγαμε καλύτερα «χρονογραφία», ἀφοῦ ἡ χρονογραφία δουλεύει γεγονότα ἱστορικὰ σύγχρονα καὶ ἔξακριθωμένα.

ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΑ: Μιχαήλ Δούκας(;) Είναι ιστορικός Βυζαντινός, ποιμένας με τούς: Γ. Σφραγίτη, Λαδόν, Χαλκοκονδύλη και Κριτόβουλο, Έγραψε τά γεγονότα τά πριν και κατά τήν άλωση τῆς Πόλης. Δε γνωρίζομε πολλά για τή ζωή του. Τό σύγγραμμά του σώθηκε σε παρισινό χειρόγραφο χωρίς έπιγραφή και άναφέρεται στά χρόνια 1341-1462. Τούτο είναι αξιόπιστο σύγγραμμα για τά γεγονότα που είδε και άκουσε ο ίδιος. 'Ο Δούκας φέρεται σάν όπαδος τῆς Ένωσεως τῶν Ἐκκλησιῶν, πού τήν έβλεπε σα μόνο μέσο δισφάλειας τῆς αύτοκρατορίας. Γράφει με δύγαπτη και οίκτο για τούς "Ελληνες. Είναι συνεχιστής τῆς Ιστοριογραφίας τοῦ Γεργορᾶ.

β) Ὁ Θρῆνος

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑ: Στις 29 του Μάρτιου 1453 και ύστερα από δραστήρια κι ἐπιτυχημένη ζωή 11 αιώνων «ἡ Πόλις ἔάλω!» Μιά αὐτοκρατορία, πού στάθηκε δικυματοθραύστης τῶν βαρβαρικῶν ἐπιδρομῶν πάνω ἀπό 1000 χρόνια, ἔκλεισε τὸν κύκλο τῆς ἑκείνη τῇ μέρᾳ. 'Η ἀρχὴ τοῦ τέλους ήταν στις 3 τοῦ Φλεβάρη τοῦ 1451, ἡμέρα, πού στὴν 'Αδριανούπολη πέθανε ὁ Μουράτ ὁ Β', 49 χρόνων καὶ πῆρε τὴν ἔξουσία στὰ χέρια του ὁ γιός του Μωάμεθ Β', 21 χρόνων, πού ἔβαλε σκοπό του νὰ κατακτήσῃ τὴν Κων/πολη. Τὰ σύνορα τοῦ Βυζαντίου ἔρχισαν νὰ στενεύουν τὸν 14 αἰώνα, ὅταν οἱ Τούρκοι ἔπιασαν τὶς περιοχὲς τῆς Μ. 'Ασίας (Προδύσα, Νίκαια, Νικομήδεια, Καλλίπολη, Διδυμότειχο, 'Αδριανούπολη, Φιλιππούπολη). Τὸ Βυζάντιο ἀκόμη εἶχε ἐσωτερικὰ προβλήματα (ἐνωτικοί, ἀνθενωτικοί) τόσο βαθιά, τόσο μεγάλα, πού θὰ συντελέσουν καὶ αὐτὰ στὴ γρήγορη ἀποδιοργάνωση τῆς Πόλης...

ΝΟΗΜΑ: 'Ο Δούκας ἀπό τὴ μεγάλη του πίκρα παρασυρμένος θρηνεῖ τὴν Πόλη, γιατὶ ἔπεισε στὰ χέρια τῶν χειροτέρων ἔχθρῶν τῆς γῆς! Θρηνολογεῖ, γιατὶ χάθηκε ἡ κεφαλὴ τῶν πόλεων, τὸ κέντρο τῶν τεσσάρων μερῶν τῆς γῆς, τὸ καύχημα τῶν χριστιανῶν καὶ δ ἀφανισμός τῶν βαρθάρων. Θρηνεῖ τὴν Πόλη, ποὺ σὰν Παράδεισος τῆς δύσεως γεμάτος διάφορα πνευματικά φροῦτα, χάθηκε γιὰ πάντα. 'Ο Δούκας γεμάτος ἀπὸ ψυχικὸ μαρασμὸ θρηνεῖ, γιατὶ δὲν βλέπει πιὰ τὸ κάλλος τῆς Πόλης, τὰ ἄγια λείψανα τῶν ἀποστόλων καὶ τοὺς τάφους τῶν αὐτοκρατόρων στὴν τιμημένη θέση τους, ἀλλὰ σκορπισμένα στοὺς σκεταὶ κάποιος νὰ τὰ θάψῃ!

Στή συνέχεια βλέποντας τὰ ἀθάνατα κτίρια τῆς χριστιανούνης, τὰ ἔργα τῆς γλυπτικῆς, τῆς ἀρχιτεκτονικῆς, τῆς μικρογραφίας, τῆς μικροτεχνίας καὶ τῆς ἐπιστήμης δὲ Δούκας κλαίει καὶ θρηνεῖ σάννα ὅλλος Ἱερεμίας... Ποιά γλώσσα ἀνθρώπινη ἀραγε θὰ μποροῦσε νὰ βρῇ τὸν τρόπο νὰ θρηνήσῃ ἐπάξια τὴ μεγάλη καταστροφή. Ἐπικαλεῖται τὸν ἥλιο νὰ στενάξῃ καὶ νὰ φρίξῃ γιὰ τὰ φερά, τὰ συγκλονιστικὰ ἀνοσιουργήματα, ποὺ ἔγιναν καὶ γιὰ τὰ δποῖα δὲν

μποροῦμε νὰ ἀτενίσωμε τὸν οὐρανόν, παρὰ μόνο μὲ σκυμμένο τὸ κεφάλι νὰ πούμε: «Δίκαιος εἰ, Κύριε, καὶ δικαία ἡ κρίσις Σου...».

Καὶ συνεχίζοντας δὲ ἴστορικὸς θρηνεῖ γιὰ τὶς λεηλασίες, τὶς ἀρπαγές τῶν σπιτιῶν, τὴ βεθήλωση τῶν ἵερῶν σκευῶν, τὶς βιαιοπραγίες κατὰ τῶν αἰχμαλώτων καὶ τὶς πυρπολήσεις τῶν ἀγίων εἰκόνων ἡ ἄσωτη διασκόρπιση τῶν βιθλίων καὶ χειρογράφων τῶν Ἑλλήνων σοφῶν τῆς ἀρχαιότητας, ποὺ σὰν ἄγια λείψανα γιὰ αἰώνες κράτησαν οἱ Βυζαντινοί, γιὰ νὰ γίνουν μιὰ μέρα κτήματα τῆς ἀνθρωπότητας. Τόση ἦταν ἡ βαρβαρότητα καὶ ἡ μισαλλοδοξία τους, ὥστε πάνω στὴ φωτιὰ ποὺ ἔγινε ἀπὸ ἄγιες καὶ πολύτιμες εἰκόνες οἱ Τούρκοι ἔψησαν κι ἔφαγαν κρέας!... Μακάθριο γεῦμα θηρίων...

ΕΝΟΤΗΤΕΣ - ΕΠΙΓΡΑΦΗ: Τὸ ἀπόσπασμα τοῦτο εἶναι μία ἐνότητα μὲ ἐπιγραφὴ «Θρῆνος γιὰ τὰ παθήματα τῆς χριστιανοσύνης».

ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ: Γλωσσικῶν ἔρμηνεία: Ρῶσις, δὲ = δύναμη. Ἀγυιά, δὲ = δρόμος. Θνησιμαῖον, τὸ = δ νεκρός. Βρῶμα, τὸ = ἡ τροφή. Πετεινός, ἡ, δὲ = πτηνό, δρνιο. Τέμενος, τὸ (τέμνω) = τὸ ἱερὸ ἰδρυμα, δ ναός. (δ) ὑπέρ μέτρον τὸ πρὶν = δ ἄλλοτε υπέροχος. Ἔξαρχος, δ = δ ἀρχηγός, δ κορυφαῖος. Καττιρένιος (καὶ καττιτερένιος) = ποὺ εἶναι φτιαγμένος ἀπὸ κασσίτερο. Φουσ(σ)άτα = δμάδες, πλῆθος (ξ. λ.). Ἐνδεδημένους (ἀντὶ ἐνδεδεμένους) (ἐν - δέομαι -ούμαι) = δεμένος. Κόσμος, δ: στολισμός. Ἐψῶντες (μετχ. ἔψῶν τοῦ ρ. ἔψω καὶ ἔψων, ἔψω) = ψήνοντας, βράζοντας.

Πραγματικῶν ἔρμηνεία: Θρῆνος, δ: Εἶναι εἶδος τῆς λογοτεχνίας (ἡ ἀρχαία ἐλεγεία) γιὰ ἔκφραση τῶν θλιβερῶν συναισθημάτων ἔχομε θρῆνο ἀτομικό, τοῦ Ἰωΐθ καὶ θρῆνο κοινωνικό, τοῦ Ἱερεμία. Πολλοὶ ἔγραψαν θρήνους ἀμέσως μετά τὴν πτώση τῆς Πόλης καὶ ἔξέφρασαν τὰ θλιβερά τους συναισθήματα, ποὺ τοὺς ἔπινγαν. Τὰ λυπητερὰ αὐτὰ τραγούδια τὰ ἔφτιαχναν ἀνθρώποι ἀπλοὶ ἢ μορφωμένοι, γιὰ νὰ διεκτραγωδήσουν τὸ φοβερὸ «πάρσιμο» τῆς Πόλης. Ἡ περίφημη «Ωδὴ πρὸς Πλάτωνα» τοῦ Μάρκου Μουσούρου (1470—1517), (τοῦ διδάσκαλου τῆς διασπορᾶς ποὺ πάσχιζε), ὅπως μαρτυρεῖ δι βιογράφος του MENGE «SEMPER AUTEM IT OPTASSE, UT TURCAE GRAICIA PATRIA PELLERENTUR»: τοῦτο πάντοτε πάσχιζε: νὰ ἀπομακρυνθοῦν οἱ Τούρκοι ἀπὸ τὴν ἐλληνικὴν πατρίδα), εἶχε αὐτὴ τὴν ἀποστολή, νὰ θρηνήσῃ δηλ. τὸ «πάρσιμο» τῆς Πόλης καὶ τὴ σκλαβωμένη πατρίδα. Ο Ἀντώνιος «Ἐπαρχος, διδάσκαλος «Ἑλληνας στὴ Δύση (1544) ἔγραψε «θρῆνον εἰς τὴν Ἑλλάδος καταστροφήν». Ο Ρόδιος λόγιος Ἐμμ. Γεωργιλᾶς, δ Ἰωάννης Ματθαῖος Καρυοφύλλης (1565) ἀπὸ τὰ Χανιά, δ Φραγκίσκος Σκούφος, δ Ἡλίας Μηνιάτης κ.ά. ἔγραψαν πάνω στὸ χαρτὶ τὸ μεγάλο τους πόνο γιὰ τὴν Πόλη, ποὺ ἔπεισε ἡ τὴν βρῆκαν δουλωμένη στοὺς Τούρκους. Ἐκτὸς τῶν θρήνων ἔγραψαν καὶ «δεήσεις» πρὸς τὸν Χριστὸ γιὰ τὴν ἀπελευθέρωση τῆς χριστιανοσύνης. Οἱ θρῆνοι καὶ οἱ δεήσεις μιλῶνται γιὰ τὸν πόνο τοῦ «Ἑλληνα καὶ τὸ θάνατο τοῦ τελευταίου αὐτοκράτορα, ἀλλὰ παράλληλα διαπνέονται καὶ ἀπὸ τὴ ζωογόνο ἔλπιδα δτι μιὰ μέρα μὲ τὴ βοήθεια τοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς Παναγίας θὰ διωχθοῦν ἀπὸ τὰ χριστιανικὰ ἔδαφη καὶ τὸ γένος τὸ ἔλληνικὸ θὰ διαπρέψῃ καὶ πάλι καὶ θὰ γνωρίσῃ καινούριες δόξεις καὶ τιμές.

«... κέντρον τῶν τεσσάρων τοῦ κόσμου μερῶν!»: Ἡ Κωνσταντινούπολη ἦταν τὸ κέντρο τοῦ γνωστοῦ τότε κόσμου, τῆς ἀνατολῆς, τῆς δύσης, τοῦ βορρᾶ καὶ τοῦ νότου. «Ἀλλη Παράδεισος: ἐννοεῖ τὸν Παράδεισο ποὺ ἦταν κατὰ τὴν παράδοση στὴν Ἀνατολὴ καὶ συγκρίνει ἐκεῖνον μὲ τὸν παράδεισο τῆς Πόλης ποὺ

ήταν στή Δύση. Νέα Σιών, ή: 'Η Κων/πολη. Ὡ ναέ: ἐννοεῖ ἐδῶ τὸ ναὸ τῆς Ἀγ. Σοφίας, τὸ ἀγλάσιμα τῶν αἰώνων, τὸ καμάρι τῆς ὑπερκόσμιας ὀρχιτεκτονικῆς! 'Ιερεμίας, δ: 'Ο γνωστὸς ἀπὸ τὰ θρησκευτικὰ προφήτης τοῦ ἔβραικοῦ ἔθνους' προφήτεψε πολλὰ δεινὰ γιὰ τὸ ἔθνος του κι ἐθρήνησε γιὰ τὴν καταστροφὴ τῆς Ἱερουσαλήμ μὲ θρήνους ποὺ δνομάστηκαν ἵερε μιάδες (650—586 π.Χ.). «Φρίξον ἡλιε, καὶ σύ, γῆ...»: Οἱ Ἑλληνες πολλές φορές ἔκαναν ἐπίκληση στὰ οὐράνια σώματα, στὰ φυσικὰ φαινόμενα καὶ σητα, γιὰ ν' ἀλαφρώσουν τὸν πόνο τους· τοῦτο φαίνεται καὶ ἀπὸ τὰ δημοτικὰ τραγούδια.

ΚΑΛΟΛΟΓΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ: Παρήχηση τοῦ π: Ὡ πόλις, πόλις, πόλεων πασῶν κεφαλή. "Ολο τὸ ἀπόσπασμα εἶναι γεμάτο ἀπὸ ἐπικλήσεις, ἐπιφωνήσεις, ἔρωτήσεις καὶ ἀσύνδετα σχήματα. Ἐπίθετα: πνευματικούς, εὔεργετικής, πορφυροῦν, μεστά, ἀγίων, εύγενῶν, ἀγνῶν, δσίων, ἐπίγειε, οὐράνιον, πνευματοφόρων, παντοδαπά, δεινήν, πικράν, δίκαιος, ἀργυρᾶ, χρυσᾶ, χαλκᾶ, ἀριστοτελικοὶ κλπ. Σύνθετα: παρέδυσε, εὔεργετική, ἐπίγειε, σαρκοφόρων, πνευματοφόρων, παιδαγωγίαι, ἔξαρχος κλπ. Μεταφορές: Κεφαλή, ἀφανισμός, παρέδυσε, θυσιαστήριον, διέσπειραν κλπ. Συνεκδοχή: ποία γλῶσσα ἔξισχύσει — τὸν ἄκρατον πίνοντες. Προσωποποίηση: Φρίξον, ἡλιε. Εἰκόνες: Οἱ νεκροὶ τροφῆ τῶν πουλιῶν — τὸ βούλιαγμα τῶν πλοίων — οἱ ἀρπαγῆς τῶν λαφύρων — ἡ βεθήλωση τῶν ιερῶν καὶ δσίων κλπ. Εἰκόνες ποὺ εἶναι γεμάτες συντριβή καὶ τραγικότητα! Παρομοίωση: ώς ποντιζομένη ναῦς.

ΝΟΗΜΑΤΑ: 1) 'Η Πόλη γιὰ τοὺς χριστιανοὺς ήταν καὶ εἶναι δ πόλος ἔλξεως.

2) Οἱ βάρβαροι δὲν ἔντυπωσιάζονται μὲ τὰ ἔργα τοῦ πολιτισμοῦ, δὲν μποροῦν νὰ νιώσουν καμία ψυχική συγκίνηση.

3) Τὸ «πάρσιμο» τῆς Πόλης ἔγινε πόνος ψυχῆς γιὰ τὸ γένος τῶν χριστιανῶν.

4) Οἱ λεηλασίες καὶ οἱ βιασμοὶ ποὺ ἔγιναν μὲ τὸ πάρσιμο τῆς Πόλης ήταν ἀγνωστοὶ πρὶν στὸν κόσμο!...

ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΙΔΕΑ: Τὸ πάρσιμο τῆς Πόλης ἔγινε πόνος ψυχῆς γιὰ τὸ γένος τῶν χριστιανῶν. —'Απὸ τὴν ίστορία διαφαίνεται ὅτι πράγματι τὸ πάρσιμο τῆς Πόλης ἀνησύχησε δλους τοὺς πολιτισμένους ἀνθρώπους. «Οἱ πάτες, οἱ ὀρχοντες, οἱ ἐπίσκοποι, οἱ πρίγκηπες καὶ οἱ ἵπποτες ἔχουν ἀφῆσι πολλές ἐπιστολές ποὺ περιγράφουν δλη τὴ φρίκη τῆς καταστάσεως, κάνοντας ἔκκληση γιὰ μιὰ σταυροφορία κατὰ τοῦ νικηφόρου 'Ισλάμ καὶ τοῦ ἔκπροσώπου του Μωάμεθ Β'... Σὲ πολλές ἐπιστολές ή καταστροφὴ τῆς Κων/πόλεως θρηνεῖται ως ἡ καταστροφὴ τοῦ κέντρου τοῦ πολιτισμοῦ...». (Βασίλιεφ, ίστορία τῆς Βυζ. αὐτοκρατορίας, τ. 5, σελ. 71, βίπερ).

ΥΦΟΣ, ΓΛΩΣΣΑ, ΕΙΔΟΣ, ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΑ: (Βλέπε α' μέρος).

ΧΡΟΝΙΚΟΝ

‘Ο Κωνσταντίνος Παλαιολόγος δύμιλεί πρὸς τοὺς συμπολεμιστάς του

Γεωργίου (Σ) Φραντζῆ

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑ: Στὶς ἔξι τοῦ Γενάρη τοῦ 1449 δὲ Κωνσταντίνος Παλαιολόγος στὴ Μητρόπολη τοῦ Μιστρᾶ στεφανώθηκε βασιλιάς τοῦ Βυζαντίου. Ἀκούγοταν ἀπόμακρα τὸ γοργοκύλημα τοῦ Εύρωτα καὶ πάνω ψηλὰ ὁ σκοτεινασμένος Ταῦγετος ἐστελνε μιὰ τσουχτερὴ ἀνατριχίλια. Στὶς 12 τοῦ Μάρτη τοῦ ἕδιου χρόνου θὰ καταφτάσῃ δὲ Κωνσταντίνος στὴν Πόλη, γιὰ νὰ κυβερνήσῃ ἔνα γένος δλόκληρο, γιὰ ν' ἀφήσῃ καὶ τὴν τελευταία του πνοή ἔκει.

“Υστερα ἀπὸ 11 αἰώνων ζωὴ «ἡ Πόλις ἔάλω!» Στὶς 29 τοῦ Μάρτη 1453, ποιὸς δὲν τὸ ξέρει, μιὰ αὐτοκρατορία, ποὺ στάθηκε δὲ κυματοθραύστης τῶν βαρβάρων πάνω ἀπὸ 1000 χρόνια, ἔκλεισε τὸν κύκλο τῆς αὐτὴ τῇ μέρᾳ. Ἡ ἀρχὴ τῆς τραγωδίας εἶναι στὶς 3 τοῦ Φλεβάρη τοῦ 1451, δταν πέθανε στὴν Ἀδριανούπολη δὲ Μουράτ δ Β', 49 χρόνων, καὶ πῆρε τὴν ἔξουσία στὰ χέρια του διοιός του Μωάμεθ Β', 21 χρόνων, κι ἔθαλε σκοπό του μοναδικὸ νὰ πατήσῃ τὴν Πόλη...

ΝΟΗΜΑ: ‘Ο Λαός τῆς Βασιλεύουσας βρίσκεται σὲ μεγάλη, τραγικὴ ἀγώνια! ’Ο βάρβαρος εἶχε μαζέψει μεγάλη δύναμη ἔξω ἀπὸ τὰ τείχη. Σὲ λίγο ὀκούστηκε μιὰ μεγάλη ἀνακατωσύρα σὰν τρικυμισμένη θάλασσα. Σὲ λίγο μαθεύτηκε δτι αὐτὴ ἡ μεγάλη κραυγὴ καὶ φασαρία ἔγινε ἀπὸ τοὺς ἀλαλαγμοὺς τοῦ βαρβαρικοῦ ὅχλου, δταν ἔμαθε δτι αὔριο δ σουλτάνος ἀποφάσισε νὰ κάνῃ ἐπίθεση ἀπὸ τὴν Ἑηρά καὶ τὴ θάλασσα. ’Ο ιστορικὸς νομίζει πῶς τόσο ἡταν τὸ πλῆθος τοῦ ἔχθροῦ, ὥστε σὲ ἔνα Βυζαντινὸ νὰ ἀντιστοιχοῦν 500! Καὶ μπροστά σ' ἔνα τέτοιο ἄνισο ἀγώνα δλες τὶς ἐλπίδες τους οἱ Βυζαντινοί, χωρὶς καὶ νὰ μείνουν δμως μὲ σταυρωμένα τὰ χέρια, κρέμασαν στὴν πρόνοια τοῦ Θεοῦ...

Καὶ μὲ διαταγὴ τοῦ βασιλιάδ, δλος δ λαός (ἀφοῦ βγῆκε ἀπὸ τὴν ἐκκλησιά, δπου γινόταν ἡ τελευταία λειτουργία) μὲ τὶς ἄγιες καὶ σεβαστὲς εἰκόνες καὶ τὰ ἄγια δμοιώματα παπάδες, ἀρχιερεῖς καὶ καλόγεροι, γυναῖκες καὶ παιδιὰ μὲ δάκρυα ἔπρεπε νὰ τριγυρίσῃ τὰ τείχη, νὰ παρακαλέσῃ τὸ Θεό καὶ νὰ ἐμψυχώσῃ τοὺς μαχητές. “Ολη ἡ λιτανεία ἔκανε προσευχές, ἔλεγε συνέχεια τὸ Θεό νὰ μὴ τοὺς συνερίζεται καὶ τοὺς παραδώσῃ στοὺς ἀπίστους, ἔξαιτίας τῆς ἀμαρτίας τους, ἀλλὰ νὰ τοὺς λυπηθῇ καὶ νὰ φανῇ σ' αὐτοὺς μεγαλόψυχος. ’Ετσι οἱ Βυζαντινοί ἔδιναν κι ἔπαιρναν θάρρος καὶ προσπαθοῦσαν νὰ κρατήσουν τὶς θέσεις τους στὰ τείχη.

‘Ο βασιλιάς τὸ βράδυ ἔκείνης τῆς Δευτέρας μάζεψε τὸν κλῆρο, τὸ στρατὸ καὶ τὸ λαό καὶ, ἀφοῦ τοὺς τόνισε τὸν κίνδυνο ποὺ δλοι γνώριζαν, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀπελπιστικὴ κατάσταση ποὺ βρίσκεται τὸ Κράτος, ἀπὸ πλευρᾶς ἀμυντικῆς. Τοὺς παρεκάλεσε νὰ προσευχθοῦν στὸ Θεό καὶ νὰ ἀγωνιστοῦν, δπως μπορεῖ δ καθένας, γιὰ νὰ μείνη ἐλεύθερη ἡ Πόλη, οἱ ἐκκλησιές, ἡ πατρίδα, τὰ σπίτια τους καὶ οἱ οἰκογένειές τους. Πρῶτα ἔπρεπε νὰ πολεμήσουν γιὰ τὴν πίστη τους, δεύτερον γιὰ τὴν πατρίδα, τρίτο γιὰ τὸ βασιλιά, τὸ χρισμένο μὲ τὸ ἄγιο μύρο, καὶ τέταρτο γιὰ τοὺς συγγενεῖς καὶ τοὺς φίλους. ”Εστω καὶ γιὰ ἔνα ἀπὸ τὰ τέσσερα δὲν πρέπει καθένας νὰ πολεμήσῃ, πόσο ἀλήθεια ἔξιζει πιό-

τέρο νά πολεμήσῃ καὶ γιὰ τὰ τέσσερα μαζί!

Έάν γιὰ τὰ δικά του ἀμαρτήματα, λέει ὁ βασιλιάς, ὁ Θεὸς ἀποφασίσῃ νά παραχωρήσῃ τὴν Πόλη στὸν "Απιστο, δύμας ἐμεῖς ἀγωνιζόμαστε γιὰ τὴν πίστη τοῦ Χριστοῦ μας. 'Ἄγωνιζόμαστε γιὰ τὴν πατρίδα καὶ τὴν ἐλευθερία μας, γιὰ τὴ βασιλεία, ποὺ τόσο ἔχει ταπεινωθῆ, γιὰ τὰ παιδιά καὶ τοὺς συγγενεῖς μας...»

ΕΝΟΤΗΤΕΣ - ΕΠΙΓΡΑΦΗ: Α' «'Ακούσαντες δὲ ἡμεῖς... τὰς ἐλπίδας ἀνεθέμεθα» «'Αναταραχὴ καὶ ἀγωνία τῶν πολιορκημένων». Β' «Καὶ προστάξας... ταῦτα ἔφη» «'Η ὥρα τῆς προσευχῆς καὶ τῆς μετανοίας». Γ' «'Υμεῖς μὲν εὔγενέστατοι... συγγενῶν ὑστερούμεθα» «Παράκληση, συστάσεις, προτροπές».

ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ: Γλωσσικῶν ἔρμηνεια: τί ἄρα ἐστὶ = τί νά είναι, τί νά συμβαίνη τάχα. 'Αμιράς, δ (ἀραθ. AMIR: στρατηγός) = ἡγεμόνας, ἀφέντης. 'Υδραιόν (πόλεμον) = πόλεμο θαλασσινό, ἀπὸ τὴ θάλασσα. 'Ως ἐμοὶ δοκεῖ = ὅπως μοῦ φαίνεται. 'Εκτύπωμα, τὸ = δημοίωμα, εἰκόνα. "Ανομος, ος, ον = παράνομος, ἄδικος, φαῦλος. "Ιλεως, ως, ων = εὐνοϊκός, εὐμενής. 'Εκατόνταρχος, δ (ἐκατὸν+ἄρχω) = βαθμὸς ἀξιωματικοῦ τοῦ βυζαντινοῦ στρατοῦ. 'Ιός, δ = τὸ δηλητήριο τοῦ φιδιοῦ. 'Ανήμερος, ος, ον = ἀνημέρευτος, ἄγριος, χριστός, ή, δν = δ χρισμένος μὲ τὸ ἄγιο μύρο. Πλημμέλημα, τὸ = ἀμάρτημα.

Πραγματικῶν ἔρμηνεια: Κωνσταντῖνος Παλαιολόγος, δ: (1448—1453) ἀνέβηκε στὸ θρόνο τοῦ Βυζαντίου διαδεχόμενος τὸν ἀδελφό του 'Ιωάννη Η'. Μόλις ἀνέβηκε στὸ θρόνο, ἀρχισε, παρὰ τὰ μικρὰ μέσα ποὺ εἶχε, νά δργανώνῃ τὴν ἄμυνα τοῦ κράτους. "Εθλεπε πολὺ κοντά τῇ συμπλοκῇ μὲ τοὺς Τούρκους. Τὰ σύνορα είχαν ἀρχίσει ἀπὸ παλιὰ νά στενεύουν (14 αι.). Τὸ Βυζαντίο ἀκόμη εἶχε πολλὰ προθλήματα ἐσωτερικά νά λύση (ἐνωτικοί, ἀνθενωτικοί). 'Ο Κωνσταντῖνος προσπάθησε νά κάνῃ ἐπαφές μὲ τὴ Δύση καὶ νά μετακαλέσῃ ἐθελοντές στὴν Πόλη. Στὴ σειρά τῶν βασιλέων τοῦ Βυζαντίου, ποὺ ἔχουν τ' δνομα Κων/ντίνος, δ Παλαιολόγος φέρει τὸν ἀριθμὸ 1A'. Τελευταία (1953) δύμας παρουσιάστηκε μιὰ θεωρία, ποὺ λογαριάζει σὰ βασιλιά τοῦ Βυζαντίου καὶ τὸν Κων/ντίνο Λάσκαρη, ποὺ μετά τὴν πτώση τῆς Πόλης στοὺς Φράγκους, 1204, ἀνέθηκε στὸ θρόνο τῆς Νίκαιας καὶ συνέχισε ἔκει τὴ βυζαντινὴ πράδοση. 'Η θεωρία αὐτὴ δύμας δὲν ἐπικράτησε, γιατὶ οἱ σύγχρονοι ιστορικοὶ συγγραφεῖς δὲν ἀναφέρουν τὸ Λάσκαρη παρὰ σὰν ἔνα μεγάλο καὶ γενναῖο ἀρχηγὸ καὶ ὅχι αὐτοκράτορα κι ἔτοι παραμένει δ ἀριθμὸς 1A' στὸν Κων/ντίνο Παλαιολόγο. (Πολλὰ γιὰ τὸν τραγικὸ ὑπερασπιστὴ τοῦ Βυζαντίου, γιὰ τὸν 'Ιουστινιάνη, τὸ Φλαντανελά καὶ γιὰ πολλοὺς ἄλλους μαχητές τῆς τελευταίας μάχης τῆς Πόλης μπορεῖ δ μαθητής νά βρῇ σὲ γυμνασιακές ιστορίες ή καὶ σὲ ιστορίες μεγαλύτερες).

«... διὰ τῶν τειχῶν τῆς πόλεως περιερχόμενοι...»: σὲ δύσκολες στιγμές τῆς φυλῆς μας δ λαός μας σχημάτισε δμαδικές πορείες προσευχῆς καὶ παρακλήσεως καὶ πολλές φορές εἰσακούστηκε ἀπὸ τὸ Θεό. "Εκανε καὶ κάνει λιταῖς ἵες καὶ μάλιστα πολλές φορές ἔχει νά διηγηθῇ καὶ ἐμφάνιση θεϊκὴ καὶ βοήθεια ἀπὸ φηλά καὶ νίκες καὶ ἐπιτυχίες! «... ἵνα μετὰ πάσης τέχνης καὶ μηχανῆς...»: Οι προετοιμασίες τοῦ Μωάμεθ, είναι γνωστό, ἡταν πολλές (περισσότερα βλ. ιστορία 'Ε τάξ. σελ. 240 κ.ε.). «... Τέταρτον δὲ καὶ φιλτάτων τέκνων καὶ συμβίων...»: δ Κων/ντίνος 1A' καὶ στὴν Ιδιωτική του ζωή, ὅπως καὶ στὴν ἐπίσημη, στάθηκε ἀτυχος. Δέν ἀπόχτησε παιδιά, παρ' δλο ποὺ νυμφεύτηκε δυὸ φορές. Τὸ 1428 πῆρε γυναίκα τὴ Μαγδαληνὴ — Θεοδώρα Τόκκου, ἀπὸ τὴ ἀριστοκρατικὴ οἰκογένεια τῶν Φλωρεντινῶν Τόκκων, ποὺ διοικοῦσαν τὴ Δυτ. 'Ελληνες

λάδα (Αιτ/νία, "Ηπειρο, Ζάκυνθο κ.ά.)· τὸν ἄλλο χρόνο δῆμως πέθανε, πρὶν προλάβῃ νὰ ἀφήσῃ παιδί.

Τὸ 1441 δὲ Κων/ντίνος ΙΑ' νυμφεύτηκε τὴν Αἰκατερίνη Κατελούζου, κόρη τοῦ ἀρχοντα τῆς Μυτιλήνης Δορίνου Κατελούζου. Ἀλλὰ κι ἐκείνη, κι ἐνῶ ἀκόμα δὲ Κων/ντίνος ἦταν «δεσπότης» τοῦ Μιστρᾶ, πέθανε τὸ 1442, ὑστερα ἀπὸ μιᾶς δυνατῆ συγκίνηση μᾶς μάχης, καὶ πῆρε στὸν τάφο καὶ τὸ παιδί ποὺ κυοφομούσε!... Πόσο, ἀλήθεια, ἔνιωθε τὴν ἀξία καὶ τὴν ἀνάγκη ἐνὸς παιδιοῦ καὶ πόσην ἀνάγκη ἔχουν τὰ παιδιά νὰ μείνουν ἐλεύθερα... Ἐδῶ δὲ δῖξις μαχητῆς μᾶς θυμίζει μὲ τὰ λόγια του τὰ ἀθάνατα λόγια τῶν Ἑλλήνων πρὶν ἀπὸ τὴν ναυμαχία τῆς Σαλαμίνας (480 π.Χ.) «... ἐλευθεροῦτε δὲ παῖδας, γυναῖκας...». Τραγικός βασιλιάς στὴ ζωή, τραγικός καὶ στὴν ιστορία!...

ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΙΔΕΑ: Τὰ τελευταῖα ἐνθαρρυντικά λόγια τοῦ Κων. Παλαιολόγου στοὺς δῖξις μαχητές καὶ στὸ λαὸς τῆς Πόλης τὴν παραμονὴ τῆς ἀλώσεως. — (βλ. καὶ τὰ ιστορικὰ κείμενα τοῦ Δούκα, ἀμέσως πρὶν ἀπὸ αὐτὸ τὸ χρονικό).

ΥΦΟΣ: Τὸ ὄφος τῆς δυμιλίας τοῦ Κων. Παλαιολόγου εἶναι ὑψηλό, δραματικό καὶ μεγαλόπερεπο. Κάθε λέξη, κάθε ἔκφραση εἶναι βαλμένη στὴν κατάληη θέση, χωρὶς καθόλου νὰ φαίνεται δισταγμὸς ἢ ταραχὴ νὰ βγαίνη ἀπὸ τὰ λόγια τοῦ βασιλιά.

ΓΛΩΣΣΑ: Ἡ γλώσσα τοῦ Χρονικοῦ εἶναι ἀττικίζουσα. Αὐτὴ εἶναι καὶ ἡ γλώσσα τῶν Βυζαντινῶν λογίων κι ἐπισήμων ἀνδρῶν. Μὲ σαφήνεια καὶ ζωηρότητα γραμμένη ἔχει σκοπὸν νὰ παρουσιάσῃ τὴ σοθιάροτητὰ τῆς καταστάσεως, δπως καὶ τὰ λόγια τοῦ βασιλιά μὲ σαφήνεια καὶ βάση καὶ δρθότητα προσπαθοῦν νὰ ἐμψυχώσουν τοὺς μαχητές καὶ νὰ τοὺς τονίσουν τὴ μεγάλη σπουδαιότητα ποὺ ἔχει δὲ ἀγώνας δὲ ἀποψινὸς γι' αὐτούς, γιὰ τὰ παιδιά τους καὶ τὶς οἰκογένειές τους, γιὰ τὴν πίστη, τὴν πατρίδα, τὴν ιστορία καὶ τὸν κόσμο δλόκληρο.

ΕΙΔΟΣ: Τὸ κείμενο τοῦτο ἀνήκει στὰ «χρονικά». Χρονικό εἶναι μιὰ διήγηση ιστορικὰ συγχρόνων κι ἔξακριθωμένων γεγονότων, χωρὶς δῆμως μεγάλη ἐσωτερικὴ συνάφεια καὶ σύνδεση ποὺ βρίσκομε στὴν ιστορία.

ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΑ: Γεώργιος Φραντζῆς ἢ Σφραντζῆς (1401—1467). Ἡταν ιστορικὸς κι ἀξιωματούχος τοῦ Βυζαντίου. Ἀπὸ τὴ δυναστεία τῶν Παλαιολόγων στάλθηκε σὲ πολλές καὶ λεπτές ἀποστολές. «Ἐζησε μέσα στὰ σημαντικώτερα χρόνια τῆς βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας καὶ τὴν ἴδια τὴν ἀλωση περιγράφει στὸ «χρονικό» του, ποὺ εἶναι σημαντικό ἔργο γιὰ τὴν ἐποχή του, ίδιατερα γιὰ τὴν ἀλωση, μᾶς κι ἦταν παρών. Ὁ Σφραντζῆς ἔγραψε τὴν ιστορία τῶν Παλαιολόγων (1278—1476) καὶ μετὰ τὴν δλωση κατέφυγε στὸ Μιστρά, τὴν Ἰταλία καὶ Λευκάδα, δπου ἔγινε μοναχὸς μὲ τ' διομα Γρηγόριος. Τὸ 1458 πῆγε στὴν Κέρκυρα, δπου δρχισε νὰ γράφῃ τὸ «χρονικό» του, ποὺ τέλειωσε τὸ 1467. «Υπάρχει «μικρὸ» καὶ «μεγάλο» χρονικό. Τὸ «μικρὸ» θεωρεῖται αὐθεντικότερο.

Διγενής Ἀκρίτας (Ἐκ τοῦ διγδόου λόγου)

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑ: «Ἀκρα, τὰ = σύνορα. Ἀκρίτες ἦταν διαλεγμένοι ἄντερες στὸ Βυζάντιο, ποὺ ἀπ' τὴν ἐποχὴ τοῦ Ἡρακλείου (610—641) ἀποτελοῦν εἰδικὸ σῶ-

μα ειδικευμένο νά φυλάχτικα (σύνορα) τοῦ μεγάλου Βυζαντινοῦ κράτους ἀπ' τίς ἀνεπιθύμητες ἐπιδρομές τῶν ληστῶν (ἀπελατῶν) καὶ τῶν Ἀράβων. Ἡ ειδικευμένη τους ἔξασκηση, ἡ καρτερία καὶ τὸ ὑπέρμετρο θάρρος τους ἀπέφερε μεγάλα χτυπήματα στὸν ἔχθρό κι' ἔτσι οἱ ἀκρίτες ἔγιναν δόφοις καὶ διάφοροι τῶν εἰσθολέων. Ὁ θεσμὸς τῶν ἀκριτῶν διατηρήθηκε μέχρι τὰ χρόνια τοῦ Μιχαὴλ Παλαιολόγου. Πολλοὶ φέρονται μὲ τὸ ὄνομα τοῦ ἀκρίτα, δπως δὲ Ἀνδρόνικος, Ἀρμούρης, Βάρδας, Κωνσταντᾶς, Θεοφύλακτος, Πορφύριος κ.ἄ., τὰ δὲ κατορθώματά τους τραγουδήθηκαν ἀπὸ τὸ λαό σὲ πολλὰ τραγούδια, ποὺ ἔχουν τὸ ὄνομα Ἀκριτικά τραγούδια (ἢ ἀκριτικός κύκλος).

"Ἐνας δῆμος ἀκρίτης ἀπὸ δῆλους παρουσίασε ἰδιαίτερη ἀνδρεία καὶ τραγουδήθηκε περισσότερο ἀπὸ τὸ λαό καὶ ἀπὸ τὴν προσωπικὴ ποίηση. Αὐτὸς εἶναι δὲ Βασίλειος Διγενῆς Ἀκρίτας. Εἶναι γιὸς τοῦ ἐμίρη τῆς Συρίας Μοσούρ. Ὁ πατέρας του ἔκλεψε τὴν κόρη τοῦ Βυζαντινοῦ Ἀνδρόνικου Δούκα Εἰρήνη (μητέρα ὑστερα τοῦ Διγενῆ) καὶ καταδιωγμένος ἀπὸ τὸ ἀδέλφια τῆς δέχεται νὰ γίνη χριστιανός, γιὰ νὰ τὴν νυμφευθῇ. Ἀπὸ τοῦτο τὸ γάμο γεννήθηκε δὲ Βασίλειος, ποὺ δνομάστηκε Διγενῆς, μιὰ καὶ καταγόταν ἀπὸ δύο γένη. Ὁ Βασίλειος μεγαλώνοντας ἀποκτᾶ ὑπερφυσικές δυνάμεις καὶ τὰ κατορθώματά του ἔπερναν κάθε προηγούμενο. Νυμφεύτηκε τὴν Εύδοκια, κόρη τοῦ στρατηγοῦ Δούκα καὶ μαζὶ τῆς φεύγει γιὰ τὰ σύνορα τοῦ Βυζαντίου (τὰ ἄκρα), δπου ἀνέλαβε τὰ καθήκοντα τοῦ ἀκρίτη. Ἐκεῖ δὲ Διγενῆς ἀναδείχθηκε σὲ μεγάλο ἥρωα τοῦ Βυζαντίου. σκοτώνει τὸ δράκο, ποὺ ἐπιθυουλεύεται τὴ γυναίκα του" κατατροπώνει τρακόσιους ἀπελάτες, ποὺ θέλουν νὰ τὴν κλέψουν ταπεινώνει τὴν ἀνήκητη ώς τότε ἀμαζόνα Μαξιμώ" χτίζει στὶς ὅχθες τοῦ Εύφρατη πολυτελέστατο παλάτι, δπου ἀπὸ βαριά ἀρρώστια πεθαίνει σὲ ἡλικία 33 χρόνων" ἡ γυναίκα του τὸν ἀκολουθεῖ στὸν τάφο καὶ θάπτονται μαζὶ στὸ ἴδιο μνῆμα!

ΝΟΗΜΑ: "Ο ἀγνωστος ποιητής ἀρχίζει τὴ διήγησή του στὸ ἀπόσπασμά μας μὲ μιὰ φιλοσοφικὴ διάθεση γύρω ἀπὸ τὸ Χάρο· μὲ διάθεση συμβουλευτική μᾶς πληροφορεῖ δτι ἡ ἀνδρεία δὲ μπόρεσε ποτὲ νὰ σταματήσῃ τὸ Χάρο, ποὺ δὲ λογαριάζει τοὺς ἀντρειωμένους. Οὔτε ἔξαιρεῖ ἀρχοντες καὶ βασιλιάδες, ἀλλ' ἔρχεται μὲ ἀγριότητα καὶ χωρίζει ἀλύπητα τὴν ψυχὴ ἀπὸ τὸ κορμί. Αὐτὸς δὲ Χάρος πήρε τοὺς γονεῖς τοῦ Ἀκρίτα. Ὁ Ἀκρίτας, μόλις τέλειωσε τὸ χτίσιμο τοῦ παλατίου του κι ἔμαθε τὸ θάνατο τοῦ πατέρα του, ἔσπευσε καὶ φρόντισε γιὰ τὴν κηδεία του" μὲ πολλὲς τιμές καὶ μὲ κλάματα ἔθαψε τὸν πατέρα του καὶ μετὰ ἀπὸ λίγο καιρὸ μὲ πολλοὺς θρήνους ἔθαψε καὶ τὴ μητέρα του.

Πέρασε δῆμος πολὺς καιρὸς καὶ τὰ κατορθώματα τοῦ Διγενῆ κάθε μέρα γίνονταν καὶ πιὸ πολλὰ καὶ πιὸ μεγάλα. Ἡρθε δῆμος δὲ καιρὸς καὶ τοῦ Διγενῆ. "Ἐπεσε βαριά ἀρρώστιος καὶ κάλεσε τέσσερεις γιατρούς, ποὺ προσπάθησαν μὲ βότανα κι ἀλλα γιατρικά νὰ τὸν σώσουν. Ὁ Χάρος δῆμος δὲ λογαριάζει φάρμακα καὶ γιατρικά. Ἀποφασίστηκε πιὰ δὲ θάνατος τοῦ Διγενῆ τότε καλεῖ τὴ γυναίκα του καὶ τῆς ἀπευθύνει λόγια θλιβερά γιὰ τὸ τέλος τῆς ζωῆς του, γιὰ τὸ ἔνδοξό του παρελθόν καὶ γιὰ τὸν ἀνισο ἀγώνα του μὲ τὸ Χάρο. Ἡ γυναίκα του ἀρχίσε νὰ κλαίῃ ἀπαρηγόρητα. Ὁ Διγενῆς ἔκανε τὴν προσευχή του καὶ παράδωσε τὸ πνεῦμα στὸ Χριστό καὶ τὸ σῶμα του στὴ γῆ. Ἡ γυναίκα του μόλις τὸν εἰδε νεκρό, ἔπεσε πάνω στὸ λείψανό του καὶ ἔψυχήσε! Θάφτηκαν καὶ οἱ δύο στὸν ἴδιο τάφο (ποὺ εἶχε θαφτῆ δι πατέρας του) ἀπὸ τὸ προσωπικὸ τοῦ παλατίου τους. "Ολοὶ οἱ ἀντρειωμένοι κατέφτασαν ἔκει καὶ κλαίγοντάς τους θρήνησαν τὴν ἀντρεία τοῦ Διγενῆ, παραπονέθηκαν γιὰ τὴν ἀδικία τοῦ Χάρου. Θρήνησαν οἱ ἀντρειωμένοι κι ἔφυγαν γιὰ τὰ σύνορά τους, γιὰ τὶς ἄκρες τους ἔχοντας νὰ διηγοῦνται γιὰ πολλὰ χρόνια τὰ κατορθώματα τοῦ γενναίου Διγενῆ..."

ΕΝΟΤΗΤΕΣ - ΕΠΙΓΡΑΦΗ: Α' ένότητα, στίχ. 1—10 «ἡ δύναμι τοῦ Χάρου είναι ἀνίκητη». Β' ένότ., στίχ. 11—42 «ἡ ζωὴ τοῦ Διγενῆ καὶ ὁ θάνατος τῶν γονέων του». Γ' ένότ.: στίχ. 43—76 «ὁ θάνατος τοῦ Διγενῆ καὶ τῆς γυναίκας του». Δ' ένότ., στίχ. 77—90 «ὑστεροφημία τοῦ Διγενῆ».

ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ Α' ΚΑΙ Β' ΕΝΟΤ.: Γλωσσικῶν ἔρμηνεια: διμπόδς = ἐμ- πρός, τίποτις = τίποτα, καθόλου. Χρήζει (= ἐδῶ) = υπολογίζει. τινάς = κάποιος. χώρις = ἀντὶ χωρίς. Φελᾶ> φελῶ: ὀφελῶ, εἰμιαὶ ικανός, ἀξίζω, χρησιμεύει. Αὐτόνον (= ἀντὶ): αὐτόν. (πρθ.: αὐτόνα). Δριμύτης, ἡ = σφοδρότητα, δέξητα. (‘ρδινιασμένο (δρδινιασμένο (ORDO = τάξη, δρντινιάζω [δρδινιαζω]: Διατάξη (ρδινιασμένο (δρδινιασμένο (ORDO = τάξη, δρντινιάζω [δρδινιαζω]: Διατάξη, τακτοποιῶ, διευθετῶ. “Εφησεν = ἀφησε. Φελόνιον (φαινόλιον (φαινόλ - ιον ζω, τακτοποιῶ, διευθετῶ. “Εφησεν = ἀφησε. Φελόνιον (φαινόλιον (φαινόλ - ιον ζω, τακτοποιῶ, διευθετῶ. Καλονάρχης (καλον - ἄρχης) κανοναρχῶ καὶ καλαναρχῶ), Καλονάρχης καὶ καλανάρχης [κανονάρχης καὶ κανονάρχος] = δ βοηθός τοῦ ψάλτη ποὺ ἀπαγγέλλει πρὶν ἀπ' αὐτὸν μελωδικὰ τοὺς ψαλλόμενους κανόνες. Κηροδοσία, ἡ = μοίρασμα κεριῶν ἀπὸ τοὺς συγγενεῖς τοῦ νεκροῦ σὲ νεκρώσιμη ἀκολουθία. ‘Ολιγούτζικος = δ λίγος.

ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΩΝ ΕΡΜΗΝΕΙΑ: Διγενῆς ‘Ακρίτας, δ: Βλέπε Εἰσαγωγικά. Χάρος, δ: δ Χάρος είναι ἡ προσωποποίηση τοῦ θανάτου στὸν ἐλληνικὸν λαό. Χάρος ἡ χάροντας (ἀπὸ τὸ ἀρχαῖον χάρωνος) στὴ λαϊκὴ δοξασία δὲν είναι δ πορθμέας τῶν ψυχῶν, ἀλλὰ ταυτίζεται μὲ τὸ θάνατο τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων. Είναι δ ψυχοπομπός δαιμονιας τῆς νέας ἐλληνικῆς μυθολογίας. ‘Αναφέρεται στὶς παραδόσεις, στὴ δημοτ. ποίηση καὶ στὰ μοιρολόγια ἀλλοτε σὰν ἡρωας «ξιπόλυτος καὶ λαμπροφορεμένος», «ποὺ φορεῖ τῆς ἀστραπῆς τὰ μάτια», ἀλλοτε σὰ «μαύρος καὶ μαυροφορεμένος καθαλάρης» πάνω σὲ μαῦρο ἀλογο «μαύρος σὰν τὸ Χάρο». ‘Η μάνα του τὸν συμβουλεύει νὰ φανῇ εὐσπλαχνικὸς στὸ «κυνήγι» του γυναίκα του είναι ἡ Χαρόντισσα. “Ο πλα τοῦ Χάρου: Σπαθί, βέλη, πάλεμα, ἐνέδρες κι ἔλλειψη ἀκοῆς (κουφαμάρα). Τὴν ἀκοή του ἀφαιρεσε δ Θεός, γιατὶ συγκινημένος κάποτε ἀπ' τὰ μοιρολόγια σὲ μὰ ώραιοτάτη νέα τῆς χάρισε τὴ ζωὴ κι ἔτσι κουφός δὲ συγκινεῖται ποτὲ πιά. Φράσεις: «Εἰδα τὸ Χάρο μὲ τὰ μάτια μου», «ἔγλιτωσα ἀπ' τοῦ Χάρου τὰ δόντια», «νερὸ τοῦ Χάρου κουβαλεῖ», «τὸν ἔχασε δ Χάρος», «δὲ φοθάμαι Χάρο». Χαρακτηρισμὸς τοῦ Χάρου: Είναι «πονηρός, κυνηγάρης, πρωτοκλέφτης, χαραμῆς, κουρσάρος, χρυσὸς ἀιτός (γι' ἀπάτη), μαῦρο χελιδόνη, μικρὸ φιδάκι κλπ. ‘Αγίου Θεοδώρου τοῦ Στρατηλάτου: Οι “Αγιοι Θεόδωροι ἥταν πέντε: α) δ στρατηλάτης, ποὺ γιορτάζει στὶς 8 Φλεβάρη, β) δ μεγαλομάρτυς, ποὺ γιορτάζει στὶς 17 τοῦ ίδιου μήνα, γ) Καὶ οἱ ἄλλοι τρεῖς, ποὺ γιορτάζουν 12 τοῦ Μάη, 19 Ιουλίου καὶ 11 Αύγουστου. Στρατηλάτης λέγεται, γιατὶ ἥταν στρατηγός, μόνιμος ἀξιωματικός, ἐνῶ δ ἀδελφός του Τείρων (Τίρων) ἥταν ἔφεδρος νεοσύλλεκτος. Ρωμανία, ἡ: Είναι τὸ βυζαντινὸ δόνομα τῆς ἐλληνικῆς αὐτοκρατορίας (πρθ.). «Οι Τουρκοί διταν ἔκούρσευαν τὴν Πόλη, τὴν Ρωμανίαν, / ἐπάτνανε τὰς ἔγκλησιάς κ' ἐπαίρναν τὰς εἰκόνας...» (Δημοτικὸ τῆς Κερασούντας). ‘Αμιρᾶς, δ: (ἀμιρᾶς κ' ἀμηρᾶς: (λ. ἀραβική): δ ἀφέντης, δ ἡγεμόνας. ‘Απελάται, οι (λ. Βυζαντ.): ὅτακτος φύλακας τῶν συνόρων δυοιος μὲ τοὺς ἀρματολούς καὶ κλέφτες στὴν Τουρκοκρατία. ‘Ηταν ἀντάρτες τῶν συνόρων τῶν ἀνατολικῶν συνόρων τοῦ Βυζαντίου’ ἥταν τόσο κλέφτες, δσο καὶ ἡρωες ποὺ ἀδιαφοροῦσαν γιὰ τὴ δύναμη τοῦ Βυζαντίου καὶ λεηλατοῦσαν τὴ χώρα του. Περίφημοι ἀπελάτες ποὺ ἀναφέρονται στὸ ἔπος τοῦτο ἥταν δ Φιλόπαππος (Φιλοπάπτας), δ ‘Ιωαννίκιος καὶ δ Κίνναμος.

ΚΑΛΟΛΟΓΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ: Προσωποποίηση: ὁ Χάρος. Μεταφορές: ἐκέρδισεν ψεύτικον — τὴν ψυχήν τους βγάνει — ἀλύπητα χωρίζει — καὶ τοὺς γονεῖς ἐπῆρεν — ἔκρατει. Παρομοίωση: σὰ χόρτα μᾶς θερίζει. 'Ασύνδετο: στίχ. 23—24. Πολυσύνδετο: στίχ. 21—22. Εἰκόνες: 'Ωραιότατη εἶναι ἡ εικόνα τοῦ παλατιοῦ κοντά στὸν Εύφρατη μὲ τοὺς κήπους, τὰ δέντρα του κλπ. Στίχ. 6—7: ὁ χάρος μὲ τὸ δρεπάνι... 'Επίθετα: Ψεύστικον, ύστερον, εὔμορφο, λαμπροῦ, τροπαιοφόρου, ἀμετρες. Σύνθετα: Εὔμορφο, στρατηλάτου, τροπαιοφόρου, ἀνθίματα, καλονάρχους, κηροδοσίαν, κληρονόμος, ἀνδραγαθίες, κλπ.

ΝΟΗΜΑΤΑ Α' ΚΑΙ Β' ΕΝΟΤ.: 1) «Στὸ Χάρο διμπρὸς ἡ ἀνδρειὰ τίποτις δὲν ἀξίζει».

2) Τοὺς ἀνδρειωμένους τίποτις δ ἔχαρος δὲν τοὺς χρήζει.

3) Τινάς δὲν τὸν ἐκέρδισεν τὸν ψεύστικον τὸν κόσμον.

4) Τὸ Βυζάντιο εἶχε καλὰ δργανωμένα τὰ ἀνατολικά του σύνορα, ἀπὸ δού περίμενε πάντα τὸ βάρθαρο.

5) 'Επιθάλλεται νὰ δίνωνται οἱ πρέπουσες τιμὲς στοὺς νεκρούς.

ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ Γ' ΚΑΙ Δ' ΕΝΟΤ.: Γλωσσικῶν ἔρμηνεια: 'Αἰδίως = παντοτινά, αἰώνια. Θανατοκόντεψε (θανατοκοντεύω) = πλησιάζω τὸ θάνατο (μετβ. καὶ ἀμετάθ.). ἔσωσε = τελείωσε. 'Ηγῆ, ἥ = ἡ γῆ, τὸ χῶμα. "Ἐφριτταν (φρίττω) = ἔφοδοῦνταν. 'Ἐποίκαν (ἐποίησαν) = ἔκαμαν. ποῦσι (ἔπιπωι) = νὰ τοῦ ποῦν.

Πραγματικῶν ἔρμηνεια: Στίχ. 45—46: Κανεὶς δὲν εἶναι ἀθάνατος ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους· μοιραῖα καὶ δ Διγενῆς. Παράθαλε τὸ δημοτικὸ τραγούδι τοῦ ἀναγνωστικοῦ Ε' τάξ. «τοῦ λεθέντη καὶ τοῦ Χάρου». Βότανα, ιατρικά: στὰ παλιότερα χρόνια ἡ ιατρικὴ γινόταν μὲ τὴ βοήθεια τῶν χόρτων (βοτάνων) καὶ διάφορων ἄλλων ἴδιος·ευασμάτων· καὶ σήμερα τὰ πιὸ πολλὰ φάρμακα γίνονται ἀπὸ τὰ βότανα· πολλὰ μάλιστα προσφέρει ἡ Ἑλληνικὴ χλωρίδα στὴν παγκόσμια φαρμακολογία (παρβλ. τὸ τοῦ Θεόφραστου Παράκελους: «Οὐαὶ τὰ βουνά καὶ οἱ λόφοι, ὅλα τὰ λιθάδια καὶ τὰ λαγκάδια εἰναι τὰ φαρμακεῖα τοῦ Θεοῦ!». Εὔδοκιά, ἥ: Εὔδοκια, ἡ γυναίκα τοῦ Διγενῆ, (βλέπε Εἰσαγωγικά), Στίχοι 55—70: Ἡ τραγικὴ συνάντηση τοῦ Διγενῆ μὲ τὴ γυναίκα του. Οἱ τελευταῖοι ἀσπασμοὶ τοῦ ἀγαπητοῦ ἀντρόγυνου. Στὴν ιστορία ὑπάρχουν πολλὲς πορόμοιες περιπτώσεις. 'Εδῶ ἡ Εὔδοκια ἔκανε κάτι ποὺ οὕτε στὴν ἡρωικὴ ἐποχὴ τῆς ἀρχαιότητας δὲν ἔκανε ἡ Ἀνδρομάχη, ἡ γυναίκα τοῦ "Ἐκτορα, ποὺ πρότιμησε νὰ σκλαβωθῇ κι αὐτὴ καὶ τὸ παιδί της ἀπὸ τοὺς νικητές "Ἐλληνες παρὰ νὰ ἀκολουθήσῃ τὸν εὐγενικὸ καὶ γενναῖο ἄντρα της. 'Αντίθετο περιστατικὸ ἀπὸ τὴ μυθολογία μᾶς ἔρχεται ἀπὸ τὰ βάθη τῶν αἰώνων, δοὺς ἡ "Ἀλκηστὴ δέχεται νὰ πεθάνῃ στὴ θέση τοῦ ἄντρα της. Μεγάλο εἶναι τὸ βάθος τῆς ψυχῆς τοῦ ἀνθρώπου! Βλ. καὶ 'Α. 'Εφταλιώτη «Μαρίνος Κοντάρας». Στίχοι 71—76: Οἱ ἄνθρωποι τοῦ σπιτικοῦ τοῦ Διγενῆ ἐνδιαφέρθηκαν γιὰ τὴν κηδεία τοῦ ἀγαπητοῦ ζευγαριοῦ μαζὶ μὲ τοὺς παπάδες καὶ ὅλα τὰ νόμιμα τῆς χριστιανικῆς ταφῆς μέσα στὸν ἴδιο οἰκογενειακὸ τάφο, δοὺς καὶ δ πατέρας τοῦ Διγενῆ καὶ ἡ μάνα του βέθαια. Βάγια, ἥ = παραμάνα. Στίχοι 77—86: Μὲ ἀδρὰ χρώματα περιγράφεται ἡ συνδρομὴ τῶν γενναίων στὸ θάνατο τοῦ Διγενῆ. 'Ο θρῆνος, τὸ κλάμμα καὶ τὰ λόγια τους πολὺ μᾶς συγκινοῦν. 'Υπῆρχε συνήθεια νὰ κλαῖνε τὸν ἀντρειωμένο οἱ δμοιοί του ἡ τὰ παλικάρια του (παρβλ.: δ γερο - Δῆμος μὲ τὰ παλικάρια του στὰ τελευταῖα του κλπ.). Στὰ μοιρολόγια συνηθισμένο

είναι νά παραπονοῦνται οι ἀδύναμοι ἀνθρωποι γιά τὴν ἀχορτασιά τοῦ Χάρου, γιά τὰ ἄγουρα νιάτα ποὺ φύγαν τόσο γρήγορα, γιά τὴν δυμοφιά, γιά τὴν παλικαριά, γιά τὴ γνώση καὶ τὸ φιλότιμο κ.ἄ. ποὺ δὲ «ἀχόρταγος Χάρος» δὲ λογάριασε καθόλου!...

Στίχοι 87—90: Οι γενναῖοι, ἀφοῦ ἀπέδωσαν τίς τιμές, ξαναγυρίζουν στὸ καθῆκον τους· παράταιρο θᾶταν γι' αὐτοὺς νά παραμείνουν πιὸ πολὺ τὰ δάκρυα δὲν ταιριάζουν στοὺς ἡρωας! Θὰ ἔχουν δμως νά διηγοῦνται σ' δλη τους τὴ ζωὴ τὸ δνομα καὶ τὰ κατορθώματα τοῦ Διγενῆ! Πόση τιμὴ γιὰ ἔνα θνητό ἀνθρωπο!... Καὶ νά σκεφτῇ κανεὶς πῶς ὑπάρχουν ἄλλοι ἀνθρωποι, ποὺ μὲ τὸ κακό τους παράδειγμα οἱ γεννεῖς οἱ μελλούμενες γιὰ πολλὰ χρόνια τοὺς χτυπᾶνε κουδούνια ἢ τοὺς φτιάχνουν τραγούδια σατιρικά! ὑπάρχουν καὶ ἄλλοι ποὺ δὲ μποροῦν νά βολέψουν μιὰ καὶ μόνη ζωὴ ποὺ τοὺς ἔδωσε δ Θεός καὶ τὴν καταξευτελίζουν σὲ διάφορα ποταπά ἔργα!... Κρίμα!

Καλολογικὰ στοιχεῖα: 'Ἐπιθετα: 'Ανδρεῖος, μεγάλα, γλυκυτάπη, πικρό, δυνατά, νεκρόν, μέγα, δλη, σκληρόν, θλιβερά, λυπτρά, ἀξια, ὀχόρταγε, καλδ. Σύνθετα: ἀποθάνη, ἀποφασίζουν, ἐποφασίστηκεν, θανατοκόντεψε, ἀντισταθῆτεν, καταπατῆτεν, ἀπαρηγόρητα, μοιριολόγια, ξεριζωθῆτεν κλπ. Μεταφορές: Πληγές, ἀποφασίζουν, πικρά, ποτήριο, ἐσπαράζουν, φλογισμένοι, πικραμένα, ὀχόρταγε. 'Ἐπιφώνηση: δέ μέγα θαῦμα! 'Ἐρωτήσεις: στίχ. 57—58, 85—86. Εἰκόνες: 'Υπάρχουν πολλές καὶ χαρακτηριστικές εἰκόνες (π.χ. ἡ προσπάθεια τῶν Ιατρῶν νά διασώσουν τὸ Διγενῆ, ποὺ θυμίζει παρόμοιες καὶ καθημερινές ἀνάλογες εἰκόνες σὲ σπίτια μελλοθανάτων ἢ σὲ νοσοκομεῖα ἢ συνάντηση τοῦ Διγενῆ μὲ τὴ γυναίκα του, ποὺ θυμίζει τὸ θλιβερό «χαῖρε» τῶν ζευγαριών πρὸ τοῦ ἀποχωρισμοῦ («... τοὺς· ζωντανούς τὰ μάτια σου ἀς θρηνήσουν / θέλουν — μά δὲ βολεῖ νά λησμονήσουν» Λ. Μαβίλης). Θυμίζει ἀκόμη τὴν τραγικὴ καὶ τελευταία συνάντηση τοῦ "Ἐκτορα μὲ τὴ γυναίκα του 'Ανδρομάχη λίγο πρὶν περάσῃ ἐκεῖνος τὶς Σκαιές πύλες τῆς Τροίας καὶ πάρη τὸ δρόμο τοῦ πεπρωμένου του... (Ζ' 390 κ.ἄ.). Στίχ. 71—76, ἡ εἰκόνα τούτη μᾶς θυμίζει παρόμοιες σκηνές ποὺ συμβαίνουν στὴ ζωὴ καὶ ποὺ κάνουν τὸ τραγικὸ τραγικότερο' πόσο ἀληθινὰ μᾶς θυμίζει ἄλλους μεγάλους καὶ ἴδια μ' αὐτὸν τραγικούς θανάτους ἡ σκηνὴ τούτη... Στίχ. 77—86, οἱ ἀντρειωμένοι ποὺ καταφτάνουν καὶ ποὺ θρηνοῦν τὸν ἡρωα μᾶς φέρνουν στὸ μυαλὸ παρόμοιες σκηνές ποὺ ἔλαθαν χώρα στὸ '21 (γερο-Δῆμος) ἢ καὶ ἀργότερα (Παῦλος Μελάχ) *καὶ κάθε τόσο μέσα στὴν πολυκύμαντη ἐλληνικὴ ἱστορία...

ΝΟΗΜΑΤΑ: 1) 'Ο ἀνθρωπος, δσο ἀξιος κι ὀν είναι, είναι θνητός.

2) 'Ο ἀνθρωπος ἔχει υποχρέωση νά φροντίση γιά τὴν ἀποκατάσταση τῆς ὑγείας του (στ. 47—48).

3) «'Αλλὰ στοῦ χάρου τές πληγές βότανα δὲν ἀξίζουν...».

4) 'Ο τελευταῖος ἀποχαιρετισμὸς τῶν ἀνδρογυνῶν είναι ἀληθινὰ πολὺ τραγικός!

5) 'Ο χριστιανὸς μὲ προσευχὲς παραδίδει τὸ πνεῦμα του στὸ Θεό.

6) 'Η μεγάλη θλιψη φέρνει καὶ τὸ θάνατο.

7) 'Η μεγάλη ἀγάπη δὲν μπορεῖ νά υπομείνῃ τὸ χωρισμό.

8) Πάντα κάποιος θὰ βρεθῇ νά φροντίση γιά τὴν ταφὴ τοῦ νεκροῦ, γιατὶ ἡ ταφὴ είναι ιερὸ καθῆκον τῶν ἀνθρώπων.

9) 'Ο θάνατος τοῦ γενναίου γίνεται ίδιαίτερα αἰσθητός.

10) Τὰ μοιρολόγια είναι διθυραμβικὸς ἀποχαιρετισμὸς τοῦ νεκροῦ.

11) «'Επελθών γάρ δ θάνατος πάντα ταῦτα ἔξηφάνισται» (στ. 85—86).

12) Τοῦ ἀντρειωμένου δὲ θάνατος δίνει ζωὴ στὴν νιότη (στ. 89—90).

ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΙΔΕΑ: «Τινάς δὲν τὸν ἐκέρδισεν τὸν ψεύστικον τὸν κόσμον». Σὰ γενικότερη ὅμως κεντρικὴ 'Ιδέα τοῦ ἔπους «Βασίλειος Διγενῆς Ἀκρίτας» πρέπει νὰ ρίξωμε ἀλλοῦ τὸ βάρος· δὲ ὄγκωστος ποιητής τοῦ ἔπους τούτου ἀσφαλῶς ἥθελε νὰ παρουσιάσῃ μιὰ πλατιὰ εἰκόνα τοῦ Βυζαντινοῦ κόσμου στὴν Μ. 'Ασία καὶ στὴ συνοριακὴ ίδιαιτερα ζωὴ (BURY). "Ηθελε δηλ. νὰ ὑπογραμμίσῃ τις πολλές προσπάθειες ποὺ καθημερινὰ κατέβαλε τὸ Βυζάντιο, γιὰ νὰ προστατεύῃ τὴν ἀκεραιότητα καὶ τὸν πολιτισμὸν του ἀπὸ τὰ συνεχῆ βαρθαρικὰ φῦλα, πού, ίδιαιτερα ἐρχόμενα ἀπὸ τὴν Ἀνατολή, ἀπειλοῦσαν μὲ ἀφανισμὸν καὶ ὑποδούλωση. «Ο Διγενῆς κάμει μεγάλα κατορθώματα καὶ ἀγωνίζεται γιὰ τοὺς χριστιανοὺς καὶ τὴν αὐτοκρατορία, δεδομένου ὅτι κατά τὴν ἀντίληψή του, ἡ δρθιδοξία καὶ ἡ Ρωμανία (ἢ Βυζ. αὐτοκρατορία) εἶναι δυὸς πράγματα ἀχώριστα».

ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΗ ΕΡΜΗΝΕΙΑ: Τὸ ἀπόσπασμα τοῦτο τοῦ ἔπους δημιουργεῖ στὸν ἀναγνώστη πολλὰ καὶ δυνατά, συγκλονιστικὰ συναισθήματα. Μιὰ θλίψη μεγάλη ἀπλώνεται σ' δλο τὸ ἀπόσπασμα γιὰ τὸ θάνατο τοῦ Διγενῆ, τοῦ γενναίου, (ποὺ ἀλίμονο πόσο θὰ μποροῦσε κανεὶς νὰ τὸν συσχετίσῃ μὲ τὸν τραγικὸ θάνατο τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους!) ποὺ γίνεται ἀκόμη τραγικότερο μὲ τὸ θάνατο καὶ τῆς καλῆς του... 'Η φιλοσοφικὴ διάθεση τοῦ ἀναγνώστη δὲ μπορεῖ νὰ μὴ θλίβεται «γιὰ δσα σθήνουν». Ἀκόμη θρησκευτικὰ καὶ ήθικά, πατριωτικά, συμπαθείας καὶ θαυμασμοῦ συναισθήματα δημιουργοῦνται στὴν ψυχὴ τοῦ ἀναγνώστη. 'Ο Διγενῆς χαρακτηρίζεται στὸ ἀπόσπασμα σὰ γενναῖος καὶ ὑπερήφανος πολεμιστής, ἀλλὰ καὶ σὰν ἀνθρωπὸς ἀδύναμος μπροστὰ στὸ χάρο, ποὺ ἔρχεται πάνοπλος γιὰ νὰ πάρῃ τὴν ψυχὴ του. Τόσο γρήγορα ἔρχεται νὰ τὸν «ἀγουροκόψῃ» στὰ 33 του χρόνια, ὡστε δὲ μπορεῖ παρὰ νὰ παραπονεθῇ γιὰ τὸ θάνατο ποὺ ἔρχεται καὶ νὰ προσπαθήσῃ μὲ τὴ βοήθεια τῶν γιατρῶν νὰ τὸν ἀποφύγῃ· ἀλίμονο δῆμως! «Ον οἱ θεοὶ φιλοῦσιν, ἀποθνήσκει νέος» καὶ δὲ Διγενῆς δὲ μπορεῖ νὰ παραβῇ τὸν κανόνα... Τὸ αἰσθάνεται καὶ πράγματι θλίβεται γι' αὐτό, καθὼς ἀναπολεῖ τὸ ἔργο ποὺ εἶχε ἀκόμη νὰ κάνῃ! 'Αντίθετα δὲ χάρος μπορεῖ νὰ χαρακτηριστῇ σὰν «πρωτοκλέφτης καὶ κουρσάρος», σὰν «ἀνελέητος καὶ ἀχόρταγος»...

ΥΦΟΣ: Τὸ ὕφος τοῦ ἔπους τοῦ Διγενῆ εἶναι γλαφυρὸ μὲ συναισθηματικὴ διέγερση. Οἱ ίδεις, οἱ σκέψεις (οἱ βαθιὰ ἀνθρώπινες) καὶ τὰ νοήματα του εἶναι ὠραῖα, δυνατά, διδακτικά, ἀνθρώπινα.

ΓΛΩΣΣΑ: 'Η γλῶσσα τοῦ ἔπους εἶναι ἀνάμεικτη ἀπὸ λαϊκὰ καὶ λόγια στοιχεῖα. Οἱ διάφοροι ἀρχαῖσμοι ἢ διαλεκτικὰ στοιχεῖα γίνονται κατανοητὰ ἀπὸ τὰ συμφραζόμενα (π.χ. χρήζει, τινάς, αὐτόνον, οὐαί, ἔποικαν κλπ.).

'Ο ποιητής τοῦ ἔπους χρησιμοποίησε τὴ λόγια γλῶσσα, γιατὶ ὑπηρετοῦσε τὴν ἔθνικὴ 'Ιδέα: «Ἡ λόγια γλῶσσα καὶ ἡ λόγια παράδοση ἦταν τὸ σύμβολο τῆς συνεχείας τους μὲ τὴν ἀρχαῖα, ἡ ἔκφραση τοῦ τρελοῦ τους πόθου νὰ κρατηθοῦν αἰλωνοὶ καὶ ἀμετάβλητοι ("Ἐλληνες) μέσα στὴ ροή τοῦ χρόνου» (Σ. Μελάς).

ΜΕΤΡΟ - ΟΜΟΙΟΚΑΤΑΛΗΞΙΑ: Τὸ μέτρο τοῦ ἔπους εἶναι δὲ ιαμβός δ στίχος εἶναι ιαμβικὸς 15σύλλαβος παροξύτονος μὲ ζευγαρωτή, δχι πάντα εὕστο-

χη, δμοιοκαταληξια' σε λίγες περιπτώσεις άπαραίτητη είναι ή συνήχηση (στ. 55 κ.ά.).

ΕΙΔΟΣ: Τὸ ἀπόσπασμα τοῦτο ἀνήκει στὸ ἔπος, ποὺ λέγεται «Βασίλειος Διγενῆς Ἀκρίτας». Τὸ ἔπος τοῦτο είναι ἔργο ἀγνωστου ποιητῆ στηριγμένο πάνω σε πολλὰ δημοτικὰ ἀκριτικὰ τραγούδια ποὺ προϋπήρχαν. Ἀποτελεῖται ἀπὸ χιλιάδες στίχους κι' ἔχει παραδοθῆ σε ἔξι παραλλαγές: τῆς Τραπεζούντας, δύο τῆς "Ανδρου (ἡ μία σε πεζό), τῆς Γκρόττα Φερράτα, τοῦ Ἐσκοριάλ και τῆς Ὀξφόρδης. Ποιητικότερη και σε δημοτικότερη γλῶσσα είναι η παραλλαγὴ τοῦ Ἐσκοριάλ. Τὰ χειρόγραφα ἀνήκουν στοὺς 14, 16 και 17 αι. Τὸ ποίημα δμως φαίνεται δτι είναι τοῦ 10 ή 11 αι. και ἀπὸ ἐκεῖνο προέρχονται οι παραλλαγές. Τὸ πραγματικὸ γεγονός, ποὺ στηρίχητε τὸ ἔπος, ἔγινε στὰ μέσα τοῦ 10 αι. στὴν Καπαδοκία (περιοχὴ τοῦ Εύφρατη) ή τὸ 788 σε πόλεμο ποὺ ἔκανε δ Διογένης κατὰ τῶν Ἀράβων και τὸ ὄνομά του ἵσως πέρασε στὴν ἀκριτικὴ ποίηση σὰ Διγενῆς. Ὁπωσδήποτε δμως πολλὰ στοιχεῖα τοῦ ποίηματος ἀναφέρονται σὲ γεγονότα και τοῦ 10 αι. Τὸ ἔπος τοῦτο και μετὰ τὴν πώση τοῦ Βυζαντίου ἔμεινε στὴ μνήμη τῶν Ἑλλήνων· και σήμερα δ λαδὸς τῆς Κύπρου τραγουδᾶ τὸν ἡρωα τοῦ Βυζαντίου. Οι ταξιδιώτες βλέπουν ἀκόμη τὸν τάφο του στὴν Τραπεζούντα, ποὺ χρονολογεῖται γύρω στὰ 940. Ὁ H. GREGOIRE μιλάει γιὰ ἀπίστευτο γεγονός, γιατὶ βρήκε γερόντισσα στὴν Κύπρο νὰ ἀπαγγέλῃ στίχους τοῦ Διγενῆ. Σὲ ἀνασκαφὲς δὲ τῆς ἀμερικανικῆς σχολῆς στὴν Ἀρχκόρινθο βρέθηκε μέσα σὲ κεραμικὰ κομμάτια τοῦ 12 και 13 αι. κομμάτια ἀγγείου μὲ τὴ ζωγραφιὰ τοῦ Διγενῆ ποὺ φέρει φουστανέλα!

Στὴ νεώτερη Ἑλληνικὴ λογοτεχνία δ Διγενῆς δὲν πέρασε χωρὶς νὰ ἀφήσῃ τὰ ἔχη του. Μεγάλοι και μικροὶ ποιητὲς ἐμπνέονται καθημερινὰ ἀπ' τὸ ἔργο και τὰ νοήματα τοῦ Διγενῆ. Ξαναβαφτίζονται μέσα στὴν κολυμπήθρα τοῦ ἔπους και τοῦ ἀκριτικοῦ κύκλου και χτίζουν δικά τους ἔργα, συνθέτουν δικές τους κοσμοθεωρίες, ἀνανεώνουν τὸ αἰώνιο σύμβολο τῆς Ρωμιοσύνης... Ὁ Κωστής Παλαμᾶς ("Ιαμβοὶ και Ἀνάπαιστοι, Ἐκατὸ φωνές, Δωδεκάλογος τοῦ Γύψτου, Φλογέρα τοῦ Βασιλιά κ.ἄ.), δ. Σ. Σκίπης (Κασταλία Κρήνη), δ. Μ. Σιγούρος, δ. "Αγγ. Σημηριώτης κ.ἄ. ἔσκυψαν και ἤπιαν ἀπὸ τ' ἀθάνατο νερὸ τῆς Ρωμιοσύνης, ποὺ τρέχει ἀπὸ τὴ θεία βρυσομάνα τοῦ ἀκριτικοῦ κύκλου και τοῦ ἔπους τοῦ Διγενῆ.

·Απὸ τὸ χρονικὸν τοῦ Μορέως

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑ: Χρονικὸν ἡ χρονικὰ είναι ἔνα βιβλίο στὸ δόποιο καταγράφονται σὲ χρονολογικὴ σειρὰ τὰ γεγονότα χωρὶς ἐσωτερικὴ σύνδεση καὶ συνάφεια. Δὲν ἔχει ἐπιστημονικὴ ἀξίωση, γιατὶ δὲν μπορεῖ κανεὶς νὰ βασιστῇ στὰ δεδομένα του και νὰ προθῇ σε ἐπιστημονικὴ ἐπισκόπηση οὔτε νὰ χρησιμεύσῃ σὰ βοήθημα γιὰ τὴν ἔρευνα τῶν αἰτίων και τῶν συνεπειῶν τῶν ἴστορικῶν γεγονότων, ποὺ ἔξιστορεῖ (Πάριον χρονικό, χρονικὸ Μορέως). Μορέας ποὺς Μορῆς, Μωρῆς και Μωριᾶς. Ἡ δονομασία Μορέας ἀναφέρεται σὲ σημειώματα μεσαιωνικὴ ἐλληνικοῦ κώδικα τοῦ βρετανικοῦ μουσείου ποὺ χρονολογοῦνται ἀπὸ τὸ 1111 μ.Χ. και στὰ δόποια δούλεψε πρῶτα δ Κ. Σάθας. Ἡ προέλευση τῆς λέξεως Μορέας είναι ἀπὸ τὸ οὐσιαστικὸ μορέα (: συκαμινιάς μουριά), γιατὶ στὴν Πελ/σο νωρὶς καλλιεργήθηκε ή μουριά σὰ μοναδικὸ μέσο διατροφῆς τοῦ μεταξόσπορου (Γ. Χατζιδάκης)· ἀπίθανη θεωρεῖται ἀπὸ τοὺς πι

πολλούς έπιστήμονες γλωσσολόγους ή προέλευση τῆς λέξεως ἀπό τὸ σλαβίκο MORE (: θάλασσα), (βλέπε καὶ εἰσαγωγικό σημείωμα βιβλίον ΟΕΔΒ, Ε' τάξεως).

ΝΟΗΜΑ: 'Ο συγγραφέας τοῦ χρονικοῦ στὸ ἀπόσπασμα τοῦ βιβλίου μας θυμίζει στὸν ἀναγνώστη δσα εἶπε στὰ προηγούμενα, πῶς δηλ. οἱ Φράγκοι ἔγιναν κύριοι μιᾶς μεγάλης ἐκτάσεως (Συρίας, Ἀνατολῆς, Κων/λεως) κι ἔρχεται τώρα νὰ περιγράψῃ τὸν τρόπο ποὺ κατέλαθαν οἱ Φράγκοι τὴν Πελ/σο. 'Υπογραμμίζει τὴν ἀξία τοῦ βιβλίου του καὶ τὴν ὀφέλεια ποὺ θὰ ἀποκτήσῃ ὁ ἀναγνώστης ἀπό τὸ διάθασμά του. 'Ο κόμις τῆς Καμπανίας ποὺ ἔγινε ἀρχηγὸς τῆς σταυροφορίας γιὰ τὸν Πανάγιο Τάφο πέθανε, ἀφοῦ ἀφῆσε δυὸς ἀδέλφια. Τ' ἀδέλφια αὐτὰ ἔμαθαν γιὰ τὸ κατόρθωμα τῶν ἄλλων Φράγκων, ποὺ πηγαίνοντας γιὰ τοὺς "Ἀγιους Τόπους ἔκαναν ἄλλαγή πορείας καὶ κατέλαθαν τὸ Βυζάντιο (1204). 'Αποφάσισαν λοιπὸν δ ἔνας νὰ μείνῃ στὸν πατρικὸ οἶκο κι ὁ ἄλλος νὰ τρέξῃ στὴν Ἐλλάδα, γιὰ νὰ κερδίσῃ ἐκτάσεις. 'Ο δεύτερος (Γουλιέλμος) ἀδελφὸς μὲ τὴν εὐχὴ καὶ τὶς βοήθειες τοῦ μεγάλου του ἀδελφοῦ ἔκεινησε γιὰ τὴν Ἐλλάδα. Μαζὶ του πῆρε καὶ πολλοὺς ἄλλους εὐγενεῖς ἄλλους μὲ πληρωμὴ καὶ ἄλλους γιὰ δικό τους ὅφελος, νὰ κατακτήσουν δηλ. ἐδάφη γιὰ λογαριασμὸς τους. Τὸ Μάρτη ἔφτασαν στὴν Ἐλλάδα καὶ τὴν 1η τοῦ Μάη ξεμπαρκάρισαν στὴν Ἀχαΐα, 15 μίλια μακριά ἀπό τὴν Πάτρα. Στὰ χρόνια τοῦ συγγραφέα τὴν Πελ/σο τὴν ἔλεγαν Μορέα κι εἶχε μόνο 12 κάστρα.

'Αφοῦ ἔμειναν δυὸς μέρες στὴν Ἀχαΐα γιὰ ξεκούραση, τράβηξαν γιὰ τὴν Πάτρα, ποὺ τὴν πολιόρκησαν στενά' σὲ λίγο κατέλαθαν τὴν Πάτρα μὲ τὴ συμφωνία νὰ μείνουν οἱ Πατρινοὶ μὲ τὸ βιό τους, δπως ἔχουν, ἀνενόχλητοι στὰ σπίτια τους. Μετά τὴν καλὴ διοργάνωση τῆς Πάτρας γύρισαν καὶ πάλι στὴν Ἀχαΐα. 'Εκεῖ ἔμαθαν δτὶ ἡ πιὸ ξακουστὴ πόλη τοῦ Μοριά εἶναι ἡ Ἀνδραβίδα κι' εἶναι εὔκολο νὰ τὴν καταλάθουν, γιατὶ δὲν ἔχει βουνά καὶ κάστρα, ἀλλ' εἶναι σὲ κάμπο ἀπλωμένη εύφορο. Οἱ κάτοικοι τῆς Ἀνδραβίδας ἔμαθαν τὴν ἐναντίον τους ἑκστρατεία καὶ ἀφοῦ θεώρησαν μάταιη τὴν ἀντίσταση, βγῆκαν στοὺς δρόμους μὲ τὰ λάθαρα καὶ τὶς εικόνες καὶ μὲ συμφωνίες παρέδωσαν τὴν πόλη τους. Στὴν Ἀνδραβίδα σχεδιάζει νέα ἑκστρατεία, κατὰ τὴν Κορίνθου τώρα. 'Η Κόρινθος ἦταν τὸ σπουδαιότερο κι ὀχυρότερο κάστρο τῆς Ἐλλάδας καὶ ἀν καταλάθουν αὐτήν, τότε μποροῦν εὔκολα νὰ ἐπικρατήσουν σ' δλο τὸ Μοριά, χωρὶς σπαθὶ καὶ αἷμα. 'Ο Γουλιέλμος δργάνωσε καὶ τὴν Ἀνδραβίδα καὶ ξεκίνα νὰ γιὰ τὴν Κόρινθο. 'Η Κόρινθος ἦταν ἀπλωμένη κάτω ἀπό τὸ ισχυρὸ κάστρο, στὸν κάμπο. 'Αρχηγὸς στὴν Κόρινθο ἦταν ὁ Σγουρός· ἦταν γενναῖος στρατηγὸς καὶ κυθερούσσε, ἀναγνωρισμένος ἀπό τὸν αὐτοκράτορα τῶν Ἐλλήνων, τὴν Κόρινθο, τὸ "Αργος καὶ τ' Ἀνάπλι. 'Ο Σγουρός σὰν ἔμαθε τὴν ἑκστρατεία τῶν Φράγκων, ἔδιωξε τὸν ὄμαχο λαὸς ἀπ' τὴν Κόρινθο κι' ἀνέθασε τοὺς ἴκανους νὰ κρατήσουν δπλα πάνω στὸ κάστρο. Οἱ Φράγκοι σὰν ξεκουράστηκαν ἀπό τὸ ταξίδι, τὸ ὅλο πρωὶ ἀρχισαν τὴν ἐπίθεση στὸ κάστρο τῆς Κορίνθου. Τόσο ἦταν δργανωμένοι, ὥστε κατάφεραν κι' ἐπῆραν καὶ τὸ κάστρο τῆς Κορίνθου. Σ' δύος δὲν ἀντιστάθηκαν ἔδωκαν συχώρεση, ἀλλὰ δσοὶ ἀντιστάθηκαν, σκοτώθηκαν. 'Ο Σγουρός σὰν ἀντιστασιακὸς ποὺ ἦταν ἀνέθηκε πάνω στὸ κάστρο...

ΕΝΟΤΗΤΕΣ - ΕΠΙΓΡΑΦΗ: 'Η Α' ἐνότητα στ. 1—16, «Ἀνακεφαλαίωση τῶν προηγουμένων, τὸ πνευματικὸ κέρδος τοῦ ἀναγνώστη ἀπό τὸ χρονικό». 'Η Β' ἐνότητα στ. 17—50, «Ο Γουλιέλμος στὸ Μοριά». 'Η Γ' ἐνότητα στ. 50—150, «Οι ἐπιτυχίες τοῦ Γουλιέλμου στὸ Μοριά».

ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ ΣΥΝΟΛΙΚΗ: Γλωσσικῶν ἐρμηνεία: "Εγροικος = γνώ-

στης, πεπαιδευμένος [(ά)γροικῶ = ἀκούω, μαθαίνω]. 'Απεικάζω = διαβλέπω, διακρίνω. ἄ λάχη = ἀν τύχη. 'Αφκράζουν [ἀφουκράζομαι (άρχ. ἐπακροῶμαι = ἀκουγε)]. Διαφορῶ καὶ διαφορίζω = ἐνδιαφέρομαι, ώφελοῦμαι (διάφορο, τό: κέρδος, ώφέλεια). Κόντος, δ = δ κόμις. Πασάντζο, τὸ = διάβαση, πέρασμα. Κα- πετάνος, δ = βενετ. CAPETANO (μεσν. λατιν. CAPITANEUS (μεσν. ἔλλ. κα- πετάνος (κατ' ἐπάνω [μεσν. διοικητικό δξίωμα' λ.χ. κατεπάνω τῆς Δύσεως, τῆς Κύπρου, τῆς Βουλγαρίας κ.ά.]). Φουσάτο, τὸ (φουσάτον (φοσσάτον (λατιν. FOS- SATUM = στρατόπεδο. Πελλεγρῖνος, δ = ξένος δούπρος, προσκυνητής (μτφρ. σταυροφόρος). Ταξίδι, τὸ = (ἔδω) ή ἐκστρατεία. 'Ιγονικόν, τό = τό γονικόν, δ πατρικὸς οίκος. Κοντάτο, τὸ = ή κομιτεία. "Ακω (ἀκούω) = ἀκουγε, τὸν δνό- μαζαν μισήρ (καὶ μισέρ) = κύριος, κύρ. 'Επικλην, τὸ = τὸ ἐπώνυμο. 'Ο λόγου του καὶ ἐλόγου του ή τοῦ λόγου του = ἑκεῖνος. Κουγκεστίζω καὶ κουγκεστῶ = κα- τακτῶ. Τίποτε (ἀντων. ἀδρ.) = κάτι. Λογάριν, τὸ = δ θησαυρός. 'Αφῶν (σύνδ.): ἀφοῦ. 'Ερόγεφεν (ρογεύω) = στρατολογῶ μισθοφόρους. Ρόγα, ή = δ μισθὸς τοῦ μισθοφόρου στρατιώτη, ή πληρωμή. Φλαμουριάροι, οἱ = οἱ σημαίαι φόροι (φλάμ(μ)ουλον (λατ. FLAMM - ULLUM = σημαία μὲν ἀρχικὸ τὸ χρῶμα τῆς φλό- γας). "Ενι (ἐνεστί) = εἰναι. Καστέλιν, τὸ (καὶ καστέλλο) (CASTELLO (CA- STELLUM (ύποκ. τοῦ CASTRUM = μικρὸ φρούριο. Καταπαντοῦ (ἐπίρ.): παν- ταχοῦ. Τριπούτσετο, τὸ = μηχανὴ ποὺ πετᾶ πέτρες. Τζαγράτορας, δ = ὅποιος ἔχει τζάγραν' τζάγρα, ή = τουφέκι μεσαιωνικὸ ποὺ ἀποτελεῖται ἀπὸ τόξο μὲ σωλῆνα πάνω, δπου ἔθαζαν τὸ βέλος. Θαρσέου πολέμου = τολμηροῦ, θαρραλέ- ου πολέμου. 'Ο κατὰ εἰς = δ καθείς, δ καθένας. Σωταρχίζω = ἐφοδιάζω τὴν πό- λη ή τὸ φρούριο μὲ τροφὲς καὶ ἄλλα ἐφόδια (άρχ. σιταρκῶ, ἀπὸ παραφθορά). Κοινό, τὸ = δ λαός. Κανόλως (ἐπίρρ.) = καθόλου, διόλου. 'Υπομόσσαιν (ύπο- μώνω) = δρκίστηκαν. Φουσατεύω = ἐκστρατεύω. πλευτικά, τὰ = τὰ πλοῖα, τὰ πλεύμενα. Κατούνα, ή = (γαλ. CANTON) = στενὸς χῶρος, στρατόπεδο. 'Οκά- ποιος = κάποιος. Λίος = λίγος. Διαφεντεύω = προστατεύω. Βέθηλος = ὅποιος ἀντιστάθηκε στὸ ἐπιδρομέα, πονηρός, εὕστροφος.

Πραγματικῶν ἔρμηνεία: Πολέμου τῆς: τῆς Κων/πόλεως τὸ 1204 οἱ σταυ- ροφόροι πορευόμενοι γιὰ τοὺς "Αγιους Τόπους ἀλλαξαν πορεία καὶ κατέλα- θαν τὴν Πόλη. 'Αρχηγὸς δ πονηρὸς δόγης τῆς 'Ενετίας Δάνδολος. 'Ηρθε σὲ πρό- σωπικές συμφωνίες μὲ τὸν 'Αλέξιο, γιὸ τοῦ ἕκπτωτου αὐτοκράτορα Ἰσαάκιου "Αγγελου, καὶ τελικὰ κατέλαθε τὴν Κων/πολη (1204) ή κατοχὴ τῶν Λατίνων κράτησε ὡς τὸ 1261, δπότε δ στρατηγὸς 'Αλέξιος Στρατηγόπουλος ἔναντη τῆς Γαλλίας. Στ. 22 «εἰς τοῦ Χριστοῦ τὸν Τάφον»: Οἱ σταυροφορίες ἔγιναν τυ- πικὰ γιὰ τὴν ἀπελευθέρωση τοῦ Πανάγιου Τάφου ἀπὸ τοὺς Σελτζούκους Τούρ- κους, οὐσιαστικὸ δμως γιὰ τὴν καταπάτηση τῶν ἔδαφῶν τῆς 'Ανατολῆς' διαφω- τιστικὸ στὴν προκειμένη περίπτωση εἶναι τὸ «ρηθὲν ὑπὸ τοῦ πάπα Οὐρθανοῦ Β' «Ἡ γῆ, τὴν δποίαν κατοικεῖται, δὲν ἔχει πλούτη. Διὰ τοῦτο ἀλληλοιτρώγε- σθε καὶ ἀλληλοσφάγεσθε. Παύσατε τὰ μίση σας καὶ πορευθῆτε πρὸς τὸν "Α- γιον Τάφον. Τὰ βασίλεια τῆς 'Ασίας θὰ εἶναι μερίδιά σας»! ! Ρωμανία, ή: Εἰ- ναι τὸ βυζαντινὸ δνομα τῆς ἐλληνικῆς αὐτοκρατορίας (παρθ. «Οἱ Τοῦρκοι δνταν ἐκούρσευαν τὴμ Πόλ', τὴρ Ρωμανίαν, / ἐπάτνανε τὰς ἐγκλησιάς κ' ἐπαίρ- ναν τὰς εἰκόνας...» Δημοτικὸ τῆς Κερασσούντας). Μπουργούνια, ή: ή Βουργουν- δία, ἀλλοτε δουκάτο καὶ σήμερα περιοχὴ τῆς Γαλλίας. 'Αχαΐα, ή: δνομασία τοῦ Μοριᾶ. 'Ανδραβίδα, ή: ήταν ή σπουδαιότερη πόλη τοῦ Μοριᾶ στὰ χρόνια τῆς λατινικῆς αὐτοκρατορίας, στὸν εὔφορο κάμπο τῆς 'Ηλείας. 'Ηταν ἀτέίχι- στη καὶ Ισχυρὴ πόλη, πρωτεύουσα τῆς 'Ηλείας. Μόλις ἔμαθαν οἱ ἀρχοντες τῆς

Ανδρασθίδας τὴν πτώση τῆς Πάτρας καὶ τὴν ἐκστρατεία τῶν Φράγκων κατὰ τῆς Ἀνδρασθίδας, ὅρχοντες καὶ λαὸς βγῆκαν μὲ τοὺς παπάδες, μὲ τὸ σταυρὸν καὶ τὶς εἰκόνες καὶ προσκύνησαν τὸ Γουλιέλμο Σαμπλίτη μὲ τὴ συμφωνία νὰ κρατήσουν τὰ δικαιώματά τους πάνω στὶς περιουσίες τους. Ἡ Ἀνδρασθίδα καὶ μετὰ τὴν παράδοσή της συνέχισε νὰ εἶναι σημαντικὴ πόλη, ἔγινε μάλιστα πρωτεύουσσα τῆς ἡγεμονίας. Ἐκεῖ ὁ Βιλλαρδουΐνος ἔκανε συνέλευση (παρλαμᾶ, PARLEMENT), δηκοντας ἀποφάσεις γιὰ τὴν παραπέρα διακυβέρνηση τοῦ Μοριᾶ. Καμπανέσης, δ: ποὺ κατάγεται ἀπὸ τὴν Καμπανία· δ Γουλιέλμος Σαμπλίτης εἶχε τὴν ἐπωνυμία Καμπανίτης ἀπὸ τὸν παππού του κόμιτα τῆς Καμπανίας· τὸ Σαμπλίτης πῆρε ἀπὸ τὸ χωριό τῆς ἄνω Βουργουνδίας CHAMPLITTE. Ὁ Γουλιέλμος εἶχε σὰν ἀποστολὴ νὰ ἔλθῃ στὴν Πελ/σο, νὰ τὴν καταλάβῃ καὶ νὰ βάλῃ τὰ θεμέλια τῆς φραγκικῆς δυναστείας. Ἐνῶ σχεδόν εἶχε φτάσει στὸ τέλος μὲ ἐπιτυχία, ἔμαθε δτὶ δ μεγαλύτερος ἀδελφός του Λουδοβίκος εἶχε πεθάνει χωρὶς νὰ ἀφήσῃ διάδοχο· δ Γουλιέλμος ἀμέσως ἀφῆσε τὰ πράγματα στὸ Μοριᾶ κι ειρέξει στὴ Βουργουνδία, γιὰ νὰ διεκδικήσῃ τὰ κληρονομικὰ του δικαιώματα. Βοστίσα, ἥ: τὸ Αἴγιο.

Σγουρός, δ: πρόκειται γιὰ τὸν Λεωνίδα Σγουρό, ἄρχοντα τοῦ Ναυπλίου. Ὁ Σγουρός ἀπὸ τὸ Ναύπλιο ἀπλώσει τὴν ἡγεμονία του ὡς τὸ "Ἀργος καὶ τὴν Κόρινθο· ἔλαβε τὸν τίτλο τοῦ σεβαστούπερτάτου κι ἔθαλε τὶς κτήσεις του στὴν προστασία τοῦ Ἀγίου Θεοδώρου τοῦ Στρατηλάτη. Ὁ Σγουρός μετὰ τὴν πτώση τοῦ Βυζαντίου στοὺς Λατίνους προσπάθησε, χωρὶς ἐπιτυχία, νὰ καταλάβῃ τὴν Ἀθήνα. Ἀποφάσισε νὰ ἀνακόψῃ τὴν προέλαση τῶν Φράγκων στὴν περιοχὴ τῆς Λάρισας· νικήθηκε δῆμας ἀπὸ τὸ Βονιφάτιο στὶς Θερμοπύλες καὶ ὑποχώρησε στὴν Κόρινθο, δηκοντας ἀπὸ τὸν πολιορκία τοῦ Γουλιέλμου ἔχασε καὶ ἀναγκάστηκε, γιὰ νὰ μὴ συλληφθῇ, νὰ πέσῃ καθάλα στὸ ἄλογό του ἀπὸ τὰ τείχη τοῦ Ἀκροκορίνθου (1208). αὐτὸ τὸ οἰκτρὸ τέλος εἶχε δ τελευταῖος, σχεδόν, ὑπερασπιστής τῶν ἐλληνικῶν δικαιωμάτων μέσα στὴ Φράγκικη πλημμύρα!

Καλολογικά στοιχεῖα: Ἐπίθετα: Γνωστικός, ἔγροικος, ἀγράμματος, φρόνιμος, παλαίων, εὐγενικούς, μέγαν, αὐταδέλφοι, ἰγονικόν, ύστερνότερος, ἐπιδεξιώτερος, θαρσέου, τοπικούς, λαμπρότερη, ἀπολυτή, παμφρόνιμος, φοθερόν, κάλλιον, θεόχτιστον, φυσικός, βέθηλος. Σύνθετα: ἐκαταλέξα, ἀγράμματος, ἀφκράζου, ἐπεριεσώρεψεν, ἀποσκάλωσαν, Πελοπόννεσον, ἀκταπαντοῦ, ἀναπάψουν, καταπαντόθεν, ἐσυμβιθάστηκαν, ἐσωτάρχισαν, περιεγύρισε κ.ἄ. Μεταφορές: ἐκέρδισαν, διὰ κεφαλήν, ἔπεσεν (κι ἀπέθανεν), ισιάστηκαν, λαλῶ, ἐπροσκύνησαν, ὄρθωσεν, δόντια (τοῦ τειχίου), ἐπιάσασιν (τὴν χώραν). Εικόνες: Ἐδῶ ἔχομε μερικές εἰκόνες πολὺ χαρακτηριστικές δχι ἀπὸ λογοτεχνικῆς πλευρᾶς, ἀλλὰ ἀπὸ ιστορικῆς ἔχομε δηλ. ἀμυδρὰ εἰκόνα τῆς πολιορκίας κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους, δπως καὶ τὸν τρόπο παραδόσεως τῶν κατοίκων τῆς Ἀνδρασθίδας, ἡ δψη τῆς πόλεως, ἀκόμη καὶ τὴν ἀποψη τῆς Κορίνθου καὶ τοῦ Ἀκροκορίνθου.

ΝΟΗΜΑΤΑ: 1) "Οταν ἔνα κράτος πάψῃ νὰ ἔχῃ δύναμη, πολλοὶ ἔχθροὶ τὸ τριγυρίζουν.

2) ΟΙΛ'ατίνοι πάντοτε στάθηκαν ἐμπόδιο στὴν ὁμαλὴ ἔξέλιξη τοῦ ἐλληνισμοῦ.

3) Ἡ βία πολλές φορές κέρδισε δποιον ἔθαλε σκοπό.

4) Ἡ φιλαρχία καὶ ἡ ἀποδιοργάνωση συνεργάζονται πάντοτε μὲ τὴν καταστροφή.

5) "Οταν ἐπέλθῃ ἡ σήψη στὴ διοίκηση, δ ἔχθρος χτυπᾶ τὴν καστρόπορτα!

6) Πάντα θὰ υπάρχουν οἱ γενναῖοι καὶ μέσα στὴ γενικὴ καταστροφή.

ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΙΔΕΑ: 'Η φιλαρχία καὶ ἡ ἀποδιοργάνωση συνεργάζονται πάντοτε μὲ τὴν καταστροφή! — "Αν δὲν εἶχαν προηγηθῆ τὰ μίση καὶ οἱ ἔχθρες μεταξὺ διαφόρων Βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων, τὸ Βυζάντιο εἶχε τὴν ὑλικήν, ἡθικήν καὶ πνευματικήν δύναμην νὰ κρατήσῃ ἀκόμη γιὰ πολὺ καὶ νὰ εἶναι τὸ προπύργιο τοῦ διοικού εὑρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ. Στὴ φθορὰ τὴν τελικὴν τοῦ Βυζαντίου (1453) βοήθησε πολὺ ἡ ἀλωση ἀυτοῦ υπὸ τῶν Λατίνων. Τὴν μεγάλην τοῦ Βυζαντίου δύναμην βλέπομε, δταν μπόρεσε, παρ' ὅλη τὴν ἀποδιοργάνωση ποὺ τοῦ ἔκαναν οἱ Λατίνοι, μετά τὴν ἀπελευθέρωση τὸ 1261, μπόρεσε, λέγω, νὰ διοργανώθῃ καὶ πάλι καὶ νὰ κρατήθῃ γιὰ πολὺ ἐλεύθερο, καὶ νὰ ἀντισταθῇ στοὺς διάφορους ἔχθρούς, ποὺ συνέχιζαν νὰ τὸ περισφίγγουν ἀπὸ δλες τὶς πλευρές. Εἰναι δμως ἀπὸ δλους δεκτὸ δτι τὸ πρῶτο καίριο χτύπημα στὸ Βυζάντιο δόθηκε ἀπὸ τοὺς δμδόξους, ἀλλὰ μισαλλόδοξους Λατίνους. Οἱ Λατίνοι εἶδαν τὸ Βυζάντιο σὰν τόπο ἐκμεταλλεύσεως, σὰ χῶρο ἀποκτήσεως ὑλικῶν ἀγαθῶν καὶ σὰ μοναδικὴ διέξοδο στὶς διάφορες διαμάχες τους (οἰκονομικές, πολιτικές, θρησκευτικές κ.ἄ.), σὰν τόπο δηλ. ποὺ θὰ χρησίμευε γιὰ ἐκτόνωση τῶν πολλῶν καὶ ποικίλων παθῶν τους! Γρήγορας δμως θὰ καταλάβουν καὶ τὴ μεγάλη τους εὐθύνη, ἀλλὰ καὶ τὴν ἄμεση τιμωρία τους, δταν οἱ Τούρκοι θὰ ἐσπλωθοῦν μέχρι καὶ τὴ Βιέννη, θὰ φθείρουν τὴν Εὐρώπην οἰκονομικῶς καὶ πολιτιστικῶς καὶ θὰ ἀπειλήσουν τὴν δλη εὑρωπαϊκὴ δργάνωση γιὰ πολλοὺς αἰῶνες, μιὰ καὶ δδηγήθηκαν (οἱ Τούρκοι) μὲ τὰ βαρβαρικά τους ἔνστικτα καὶ δὲν ἀφησαν τίποτε δρθιο στὴν Εὐρώπη ώς τὸν 19 αἰ.

ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΗ ΕΡΜΗΝΕΙΑ: Οἱ λίγες αὐτές γραμμές, οἱ ἀδόκιμοι αὐτοὶ στίχοι τοῦ χρονικοῦ αὐτοῦ, ἀν καὶ δὲν ἔχουν νὰ μᾶς ὡφελήσουν ἀπὸ πλευρᾶς λογοτεχνικῆς, ἔχουν πολλὰ δμως νὰ μᾶς διδάξουν γιὰ τὸ παρελθόν καὶ γιὰ τὸ μέλλον μας. Ἀφοῦ μᾶς γιομίσουν τὴν ψυχὴν μὲ πικρά καὶ θλιβερὰ συναισθήματα, ἀφοῦ θρηνήσωμε κι ἐμεῖς γιὰ τὴν μοίρα τῆς γενιᾶς μας τὴν κακή, ποὺ δταν μισούμαστε κι ἔχθρευόμαστε μεταξὺ μας, ἔρχεται ἀνελέητη καὶ σκληρὴ καὶ πέφτει στὰ κεφάλια μας καὶ μᾶς καταστρέφει, ἀφοῦ πάρωμε τέλος πολλὰ διδάγματα ἀπὸ αὐτοὺς τοὺς φτωχοὺς στίχους, πρέπει νὰ δείξωμε κατανόηση καὶ ἀγάπη στὸν ἀδελφό μας, νὰ συγχωροῦμε τὰ λάθη του, νὰ τὸν ἀγαπήσωμε καὶ δλοι μαζὶ νὰ «φυλάμε τὶς Θερμοπύλες», γιὰ νὰ μὴ βρῇ τὴν εὐκαιρία ποὺ περιμένει δ βάρβαρος καὶ μᾶς δώσῃ τὸ τελειωτικὸ χτύπημα. Ποτὲ πιὰ ξένη κατοχὴ ποτὲ πιὰ ξένη παντιέρα κάτω ἀπ' τὸ χρυσό ἐλληνικό ἥλιο!... "Ολοὶ μονιασμένοι καὶ δυνατοὶ νὰ τραβήξωμε μπροστά, γιὰ νὰ κερδίσωμε τὴν εἰρήνη καὶ τὰ πολύτιμα πνευματικὰ καὶ ὑλικὰ ἀγαθά της!"

ΥΦΟΣ: Τὸ ὄφος τοῦ χρονικοῦ τοῦ Μορέως εἶναι γεμάτο ἀπὸ ἀσάφειες, βαρβαρισμούς καὶ σολικισμούς. "Εχει ἀκόμη πολλές ἀνακρίσεις ἱστορικές, ἐπιτήδευση, κακοφωνίες καὶ πολὺ στόμφο. Γενικά εἶναι ἔνα ὄφος παιδαριώδες ποὺ δείχνει ἔνα συγγραφέα (πολὺ θὰ πήγαινε νὰ λέγαμε ποιητὴ) μετρίας πνεύματος πολύτιμα πνευματικά καὶ ὑλικά ἀγαθά της!"

ΓΛΩΣΣΑ: 'Η γλῶσσα τοῦ ἔργου εἶναι «μειξούθαρβαρος»· εἶναι ἔνα ἀτεχνού συνονθύλευμα φράγκικων λέξεων βαλμένων σὲ ἔνα ὅτυχο κι ἀτεχνού ἀνομοιοκατάληκτο 15σύλλαβο. 'Η γλῶσσα του θυμίζει τὴν ἀπλοποιημένη ἐλληνικὴ γλῶσσα ποὺ μιλούσαν οἱ μιγάδες Φράγκοι στὸ Μοριά, πού 'ναι γεμάτη «ἀπὸ ξενικές λέξεις κι ἐκφράσεις». Γιὰ τὸ γλωσσικὸ του συμφυρμὸ θεωρεῖται σὰν

«ἄχαρις λόγος». Από τή γλώσσα αύτή μπορούμε νά καταλάθωμε τή δύναμη τής έλληνικής φυλῆς νά φθείρη τόν κατακτητή γιατί τί δλλο μπορεῖ νά ἀποδειχθῇ ἀπό τό δτι οι Φράγκοι τοῦ Μοριᾶ πολὺ γρήγορα ἀναγκάστηκαν νά μιλήσουν έλληνικά, έστω και «μειούσθαρα», γιά νά μπορέσουν νά διοικήσουν τόν κατεχόμενο λαό.

ΜΕΤΡΟ: Τό μέτρο τοῦ ποιήματος(;) είναι δ ἄτεχνος ἀνομοιοκατάληκτος 15συλλαβος. Παρουσιάζει ἄτεχνη σταθερή τομή, που χωρίζει σὲ δυὸς ἡμιστίχια τό στίχο. Πολλές συνηχήσεις, συναιρέσεις, συγκοπές κ.ἄ. πρέπει νά γίνουν, γιά νά πετύχῃ τό μέτρο.

ΕΙΔΟΣ: Τό χρονικό τοῦ Μορέως ἀνήκει στήν ἔμμετρη χρονογραφία. Οι χρονογραφίες πού ἀναφέρονται στό Μοριά είναι τέσσερεις κι ἔχουν κάποια ἀγνωστή ἀκόμη κοινή πηγή. Αύτές είναι: 1) Τό έλληνικό χρονικό, που τό ἀρχαιότερο χειρόγραφό του είναι τό τής Κοπεγχάγης, ἀποτελεῖται ἀπό 9.219 15συλλαβους ἀνομοιοκατάληκτους στίχους. 2) Τό γαλλικό χρονικό. 3) Τό ιταλικό χρονικό. 4) Τό ἀρσαγωνικό χρονικό. Τό χρονικό τοῦ Μορέως, ἐξ αἰτίας τῶν πολλῶν ἐλαττωμάτων του (γλωσσικῶν, συντακτικῶν, ἐκφραστικῶν κ.ἄ.) περιορίζει αἰσθητά τήν ὑπαρξη μᾶς σοθαρῆς ἀξίας. Ἀπομένει μόνη ἡ ἀξία ἡ γλωσσική, γιατί μᾶς βοηθεῖ νά μάθωμε τήν ἔξελιξη τῆς έλληνικῆς γλώσσας σ' ἐκείνη τή θλιβερή ἐποχὴ τοῦ κατεχόμενου έλληνισμοῦ. Θά μπορούσε νά ὑπολογισθῇ και ἡ φτωχή του συμβολή στήν ιστορία, ἀν είχε ἐσωτερική συνοχή, κριτικό πνεῦμα, συστηματική ἔρευνα.

Ἡ ὑπόθεσή του χωρίζεται σὲ δυὸς μέρη και καλύπτει τό χρονικό διάστημα ἀπό τό 1204—1292² στό πρῶτο γίνεται προσπάθεια νά μᾶς δηγηθῇ γιά τήν κατάληψη τῆς Κων/πόλεως ἀπό τοὺς Φράγκους (1204) και στό δεύτερο τήν κατάληψη τῆς Πελοπονήσου ἀπό τοὺς Φράγκους. Γράφηκε κυρίως γιά τοὺς Φράγκους τοῦ Μοριᾶ, που μιλοῦσαν τήν έλληνική μὴ γνωρίζοντας τή Γαλλική τοῦτο ἀποδεικνύει και τό καθαρὰ ἀνθελληνικό περιεχόμενό του, που δέ θά περίμενε δ συγγραφέας του νά διαθαστῇ ἀπό γνήσιους "Ελληνες.

Ο ΠΟΙΗΤΗΣ: «Ο στιχουργὸς τοῦ ἔλληνικοῦ (κειμένου) είναι ἔνας ἀσυγκράτητος μισέλληνας γι' αύτό δέν είναι ἀστήρικτη ἡ γνώμη, δτι δέν είναι καθαρόσαμος "Ελληνας — ἀλλά ἀπό πατέρα Φράγκο και μητέρα "Ελληνίδα, δπως πιστεύεται. Είναι δηλ. Γασμούλος. Γνωρίζει πολὺ καλά τήν "Ελλάδα ἀπό γεωγραφικῆς πλευρᾶς, ἔχει μόρφωση ἀνεκτή και ἐκφράζει σὲ πολλά σημεῖα τήν ἔχθρα του πρὸς τοὺς δρθόδοξους "Ελληνες.

Η Κρητική Σχολή

Από τό 10 αι. (961 μ.Χ.), που δ Νικηφόρος Φωκᾶς λευτέρωσε τήν Κρήτη ἀπό τοὺς χριστιανομάχους Σαρακηνούς πρωτοφαίνονται δειλά δειλά τά ποιητικά φτερουγίσματα τῆς Κρητικῆς Σχολῆς: ἀλλά κι' ἐνωρίτερα δ Κρητικὸς λαός θά δημιουργήσῃ τά δικά του τραγούδια: Τά ριζίτικα τραγούδια, που τραγουδοῦσαν στά ἐλεύτερα Κρητικά βουνά ἀπλά, χωρὶς φτιασίδια τῆς ρίμας, γιομάτα μὲ τό δικό τους παλμὸ και τή δική τους ψυχή, τήν ἐλεύτερη και λεβέντικη.

Και δταν φτάσουν οι 15, 16 και 17 αιῶνες θά βροῦν τήν Κρήτη νά ἔχη μιά κά-

ποια λογοτεχνική ζύμη, πάνω στήν δυνατή θά βασιστή ή νεώτερη πνευματική δουλειά και θά μᾶς παρουσιάσῃ τό αποκορύφωμα τής άκμής της γύρω στά 1600—1669. Από τό 1204—1669 ή Κρήτη θά κρατηθή κάτω από τήν κατοχή τῶν Ἐνετῶν. Μιᾶς και ύπηρχαν, λοιπόν, οἱ πνευματικές καταβολές στό λαό τῆς Κρήτης, ή Φράγκικη κατοχή βρήκε καλλιεργημένο ἔδαφος, γιά νά μπολιάση τό δικό της εύρωπαϊκό κεντράδι και νά συντελέση στήν παραπέρα πνευματική δημιουργία τοῦ νησιοῦ.

Παρά τά πολλά κι ἀνελεύθερα κατοχικά μέτρα τῶν Ἐνετῶν οἱ Κρήτες, ἀν σκεπτοῦμε τή τουρκική μαυρίλα πού ἀκολούθησε, δὲν ἔνιωσαν καταπιεστική τήν παρουσία τῶν Λατίνων. Ἐξάλλου ή ἀνεση πάνω σὲ θέματα πνευματικά (ἐλεύθερη παιδεία, εύστοχο συντάρισμα τῆς ντόπιας κι εύρωπαϊκῆς παιδείας κ. ἄ.) παρουσιάζεται και σ' ἄλλους Ἑλληνικοὺς χώρους, πού δὲν πέρασε ή δὲν είχε περάσει ἀκόμη ή τουρκική λαίλαπα (Κύπρος, Ρόδος, Ἐφτάνησα, Χίος). Οι Φράγκοι διποδήποτε νοιάστηκαν ἴδιαίτερα γιά τό ἐμπόριο και τό ὄλικο κέρδος και ἀφήσαν ἐλεύθερους τοὺς Κρήτες νά ζοῦν και νά πληθαίνουν, νά τραγουδοῦν τοὺς πόθους των και τοὺς καπημούς των(:), νά χορεύουν τούς ἀντρίκιους χορούς τους, νά λατρεύουν τή θρησκεία τους και γενικά νά νιώθουν σάν δινθρώποι ἐλεύθεροι.

Ἀκόμη σά μακρινή χώρα τοῦ Βυζαντίου, χωρὶς δύμως και νά χάση τή συνοχή της μ' αὐτό, ή Κρήτη στάθηκε τυχερή στά θέματα τῆς λογοτεχνίας μπόρεση δηλ., νά δουλέψῃ πάνω σὲ εύρωπαϊκά ρεύματα μακριά ἀπό τά περιορισμένα θέματα, τά θεολογικά. Τά λίγα λοιπόν και χαρακτηριστικά σπιθίσματα τοῦ Κρητικοῦ πνεύματος πού, δπως εἴπαμε, ὅρχισαν νά φαίνωνται ἀπό παλιά, θά φουντώσουν και στά 1600—1669 θά ἀποτελέσουν στή νεώτερη Ἑλληνική λογοτεχνία. Θά δημιουργήσουν τή λεγόμενη Κρητική Σχολή, πού είναι σηματικό δρόσημο γιά τά Ἑλληνικά γράμματα, και μάλιστα σέ μιά ἐποχή πού δ κύριος κορμὸς τῆς Ἑλλάδας βρισκόταν σκλαβωμένος. Ἡ Κρητική Σχολή θά ἀποτελέσῃ τό «χρυσό αἰῶνα» τῆς γενικότερης πνευματικῆς μας ζωῆς στήν παραπάνω ἐποχή, γιατί παράλληλα μὲ τή λογοτεχνική καλλιέργεια παρουσιάζεται και ή ἐνασχόληση μὲ τά θεολογικά θέματα, τήν ιστοριογραφία, τήν ἐπιστολογραφία, τήν ἀγιογραφία κ.ἄ.

Ἡ Κρήτη είχε νά διαλέξῃ, μετά τό 1204, ἀνάμεσα στό βάρβαρο ἀσιατισμό πού μέρα τή μέρα ἀπλωνόταν στήν γύρω χῶρες, και στή Δύση, τήν Καθολική, πού δὲν ξεχωρίζε δύμως και πολύ, ἀφοῦ είχε ἀνατραφή μὲ τά Ἑλληνικά γράμματα τῆς Ἀναγεννήσεως. Προτίμησε, λοιπόν, τή χριστιανική Δύση.

Μὲ τήν πτώση στόν τουρκικό ζυγό θά σημάνη ή ὥρα μη δέν εν γιά τήν πνευματική ζωή τοῦ νησιοῦ: πολλοί λογοτέχνες, και γενικότερα καλλιτέχνες, γιά ν' ἀποφύγουν τίς βάρβαρες ταπεινώσεις, δπως παλιά ἄλλοι πνευματικοὶ ἀνδρες μὲ τήν πτώση τῆς Πόλης, θά πάρουν τό θλιθερὸ δρόμο τῆς προσφυγιᾶς και θά πάνε στή Δύση, δπου θά βροῦν πρόσφορο ἔδαφος, γιά ν' ἀποθέσουν τά ιερά και τά δσια τῆς πνευματικῆς τους δημιουργίας σέ χώρους διπωδήποτε ἀγαπημένους. «... Και σπρωγμένοι ώς ἐδῶ πέρα / οι Ἀθάναστοι κι οι Ὁραῖοι / ἀπό ἀνέμους και φουρτούνες / και σεισμούς και χαλασμούς, / και καραβοτσακισμένοι / και σκληρὰ κατατρεμένοι / κι ἀπό ξένους και δικούς!... και σθημένοι ἀπ' τήν Ἀνατολή, / θάνατείλουμε στή Δύση...» (Παλαμᾶς Κ., δ Δωδεκάλογος τοῦ Γύφτου).

Τά ἔργα τῆς Κρητικῆς Σχολῆς:

Α' Θεατρικά

- 1 Τραγωδίες: 1) Ἐρωφίλη, Γ. Χορτάτζη (1600), 2) Βασιλεὺς Ροδολίνος, Ἰω.

- Ανδρ. Τρωίλου (1647), 3) Ζήνων, 'Ανώνυμου (Καλομάτη;) (1648 — 1669).
- II Κωμωδίες: 1) Στάθης, 'Ανώνυμου (1644), 2) Κατζούρμπος, 'Ανώνυμου (Γ. Χορτάτζη;) (1595 — 1601), 3) Φορτουνάτος, Μάρκ. 'Αντ. Φώσκολου (1666).
- III Ποιμεν. Δράματα: 1) Γύπαρης, 'Ανώνυμου (17 αι.).
- IV Θρησκευτικά Δράματα: 1) Θρήνος εἰς τὰ πάθη καὶ τὴν σταύρωσιν τοῦ Χριστοῦ, Μαρ. Φαλιέρου (μέσα 16 αι.), 2) Θυσία τοῦ Ἀθραάμ, 'Ανώνυμου (Β. Κορνάρου;) (1635).
- B' Ποιητικά
- 1) 'Απόκοπος, Μπεργαδῆ (16 αι.), 2) Βοσκοπούλα ἡ ἔμφρη, 'Ανώνυμου (1600) (ποιμ. εἰδύλλιο), 3) 'Ερωτόκριτος, Βιτσέντζου Κορνάρου (1640—1650).

Σημείωση: 'Υπάρχουν καὶ ἄλλα ἀκόμη πνευματικά δημιουργήματα τῆς Κρητικῆς Σχολῆς, ποὺ περιμένουν τὸν ἐρευνητή τους.

Χαρακτηριστικά τῆς Κρητικῆς Σχολῆς:

1. Προσήλωση στὸ λαϊκὸ ίδιωμα τῆς Κρήτης' δὲ γράφτηκαν στὴ γλῶσσα τῶν ἀστικῶν κέντρων ποὺ ὁχεῖ καὶ λέξεις Φράγκικες, ἀλλὰ στὴν καθαρή, ζωντανὴ γλῶσσα τῆς ὑπαίθρου ποὺ ἥταν ἀγνὴ κι ἀμόλευτη.
2. Εἰναι γραμμένα μὲ ξεκάθαρο πνεῦμα καὶ ζωντάνια καὶ ἀπεικονίζουν τὸν πραγματικό, τὸ λεβεντικό τρόπο τῆς ζωῆς τῶν Κρητῶν.
3. Γνωρίζουν τὰ εύρωπαϊκά ρεύματα καὶ τὰ ἀφομοιώνουν μὲ τὸ δικό τους τρόπο, χωρὶς δηλ. τῇ δουλικῇ μίμηση.

Ο 'Ερωτόκριτος ('Απόσπασμα)

Βιτσέντζου Κορνάρου

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑ: 'Απὸ τὰ βάθη τῶν αἰώνων, ἀπὸ τὸν "Ομηρο καὶ τὴν Ἀγία Γραφή, ἀπὸ τὸν Ἡρόδοτο καὶ ἄλλους ἀρχαίους συγγραφεῖς μᾶς ἔρχονται οἱ σχετικὲς μὲ τὶς μονομαχίες εἰδήσεις. Σὲ ἐποχές ποὺ ἥταν ἀκόμη δ ὄνδρισμὸς καὶ ἡ ἱπποτικὴ λεθεντιά σὲ μεγάλη ἐκτίμηση' ποὺ τὰ μέσα τοῦ πολέμου δὲν ἥταν δόλια καὶ ὅπουλα, ἀλλὰ καθαρὰ καὶ ἔαστερα, οἱ ἐμπόλεμοι, γιὰ ν' ἀποφύγουν τὴ μεγάλη φθορὰ τοῦ στρατοῦ τους, βρίσκαντε τρόπο κι ἔβαζαν νά μονομαχήσουν δυὸ ἀντρες, ἔνας ἀπὸ κάθε στρατόπεδο, καὶ ἡ νίκη θὰ ἥταν σεθανομαχήσουν δυὸ ἀντρες. Τὸ στρατόπεδο τοῦ νικημένου θὰ ὄποχωρούστη καὶ ἀπὸ τὰ δυὸ στρατόπεδα. Τὸ στρατόπεδο τοῦ νικητοῦ. 'Ο Ἡρόδοτος μάλιστα (Κλειώ, 82) ἀναφέρει μιὰ πολύανθρωπη μονομαχία στὰ παλιὰ χρόνια, ποὺ ἔγινε μεταξὺ τῶν Σπαρτιατῶν καὶ τῶν Ἀργείων γιὰ τὸ ποιός θὰ πάρῃ τὴν Θυρέα, περιοχὴ τῆς Κυνουρίας, στὴν Ἀρκαδία. Εἶχαν διαλέξει 600 (300+300) στρατιώτες (τοὺς λογάδες: διαλεκτούς) καὶ ἀφησαν νά κριθῆ τὸ δίκιο μὲ τοῦτον τὸν τρόπο.

Περιλήψη τοῦ ἔπους τοῦ 'Ερωτόκριτου: 'Ο Κορνάρος θέλησε νά μᾶς πάγι στὰ πολιὰ χρόνια, ποὺ βασιλιάς τῆς Ἀθήνας ἥταν δ μυθικὸς Ἡράκλης κι εἶχε γυναίκα τὴν "Ἀρτεμή" τὸ βασιλικὸ τοῦτο ζευγάρι μετὰ ἀπὸ πολλὰ χρόνια ἀτεκνία ἀπόχητσαν ἔνα κορίτσι, τὴν Ἀρετούσα, ποὺ σὰ μεγάλωσε, συμπάθησε τὸ γιὸ τοῦ Πεζόστρατου, σύμβουλο τοῦ βασιλιά, τὸν 'Ερωτόκριτο' δ

‘Ερωτόκριτος ήταν διαλεχτό παλικάρι του καιρού του και σὰ νίκησε στήν κονταρομαχία, πήρε τὸ θάρρος καὶ ζήτησε τὴν Ἀρετοῦσα νὰ κάνη γυναίκα του!

‘Ο βασιλιάς δύμας δὲν εἶδε μὲ καλὸ μάτι ἔναν τέτοιο γάμο κι ἔδωσε διαταγὴ νὰ ἔξορισθῇ στὴ Χαλκίδα ὁ Ἐρωτόκριτος, γιὰ νὰ εξέχαστῃ ἡ ὑπόθεση. Παράλληλα προσπαθεῖ νὰ παντρέψῃ τὴν κόρη του μὲ ἀρχοντόπουλα, χωρὶς δύμας ἐπιτυχίας, γιατὶ ἡ Ἀρετοῦσα δὲν ἥθελε κανένα. Μετὰ ἀπὸ πολλές περιπέτειες ποὺ ἐπακολουθοῦνται ξεσπᾶ διόπλεμος· ἔνας πόλεμος ἄδικος καὶ σκληρός, ὅπως εἶναι κάθε πόλεμος. Ἐχθρὸς εἶναι ὁ βασιλιάς τῶν Βλάχων, Βλαντίστρατος· προκειμένου δύμας νὰ πέσουν πολλοί στὸ πεδίο τῆς μάχης, συμφώνησαν οἱ δυὸς βασιλιάδες νὰ διαλέξουν ἀπὸ ἔναν γενναῖο στρατιώτη τους μὲ σκοπὸ νὰ μονομαχήσουν. Παλικάρι τοῦ Ἡράκλη εἶναι ὁ Ἐρωτόκριτος, ποὺ γιὰ εὐνοήτους λόγους ἔχει μεταγμορφωθῆ μὲ ἔνα μαγικὸ ὑγρὸ σὲ Σαρακηνό. Παλικάρι τοῦ βασιλιά τῶν Βλάχων εἶναι ὁ Ἀριστος. Μόλις ἔγιναν οἱ τυπικὲς συμφωνίες, ἀρχισε ἡ μονομαχία.

ΝΟΗΜΑ: Οἱ βασιλιάδες ἔδωσαν ὅρκους, σὲ εἰδωλολατρικούς θεούς, καὶ οἱ ἀντίπαλοι νέοι εἶναι ἔτοιμοι· διόπτης ἀναλαμβάνει νὰ μᾶς περιγράψῃ μὲ λεπτομέρειες, καὶ μὲ κάποια πολυλογία, τὰ ὑπέρ καὶ τὰ κατὰ τῶν δυὸς παλικαριῶν, τὴν ἀγωνία τους, ὅπως καὶ τὴν ἀγωνία τῶν ἄλλων στρατιωτῶν ποὺ στέκουν παράμερα γεμάτοι ἀνησυχία γιὰ τὸ ποῦ θὰ κλίνῃ ἡ νίκη. Ἀκόμη θὰ μᾶς περιγράψῃ τὴν παλικαριὰ τῶν δυὸς ἀντιπάλων, θὰ τοὺς παρομοιάσῃ σὲ χρυσούς ἀιτούς καὶ μὲ λεπτομέρειες θὰ μᾶς δηγηθῇ τὴν μονομαχία· κάθε χτύπημα κι ἔνας χείμαρρος ὥραιών λόγων, διαλεγμένων λέξεων, ποὺ δείχνουν τὸ ὕφος τῆς παλικαριᾶς καὶ τῶν δυός. Οἱ ἀψιμαχίες δίνουν πότε στὸν ἔνα καὶ πότε στὸν ἄλλο τὰ προγνωστικὰ τῆς νίκης καὶ ἀσκούγονται, σὲ κάθε καλὴ ἢ κακὴ ἐνέργεια, τὰ ἀνάλογα ἐπιφωνήματα τῶν θεατῶν...

Στὴ συνέχεια, καὶ ἀφοῦ δ “Ἀριστος κατὰ λάθος θὰ σκοτώσῃ τὸ ἄλογο τοῦ Ἐρωτόκριτου, θὰ μᾶς παρουσιάσῃ τὸν ἴπποτικὸ “Ἀριστο, ποὺ κατεβαίνει ἀπὸ τὸ δικό του ἄλογο, γιὰ νὰ βρίσκωνται στὸ ἵδιο ἐπίπεδο συναγωνισμοῦ! Παλικάρι δ “Ἀριστος, θυελλώδης καὶ ἀνυπόμονος, ὑπενθυμίζει στὸν Ἐρωτόκριτο τὴν ἀντειρία του καὶ τοῦ λέγει νὰ βάλῃ τὴ δύναμή του, γιατὶ τὸ βλέπει σὰν ντροπὴ νὰ μὴν τὸν ἔχη ἀκόμη καταβάλει!... ‘Ο Ἐρωτόκριτος, παλικάρι κι αὐτός, γενναῖος ἀλλὰ καὶ ὑπομονετικός, τοῦ λέει ἐπιγραμματικά δτι πρὶν βραδιάσῃ, ἔνας ἀπὸ τοὺς δυὸς θὰ εἶναι δ νικητής!... ‘Ο Ἐρωτόκριτος νικάει τὸν “Ἀριστο, ποὺ σκοτώνει, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς τραυματίζεται βαριά! Οἱ Βλάχοι ταπεινωμένοι φεύγουν... ‘Ο Ἡράκλης χαρούμενος δέχεται τὴν αἵτηση τοῦ παλικαριοῦ, ποὺ γυρεύει τὴν Ἀρετοῦσα γιὰ γυναίκα του, ἀλλ’ ἔκείνη, δσο κι ἀνθαυμάζῃ τὸ παλικάρι ποὺ νίκησε, δὲ δέχεται· δ “Ἐρωτόκριτος ἀποκαλύπτεται· κι ἔτσι τὸ ἔπος ἔχει ἔνα εὐχάριστο τέλος μὲ τὸ γάμο τῶν δύο παιδιῶν.

ΕΝΟΤΗΤΕΣ - ΕΠΙΓΡΑΦΗ: Τὸ δλο ἔπος ἀποτελεῖται ἀπὸ 10.000 στίχους καὶ χωρίζεται σὲ πέντε μεγάλα μέρη. Τὸ ἀπόσπασμά μας ἀποτελεῖται ἀπὸ 162 στίχους. Α’ ἐνότητα οἱ δυὸς πρῶτοι στίχοι, ποὺ ἔχουν θέση προλόγου. ‘Η Β’ ἐνότητα εἶναι οἱ στίχοι 3—162, «ἡ μονομαχία», ποὺ θὰ περίμενε κανεὶς νὰ δῆ καὶ τὸ τέλος αὐτῆς τῆς μονομαχίας, δσο καὶ ἀν προκύπτη ἀπὸ τὰ προηγούμενα.

Μποροῦμε δύμας τῇ Β’ ἐνότητα νὰ χωρίσωμε σὲ μικρότερες: 3—40 «τὰ πρὸ τῆς μονομαχίας», 41—148 «ἡ μονομαχία» καὶ 149—162 «πεζομαχία».

ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ ΣΥΝΟΛΙΚΗ: Γλωσσικῶν ἔρμηνεα: ‘Αμνόγουσιν = δρ-

κίζονται. Δολώσωμεν (ἀρχ. δολῶ) = δολιεύομαι. Φουσάτον, τὸ (μεσν. φουσᾶτον (φοσσᾶτον (λατ. FOSSATUM = δ στρατός. Σκουτάρι, τὸ (μετγν. σκουτάριον, ὑποκορ. τοῦ σκούτα, ἡ (λατ. SCUTUM = ἡ ἀσπίδα. Μαλιά, ἡ (μαλάνω (δμαλάνω (δμαλόδς = μάχη, φιλονικία, ἀγώνας. Ντώς (κτητ. ἀντων.) = τοὺς (κτυποῦν τὰ πόδια) τους. Γεῖς = δ εἰς, δ ἔνας· Φαρί, τὸ (μεσν. φαρὶ(ν) (ὑποκ. τοῦ φάρας (ἀραβ. FARAS = ἄλογο. Δριμώνουν (δριμώνω (δριμύς) = γίνονται ἀψεῖς, ἔξοργιζονται. Ἀρθούνι (καὶ οὐρθούνι) (ρώθων) = τὸ ρουθούνι. Ἐφανιστή σου = σοῦ φαινόταν. Ἀναδακρυδσα(ν) = ἀναδάκρυσαν ἀπὸ τὴ συγκίνηση. Πρεπιά, ἡ = τὸ πρέπον, τὸ ἀρμόδιον, ἡ εὐπρέπεια, τὸ καμάρι. Πασανείς, δ (Πασαένας, πασαμία, πασαένα) = δ καθένας. Ὁγιά = γιά (πρόθεση). Ψιχαλίδες, οἱ = ψιχάλες, σταγόνες. Ξάζουν = τὰ χειρίζονται δξια. Τὰ δάζουν = σσα(ἄ)χειρίζονται δξια. δξάφτει = ἀστράφτει. Χαράκια, τὰ (μεταγ. χαράκ - ιον, ὑποκ. τοῦ χάραξ) = βράχια, δγκόλιθοι. Τσῆ (γεν. ἐνικ. θηλ. ἄρθρ.) = τῆς. Βλεπίζω = προφυλάγομαι, ἀμύνομαι. κοπανιά, ἡ = τὸ κτύπημα. Ἐλίγος, η, ο = λίγος. Ἀμπώθω = ἀπωθῶ, σπρώχων. Ξώφαρσα (ἐπίρρ.) = ξυστά, ξώπετσα, ἐπιφανειακά. Κάθα εἰς = δ καθένας. Αύτοῖνοι = αὐτοί. Καμώμαστα, τὰ (κάμνω) = τὰ ἔργα. Παραχιγανέυει = ἀδικεῖ, ζημιώνει. Καλά καὶ νά το = δν καὶ ήταν. Τσί (αιτ. πλ. ἄρσ. καὶ θηλ.) = τούς, τίς. Ἐδέτοι (ἐπίρ.) = ἔτοι δά. (Τ) ἔτοιο = τέτοιο. Ξαμώνει (ξαμώνω (ξέξαμώνω (λατ. EXAMINARE = σηκώνω τὸ χέρι, γιά νά χτυπήσω (μτφ.) = δρμῶ, ἀποσκοπῶ. Ἀμόνι, τὸ = (μεσν. ἀμόνι(ν) (ἄγμόνιον (μεταγν. ἀκμόν - ιον), ὑποκ. τοῦ ἀκμῶν = ἀμόνι. Σά νά 'χεν είσται κέρινο = σά νά ήταν ἀπὸ κερί. Κόθει = κόθει. Ταγή, ἡ (καὶ ταῇ) = μερίδα τροφῆς τῶν ζώων, κυρίως ἡ βρόμη. Πεζέφνει = πεζέύει, κατεβαίνει ἀπὸ τὸ ἄλογο. Πρεπά, τὰ (τὸ πρεπτ.) = τὸ πρέπον, τὸ προσῆκον. Λιόντας, δ = τὸ λιοντάρι. Μισεύγει (μισεύω (μεσν. μισσεύω), λατ. MISSUM (ΜΙΣΤΟ+κατ. - εύω = ἀναχωρῶ). Περμάζωξε (περιμαζώνω) = συγκέντρωσε. Βλεπίσου = ὑπερασπίσου, ρῶ). Περιμάζωξε (περιμαζώνω) = συγκέντρωσε. Βλεπίσου = ὑπερασπίσου, ρῶ). Πρὶ καὶ πρὶν καὶ πριχοῦ = πρίν, προηγουμένως (πριχοῦ (πρὶν + λατ. PRIMUS) πριοῦ) πριγοῦ = πρίν. Γή - γή = ή - ή.

Γλωσσικά στὸν Ἐρωτόκριτο:

- 1) Τὸ ἄρθρο: τῆς, τίς, τοὺς (μπροστά ἀπὸ σύμφωνο γίνεται): τοῆ, τοί, ἐνῶ μπροστά ἀπὸ φωνῆν γίνεται τς.
- 2) Ἡ γεν. πληθ. τῆς κτητικῆς ἀντωνυμίας των ἔχει τὸν τύπο: τως ἡ ντως.
- 3) Τὸ τελικόν χάνεται καὶ ἀπὸ τοὺς τύπους ἔκείνους, ποὺ τὸ διατηρήῃ ἡ κοινὴ δμιλούμενη: τῶν κορμῶ, τῶ σιδέρω, τῶ καρβούνω, καὶ στὸ γ' πρόσωπο τοῦ πληθ. τῶν ρημάτων: ἔχου, τρέχου, ἔκεντῆσα. Στὰ ρήματα μάλιστα μποροῦν νά συνυπάρχουν παλαιότεροι μὲ νεώτερους τύπους: θωρόσι καὶ θωροῦ(ν), ἀγαποῦσι καὶ ἀγαποῦ(ν), ἔθωρει καὶ ἔθωρειε κλπ.
- 4) Ἡ αὔξηση στὰ ρήματα είναι κανονικό ἔ, δπου δὲν τονίζεται: ἐκλαίγασι, ἐμίλειε, καὶ ἡ, δπου τονίζεται: ἥκανε, ἥτρεμε.
- 5) Οἱ τύποι πλούσιος, ἄξιος κ.ἄ. γίνονται πλούσιος, ἄξιος, ἐνῶ τά: βαριά γριά γίνονται βαρά, γρά.
- 6) "Οπου μετὰ τὰ ἄρθρα ἡ, οἱ ἀκολουθῇ φωνῆν, ἀκούγεται στὴ συνεκφώνηση ἔνα ήμιφωνο J: ἡ γι 'Αρετή, οἱ γι 'Ελληνες.

Πραγματικῶν ἔρμηνεία: "Ορκος τῶν βασιλιάδων: δ ὅρκος δείχνει δτὶ τὴν ὑπογραφὴ τῆς συμφωνίας ἀκολουθοῦσε καὶ δ ὅρκος: ὑπάρχουν πολλὰ παρόμοια παραδείγματα στὴν ἀρχαιότητα (Ξενοφῶντας κ.ἄ.) καὶ στὸ Βυζάντιο, δπου καθένας ἀπὸ τοὺς ὑπογράφοντες δρκιζόταν στοὺς δικούς του θεοὺς δτὶ θὰ φροντίσῃ νά μείνη πιστός εἰς τὰ συμφωνηθέντα. Ἡ δύναμη τοῦ ὅρκου είναι

μεγάλη· οι ἀρχαῖοι "Ελλήνες μάλιστα εἶχαν καὶ γιὰ τοὺς εἰδωλολατρικούς θεούς (τοὺς 12) εἰδικὸ δρόκο («ἴστω νῦν τόδε Οὐρανὸς εὔρὺς ὑπερθεν καὶ τὸ τῆς Στυγὸς κατειθόμενον ὅδωρ»). Κι ἔδω δ. δρόκος δείχνει ὅτι τὸ ἔπος ἔχει ίστορικὴ τοποθέτηση στὴν εἰδωλολατρικὴ ἐποχὴ. Γιατὶ δὲν δρκίζονται στὸ δωδεκάθεο τοῦ Ὀλύμπου; Μὰ ἡ θρησκεία αὐτὴ εἶχε πεθάνει πιὰ πρὶν ἀπὸ αἰώνες (παρβ. τὸ χρησμὸ τοῦ μαντείου τῶν Δελφῶν στὸν αὐτοκράτορα Ἰουστινὸν) καὶ στὰ χρόνια μάλιστα τοῦ Κορνάρου ἡ τέτοια ἐπίκληση ἵσως προκαλοῦσε καὶ τὴ θυμηδία στοὺς ἀκροατὲς τοῦ ἔπους ἀντίθετα μάλιστα τ' ἀστέρια ἐπαιζαν μεγάλο ρόλο στὴ ζωὴ τῶν ἀνθρώπων (ἀστρολόγοι καὶ σήμερα) καὶ ἐπόμενο ἦταν ἔνας τέτοιος δρόκος νὰ κάνῃ ίδιαιτερη αἰσθηση.

Μαλιά, ἡ (μονομαχία)· βλέπε εἰσαγωγικά. Γιὰ σύνθημα τῆς ἐνάρξεως χρησιμοποιοῦσαν τὸ σάλπισμα, ποὺ ἀκούγεται μακριὰ κι' ἐπιθάλλει τὴν ἡσυχία καὶ τὴν προσοχὴ. Ό ποιητής: Γιὰ τεχνικούς λόγους παρεμβάλεται κι' ἔχυπηρετεῖ τὸν ἀπόντα ἀπὸ τὴ μονομαχία ἀκροατὴ μὲ τὶς λεπτομερεῖς περιγραφὲς του, μὲ τὴ διαζωγράφηση καὶ τὸ χαρακτηρισμὸ τῶν ἥρωων, δσο καὶ ὃν ἡ μακροσκελῆς αὐτοῦ διήγηση κάνει τὸ ἔργο κάπως μονότονο, (ἡ διήγηση του μᾶς θυμίζει πολύλογη καὶ λεπτομερῆ περιγραφὴ ἀγγελιαφόρου ἀρχαίας τραγωδίας). Στίχοι 55—60 ἀποτελοῦν μιὰ πολὺ παραστατικὴ εἰκόνα τῆς πρώτης συμπλοκῆς. Πολλοὶ ἀρχαῖοι καὶ νεώτεροι χρησιμοποίησαν τούτη τὴν εἰκόνα· δ ἀνεπανάληπτος "Ομῆρος (1, 4—7 κ' Π. 765, δ Βεργίλιος (Αἰνειάδα, 1, 85 κ.ἔ.), μὲ τὴν περιφήμη καταιγίδα ἢ 11,416 κ.ἔ.), δ Ραγκαθῆς (Διονύσου πλοῦς) κ.ἄ.

Καλολογικὰ στοιχεῖα: Ἐπίθετα: Λαμπρό, βέθαιο, ἀκατάλυτο, φοβερό, δυνατό, μεγάλο, διπλά, σιδερένια, δμορφη, πολλά, χρυσούς, γλήγορος, ἀλάθωτο, μισά, ἐλίγη, ἀνοικτό, κακά, μικροί, σφαλιστούς, ἀργός, σωστό, ζωντανό, ἄφοθοι, σωπαστό, βαρύ, κοφτερό, σιδερόν, κέρινο, μισό, πεζὸν κ.ἄ.

Ἐπιρρήματα: Πάντα, φιλευτικά, πολλὰ (στ. 15, 19), σήμερο, συχνιά, ψηλά, ὀξάφονο, ἀπόκεις, περίσσα, ἀπόνα, ἀλύπητα, ἔωφαρσα, ἔδω, ὅξω, καλὰ (117), ἔδέτοι, πρίχου κ.ἄ. Σύνθετα: Διαλαλήσανε, καταλύση, ἀκατάλυτο, ποκαμαρώνουσι, ἀναδακρυῶσα(ν), πασανείς, μεσοπέλαγα, σιγοτροπᾶ, παραζιγανεύγει, περμάζωξε κ.ἄ. Μεταφορές: Καταλύση, κρατοῦμε, χαρτί, γράμματα, χλώμιανε, κρέμετ(αι), κεντά, λιοντάρια, παίζει, καπνίζουσι, φυσᾶ, χρυσούς (άιτούς), σηκώνου(ν) κ.ἄ. Ὑπερβολές: στ. 18, 30, 58, 63, 64, 91, 131 κ.ἄ. Οἱ παρουσία τῶν πολλῶν ὑπερβολῶν καὶ τῶν χαρακτηριστικῶν εἰκόνων στὸ κείμενο μᾶς ἀνεβάζει πολὺ ψηλὰ σὲ χώρους ἔξωκόσμους κι' ἐξωπραγματικούς καὶ παίρνομε μιὰ αἰσθηση μιᾶς ἀτμόσφαιρας ἥρωικῆς - ἴπποτικῆς, πού 'ναι γεμάτη ἀξιοπρέπεια, ἀνθρωπιά, θαυμασμὸ καὶ ὥραιοπρέπεια. Εἰκόνες σὰν αὐτές (στ. 47—48, 55—62, 80—83, 101—107, 145—148) μᾶς δημιουργοῦν ἔνα αἰσθημα ὑψηλοῦ καὶ τραγικοῦ μαζὶ περιθάλλοντος, ποὺ μέσα του κινεῖται ἡ ψυχὴ ἡ δική μας, ποὺ ἀλίμονο δὲν εἶχε τὶς προϋποθέσεις ἢ τὶς εὐκαιρίες, γιὰ νὰ τὶς ξήσῃ καὶ νὰ τὶς χαρῇ διαφορὰ περιθάλλοντος, βλέπετε! Συνηθίσαμε πιὰ νὰ βλέπωμε τὶς ἵδιες ἀνέκφραστες, τὶς ἵδιες κι' ἀιωρόλλακτα μονότονες κι ἀτονες σκηνές, χωρὶς ποίηση, χωρὶς κάν καλοσύνη... Ἀλίμονο ὃν ἔλειπε καὶ ἡ λογοτεχνία! 'Η ζωὴ μας θὰ ἤταν ἀδεια καὶ μαρτυρικὴ!...

Ἀναφωνήσεις ἢ δρόκοι: στίχοι 3, 4, 5, δπου οἱ ρηγάδες ὑπόσχονται νὰ φυλάξουν πιστὰ τὶς ὑπογραφές τους. Παρομοιώσεις: ὁσὰ θεριό — ὁσὰ λιοντάρι — σὰν κάνει τὸ λιοντάρι — ὡσὰν τὴν πέτρα τς ἀστραπῆς — ὡσὰν γυαλὶ ἐρράγη — ὡσὰν ἀιτὸς — κι ὡς λιόντας· μεγαλόπνοες, ποιητικές, δμητρικές παρομοιώσεις μᾶς κάνουν νὰ νιώθωμε κάτι τὸ ἔξω ἀπὸ τὴν καθημερινότητα τῆς ζωῆς, νὰ γευόμαστε ἔνα είδος ἀπόμακρης ζωῆς, γιὰ μᾶς πάντα χαμένης τῆς

ζωῆς τῆς ἡρωικῆς πού μόνο σὲ κείμενα σάν του 'Ομήρου ή του Κορνάρου μποροῦμε νὰ τὰ συναντήσωμε' πόσο, ἀλλιθινά, δίκιο εἶχε δὲ αἰμινηστος Κοραῆς, πού χαρακτήρισε τὸν Κορνάρο σάν τὸν "Ομηρο τῆς «δημάδους γραμματείας»!"

Πλεονασμός: στ. 12, 129. Ἐπαναφορά: στ. 29, 94. Ασύνδετα: στ. 27—28, 35—36, 68 κ.ἄ. Παρήχηση τοῦ λ: στ. 43. Πολυσύνδετο: 72 κ.ἄ. Κλιμακώτο: στ. 111—112.

ΝΟΗΜΑΤΑ: 1) Οἱ συμφωνίες στὸν παλιὸν καὶ δένονταν μὲν ὑπογραφὴ καὶ δρκο.

- 2) Οἱ μεγάλες συγκρούσεις προκαλοῦν ψυχικὴ ὑπερένταση.
- 3) Ἡ εὐγένεια καὶ ἡ ἀνωτερότης ἐπιβάλλουν τὴν καλὴν συμπεριφορά.
- 4) Μὴ βιάζεσαι νὰ γνωρίσῃς τὸ ἡλιοθασίλεμα τῆς ζωῆς σου.
- 5) Ὁ ἀγώνας γιὰ τὴν ἀποφυγὴ τῆς ὑποδουλώσεως στὸν δποιο ἔχθρο κατεξιώνει κάθε ἀφορμὴ δημιουργίας του.
- 6) Μεγάλη εἶναι ἡ δύναμη τοῦ δρκοῦ.

ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΙΔΕΑ: 'Ο ἀγώνας γιὰ τὴν ἀποφυγὴ τῆς ὑποδουλώσεως στὸν δποιο ἔχθρο κατεξιώνει κάθε ἀφορμὴ δημιουργίας του. —'Ἐδω δὲ Ἐρωτόκριτος ἀγωνίζεται, γιὰ νὰ νικήσῃ τὸν ἔχθρο, τὸ παλικάρι τῶν Βλάχων, ποὺ θέλουν νὰ καταπατήσουν τὴν εἰρηνικὴ χώρα, τὴν Ἀθηναϊκὴ. Η προθυμία του δὲν ἔχει κάμεσα κίνητρα τὴν ἀπαλλαγὴ τῆς χώρας του ἀπὸ τοὺς ἔχθρούς εἰχε καὶ ἀλλούς γενναίους τὸ βασίλειο τους νὰ ἀναλάβουν αὐτὸν τὸ θεάρεστο ἔργο! Υπάρχει δημος στὸ βάθος τῆς ψυχῆς του ἔνα ἄλλο αἰσθημα, ἔξι ἵσου βαθὺ καὶ μεγάλο μὲ τὴ φιλοπατρία κι εἶναι τοῦτο ἡ ἀγάπη του πρὸς τὴν ἐκλεκτή του, τὴν Ἀρετοῦσα! Πατρίδα δημως σκλαβωμένη ἔχει σάν ἀποτέλεσμα καὶ τὴ ματαίωση τῆς πραγματοποιήσεως τοῦ μεγάλου του δνείρου. Ο Ἐρωτόκριτος φαντάζει στὴν ψυχὴν μας σάν ἄλλος "Ἐκτοράς, ποὺ ντρέπεται τὶς Τρωαδίτισσες, ποὺ δὲ θέλει νὰ σκλαβωθῇ ἡ δημοφρή Ἀνδρομάχη, καὶ παίρνει τὴ γενναία ἀπόφαση νὰ περάσῃ τὶς Σκαίες πύλες, νὰ βγῆ στὸν κάμπο καὶ ν' ἀντικρίσῃ κατὰ μέτωπο τὸ γενναῖο Ἀχιλλέα... Ο ἀγώνας τοῦ Ἐρωτόκριτου γίνεται γιὰ δυδ μεγάλες ἀγάπες: τῆς καλῆς του καὶ τῆς Πατρίδας· ἴδεις κι οἱ δυό, καὶ παραπίσω ἔρχονται καὶ ἄλλες καὶ ἄλλες... Σάμπως καὶ οἱ γενναῖοι Σαλαμινομάχοι στὸν παιάνα τους δὲν ἔλεγαν μαζὶ μὲ τ' ἄλλα ὡραῖα καὶ ἀθάνατα καὶ τό: «... ἐλευθεροῦτε δὲ παῖδας, γυναῖκας...»! Καὶ δὲ ἀκρίτας δημηρινὸς ἀγρυπνάει γιὰ τὴν Πατρίδα καὶ Πατρίδα θὰ πῆ μ' ἔνα λόγο δλα τὰ ὡραῖα καὶ τ' ἀνθρώπινα!

ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΗ ΕΡΜΗΝΕΙΑ: "Ολο τὸ ἔπος γεμίζει τὴν ψυχὴ τοῦ ἀναγνώστη ἀπὸ πολλά καὶ ποικίλα ἀνώτερα συναισθήματα: τῆς φιλοπατρίας, τῆς ἀγάπης, τῆς φιλαλληλίας, τῆς ἀμιλλας, τῆς εὐγένειας κ.ἄ. Τὸ ἀπόσπασμά μας ίδιαίτερα δημιουργεῖ μέσα μας ἔνα κύκλο συναισθημάτων· ἔνα σύνολο εὐγενῶν συναισθημάτων. Ἀπὸ τὴν πρώτη στιγμὴ εἰδαμε, θαυμάσαμε καὶ ἀγαπήσαμε τὸν εὐγενικὸν ἥρωα, τὸν Ἐρωτόκριτο. Γ' αὐτὸν θὰ νιώσουμε ἔνα σφίξιμο στὴν καρδιά μας, μιὰ ἀγωνία, καθὼς βλέπομε νὰ ἐτοιμάζεται ἡ περίφημη, δοσο κι' ἐπικίνδυνη γιὰ τὸν ἥρωα μας, μονομαχία. Ἀν πάρωμε ἔνα μολύβι καὶ σχηματίσωμε ἔνα διάγραμμα τῶν συναισθημάτων μας, τότε θὰ δοῦμε δτι θὰ φτάση στιγμὴ ποὺ ἡ ταραχὴ μας, ἡ ἀγωνία μας θὰ ξεφύγουν ἀπ' τὰ πλαίσια τοῦ σχεδιαγράμματος, δοσο μεγάλα καὶ ἀν εἶναι, καὶ θὰ χαθοῦν ψηλὰ ψηλά, ἔξω ἀπὸ τοῦτο τὸν κόσμο. Μὲ τὸ πέρασμα δημως τοῦ χρόνου καὶ τὶς συνετές καὶ καλοζυγισμένες κινήσεις ποὺ θὰ κάνη ὁ ἥρωας μας, θὰ νιώθωμε καὶ τὴν ψυχὴ μας

ν' ἀναγαλλιάζῃ, ὡσπου θᾶρθη τὸ τέλος. «... Μὴ βιασθῆς, λέει δὲ Ρώκριτος, κινήσας πρὶν βραδιάσῃ / ἔνας μας θὲ νὰ σκοτωθῇ...» καὶ τὰ λέει μὲ τόση σιγουριά, ποὺ μᾶς κάνη νὰ βλέπωμε στὸ πρόσωπο τοῦ ἄτυχου "Αριστου τὴν ἔννοια τοῦ ρήματος «σκοτωθῆ» κι ὅχι στὸν Ἐρωτόκριτο, τὸν ἥρωά μας, καὶ ἡσυχάζομε καὶ ἐπαναφέρομε τὴν ψυχή μας σὲ ἡρεμία, ἀπὸ ἔνα ἀναμενόμενο εὔτυχισμένο τέλος...

ΧΑΡΑΚΤΗΡΕΣ: "Αριστος: Νέος, γενναῖος, λεθέντης, εὐγενικός, ἀλλὰ καὶ συνετός ἢ καλύτερα ὑπολογιστικός στὴν ἐκλογή του, στὶς κινήσεις του, καὶ μαζὶ καὶ λίγο ἀλαζονικός, λίγο ἀνυπόμονος.

'Ἐρωτόκριτος: Νέος, γενναῖος, λεθέντης, εὐγενικός, συνετός, ἀλλὰ καὶ μεγαλόψυχος, ἰδιαίτερα ψύχραιμος, ἡρεμος καὶ γεμάτος αὐτοπεποίθηση γιὰ τὴ δύναμή του καὶ κυρίως σίγουρος γιὰ τὴν ἀναγκαιότητα τῆς ἐπικείμενης θυσίας. Εἶναι ἔνας χαρακτήρας γιὰ παράδειγμα πρὸς μίμηση τῶν νέων ποὺ ἔχουν μὲς στὴν ψυχή τους εὐγενικά ἰδανικά.

ΥΦΟΣ: Τὸ ὄφος τοῦ ἔπους εἶναι μεγαλοπρεπὲς καὶ θαυμάσιο, μὲ ὑψηλὸ καὶ ἐπικὸ μεγαλεῖο, χαρακτηριστικὴ ἐκφραστικὴ δύναμη, μοναδικὴ παραστατικότητα, ταχύτητα καὶ ζωντάνια. Εἶναι ἔνας καταρράκτης ξάστερου ποταμοῦ ποὺ στραφταλίζει πέφτοντας ἀπὸ τὰ οὐράνια ὅφη καὶ βρίσκει τὴ θέση του στὶς ψυχὲς τῶν ἀνθρώπων, ποὺ ζοῦν γιὰ μεγάλα ἰδανικά.

ΓΛΩΣΣΑ: 'Η γλῶσσα τοῦ ἔπους εἶναι τὸ ἰδίωμα τῆς 'Ἀνατολικῆς Κρήτης, χωρὶς σημαντικές δυσκολίες, ποὺ κι ἀν ὑπάρχουν λίγες, ἔξομαλύνονται ἀπὸ τὴ σειρὰ τῶν συμφραζομένων. 'Η λόγια ἐπίδραση ἀπουσιάζει ἀπὸ τὴ γλῶσσα τοῦ 'Ἐρωτόκριτου, ἐνῶ διντίθεται εἶναι γλῶσσα μὲ πλοῦτο κι εὐφωνία. 'Υπάρχουν καὶ λίγες ἔνεσις λέξεις, θὰ ἥταν μάλιστα παράξενο τὸ ἀντίθετο, ἀφοῦ ή Κρήτη διπωσδήποτε εἶναι τὸ κέντρο, ἀπὸ τὸ διποῖο πέρασαν τόσοι πολιτισμοί, τόσες κοσμοθεωρίες, τόσες ἰδέες.

ΜΕΤΡΟ: Τὸ μέτρο εἶναι ίαμβος. 'Ο στίχος εἶναι ιαμβικὸς 15σύλλαβος μὲ ζευγαρωτὴ παροξύτονη δμοιοκαταληξία, καταληκτικός. 'Ο 15σύλλαβος εἶναι τὸ ἐλληνοπρεπέστατο ποιητικὸ μέτρο. "Εχει τομὴ σταθερὴ (μετὰ τὴν 8η συλλαβή). Εἶναι στίχος μὲ ἀρμονικὸ ἥχο κι εὐλυγισία. Σὲ πολλές περιπτώσεις τὸ νόημα δὲν τελειώνει στὸ στίχο καὶ συνεχίζει στὸν ἐπόμενο δημιουργώντας ἔτοι τὸ διασκελισμό. Σὲ ἄλλες περιπτώσεις πρέπει νὰ γίνη συνήχηση, γιὰ ν' ἀποφύγωμε τὴν χασμαδία.

ΕΙΔΟΣ: Τὸ μεγάλο ποίημα τοῦ Κορνάρου, δ 'Ἐρωτόκριτος (στ. 10.000), ποὺ ἀνήκει στὴν ἔποχὴ τοῦ 1640—1650, ἀνήκει στὸ ἔπος, μὲ πλούσια λυρικὰ στοιχεῖα. Τὸ ἔργο τοῦτο σώζεται σ' ἔνα χειρόγραφο (μουσεῖο Λονδίνου) μὲ χρονολογία 1710. Στὰ 1713 ἔγινε ἡ πρώτη ἔκδοση στὴ Βενετία. 'Ο Στ. Ξανθουδίδης (1915) ἔκανε τὴν καλύτερη κριτικὴ ἔκδοση τοῦ 'Ἐρωτόκριτου. 'Ο χαρακτήρας του εἶναι ἀφηγηματικός. 'Ως πρὸς τὴν ὑπόθεση δὲν εἶναι πρωτότυπος, ἀλλὰ ἔχει μιμηθῆ τὸ ένο πρότυπο (δ Παρίσης καὶ ή Βιέννα, PARIS ET VIENNA), χωρὶς δμως ή μίμηση του νὰ εἶναι δουλική' ἔπλασε τὸ μύθο σὲ ἐλληνικὰ πλαίσια καὶ μὲ πολλὴ φαντασία.

ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ: 'Η πολύπαθη Κρήτη ἐπεσε στὰ χέρια τῶν Τούρκων τὸ 1669-

οι πολλοί Κρήτες διανοούμενοι έφυγαν γιά τη Δύση μαζί τους μετέφεραν και τὸν πολιτισμό τους ἀλλοι ἔφτασαν στὰ Ἐφτάνησα, δηπου μετέφεραν και τὸ χειρόγραφο τοῦ Ἐρωτόκριτου. Οἱ Ἐφτανησιῶτες ἀγκάλιασαν μὲ θέρμη τὸ μεγαρόπνοο ἔργο, τὸ ἀντέγραφαν, τὸ διάθασαν, τὸ τραγούδησαν! Ὁ τυπογράφος τῆς Βενετιᾶς Ἀντώνης Μπόρτολι (1713) λέει στὴν πρώτη ἑκδοση τοῦ ἔργου «ἀπὸ τὴν διάπυρον ἀγάπην καὶ εὐλάβειαν, δηπου παιδιόθεν εἶχε, πρός τὸ ἔνδοξον γένος τῶν Ρωμαίων (Ἐλλήνων)» ἔκαμε τὴν ἑκδοση τοῦ ἐπους. Τὸ ἐπος δὲν περιορίστηκε στὴν ἑρωτολατρεία, ἀλλὰ ἀνεβαίνει ἀκόμη ψηλότερα, φτάνει στὴν ἐποποίια, στὴν πατριδολατρεία, στὸν ἡρωασμὸν τοῦ «Ἐλλῆνα».

Οἱ Ἐρωτόκριτος ὅχι μόνο στὰ Ἐφτάνησα, ἀλλὰ καὶ σ' ὅλη τὴν Ἑλλάδα ἔγινε δεκτὸς μὲ ἀγάπη καὶ λατρείᾳ σκηνές του παιζονταν σὲ θέατρα ἀπὸ ἀπλοὺς ἡθοποιοὺς σὲ δημόσιες πλατεῖες, σὲ δρόμους, σὲ συγκεντρώσεις. Ἀργότερα, μὲ διασκευή, θὰ ἀνεβασθῇ στὸ νεοελληνικό θέατρο (1929). Θὰ διδάξῃ, θὰ ἐνθουσιάσῃ καὶ θὰ συγκινήσῃ τὸν ἐλληνισμό, θ' ἀναθρέψῃ πολλές γενιές καὶ θὰ γεμίσῃ τὶς ψυχές τῶν ἀπόδημων Ἐλλήνων μὲ τὴ θεία γεύση τῆς μάνας Ἐλλάδας!

ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΑ: Βιτσέντζος Κορνάρος (17 αι.). Ἀπὸ δυὸ τελευταίους στὸ ἔργο του στίχους μαθαίνομε δὴ ὁ Κορνάρος εἶναι ὁ ποιητὴς τοῦ ἔργου καὶ δὴ κατάγεται ἀπὸ τὴν Σητεία τῆς Κρήτης. Ἀπὸ τὸ ἔργο του δείχνει δὴ ἡταν μορφωμένος ἀρκετά καὶ κάτοχος τῆς εὐρωπαϊκῆς λογοτεχνίας. Ἐζησε στὸ Ἡράκλειο, δηπου καὶ παντρεύτηκε καὶ στὰ γεταὶ του θὰ ξαναγυρίσῃ στὴ Σητεία, δηπου καὶ θὰ πεθάνῃ ἀγνωστο πότε.

Ο θάνατος τοῦ Διγενῆ

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑ: Κοντὰ στὰ «ψιλὰ» εἰσαγωγικὰ τοῦ μεγάλου μας Νικ. Πολίτου, ποὺ ὅμως εἶναι τόσο... ὑψηλά καὶ πυκνά, προσθέτομε καὶ μεῖς: Τὸ ἀκριτικὸ ἔπος (προσοχή, τὸ ἔπος, ὅχι ὁ ἀκριτικὸς κύκλος, τὰ δημοτικὰ τραγούδια δηλαδὴ) θέλει τὸ Διγενῆ νὰ πεθαίνῃ ἀπὸ ἀρρώστια βαρειά στὸ παλάτι του χτισμένου κοντὰ στὸν Εύφρατή τὸν παραστέκει ἡ γυναίκα του, ποὺ καὶ αὐτὴ πεθαίνει ἀπὸ τὴ λύπη της. Ἀλλὰ τὰ ἀκριτικὰ τραγούδια τὰ σχετικὰ μὲ τὸ θάνατό νει ἀπὸ τὴ λύπη της. Ἀλλὰ τὰ ἀκριτικὰ τραγούδια τὰ σχετικὰ μὲ τὸ θάνατό του —καὶ ποὺ τοὺς ἔχομε 72 παραλλαγές ἀπὸ τὸ Νικ. Πολίτη— μαρτυροῦν ἀλλιώτικα τὸ θάνατό του φυσικά ὅχι σέ... 72 τρόπους, ἀλλ' ὅπωσδήποτε ὑπάρχει ποικιλία: «Ἀλλες παραλλαγές τὸν δείχνουν βαριαρρωστημένο μὲ γύρω τὰ παλικάρια του νὰ τοὺς διηγῆται τὰ κατορθώματά του. Καλεῖ ςτερεὰ τὴ γυναίκα του ποὺ ἀγκαλιάζοντάς την πνίγει, γιά νὰ μὴ τὴν πάρη ἀλλος. Σ' ἀλλες διάροντας κυνηγά παντοῦ τὸν ἥρωα, ποὺ κλείνεται στὸ παλάτι του γιὰ νὰ μὴ τὸν βρῇ ἐκεὶ τὸν καλεῖ σὲ μονομαχία καὶ τὸν σκοτώνει. Στὴν Κρήτη δημως, στὴν Κρήτη —ποὺ κατὰ τὸν Πολίτη μας τοῦ ἐδάνεισε... διαστάσεις Τιτάνος— δὲν ἡταν δυνατὸν ἔνας Βασίλειος Διγενῆς Ἀκρίτας νὰ πεθαίνῃ ἔτοι, ἀλλ' «ἀλιώτικα», συνταρακτικά, μοναδικά...».

ΝΟΗΜΑ: «Ο Διγενῆς ψυχομαχεῖ, ἀλλ' ἡ μάννα φύση δὲν τὸν ἀφήνει μόνο· συμπάσχει καὶ συγκλονίζεται μαζί του. Οἱ οὐρανὸς ἀστράφτει, δὲ κόσμος δὲ γη-ινος ταράζεται, δὲ κάτω κόσμος τρίζει, ἡ πλάκα τοῦ τάφου του, ποὺ θὰ τὸν δεχτῆ, διατριχιάζει, γιατὶ πῶς νὰ σκεπάσῃ τὸν ἀντρειωμένο τῆς γῆς; Φοβερές, ὑπερφυσικές οἱ ἰκανότητές του· τὰ σπίτια κι οἱ σπηλιές δὲν τὸν ἔχωροῦσαν, βουνά δρασκέλιζε, ἔξερρίζωντε βράχια γιὰ νὰ παίξῃ, μὲ τὸ ξεκίνημά του ἐπιανε-

πουλιά, μὲ τὸ πέταγμά του γεράκια. Στὸ τρέξιμο καὶ στὸ πήδημα ἔπιανε ἐλάφια κι ἄγριμια. Μποροῦσε λοιπὸν νὰ μὴ ζηλέψῃ δ χάρος τοῦτο τὸν ὑπεράνθρωπο; "Ἐλα δύμας ποὺ τὸν φοβᾶται νὰ τὸν ἀντιμετωπίσῃ «ἐνώπιος ἐνώπιῳ»! Τοῦ στήνει ἐνέδρα, τὸν λαζώνει θανάσιμα, κι ἔτοι μόνο τὸν θανατώνει!..."

Α) ΚΡΗΤΙΚΗ ΠΑΡΑΛΛΑΓΗ: Η ΔΟΜΗ ΤΟΥ ΚΕΙΜΕΝΟΥ: Παρατηροῦμε μιὰ ωραία πρωτοτυπία στὴν πορεία τῆς ἐκθέσεως· νά, κάτι σὰν αὐτὸ ποὺ λέγομε «κύκλον» γιατὶ στὴν ἀρχὴ ἔχομε τὸ ψυχομαχητὸ τοῦ χαρολαθωμένου 'Ακρίτα, ἀκολουθεῖ μιὰ σύντομη, ἀλλὰ τόσο πυκνὴ παρουσίαση τῶν κατορθωμάτων του, καὶ στὸ τέλος ξανὰ γυρίζομε περίπου στὴ φοβερὴ σκηνὴ τῆς ἀρχῆς, στὸν ἀνανδρὸ καὶ δόλιο ἀφανισμὸ τοῦ Διγενῆ ἀπὸ τὸ χάροντα.

Γλωσσικὴ ἔρμηνεια: Χαράκι, τὸ = (βυζαντ. χαράκιον· ἀρχ. χάραξ), πού, κυριολεκτικά, εἶναι δγκώδης λίθος ποὺ περιφράζει ἔνα χῶρο γιὰ δχυρὸ (χαράκωμα). 'Η λέξη δηλαδὴ ἀπὸ τὸ ρ. χαράσσων. Τελικὰ τὸ χαράκι στὴν Κρήτη εἶναι μεγάλη πέτρα, σωστὸς βράχος. 'Αμαδολόγαγε (ἀμαδολογῶ) = παίζω τὴν ὅμαδα, τὸ δίσκο. ριζιμιὰ ζεκούνειε = ἔθγαζε ἀπὸ τὶς βάσεις του τὶς πάγιες, τὶς ἀμετακίνητα ριζωμένες μεγάλες πέτρες (λέξη τόσο ὅμορφη καὶ συνηθισμένη στὸ λαό μας· π.χ. στὸ τραγούδι: «φέρνει λιθάρια ριζιμιά, δέντρα ζεριζωμένα»). Βίτιμα, τὸ = τὸ τίναγμα τοῦ κορμιοῦ, ἀπὸ τὴ βιτισά= τὸ κτύπημα τῆς βίτσας (βέργας). γλάκιο, τὸ = τὸ τρέξιμο. βιγλίζω = κατασκοπεύω, παρατηρῶ ἀπὸ τὴ βίγλα μου· βίγλα (λατιν. VIGILIA = φρουρά, ἀγρύπνια). χωσιά, ἡ = ἡ ἐνέδρα· προφανῶς ἀπὸ τὸ ρ. χώνομαι, δηλαδὴ ποὺ τρυπώνει, λουφάζει δενεδρεύων.

Καλολογικὰ στοιχεῖα: Σ' αὐτοὺς τοὺς «σημαδιακούς» στίχους, τὶ περίεργο, ἀλλὰ καὶ τὶ ὑπέροχο, ἀνταμώνεται ἡ κυριολεξία μὲ τὸ ὑπερφυσικὸ καὶ τὸ ἀλληγορικὸ καὶ δίνουν τὴ γνήσια αἰσθητικὴ ἀπόλαυση. Μποροῦμε νὰ ποῦμε δτὶ τὸ δλὸ ποίημα εἶναι μιὰ ὑπερβολὴ, ἀφοῦ παρουσιάζει τὸν ἥρωα ὑπερφυσικὸ καὶ ὑπερανθρώπινο. "Οσο γιὰ τὰ παραστατικὰ μέσα, νομίζομε δτὶ εἶναι τὸ λιγώτερο ἀσέβεια νὰ ψάχνωμε γιὰ «εἰκόνες» μὰ ἔδω πρόκειται κυριολεκτικὰ γιὰ σεισμική, συνταρακτικὴ μεταβολὴ καὶ τῶν φυσικῶν νόμων! Μόνο. μὲ δμητρικὲς ἡ αἰσχύλειες στοιχίζονται τοῦτες οἱ δπτικοακουστικὲς παραστάσεις: 'Η γῆ τόνε τρομάσσει: ἀσύγκριτη προσωποποιία καὶ μεταφορά. Φυσικά εἶναι ἀδύνατο νὰ συγχύσῃ κανεὶς τὸ δρθό: τόνε τρομάσσει = τρέμει ἐμπρός του, μὲ τό, χωρὶς ἔννοια ἔδω, ἡ γῆ τὸν τρομάζει!! ἀνατριχιᾶ ἡ πλάκα: ἀνεπανάληπτη προσωποποία. Τὸν διτό: παρομοίωση, τόσο συνηθισμένη στὸ λαό μας ἀλλωτε, ἀλλὰ καὶ τόσο «ἄτριφτη» ἀκόμη! Καὶ συνεχίζουν οἱ στίχοι μὲ ἀπανωτές ὑπερβολές.

Κεντρικὴ Ιδέα: 'Ο θάνατος τῶν μοναδικῶν, τῶν πέρα ἀπὸ τ' ἀνθρώπινα διαμετρήματα, εἶναι σκληρό, σχεδὸν «ἀφύσικο» πρόδγμα, κατὰ τὴ λαϊκὴ ἀντίληψη, γιὰ τοῦτο δὲν πρέπει ν' ἀφήσῃ ἀσυγκίνητα οὕτε τὰ ἄψυχα ἀκόμη.

ΑΛΛΟ ΝΟΗΜΑ (ἰσάξιο καὶ ισότιμο μὲ τὸ προηγούμενο): Πάλι κατὰ τὴ λαϊκὴ πεποιθηση, τοὺς ἀντρειωμένους καὶ τοὺς μεγαλοδύναμους τοῦ κόσμου τούτου καὶ δ ἴδιος δ θάνατος δὲν τολμᾶ νὰ τοὺς προσθάλῃ, δπως τοὺς ἀλλους, μόνο μὲ δόλο θὰ τοὺς πάρῃ.

ΓΛΩΣΣΑ: Εἶναι μιὰ ἔξαίσια δημοτικὴ, δρμητικὴ, πολυδύναμη, πολυαντίλα-

λη, μὲν ἀρκετὰ ιδιωματικά κρητικά στοιχεῖα. Π.χ.: Τόνε σκεπάση, τόνε βιγλίζει, ἐλάσθωσέ τον.

ΥΦΟΣ: Συγκλονιστικό, συναρπαστικό, μὲν ἐπική μεγαλοπρέπεια. 'Αλλ' ἔκεινα τὰ στοιχεῖα ποὺ εἶναι «τὰ σήματα κατατεθέντα» ἔδω μέσα τῆς μεγάλης τέχνης, τῆς ὀξεπέραστης τέχνης καὶ δυνάμεως τοῦ Ἑλληνικοῦ δημοτικοῦ τραγουδιοῦ, εἶναι ἡ λιτότητα, ἐπιγραμματικότητα, ἐλλειπτικότητα! Τέτοια ἀφαίρεση σὲ θέμα, ποὺ εἶναι δλόκληρη κοσμογονία κι δλόκληρη ἀναστάτωση Σύμπαντος, δὲν ἀπαντᾶμε εὔκολα στὴν παγκόσμια λογοτεχνία!

ΜΕΤΡΟ: Ποιὸ δλλό μέτρο, σὲ τέτοιες περιστάσεις, ποὺ πρέπει μέσα σ' ἔνα πλατύ κυματισμὸν νὰ δοθῇ τόσο πάθος καὶ τόσο πλῆθος, εἶναι τὸ καλύτερο ἀπὸ τὸν ἔθνικό μας 15σύλλαβο, «τὴν νεοελληνική μας ἀνάσα», δπως τὸν εἶπαν! "Ωστε ἔχομε ἔδω ίαμβικοὺς 15συλλάβους παροξυτόνους δνομοιοκαταλήκτους στίχους, λυγερούς, πλαστικούς, χωρὶς τὰ ψεγάδια τῶν χασμωδιῶν καὶ τῶν συνίζησεων.

Ψυχολογικὴ ἔρμηνεα: Συγκλονισμὸς γίνεται στὸ «ἀλωνάκι τῆς ψυχῆς μας» ἀπὸ σφοδρά, ἀντιφερόμενα συναισθήματα: Θαυμασμὸς καὶ κάτι περισσότερο ἀπὸ θρησκευτικὴ λατρεία πρὸς τὸν ἥρωά μας, τὸ ἔνα, τὸν ἀσύγκριτο, τὸν ἀνεπανάληπτο. Πλαντάζομε ἀπὸ ἀνεκλάλητη ἀγαλλίαση στὴ σκέψη ὅτι τοῦτο «τὸ δυναμάριο» εἶναι καταδικό μας, μᾶς ἀνήκει, ἐκφράζει σὲ ὑπερμεγέθυνσι ἀθροιστικὸ δ, τι ἐκλεκτὸ ἔδώσαμε σὰν «περιούσιο» ἔθνος. Σύγκαιρα κι ἔνας πόνος βαθὺς καὶ ὀσήκωτος μᾶς δυναστεύει γιὰ τούτη τὴν ἀνεπανόρθωτῃ ἀπώλεια, τὸ ἄδικο καὶ «ἄφυσικο» φονικό. Ναὶ, τὸ σύμπαν συγκλονίζεται καὶ διαμαρτύρεται καὶ συμπάσχει· ἀλλὰ καὶ μεῖς σὰν "Ἐλληνες καὶ χριστιανοί, στὸ βαθὺ πένθος μας, λογιάζομε πώς δὲν ἀρκεῖ τοῦτος δ ταραγμός γι' αὐτὲς τὶς φοιτερές δρες ἔχομε νὰ θυμόμαστε ἔκεινο στὸ θάνατο τοῦ Σωτῆρος, ποὺ «τὸ καταπέτασμα τοῦ ναοῦ διερράγη διχῶς» καὶ κεῖνο τῆς ἀρχαίας τραγωδίας «τὴν μετάστασιν τοῦ ἥλιου» (δ ἥλιος ἐπορεύθη ἀντίθετα!). Στὸ τέλος δμως σιγὰ σιγὰ συνερχόμαστε κι δσα εἶχε μαράνει δθῆνος μέσα μας τώρα δρθώνονται κατακόρυφα, σὰν νιώθωμε καλά καλά ὅτι δ δικός μας εἶναι δ μέγας νικητής, τό... κατόρθωμα τοῦ χάροντα ἀπὸ «τὴ χωσιά» του εἶναι ἡ ἡττα... καὶ τώρα ἄλλες φωνὲς τραγουδοῦν παρήγορα καὶ λυτρωτικά μέσα μας· «μάτην φυλάττεις τὸν τάφον κουστωδίας οὐ γάρ καθέει τύμβος αὐτοζώιαν». «Σηκώστε τὸν πόνο σας ψηλὰ σὰν τοῦ Ἐυαγγελισμοῦ τὸν ἀσπρὸ κρίνο, σηκώστε τὸν πόνο σας ψηλὰ κι δ Διγενῆς δὲ θέλει θρῆνο!». «Γή, κι ἀν τὸν κρατᾶς, δὲν τὸν ἔφαγες "Ἄδη" δὲν πέθανε, μαρμάρωσε, κοιμᾶται, θά ξυπνήσῃ».

B) Η ΔΕΥΤΕΡΗ ΠΑΡΑΛΑΓΗ(ή Μικρασιατική):

ΝΟΗΜΑ: 'Ο Διγενῆς, ἡ ἡμέρα εἶναι Τρίτη, ξαπλωμένος στὸν κάμπο εἶναι ἔτοιμοθάνατος. Καλεῖ τοὺς φίλους του γύρω του καὶ τοὺς ἀντρειωμένους του καὶ τοὺς διηγεῖται· αὐτὸς ἐπέρασε βουνά καὶ λαγκάδια τῆς Συρίας καὶ τῆς Ἀραβίας, δὲν ἐφοιθήθη ποτὲ οὕτε ἀνθρώπους οὕτε τὰ στοιχειὰ τῆς φύσεως. Τώρα δμως εἰδε 'ένα ξυπόλυτο καὶ λαμπροφορεμένο, μιὰς ἀλλοσύνουμη μορφὴ (εἶναι δ χάρος) ποὺ τὸν καλεῖ νὰ παλαίψουν στὰ μαρμαρένια ἀλώνια. Καὶ πήγαν καὶ πάλαιψαν σὲ σκληρό, ἀνελέητο, ἀμφίρροπο ἀγώνα, ποὺ βέθαια τελικὰ νικητής, μὲ τόση δυσκολία ξεχώρισε δ... ἀλλος.

Γλωσσικὴ ἔρμηνεα: Τὰ κύρια δνόματα - πρόσωπα τοῦ ποιήματος, π.χ.

Μηνᾶς κλπ. είναι πλαστά, μυθικά, ἀλλ' δπωσδήποτε ἀντιπρόσωπεύουν ἐπωνύμους πραγματικούς συμπολεμιστές τοῦ Διγενῆ. Τῆς Σύρας = τῆς Συρίας. Ὁργιά, ἡ = τὸ μέτρο ποὺ δίνει τὸ ἄπλωμα τῶν χειρῶν <ἀρχ. δρυιά <δρέγω = τεντώνω (ὅρεξις). "Εδειρα = ἐπέρασσα πολλές φορές (μεταφορική σημασία). ρήσος, δ = ζῶο αἰλουροειδές, ἀρπακτικό, δ λύγε, πλουμιά, τὰ = στολίδια. τράφος, δ = τάφρος, πλατύ αὐλάκι.

Καλολογικά στοιχεία: Κι ἔδω, δπως στὴν Α' παραλλαγή, ἀφθονα κι ἐντυπωσιακά τὰ καλαισθητικά μέσα. Κίνηση φοβερή, γρήγορη ἐναλλαγή εἰκόνων, ἡ ὑπερβολή καὶ τὸ ὑπερφυσικὸ πάλι ἔχουν τὸν πρῶτο λόγο. Ἐπαναλήψεις (φίλοι - φίλοι, νάρθη - νάρθη - νάρθη, κλπ.). Ἐπιτάσεις, κλιμακώσεις, ἐρωταποκρίσεις δίνουν δλο τὸ δραματικό τόνο. Συνταρακτική ἡ εἰκόνα μὲ τὴν ἀσυνήθιστη παράσταση τοῦ χάρου' «ἔνας ξυπόλυτος ποῦχει τοῦ ρήσου τὰ πλουμιά, τῆς ἀστραπῆς τὰ μάτια» (είναι καὶ πρωτότυπες μεταφορές ἔδω). Ἀλήθεια, ἐπ' εὐκαιρία θὰ ἥταν ἐνδιαφέρον — βέθαια «φρικὸν ἰδεῖν καὶ ἀκούειν» — νὰ γνωρίζῃ κανείς, κυρίως ἀπὸ τὶς περιγραφές τῆς λογοτεχνίας καὶ τὶς παραστάσεις τῆς λαϊκῆς τέχνης, πῶς... θέλει δ λαδὸς τὸ χάροντα. Νὰ παίρνη τὴν ψυχή του: Ἐδῶ —γράφει δ Πολίτης — δ ποιητής λαδὸς βλέπει τὸ χάρο μὲ τὴ μορφὴ τοῦ ἀρχαγγέλου Μιχαήλ, ψυχοπομποῦ κατὰ τὴ χριστιανικὴ πίστη.

Κεντρικὴ Ιδέα: Οἱ δυνατοὶ καὶ μεγάλοι τῆς ζωῆς (ὅσοι «πράξανε λαμπρά καὶ θαυμαστά» στὸν πάνω κόσμο) ἀγωνίζονται μέχρι τὴν τελευταία τους πνοή, παλεύουν ἄτρομα καὶ μὲ τὸν ἴδιο τὸ χάρο, μολονότι τὸ ξέρουν ὅτι, ἔστω... «στὰ σημεῖα» θὰ βγῇ νικητής δ... ἀλλος. Ἀλλιώτικα δ μεγάλος μας Καθάφης τὸ εἶπε αὐτό «σὰν ἔτοιμος ἀπὸ καιρό, σὰ θαρραλέος».

ΓΛΩΣΣΑ - ΜΕΤΡΟ: Βλέπε στὴν Α' παραλλαγή.

ΥΦΟΣ: Ἐδῶ περισσότερο δραματικό καὶ δ τόνος είναι πιὸ ἀνθρώπινα λυπτηρός καὶ ἐλεγειακός. Κατὰ τὰ ἀλλα βλέπε στὴν Α' παραλλαγή.

Ψυχολογικὴ ἔρμπνεία: Τὰ ἴδια δυνατὰ ἀλληλοισυγκρουόμενα κι ἔδω (βλέπε στὴν πρώτη παραλλαγή) συναισθήματα. Ἐδῶ βέθαια, ἀφοῦ δ ἥρωάς μας είναι πιὸ ἀνθρώπινος, εἴμαστε καὶ μεῖς πιὸ σιμά του· γιατί, ἐκεὶ στὸν κάμπο ποὺ ξαπλωμένο τὸν βρῆκαν οἱ καλεσμένοι του, νοερά καὶ μεῖς ἐφθάσαμε κι ἀκούσαμε τὴ διήγηση τοῦ αἰλώνιου ἀνθρώπου, ἀκόμη καὶ τοῦ πιὸ δυνατοῦ. Ἀλλὰ καὶ «στὰ μαρμαρένια δλώνια» παράμερα... λουφάζαμε «ἰδεῖν τὸ τέλος». Κι δταν εἴδαμε νὰ πέφτῃ δ δικός μας... δλος μιὰ νίκη μέσα στὴν «τράφο» ἀπὸ τὸ αἷμα του, ἐφύγαμε ἐκεῖθε βέθαιοι ὅτι ἐσώθη ἡ ἀξιοπρέπεια τοῦ ἀνθρώπου, ἀφοῦ ἐπολέμησε —καθώς θάλεγε δ Καζαντζάκης— πέρα ἀπὸ τὴν ἐλπίδα...

ΤΑ ΠΑΡΑΚΑΤΩ ΑΦΟΡΟΥΝ ΚΑΙ ΤΙΣ ΔΥΟ ΠΑΡΑΛΛΑΓΕΣ:

ΑΞΙΟΜΝΗΜΟΝΕΥΤΟΙ ΣΤΙΧΟΙ: Βέθαια είναι τόσο ἀγαπημένα τοῦτα τὰ τραγούδια δπ' τὸ λαό μας, ποὺ σχεδὸν τοὺς πιὸ πολλοὺς στίχους τους (ἄλλωστε αὐτὸ διχύει γιὰ δλα τὰ «άκριτιά» τοὺς ἔχει ἀκουστά ἡ θυμάται νὰ τοὺς ἀναφέρῃ. «Ωστόσο κι ἐμεῖς τώρα δις ψάξωμε μέσα στ' ἀνεξάντλητα κοιτάσματα τὰ τῶν δημοτικῶν μας θησαυρῶν γιὰ τὰ πολυτιμότερα ψήγματα: α) «δ Διγενῆς ψυχομαχεῖ κι ἡ γῆ τόνε τρομάσσει!», β) «κι ἡ πλάκα τὸν ἀνατριχιά πῶς θὰ τόνε σκεπάσῃ», γ) «Πῶς θὰ σκεπάσῃ τὸν ἀιτὸ τῆς γῆς τὸν ἀντρειωμένο!» Μᾶς αὐτὰ δὲν είναι ἀπλῶς στίχοι, είναι ἐπιγράμματα στοὺς τύμφους διξαμένων

άντρων. Λέγουν ότι στοῦ Λευτέρη τοῦ Βενιζέλου τῇ θανὴ ἐπώθηκαν τέτοια ἀποχαιρετιστήρια. «Πύρεροχο βέθαια καὶ τὸ σολωμικὸ «μακρὺς δὲ λάκκος π’ ἀνοιξὲ καὶ κλεῖ τὸ γίγαντά μου», ἀλλὰ τοῦτα τοῦ ἀνωνύμου συνθέτη εἶναι συγκλονισμοὶ. δ) «κι ἐλάθωσέ του τὴν καρδιὰ καὶ τὴν ψυχὴ τοῦ πῆρε». Περήφανη ρωμιοσύνη, δσος θὰ μπορῆς νὰ τραγουδᾶς ἔτσι, στητὴ κι ἀθάνατη θά ‘σαι!, ε) «Φίλοι, καλῶς δρίσατε, φίλοι κι ἀγαπημένοι, συχάσατε, καθίσατε κι ἔγὼ σᾶς ἀφηγιέμαι». Μά αὐτὸ δ λαός μας, δσος ἔχει μείνει «ἀπείραχτος» ἀκόμα, τὸ μπερδεύει καθημερινά... στὴν ἀνάσα του’ τῷχει περάσει σὲ τόσα κλέφτικα τραγούδια. στ) «Ποὺ κεῖ συνδυδ δὲν περπατοῦν, συντρεῖς δὲν κουβεντιάζουν». Κι αὐτὸ τὸ θλιβερὸ ἔχει περάσει στὰ μοιρολόγια. ζ) «Καὶ πῆγαν καὶ παλέψανε στὰ μαρμαρένια ἀλώνια». «Ἀν ψάχνῃ κανεὶς χρόνια καὶ χρόνια μέσα στὶς φυλλάδες γιὰ παραστάσεις, εἰκόνες καὶ σκηνὲς καὶ θέλει νὰ βρῆ τὴν πρώτη, τῇ συνταρακτικότερῃ, τὴν καθοριστικὴ τῆς μοίρας τοῦ ἀνθρώπου (τοῦ ἔξιου, τοῦ συνειδητὰ ἀγωνιστικοῦ ἀνθρώπου... οὐ παντός), ἐδῶ ἀς σταθῆ καὶ νὰ φωνάξῃ τὸ «εὔρηκα! Τὸ Α καὶ Ω, καὶ πρὸ παντὸς τό... Ω, τοῦ εἰκονιστικοῦ δρισμοῦ τοῦ ἀνθρώπου! ’Αλλ’ ἀς ποῦμε καὶ τοῦτο’ οἱ ἀπλοὶ ἀνώνυμοι ἀνθρώποι τὸν ἔρουν καλὰ τοῦτο τὸν στίχο στὴν πρώτη του, τὴ σοθαρὴ καὶ θλιβερὴ σημασία του, γι’ αὐτὸ γιὰ νὰ ξορκίσουν τὸ κακό, ἔτσι γιὰ «εὐθημισμὸ» τὸν χρησιμοποιεῖ μὲ ἀθῶες σημασίες, τὸν ἔχουν περάσει στὶς παρωδίες καὶ στ’ ἀστεῖα τους. η) «Κι ὅθε χτυπάει δ Διγενῆς, τὸ αἷμα αὐλάκι κάνει κι ὅθε χτυπάει δ χάροντας τὸ αἷμα τράφο κάνει». Θεωροῦμε τόσο πολυδύναμους καὶ πολύσημους τούτους συνθέση ὅτι θέλει.

ΑΛΛΑ ΣΧΕΤΙΚΑ: Κατ’ ἀρχὴν γιὰ Διγενῆ, ἀκρίτες, ἀκριτικὰ τραγούδια, ἀκριτικὸ ἔπος βλέπε καὶ τὸ προηγούμενον «Διγενῆς Ἀκρίτας» τὸ ποίημα τοῦ Κ. Παλαμᾶ «Ο Διγενῆς κι δ χάροντας». «Ἐπειτα πολὺ ἐνδιαφέρον εἶναι νὰ δῆ κανεὶς ὅσες περισσότερες παραλλαγὲς μπορεῖ ἀπὸ τὶς 1350 τοῦ δλου «κύκλου» καὶ ειδικώτερα ἀπὸ τὶς 72 «γιὰ τὸ θάνατο τοῦ Διγενῆ» (μολονότι βέθαια οἱ καλύτερες εἶναι αὐτές οι δυὸ τοῦ ἀναγνωστικοῦ μας). Κι ἀκόμη κάτι ἄλλο, δπωσδήποτε πρωτότυπο καὶ πλουτιστικὸ γνώσεων καὶ ξεδιψαστικό... περιεργειῶν. Μὲ τούτη τὴν εὐκαιρία ν’ ἀναζητῇ κάποιος καὶ νὰ συγκεντρώῃ ἀπὸ τὴν ἴστορία ἥ καὶ τὴ λογοτεχνία τὸ περιστατικό, τὸν τρόπο ἀς ποῦμε ἔτσι, τοῦ θανάτου τῶν διασήμων, «Ξακουστῶν» ἀνθρώπων (ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν).

ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΙΚΗ ΠΑΡΟΡΜΗΣΗ: «Ἐχομε ὑποστηρίξει ὅτι σχεδὸν δλα τὰ λογοτεχνικὰ κείμενα (ἀκόμη καὶ κάποια ἀνυποφίαστα) δίνουν λαβὴ στοὺς καλλιτέχνες γιὰ δημιουργικές ἀνασυνθέσεις. Θὰ ἡταν λοιπὸν ἔθνικῃ... ἀνευλάβεια τὸ λιγώτερο, ἀν οἱ διάφοροι δημιουργοὶ τῆς Τέχνης καὶ τοῦ Λόγου δὲν καταδέχοντο νὰ πάρουν ύλικό καὶ «μοτίθια ἀπὸ τούτη τὴν πυρακτωμένη ούσια, ἀν δὲν ἔκοθαν ἀπ’ αὐτὸν «ἄρτον τὸν μελιζόμενον καὶ μηδέποτε διαιρούμενον τὸν ἐσθιόμενον καὶ μηδέποτε δαπανώμενον». Μὰ ἀφοῦ ἐπίσημα οἱ εἰδικοὶ μελετητές γράφουν καὶ ὑποστηρίζουν ὅτι δι βυζαντινὸς Διγενῆς εἶναι τὸ συγκεντρωτικὸ σύμβολο καὶ τὸ τρίπτυχο τοῦ Ἡρακλῆ, Ἀχιλλέα, Μεγαλέξανδρου (ἄλλα γιατὶ μόνο τὸ τρίμορφο; μὰ καὶ τὴ νεοελληνικὴ ζωὴ μας δυναστεύει καὶ ἀντιπροσωπεύει), δηλαδὴ τὴν ἀδιάρετη καὶ δμοούσια καὶ πλατειά ρωμιοσύνη, εἶναι γιὰ ἀπορία ποὺ οἱ δημιουργοὶ μας δὲν ἔκμεταλλεύονται... ἀκόμη τοῦτο τὸν πλοῦτο. Ποιητὲς δλῶν τῶν τεχνοτροπιῶν καὶ ἀποχρώσεων, ζωγράφοι παραδοσιακοὶ μέχρι «ἀφηρημένοι», μουσικοσυνθέτες (ἀλήθεια, τὶ φτώχεια, νὰ μὴν ἔχουν γίνει συγκλονιστικές διπερες τὰ «θέματα» τοῦ Διγενῆ!) καὶ συνθέτες τοῦ χοροδράματος.

ΕΙΔΟΣ ΛΟΓΟΤΕΧΝΗΜΑΤΟΣ: Βέβαια τούτο είναι διάχυτο σ' όλα όσα είπωθηκαν, άλλα τό λέγομε καὶ συγκεντρωτικὰ κι ἀπ' ἔδω, ἀπὸ τῇ θέσι του· τὰ δύο αὐτὰ ποιήματα, ποὺ γενικά ἀνήκουν στὸν πλατύ «κύκλῳ» τῶν ἀκριτικῶν δημοτικῶν τραγουδιῶν, είναι παραλλαγές, οἱ πιὸ διαλεχτὲς καὶ γνωστές, στὸ θέμα «δ θάνατος τοῦ Διγενῆ» (δ Ν. Πολίτης ἔχει συλλέξει 72 τέτοιες).

ΓΕΝΙΚΗ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ ΚΑΙ ΕΝΤΥΠΩΣΗ: Είναι γνωστὸ πῶς διεγάλως Γκάιτε ἔκθαμβος δταν ἐδιάθασε Ἑλληνικὰ δημοτικὰ τραγούδια, καὶ συγκεκριμένα «τοῦ Ὀλύμπου καὶ Κισσάθου», ἔσχισε ἀρκετὰ δικά του λέγοντας: «Πρὸς τί, ἀφοῦ ὑπάρχουν τέτοια ἀριστουργήματα;». Ἀντιλαμβάνεται λοιπὸν καθένας τὶ λόγια θὰ εἴπε (άλλα καὶ κάθε καλλιτέχνης ὅφείλει νὰ δημολογήσῃ, ἀν φυσικὰ είναι γνήσιος), δταν ἐγεύθη τὴν δημοφιά, τὴν ἀλήθεια, τὴν ἀνεπιτήδευτη τέχνη, ἀλλὰ καὶ τὰ μηνύματα, αἰώνια ἐπίκαιρα, τῶν δύο αὐτῶν παραλλαγῶν. «Ωστε «στῶμεν καλῶς! Βρισκόμασθε μπροστά σὲ διαμάντια τῆς νεοελληνικῆς μας λογοτεχνίας. Νομίζομε πῶς ἐπάνω κάτω συμβαίνει τούτο μ' δσους γεύονται αὐτοὺς τοὺς ἔξαίσιους στίχους: «Ἐνῶ στὴν ἀρχὴ θεωροῦν πῶς δὲν είναι δικὴ τους ὑπόθεση αὐτές οἱ ὑπερβολές καὶ δτι είναι κατασκευάσματα ἀφύσικα καὶ ἀπροσγείωτα καὶ πυροτεχνήματα ποὺ σθήνουν μακριὰ ἀπὸ τὸν ἀνθρωπὸ καὶ τὸ ἐνδιαφέρον του, δμως στὴ συνέχεια συγκλονίζονται σὰν καταλαβαίνουν τὸν βαθὺ καὶ αἰώνιο συμβολισμὸ τους. Γιατὶ δ ὑπερφυσικός καὶ ὑπερ... ὑπερανθρώπινος τοῦτος ἥρωάς μας πρέπει ἐπὶ τέλους νὰ ἐνοήσωμε δτι συμβολίζει ἔκεινο ποὺ θὰ ἤθελε —ποὺ συνειδητὰ πασχίζει— δ ἀνθρωπός, σὰν ἀτομο καὶ σὰν δμάδα, νὰ είναι, νὰ φθάσῃ ἔξολοθρευτῆς τοῦ κακοῦ, ἔξουσιαστῆς τοῦ φυσικοῦ κόσμου, νικητὴς τοῦ φόβου... Ἀλλὰ ἐπὶ τέλους καὶ κάτι προσιτότερο· στὴ ζωὴ καὶ στὸ θάνατο τοῦ Ἀκρίτα μᾶς ἀρέσει νὰ βλέπωμε, τηρουμένων τῶν ἀναλογιῶν, μερικοὺς μεγάλους ἀνθρώπους ποὺ θαυμάζομε καὶ στὸ ἔργο τους πιστεύομε, μερικοὺς ἔγγυητές καὶ διαφεντευτές τῆς καλῆς ζωῆς μας. «Ἐτοι σ' δποιους ἀρέσει φοθερὰ τοῦτος δ λόγος (νομίζω Γάλλοι τὸν εἶπαν): «δ τάδε ἥταν ἀπ' ἔκεινες τὶς σπάνιες, τὶς προνομιούχες ὑπάρχεις, ποὺ μόλις πεθάνουν ἡ μάννα φύση σπάζει τὸν τύπο τους (τὸ καλούπι), ἀπὸ δέος ἢ ἀπὸ φθόνο, γιὰ νὰ μὴ ἔαναγεννθοῦν...», νομίζομε δτι τοὺς συνεπαίρνει καὶ τοὺς συγκλονίζει τὸ θέμα Διγενῆς Ἀκρίτας.

Διγενῆς (Κυπριακὴ παραλλαγὴ)

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑ: Σχετικὰ μὲ τὰ θαυμαστὰ καὶ ὑπεράνθρωπα ἀνδραγαθήματα τῶν ἀκριτῶν (βλέπε καὶ τὰ «εἰσαγωγικά» τοῦ Διγενῆς Ἀκρίτας (ἐκ τοῦ δγδόου λόγου) πιὸ μπροστά), καὶ κυρίως τοῦ διασημότερου ἀπ' αὐτούς, τοῦ Διγενῆς, νομίζομε πῶς περιττεύει κάθε ἄλλη κατατόπιση, ἀφοῦ ὑπάρχουν τοῦτα τὰ τόσα ἔγκυρα σχόλια τοῦ Νικ. Πολίτη: «Ἄπὸ τῶν ἐσχατιῶν τῆς Καππαδοκίας μέχρι τῶν Ἰονίων νήσων καὶ ἀπὸ τῆς Μακεδονίας καὶ τῶν χωρῶν τῶν δυτικῶν ἀκτῶν τοῦ Εὔξείνου μέχρι τῆς Κρήτης καὶ τῆς Κύπρου ἄδονται μέχρι τοῦ νῦν ἀσματα ἀφηγούμενα τοὺς ἄθλους καὶ τὰς περιπετείας τοῦ Διγενῆ καὶ τοὺς ἀγώνας αὐτοῦ πρὸς τοὺς Ἀπελάτας καὶ τοὺς Σαρακηνούς, καὶ φέρονται διὰ στόματος παραδόσεις ἀναφερόμεναι εἰς τόπους καὶ ἀντικείμενα, μεθ' ὃν συνδέεται τὸ δνομα αὐτοῦ... Ἐν κεφαλαίῳ δ' εἰπεῖν εἰς τὸν Διγενῆς Ἀκρίταν ἀποκορυφοῦνται οἱ πόθοι καὶ τὰ ἰδεώδη τοῦ Ἑλληνικοῦ έθνους, διότι ἐν αὐτῷ συμβολίζεται ἡ μακραίων καὶ ἄληκτος πάλη τοῦ Ἑλληνικοῦ πρὸς τὸν μουσουλμανικὸν κόσμον».

ΣΥΝΤΟΜΗ ΑΠΟΔΟΣΗ ΤΟΥ ΝΟΗΜΑΤΟΣ: 'Ο Διγενής ψυχομαχεῖ μέσα σ' ἔνα μολυβένιο πύργο. 'Απ' ἔξω πολλοὶ ὀγωνιοῦν γιὰ τὴν τύχη του' διστάζουν δόμας νὰ μποῦν. "Ενας κοντὸς καὶ μικρὸς δόμας ξεθαρρεύει, μπαίνει στὸν πύργο καὶ μεσιτεύει νὰ τοὺς δεχτῆ δόλους δι μεγάλος μελλοθάνατος. Τοὺς φιλεύει σὲ δάργυρες τάβλες μὲ σιμιγδαλένια ψωμά. Κι ἀπάνω στὸ φαγοπότι τους τοὺς διηγέται τοὺς ἡρωισμοὺς του, πρὸ πάντων τὴν θαυμαστὴν πάλη του μὲ τὸ φοβερὸ τέρας... τὸν ὑπὲρ - ὑπερφυσικὸ κάθουρα, ποὺ μὲ τὴ βοήθεια τοῦ Θεοῦ καὶ τῶν Ἀγγέλων στὸ τέλος τὸ νίκησε καὶ τούκαμε τίς δαγκάνες του τοάπες καὶ τὸ καθούκι του ἀσπίδα. "Υστερα ἀφηγιέται πῶς στὴ συνέχεια μὲ τὰ ἀκαταμάχητα πιά... «καθουρίσια» δηλα κατανίκησε τὸν φοβερὸ Σαρακηνὸ (ποὺ δπως βλέπει κανεὶς στὶς λεπτομέρειες τῆς περιγραφῆς εἶναι τὸ πιὸ ἀλλόκοτο καὶ ἀλλόκοσμο κατασκεύασμα ποὺ ἔγινε ποτὲ στὸν κόσμο). Φανταστήτε δτὶ τὸ νικητήριο καὶ θανατηφόρο χτύπημα ποὺ τοῦδωσε νομίστηκε ἀπ' τὸν κόσμο γι' ἀστραπὴ καὶ βροντὴ καὶ καταιγίδα. Δὲν παραλείπει δόμας δ ἡρωας ἀφηγητῆς νὰ παραδεχτῆ πῶς ἡ θεία ἐπέμβαση τοῦφερε τὴ νίκη.

ΕΝΟΤΗΤΕΣ ΚΑΙ ΕΠΙΓΡΑΦΗ ΑΥΤΩΝ: Μποροῦμε νὰ τὸ διακρίνωμε σὲ 4 ένότητες:

- Στίχ. 1—6: 'Ο Διγενής ψυχομαχεῖ στὸν πύργο του καὶ οἱ θαυμαστές του δὲν τολμοῦν νὰ τὸν ἐπισκεφτοῦν.
- Στίχ. 7—12: "Ενας μικρόσωμος ποὺ μπαίνει παίρνει τὴν ἄδεια καὶ γιὰ τοὺς ἄλλους, ποὺ δ. τοὺς καλοδέχεται καὶ τοὺς φιλοξενεῖ.
- γ) Στίχ. 13—55: Ἀφηγιέται τὴ φοβερὴ πάλη του μὲ τὸν κάθουρα — τέρας καὶ τὴν τελικὴ νίκη του.
- δ) Στίχ. 56 ὁς τὸ τέλος: Πῶς κατανίκησε τὸν φοβερὸ Σαρακηνὸ (βέθαια αὐτὸς συμβολίζει τὸ χάρο, ποὺ μὲ τὴ θεϊκὴ βοήθεια νικήθηκε).

ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ: Γλωσσικὴ ἔρμπνεία: Βέθαια ἐδῶ εἶναι ἡ κυπριακὴ διάλεκτος κι ἔτσι κάθε λέξη σχεδὸν μᾶς ξαφνιάζει καὶ μᾶς δυσκολεύει, μολονότι στὶς περισσότερες διαισθανόμαστε καὶ καταμαντεύομε τὸ νόημά τους. Οι μὲ τὸν ἀστερίσκο (ἀλήθεια πόσα ἀστεράκια στὶς δυδ σελίδες μας. λές κι εἶναι ἀστερωμένος κι δλοφώτεινος ούρανός!...) δίνονται στὸ ἀναγνωστικὸ μας, ἀλλὰ θὰ ἀσχοληθοῦμε καὶ μὲ μερικὲς ἀπ' αὐτές: κροφοῦνται = ἀκροφοῦνται, διστάζουν. Τὸ καὶ βλέπομε δτὶ τὸ γράφουν κ'αί, ποὺ προφέρεται ἀρκετὰ ἰδιόμορφα, σὰν ἔν = ἀν εἶναι. ἔτσι σὰν ἔν = ἔτσι, καθὼς εἶναι. μὲδ = δέν. τάχλες = τραπέζια. ξηοῦμαι = ἔξηγοῦμαι = ἀφηγιέμαι μὲ λεπτομέρειες (κι ἀπ' ἐδῶ φαίνεται πῶς οἱ κυπριακὲς λέξεις ἔχουν ἀρχαία ἐλληνικὴ τὴν προέλευσην π.χ. τὸ ἔξηγοῦμαι σημαίνει ἀκριθῶς: διαφωτίζω, δηηγοῦμαι μὲ λεπτομέρειες). ήθκαίνω = βγαίνω ἔτσά = μακριά λαδὸν = λαγόν. "Εσ σὲ = δέν σέ. Τάνα = ἀπλωσε (προστ. τοῦ ρ. τανύω). τοππουζιά = χτύπημα μὲ ρόπαλο (ἀπὸ τὸ τουρκ. τοπούζ = ρόπαλο). Τὰ ποτήρκα = τὰ ποτήρια. τελειώννει = σκοτώνει. Μὲ λίγη προσοχὴ μποροῦμε ἀπὸ τούτους τοὺς στίχους νὰ βγάλωμε, δς ποῦμε ἔτσι, μερικούς κανόνες τῆς Κυπριακῆς διαλέκτου π.χ. τὸ γ τὸ προφέρουν κ (πύρκος, ἀφκυρές)· τὰ σύμφωνα —ἰδίως τὰ γ, β, μεταξὺ φωνητῶν ἀποθάλλονται (λαδὸν - λαγόν, κάσουρον - κάθουρον).

'Επίσης χαρακτηριστικὸ εἶναι τὸ φαινόμενο μὲ τὰ συχνὰ διπλὰ σύμφωνα: "Ηρτεβ βουλὴ "ποὺ τὸ δόθ Θεόν. Δηλαδὴ παραπτηροῦμε πῶς δταν μιὰ λέξη ἀρχίζῃ ἀπὸ σύμφωνο, αὐτὸ τὸ σύμφωνο τὸ μεταδίδει καὶ στὸ τέλος (ποὺ αὐτὴ τελειώνει σὲ φωνῆν) τῆς ἀμέσως προηγουμένης λέξεως. Μὲ τὴν εὐκαιρία ὑπογραμμίζομε δτὶ αὐτὸ εἶναι συνηθισμένο γνώρισμα τῆς ἀρχαίας αἰολικῆς διαλέκτου.

Πραγματικῶν ἔρμηνεία: Ό Διγενής ψυχομαχεῖ: φράση τόσο ἀγαπητὴ στὰ «ἀκριτικά» τραγούδια γιὰ τὸ θάνατο τοῦ Διγενῆ. Γιὰ τὸ θάνατο βλέπε στὶς ἀμέσως προηγούμενες παραλλαγές· βέβαια ἄλλες παραλλαγές τὸν θέλουν ἀλλιώτικα ἡ κάθε μία νὰ πεθαίνῃ. Σὲ μολυβένιο πύργο: Ἡ ἐκδοχὴ αὐτὴ μοιάζει πολὺ μὲ τοῦ ἀκριτικοῦ ἔπους, ποὺ μέσα στὸ παλάτι του ἀρρωστος πεθαίνει ὁ Διγενῆς. Ἡ ρίζα καὶ τὰ γεννητικά του (ἡ καταγωγὴ του): Γιὰ τὸ «οἰκογενειακό» του βλέπε καὶ τὴν ἀνάλυσι τοῦ «Δ. Ἀκρίτας (ἐκ τοῦ Ὁγδόνου λόγου)». Σαρακηνός: κυριολεκτικά δὲ κάτοικος τῆς ἀραβικῆς πόλεως Σάρακα. Στὴ βυζαντινὴ ἐποχὴ εἶναι τόσο γνωστοὶ καὶ φοθεροὶ «οἱ Σαρακηνοί», οἱ «Ἀραθες τῆς θάλασσας (ἐπικίνδυνοι ἔχθροι τῆς αὐτοκρατορίας). Σὰν ἐπίθετο ἔχει καταντῆσει στὴ σημασία τοῦ: ἀμείλικτος ἔχθρος τῆς χριστιανοσύνης, ἀγαρηνός, ἀσπλαχνος.

Καλολογικὰ στοιχεῖα: Βέθαια θαρροῦμε πῶς δὲν ἔχανασυναντοῦμε κείμενο μὲ τόσες ὑπερβολές (τὸ πράμα ξεπερνάει τὸ ὑπερφυσικὸ καὶ τὸ ἀλλόκοτο). Μὰ κάθουρας εἶναι αὐτὸς ἡ τὸ ἀπαισιώτερο τέρας; Ἐννιὰ στρέμματα λιθάδια σκέπαζαν μόνον οἱ δαγκάνες του κι ἐπάνω στὴν ράχη του ὁ σκύλος κυνῆγαγε λαγό!... Καὶ δὲ Σαρακηνὸς πάλι; «Φρικτὸν ἀκούειν καὶ βλέπειν». Φαντασθῆτε πῶς καθιστὸς φάνταζε σὰν πύργος, κομψούμενος σὰ βουνό, μέσα στὰ ρουθούνια μποροῦσαν νὰ τρέξουν χλιμιντρίζοντας φοράδες!... Κι δῆμως δλα αὐτὰ τὰ «ὑπὲρ νοῦν» καὶ ἐφιαλτικὰ δὲν πρέπει νὰ τὰ πάρωμε μόνο σὰν ἄγριες ἔξαφεις καὶ τῆς πιὸ ἀχαλίνωτης φαντασίας καὶ «εὔρηματα» φοθερῶν καὶ φρικιαστικῶν παραμυθιῶν γιὰ νὰ λουφάζουν τὰ παιδιὰ τρομαγμένα, ἀλλ’ εἶναι συμβολισμοὶ ποὺ δὲν κάνουν τίποτε ἀλλο παρὰ νὰ τονίζουν τὴν ὑπερφυσικὴ παλικαριὰ τῶν Ἀκριτῶν (λέγε «Ἐλλήνων τῶν αἰώνων»), ποὺ πάλαιψαν καὶ παλαίουν μὲ τρομαχτικὰ ἀπαίσιους ἔχθρούς.

«Ἐπειτα οἱ συχνὲς ἐπαναλήψεις καὶ οἱ ἀσυνήθιστες διπτικοακουστικὲς εἰκόνες χαρίζουν δλη αὐτὴ τῇ γοργότητα καὶ παραστατικότητα. Καὶ οἱ ἀδιάκοπες (σχεδὸν δὲν λείπουν ἀπὸ κανένα στίχο) παρηχήσεις τοῦ ρ καὶ τῶν σκληρῶν συμφώνων σκορπάν μιὰν ἀντρίκια καὶ τραχειά μουσικήν π.χ. «κ'αὶ μέσ' ἵ ἀρκυροφήκαρον βρίσκει ἀρκυρὸν μαχαίριν».

Κεντρικὴ ίδεα: Ό ἡρωάς μας Διγενῆς, στὴ τιτανική του προσπάθεια νὰ ἐπιβάλλῃ πάντοῦ τὸ νόμο τῆς ἀρετῆς καὶ τῆς ἀνθρωπιᾶς, κοντά στὴ δικῆ του ἀντρεία καὶ ὑπερβούληση ἔχει συμπαραστάτη τὸ Θεό, «τὴν ἐξ ὕψους ἀρωγὴν καὶ εὐλογίαν»· κι ἔτσι θριαμβεύει πάνω σὲ ἔχθρούς ὑπερφυσικῆς δυνάμεως καὶ φοθερές μάστιγες Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων, ἀνανεώνοντας ἀθλούς τοῦ μυθικοῦ Ἡρακλῆ καὶ τοῦ «Αη Γιώργη.

ΓΛΩΣΣΑ: Εἶναι τὸ λαϊκὸ κυπριακὸ ίδιωμα τῆς βυζαντινῆς ἐποχῆς, καὶ κυρίως τῆς Φραγκοκρατίας καὶ Βενετοκρατίας (περίπου 1200—1600). Εἶναι: μιὰ γλῶσσα πολὺ ἐκφραστικὴ καὶ πολύχρωμη, πολυαντίλαλη καὶ μουσικότατη, καθὼς κεῖνο τὸ ν προστίθεται τόσο πυκνά ἡχώντας ἔξαίσια (ἡ ἔρρινη λαλιὰ τῶν ἀγαπημένων μας Κυπρίων, ποὺ τόσο τὴν ἀκοῦμε σήμερα!). Π.χ. «μεσ' ἀσημένιον πάπλωμα, μὲς προύντζενον κρεβάτι».

ΥΦΟΣ: Παραστατικὸ καὶ ἀπλό, ἐπιγραμματικὸ καὶ φορὲς φορὲς συναρπαστικό. Γενικὰ ἔχει τὴ χάρη καὶ τὴν ἀφέλεια καὶ τὴ δροσιὰ τοῦ ἀφηγηματικοῦ λόγου τῶν παραμυθιῶν.

METRO: Στίχοι Ιαμβικοὶ 15σύλλαθοι παροξύτονοι, μὲ ὅμοιοκαταληξία ζευ-

γαρωτή κάπου κάπου π.χ. 5 και 6 στιχ. «χαμηλοθρακάτον, χαιρετά τον», στίχ. 36 και 37 «στά φηλωμένα, τά φανερωμένα».

ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΗ ΕΡΜΗΝΕΙΑ: Μέσα σ' αύτην τήν άποθέωση τού τρόμου, σ' αύτό το «γκράν γκινιόλ», που έξαρτεται ή φαντασία μας και παίρνει τεράστιες διαστάσεις ή μυθοπλαστική ίκανότητα άναγνώση και άκροστη —ιδίως τών παιδιών— τονώνεται τό πατριωτικό μας συναίσθημα και ή έθνική μας περηφάνεια θεριεύει, γιατί ξέρουμε πώς είναι «δικός μας», καμάρι μας και δόξασμά μας τούτος δέ πέρα από τ' ἀνθρώπινα μέτρα θριαμβευτής' μάλιστα είναι φορές φορές που κάποιοι στίχοι, καθώς ύπανισσονται τόν αιώνιο ρόλο τής φυλής μας στήν υπηρεσία τής έξιμερώσεως και τής μορφοποιήσεως τού χάους, μας φέρνουν ρίγη από τά έγκατα τού έθνικού μας είναι.

'Επίσης τό θρησκευτικό συναίσθημα είναι διάχυτο δῶ μέσα καθώς δύπερήρωάς μας τόσο συχνά δηλώνει τήν έξαρτησί του από τήν ἀνωτέρα δύναμι. 'Αλήθεια, άρκετές φορές μετράμε έκδηλώσεις του, σάν «δοξάζω σέ, καλέ Θεέ!'

ΑΦΟΡΜΕΣ ΓΙΑ ΑΣΚΗΣΗ ΚΑΙ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ: α) Παρά τήν «άκαταλαβίστικη» και ένοχλητική, για μᾶς τούς «Έλληνες», δς ποῦμε έτσι "Ελληνες, γλωσσική ξεφρασι, παραπτροῦμε στίχους ποὺ μᾶς σταματοῦν, ἐντυπωσιάζουν καί... ἀπαιτοῦν ἀποστήθιση και ἀνάλογη ἀναδημιουργική χρήση. Π.χ. «καὶ γειά σου, γειά σου Διενή, σάν ἔν' ἡ ἀφεγκιά σου, ἔτσι σάν ἔν' ἡ ρίζα σου κ'αί τα γεννητικά σου» στίχοι ξεχοι, ἐπιγραμματικοί, ποὺ θυμίζουν παρόμοιους δημητρικούς, ποὺ δείχνουν φιλοφροσύνη και ἵπποτισμό τῶν ἀντιπάλων' κατά λέξη δῆμως οὔτε οἱ ντόπιοι Κύπριοι... δὲν τούς έρμηνεύουν.

«Σηκώννει τό κοντάριν του τό παρευλογιμένον, ή Παναγιά και δ Χριστός πάνω ζωγραφισμένος». "Ε μά δέδω είναι τό ἐμβλημα ποὺ μᾶς ξεφράζει σάν ἐλληνική δρθοδοξία" γιατί είναι τό στοιχειωμένο κοντάρι, ποὺ από τότε ποὺ χρησιμοποίησε δ Μ. Κωνσταντίνος γιά νά γκρεμοτσάκινης ἀπό τή Μουλθία γέφυρα τό Μαξέντιο, πέρασε σά στοιχειωμένη σκυτάλη στά ἄξια χέρια τῶν προρα τό ἀκριτῶν, τό ἰδιο τού Ἐρωτόκριτου ποὺ σύντριψε τόν ἀπαίσιο Καραμανίτη μάχων τού ἐλληνοχριτιανισμοῦ· τό ἰδιο τῶν βυζαντινῶν ἀραβομάχων, τό ἰδιο μάχων τού ἐλληνοχριτιανισμοῦ· τό ἰδιο τού Έρωτόκριτου ποὺ σύντριψε τόν ἀπαίσιο Καραμανίτη τόν ἀκριτῶν, τό ἰδιο τού Ἐρωτόκριτου, τό ἰδιο πού μεγάλωσε και μεγάλυνε τήν 'Ελλάδα μας στά 1912—13, τό ἰδιο πού —πρέπει δῆμως νά τό πιστέψωμε δλόψυχα— μᾶς διαφεντεύει στίς δύσκολες τωρινές έθνικές στιγμές μας, τό ἰδιο πού θά μᾶς διπλίζει στό μέλλον!... «Χάμνα με, χάμνα, κάσουρε, κ'αί νά ξαναπιαστούμενν». 'Απλὴ κουθέντα, ἀλλά και πόσο τραγικό μεγαλεῖο παίρνει, σάν υποθέμαν. 'Απλὴ κουθέντα, ἀλλά και πόσο τραγικό μεγαλεῖο παίρνει, σάν υποθέμα— συγχρονίζοντας τά πράματα— πώς δ Διενής είναι ἴδια ή Κύπρος και σωμε... ή Τουρκιά δλων τῶν ἐποχῶν, και πρὸ πάντων ή σημερινή!... «Τηρεθ βουλή 'ποὺ τόθ θεόν, 'ποὺ τούς 'Αΐς 'Αντζέλους». 'Αθάνατε Έλληνισμέ, πόσο τούτο θυμίζει τό «φωνή τούς ήρθ' έξ ούρανοῦ κι ἀπ' ἀρχαγγέλου στόμα!» «'Εμ ματσουκά τού Διγενή, Σαρακηνός τήν τρώει. Κι ἐμεῖς δέδω εύχόμαστε· «'Εμ ματσουκά τού Διγενή, Σαρακηνός τήν τρώει. Κι ἐμεῖς δέδω εύχόμαστε· δημποτε έτσι νά γίνη, έτσι νά γίνεται, γιά νά ταπεινωθή δ Σαρακηνός, δ παλιός κι δ... σύγχρονος.

β) Σκέφτηκε κανεῖς τί καταπληχτικό ζωγραφικό ύλικό ύπάρχει δέδω; Τά παιδιά, οι μίκροι μαθητές νά ζωγραφίζουν —παίζοντας καί... τρέμοντας— τά ἀλλόκοτα τέρατα ποὺ νίκησε δ Διγενής· ἀλλά και οι πιό μοντέρνοι και πρωτοποριακοί ζωγράφοι νά παριστάνουν ἀπέναντι στόν ύπερανθρωπό Διγενή τίς τερατώδεις ἀλληγορικές, ἐφιάλτικες και χιμαιρικές μορφές σε σύγχρονες ἀναφορές και καταστάσεις. Φαντασθήτε τό Σαρακηνό, «μέσα στά ρουχούνια του φοράεις χιχινίζουν» κλπ. κλπ., σέ ζωγραφικό ταμπλά. Μήπως τάχα εὕκολα

δὲν πάει τὸ μυαλό μας στὰ σύγχρονα τερατώδικα συμπλέγματα ποὺ ἔχουν πέσει πάνω στὴν Κύπρο μας;

γ) Μὲ τὴν εὐκαιρία, ἐνδιαφέρον εἶναι νὰ συγκεντρώσωμε κι ἄλλα λαογραφικά στοιχεῖα ἀπὸ τὴν Κύπρο σχετικά μὲ τὸ Διγενῆ· π.χ. στὸ ἀναγνωστικὸ τῆς Δ' ὥλεπομε τὶς παραδόσεις «Ο Διγενῆς», «Τὰ λιγγιά τοῦ Διγενῆ» ΝΙΚ. Πολίτη. Ἐξ ὅλου ἡ ἡρωικὴ μεγαλόνησός μας ἔχει πάρει «τὴ μερίδα τοῦ λέοντος» ἀπὸ τὸ θρύλο του, ἔτσι πού, καθὼς δῆλοι ξέρομε, ἔανάζησε καὶ ἔαναζῆ στὰ νεώτερα χρόνια καὶ στὴν ἐποχή μας σὲ τόσους καὶ τόσους Διγενῆδες, ἐπώνυμους καὶ ἀνώνυμους!...

ΕΙΔΟΣ ΛΟΓΟΤΕΧΝΗ: 'Ακριτικὸ δόσμα' μιὰ ἀπὸ τὶς πολλές παραλλαγές ποὺ ἀναφέρονται στὸ θάνατο τοῦ Διγενῆ, τραγούδι μὲ δυνατή ἐπική πνοή.

ΠΕΡΙΟΔΟΣ: Τὰ ἀκριτικὰ τραγούδια, δ ὅλος «ἀκριτικὸς κόσμος» δπως λέμε, εἶναι προϊόντα τῆς Α' περιόδου τῆς Νεοελληνικῆς μας λογοτεχνίας, ποὺ ἀπλώνεται μέσα στὸ χῶρο τῆς βυζαντινῆς Ιστορίας, καὶ μάλιστα τῆς ἀκμῆς (Α' περίοδος: 1000—1204).

ΓΡΑΜΜΑΤΟΛΟΓΙΚΑ: Πρέπει νὰ ξέρωμε πώς στὴν Κύπρο (ἡ πάντοτε ἡρωικὴ ἀτμόσφαιρα ἦταν πρόσφορη γι' αὐτὸ) καλλιεργήθηκε πολὺ ἡ δημοτικὴ ποίησι (ἀπ' ἐδῶ καὶ τὰ περίφημα «Ποίηματα τῆς ἀγάπης», οἱ «ριμάτες» δπως τὶς λένε), κυρίως ἡ ἀκριτικὴ. Τούτη ἡ παραλλαγὴ πρωτοδημοσιεύτηκε τὸ 1923, ἀλλ' εἶναι ἀπ' τὰ παλιότερα τοῦ εἰδους (9ος—10ος αἰώνων) καὶ φέρνει πολὺ ζωηρὴ τὴ φριχτὴ ἀνάμνησι τῶν Σαρακηνῶν, ποὺ κυρίεψαν τὴν Κρήτη τὸ 826 κι ̄στερα συνέχισαν τὶς ἐπιδρομές του στὰ παράλια τῆς Μ. Ἀσίας καὶ σχεδὸν σ' δλη τῇ Μεσόγειο.

ΓΕΝΙΚΗ ΕΝΤΥΠΩΣΗ: Παρὰ τὴν παράξενη καὶ «ἀλλιώτικη» γλῶσσα του, γιὰ μᾶς, μόλις δύμως «μπήκαμε στὸ νόημα», μᾶς ἔγινε πολὺ ἐνδιαφέρον, γιατὶ γεμίσαμε παραστάσεις καὶ γευτήκαμε δημαδικές - ἔθνικές, ἀλλὰ καὶ ἀτομικές συγκινήσεις' ἀφοῦ ὑπάρχει ἐδῶ ύλικὸ γιὰ παιχνίδια τῆς φαντασίας καὶ «τρομάρες» γιὰ ἀναπόληση προγονικοῦ κλέους, ἀλλὰ πρὸ πάντων γιὰ τὴ μοῖρα καὶ τὴ στάση τοῦ σύγχρονου Ἑλληνισμοῦ, καὶ εἰδικότερα τοῦ Κυπριακοῦ.

Τ' Ἀνδρόνικου δ γιὸς

(Δημοτικό)

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑ: «Φάτε καὶ πιέτε, βρὲ παιδιά, χαρῆτε νὰ χαροῦμε,
κι ἔγώ δὲν ἔχω τίποτε παρά εἶμαι λαθωμένος.
Πικρὴ ποὺ εἶναι ἡ λαθωματιά, φαρμακερό εἰν' τὸ βόλι!
Γιὰ πᾶρτε με καὶ σύρτε με ψηλὰ στὸν Ἄι - Θανάση,
πού 'ναι τὰ δέντρα τὰ δασιά μὲ τοὺς πολλοὺς τοὺς ἵσκιους.
Κόψτε κλαριά καὶ στρῶστε μου, κλαριά νὰ μὲ σκεπάστε'
καὶ στὴ δεξιά μου τὴ μεριά ν' ἀφῆστε παρεθύρι,
νὰ μπαινοθγαίνῃ τὸ πουλί, νὰ φέρνη τὰ χαμπέρια».

«... νὰ μπαινοθγαίνουν τὰ πουλιά, τῆς ἀνοιξῆς τ' ἀηδόνια,
καὶ νὰ περνοῦν οἱ γέμορφες, νὰ μὲ καλημερνᾶνε».

«... φαρμάκι τὸ μολύβι κι ἡ λαθωματιά·

τὰ μάτια μου σθησμένα κι ὅλο μ' τὸ κορμί,
στὴν ἐρημιά μονάχος, δίχως συντροφιά,
θεριά θὲ νά μὲ φάνε καὶ τ' ἄγρια πουλιά».

(Δημοτικά)

«Ἐγέρασσα, μωρὲς παιδιά. Πενήντα χρόνους κλέφτης
τὸν ὑπνο δὲν ἔχόρτασσα, καὶ τώρ' ἀποσταμένος
θέλω νὰ πάω νὰ κοιμηθῶ. Ἐστρέφ' ἡ καρδιά μου.
Βρύση τὸ αἷμα τοχυσα, σταλαματιά δὲ μένει.

«Ἐφαγ' ἡ φλόγα τ' ἄρματα, οἱ χρόνοι τὴν ἀνδρειά μου...»
(Α. Βαλασσούτης)

‘Ο πολεμιστής, εἴτε πρόκειται γιὰ τὸν ἀκρίτη, εἴτε γιὰ τὸν κλέφτη εἴτε καὶ γιὰ δποιον ἄλλο, τραυματισμένος σὰν βρέθηκε καὶ κατάλασθε πῶς εἶναι πιὰ ἀργά γι' ὅλα σχέδια καὶ ὅλες μάχες κι ὅλες συμπλοκές νὰ κάνῃ, τότε ἀπευθύνεται στὴ φύση, στὰ πουλιά, στὰ παλικάρια του, στοὺς δικούς του ἥ, ἀν δὲν ἔχῃ τίποτε ἀπ' αὐτά, στὸν ἔαυτό του λέει καὶ παρακαλεῖ νὰ φροντίσουν, ὅστε νὰ θαφτῇ σὲ τέτοιο μέρος, ποὺ νὰ μπορεῖ ν' ἀγναντεύῃ τὴν ἀνοιξη, τὴ φύση, τὰ πουλιά, τὶς γέμορφες' δὲ θέλει νὰ πάῃ τόσο πρόωρα, τόσο βιαστικά! ‘Αν βρέθηκε κοντά κανένα παλικάρι του, τὸ παρακαλεῖ νὰ τοῦ πάρῃ τὸ κεφάλι, γιὰ νὰ μὴ πέσῃ στὰ χέρια τῶν ἀπίστων (‘Ἀστραπόγιαννος, Παῦλος Μελᾶς’). ‘Αν πάλι πληγώθηκε μὲ μπαμπεσιά, τότε θλίβεται, γιατὶ πάει ἔτοι ἀδοξα χαμένος! ‘Αν βρέθηκε μόνος στὴν ἐρημιά πληγωμένος, νιώθει τὴ βαριά πληγὴ του καὶ τὴ μοναξιά ποὺ τὸν τυλίγει καὶ πικραίνεται ποὺ θὰ τὸν φάνε τ' ἄγρια τὰ θεριά. Κι ἀν τέλος κατόρθωσε, πράγμα σπάνιο γιὰ τὸν κλέφτη ἥ τὸν ἀκρίτη, νὰ πεθάνῃ γέρος στὸ κρεβάτι τοῦ σπιτιοῦ του, μὲ τὰ κουρασμένα του μάτια ἀγκαλιάζει τὰ ἔνδοξα τουφέκια του καὶ παραγγέλλει νὰ τὰ κρεμάσουν ψηλά, γιὰ νὰ τὰ φάη ἡ σκουριά... Σ' δποια ὅμως περίπτωση κι ἀνήκη δ πληγωμένος κι ἐτοιμοθάνατος ἤρωας, θέλει γύρω του νὰ ὑπάρχουν ἀγαπητά του πρόσωπα κι ἀκόμα θέλει νὰ θυμηθῇ τὰ κατορθώματά του καὶ νὰ τὰ πῆ γιὰ τελευταία κι ἀκόμη φορά! ἔτοι νομίζει πῶς κάτι ἔκανε στὴ ζωὴ του καὶ δὲ φεύγει ἀγνωστος μὲς ὅγνώστους.

ΝΟΗΜΑ: ‘Ο γιός τ' Ἀνδρόνικου, δ Γιάννος, φοθερά πληγωμένος κι ἀγνώριστος, βρίσκεται ἔσπλασμένος κοντά σὲ μ' ἀσπρη πέτρα, δίπλα σὲ μιὰ πηγή. Τὸ αἷμα του χυνόταν στὸ χῶμα καὶ δὲν εἶχε γιατριά ἡ πληγὴ του. Δίπλα του παραστέκουν Τούρκοι καὶ Ρωμιοί κλαίγοντας καὶ κοπελιές ποὺ τὸν μοιρολογοῦν. Τὰ μοιρολόγια είναι καφτές ἐρωτήσεις πάνω στὸν πόνο του τὸν ρωτοῦν τὶ ἔγινε ἡ μάνα του κι ἡ ἀδελφὴ του, γιατὶ τὸν ἀπαρνήθηκαν στὶς τελευταῖς του στιγμές. Τὸν ρωτοῦν ἀκόμη ὀν εἶχε γυναίκα. Καὶ δ πληγωμένος Γιάννος θυμάται πῶς εἶχε καὶ μάνα καὶ ἀδερφὴ καὶ νὰ ἡ γυναίκα του ποὺ φτάνει στὴν ὕδρα!... Μόλις ἔφτασε, τοῦ θυμίζει τὶς συνετές κουθέντες ποὺ κάποτε τοῦ ἔλεγε, γιὰ νὰ προσέχῃ καὶ νὰ μὴ τὰ βάζῃ μὲ πολλούς μαζί. ‘Ο Γιάννος δμως τὴν παρακαλεῖ νὰ μὴ τὸν ντροπιάζῃ μὲ τὰ λόγια της, γιατὶ δ ἴδιος εἶναι γενναῖος καὶ μάλιστα κατάγεται ἀπὸ γενναῖο ἔξισου πατέρα. Καὶ στὴ συνέχεια διηγεῖται τὸν τρόπο ποὺ πληγώθηκε καὶ μάλιστα ὑπογραμμίζει τὸ ἄναντρο χτύπημα.

ΕΝΟΤΗΤΕΣ - ΕΠΙΓΡΑΦΗ: Α' στ. 1—5 «Τὰ τελευταῖα τοῦ πολεμιστῆ». Β' στ. 6—12 «Ο ἐτοιμοθάνατος πολεμιστὴς προκαλεῖ τὴ θλίψη τῶν περαστικῶν». Γ' στ. 13—27 «Αφήγηση τοῦ ἐτοιμοθάνατου πολεμιστῆ».

ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ ΣΥΝΟΛΙΚΗ: Γλωσσικῶν ἔρμηνεια: Κείτομαι (καὶ κοί-
τομαι): εἰμαι ἔσπλασμένος κάπου, εἰμαι κλινήρης. Κομμένος (κόδω): (ἔδω)
πληγωμένος. Σφαγμένος (σφάζω): (μετφ. πληγωμένος ψυχικά, τυραγνισμέ-
νος. Ἀνεγνώριστος (καὶ ἀνεγνώριγος, ἀνεγνώριμος, ἀνέγνωρος): ὀγνώριστος
ἀπό τὴ μεγάλη παραμόρφωση. Παραστέκουν: περιποιοῦνται, περιθάλπουν. Ἀ-
πάρθενος, η, ο (σ προθ. + παρθένος) ἡ ἀειπάρθενος: παρθενικός, ἀμίαντος, ἀνέ-
παφος (ἀρχ. ἀπάρθενος: διαπαρθενεμένος). Δόλιος, ια, ιο: ταλαίπωρος, κα-
κόμοιρος, δυστυχισμένος. στηθοδέρνοντας (στηθοδέρνομαι): στερνοκοπούμε-
νος' ποὺ δέρνει τὸ στῆθος του. ὀρμήνευα (ἀρμηνεύω καὶ ὀρμηνεύω (ὅρμη-
νεύω: συμβουλεύω, νουθετῶ. Καλέ (κλητ. ἐπιφ. κοινοῦ γένους καὶ ἀριθμοῦ. Πι-
λάλα, ἥ (καὶ πηλάλα <πηλαλῶ <ἐπιλαλῶ ἥ ἐπελαύνω): δρόμος ταχύς, τρέ-
ξιμο, τρεχάλα. Νέφια (νέφι, γνέφι, γνέφαλο (νέφος: τὰ σύννεφα. Παιζει (παί-
ζω): (ἔδω) πυροβολεῖ.

Πραγματικῶν ἔρμηνεια: 'Ο στίχος 1 μᾶς δίνει τὸν τόπο, ὅπου διαδρα-
ματίζεται τὸ γεγονός' εἶναι ἔνας ἀσπρος βράχος καὶ στὰ ριζά του βγαίνει τὸ
γάργαρο καὶ κρύο νερό· ἡ λέξη κρύο μᾶς δίνει καὶ τὸ χρόνο· πρέπει νὰ εἶναι
καλοκαίρι, μιᾶς καὶ κάνει κουθέντα γιὰ τὸ κρύο τὸ νερό· κανεὶς μὲς στὸ χει-
μώνα ἡ καὶ στὴν ἄνοιξη δὲ θὰ νοιάζοταν γιὰ τὸ ἀν τὸ νερὸ δήταν κρύο! 'Ο στί-
χος τοῦτος εἶναι μιὰς παραστατικὴ ἀντίθεση μὲ τὴ μαυρίλα ποὺ θὰ ἀκολουθή-
σῃ (ἡ θλιβερὴ σκηνὴ τοῦ πληγωμένου, οἱ μοιρολογίστρες, τὰ μαύρα λιθάρια).
'Ο στίχος 7 μᾶς θυμίζει τὴ συνήθεια τοῦ μοιρολογιοῦ' ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ 'Ο-
μῆρου ὑπάρχουν οἱ μοιρολογίστρες· δ 'Ελληνας ίδιαίτερα θρήνησε τὸ θάνατο·
εἶδε δτι κάποιος δικός του ἔχασε τὸ φῶς τοῦ ἥλιου καὶ τὴν δύμορφιὰ τούτης τῆς
ῷραίας ζωῆς, καὶ παρ' δλο ποὺ ἔχει πολλὲς ἐλπίδες γιὰ μιὰ ὥραία ζωῆ κι ἐκεῖ
στὸν Κάτω Κόσμο, δμως κλαίει αὐτὸ τὸν κόσμο ποὺ ἀφήνει· καὶ ἀφοῦ ὁ νεκρὸς
δὲν μπορεῖ νὰ διαμαρτυρηθῇ καὶ νὰ κλάψῃ, εἶναι οἱ δικοὶ του ποὺ νοιάζονται
γι' αὐτὸ τὸ χρέος! Σ' αὐτὸ τὸ χρέος δὲν μπόρεσε νὰ ἀντισταθῇ οὔτε καὶ δ γεν-
ναῖος Ἀχιλλέας, δταν εἶχε μπρός του τὸν νεκρὸ φίλο του Πάτροκλο... 'Εδω τὰ
μοιρολόγια δὲ γίνονται ἀπὸ τὶς γριές μοιρολογίστρες, ἀλλὰ ἀπὸ μικρὰ καὶ
ἀπάρθενα κοράσια, γιατὶ δ Γιάννος εἶναι δ νιὸς πολεμιστὴς καὶ μόνο τὰ νιά-
τα πρέπει νὰ τὸν θρηνήσουν. Στ. 12: Στηθοδέρνοντας· σὲ δρες μεγάλης θλιψε-
ως οἱ ἄνθρωποι καὶ ίδιαίτερα οἱ γυναίκες τοῦ λαοῦ μας φανερώνουν τὸν ἄμε-
τρο πόνο τὸν μὲ τὸ στηθοκόπημα, ἡ τὸ τράβηγμα τῶν μαλλιῶν, τὸ κλάμα,
τὶς φωνές κ.ἄ.)' ἔδω δ μεγάλος πόνος εἶναι βουβός· μόνο τὸ ἀθόρυβο στηθο-
κόπημα χρησιμοποιεῖται· τὸ δτι χρησιμοποιοῦνται ἔδω τὰ μαύρα λιθάρια εἴ-
ναι, γιὰ νὰ ὑπογραμμίση τὸ μεγάλο πόνο καὶ τὸν ἀβάστατο κατημό! Τὸ ὄγυρο
τοῦτο χτύπημα θὰ βγάλη πλούσιο τὸ σίλμα ἀπὸ τὸ στῆθος τῆς γυναίκας κι ἔτσι
θὰ δημιουργηθῇ ἔνα ἀντίθαρο πόνου καὶ θλιβερὸ ἀντιστάθμισμα στὴ μαύρη
τούτη σκηνή. Τὸ ἐπίθετο «μαύρωα» δείχνει δτι δ ἐλληνικὸς λαὸς συνεχίζει νὰ
ἐκφράζῃ τὴν δύνη του, δπως καὶ παλιά, μὲ τὸ μαύρο χρῶμα· ἐνῶ τὸ λευκό
εἶναι τὸ χρῶμα τῆς χαρᾶς.

Στ. 13—14: 'Ἐκφράζουν τὸ παράπονο τῆς γυναίκας, ποὺ δὲν ἀκούστηκε ἀ-
πὸ τὸν ἄντρα τῆς' κι δμως τὸν συμβούλεψε μὲ συνετὲς κουβέντες... Θέλει νὰ
δείξῃ δτι τῆς γυναίκας δ λόγος δε λογαριαζόταν τότε; "Οχι! Δὲ θέλει νὰ δεί-
ξῃ τέτοιος ἀγρύοτητα, ἀλλὰ δ ἀντικείτωπη τοῦ ἔχθροῦ πράγματι δὲν εἶναι γυ-
ναικεία δουλειά δ ἄντρας ἔρει νὰ πολεμήσῃ καὶ πότε θὰ θυσιαστῇ καὶ δὲ πε-
ριμένει νὰ τοῦ τὸ 'πῆ κανεὶς ἀλλος' σάμπως τὸ ἰδιο δὲν ἔκανε καὶ ἥ 'Ανδρομά-
χη (Ζ 405—439)' κλαίγοντας παρακαλοῦσε τὸν 'Ἐκτορα κι ἔχοντας μαζὶ τῆς
τὸ παιδὶ τῆς, τὸν περίφημο 'Αστυάνακτα, τὸν συμβούλευε νὰ μείνη μέσ' ἀπ'

τὰ τείχη, ἐκεῖ κοντά στὴν ἀγριοσυκιά, καὶ νὰ μὴ βγῆ ἔξω στὸν κάμπο, γιατὶ «τάχα γάρ σε κατακτανέουσιν Ἀχαιοὶ / πάντες ἐφορμηθέντες...». Πόση, ἀλήγητη γάρ σε κατακτανέουσιν Ἀχαιοὶ / πάντες ἐφορμηθέντες...». Πόση, ἀλήγητη γάρ σε κατακτανέουσιν Ἀχαιοὶ / πάντες ἐφορμηθέντες...». Πόση, ἀλήγητη γάρ σε κατακτανέουσιν Ἀχαιοὶ / πάντες ἐφορμηθέντες...».

Στ. 15-16: Ξεκάθαρα μᾶς δείχνουν τὸ πόσο λογάριαζε τὴ γενιά του ἔνας νέος τὴν παλιὰ ἐποχὴ (γιατὶ ὅχι καὶ σήμερα; ποιὸς εἶναι ἐκεῖνος ποὺ θά θελε νὰ ντροπιάσῃ τὰ γονικά του;); ἀπὸ παλιά, ἀπ' τὸ Σοφοκλῆ, Φιλοκτήτης, μᾶς ἔρχεται ἔνα παρόμοιο παράδειγμα: ὁ Φιλοκτήτης εἶχε κατηγορήσει τὸ Νεοπτόλεμο, γιὸ τοῦ Ἀχιλλέα, ποὺ τοῦ πήρε μ' ἀπάτη τὰ τόξα δασκαλεμένος ἀπ' τὸν πανούργο Ὄδυσσέα τὸν κατηγόρησε καὶ τοῦ 'πε δὴ ἔτσι ντροπιάζει τὸν περίφημο πατέρα του!... Μεγάλη ἦταν ἡ βρισιά γιὰ τὸ Νεοπτόλεμο, τόση, ὥστε ἀμέσως ξαναγυρίζει στὸ Φιλοκτήτη τὰ δπλα του καὶ χαίρεται, σὰν ἐκεῖνος, πιάνοντας καὶ πάλι τὰ δπλα του, παινεύει τὸν πατέρα τοῦ Νεοπτόλεμου γιὰ τὸ ἀξιο παιδὶ τοῦ Πηλείδη.

Λαγός καὶ ἀγριαλαφίνα: εἶναι τὰ σύμβολα τῆς ταχύτητας καὶ ὁ δράκος τῆς δύναμης.

Καλολογικὰ στοιχεῖα: 'Επιθετα: "Ασπρη, κρυό, βαθιά, ἀπάρθενα, δόλια, δλος, δλα, ἀμοναχός. Σύνθετα: Παραστέκουν, ἀπάρθενα, μοιρολογοῦν, πόρχεται, στηθοδέρνοντας, δεκασχτώ, ἀγριολαφίνας. Μεταφορές: χύνονταν, παίζει, κόθει. Εἰκόνες (στ. 1—2, 6—7, 11—12, 20—27) ὑπάρχουν πολὺ χαρακτηριστικές, παραστατικές, ὑποθλητικές καὶ δίνουν ἔνα ἔξωρο νόημα στὸ ποίημα, νόημα καὶ χαρακτήρα δραματικό μὲ τὶς ἀντιθέσεις τους. Υποφορά: στ. 8 καὶ ημα καὶ χαρακτήρα δραματικό μὲ τὶς ἀντιθέσεις τους. Υποφορά: στ. 8 καὶ ημα καὶ χαρακτήρα δραματικό μὲ τὶς ἀντιθέσεις τους. Υποφορά: στ. 8 καὶ ημα καὶ χαρακτήρα δραματικό μὲ τὶς ἀντιθέσεις τους. Υπερβολές: στ. 13, 20, 22—23, 24—25. Ερωτήμη, ἀγριολαφίνας πηδήματα. Υπερβολές: στ. 13, 20, 22—23, 24—25, 26—27. Πολυσύνθετα: στ. 8—9, 13—14. Ασύνδετα: στ. 13—14, 19—20, 24—25, 26—27. Πολυσύνθετα: στ. 3, 6—7. Χασμωδία: στ. 2 ἐκεῖ κείτεται (θέλει νὰ δείξῃ τὴ κατάσταση ποὺ βρίσκεται ἐκεῖνος ποὺ μᾶς λέει τὸ κακὸ μαντάτο (τραυλίζει ἀπὸ τὸ λαχάνιασμα). Αντίθεση: στ. 1 μὲ 2—3, καὶ 1 μὲ 4. Επαναλήψεις: δὲν εἶχες, δὲν εἶχες — μάνα, μάνα — νέφια, νέφια.

ΝΟΗΜΑΤΑ: 1) 'Ο θάνατος τοῦ πολεμιστῆ συγκινεῖ τὶς καρδιές τῶν ἀπλῶν ἀνθρώπων.

- 2) 'Ο θαυμασμὸς τῆς ἀνδρείας δὲν ἔχει σύνορα.
- 3) Τὰ νιάτα θαυμάζουν πάντοτε τοὺς ἀνδρειωμένους.
- 4) 'Η παρουσία τῶν συγγενικῶν προσώπων κάνει ἀλαφρότερη τὴ δυστυχία.
- 5) 'Ο μεγάλος πόνος ὁδηγεῖ στὴν ὀπόγνωση.
- 6) 'Η ἀναγνώριση τῆς ἀξίας μας ἀπὸ τοὺς ἄλλους φέρνει ίκανοποίηση.
- 7) Οἱ ἥρωες εἶναι ἀφθαρτοί ἀπὸ τὶς ἀνθρώπινες δυνάμεις καὶ μόνο ἀπὸ τὴν ὑπερφυσικὴ δύναμη δαμάζονται.

ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΙΔΕΑ: Οἱ ἥρωες εἶναι ἀφθαρτοί ἀπὸ τὶς ἀνθρώπινες δυνάμεις καὶ μόνο ἀπὸ τὴν ὑπερφυσικὴ δύναμη δαμάζονται.

ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΗ ΕΡΜΗΝΕΙΑ: Τὸ ποίημα τοῦτο μᾶς σφίγγει τὴν ψυχὴ μὲ τὰ πολλὰ καὶ συγκλονιστικὰ συναισθήματα. Μὲ τὰ πρῶτα λόγια του ἡ θλιψή καὶ ὁ πόνος μᾶς σφίγγουν τὴν ψυχὴ καὶ ἀκολουθεῖ τὸ συμπαθητικὸ συναίσθη-

μα γιά τή δυστυχία τοῦ γενναίου πόλεμιστή. Στή συνέχεια αἰσθανόμαστε μεγάλο θαυμασμὸν καὶ ὑπερηφάνεια, ποὺ πάει νὰ σθήσῃ τὴν πίκρα ποὺ νιώσαμε ἀπὸ τὴν ἀπόγυνωση ποὺ ἔνιωσε ἡ γυναίκα τοῦ ἥρωα. Στὸ τέλος μᾶς περισφίγγει ἔνα παράπονο γιὰ τὴν τύχη τοῦ πολεμιστῆ. **Γιάννος:** ὁ χαρακτήρας τοῦ Γιάννου εἶναι ὁ αἰώνιος ἐκεῖνος λεθέντικος χαρακτήρας τοῦ ἥρωα, ποὺ ἀφοῦ πέτυχε τόσα καὶ τόσα μεγάλα κατορθώματα, καὶ πρὶν κλείσῃ τὰ μάτια χαίρεται νὰ ξαναθυμᾶται καὶ, γιατὶ ὅχι, νὰ διηγήται τοῦτα τὰ ἥρωικά του ἔργα (μῆπως καὶ ὁ Ἀλέξανδρος δὲ ἐζήλεψε τὸν Ἀχιλλέα, ποὺ βρῆκε ὑμητή του τὸν "Οὐμηρο; «... καὶ εὐδαιμόνισεν ἄρα, ὡς λόγος, Ἀλέξανδρος Ἀχιλλέα, δtti Ὁμῆρος κήρυκος ἐς τὴν ἔπειτα μνήμην ἔτυχεν...» Ἀρριανός).

'Η γυναίκα τοῦ Γιάννου μπορεῖ νὰ χαρακτηρισθῇ σὰ τὴ γυναίκα τοῦ ἥρωα, δποιου ἥρωα, εἴτε Σωκράτης λέγεται, εἴτε καὶ 'Εκτορας' νιώθει τὴ μεγάλη δποστολὴ τοῦ ἀντρα τῆς, ἀλλὰ ἡ ἀγάπη τοῦ ἀνθρώπου τῆς δὲν μπορεῖ νὰ μὴ τὴν κάνῃ νὰ νιώσῃ τὴ μεγάλη συντριβή, τὴ συντριβὴ τὴν ἀνθρώπινη...

ΥΦΟΣ: Τὸ ὕφος τοῦ τραγουδιοῦ τούτου ἀνήκει στὴ σφαίρα τοῦ τραγικοῦ, δσο καὶ ὑψηλοῦ καὶ θαυμάσιου. Μὲ καλοδιαλεγμένες καὶ καλοθαλμένες λέξεις, μὲ σαφήνεια καὶ μουσικότητα μᾶς δίνει μιὰ σπάνια αἰσθηση ἐπικοῦ μεγαλείου.

ΓΛΩΣΣΑ: 'Η γλῶσσα εἶναι δημοτική μιὰ δημοτικὴ πρωτόφαντη, τέλεια στὴν ἀπλότητά της καὶ γεμάτη ἀρμονία καὶ κάλλος ποὺ μᾶς θυμίζει τὰ ἀθάνατα δημοτικά μας τραγούδια. "Εχει τὴ σπάνια ἰκανότητα νὰ μᾶς δώσῃ μιὰ τέλεια αἰσθητικὴ ἀπόλαυση.

ΜΕΤΡΟ: Τὸ μέτρο εἶναι ἵσμος 12σύλλαθος ἀνομοιοκατάληκτος. 'Η τομή του γίνεται μετὰ τὴν 7η συλλασθή χωρίζοντας ἔτσι τὸ στίχο σὲ δυὸ ἡμιστίχια (7σύλλαθο καὶ 5σύλλαθο) καὶ παίρνει ἔτσι ἔνα χαρακτήρα φανερὰ ἐλεγειακό. Εἶναι στίχος ποὺ χρησιμοποιήθηκε σὲ μερικά κλέφτικα καὶ ἀκριτικά τραγούδια καὶ παρουσιάζει τέλεια μουσικότητα καὶ χάρη. 'Ο τονισμός του πότε στὴ λήγουσσα καὶ πότε στὴν παραλήγουσσα δίνει ἰδιαίτερο δραματικὸ τόνο.

ΕΙΔΟΣ: Τὸ τραγούδι τοῦτο ἀνήκει στὴ σφαίρα τοῦ ἔπους· εἶναι ἐπικό. 'Απὸ τὸ βαθύτερο δμως περιεχόμενό του μπορεῖ νὰ χαρακτηρισθῇ καὶ σὰν ἐλεγειακό, ἀφοῦ δ τόνος του εἶναι ἔνα παρατεταμένο μοιρολόγι, ἔνας βαθὺς πόνος, μιὰ βαριά πίκρα γιὰ τὸν πολεμιστὴ ποὺ ἔφυγε τόσα γρήγορα καὶ τόσο υπουλά σκοτωμένος. Στὴν εἰσαγωγὴ εἶναι γραμμένη προλογικὰ ἀπὸ τὸ Νικ. Πολίτη μιὰ γενικὴ κρίση γιὰ τὰ τραγούδια του εἶδους αὐτοῦ, ποὺ ἀναφέρονται σὲ αἰχμαλωσία ἢ σὲ θάνατο κάποιου ἀκρίτη ἀπὸ ἐνέδρα. Τὸ τραγούδι τοῦτο εἶναι ἀπὸ τὰ ἀρχαιότερα ἀκριτικά τραγούδια. Πάνω σ' αὐτὸ τὸ θέμα ύπάρχουν πολλὲς παραλλαγές ἀλλοῦ δ Γιάννος παινεύτηκε δτι μπορεῖ νὰ τρέξῃ πιὸ γρήγορα ἀπ' τὸν ἥλιο καὶ στὴν προσπάθειά του νὰ παραθγῇ στὸν ἥλιο βρέθηκε σὲ μιὰ ἐρημιά, δπου τὸν περίμεναν οἱ ἔχθροι καὶ τὸν πλήγωσαν υπουλα. Σ' δλες τὶς παραλλαγές δ Γιάννος πεθαίνει καὶ αὐτὴ ἡ σύμπτωση εἶναι ἀπόδειξη γιὰ τὴν κοινὴ καταγωγὴ τῶν τραγουδιῶν τούτων ἀπὸ τὸ ἀκριτικὸ τραγούδι τῶν γιῶν τοῦ Ἀνδρόνικου.

Τὸ τραγούδι τοῦ βιθλίου μας προέρχεται ἀπὸ μιὰ σοφὴ σύνθεση τοῦ Ν. Πολίτη ποὺ πῆρε στίχους ἀπὸ διάφορες σχετικές παραλλαγές κι ἐπέτυχε τὴ σύνθεση ἀρτιοῦ δημοτικοῦ τραγουδιοῦ χωρὶς διαλεκτικές διαφορές καὶ ἄλλα τυχόν ἐλαττώματα. Τέλος δ 'Ανδρόνικος, πατέρας τοῦ Γιάννου, λέγεται πῶς εἶναι δ στρατηγὸς τοῦ Λέοντα ΣΤ' Σοφοῦ (886—912) 'Ανδρόνικος Δούκας, ποὺ

Έλασε μέρος σὲ μάχη μὲ τοὺς Σαρακηνούς τὸ 906 στὴν Κιλικία. Τὸ ὄνομα Δούκας (Δούξ) εἶναι οἰκογένεια τοῦ Βυζαντίου γνωστή ἀπὸ τὶς ἀρχές τοῦ 10 αἰ. ἥ ἀπὸ τὸ τέλος τοῦ 9 αἰ. Συνηθισμένα δόνόματα στὴν οἰκογένεια αὐτῆ εἶναι Κωνσταντῖνος, "Ανδρόνικος καὶ Μιχαήλ.

Τῆς Ἀγίας Σοφιᾶς (1453)

Δημοτικό

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑ: Τὸ γεγονός τῆς ἀλώσεως τῆς Πόλης, κέντρου τῆς ὀρθοδοξίας καὶ τοῦ ἐλληνισμοῦ, εἶχε βέβαια σὰν ἀποτέλεσμα τὴ διάλυση τῆς κάποτε κρατοτάξ B. αὐτοκρατορίας καὶ τὴν ὑποδούλωση τοῦ ἐλληνισμοῦ στὸν πιὸ βάρθαρο καὶ στυγνὸν δυνάστη. "Ἐτσι κατὰ τὸν 15ο αἰώνα δημιουργεῖται ἀπὸ καὶ μέσα στὸ σκλαβωμένο γένος ἔνας κύκλος τραγουδῶν (ἀπ' αὐτὰ ἄλλα εἶναι δημιοτικὰ —ἀνώνυμος δ συνθέτης τους— καὶ ἄλλα ὅχι), ποὺ μὲ σπαραγμὸν διεκτραγωδοῦν τὴ φοθερὴ ἔθνικὴ συμφορά, ἄλλα καὶ ποὺ ἀφήνουν νὰ διαφαίνωνται τόνοι ἐλπίδας γιὰ τὴν ἀνάστασι τοῦ Γένους. Αὐτὰ τὰ τραγούδια, ποὺ τὰ λέγομε «θρήνους», ἐντάσσονται γενικώτερα στὸ εὐρύτερο εἶδος, ποὺ λέγονται «ἱστορικά». Αὐτὸ τὸ τραγούδι ποὺ ἀκολουθεῖ εἶναι κατὰ κοινὴ δομολογία τὸ καλύτερο, τὸ συγκλονιστικότερο, «ἡ «κορώνα» μέσα στοὺς ἄλλους «θρήνους».

ΝΟΗΜΑ: 'Ο ἀνώνυμος ποιητὴς λαδὸς βρίσκει μιὰ συγκλονιστική, «σημαδιακὴ» στιγμὴ τοῦ ἐλληνισμοῦ, γιὰ νὰ θρηνήσῃ τὴν πανεθνικὴ συμφορὰ ποὺ φτάνει. Καὶ ποιὸς ἄλλος ἦταν ὁ καταλληλότερος χῶρος γιὰ νὰ ἐντοπίσῃ τὸ θρῆνο του; Μὰ ποιὸς ἄλλος ἀπὸ τὴν Ἀγία - Σοφία, τὸ σύμβολο τῆς θρησκευτικῆς καὶ ἔθνικῆς ὑποστάσεώς του; Εἶναι λοιπὸν μιὰ φοθερὴ καὶ μοναδικὴ δρά, ποὺ σημαίνει ὁ Θεός, ἡ γῆ, ὁ οὐρανός, ὅλα τὰ σῆμαντα τῆς Ἀγία - Σοφιᾶς (ποὺ εἶναι 400 καὶ καμπάνες 62). Καὶ ὅλη αὐτὴ ἡ ἔγκόσμια καὶ ὑπερκόσμια κωδωνοκρουσία γίνεται γιὰ τὸν ἀρχίσην ἡ λειτουργία, ἡ λειτουργία ἔκεινή ποὺ ἐπρόκειτο νὰ μείνῃ ἀτελείωτη... Ψάλτης ἀριστερὰ ὁ βασιλιάς, δεξιὰ ὁ πατριάρχης καὶ δὲν ἦταν ἔκεινη μιὰ συνηθισμένη ψαλμουδία, γιατὶ ἔτριζαν οἱ κολλῶνε! Καὶ πάνω στὴν πιὸ ἐπίσημη στιγμὴ, ποὺ ἦταν ἡ ὥρα τὸν ἀρχίσην ὁ χερουβικὸς ὅμνος καὶ νὰ ὑποδεχθοῦν τὸν B α σι λέ α (Χριστὸ) —τότε ποὺ βγαίνουν τὸ "Ἀγία— φωνὴ ἀρχαγγέλου ἀκούστηκε ἀπ' τὰ οὐράνια" νὰ σταματήσουν τὸ χερουβικό καὶ ὅλη τὴ σχετικὴ Ἱερὴ μυσταγωγία, γιατὶ τὸ θέλει ὁ Θεὸς τὸ τούρκεμα τῆς Πόλης. Μόνο νὰ εἰδοποιήσουν στὴ Φραγκιά (στὴ χριστιανὴ Δύση) νάρθουν 3 καράβια γιὰ νὰ περισώσουν τὰ τρία μεγάλα σύμβολα τῆς ὀρθοδοξίας τὸ σταυρό, τὸ βασγγέλιο, τὴν "Ἀγία Τράπεζα, γιὰ νὰ μὴ τὰ μαγαρίσουν οἱ Τούρκοι (τὰ σκυλιά!).

Καὶ τότε τὶ φοθερό, τὶ «ὑπὲρ νοῦν»! Στὸ οὐράνιο αὐτὸ κέλευσμα ἡ εἰκόνα τῆς Παναγιᾶς ταράχητε κι ὅλες οἱ εἰκόνες τῆς ἐκκλησιᾶς ἐδάκρυσαν. Καὶ σ' αὐτὴ τὴν ἀλλόκοτη στιγμὴ καὶ τὴν «ἄλλιώτικη» ὥρα ὁ θρηνῶδος λαδὸς βρίσκει τὸ κουράγιο καὶ τὴ δύναμι ὅχι μόνο νὰ αὐτοπαρηγορηθῇ, ἄλλα καὶ νὰ παρηγορήσῃ τὴν Παναγιὰ μὲ τὸ «...πάλι μὲ χρόνους μὲ καιρούς, πάλι δικά μας εἶναι!».

ΕΝΟΤΗΤΕΣ ΚΑΙ ΕΠΙΓΡΑΦΗ ΑΥΤΩΝ: Παρ' ὅτι τόσο σύντομο μποροῦμε νὰ τὸ διακρίνωμε σὲ τρία τμήματα: α) στίχ. 1—6. 'Η 'Ἀγια - Σοφία στὴν ἐπιστροφή της μεγαλοπρεπέστερη, ἄλλα καὶ φοθερώτερη ὥρα τῆς, β) στίχ. 7—15.

Θεοῦ θέλημα καὶ κέλευσμα νὰ πέσῃ ἡ Πόλη, ἀλλ' ὅπωσδήποτε νὰ σωθοῦν τὰ
ιερά σύμβολα. γ) στίχ. 16–18. 'Ο λαὸς βρίσκει τὴν ἀντοχὴν νὰ παρηγορήσῃ τὴν
ταραγμένη Παναγιά διὰ θάρη ή Ἀνάσταση.

ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ: Πρέπει νὰ τὸ ἐπεξεργασθοῦμε ἀδιαίρετα.

Γλωσσικὴ ἔρμηνεία: ζερβᾶ = ἀριστερά, (ζαρθός, ζαθρός, ζαθός) (ἴσως
ἐκ τοῦ Σαθός = δ μεθυσμένος, δ τρελός, μαγαρίζω = λερώνω, βεθηλώνω, μιά-
νω < ἄρχ. μεγαρίζω = λατρεύω σὲ μέγαρα, δηλαδὴ σπήλαια, τῇ Δήμητρᾳ, εἰ-
καὶ ἔθνικὸς καὶ δχι χριστιανὸς (αὐτὴ εἶναι ἑκδοχὴ τοῦ Κ. Ἀμάντου). 'Ἐνω κα-
τὰ τὸν Γ. Χατζιδάκι, ἡ λέξη ἀπὸ τὰ μεγαρικά (ἀγγεῖα), τὰ δποῖα συνήθως
ἡσαν ἀκάθαρτα.

Πραγματικῶν ἔρμηνεία: Σήμαντρα: ἀτσάλινα ἐλάσματα μισοκουλουρια-
σμένα ἢ τριγωνικά (μερικὲς φορὲς εἶναι καὶ ξύλινα). αὐτὰ τὰ χτυποῦσαν στὶς
έκκλησίες καὶ στὰ μοναστήρια, δταν δὲν ἔπρεπε νὰ χτυπᾶνε οἱ καμπάνες. Στὶς
λαμπρές καὶ τὶς κρίσιμες ἡμέρες χτυποῦσαν δλα μαζὶ καμπάνες καὶ σήμαν-
τρα. Σήμερα αὐτὰ τὰ σήμαντρα τὰ διατηροῦν σ' ἀρκετὰ μοναστήρια. Στὴν ἀρ-
χαία: σήμαντρον = σφραγὶς (ἀπὸ τὸ ρ. σημαίνομαι). 400 σήμαντρα, 62 καμπά-
νες, 62 παπάδες καὶ διάκοι, μολονότι μερικοὶ ὑποστηρίζουν πῶς πρόκειται γιὰ
ποιητικὴ ὑπερβολὴ, δμως, λόγῳ τοῦ τεραστίου συγκροτήματος τοῦ ναοῦ αὐτοῦ,
εἶναι πολὺ λογικὸ νὰ εἶναι ἀκριβολογίες αὐτοὶ οἱ ἀριθμοί. 'Ο βασιλιάς: Βέ-
θαια δλοι ξέρομε πῶς τελευταῖος αὐτοκράτορας εἶναι δ. Κ. Παλαιολόγος' ξέ-
ρομε δμως πῶς ελευταῖος πατριάρχης ἦταν δ. Ἀθανάσιος Β'; Χερουβικό: δ
χερουβικὸς ύμνος τῆς λειτουργίας μας («οἱ τὰ χερουβεῖμ μυστικῶς εἰκονίζον-
τες... ώς ὑποδεξόμενοι τὸν Βασιλέα τῶν δλων... —εἶναι ἡ λεγομένη «μεγάλη
εἰσοδος», «ποὺ βγαίνουν τ' ἀγια»). «Νὰ μποῦνε... καὶ νάθηγη». Σ' αὐτὴ τῇ φράση
πρέπει νὰ τονίσωμε δτι πολλοὶ ἔρμηνευτὲς καὶ «ἀναλυτές» ἀποδίδουν μὲ τελι-
κὴ πρόταση (π.χ. ἔτοιμαζόντουσαν κλπ., μὲ τὸ σκοπὸ νὰ μποῦνε...). δχι, αὐτὸ-
τό: να+υποτακτ. σ' αὐτὴ τὴν περιπτωση εἶναι χρονικὴ πρόταση δηλαδὴ, «τὴν
δρὰ ποὺ ἦταν νὰ μποῦνε, τοὺς ἤρθε φωνὴ (κυρία πρότασι). Τὰ σκυλιά = οἱ ἀσε-
θεῖς, οἱ ἀλλόθρησκοι. Στὴ Φραγκικά: Οἱ Φράγκοι τῆς δύσεως (χριστιανοὶ κι
αὐτοὶ). "Εχομε θυμίσει κι ἀλλοῦ πόσο κι αὐτοὶ βάρθαροι στάθηκαν ἀπέναντι
στὸ δρθόδοξο Βυζάντιο (μὲ ἀποκορύφωμα τῆς βαρβαρότητας τῇ λεηλασίᾳ τους
στὴν Πόλη στὴν Δ' σταυροφορία τοῦ 1204). "Αλλωστε, καθὼς μαρτυρεῖ καὶ δ
ἰστορικὸς Φραντζῆς, δ μέγας δούξ Λουκᾶς δ Νοταρᾶς, πρὸ τῆς ἀλώσεως, ἔρ-
μηνεύοντας ἀκριβῶς αὐτὴ τὴν ἀντίληψη γιὰ τοὺς Φράγκους, ἔλεγε: «κρειτό-
τερον ίδειν ἐν μέσῃ Πόλει φακιόλιον τουρκικὸν ἡ καλύπτραν λατινικήν». 'Ἐν
τούτοις δμως δ δρθόδοξος ἔλληνισμὸς σ' αὐτὴ του τῇ δεινῇ δρᾳ, στὴν προσπά-
θειά του νὰ βρῇ στηρίγματα, ἀκόμη καὶ δ Θεός φαντάζεται δτι τοῦ ὑποδει-
κνύει τὴ συνδρομὴ τῶν Φράγκων.

"Οσο γιὰ τὸ ναδ τῆς 'Α για - Σ ο φιᾶς, τώρα δν θέλη κανεὶς δίνεται δ
ἀφορμὴ νὰ ξαναφέρῃ στὴ μνήμη του γιὰ τὴν ἔδρυσή του, τὴν ιστορία καὶ τὴ δό-
ξα του.

Καλολογικὰ στοιχεῖα: Θὰ βροῦμε βέθαια καλαισθητικὰ μέσα, ἀπ' ἔκει-
να τὰ ἔκφραστικὰ στολίδια ποὺ συνηθίζομε ν' ἀναζητοῦμε μέσα στὰ λογοτε-
χνικὰ κείμενα' δλλὰ πρῶτα πρῶτα θέλομε νὰ τονίσωμε δτι τὸ πρῶτο καὶ ἀνυ-
πέρθλητο κόσμημα ἐδῶ εἶναι... δ λιτότητα. 'Αλήθεια, πῶς μπόρεσε δ ποιητὴς
λαός μέσα σὲ 18 στίχους νὰ δώσῃ «τόσο πλῆθος καὶ τέτοιο πάθος!» 'Ἄς δοῦ-
με ἀπὸ κοντὰ μερικὰ στοιχεῖα καλαισθητικὰ τώρα: ἐσειδόντανε οἱ κολόνες, ὑπε-

θολή «Τήν πάρουν τὰ σκυλιά»: μεταφορά καὶ σαρκασμός: "Αν καί, προκειμένου γιά τούς... φίλους μας τοὺς Τούρκους, υπόστηρίζομε πώς είναι ή πιὸ πετυχημένη κυριολεξία... 'Αλλὰ καὶ κάτι περισσότερο! Θαρροῦμε πώς ἀδικοῦμε τὰ ἄθωτα τὰ σκυλιά δύνανται τὰ συγκρίνωμε λέγοντας· «οἱ Τούρκοι τὰ σκυλιά...» δικαιότερο νὰ λέγωμε· 'τὰ σκυλιά ποὺ είναι σωστοὶ Τούρκοι!». «Σημαίνει δὲ θεός κλπ., καὶ ταράχητκε... δάκρυσαν οἱ εἰκόνες», δὲν είναι βέθαια ἀπλῶς ὑπερβολές, ἀλλὰ στοιχεῖα δινειροφαντασίας καὶ θρύλου. 'Αρκετὰ ἀσύνδετα διακρίνομε σὲ συνδυασμό μὲν πολυσύνδετα, ποὺ δίνουν δόλο τὸ πάθος· π.χ. «Σημαίνει δὲ θεός... κι ἡ 'Αγιά Σοφιά». Σημαίνει, σημαίνει κλπ. ἐπανάληψη καὶ παρήχηση τοῦ 6. 'Επίσης παραπτηροῦμε διτὶ τὰ ἐπίθετα είναι ἐλάχιστα καὶ τὰ ρήματα ἔχουν τὸν πρῶτο λόγο, πρᾶγμα ποὺ δείχνει ἐνέργεια καὶ κίνηση. 'Αλλὰ αὐτὸ ποὺ δὲν πρέπει νὰ μείνῃ ἀπαρατήρητο είναι οἱ δυνατές διπτικοσκουστικές εικόνες, γιατὶ μέσα σ' αὐτοὺς τοὺς λιγυστούς στίχους ὑπάρχει «μέθεξι» ούρανών καὶ γηίνων· κάπου δὲ Εύριπιδης στήν «Ιφιγένεια ἐν Ταύροις» λέγει· «ταρσυγμὸς ἔστιν θείοις τε καὶ ἀνθρωπίνοις»· ἀκριβῶς τοῦτο γίνεται στὸ στιχούργημά μας.

Κεντρική Ιδέα: 'Ο λαός μας ἐπίστευε δτι «τὸ πάρσιμο» τῆς Πόλης καὶ
ἡ νύκτα τῆς δουλείας ποὺ θὰ ἀκολουθήσῃ εἶναι βουλὴ θεῖκή· ἔτσι καὶ η μελλον-
τική ἀνάσταση τοῦ Γένους Θεοῦ ὑπόσχεση εἶναι' αὐτὴ η ἐλπιδοφόρα Ιδέα συνε-
τήρησε καὶ διέσωσε τὸν σκλαβωμένο Ἕλληνισμό.

ΑΛΛΕΣ ΙΔΕΕΣ: α) Τό σκλαβωμένο Γένος ήταν άναγκη να πιστεύσῃ δτι δὲν χάθηκαν δλα: Ἐπρεπε νὰ μείνη ἀπέιραχτη ἡ πόστη καὶ δὲν θινισμός. β) Στὶς συμφορές του άνεκαθεν δὲν χριστιανικός ἐλληνισμός «τὴν πᾶσαν ἐλπίδα του εἰς σὲ ἀναστίθησι, Θεοτόκε». γ) Γ' ἀνθρώπινα μεγαλεῖα ἔχουν κορύφωση καὶ ἀφαινισμό, δημως ἀφανισμό καὶ ἀνάσταση.

ΓΛΩΣΣΑ: 'Ωραία δημοτική, καθαρή, μὲ έκφραστική δυνατότητα, σωστή
ἀπόλαυση στὴν όραση καὶ στὴν ἀκοή.

ΥΦΟΣ: Σοθαρό, παραστατικό, τελετουργικό, πυκνό, λιτό και διπληρήτορικό δέλλ' έκεινο τὸ στοιχεῖο ποὺ τοῦ χαρίζει δλη τὴν ἀξεθύμαστη γοητεία είναι ή βραχυλογία καὶ ή ἐπιγραμματικότητά του. Ἀλήθεια, πόσα δηλώνονται καὶ πόσα ὑποδηλώνονται σὲ 18 στίχους!

ΜΕΤΡΟ: "Έχουμε έδω σ' δηλ τη μεγαλοπρέπειά του τὸν ἔθνικό μας στίχο (Ιαμβικὸς 15ούλλαθος ἀνομοιοκατάληκτος παροξύτονος), μὲ τομὴ μετὰ τὴν 8η συλλαβή. π.χ. Μή μᾶς τὴν πά/ρουν τὰ σκυλιά // καὶ μᾶς τῇ μα/γαρίσουν. Οι στίχοι είναι κρουστοί, λυγεροί καὶ ἄφογοι, χωρὶς χασμωδίες.

ΣΥΝΑΙΣΘΗΜΑΤΑ: 'Η ψυχή μας, άτομική και συλλογική - έθνικη, περιδια-
θάζοντας τούτους τούς «σημαδιακούς στίχους» δοκιμάζει δυνατές συγκινησια-
κές καταστάσεις, γιατί βυθιζόμαστε μέσα στις πιο συγκλονιστικές ιστορικές
μνήμες. ... πάλι δικά μας θάναι!». "Έκαμπε πολύ καλά ότι άνωνυμος ποιη-
τής που σταμάτησε έδω, γιατί, διν συνέχιζε, θά συνέχιζε αύτός και μείς μὲ
λυγμούς..."

ΑΞΙΟΜΝΗΜΟΝΕΥΤΟΙ ΣΤΙΧΟΙ: 'Εδῶ δὲν ἔχομε δικαίωμα ἐπιλογῆς, γιατί όλους τούς στίχους του δφείλομε σάν ἑθνικό θησαυρὸν νὰ φυλάξμε στά ἀδυτά τῶν ἀδυτῶν τῆς ψυχῆς μας. 'Ωστόσο μερικοὶ στίχοι εἶναι σωστός σπαραγμός καὶ πραγματικά ἐλεγεία' π.χ. «Φωνὴ τοὺς ἥρθε ἐξ οὐρανοῦ κι ἀπ' ἀρχαγγέλου

'Αντλύσεις Ε'

στόμα», «γιατί είναι θέλημα Θεοῦ ή Πόλη νὰ τουρκέψῃ», «μή μᾶς τὴν πάρουν τὰ σκυλιά καὶ μᾶς τῇ μαγαρίσουν». Φοβερὸς λόγος, ποὺ βγαίνει ἀπὸ τὸ στόμα μας πιὸ καυτερὸς καὶ ἀπὸ τὴν πιὸ ὡργισμένη βλαστήμια, γιατὶ ἔκφράζει τὴν ἀσυμβίθεστη ἀντίθεση καὶ τὴ βδελυγχία τοῦ ἐλληνισμοῦ πρὸς τὸν μιαρὸ ἀντίχριστο κατακτητῆ. «Σώπασε, κυρά Δέσποινα... δικά σας (δικά μας) εἰναι». "Ε μὰ αὐτὸ δὲν είναι λόγος, είναι τὸ βάλσαμο ἐπὶ αἰῶνες τοῦ πιὸ ἀδικοπαθημένου, ἀλλὰ μὲ αὐτογνωσία ύπεροχῆς, ξένους. Δὲν είναι στίχοι αὐτοὶ, ἀλλ' Ἱερὸς χρησμὸς τῆς φυλῆς μας. Βέθαια δὲν πρέπει νάχωμε ψευδαίσθησεις, μᾶς τὸ σκότωσαν πιὰ τὸ ὄνειρο τῆς μεγάλης ίδεας. Κατὰ πῶς λέει κι ἔνα λυπητερὸ σύγχρονο τραγουδάκι «γιὰ τὸ μαρμαρωμένο βασιλιὰ καὶ γιὰ τὴν κόκκινη μηλιά οὕτε πουλὶ οὕτε λαλιά...». Ωστόσο δὲ θέλομε νὰ σθήσουν ποτὲ στὴν καρδιὰ καὶ στὰ χείλη μας τοῦτο οἱ δυὸ τελευταῖοι στίχοι, γιατὶ είναι γιὰ τὴ φυλή μας δ, τι τὸ «ἔσσεται ήμαρ...» τοῦ Ὁμήρου καὶ τὸ «θάρτει ή ὥρα...» συγχρόνων ποιητῶν μας.

ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΙΚΗ ΠΑΡΟΡΜΗΣΗ: Κρίμα ποὺ ἔχομε τέτοια ἀριστουργήματα καὶ οἱ κάθε εἰδούς καλλιτέχνες μας δὲν τᾶχουν ἀνασυνθέσει δημιουργικά! Σύντομη θεατρικὴ καὶ κινηματογραφικὴ σκηνὴ μπορεῖ νὰ γίνη, πολυφωνικὸ - χορωδιακὸ τραγούδι, σπουδαία ὅπερα (τοῦτο τὸ ἔξασιο ἀνακάτωμα οὐρανίων καὶ γηνίων) θυμόμαστε στὰ 1953 29 Μάρτιο —στὴ γιορτὴ γιὰ τὰ 500 χρόνια ἀπὸ τὴν ἀλωση— στὸ Πανεπιστήμιο μιὰ χορωδία, μὲ συνοδεία λαϊκῶν ποντιακῶν δργάνων, τραγουδοῦσε μιὰ ποντιακὴ παραλλαγὴ αὐτοῦ τοῦ θρήνου. Μὰ τὶ σπαραγμός καὶ τὶ γλυκύπικρη μελωδία ήταν ἑκείνη!

ΣΧΕΤΙΚΑ: α) Ἐνδιαφέρον είναι νὰ δῆ κανεὶς καὶ ἀλλους πολλοὺς «θρήνους» γιὰ τὴν ἀλωση (μολονότι τοῦτο είναι δ ὑπεροχώτερος). β) "Ἐπειτα ἀξίζει νὰ συγκεντρώναμε τοὺς θρύλους τοὺς γύρω ἀπὸ τὴν ἀλωση (π.χ. τοῦ μαρμαρωμένου βασιλιᾶ, τῶν μισοτηγανισμένων ψαριῶν, τῆς λειτουργίας ποὺ δὲν τελείωσε κλπ.).

ΓΡΑΜΜΑΤΟΛΟΓΙΚΑ: Τὸ τραγούδι αὐτὸ σώθηκε σὲ πολλὲς παραλλαγὲς καὶ ἡ καλύτερη ἔκδοσή του καὶ ἡ πρώτη του ἔγινε ἀπὸ τὸν Φωριέλ στὰ 1825. 'Ο Γιάννης Ἀποστολάκης στὰ μελέτη του γιὰ τὸ δημοτικὸ μας αὐτὸ (Θεσσαλονίκη 1939) τὸ θεωρεῖ πολὺ σημαντικό. Τέλος δ μεγάλος λαογράφος μας Νικ. Πολίτης στὰ 1914 τὸ συμπλήρωσε καὶ τὸ ἔδημοσίευσε ὅπως τὸ βλέπομε στὸ βιθόλιο μας.

ΕΙΔΟΣ ΛΟΓΟΤΕΧΝ.: Είναι ὅπως προείπαμε ἔνα δημοτικὸ τραγούδι ποὺ ἀνήκει στοὺς «θρήνους» γιὰ τὴν ἀλωση, οἱ δοποῖοι μὲ τὴ σειρά τους ἐντάσσονται στὰ «ἰστορικά» (βλέπε γιὰ αὐτὸ τὸ εἶδος στὰ δσα λέγονται στὴ σελίδα τὴν εἰσαγωγικὴ στὰ «δημοτικὰ τραγούδια». "Ωστε ιστορικὸ στὸ περιεχόμενο, ἀλλὰ λυρικότατο καὶ πραγματικὸ ἐλεγεῖο στὴν ἔκφραση.

ΓΕΝΙΚΗ ΕΝΤΥΠΩΣΗ: Είναι τραγούδι ποὺ μᾶς συγκλονίζει «ἔκ βαθέων», μᾶς ὑγράινει τὰ μάτια, ἀλλὰ μᾶς κρατάει ὀλόρθη τὴν ψυχή. Καὶ κατὰ πῶς λέει ὁ Σολωμὸς μας «χαρές καὶ πλούτη νὰ χαθοῦν καὶ τὰ βασίλεια κι ὅλα, τίποτε δὲν είναι ἀν στητὴ μένη ἡ ψυχὴ κι ὀλόρτη!». Καὶ κάτι ἀλλο· στ' ἀρχαῖα μας, στὸν «Κρίτωνα Πλάτωνος» στὸ τέλος διαβάζομε «ῶσπερ οἱ κορυθαντιῶντες οἱ λόγοι τῶν νόμων», (οἱ λερεῖς ποὺ ἀκουαν συνεχῶς τοὺς ὅμνους τῆς λατρείας καὶ μετὰ τὴν Ἑορτὴ). "Ε λοιπὸν ἔτσι κι ἔμεῖς, ἀν θέλωμε νὰ μὴ ξεκοθόμαστε ἀπὸ τὶς ἔθνικὲς μας ρίζες, πρέπει τὰ δυνατὰ λόγια τύπου τοῦ τραγουδιοῦ, «ὦ· σπερ οἱ Κορύθαντες», νὰ μὴ τὰ χάσωμε ποτὲ ἀπὸ τ' αὐτιά μας.

III. MEATPON

1. Ἐρωθίλη

Τραγωδία Γ. Χορτάτου

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑ: Στή θέση τῶν «εἰσαγωγικῶν» θεωροῦμε σκόπιμο νά προ-
τάξωμε τά «γραμματολογικά» στοιχεῖα τοῦ ἔργου. «Ἡ Ἐρωφίλη» είναι τὸ σπου-
δαιότερο θεατρικό ἔργο τῆς «Κρητικῆς Σχολῆς». Είναι μιὰ αίματηρή καὶ φριχτή
ἔμμετρη τραγωδία σὲ 5 πράξεις μὲ 4 ἐναλλασσόμενα χορικά (ποὺ ἔχουν σχέσι
μὲ τὴν ὑπόθεση, δπως συμβαίνει καὶ στὶς ἀρχαῖες τραγωδίες) καὶ 4 ὄντερμέδια
ποιητικά «κομμάτια» ἐμβόλιμα, δηλαδὴ ξένα πρὸς τὴν ὑπόθεση τοῦ ἔργου (Ιταλ.
INTERMEZZO), ποὺ σύμφωνα μὲ τῇ συνήθεια τῆς ἐποχῆς, καὶ κατὰ δυτική μί-
μηση, τὰ παρενέθαλε δ ποιητῆς στὸ δρό σῶμα τοῦ ἔργου γιὰ νὰ ψυχαγωγηθῆ
ὅθεατῆς ἀπὸ τοὺς δραματικοὺς καὶ κουραστικοὺς μονολόγους. Συγκεκριμέ-
να τὰ «ὄντερμέδια» αὐτὰ είναι παρέμενα ἀπὸ τὸ ἔπος τοῦ Ἰταλοῦ ποιητοῦ Τορ-
κουάτο Τάσσο «ἀπελευθερωθεῖσα Ἱερουσαλήμ», καὶ ἀπὸ τὸ ἐπεισόδιο τοῦ ἴπ-
ποτή Ρινάλδου καὶ τῆς μάγισσας Ἀρμίντας (Α' σταυροφορία). Προτοῦ μποῦ-
με στὸ δράμα ὑπογραμμίζομε δτὶ ἡ τραγωδία αὐτὴ ἔχει τὴ μορφὴ περίπου τῆς
ἀρχαῖας ἐλληνικῆς κλασσικῆς τραγωδίας, ἀλλ' είναι μίμηση, δπως θὰ πούμε
παρακάτω, δυτικοῦ Εύρωπαϊκοῦ προτύπου. Πάντως δφείλομε νὰ δηλώσωμε ἔξ,
ἀρχῆς —ἔξ ἀλλοῦ πολὺ γρήγορα θὰ ίδῃ δ ἰδιος δ ἀναγνώστης— δτὶ ἡ τραγι-
κότητά της, είναι ἀπάνθρωπη καὶ δὲν ἀνταποκρίνεται στὶς ἀπαιτήσεις τῆς σύγ-
χρονης τέχνης. Ἔπαιζετο δμως συχνὰ στὴν Κρήτη κατὰ τὴν Ἐνετικὴ κατοχή,
ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὸ ἔθνικό μας θέατρο ἔχει ἀνεῳδή μιὰ φορά.

ΔΟΜΗ ΚΑΙ ΕΝΟΤΗΤΕΣ ΤΟΥ ΕΡΓΟΥ: Λόγω της ιδιομορφίας μὲ τὴν δποία μᾶς παρατίθεται στὸ ἀναγνωστικό μας, εἴμαστε ύποχρεωμένοι νὰ δοῦμε τὸ ἔργο ὡς ἔξῆς: α) Ἡ δλη ὑπόθεσι δίνεται, ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν ποιητὴ μάλιστα, στὴν ἀρχῇ μὲ τὰ «ψιλά» τοῦ ἀναγνωστικοῦ μας. β) Τὴν α' ἐνότητα ἀποτελεῖ ἡ Δ' σκηνὴ ἀπὸ τὴν Γ' πράξη «Ἀποὺ τὸν "Ἄδην... νὰ γεμίσῃ»: Μιλάει ἡ σκιά τοῦ σκοτωμένου, ἀπὸ τὸν ἴδιο, ἀδερφοῦ τοῦ βασιλιά, ποὺ ἔχει βγῆ δειλὰ δειλά στὸ ἐπάνω κόδσμο γιὰ νὰ πάρῃ ἐκδίκησι. γ) Τὴν β' ἐνότητα τὴν ἀποτελεῖ ἡ Ε' σκηνὴ (τῆς ἴδιας βέθεια πράξεως, τῆς Γ'), ποὺ χωρίζεται σὲ δύο μέρη: 1) ΒΑΣΙΛΕΑΣ: «Ἀπ' ὅσες... ἀπατός μου»: δ βασιλιάς στὴν ἀποκορύφωση τῆς δυνάμεώς του καυχιέται προκλητικά. 2) ΣΚΙΑ: «Ζεῦ... τὸ παλάτι!»: Ἡ σκιὰ τοῦ ἀδικοσκοτωμένου παρακαλεῖ τὴν «ἔξ, ὄψους» ἐκδίκηση.

διατοκουστιωμένος λαρυγγός με την πλευρά της στην αριστερή πλευρά της (Ιανός ή πάγκαλος); Η Α'

επινόησης. Ε την δέ ένότητα ἀποτελεῖ τὸ τελευταῖο χορικό (είναι τὸ τέταρτο): «Α-κτίνα... κιανένα;»: «Υμνος στὸ φῶς.

ΝΟΗΜΑ: Παρουσιάζεται δειλά δειλά ή σκιά τοῦ σκοτωμένου ἀδερφοῦ, ποὺ τὰ μάτια του, ξεσυνηθισμένα ἀπὸ τὸ σκοτάδι τοῦ "Ἄδη, δὲ μποροῦν νὰ δῶν καλά τὸν ἐπάνω κόσμο, ἀλλά τὸν ἀντιλαμβάνεται ἀπὸ τὴ μυρωδιὰ του

καὶ τὸν εὐχάριστο δέρα. Σιγὰ σιγὰ δύμως συνηθίζει, βλέπει τὴν πρωτεύουσά του τὴν Μέμφη (τῆς Αιγύπτου), τὸ παλάτι του, θυμάται τὴν εύτυχισμένη βασιλικὴ ζωὴ του, τὴν οἰκογένειά του· κι ὅστερα πῶς τὸν σκότωσε ὁ ἀδερφός του (ὁ σημερινὸς βασιλιάς Φιλόγονος), αὐτὸν καὶ τὰ δυοῦ παιδιά του καὶ πήρε τὴν γυναῖκα του σύζυγό του. Στὴ συνέχεια θρηνεῖ γιὰ τὸ κατάντημά του (ἀλήθεια, δλα μάταια, καὶ δόξεις καὶ ἔξουσία!). Σήμερα δύμως, μὲ τὴν ὅδεια τοῦ Πλούτωνα, ἀνέθηκε στὸν ἐπάνω κόσμο, γιατὶ ἔμαθε δὴ τὸ σκληρὰ θάτιμωρηθῆ ὁ κακούργος φονιάς του Φιλόγονος, κι ἔτοι θὰ πάρῃ ἐκδίκηση. Στὴν ὥρα δύμως πλησιάζει (στὴ σκηνὴ) ὁ ἀδελφοκότονος βασιλιάς καὶ ἡ σκιὰ τρέμει καὶ κρύθεται, θυμουμένη τὴν πληγὴ καὶ τὰ αἴματα ποὺ δέχθηκε τότε...

ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ: Γλωσσικὴ ἔρμπνεια: Βέβαια πρόκειται ἐδῶ γιὰ τὴν κρητικὴ διάλεκτο καὶ ἔχομε πολλή... δουλειά. Γι' αὐτὸ μὲ τὶς μὲ ἀστερίσκο λέξεις δὲν θὰ δισχοληθοῦμε (ἔξηγοῦνται στὸ ἀναγνωστικὸ μας). Ἀπο- = ἀπό. μπορεμένη = δυνατή. σκαμνί = ἔδρα. κυροῦ = πατέρα. πλήσιες = ἀφθονες. καλοριζικιές = καλές προϋποθέσεις γιὰ εύτυχία. ἀσύστατη = ἀστατη. ἀξιζόμενη = ἔξια, ἔξακουστη. δινέγνωρος = ἀχάριστος. τίθοτας = τίποτε. νά μεταγνώση = νά μετανοιώσῃ. δύμάδι = μαζί. γιὰ μιὰ = μονομιᾶς. ἀτυχιά = πονηριά. τὸν πρικὺ = τὸν πικρό.

Πραγματικῶν ἔρμπνεια: Πλούτωνας: 'Ο φοιβερὸς θεὸς τοῦ "Ἄδη, σύζυγος τῆς Περσεφόνης. Σύμφωνα μὲ τὴ μοιρασιὰ τοῦ κόσμου δ Δίας πῆρε τὸν οὐρανὸν καὶ τὴ γῆ, δ Ποσειδώνας τὴ θάλασσαν καὶ δ Πλούτωνας τὸν κάτω κόσμον. "Ηδη ἔχομε ἐδῶ ἔνα στοιχεῖο (ἀμέσως θὰ δοῦμε κι ἄλλο" τὴν Αιγυπτιακὴν Μέμφη) γιὰ τὴν ἀρχαϊκὴ ὑπόθεση τῆς τραγωδίας μας. Τόπος τῆς ἡ ἀρχαϊκὴ Μέμφις τῆς Αιγύπτου, δύμως ἀδριστα, δὲ χρόνος τελείως ἀδριστα. Μέμφις τῆς Αιγύπτου: Βέβαια γνωρίζομε ἀπὸ τὴν Ιστορία δὴ τὸ 4000 π.Χ. οἱ βασιλεῖς τῆς Μέμφιδος, Β.Δ. τοῦ Κατρου, ιδρυσαν τὸ ἀρχαιότερο κράτος τοῦ κόσμου, τῆς Μέμφιδος. Κοντὰ σ' αὐτὴ τὴν πόλη - κοιτίδα πολιτισμοῦ, βρίσκονται οἱ περίφημες πυραμίδες.

Καλολογικὰ στοιχεῖα: 'Υπάρχει ἐδῶ μέσα παραστατικότητα καὶ ἀπανωτές χτυπητές διπτικοακουστικὲς εἰκόνες. 'Ο μονόλογος τῆς σκιᾶς ἔχει τόση δραματικότητα καὶ λυρισμό. 'Απὸ τὰ σχήματα διακρίνομε τὶς μεταφορές: γλυκὺν ἀγέρα, γρικῶν τὴ μυρουδιά (ἀντὶ δοσμίζομαι), σάνν βρύση, παρομοίωσι. Νά κι ἔνας ὠραῖος συνδυασμὸς δυναδέου τοῦ καὶ πολυσυνδέουτοῦ: «Σ τοῦτο τὸ σπίτι... πλήσιες καλοριζικές». 'Επίσης ἐδῶ, ἐπαναφορὰ τοῦ: τοῦτο, τοῦτο, τοῦτο. 'Αξιοπρόσεχτες καὶ οἱ ἀποστροφές: «ὦ κόσμε καλοριζικες», «ὦ τῶν ἀνθρώπων λογισμοὶ!». 'Ἐντυπωσιακὰ τὰ ἐπίθετα: σκοτεινιασμένο, καλοριζικε, ἀξαζούμεληια, δινέγνωρος, ἀνεγδίκιωτα, πρικότατο (πικρότατο: ἀναγραμματισμός).

Κεντρικὴ Ιδέα: 'Η σκληρὴ τιμωρία ἀργά ἡ γρήγορα θὰ πέσῃ στὸ κεφάλι τῶν ἐγκληματιῶν, καὶ μάλιστα σὲ ὥρα ποὺ δὲν τὴν περιμένουν. 'Εδῶ πληρώνονται δλα: «ἔστι δίκης διθαλμός, δς τὰ πάνθ' δρᾶ».

ΑΛΛΑ ΝΟΗΜΑΤΑ: α) Πολλὰ φριχτὰ φονικὰ γίνονται ἀνάμεσα στὸ συγγενολόγιο τῶν βασιλιάδων καὶ τῶν ἀρχόντων. β) Τόσοι φριχτοὶ ἀδερφοσκοτωμοί, κι δύμως οἱ γενεὲς τῶν ἀνθρώπων δὲν βάζουν μυαλό. γ) Τὸ θεῖον ποτὲ δὲν ἀφήνει ἀτιμώρητη τὴν κακουργία, ἀπλῶς ἀφήνει χρονικὰ περιθώρια γιὰ μεταμέλεια.

ΥΦΟΣ: Παραστατικό, ἐλεγειακό και θρηνητικό⁵ ή δραματικότητα και τὸ πάθος είναι διάχυτα σὲ κάθε στίχο και παραπτηρούμε μιὰ πλατειά κλιμάκωσι (κρεσσέντο), ἀπὸ τὴν ἀπλὴ παραστατικὴ δῆμη γησὶ ως τὴ σπαραξικάρδια ἐπί-κλησι τῶν οὐρανῶν!...

ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΗ ΕΡΜΗΝΕΙΑ: Μέσα σ' αὐτοὺς τοὺς σπαραξικάρδιους και δραματικούς στίχους τοῦ μονόλογου τῆς σκιᾶς ἡ ψυχή μας κυριολεκτικά κατακλύζεται ἀπὸ σφρότατες συγκινησιακές καταστάσεις: Οἰκτος γιὰ τὸν ἀδικοσκοτωμένο πρώην ἄρχοντα, ποὺ τώρα σκιὰ θρηνεῖ τὴν πρότερη εὔτυχία του⁶ φιθερὴ δγωνία ἀν' θ' ἀποκατασταθῆ ἡ δικαιούσῃ μὲ τὴν παραδειγματι-κὴ τημωρία τοῦ ἐνόχου. 'Ἀλλά, γιὰ νὰ θυμηθοῦμε και λίγο τὴν ἄρχαία μας τρα-γωδία, και «ἔλεος και φόθος» μᾶς πλημμυρίζουν και δγωνιοῦμε γιὰ «τὴν τῶν τοιούτων παθημάτων κάθαρσιν»!

ΑΞΙΟΜΝΗΜΟΝΕΥΤΟΙ ΣΤΙΧΟΙ: 'Υπάρχουν —παρὰ τῇ γλωσσικῇ μορφῇ, ποὺ βέθαια δυσκολεύει τὴν ἀποστήθιση— πάρα πολλοὶ δυνατοὶ και μεσοὶ πε-ριεχομένου στίχοι⁷ ώστόσο διὰ συγκρατήσωμε μερικοὺς γιὰ νὰ τοὺς χρησιμο-ποιοῦμε ἀνάλογα: Π.χ. «τοσῇ γῆς τῇ μυρωδιᾷ γρικῶν και τὸν γλυκὺν ἀγέρα». 'Αλήθεια πόσες φορὲς οἱ ποιητές μας, και κυρίως δ Καζαντζάκης, ὑποδέχον-ται τὸ ξημέρωμα κάθε μέρας σὸν ἔνα νέο θαῦμα τῆς δημιουργίας, περίπου μὲ τέτοιους στίχους! «Ἀνέγνοιαστα βασιλεύγει τώρα τούτη τὴν ἀξαζόμενη και μπορεμένη χώρα». Μοῦ φαίνεται ὅτι θέλομε δὲ θέλομε τώρα τὸ μυαλό μας πη-γαίνει στὴν 'Ελλάδα μας...

«Γιὰ νὰ γρικήσῃ σήμερο πρὶκα πολλὴ και πόνο». 'Εδῶ είναι εὐκαιρία νὰ παίξωμε λίγο μὲ τὶς λέξεις (ἄλλωστε είναι τόση ἡ κατάθλιψη και ἡ ἀσφυ-ξία τοῦ κειμένου!)⁸ δηλαδὴ ἀρκετά στοιχεῖα είναι ποὺ μᾶς προκαλοῦν γιὰ ἔνα λογοπαίγνιο⁹ π.χ. ἡ θυγατέρα, δ πόνος, δ... προῖκα (πρίκα βέθαια ἔδω). Θά-λεγε λοιπὸν κανεῖς, ἀκούοντας δημος, δχι βλέποντας τὸ κείμενο, ὅτι είναι δ πό-νος γιὰ τὴν... προῖκα τῆς θυγατέρας. «Ομως τίποτε ἀπ' δλα αὐτά, γιατὶ ἔδω πρόκειται γιὰ ἴδιαματισμὸν τῆς κρητικῆς διαλέκτου, ποὺ μὲ ἀναγραμματισμὸν ἔχει τὸ πίκρα σὲ πρίκα... «μ' ἀνὲν κι ἀργῆ... καιρὸν νὰ μεταγνώσῃ», γνωμικὸ ποὺ θυμίζει τὴν ρήση τῆς ἐκκλησίας μας «μακρόθυμος και πολυέλεος δ Κύριος». 'Αλλώστε ἡ δλη τραγωδία μας ἔχει ἀφθονο γνωμολογικὸ στοιχεῖο, καθὼς οἱ τοῦ Εύριπίδου.

B' ΕΝΟΤΗΤΑ ΒΑΣΙΛΕΑΣ - Σκιά:

ΝΟΗΜΑ: 'Εμφανίζεται στὴ σκηνὴ δ βασιλιάς, δ Φιλόγονος, και τονίζει ὅτι τὸ σπουδαιότερο θεϊκὸ δῶρο και προσὸν τοῦ ἀνθρώπου είναι τὸ παράτολμο θάρρος¹⁰ τὰ μεγάλα ἀνθρώπινα ἔργα σ' αὐτὸ δφελονται. Νά π.χ. αὐτὸς σὲ τοῦ πρό-το χρωστάει τὴν παντοδυναμία του, τὸ πλούτη και τὴν εὔτυχία του. Μόνο πρό-βλημα ποὺ τὸν ἀπασχολοῦσε ἥταν δ γάμος τῆς κόρης του, τώρα δημος θὰ τὸ λύσῃ κι αὐτὸ μὲ τὸ βολικώτερο τρόπο¹¹ πάει δ ἴδιος δλόχαρος στὴν 'Ερωφίλη του γιὰ νὰ τῆς ἀναγγείλῃ ἔνα σπουδαῖο βασιλικὸ συνοικέσιο.

«Ολες διάτες τὶς καυχησίες και τὶς κομπορρημασύνες τῆς ἀκούει παράμε-ρα ἐκεῖ ἥ... σκιά και παρακαλεῖ θερμά και πλούτωνα νὰ κάμουν πιὰ τῇ δίκαια κρίσι και τημωρία, γιατὶ ὑπάρχει φόθος νὰ χειροτερέψῃ δ ἐγκληματίας...

ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ: Γλωσσικὴ ἔρμηνεία: ἀποκοτιά = παράτολμο θάρρος, κρίνω σ' ἀληθοσύνη = δημιλῶ ειλικρινά. λογᾶ = θεωρεῖται, ρίζικό = ἡ μοῖρα,

τὸ πεπρωμένο <ἐπιθ. ριζικός <ρίζα. ἀπατός μου = μόνος μου. γὴ = ἡ (διαζήκο). Πραγματολογικά στοιχεῖα δὲν ὑπάρχουν ἔδω.

Καλολογικά στοιχεία: "Υπάρχουν κι ἔδω πολλὰ ἐκφραστικά στολίδια. Διατηρίομε τὰ σχήματα: στράτα θάλασσας, τὸ φῶς μου (ἡ Ἐρωφίλη μου): Εἶναι μεταφορές. «τούτη ἡκοψε καὶ μάζωξε... τούτη τὸ φόβο δὲν ψηφᾶ»: ἔξοχο ἀσύνδετο (δλόκληροι 7 στίχοι), ἀλλὰ καὶ μαζὶ πολυσύνδετο καὶ ἀναδίπλωσι τοῦ: Τούτη, τούτη, τούτη. Ἐπίσης χτυπητὸ ἀσύνδετο τὸ «μάνιτες (μανίες, μίση), πρίκες, βάσανα, κλάματα καὶ θανάτοι». Μὰ ἀξιοπρόσεχτο εἶναι ὅτι σχεδὸν δι μισδὸς μονόλογος τοῦ βασιλικᾶ εἶναι ἔνα σχῆμα συνεκδοχῆς..., δηλαδὴ «ἡ ἀποκοτία» ποὺ περνάει ποταμούς κι ἀνεβαίνει βουνά, ἀντὶ νὰ πῆ «οἱ ἀπόκοτοι ἀνθρωποί» (τὸ ἀφηρημένο ἀντὶ τοῦ συγκεκριμένου).

Κεντρική Ιδέα: Οἱ παράνομοι, ἐγκληματικοὶ καὶ σχεδόν... παρανοϊκοὶ ἄρχοντες, ποτισμένοι ἀπὸ τὴν «ἡρωίνη» τῆς παντοδυναμίας τους, εἶναι συνάμα καὶ κοῦφοι, ἵδια «κύμβαλα ἀλλαζόντα», καὶ δὲ βλέπουν νάκυθερνά τὸν κόσμο ἀλλη δύναμι πέρα ἀπὸ τὸ ἀλόγιστο θράσος· μέσα τους κι ἔξω στὴν πλάσι δὲν ὑποπτεύονται τὶς δυνάμεις τοῦ καλοῦ: τὸ δίκιο, τὴν ἀγάπη, τὴ συμπάθεια, τὴ φιλαλληλία, τὴ συνεργασία.

ΥΦΟΣ: Παραστατικό, ποὺ ζεφεύγει δύμας σὲ στόμφο καὶ ρητορισμό, δι μόνολογος εἶναι μακρὺς γιὰ νὰ πιάσῃ μέσα δλη τὴ βασιλικὴ ἔπαρσι...

ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΗ ΕΡΜΗΝΕΙΑ: Δυνατὰ καὶ συγκλονιστικὰ κι ἔδω συναισθήματα μᾶς διακατέχουν οἴκτο, ἀποτροπιασμὸ καὶ δέος νιώθομε στὰ λόγια τούτου τοῦ φριχτοῦ δυνάστη· κι ἀλήθεια, ἐνῶ γιὰ λίγο ἔχεαστήκαμε καὶ παρασυρθήκαμε νὸ θαυμάζωμε τὴν τολμηρὴ δράση τοῦ αἰώνιου ἀνθρώπου, ἀλλὰ προσοχῇ! — τοῦ δμαδικοῦ ἀνθρώπου, τὴ δράση ποὺ εἶχε σὰν ἀποτέλεσμα τὰ θαυμαστὰ πολιτιστικὰ του ἐπιτεύγματα, προχωρώντας δύμας ἀντιλαμβανόμαστε ὅτι τοῦτο τὸ τέρας μπερδεύει τὴ δημιουργικὴ πανανθρώπινη εύψυχία μὲ τὶς αἰσχρές καὶ ἀντιανθρώπινες ἑσωτερικὲς παρορμήσεις του. Κι ἀμέσως τότε νοιώθομε φρίκη, ἀποτροπιασμὸ καὶ ἀηδία γιὰ τὸ ἀνθρώπινο, ἡ καλύτερα τὸ βασιλικό, κατάντημα. Τὸ τόξο τῆς ὑπομονῆς μας δὲ μπορεῖ νὰ τεντωθῇ ἄλλο· ὡς ἔδω! Αὐτὸς δὲ κακούργος προκαλεῖ ἀνθρώπους καὶ μυκτηρίζει θεούς, γι' αὐτὸς κι ἔμεῖς ἐνώνομε τὴν ἀγανάκτησί μας καὶ τὴν παράκλησί μας μὲ τῆς παράμερης σκιᾶς, γιὰ νὰ πέσῃ τώρα δι κεραυνὸς τῆς τιμωρίας...

METRO (τῶν μέχρι ἔδω 2 ἐνοτήτων): Τὸ μέτρο εἶναι ιαμβικὸς 15σύλλαβος παροξύτονος (δι πασίγνωστος ἔθνικός μας στίχος) μὲ δημοιοκαταληξία ζευγαρωτῆ. Στὴν 8η συλλαβὴ ὑπάρχει πάντοτε ἡ τομή· π.χ. τούτη τὸ φί/θο δὲν ψηφᾶ, // τὸν "Ἄδη δὲ / φοβᾶται. Πόσο δι ποιητής μας κατέχει τέλεια τὰ μωσικὰ τῆς στιχουργικῆς! Οἱ στίχοι σφιχτοδεμένοι, καλοδουλεμένοι, πλαστικοὶ, σχετικὲς τὰ ψεγάδια τῶν συνιζήσεων καὶ τῶν χασμωδῶν. γ' ἐνόπτη (τὸ α' χορικό, δηλαδὴ τὸ τρίτο δλης τῆς τραγωδίας).

"Η ἀτμόσφαιρα ποὺ ἔχει δημιουργηθῆ ἀπὸ τὸ μονόλογο τοῦ βασιλικᾶ εἶναι βαρειά ἀποπνιχτική, γι' αὐτὸς δι χορδὲς (τῶν γυναικῶν μέσα στὸ παλάτι) θά διτιδράσῃ ψάλλοντας ἔνα παθητικότατα ἄσμα.

ΝΟΗΜΑ: 'Η ὑπερθολικὴ δίψα γιὰ τὸ χρυσάφι καὶ ἡ ἀπληστία γιὰ τὴ δόξα εἶναι οἱ αἰτίες τῶν φιλονεικιῶν, τῶν σκοτωμῶν καὶ τῶν φριχτῶν πολέμων ἀνά-

μεσα στους άνθρωπους. Αύτες λοιπόν οι αίτιες είθε νά καταχωνιασθούν στὸν "Άδη γιὰ νά μή βασανίζωνται οι άνθρωποι. Καὶ συνεχίζονται δ χορδός λέει πώς αύτές οι δλέθριες ἐπιθυμίες τῶν ἀνθρώπων δὲν ξέρουν οὔτε τὶ θά πῆ εὐ- σπλαχνία, δρόσος, δίκαιο, δμορφία, φιλα' ἀλλ' ἀντίθετα, δυστυχία καὶ δλεθρο- σκορπίζουν μέσα στὶς κοινωνίες, στὶς οἰκογένειες, στ' ἀδέλφια, στοὺς φίλους.

Σημείωσι: Τὸ ἀναγνωστικὸ μας ἔχει στὸ χορικὸ 21 στίχους, θεωροῦμε δμως ἀναγκαῖο νά προσθέσωμε καὶ τοὺς ὑπολοίπους 3, ποὺ εἶναι: «Τοῦ πό-θου τὰ χαρίσματα (οἱ χάρες τοῦ ἀγνοῦ Ἐρωτα) χαλοῦνται / συχνὰ συναφορ- μάσσας (ἔξ αἰτίας σας), γι' αὐτος (γιὰ τοῦτο) τόσοι / γροικοῦνται στεναγμοὶ σὲ δυὸ π' ἀγαποῦνται· δλαδὴ ὑποφέρουν καὶ χάνονται οἱ ἀγαπημένοι, καλὴ δρα οἱ ἡραές μας Ἐρωφίλη καὶ Πανάρετος.

ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ: Γλωσσικὴ ἔρμηνεια: ἀκριβειά = σπανιότητα. ἀς βουλή- ση (τοῦ ρ. βουλιάζω) = ἀς βουλιάζῃ, ἀς βυθισθῇ. ἀτυχία = η συμφορά, η δυ- στυχία ποὺ δίνεται. κιανεὶς = κάποιος. μετά σᾶς = μὲ σᾶς. ή λύπηση = η εύ- σπλαχνία, η συμπόνια. σφαλισμένοι ούρανοι = κλειστοί, δὲν ἐπιτρέπουν εἰσόδο (καὶ ὅχι βέθαια, δπως θὰ ἐνόμιζε κάποιος μὲ πρώτη ματιά· ἀσφαλεῖς, σίγου- ροι. κύρης = πατέρας. μαλιές = ἔχθρες, συγκρούσεις (π.χ. τὰ μαλώματα). Δὲν ὑπάρχουν πραγματολογικά γιὰ νά ἔξομαλυνθοῦν.

Καλολογικὰ στοιχεῖα: Τὸ χορικὸ μας ἔχει δυνατὸ περιεχόμενο, ποὺ γί- νεται δμως πιὸ ἐνδιαφέρον καὶ συναρπαστικὸ μὲ τὰ παραστατικότατα ἐκφρα- στικά του μέσα. Εἰκόνες συγκλονιστικὲς περνοῦν ἀπὸ τὰ μάτια μας, καθὼς τούτες οἱ δυνάμεις τοῦ κακοῦ, «ξεράσματα» τοῦ φριχτοῦ "Άδη, ἀλωνίζουν καὶ λυμαίνονται τὸν ἐπάνω κόσμο" θρῆνος καὶ δύρμαδος στὸ δόλιο τὸν κόσμο μας ἀπὸ τοὺς χρυσοθῆρες καὶ τοὺς μωροφιλόδοξους. 'Άλλ' ἀς δοῦμε κι ἀπὸ κοντὰ τὸ κείμενο: ἔξαστο τὸ ἀσύνδετο, «Τὸν πλούτον ἀχορταγιά... συναφορά σας» καὶ συγχρόνως πόσο πάθος μὲ τὴν ἐπανάληψη τοῦ πόσα, πόσα, πόσα!

'Ἄξιοπαρατήρητο ὅτι τὰ ἐπίθετα εἶναι πολὺ λιγοστά καὶ τὰ ρήματα τόσα πολλὰ καὶ... ἐνεργητικότατα (γρικοῦνται, παιδέψη, βουλήση, μισάτε, κρατεῖ- τε, θωρεῖτε, μποροῦσι, πολεμοῦσι, μισοῦσι), γιὰ νά ἔξωτερικευθῇ δλη αὐτὴ ἡ κίνηση, η δράση, η κοσμοχαλασσιά, ἀλλὰ καὶ... η κοσμογονία ποὺ εὑχεται δ γυ- ναικεῖος χορός.

Κεντρικὴ Ιδέα: "Ολα τὰ δεινὰ ποὺ μαστίζουν καὶ ἔρημώνουν τὸν κόσμο, ἔχθρητες, μίση, πατροκτονίες, ἀδελφοκτονίες, πόλεμοι, σὰν βασικὴ αἰτία ἔχουν τὴν ἀπληστία γιὰ τὸ χρῆμα καὶ τὴν ὑπέρμετρη φιλοδοξία.

ΑΛΛΑ ΝΟΗΜΑΤΑ («παράγωγα» τοῦ κεντρικοῦ). α) Οι ἀχόρταγοι πλου- τοθῆρες ζοῦν καὶ κινοῦνται μέσα στὴν ἀδιαντροπιά, τὴν ἀδικία καὶ ἀπανθρω- πιά. β) Γιὰ τοὺς παράνομα πλούσιους, τοὺς ὑπερβολικὰ φιλόδοξους καὶ κε- νόδοξους οἱ ούρανοι (δ παράδεισος) εἶναι ἀποκλεισμένοι μὲ «στεγανά»!

ΥΦΟΣ: "Υφος σοθαρδ καὶ σεμνό, χωρὶς νά γίνεται ρητορικὸ καὶ στομφῶ- δες· λιτὸ καὶ ἐπιγραμματικό" γιατὶ πῶς νά τὸ κάνωμε; "Οσο καὶ νά ξαναδια- θάζωμε τούτους τοὺς ζεστοὺς στίχους, κάθε φορὰ βεθαίωνόμασθε γιὰ τὴ γη- σιότητα καὶ τὴν ἀνθρωπιὰ ποὺ ἀποπνέουν.

ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΗ ΕΡΜΗΝΙΑ: Τὰ λεγόμενα στὴν ψυχολογία μας «ἀνώτερα συναισθήματα» κυριαρχοῦν στὶς ψυχές μας· οἰκτο καὶ ἀηδία νιώθομε γιὰ τὰ

άπαισια δργανα (άνθρωπους) αύτων τῶν δλεθρίων δυνάμεων, γι' αύτοὺς τέλος πάντων τοὺς «θύτες» τοῦ «πρεποῦ καὶ τόμορφου». Σύγκαιρα δμως φλεγδικασθε καὶ ἀπὸ συμπάθεια καὶ φιλαλληλία πρὸς τὰ ἀθώα θύματα τῶν καταστάσεων. Στὴν κατάρα καὶ τὸ ἀνάθεμα ποὺ ξεστομίζει ὁ ποιητής μας θέλομε καὶ μεῖς νὰ ἔνωσωμε τὸ δικό μας. Τί ἀποκαρδίωσῃ δμως, εὐγενικὲ ποιητή μας! Δυστυχῶς, δὲν ἔπιασε στὶς ήμέρες σου ἡ εὐχὴ - κατάρα σου! Γιατὶ καὶ σήμερα, στοὺς «πολιτισμένους» καιρούς μας αὐτές οἱ φριχτές «ἀλητήριες» συμφορές, ποὺ ποτὲ δὲν γκρεμίστηκαν στὰ Τάρταρα, ἀλλ᾽ «έπιπολάζουν» στὴν δμορφῇ γῆ μας κι ἀφανίζουν καὶ καταισχύνουν τὸ ἀνθρώπινο γένος...

ΑΞΙΟΜΗΜΟΝΕΥΤΟΙ ΣΤΙΧΟΙ: Προείπαμε δτι δλο τὸ «κομμάτι» εἰναι ἀριστουργηματικὸ καὶ ἀξίζει νὰ ἀπομημονευθῇ ὁστόσο δν δὲ τὸ μπορέσωμε, ἀνάγκη νὰ σταθοῦμε σὲ μερικοὺς κορυφαίους στίχους: Π.χ. «τοῦ πλούτου... καταραμένη», «πόσ' ἄδικοι πολέμοι... δλημερνὶς στὴν οἰκουμένη». Μὰ ἐδῶ νὰ θλιβοῦμε γιὰ τὴν ἀνθρώπινη κατάντια ἡ νὰ θαυμάσωμε τὸν ποιητή μας γιὰ τὴν διαρκῆ ἐπικαιρότητα ποὺ ἔχουν οἱ ἰδέες του! Γιατὶ οἱ στίχοι του εἰναι γιὰ τὸ παρελθόν, τὸ παρόν, γιὰ τό... (ἔμεις δὲν ἔχομε παρά νὰ εὐχηθοῦμε νὰ μὴν Ισχύουν γιὰ τὸ μέλλον τοῦ ἀνθρώπου!). «Τὴ λύπηση μισᾶτε... μήδ' δμορφο θωρεῖτε». «Ἀλήθεια σκέφτεται κανεὶς σ' αὐτὸ τὸ σημεῖον» μὰ πόσοι εἰναι καὶ ποὺ αὐτοὶ οἱ ἀνθρωποειδεῖς ποὺ βυθίζουν τὸν κόσμο στὴ συμφορά, ποὺ ἀντιμάχονται τὴν ήθικὴ καὶ τὴν δμορφία, γιὰ νὰ ξεχυθοῦμε δλοι μας ἑναντίον τους καὶ νὰ κάνωμε τὴν εύλογημένη... κάθαρση!

«Γιὰ σᾶς οι ούρσινοι 'ναι σφαλισμένοι». «Αμποτε νᾶναι ἔτσι, καλέ μας Χορτάτζη! Καὶ θὰ ήταν τοῦτο μιὰ παρηγοριὰ κι ἔνα βάλσαμο γιὰ μᾶς τοὺς ἀνώνυμους καὶ ἐλάχιστα ἔνοχους! Εδῶ θέλομε δὲ θέλομε θυμόμασθε τὸ τοῦ Εὐαγγελίου γιὰ τοὺς πλουσίους: «εύκοπώτερον διελθεῖν κάμηλον (καραβόσχοινο) διὰ τρυμαλειᾶς ραφίδος (ἀπὸ τὴν δπὴ βελόνης) ή πλούσιον εἰσελθεῖν εἰς τὴν βασιλείαν τῶν ούρανῶν!».

δ' «Ἐνόητα (β' χορικό), τὸ τέταρτο στὴν δλη τραγωδία: Τὸ χορικό αύτό, ποὺ ἐδῶ ἔχομε ἔνα μέρος του, 8 στροφές, ἀπὸ τὶς 59 ποὺ εἰναι δλόκληρο, γιὰ νὰ τὸ κατανοήσωμε τί θέση ἔχει ἐδῶ (ἔνας υμνος στὸν ήλιο), πρέπει νὰ πούμε δτι ἀκολουθεῖ εύθυνς ἀμέσως ἀπὸ τὶς τρομερὲς ἀπειλὲς τοῦ βασιλιὰ νὰ σκοτῶσῃ μὲ βασανισμοὺς τὸν δύστυχο νέο, τὸν Πανάρετο, παρὰ τὰ συγκινητικὰ παρασκάλια τῆς κόρης του Ἐρωφίλης καὶ τὶς συστάσεις τοῦ συμβούλου του. Οι θεραπανίδες λοιπὸν τοῦ παλατοιού μέσα σ' αὐτὴ τὴν ἐφιάλτικη ἀτμόσφαιρα νιώθουν νὰ κρατηθοῦν ἀπὸ ἔνα στήριγμα, ν' ἀνακαλύψουν μιὰν ἐλπίδα' πολὺ λογικοὶ λοιπὸν νὰ στραφοῦν τραγουδώντας πρὸς τὸν "Ηλιο.

ΝΟΗΜΑ: Τραγουδάει λοιπὸν δ χορός: «Ηλιε φωτοδότη καὶ εὐεργέτη τῆς οἰκουμένης καὶ κόσμημα τοῦ ούρανοῦ, ποὺ ἡ πορεία σου εἰναι πάντοτε σταθερή. Καὶ ποτὲ δὲ σφάλλει, καὶ τὸ χειμῶνα ἀκόμη (τότε «ποὺ μᾶς μακραίνεις τὴ θωριὰ σου») μὲ τὶς βροχές καὶ τὰ χιόνια, ποὺ εἰναι δικά σου δημιουργήματα, δίνεις ζωὴ καὶ συντήρηση στὴν πλάση. «Ἐπειτα καὶ στὶς ἀλλες ἐποχές, περισσότερο δὲ τὴν δνοικὴν καὶ καλοκαίρι, ζωογονεῖς καὶ καρπίζεις τὴ φύση. 'Αλλ' δχι μόνο τὰ ὑπέργεια καὶ τὰ ἐπίγεια, ἀλλὰ καὶ τὰ ὑποχθόνια φροντίζει καὶ συντηρεῖ δ εὐεργέτης ήλιος. Μπορεῖ νὰ χαθῇ κανένα δπ' δσα ἐπιβλέπει καὶ προστατεύει αὐτός; Τότε πῶς θὰ χαθῇ ἄδικα, ἀπὸ τὸν κακούργο βασιλιά, δ εὐγενικὸς νέος μας, δ Πανάρετος, δ καλὸς τῆς Ἐρωφίλης μας; —Θέλει νὰ καταλήξῃ, ἀγανακτημένος καὶ καταθλιμένος, δ χορός.

ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ: Γλωσσικὴ ἔρμηνεα: Τὰ φύτρα ἀναγαλλιᾶς = τοὺς δι-

νεις ζωή, θαλπωρή, πωρικά = δπωρικά, καρπούς, ρουμπιά = ρουμπίνια, γή, γή = ή, τά δέ θωρεῖ = σ' δσα δὲν πέφτει τό φῶς σου. πορπατηζιά = περπατησιά, πορεία.

Πραγματολογικά στοιχεῖα δὲ μᾶς ἀπασχολοῦν.

Καλολογικά στοιχεῖα: Πολλά καὶ ἐντυπωσιακά ἔκφραστικά μέσα τονίζουν ἐδῶ τὸ ὑπέροχο ἔγκωμιο: ἄλλωστε μὴ ἔχενται ἡλιος εἰναι αὔτός πάντως δὲν ἔχομε πολυλογίες καὶ στόμφους τῆς μορφῆς π.χ. «δ βασιλιάς τῆς ἡμέρας ἡλιος καὶ ἄλλα ἥχηρά παρόμοια... Ἀλλ' ὑπάρχουν λιτά, ἀλλὰ τόσο ἔκφραστικά στοιχεῖα. Διακρίνομε τὰ σχήματα: 'Ακτίνα τ' οὐρανοῦ, συνεκδοχή (τὸ μέρος ἀντὶ τοῦ ὅλου), πορπατηζιά - στράτα, εἰναι μεταφορές διαμάντια καὶ ρουμπιά, μαργαριτάρια, εἰναι μεταφορές τῶν δόματιῶν σου, εἰναι μεταφορά καὶ προσωποποίηση. 'Αλλὰ καὶ ἡ δομορφία καὶ ἡ παραστατικότητα τοῦ ἀσυνδέτου πῶς ἦταν δυνατό νὰ λείψῃ ἀπ' ἐδῶ; π.χ. «Τὰ φύτρ' ἀναγαλλιάς... γενιᾶς λιθάρια». Ἐπίσης τὸ πολυσύνδετο «θρέφουνται... καὶ νὰ χαθῇ... κιανένα;». Σπεύδομε νὰ κάνωμε μιὰ ἐπιδιόρθωση: «διαμάντια καὶ ρουμπιά, μαργαριτάρια ποὺ τὸ εἴπαμε μεταφορά — δηλαδὴ θεωρήσαμε τὰ παιγνίδια καὶ τὰ σχήματα ποὺ φτιάχνει ὁ ἡλιος πάνω στὰ ἀντικείμενα — σίγουρα εἰναι κυριολεξία, γιατὶ καὶ οἱ πολύτιμοι λίθοι, οἱ δρυκτοὶ ἀποτέλεσμα τῆς ἡλιακῆς ἐπενεργείας εἰναι. Κι ἀφήνομε τελευταῖο νὰ πούμε ὅτι δλα ἐδῶ μὲσα εἰναι μιὰ ὑπέροχη πολυσύνθετη ζωγραφιά τῆς εὐεργετικῆς δράσεως τοῦ «Ἡλιού, στὴν ἡμερήσια, ἀλλὰ καὶ τὴν ἑτήσια πορεία του.

Ἐπίσης χωρὶς δισταγμό πρέπει νὰ τονίσωμε δτὶ δλο τὸ δσμα εἰναι μιὰ σπουδαία ἀλληγορία» δ «Ἡλιος συμβολίζει τὴ φωτεινὴ σκέψη, τὴ λογική, ποὺ θὰ διώξῃ τὰ σκοτάδια τῆς στενοκεφαλιάς καὶ τῆς κακίας.

Κεντρικὴ Ιδέα: 'Ο "Ἡλιος, τὸ φῶς, σὰν σταθερὴ καὶ ἀσφαλτη εὐεργετικὴ καὶ ζωγόνα φυσικὴ δύναμη μᾶς ἔνισχύει καὶ τὴν πεποίθηση δτὶ καὶ οἱ λογικές καὶ ἡθικές δυνάμεις εἰναι σταθερές καὶ ἀπαρασάλευτες, ίκανες νὰ διαλύσουν τὰ σκοτάδια τοῦ κακοῦ.

ΥΦΟΣ: 'Υμνητικό, τελετουργικό —χωρὶς δμως νὰ ξεφεύγη σὲ ρητορισμούς καὶ μεγαλυγορίες— λιτό καὶ ἐπιγραμματικό.

ΜΕΤΡΟ (καὶ τῶν δύο χορικῶν): 'Εδῶ οἱ στροφές εἰναι τρίστιχες (Ιταλικ. TERZINES = τερτούνες). Οἱ στίχοι τους εἰναι Ιαμβικοὶ 11σύλλαβοι παροξύτονοι. Μέτρο ποὺ κυριαρχεῖ στὴν προσωπικὴ ἀλλὰ καὶ στὴ δημοτικὴ μας ποίηση, ύστερα ἀπὸ τὸν ἔθνικὸ μας στίχο, τὸν 15σύλλαβο. Εἰσήχθη σὲ μᾶς ἀπὸ τὴν Ιταλικὴ ποίηση. Παρακολουθῆστε τώρα τὴ χαριτωμένη ἀλυσίδα τῆς δμοιοκαταληξίας (χαριτωμένη στὴν δραση, ἀλλ' ίδιως στὴν ἀκοή...) αθα—θγθ—γδγ—δεδ δλπ. Ἐπίσης εὐλυγισία ἔχομε γιατὶ ἡ τομή στὸ στίχο βρίσκεται ἀλλοτε στὴν δη συλλαβὴ καὶ ἀλλοτε στὴν 7ῃ. Αύτὸ τὸ δμορφο μέτρο χρησιμοποιεῖ δ μεγάλος 'Ιταλὸς Δάντης στὸ ἔπος του «θεία κωμωδία».

ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΗ ΕΡΜΗΝΕΙΑ: Μαζὶ μὲ τὶς ἀπελπισμένες γυναῖκες τοῦ χοροῦ νιώθομε κι ἔμεις τὴν ἀνάγκη νὰ κάνωμε τὴν ἀναφορά μας στὸν πατέρα καὶ εὐεργέτη ἡλιο. 'Αλήθεια, δταν μᾶς ζώνουν τὰ πηχτά σκοτάδια τῆς κακογνωμάτς, εἰναι πολὺ παρήγορο νὰ προσπαθοῦμε ν' ἀντλοῦμε δύναμη καὶ κουράγιο ἀπὸ τὴν «ἡθικὴ» σταθερότητα τῶν φυσικῶν δυνάμεων (μὴ ἔχενται ἐδῶ τὴν «τελεολογικὴ» καὶ «κοσμολογικὴ» ἀπόδειξη γιὰ τὴν ὑπαρξη τοῦ Θεοῦ: "Ο-

λα τὰ δημιουργήματα πληροῦν ἔνα θαυμάσιο σκοπό καὶ προορισμό). "Οσο για δῶ, μέσα στὴν ἡθικὴ αὐτὴ ἀσφυξία «τὴν πᾶσαν ἐλπίδα ἡμῶν εἰς σὲ ἀνατίθεμεν, "Ηλιε».

ΑΞΙΟΜΝΗΜΟΝΕΥΤΟΙ ΣΤΙΧΟΙ: 'Αξίζει νὰ θυμᾶται κανεὶς δλόκληρο τὸ στιχούργημα, τραγούδι στὸν ἥλιο, κοντὰ στὰ ἄλλα ποὺ ξέρει γιὰ τὸν ἥλιο, δπως θὰ ποῦμε παρακάτω. 'Ωστόσο μᾶς σταματοῦν περισσότερο οἱ στίχοι: «τὰ φύτρ' ἀναγαλλιάς... γεννᾶς λιθάρια». Πῶς θυμόμαστε τώρα τοὺς ὥραίους στίχους τοῦ Σολωμοῦ ... κρίνους δ λίθος ἔθγαζε, χρυσό στεφάνι δ ἥλιος...»! «Κι δλὴ τὴ γῆ ἡ πορπατηξιά σου... νὰ σφάλη», «θρέφουνται, καὶ κρατιοῦνται... κιανέναν».

ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΠΟΥ ΑΦΟΡΟΥΝ Σ' ΟΛΗ ΤΗΝ ΤΡΑΓΩΔΙΑ ΜΑΣ: Γλῶσσα: 'Η γλῶσσα καὶ τῶν διαιλογικῶν καὶ τῶν χορικῶν μερῶν εἰναι ἡ περιφήμη κρητικὴ διάλεκτος (βλέπε σχετικά τὶς ἀναλύσεις «Τοῦ Ἐρωτοκρίτου» καὶ «τῆς Θυσίας») καὶ μάλιστα τὸ ἰδίωμα τῆς δυτικῆς Κρήτης. Πάντως ἡ γλῶσσα ἔδω εἰναι λογιότερη καὶ πιὸ καθαρή, δηλαδὴ περισσότερο ἀπαλλαγμένη ἀπὸ ἔνεικά στοιχεῖα, συγκριτικὰ μὲ τὰ ἄλλα κείμενα τῆς κρητικῆς λογοτεχνίας. Πολὺ σύντομα ἀραδιάζομε μερικὰ βασικὰ χαρακτηριστικά τοῦ Κρητικοῦ γλωσσικοῦ ἰδιώματος: τοη (της), μποροῦ, πληθαίνου (ἀντὶ ουν), ἥκοψε (ἀντὶ ἔκαψε), δηλαδὴ ἔχομε συχνὰ χρονικὴ αὔξηση ἐκεὶ ποὺ πρέπει ναχωμε συλλαβική. Πολὺ συχνὴ ἡ ἀντωνυμιακὴ χρήση τοῦ ἀρθρου (δπως ἔξ ἄλλου στὸν "Ομηρο!") π.χ. τὰ δὲ θωρεῖ = αὐτὰ τὰ δποῖα, ἀ.

ΑΦΟΡΜΕΣ ΓΙΑ ΑΣΚΗΣΗ ΚΑΙ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ: α) Στὴν α' ἐνότητα τὸ σπαραχτικὸ παράπονο τοῦ ἀδερφοσκοτωμένου βασιλιά —σκιᾶς φερμένης ἀπὸ τὸν "Ἄδη— («πλιὰ παρὰ μαχαίρι μόδωκε πόνο στὴν καρδιά, παντοτινό του ταίρι ἔκαμε τὴ γυναίκα μου...») —θυμίζει τὸ φάντασμα τῆς Σαιξηπηρικῆς Τραγωδίας «Ἀμλετ», ποὺ ἀποκαλύπτει στὸν γυιό τοῦ "Ἀμλετ τὸν ἀνόσιο φόνο του ἀπὸ τὸν ἀδελφό του κακοῦργο βασιλιά Κλαύδιο. 'Εξ ἀλλου καὶ τὸ ἔξοχο αὐτὸ Σαιξηπηρικό δράμα εἰναι σχεδὸν σύγχρονο μὲ τὴν Κρητικὴ τραγωδία μας (τὸ 1614 δημοσιεύθηκε). β) Τὰ καυχησιάρικα βασιλικὰ λόγια στὴν ἀρχὴ ἀρχὴ τῆς β' ἐνότ. γιὰ «τὴν ἀδυνατὴ ἀποκοτιά» τοῦ ἀνθρώπου, ποὺ τίποτε δὲ μπορεῖ νὰ τῆς ἀντισταθῇ, μᾶς φέρνουν στὴ σκέψι τὸν ὅμνο ποὺ φάλλει δ χορδὸς στὴν τραγωδία τοῦ Σοφοκλῆ «Ἀντιγόνη» γιὰ τὸ παντοδύναμο ἀνθρώπινο πνεῦμα («πολλὰ τὰ δεινά, κούδὲν ἀνθρώπου δεινότερον πέλει —εἰναι—») ἐπίσης τοὺς ἔξοχους στίχους ἀπὸ μιὰ ὡδὴ τοῦ Λατίνου ποιητοῦ Ὁρατίου (στὰ Λατινικὰ τῆς ΣΤ' τάξεως, ὡδὴ β'), γιὰ τὰ θαύματα τῆς ἀνθρωπίνης τόλμης: «ILLI ROBUR ET AES TRIPLEX CIRCA PECTUR ERAT, QUI FRAGIREM TRUCI COMMISIT PELAGO RATEM PRIMUS, NEC TIMUIT... = δύναμη σὰν ἔλου βελανιδιᾶς καὶ τριπλὸς χάλκινος θώρακας ἦταν γύρω ἀπὸ τὸ στῆθος ἐκείνου ποὺ πρῶτος ἐμπιστεύθηκε τὴν εὔθραυστη σχεδία στὸ πέλαγος καὶ δὲν ἔχει καμμιά σχέση μὲ τὴν τόλμη καὶ τὴ δράση τὴ θαυματουργὴ καὶ ὑπερ - προοδευτικὴ τοῦ δραματικοῦ καὶ αἰώνιου ἀνθρώπου, ποὺ ἐννοοῦν τὰ κείμενα ποὺ ἀναφέραμε...

γ) Στὴν γ' ἐνότ. (α' χορικὸ), ἡ φλογερὴ εύχη τοῦ ποιητοῦ μας νὰ βουλιάζουν, μιὰ γιὰ πάντα, στὸν "Άδη «τοῦ πλούτου ἡ ἀχορταγιά, τοῦ δόξας ἡ πείνα κλπ.», φέρνει καὶ σὲ μᾶς μιὰ φλογερώτερη εύχη: «Ἡ Αἰδώς καὶ ἡ Δί-

κη —ή γντροπή κι ή δικαιοσύνη—» πού δυστυχώς λείπουν κι έχει δρφανέψει δ σύγχρονος κόσμο μας, διντίθεται, άπό τους ούρανούς νά ξανάρθουν μόνιμα στη γη μας... Γι' αύτή την περίφημη «Αίδω και Δίκην», τά δώρα του Διός στοὺς άνθρώπους, κάνει λόγο δ Πλάτων στὸ διάλογό του «Πρωταγόρας».

δ) Στὴν δ' ἐνότ. (β' χορικό), τὸ ἑγκώμιο στὸν ἡλιο, μπορεῖ νά στοχασθῇ κανείς: 'Ἀλήθεια, πόσες καὶ πόσες φορὲς οἱ δόλιοι οἱ θνητοὶ θὰ πάιρουν κουράγιο, ἐλπίδα κι ἔμπνευση ἀπ' τ' ἀθάνατο "Αστρο, ἀπό τότε ποὺ στὰ βάθη τῶν χρόνων ὁ τραγικός Σοφοκλῆς ψάλλει: «"Ἡλιε, χρυσῆς ἡμέρας βλέφαρον, ἐφάνθης ποτὲ —φάνηκες ἐπὶ τέλους;— ώς τὸν νεοέλληνα Καζαντζάκη, ποὺ ἀρχίζει τὴν «'Οδύσσειά» του μὲ τὴν τρομερή, τὴν ἀσυνήθιστη ἐπίκλησην: «Ἔλιε μεγάλε ἀνατολίτη μου, χρυσὸς σκουφὶ τοῦ νοῦ μου, ἀρέσει μου στραβὰ νά σὲ φορῶ, πεθύμασα νά παίξω...!... Μά κι ἀσφαλῶς σὲ πιάνει δέος, σὰν θὰ θελήσης γενικά ἡ λαογραφία. Μά ποι νά ἐπιχειρήσῃς τέτοιο πράγμα! Ἐμεῖς ψήγματα ἀπό τό... χρυσάφι του πρόχειρα καὶ ἐλάχιστα θὰ θέλαμε νά ἐρανίσωμε' π.χ. τὰ σύγχρονα, τὸ «Ἅλιε ἄλιε ἀρχηγὲ» τοῦ Δ. Σαθέθοπουλου, τὸ «δ ἡλιος δ ἡλιάτορας» τοῦ 'Οδ. 'Ελύτη κλπ.

ε) 'Ενδιαφέρον θὰ ήταν νά δημιουργούσαμε καὶ ἀσκηση πάνω στὴ γλῶσσα' π.χ. 1) Ποιά στοιχεῖα είναι γιάδ μᾶς σήμερα βαρβαρισμοὶ (λάθη τῆς γραμματικῆς) καὶ σολοικισμοὶ (ἀσυνταξίες) π.χ. τοῦ Ζεῦ, ἐκ τὸν "Αδη" (ἐκ τοῦ "Αδη), 2) Χαρακτηριστικά τῆς κρητικῆς διαλέκτου βασικά, πού νά τὰ συνάγομε ἐμεῖς ἐπαγωγικά ἀπό τοὺς στίχους ποὺ είδαμε' π.χ. τοῦ (ἀντὶ τῆς), θωροῦ — στὸ γ' πληθυντ. ἀντὶ -οῦν κλπ.

ΕΙΔΟΣ ΛΟΓΟΤΕΧΝ. — ΣΧΟΛΗ: Βλέπε τὰ «Εἰσαγωγικά» μας:

ΠΕΡΙΟΔΟΣ: Είναι ή λεγομένη Γ' περίοδος, δηλαδή ένα τμῆμα αὐτῆς, ή κρητική λογοτεχνία, γιατὶ ή Γ' περίοδος είναι εύρυτερη καὶ πιὸ ποικιλόμορφη (1453—1821).

ΓΡΑΜΜΑΤΟΛΟΓΙΚΑ (συμπληρωματικά τῶν «Εἰσαγωγικῶν»):

1) Οι πηγές τῆς Ἐρωφίλης: Βέσαια, καθώς έχει πιὰ ἔξακτισθη ἀπό τη συγκριτικὴ φιλολογικὴ ἐπιστήμη, δλα τὰ ἔργα τῆς Κρητικῆς σχολῆς δὲν είναι πρωτότυπα, ἀλλὰ ἀπομιμήσεις δυτικῶν προτύπων, δχι δμως δουλικές καὶ ἀντιγραφές, ἀλλὰ δημιουργικές. "Ἐτοι προκειμένου γιά τὴν τραγωδίας μας πού μᾶς ἀπασχολεῖ τώρα ὑποστηρίζουν οι μελετητὲς δτι έχει σὰν πρότυπο τὴν Ιταλικὴ τραγωδία ORBECCHE ('Ορμπέκκε) τοῦ Τζιράλντι, ή δποία παρεστάθη γιά πρώτη φορά στὰ 1561. Καὶ δμως, γιά δποιον ἐνδιαφέρεται ειδικά, ὑπάρχει νεώτερη μελέτη τοῦ M. Μανούσακα, πού ἀποδεικνύει δτι βασικὸ πρότυπο γιά τὴν 'Ἐρωφίλη ήταν καὶ ή τραγωδία «IL RE TORRISMODO» τοῦ T. Τάσσο.

2) Χρόνος τῆς συνθέσεως: Περίπου πρέπει νά συνετέθη τέλος τοῦ 16ου καὶ ὀρχές τοῦ 17ου αιώνα: πάντως υστερα ἀπό τὸ 1581 (ἔτος τῆς δημοσιεύσεως τῆς «Ἄπελευθερωθείσης 'Ιερουσαλῆμ» τοῦ T. Τάσσο, ἀπό τὴν δποία πήρε δπως προείπαμε τὴν ὑπόθεση τῶν Ιντερμεδίων) καὶ πρό τοῦ 1637.

3) Ἐκδόσεις καὶ χειρόγραφα: Πρώτη ἔκδοση τῆς τραγωδίας ἔγινε στὴν Βενετία τὸ 1637 ἀπό τὸν λόγιο Ιερέα M. Κιγάλα, δ ὅποιος μάλιστα Ισχυρίζεται δτι τὸ χειρόγραφο πού χρησιμοποίησε ήταν τοῦ ἴδιου τοῦ συγγραφέα, τοῦ

Χορτάτζη, γραμμένο μάλιστα μὲ ιταλικὰ γράμματα. "Άλλο χειρόγραφο είναι αύτὸ ποὺ τοῦ ἔκαμε χρήστη γιὸς ἔκδοση τὸ 1881 δ σπουδαῖος ἐλληνιστῆς Γάλλος LEGRAND (Λεγκράντ)" καὶ αύτὸ είναι μὲ ιταλικὰ γράμματα, καὶ παρ' ὅτι είναι κολοθὸ —τοῦ λείπουν ἀρκετὲς σελίδες— εἰναι ἡ καλύτερη πηγὴ τοῦ ποιήματος. Τρίτο χειρόγραφο είναι τοῦ Μονάχου (μὲ ἐλληνικὰ γράμματα. Καθ' ὅλον τὸν 180 αἰώνα ἔχομε πολλές ἔκδόσεις τῆς Ἐρωφίλης, ἀλλὰ πρέπει νὰ ξέρωμε ἡ σωστότερη καὶ ἐπιστημονικότερη είναι τοῦ Στεφ. Ξανθουδίδου τὸ 1928.

ΓΕΝΙΚΗ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ: «Η «Ἐρωφίλη είναι πολὺ ἀξιόλογο ἔργο ἔκεινης τῆς τόσο σπουδαίας ποιητικὰ καὶ ποσοτικὰ «Κρητικῆς Σχολῆς». Ό ἔγκυρος κριτικός μας Ἀριστος Καμπάνης γράφει: «ἀγαπήθηκε πολὺ ἀπὸ τὸν Κρητικὸ καὶ γενικότερα τὸν Ἑλληνικὸ λαὸ καὶ βρήκε ἀπήχηση στὶς ἀπλοϊκὲς ψυχές: οἱ μονόλογοὶ τῆς δύμως κουράζουν καὶ οἱ τραβηγμένοι διάλογοὶ τῆς χαλαρώνουν τὸ ἐνδιαφέρον. Συγκριτικὰ δὲ μὲ τὸ ιταλικὸ δράμα, τὴν «Ὀρμπέκκε», ποὺ είναι τὸ πρότυπό της, αύτὸ μὲν ἔχει καλύτερη δραματικὴ πλοκὴ καὶ μεγαλύτερη σκηνικὴ δράση ἀπ' τὸ Ἑλληνικό· μὰ ἡ «Ἐρωφίλη ὑπερέχει στὸ γνωμολογικὸ στοιχεῖο καὶ στὸ λυρισμὸ τῶν χορικῶν της. Στὸ Ἑλληνικὸ δράμα ὑπάρχουν λιγότερες ἀπαίσιες πράξεις, λιγότερες σκληρότητες».

Κεντρικὴ Ιδέα ὅλης τῆς τραγωδίας: "Αν διαθάσῃ κανεὶς στὸ σύνολὸ τοῦ ἔργου (καὶ πρέπει νὰ βροῦμε εὐκαιρία νὰ γίνη αὐτὸ), θὰ καταλήξῃ στὸ βασικὸ νόημα ὅτι οἱ ἐγκληματικὲς σκέψεις καὶ πράξεις δὲν μπορεῖ νὰ μείνουν ἀτιμώρητες. «Η «Ὑθρίς» (βασικότατη ἀντίληψη τῆς ἀρχ. ἐλληνικῆς τραγωδίας) χωρὶς ἀλλο θὰ γεννήσῃ τὴ «Νέμεση». Ή Δικαιοσύνη — ἔστω ὕστερα ἀπὸ τὸσα δάκρυα, αἷματα καὶ θυσίες — θ' ἀποκατασταθῇ καὶ ἡ σαλεμένη ήθικὴ τάξη: ἡ τόσο ἀπαραίτητη «κάθαρση» πρέπει νὰ συντελεσθῇ μέσα μας.

ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΑ: Ποιητὴς τοῦ ἔργου είναι ὁ Γεώργιος Χορτάτζης (ἢ Χορτάκης) ἀπὸ τὸ Ρέθυμνο· βέβαια δὲν ἔχομε παρὰ λίγες πληροφορίες γιὰ τὸν δινδρα, ποὺ είναι σίγουρο ὅτι ἀνήκε σὲ ἀρχοντικὴ καὶ λογών οἰκογένεια. Ο ποιητὴς, καθὼς φαίνεται ἀπὸ τὸ ἔργο του, εἶχε μεγάλη μόρφωσι (πολὺ κατατοπικένος στὴν ἀρχαὶ μας καὶ εὐρωπαϊκὴ λογοτεχνία). Ζῆ καὶ ουγγράφει στὴν Κρήτη τέλη Ιδου καὶ ἀρχές 17ου αἰώνα. Οι παλιότεροι ἔκδότες τοῦ ἔργου του τὸν ἐπαινοῦν πολὺ καὶ τὸν ἀποκαλοῦν «λογιώτατον ἐν σπουδαίοις, εὐκλεέστατον ποιητήν».

Η θυσία τοῦ Ἀθραάμ

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑ: "Οταν δὲ Ἀθραάμ ἀπέκτησε τὸν πολυπόθητο γιὸς Ἰσαάκ ἀπὸ τὴ Σάρρα, ἦταν 100 χρόνων καὶ ἡ Σάρρα 90!" Ἔδωσαν στὸ παιδὶ τὸ δνοματίσιον ποὺ σημαίνει γέλιο, γιατὶ καὶ οἱ δυό τους γέλασσαν μὲ τὴν καρδιά τους, ἔτσι ἀκουσαν ὅτι σ' ἔκεινη τὴν ἡλικία θ' ἀποκτούσαν παιδὶ! (Η ὑπόθεση τῆς θυσίας είναι γνωστὴ ἀπὸ τὸ θεόπνευστο βιβλίο τῆς Ἀγίας Γραφῆς).

Ο Ἀθραάμ διαλέχτηκε ἀπὸ τὸ Θεό, γιὰ νὰ γίνῃ δ «πατέρας» τῶν Ἐθραίων καὶ ἀπὸ τὴ γενιά του νὰ προέλθῃ δ Μεσσίας. Ἐμενε (τὸ 1950 π.Χ.) στὴν πόλη Χαράν (Μάρι, Β.Δ. Μεσοποταμίας). Ἀνασκαφές ποὺ ἔγιναν (1935—1937) ἔφεραν στὸ φῶς τὴν πανάρχαιη πόλη Μάρι (ἀκμὴ 2000—1700 π.Χ.). Τὰ ἔρεπία τῆς παρουσιάζουν τὴ Χαράν σᾶ μιὰ πόλη πολυάνθρωπη καὶ πλούσια. Τὰ ἀνάκτορά της εἶχαν 260 αἴθουσες καὶ αὐλές! Η θυσία τοῦ Ἀθραάμ ἔχει ἐντυπωσιάσει τὸν κόσμο καὶ ιδιαίτερα τοὺς καλλιτέχνες. Πολλοὶ ζωγράφοι καὶ γλύπτες ἀσχολήθηκαν μὲ τὴ θυσία καὶ πίνακες τοῦ Τισιανοῦ καὶ Τιντορέττο ὑπάρχουν στὰ εὐρωπαϊκὰ μουσεῖα.

Περίληψη τοῦ ἔργου: 'Ο Θεός, γιὰ νὰ δοκιμάσῃ τὴν πίστη τοῦ Ἀθραάμ, ἔστειλε τὴν νύχτα τὸν ἀγγελὸν του καὶ ζήτησε ἀπὸ αὐτὸν νὰ θυσιάσῃ γιὰ τιμὴν τοῦ Θεοῦ τὸ μονογενὴ του 'Ισαάκ! 'Ο τραγικὸς πατέρας ξυπνᾷ ἐντρομος μὲς στὴ νύχτα καὶ παρακαλεῖ τὸ Θεόν νὰ τοῦ ζητήσῃ διὰ ὅλλο θέλει καὶ νὰ τοῦ ἀφήσῃ τὸ παιδί του. Καμιά δύμως ἀπάντηση δὲ ἔρχεται ἀπὸ ψηλά.

'Η Σάρρα ξύπνησε καὶ προσπάθησε νὰ μάθῃ τὸ μυστικό, ποὺ δὲ ἀντρας τῆς κρατοῦσε ἐπίμονα' μᾶς σὰν τόμαθε, ἐπεσε λιπόθυμη ἀπὸ τὴ μεγάλη τῆς θλίψη! 'Ο Ἀθραάμ δέχεται καὶ πάλι ἐπίσκεψη τοῦ ἀγγέλου ποὺ ἔφερνε τὴν ἴδια ἐντολὴν καὶ, πρὶν συνέλθῃ ἡ Σάρρα, ἀρχισε τὴν δργάνωση τῆς θυσίας μὲ μυστικότητα. "Ἐδωσε ἐντολές στοὺς ὑπηρέτες του, ξύπνησε τὸ παιδί του καὶ πρὶν ἀπομακρυνθῇ, πῆγε νὰ ἀποχαιρετήσῃ τὴ γυναίκα του. Ἀκολουθεῖ ἔνας δραματικὸς διάλογος, ποὺ ἔβαλε σὲ μεγάλη δοκιμασία τὸν τραγικὸ πατέρα, ἀλλὰ ἡ ἀπόφασή του ἥταν πιὰ παρμένη...

'Ο σεβόσιμος Πατριάρχης ἀναγκάστηκε νὰ ἀποκαλύψῃ στοὺς δούλους του τὸ μυστικό του καὶ δὲ δέχτηκε καμιά τους παρέμβαση γιὰ τὴν ἀποτροπή. Οι δοῦλοι τοῦ Ἐλεγαν δὲ κάποιο δνειρο («πείραξις δνείρου») ἥταν ὁ ἀγγελος. Αὐτὸς δύμως ἀκολούθησε τὸ δρόμο τοῦ χρέους του.

Κατά τὴν πορείαν πρὸς τὸ βουνό, δηνού θὰ γινόταν ἡ θυσία, ἡ δριστη συμπεριφορά τοῦ γιοῦ του, ἀλλὰ καὶ οἱ πολλὲς καὶ ἐπίμονες ἐρωτήσεις του βασάνιζαν πιὸ πολὺ τὸν πατέρα. Σὲ ἀπόμακρο σημεῖο ὀφησε τοὺς ὑπηρέτες του καὶ μόνο μὲ τὸ γιό του καὶ μὲ τὴν πρόφαση τῆς θυσίας στὸ Θεό διέθηκαν στὸ βουνό, δηνού δὲ πατέρας ἀναγκάστηκε νὰ ἀποκαλύψῃ στὸ παιδί τὴν τραγικὴ ἀλήθεια ποὺ τοῦ βασάνιζε τόσο δρόμο τὴν ψυχὴν!

'Ο 'Ισαάκ μάταια προσπαθεῖ νὰ ἀποτρέψῃ τὸν πατέρα του ἀπὸ τὴ σκληρή του ἀπόφαση. Καὶ ἀφοῦ δλα φαίνονταν δὲ τέλειωσαν, ἔδωσε τὶς τελευταῖς του ἐπιθυμίες στὸν πατέρα του κι ἐγονάτισε ἔτοιμος, γιὰ νὰ θυσιαστῇ. Τὴ στιγμὴ δύμως ποὺ δὲ Ἀθραάμ ἥταν ἔτοιμος νὰ θυσιάσῃ τὸ παιδί, ἀγγελος Κυρίου παρουσιάζεται καὶ συγκρατεῖ τὸ χέρι τοῦ Ἀθραάμ. Σώθηκε δὲ 'Ισαάκ! Καὶ οἱ δυοὶ τους εὐχαριστοῦν τὸ Θεό καὶ θυσιάζουν ἔνα κριάρι ποὺ βρέθηκε γύρω στοὺς θάμνους, σταλμένο ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸ Θεό καὶ ἀρχισαν νὰ κατεβαίνουν, γιὰ νὰ δώσουν τὴν καλὴ εἰδηση στὴ Σάρρα. Στὸ δρόμο, κι ἐνῶ εἶχε στείλει τὸν ὑπηρέτη του Σιμπάν, νὰ μεταφέρῃ τὴν εἰδηση, δὲ ὑπηρέτης συνάντησε τὴν Σάρρα ποὺ ἔρχόταν, γιὰ νὰ μάθῃ σχετικά μὲ τὴ θυσία. Μόλις ἔμαθε τὸ γεγονός ἐπεσε κι ἐλίποδύμησε. Τὸ ἔργο τελειώνει μὲ τὴν προσευχὴ τοῦ Πατριάρχου ποὺ ὑμνεῖ τὸ Θεό.

ΕΝΟΤΗΤΕΣ - ΕΠΙΓΡΑΦΗ: Τὸ διλό ἔργο προχωρεῖ χωρὶς διακοπὴ καὶ χωρὶς διαίρεση σὲ πράξεις. Μιὰ καλὴ δύμως ἀνάγνωση θὰ μᾶς δώσῃ 4 διαχωρισμένες ἐνότητες (Α' 1—554, Β' 555—750, Γ' 751—1016, Δ' 1017—τέλος). Τὸ ἀπόσπασμα τοῦ βιθλίου μας, λόγω μεγάλης ἀποσπασματικότητας, μποροῦμε νὰ τὸ χωρίσωμε σὲ δυο ἐνότητες: ἡ Α' μέχρι τὴν προσευχὴ τοῦ 'Ισαάκ καὶ ἡ Β' ἡ προσευχὴ τοῦ 'Ισαάκ.

ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ - ΣΥΝΟΛΙΚΗ ΘΕΩΡΗΣΗ: Γλωσσικῶν ἔρμηνεα: Κανακάρης, -σα, -ικο (κανάκι, τό, κανάκια, τὰ = χάδια): ἀγαπητός, χαϊδεμένος. Κακορίζικος, -η, -ο (κακό+ριζικό: τύχη): κακότυχος, κακόμοιρος. Κουφάρι = σῶμα. Γέρα, τὰ = τὰ γηρατεῖα. 'Αντάμι (-άμη) = μαζί. 'Εξώθης = ἀξιώθηκες, ἔζησες. Σὲ σπουδάζω = σὲ κάνω νὰ βιάζεσαι. 'Αφης = δισε. Δαμάκι = λιγάκι. 'Αφεντάκης = ἀφέντης, πατερούλης. Γιαῦτος = γιὰ τοῦτο. Παραμανίζει = θυμώνει. Σκόλη, ἡ = ἀργία. 'Απομισεμός, δ = ἡ ἀναχώρηση. 'Ανίμενε = περίμε-

νε. 'Ομάδι = μαζί. Θέλω σᾶς άνιμενει = θά σᾶς περιμένω. 'Εγδοχή, ή = έκδοχή, προσδοκία, άναμονή. Φλακιασμένος, δ = δ φυλακισμένος (φλακή = ή φυλακή). 'Αντεροσπασμός, δ = σπασμός τών σπλάχνων, άγωνια. Πισταγωνίζω = δένω κάποιον όποιο τους άγκωνες, άσφαλίζω. "Οντα μού κατακρούσι = σταν μού χτυπήσουν την πόρτα. Μαντάτο, τό = είδηση, άγγελία. Κοπέλια, τά = τά παιδιά. Χάχαρα, τά = φωνές χαράς καὶ μητρικῆς λατρείας. 'Ορδινιάζω (ORDO) = τακτοποιῶ, ἔτοιμάζω κάτι φαγώσιμο. Βρώση (βρώσις), ή = φαγητό. Εἰσε = εἰς. Ξωμένω = μένω ξένω στους άγρους, δὲ γυρίζω στὸ σπίτι. 'Απαντοχή, ή = ή έλπιδα, ή προσδοκία. "Αγωμε: (β' πρόσ. προστ.) = πήγαινε (δμε). 'Αρνεύγει = ήσυχάζεις, σταματᾶς τά χάδια. Πασπατεύγεις = ψηλαφεῖς, χαϊδεύεις. Ταχιά = αύριο πρωί. Γιαγέρνω = γυρίζω, ἐπιστρέφω. Ξαργιτοῦ = ἐπίτηδες. Δικιμάσης = δοκιμάσης. Λουκτουκιῶ = θρηνῶ σπαρακτικά. Μ' ἀν = μάς ἄν εἶναι. Τώσε (τως) = τοὺς (τους). Τοῇ = τῆς. 'Απείς = ἀφοῦ. Μᾶσε = μᾶς. Μεταθεμός, δ = ἀναθολή. 'Απείτις = ἐφ' δσον, ἀφοῦ. Συργουλιστά = θωπευτικά, χαϊδευτικά. 'Ανε (ἀνεῖ) = ἐκτεταμένος τύπος τοῦ ύποθ. συνδ. ἀν. "Αθος, δ = τέφρα, κρύα στάχητη. Σφάμα, τό (καὶ σφαμός, δ) = τό σφάξιμον. Μισεύγω = φεύγω. Χέρα, ή = τό χέρι. 'Ανάδια = ἐνάντια, ἀντικρύ. Σκιάς = τουλάχιστο, κάν. Βολά, ή = φορά. 'Αχαμνό, τό (τό σκοινί) = χαλαρό. Σεπέτι, τό = σεντούκι.

Πραγματικῶν έρμηνεία: (Οἱ στίχοι παραπέμπτουν στὸ ἀπόσπασμα τοῦ κειμένου ποὺ ἀριθμήθηκε, καὶ δὲν ἔχουν καμιὰ σχέση μὲ τὸ δόλο ἔργο τῆς Θυσίας). Στ. 3, ή Σάρρα τονίζει ίδιαίτερα ὅτι ή ίδια ἔθρεψε τὸ παιδί της μὲ τὸ γάλα τοῦ στήθους της (πράγμα ποὺ δὲ συνηθίζουν σήμερα πολλές μητέρες) καὶ τοῦτο τῆς δίνει τὸ δικαίωμα νὰ θρηνήσῃ πιὸ πολὺ τὴ στέρηση τοῦ γιοῦ της. Τὸ γάλα τῆς μητέρας είναι ή πιὸ θρεπτική τροφή· δ Δημιουργός μὲ τὴν πανσοφία του ἔξασφάλισε γιὰ τὴν ὀνταροφή τοῦ νεογέννητου τὴν πολυτιμότερη τροφή! Μὲ τὸ γάλα ἑκτὸς ἀπὸ τὰ πολύτιμα θρεπτικά στοιχεῖα μεταφέρει στὸ παιδί καὶ τὰ ίδιαίτερα χαρακτηριστικά τῆς μάνας καὶ τοῦ δίνει δλὴ τὴ ζωτικότητα καὶ τὸ σφρίγος ποὺ διαθέτει ή μάνα. Είναι μιὰ πλούσια δεξιαμενή, ἀπὸ δπου ἀντλεῖ τὸ παιδί τὴν πρώτη καὶ γι' αὐτὸ πολύτιμη δύναμή του. Σήμερα πολλὰ παιδιά τρέφονται, δχι ἀπὸ τὸ γάλα τῆς μάνας τους, ἀλλὰ ἀπὸ τὸ γάλα ποὺ προορίζεται γιὰ τὰ μοσχαράκια ή τὰ προθατάκια... Καὶ νὰ σκεφτῇ κανεὶς ὅτι τὸ μητρικό γάλα πρέπει νὰ φύγῃ ἀπ' τὸν δργανισμό τῆς μάνας. Νά λοιπὸν ποὺ ή Σάρρας ἀπὸ τὰ βάθη τῶν αἰώνων διδάσκει τὶς μέλλουσες μητέρες ὅτι τὸ γάλα τῆς μάνας, δταν τὸ δίνη στὸ παιδί της, τῆς δίνει ἐνα ξέχωρο δικαίωμα πάνω στὸ παιδί της, ἐνα δικαίωμα ποὺ δὲν μπορεῖ νὰ ἀντικατασταθῇ μὲ καμιὰ ὅλη φροντίδα μητρική!...

Στ. 17—20, ἀπὸ ἔδω φαίνεται πώς τὸ παιδί κοιμόταν στὸ ίδιο δωμάτιο μὲ τοὺς γονεῖς κι ή μάνα μήν ἀντέχοντας νὰ τὸ δῆ, καθὼς θὰ ξυπνάῃ, φεύγει ἀπὸ τὸ δωμάτιο ἀφήνοντας τὸν πατέρα νὰ ἀναλάβῃ τοῦτο τὸ σκληρὸ καθῆκον. Στ. 20—32, οἱ στίχοι αὐτοὶ μᾶς δείχνουν πόσο δύσκολο είναι νὰ ξυπνήσουν τὰ παιδιά τὸ πρωί. Στ. 30, σκόλη: ἀπὸ παλιὰ μᾶς ἔρχεται ή συνήθεια αὐτὴ νὰ ἔχουν οἱ ἀνθρώποι τὴν ἀργία τῆς Ἐεδομάδας καὶ μάλιστα οἱ μαθητές νὰ ἔχουν καὶ τὴν ἀργία τους (παρθ. σήμερα τὴν Κυριακή). Στὸ στίχο τοῦτο ἀκόμη φαίνεται κι ή συνήθεια νὰ θυσιάζουν στὸ Θεό καὶ μάλιστα νὰ ξεκινοῦν πρωὶ γιὰ τὸ βουνό, δπου θὰ γίνη ή θυσία. 'Αργότερα θὰ γίνουν ναοί, μὲς στοὺς δποίους καὶ θὰ γίνεται διαφοροποιημένη ή θυσία.

Τέκνο μου — παιδάκι μου — κανακάρη μου — παιδάκι μου — ἀφεντάκη μου κλπ.: ἀπὸ παλιὰ μᾶς ἔρχεται ή συνήθεια τῶν γονέων ή τῶν παιδιῶν νὰ μιλοῦν μὲ λόγια γλυκά στὰ παιδιά οἱ γονεῖς ή στοὺς γονεῖς τὰ παιδιά. *Ηταν

ἡ ἐποχὴ ποὺ ἡ οἰκογένεια ζοῦσε πολὺ στενά δεμένη κι ἔνιωθε εύτυχισμένη. Τοῦτο συνηθίζεται καὶ σήμερα σὲ πολλές οἰκογένειες ἐλληνικές. 'Αλίμονον δώμας! Σὲ μερικές οἰκογένειες ὑπάρχει σήμερα μεγάλη ψυχρότητα!... Ποιὸς μπορεῖ καὶ ἀντέχει μιὰ τέτοια ψυχρότητα; Στ. 31. Κάποιο σχολεῖο ἦταν ἀπαραίτητο στὰ παιδιά κι ἐκείνης τῆς ἐποχῆς. 'Εδῶ δώμας δὲ ποιητής κάνει ἀναχρονισμὸς βασισμένος στὰ σχολεῖα τῆς ἐποχῆς του.

Στ. 38—41, οἱ στίχοι αὐτοὶ μιλοῦν γιὰ φυλακές, γιὰ δῆμιους, γιὰ πισταγκωνισμοὺς τῶν φυλακισμένων, γιὰ θανάτους, ποὺ μᾶς θυμίζουν πιὸ πολὺ τὰ βάσανα τῶν Ἑλλήνων ἀπὸ τοὺς Τούρκους στὸν καρό τῆς Τουρκοκρατίας κι ὅχι γιὰ συνήθειες στὸν καρό τοῦ Ἀθραάμ ('Αναχρονισμὸς τοῦ ποιητῆ).

'Αντεροσπασμός, δ = ἡ παρομοίωση εἶναι παρέμνη ἀπὸ τὶς βλάσεις τοῦ δργανισμοῦ καὶ μάλιστα σὲ δρα μεγάλου φόθου ἡ θλίψεως. 'Ο ἀγγελιαφόρος ἦταν πάντα μιὰ δύσκολη δουλειά... 'Ιδιαίτερα γιὰ ἐκείνον ποὺ μετέφερε κακά μαντάτα. Στ. 45, τὰ παιδιά τῇ μέρᾳ τῆς σκόλης πήγαιναν στὴν ἔξοχὴ γιὰ ἑκούραση (πρβλ. σήμερα WEEK END). Στ. 47—54, δὲ ποιητής θέλει νὰ μᾶς τονίσῃ ὅτι ἰδιαίτερο καθῆκον τῶν μητέρων ἦταν νὰ φροντίζουν γιὰ τὰ παιδιά καὶ γενικά γιὰ τὰ πράγματα τοῦ σπιτιοῦ (παρβ. Ξενοφῶντος, Οἰκονομικὸς) κι δὲ πατέρας νοιαζόταν γιὰ τὰ ἔξω τοῦ σπιτιοῦ. Σήμερα δώμας ἡ γυναίκα ἀπέδειξε ὅτι μπορεῖ σὲ πολλά νὰ ἀντικαταστήσῃ τὸν ἄνδρα κι ἔξω ἀπ' τὸ σπίτι. Στ. 53—54. Οἱ ἀποστάσεις καὶ τὰ μέσα μετακινήσεως τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἀνάγκαζαν τοὺς δδοιπόρους νὰ παίρνουν μαζί τους καὶ τροφές γιὰ τὸ δρόμο. Πολλὲς μάλιστα φορὲς ἔμεναν καὶ μακριὰ ἀπ' τὸ σπίτι τὸ βράδυ. Τοῦτο γίνεται καὶ σήμερα στὰ χωριά, ὅταν ἔχουν νὰ καλλιεργήσουν τὰ χωράφια τους, πού 'ναι μακριὰ ἀπὸ τὸ χωριό. Στ. 64, ἡ μάνα πάντοτε δίνει τὴν εὔχη τῆς στὸ παιδί της ποὺ φεύγει ἔξω ἀπ' τὸ σπίτι της, γιατὶ ἔρει πώς πολλοὶ κίνδυνοι τὸ τριγυρίζουν ἔξω καὶ μακριὰ τῆς. Στ. 71—74, τὰ παιδιά φροντίζουν νὰ πάνε κάτι καλὸ ποὺ βρῆκαν στὴν ἔξοχὴ ἡ στὴν ἐκδρομὴ γιὰ τὴ μάνα τους, νὰ τὴν εὐχαριστήσουν γιὰ τὰ τόσα βάσανα ποὺ τραβᾶ γιὰ τὴν ἀνατροφὴ τῶν παιδιῶν της. 'Ο φιλότιμος μαθητής πάντα καὶ στὴ σκόλη, δὲν ἀπολησμονεῖ τὴ δουλειά του, δπως κι δ μεγάλος ἀνθρωπός ποὺ ἔχει πάντα μὲς στὸ μαλό του τὴ δουλειά ποὺ ἀφήσε φεύγοντας.

Στ. 85 κ.έ., ἡ προσευχὴ πάντα ἦταν τὸ λιμάνι τῶν ἀπελπισμένων καὶ δυστυχισμένων. Στ. 90, δὲ φυσικὸς θάνατος πάντα ἦταν πιὸ ἀγαπητός (!), ἐνῶ δὲ ξαφνικός, δὲ βίαιος ἦταν συμφορά. Στ. 106, δὲ στίχος συμφωνεῖ μὲ τὰ ἔθιμα τῆς χριστιανικῆς θρησκείας, ποὺ δὲν ἐπιτρέπει τὸ κάψιμο τοῦ λειψάνου, ἀλλὰ θέλει τὴν ταφήν. Στ. 130, τὰ χέρια καὶ τὰ πόδια τοῦ 'Ισαάκ ἦταν δεμένα γιὰ τὴ θυσία, δπως ἔδεναν τὰ πόδια τῶν σφαγίων, γιὰ νὰ μὴ φεύγουν, ἀλλὰ νὰ δείχνουν ὅτι θεληματικά σφάζονται. Στ. 138, θυμίζει τὴν ἀθανασία τῆς ψυχῆς. Στ. 139—146, τὸ παιδί νιώθει τὴ μεγάλη θλίψη τῶν γονέων του καὶ θέλει νὰ διώξῃ ἀπὸ τὸ σπίτι του κάθε δικό του ἀντικείμενο, γιὰ νὰ μὴ τὸ βλέπουν οι γονεῖς του, θυμοῦνται τὸ παιδί τους καὶ κλαίνε ἀκόμη θέλει νὰ τὸν θυμοῦνται οι φίλοι του.

Καλολογικὰ στοιχεῖα: 'Ἐπίθετα: Κανακάρης, κακορίζικο, σκοτεινό, μπορετό, ἀπόκρυφο, βιαστική, γλυκύν, πολλή, καλέ, ἄγριον, πικρό, βαριά, δμορφό, ψηλό, ξαφνική, καλόκαρδος, γλυκιά, παράξενο, μεγάλη, ἀδρατε, πολυέλεε, ἀναρχε, ἀμαρτωλοί, φοθερή, ἄγρια, φτωχό, ὀχαμόν, μικρό, σπλαχνικό κπλ. Σύνθετα: Κακορίζικο, ἀντρόγυνον, ἔξωθης, ἀπόκρυφο, ἀναπαγούμε, παραμάνιζει, ἀπομισεμό, πισταγκωνίσης, ἀντεροσπασμός, ἀποκτυπήμόν, κατακρούσι, καλοκαρδίσης, κακοκαρδισμένη, ξωμένοιμε, ἀπαντοχή, καλόκαρδος, προσκυνή-

σης, πολυύλεες, μεταθεμός, κακοθανατήση, σφικταγκαλιαστώ, γλυκοφιλήσω, ἀποχωρισμό, ἀκροσταθῶ, γειτονόπουλου, συνομίληκος, συνανάθροφος, παραγγείλω κλπ. Μεταφορές: ἐθάσταγα, κουφάρι, τὰ μάτια μου, τὸ φῶς μου, νὰ χαθῆς, νὰ λιώσης, δροσιά, τὰ πίσω, καπημένο σπίτι, ἔπεσες, ἐφανερώθης, τὰ καλά, μιάν δύρα, γλυκύ (31), πέτρα, σίδερα, πικρὸ μαντάτο, βαριέσαι, δῶσ' μου ζωή, τοῦ φύσης θάνατο, λάκκον, νεκρώνει της τὰ μέλη, πέτρα τῆς ἀπομονῆς, στὸ ποδάρι τοῦ παιδιοῦ, ἔσπειρες κλπ. Ἐπαναφορές: κι ἐσύ κι ἐσύ (4), τίς τίς (19) κλπ. Παρομοιώσεις: στ. 5 δώσα δεντροῦ κλωνάρι, (8) δώσαν βροντή, σὰν ἀστραπή, (16) σὰ νέφη, (39—42) φυλακισμένοι καὶ φυλακή, (103) σὰν πρόβατον, (117—8) σὰ χιόνι σὰν κερὶ κλπ. Ἐρωτήσεις: στ. 7, 9, 10, 19, 28, 52, 55—56, 80 κλπ. Ἐπιφωνήσεις: στ. 8, 12, 14, 16 κλπ. Κλιμακωτά: (8) χαθῆς, λιώσης, (93—4) κλπ. "Εχει ἀκόμη πάρα πολλὰ σχήματα λόγου, εὔκολα γιὰ μεγάλους μαθητές. 'Ιδιαίτερα πρέπει νὰ προσέξωμε τὶς ποιητικὲς εἰκόνες" είναι πρωτότυπες καὶ γεμάτες ζωὴ κι δύμορφιά. Οἱ διάλογοι ἀποπνέουν δραματικὸ χαρακτήρα, θλίψη κι ἀπόγονωσῃ παρουσιάζουν ζωηρὴ κίνηση, σφοδρότητα ἢ πάθος.

ΝΟΗΜΑΤΑ: 1) Πολλὰ είναι τὰ βάσανα ποὺ περνᾶ ἢ μάνα, δῶσπου νὰ γεννηθῇ τὸ παιδί της.

2) "Ἀμετρος είναι δ καημὸς τῆς μάνας καὶ τοῦ πατέρα, δταν χάνουν τὸ παιδί τους.

3) "Ἡ μητρικὴ ἀγάπη δὲν ἔχει σύνορα καὶ περιορισμούς.

4) Οἱ χαρές κι οἱ λύπες ὑφαίνονται στὸν ἴδιο ἀργαλειό.

5) "Ἡ χαρὰ δὲν κρατεῖ πολὺ.

6) "Ἡ προσευχὴ είναι τὸ λιμάνι τῆς ἐλπίδας κάθε δυστυχισμένου.

7) "Ἡ σύγκρουση καθηκόντων στὴν ψυχὴ τοῦ πατέρα είναι μέγα βάρος.

8) "Ἡ ἀγάπη τῶν παιδῶν γιὰ τὴ μάνα είναι μεγάλη.

9) "Ἡ ἀγνοια τῆς ἀλήθειας κάνει τραγικότερη τὴν πραγματικότητα.

10) Τὰ δῶρα τῆς μάνας είναι ἡ ἔκφραση τῆς μεγάλης ἀγάπης πρὸς τὰ παιδιά της.

11) "Ἀπαραίτητα είναι σὲ κάθε οἰκογένεια δ ἀλληλοσεθεασμὸς καὶ ἡ κατανόηση.

12) "Ἡ πίστη στὸ Θεό ἀπαιτεῖ θυσίες καὶ δοκιμασίες γιὰ νὰ χαλυθδωθῇ.

13) "Ἡ ἐκπλήρωση οἰουδήποτε καθήκοντος δὲν είναι ίκανη νὰ μᾶς ἀφαιρέσῃ τὴ μεγάλη ἀγάπη μας σ' αὐτὴ τὴ ζωὴ, χωρὶς κάνενα παράπονο.

14) "Ἡ τυφλὴ ὑπακοὴ τοῦ παιδιοῦ στοὺς γονεῖς είναι καθῆκόν καὶ ὑποχρέωση.

ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΙΔΕΑ: "Ἡ πίστη στὸ Θεό ἀπαιτεῖ θυσίες καὶ δοκιμασίες, γιὰ νὰ χαλυθδωθῇ.—Γνωστὸ είναι δτι οἱ δοκιμασίες τῆς πρόσκαιρης αὐτῆς ζωῆς είναι στέφανα γιὰ τὴ μέλλουσα ζωὴ.

ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΗ ΕΡΜΗΝΕΙΑ: Τὸ ποίημα τοῦτο μᾶς συνταράζει. Μᾶς γεμίζει τὴν ψυχὴ πόνο καὶ θλίψη. Καθὼς βλέπομε τὴν οἰκογένεια τοῦ μεγάλου Πατριάρχη νὰ ζῇ εύτυχισμένη καὶ ἀγαπημένη, ἔχομε τὴν ψυχὴ μας ἡρεμη, γεμάτη ἀγαλλίαση" σὲ λίγο δύμως, ἀφοῦ ἔσπασε πάνω στὴ στέγη τοῦ Ἀθραάμ ἡ καλοκαιριάτικη μπόρα, δρμητικὴ κι ἀκατάσχετη, καὶ ἡ ψυχὴ μας συννεφιάζει καὶ σφίγγεται καὶ μὲ ἀγωνία μεγάλη παράκολουθεῖ τὰ γεγονότα καθὼς παίρνουν τὴ σειρά τους. Πόνος, ἀγωνία, θλίψη, συμπάθεια καὶ μεγάλη συμπόνια γι' αὐτοὺς ποὺ 'ναι μὲς στὸ χορὸ τῆς τραγωδίας μᾶς τυλίγει. "Ἡ ἀστραπιάς μετατροπὴ τῆς χαρᾶς σὲ λύπη δὲ μπορεῖ παρὰ νὰ συγκλονίσῃ καὶ τὸν πιὸ ἀ-

διάφορο. "Αν μάλιστα φτάσωμε στό διπίθανο ύψος τής άνθρωπινης διληγεγγύης καὶ νιώσωμε σά δικά μας τὰ παθήματα τοῦ οἴκου τοῦ 'Αθραάμ, δὲ γνωρίζω διν πολλοὶ ἀπὸ μᾶς δυνηθοῦν νὰ κρατηθοῦν στὰ συγκαλά τους! Εἶναι μεγάλο τὸ χτύπημα... Μᾶς θυμίζει τὸν ἄλλο μεγάλο τῆς 'Αγίας Γραφῆς, τὸν 'Ιώθ· μεγαλύτερο βέθαισα τὸ δράμα ἔκει!" Ιδιο τὸ παρελθόν. Καὶ οἱ δύο οἰκογένειες ἦταν πάνω στὸ δρόμο τοῦ Κυρίου, ἀλλὰ ἡ δοκιμασία, δοκιμασία... 'Ο θρῆνος τῆς Σάρρας μᾶς συνταράζει τὸ εἰναι μας, μᾶς συγκλονίζει. Εἶναι δὲ θρῆνος μιᾶς μάνας, ποὺ χάνει τὸ παιδί της. Δὲν ἔχει σημασία πῶς χάνεται τὸ παιδί της· ἡ μάνα εἰναι μάνα, εἴτε τὸ παιδί της πεθαίνει στὴ φυλακή, δίκαια ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπινους νόμους, εἴτε ἀνάτια, πονᾶ ἡ μάνα. Καὶ στὸ Σταυρὸ ποὺ τὸ βλέπει, καὶ ἂς εἰναι ἔκείνη ἡ μάνα ἡ Παναγία, καὶ σὲ μιὰ καλύθα, γυναίκα φτωχὴ κι ἄσημη μάνα, καθώς βλέπει τὸ γιατρὸ νὰ δακρύζῃ, πονᾶ ἡ μάνα, θλίψεται γιὰ τὸ παιδί της· κι εἰναι ἡ αἰώνια μάνα καὶ εἰναι τὸ αἰώνιο παιδί της. "Οποια ἐποχὴ καὶ δὲν ἔλθη, δποια θέση καὶ δὲν κατέχῃ στὸν κόσμο καὶ στὸν πλοῦτο δὲν εἰναι πρώτη καὶ στὶς τιμές καὶ στὴ δόξα νὰ κολυμπᾶ, σὰ χάση τὸ παιδί της, θὰ μᾶς συγκλονίσῃ ἀπὸ τὰ καυτά της δάκρυα..."

ΧΑΡΑΚΤΗΡΕΣ: Σάρρα: Μάνα στοργικὴ στὰ πανανθρώπινα, στὰ φυσικὰ μέτρα, δποια καὶ δὲν εἰναι. Ξέρει τί θὰ γίνη καὶ γιατί θὰ γίνη. Καὶ δμως αὐτὸ δὲν τὴν ἐμποδίζει νὰ θρηνήσῃ τὸ σπλάχνο της δμοια μὲ ἄλλες μανάδες, ποὺ βρέθηκαν στὴν ἴδια περίπτωση. Ξέρει δτι τοῦτο πρέπει νὰ γίνη, ἀλλὰ προσμένει κι δλας νὰ γενή τὸ θαῦμα!...

'Α δραάμ: 'Αποτελεῖ τὴν 'ἄκρα ἔκφρασιν' τῆς πίστεως καὶ ὑποταγῆς' ἡ ίδεα εἰναι ίδεα! "Η τὴ ζῆς ἡ δὲν τὴ ζῆς! Πειθαρχημένος στὸ ίδανικά του ἔφτασε σὲ ἡ διαταγὴ τοῦ Θεοῦ νὰ τὸν κάνῃ νὰ ἀποδείξῃ πῶς δ,τι λέει, τὸ πιστεύει καὶ δ,τι πιστεύει τὸ ἔφαρμόζει, δσο πικρὸ καὶ ἀθάσταγο καὶ δὲν φαίνεται καὶ δὲν εἰναι. Πονᾶ σὰν πατέρας, προσπαθεῖ νὰ ἀκούσῃ κάποια δεύτερη φωνή, πού νὰ τὸν ἀπαλλάσσῃ ἀπὸ τὸ βαρὺ καθῆκον! Κι ἔρχεται ἡ δεύτερη φωνή, ἀλλὰ κι αὐτὴ εἰναι πιο αὐστηρὴ ἀπὸ τὴν πρώτη, πιο ἀπαιτητικὴ καὶ τὸν κάμνει νὰ ἀνατριχιάζῃ γιὰ τὴν τύχη τοῦ σπλάχνου του. Καὶ δμως τὸ ίδανικό εἰναι ίδανικό... Θὰ ἔφαρμόσῃ τὴ διαταγὴ...

'Ι σαάκ: Εἰναι τὸ παιδί θαῦμα! 'Υπάκουος στὸν πατέρα καὶ στὴ μάνα του. 'Αθῶς, φρόνιμος κι ἐπιμελής στὰ μαθήματα του' δὲν τοῦ λείπουν οἱ φίλοι οἱ καλοὶ καὶ τὰ χάδια τῆς μάνας του εἰναι περίσσια, τὸ καμάρι τοῦ πατέρα του εἰναι μεγάλο. "Ολα δείχνουν πῶς αὐτὸ τὸ παιδί θὰ γίνη καλύτερος ἀπὸ τὸν πατέρα του. Καὶ δμως ἡ μπόρα ξέσπασε! 'Ο Θεὸς ζήτησε τὴν ψυχὴ τοῦ 'Ισαάκ! 'Υπάκουος δὲν ισάκα στὸ θέλημα τοῦ πατέρα του, πού 'ναι καὶ θέλημα τοῦ Θεοῦ, δχι δμως χωρὶς κάποιο παράπονο, δχι χωρὶς κάποια ἀντίδραση ποὺ τὸν υποχρεώνει σ' αὐτὸ δὲν ισάκα δὲν γλυκεία ζωή.

ΥΦΟΣ: Τὸ ψόφος εἰναι ἀπλὸ καὶ ἀφελές· μὲ ἀπλότητα, φυσικότητα καὶ αὐθορμητισμὸ ἔκφράζει τὰ νοήματα καὶ τὶς σκέψεις του. Σὲ πολλὰ δμως σημεῖα παίρνει τὴν ἔξαρση τοῦ μεγάλου, τοῦ σοθαροῦ καὶ τοῦ θαυμάσιου μὲ δύναμη μοναδικὴ καὶ χάρη σπάνια.

ΓΛΩΣΣΑ: 'Η γλῶσσα εἰναι τὸ ίδιωμα τῆς 'Αν. Κρήτης' γλῶσσα χωρὶς μεγάλες δυσδοκίες, οἱ λίγες ἀγνωστες λέξεις γίνονται κατανοητὲς ἀπὸ τὰ συμφραζόμενα. Λόγια στοιχεῖα ωπάρχουν δλίγα ωπάρχουν πολλὲς παροιμίες, διστιχα γνωμικά, εύχες καὶ μοιρολόγια. 'Η δύναμη καὶ ἔκφραστικότητα τῆς γλῶσσας τοῦ ποιητῆ ἔχουν πράγματι ίδιαίτερη σημασία· προσφέρουν στὸ έργο μιὰ μοναδικὴ μουσικότητα καὶ τόνο ίδιαίτερης ἔξαρσεως.

ΜΕΤΡΟ - ΟΜΟΙΟΚΑΤΑΛΗΣΙΑ: 'Ό στίχος τοῦ ποιήματος είναι ίαμβικός 15σύλλαβος, παροξύτονος, μὲ ζευγαρωτὴ δμοιοκαταληξία καὶ τομή σταθερή. Εἰναι στίχος γεμάτος μουσικότητα, εύκαμψια καὶ χάρη. Στὴν δμορφιὰ καὶ ἀπλότητα τοῦ στίχου δφείλει τὴν ξέχωρη ἀγάπη ποὺ τοῦ 'δειξε ὡς σήμερα δ λαὸς δ ἐλληνικός' τραγουδῆθηκε, διαθάστηκε καὶ παίχτηκε σὲ θέατρα πολλές, καὶ ὡς τὰ σήμερα ἀκόμη, φορές καὶ πάντα συγκίνησε τούς θεατές. 'Από τὰ δημιουργήματα τῆς Κρητικῆς σχολῆς στὴ «Θυσία» είναι τό καλύτερο μέτρο.

ΕΙΔΟΣ: Τὸ ποίημα τοῦτο ποὺ ἀποτελεῖται ἀπὸ 1154 στίχους ἀνήκει στὰ μυστήρια. Εἰναι δημιούργημα τοῦ θρησκευτικοῦ θεάτρου (λειτουργικὸ δράμα). Τὸ εἶδος τοῦτο ἦταν συνθησιμένο στὸ Μεσαίωνα (Δύση) κι εἰναι στενά δεμένο μὲ τὴν 'Αγία Γραφή. Μὲ θεατρικὴ δξίωση τὰ ἔργα τοῦ εῖδους αὐτοῦ παίζονταν στὴν αὐλὴ τῆς ἐκκλησίας κι είχαν σκοπὸ νὰ διδάξουν τὰ πλήθη. Βασισμένο πάνω στὸ λειτουργικὸ δράμα καὶ τὸ ἔργο τοῦτο ἔγινε μὲ ξεκάθαρο σκοπὸ νὰ διδάξῃ. "Εχει ἀποθάλλει τὰ ἐλαττώματα (πολλοὶ στίχοι) τοῦ λειτουργικοῦ δράματος καὶ μπόρεσε μὲ 1154 στίχους νὰ πετύχῃ τὸ σκοπό του. Τόσο διαφέρει ἀπὸ τὰ λοιπὰ σχετικοῦ περιεχομένου ἔργα, ώστε μποροῦμε νὰ θεωρήσωμε τοῦτο ὡς καθαρὸ θεατρικὸ ἔργο.

Τὸ ἔργο ἔχει σαφῆ τὴν ἐπίδραση ἀπὸ τὴν 'Αγία Γραφὴ σχετικά μὲ τὸ περιεχόμενό του' ἀλλὰ καὶ σχετικά μὲ τὴ μορφὴ του οἱ ἐρευνητὲς ἔχουν παραδεχῆται ὅτι εἶχε σὰν ὑπόδειγμα τὸν 'Ισαάκ τοῦ GROTTO, χωρὶς ὅμως νὰ πέσῃ στὸ ἐλλάττωμα τῆς δούλικῆς μιμήσεως. Σὲ πολλὰ μάλιστα σημεῖα παρουσιάζει μεγαλύτερες ἀρετὲς ἀπὸ τὸ ἔργο τοῦ GROTTO (μεγαλύτερη πρωτοτυπία καὶ πλαστικότητα πάνω σ' ἐλληνικὰ πλασίσια, κατάργηση προλόγου καὶ χορικῶν κλπ.). 'Απὸ τὸ 1668, ποὺ ἔγινε ἡ πρώτη ἔκδοση στὴ Βενετία, ἡ «Θυσία» γνώρισε πολλὲς ἐκδόσεις.

Ο ΠΟΙΗΤΗΣ ΤΟΥ ΕΡΓΟΥ: Πολλὰ ἔχουν γραφτῆ γιὰ τὸν ποιητὴ τῆς «Θυσίας», ἀλλὰ δὲν ἔχουν κατασταλάξει οἱ ἐρευνητὲς ἀκόμη. 'Απὸ τὴ μεγάλη δμοιότητα ποὺ παρουσιάζει μὲ τὸ ἐπικὸ ποίημα τοῦ 'Ερωτόκριτου πολλοὶ ὑποθέτουν καὶ θέλουν γιὰ ποιητὴ τῆς «Θυσίας» τὸν Βιτσέντζο Κορνάρο καὶ μάλιστα θεωροῦν τοῦτο σὰν ἔργο νεώτερο ἀπὸ τὸν 'Ερωτόκριτο. Παρὰ τὶς ἀντιρρήσεις ἐλάχιστων ἀκόμη μελετητῶν καὶ τὴν ἀνωνυμία, μὲ τὴν δποία μᾶς παραδόθηκε τὸ ἔργο, σήμερα συγκλίνουν στὴ γνώμη ὅτι ἡ «Θυσία τοῦ 'Αθραάμ» είναι ἔργο τοῦ B. Κορνάρου.

I. ΠΕΖΟΣ ΛΟΓΟΣ

A' ENTEXNOΣ

'ΕΛΛΑΔΟΣ καὶ ΈΛΛΗΝΩΝ "Επαινος"

Φραγκίσκου Σκούφου

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑ: Πρέπει νὰ γνωρίζωμε δτι �始 πρὸ τῆς ἀλώσεως τῆς Κων/ λεως, ἡδη ἀπὸ τὶς ἀρχὲς τοῦ 15ου αἰώνα στὴ Δύση καὶ εἰδικά στὴν Ἰταλία καὶ εἰδικότερα στὴ Βενετία ἀκμάζουν ἐλληνικὲς παροικίες μὲ ἀξίους ἀντιπροσώπους στὴν οἰκονομία, στὶς ἐπιστῆμες, στὶς τέχνες, στὰ γράμματα, ποὺ ἐργάζονται δσο μποροῦν μὲ τὸ δραμα τῆς ἀπελευθερώσεως τοῦ Γένους. Εἶναι δ περίφημος «ἀπόδημος ἐλληνισμός», «δ ἐλληνισμὸς τῆς διασπορᾶς». Μέσα σ' αὐτοὺς τοὺς ξενιτεμένους καὶ φλογερούς «Ἐλληνες ἀνήκει καὶ δ συνθέτης τοῦ κειμένου μας (17ος αἰώνας), δ Κρητικὸς Φραγκ. Σκούφος, ποὺ δ ἀντιουρκισμὸς του εἶναι κάτι τὸ συγκλονιστικό, σ' ὅλα του τὰ ἔργα. Χαρακτηριστικὴ εἶναι μὰ παράκληση του «πρὸς τὸν ἐλευθερωτὴν τοῦ κόσμου Χριστόν, νὰ ἐλευθερώσῃ τὸ 'Ἐλληνικὸν Γένος ἀπὸ τὴν δουλείαν τῶν Ἀγαρηνῶν»: «Ἐως πότε γένος τόσον ἔνδοξον καὶ εὐγενικὸν ἔχει νὰ προσκυνᾶ ἐπάνω εἰς βασιλικὸν θρόνον ἔνα ἀθεον τουλουπάνι, καὶ οἱ χῶρες ἔκεινες εἰς τὶς ὅποιες ἀνατέλλει δ δρατὸς τοῦτος ἡλιος, καὶ εἰς ἀνθρωπίνην μορφὴν ἀνέτειλας καὶ ἐσύ δ 'Αδρατος, καὶ ἀπὸ τὸ ἥμισυ φεγγάρι νὰ βασιλεύωνται;».

ΝΟΗΜΑ: Ό συγγρ. μας ἔγκωμιάζει τὴν 'Ἐλλάδα ἀρχίζοντας κάπως πρωτότυπα: Καὶ ἡ φήμη κουράζεται νὰ διηγῆται τὸ μεγαλεῖο τῆς 'Ἐλλάδας καὶ μόνον οι φθονεροὶ δὲ θὰ παραδεχθοῦν δτι εἶναι ἡ ἑστία τοῦ φωτός. Καὶ νὰ τώρα δ θαυμαστὸς ἀπολογισμός: Στὴν ποίηση ἀνέδειξεν «Ομηρο, Πίνδαρο, 'Ησιόδο, 'Αριστοφάνη, Εύριπιδη καὶ τόσους καὶ τόσους ἄλλους. Στὴ ρητορεία Δημοσθένη, στὰ μαθηματικὰ Εὔκλειδη, στὴν Ιατρικὴ Ἰπποκράτη καὶ Γαληνό· στὴν στρατηγικὴ Μ. 'Αλέξανδρο, στὴν Ιστορία Ξενοφῶντα, Θουκυδίδη, Πλούταρχο. Μὰ τὶ νὰ πρωτοαραδίσῃ κανείς; Τὶς φιλοσοφικὲς σχολὲς τοῦ Πλάτωνα, 'Αριστοτέλη, τῶν Στωικῶν, τὰ δικαστήρια, τοὺς νομοθέτες, Λυκούργο, Σόλωνα κλπ., καὶ συνεχίζοντας τὴ φλογερὴ συνηγορία του δ. Σ. τονίζει: Μὰ καὶ δταν ἐκυριάρχησεν δ χριστιανισμὸς δὲν σημαίνει δτι ἔχαθη δ ἐλληνισμός· γιατὶ ἐλληνικὴ ἦταν ἡ γλώσσα τῆς διδασκαλίας του καὶ τῆς διαδόσεώς του' ἐλληνικὸ φιλοσοφικὸ ἔξοπλισμὸ είχαν οἱ μεγάλοι διδάσκαλοι του (Πατέρες τῆς 'Εκκλησίας) καὶ ἀπολογητές του). 'Αλλὰ καὶ δ ἡρωισμὸς καὶ ἡ αὐταπάρνηση τῶν μαρτύρων τῆς πίστεως, στοὺς διωγμούς, ἐλληνικὸ στοιχεῖο καὶ ἀντίληψη εἶναι. Κι δταν δ. Σ. ἔξιστορῶντας φθάνει στὰ νεώτερα κάπως χρόνια, στὸν χριστιανικὸ (ποτὲ δὲν τὸν ξεχωρίζει ἀπὸ τὸ ἐλληνικὸ πνεῦμα) μοναστικὸ βίο, νιώθει ἀδύναμος νὰ συνεχίσῃ· ἐπικαλεῖται τὸν οὐρανὸ γιὰ νὰ διακηρύξῃ ἀυτὸς τὴ δόξα τῆς χριστιανικῆς 'Ἐλλάδας. «Ο, τι καλὸ καὶ ὑπέροχο σὰν πράξη καὶ σὰν ἔπαινος στολίζει τὸ θρόνο τοῦ Θεοῦ ἐλληνοχριστιανικὸ εἶναι. Καὶ νομίζομε πώς τὸ ἔγκωμιο φθάνει στὰ μὴ περαιτέρω, σὲ πραγματικὸ παραλήρημα, δταν λέη δτι φτωχικὸς δ Θεῖκὸς οὐρανός, καὶ ἀπογυμνωμένος ἀπὸ τοὺς ἀγγέλους του, ἔγέμισε καὶ ἔλαψε ἀπὸ 'Ἐλλάδα...».

ΕΝΟΤΗΤΕΣ ΚΑΙ ΕΠΙΓΡΑΦΗ ΑΥΤΩΝ: Μολονότι είναι ρητορικός λόγος καὶ θὰ ἐπιθυμούσαμε νὰ διακρίνωμε τὴν κλασσική δομή του, πρόλογος — κύριον θέμα — ἐπίλογος, δύμας δὲν μᾶς δίνεται εὔκολα κάτι τέτοιο, γι' αὐτὸ προσφορώτερη είναι ἡ ἔξῆς διαίρεση:

α) «Τί γελάς... τῶν Ἑλλήνων»: Σπουδαῖοι ἀντιπρόσωποι καὶ ἐκπληκτικά δημιουργήματα τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος στοὺς διαφόρους τομεῖς.

β) «Διατὶ λοιπόν... καὶ κηρύττει»: 'Ἡ πολύτιμη καὶ μοναδικὴ συμβολὴ τῆς Ἑλλάδας στὸ χριστιανισμό.

γ) «Μίλησε... μία Ἑλλάδα»: Παράκληση στὸν Οὐρανὸ γιὰ νὰ συνεχίσῃ τὸ ἑλληνοχριστιανικὸ ἔγκώμιο.

ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ: Προτιμοῦμε νὰ τὸ ἐπεξεργασθοῦμε ἀδιαίρετα.

Γλωσσικὴ ἔρμηνεια: Ἡθελαν εἰσται (εἰσθαι, εἰναι) = θὰ ἡσαν. 'Οπωσδήποτε περίεργη ἔκφραση, ποὺ συνθήζετο δύμας στὴ λογία τῆς ἐποχῆς. Βασικὰ εἰναι ἡ ἀπόδοση τοῦ ἀρχ. εἰεν ἀν. Τὰ ἐκ τρίποδος = τὰ λόγια τῆς Πυθίας ἀπὸ τὸ μαντικὸ τῆς τρίποδα, ἐπομένως τὰ ἀλάθευτα, τὰ προφητικά, σὰ χρησμοὶ. ἡ Χριστώνυμος πολιτεία = δ χριστιανισμὸς (μὲ τὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ). Τὰ πλέα = τὰ πλείονα = τὰ περισσότερα. "Οσο γιὰ τὶς μὲ ἀστερίσκο λέξεις παραπέμπομε στὸ ἀναγνωστικὸ μας.

Πραγματικῶν ἔρμηνεια: Σατανικοὶ λύκοι: Εἰναι οἱ αἰρετικοί. Τὰ πραγματικὰ στοιχεῖα καὶ σὲ ὑπεραφθονία εἰναι ἔδω καὶ πολὺ ἐνδιαφέροντα: πλὴν δύμας, ἐπειδὴ πρόκειται γιὰ τὰ πρῶτα μεγέθη τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος, δφείλομε νὰ τὰ γνωρίζωμε ἀπὸ τὴ γραμματολογία, ιστορία καὶ ἐκκλησιαστικὴ ιστορία. 'Ωστόσο θὰ ἀσχοληθοῦμε μὲ τὰ λιγότερο γνωστά: 'Ἑλικών: βουνὸ τῆς Βοιωτίας, θρυλικὸ γιατὶ ἔθεωρεῖτο ἡ κατοικία τῶν Μουσῶν (τέτοια ἦταν καὶ ὁ Παρνασσός καὶ τὰ Πιέρια' ἔτοι «Ἑλικών» κατήντησε νὰ σημαίνῃ διεθνῶς ποιήσι. Εὐκλείδης: Περίφημος μαθηματικὸς ἀπὸ τὴ Σικελία (330—270 π.Χ.) — ἄλλος εἰναι ὁ Εὐκλείδης ἀπὸ τὰ Μέγαρα, δ Φιλόσοφος — στὴν ἀρχὴ ἔζησε στὴν Ἀθήνα κι ὑστερα στὴν Ἀλεξάνδρεια, ὅπου ἔδιδασκε γεωμετρία στὸ ἔκει «μουσεῖο» τῶν Πτολεμαίων. Θεωρεῖται παγκοσμίως ὁ πατέρας τῆς Γεωμετρίας μὲ τὸ περίφημο σύγγραμμα του «Στοιχεῖα». Γαληνός: Σπουδαῖος «Ἑλληνας Ιατρὸς τῆς ἀρχαιότητας (131—60; π.Χ.), ἀπὸ τὴν Πλέγαμο τῆς Μ. Ἀσίας· ἐσπούδασε καὶ φιλοσοφία καὶ περιηγήθη διδάσκοντας πολλὰ μέρη, ίδιως Ἀλεξάνδρεια, Κύπρο καὶ Ρώμη. Συνέγραψε πολλὰ καὶ σημαντικὰ Ιατρικὰ καὶ χειρουργικὰ ἔργα (ποὺ καὶ σῆμερα τὰ σέβεται ἡ Ιατρικὴ ἐπιστήμη), ποὺ μᾶς σώζονται περίπου 100. Τὰ «Ἀπαντά» του ἔξεδωτα τὸν περασμένον αἰώνα δ Γερμανὸς Κάμπι σὲ 20 τόμους. Τὸν κρατῆρα τῆς Ἐλένης: 'Ἡ ὁραία Ἐλένη, ἐκτὸς τῶν ὅλων προσόντων της, ἐφημίζετο δτὶ κατεσκεύαζε καὶ ὑπέροχα κατεύναστικὰ ποτὰ ἀπὸ βότανα. Βέβαια πολλοὶ μελετητὲς ὑποστηρίζουν τὴν ἀποψη δτὶ αὐτὴ τὴν πληροφορία τοῦ Ὁμήρου πρέπει νὰ τὴν ἐκλάθωμε σὰν ἀλληγορία, δηλαδὴ μᾶλλον ἡ δημοφιά της ἔδινε στοὺς γύρω της αὐτὴ τὴ θεραπεία καὶ τὴ γλυκύτητα. 'Ἀρειος Πάγος: Τὸ ξακουστὸ δικαστήριο τῶν ἀρχαίων Ἀθηναίων, ποὺ συνεδρίαζε στὸ λοφίσκο δίπλα στὴν Ἀκρόπολη. Στωικοὶ φιλόσοφοι: Σχολὴ Φιλοσοφικὴ (ἰδρύθη τὸν 3ο π.Χ. αἰώνα) στὴν Ἀθήνα ποὺ ἡ ἔδρα της ἦταν στὴν Ποικίλη στο ἄρχη. 'Ἀρχηγός της δ Ζήνων. Οἱ στωικοὶ ἔδιδασκαν τὴν ἀπάθεια καὶ τὴν ἀταραξία στὸ βίο. τοῦ σατανικοῦ κοσμοκράτορος: 'Ἐδῶ διστάζει κανεὶς τὶ ἔρμηνεια νὰ δώσῃ' προσέχοντας στὰ συμφραζόμενα ὑποθέτεις μήπως πρόκειται γιὰ κάποιον ειδωλολάτρη αὐτοκράτορα; 'Οχι. Μᾶλλον πρέπει νᾶναι

γενικῶς τὸ πνεῦμα τῆς εἰδωλολατρίας, ποὺ σφοδρά ἀντιμάχεται τῷ χριστιανισμῷ, ἡ δὲ ἴδιος διάβολος. Γαλαξίας μὲ τὸ γάλα τῆς Παρθενίας: "Ολοὶ βέθαισι ἔρομε κι ἔχομε δεῖ στὸν οὐρανὸν τὸ ἀστρικὸν νεφέλωμα τοῦ γαλαξίας μὲ τὰ 2 περίπου ἑκατομμύρια ἀστέρια: ἀλλ' ἐδῶ ὁ συγγρ. ἐκμεταλλεύεται τὴ λαϊκὴ δοξασία δτὶ αὐτῇ ἡ φωτεινὴ ζώνη εἶναι τὸ χυμένο γάλα τῆς Παναγίας... 'Ο λαὸς τὸν γαλαξία τὸν λέει καὶ Ἰορδάνη ποταμό.

Καλολογικά στοιχεία: Μὰ ἐδῶ δὲν χρειάζεται κόπος γιὰ νὰ ἀνακαλύψωμε τὰ καλαισθητικά μέσα καὶ τὰ στοιχεῖα τῆς ἔξωτερηκής δμορφιᾶς. Εἶναι τόσο ἄσθοντα καὶ ἐντυπωσιακὰ ποὺ κυριολεκτικά ἀδυνατοῦμε νὰ τὰ καταμετρήσωμε καὶ ταξινομήσωμε. 'Εδῶ ισχύει ἀπόλυτα κείνο τὸ περίφημο λατινικὸ ἀξιωματικό NULLA LINEA SINE DECU = καμμιά γραμμή χωρὶς στολίδι. Σχήματα: μεταφορές· ἥλιος τῆς σοφίας, τὸ φῶς τῶν Μουσῶν, ἔτρεχαν εἰς τὴν γλώσσαν οἱ μέλισσες, ἐμάδησεν δὲ Ἀπόλλων τές δάφνες, στολή τῶν ρητόρων, σφίγγοντας ἀστροπελέκι, τὰ σκότῳ τῆς πλάνης, φῶς τοῦ Εύαγγελίου, ἀκτίνες τῆς πίστεως, γάλα εὔσεβείας, τρικυμίες τῶν αἰρέσεων, ἀστραπές τῶν μαχαιριῶν, λιμένα ἀληθείας, ἀκτινοβόλος γλώσσα, ἀνθη ἀρετῶν, ἀνέμους διωγμῶν. Παρομοιώσεις: σὰν ἀστέρες, σκότος καὶ κάρβουνα, ὡς ἄλλος κέρβερος. Μὰ δὲ μετριοῦνται, δὲ μετριοῦνται, γιατὶ ἀπλούστατα δλο τὸ κείμενο εἶναι ἀπανωτές ἀντιθέσεις, συγκρίσεις, παραλληλισμοί, κλιμακώσεις... Πάντως δὲς προσπαθήσωμε νὰ σημειώσωμε κι ἄλλα σχήματα: ἐμψύχωναν τοὺς νεκρούς, ὑπερβολή, δλος - δλος φαίνεσαι μία 'Ελλάδα, κι αὐτὸς εἶναι ὑπερβολή· γλυκὺν ζυγόν, εἶναι δέξιμωρο, τὸ σκαφίδιον τοῦ Πέτρου (μεταφορά ὑπέροχη ποὺ καταντάει ἀλληγορία = τὸ πλεούμενο τοῦ Πέτρου, ἡ ἐκκλησία, γιατὶ θυμόβασθε ποὺ τοῦ εἴπε δὲ Χριστὸς «ἐπὶ ταύτην τὴν πέτραν στηρίξω τὴν ἐκκλησίαν μου»). Καὶ τώρα τὶ σωρὸς ρητορικῶν σχημάτων! (Μὴ ξεχνάμε δτὶ εἶναι συνάμα καὶ ρητορικὸ γύμνασμα τὸ κείμενό μας). «⁷Ω οὐρανέ, μίλησε», ἀποστροφή. Δίνουν ἐπίσης τόσο πάθος οἱ ἀπαναλήψεις: πόσους, πόσους, ποῦ, ποῦ, πάθεν, πόθεν. 'Αλλὰ καὶ μὲ τὶς ρητορικές ἐρωτήσεις (ποὺ εἶναι ἐδῶ ἀντὶ ἐντόνου καταφάσεως) τὶ γίνεται; 'Εμετρήσαμε 26 τέτοιες ἐρωτήσεις!...

'Επίσης δξιοπρόσεχτοι εἶναι «οἱ πληθυντικοὶ τῆς μεγαλειότητος» π.χ. «ποὺ οἱ 'Ακαδημίες, οἱ περίπατοι, οἱ 'Αρειοπάγοι, οἱ Λυκούργοι, οἱ Σόλωνες, οἱ Γρηγόριοι κλπ.». Φυσικὰ δὲν ἐλειψαν ἀπ' αὐτὸν τὸν ρητορικὸ χείμαρρο τὰ ἀσύνδετα σχήματα, ποὺ μὲ τὴν εὐκαίρια θυμίζουμε πώς εἶναι τὸ πιὸ εὔκολο καὶ βολικὸ ἐκφραστικὸ στοιχεῖο, μὲ τόσο δμως ἐντυπωσιακὸ ἀποτέλεσμα, νὰ τὸ χρησιμοποιῆ κανεὶς στὸ γραπτὸ του καὶ προφορικὸ λόγο. Π.χ. «οἱ 'Αθανάσιοι, οἱ Γρηγόριοι... οἱ Χρυσόστομοι». 'Απὸ τὰ ἐπίθετα δξιοπρόσεχτα εἶναι τὰ σύνθετα: χριστώνυμος, ἀθλοφόρων, ἀκτινοβόλον, ὑπέρφωτα, ἀστραπηφόρον. Πάντως πρέπει νὰ παραδεχθοῦμε δτὶ τὸ ἐντυπωσιακότερο ρητορικό του «εὕρημα» εἶναι ποὺ τοποθέτησε ἀντιμέτωπο στὰ πυρά τοῦ λόγου του ἔνα πρόσωπο, «τὸν φθονερὸ τῆς 'Ελλάδας». Κι ἔτσι, ἀποτεινόμενος (μὲ ρητορικές ἀποστροφές) συχνά πρὸς αὐτὸν, μᾶς παίρνει καὶ μᾶς δλόψυχα μαζὶ του ἀκροατές καὶ θεατές (νά, δημιουργεῖται κάτι σὰ θέατρο!).

Πάντως δφείλομε νὰ συμφωνήσωμε δτὶ τὸ κείμενο εἶναι ὑπερβολικὰ φορτισμένο μὲ φραστικὰ στολίδια, ἔτσι ποὺ γίνεται κουραστικὸ καὶ δυσκολοπαρακολούθητο· ἀλλ' ἀκόμη, ἀρκετὰ ἀπ' αὐτὰ δὲν εἶναι εὔστοχα, ἀλλ' ἀπλῶς μεγαλοστομίες χωρὶς ἀντίκρυσμα· π.χ. «ἀκτινοβόλον γλώσσαν, νὰ ραντίσης μὲ τές δάφνες, ἀστραπηφόρον πόλιν, δ 'Ομηρος ἦτον... ἡ κόρη τῶν Μουσῶν».

Συμπληρωματικά ἐδῶ προσθέτομε (γιὰ τὰ πραγματικά) δτὶ τὸ «⁷Ιριν μὲ

τὸ αἷμα» σημαίνει πάλι τὴ λαῖκὴ δοξασία ότι τὸ οὐράνιο τόξο ἔγινε ἀπὸ τὸ αἷμα τῶν μαρτύρων τῆς ἐκκλησίας.

Κεντρικὴ Ιδέα: 'Επιχειρεῖται ἐδῶ ἔνας ὡραῖος ἐπαινος στὸ ἑλληνικὸ πνεῦμα πού, σ' ὅλες τὶς ἐποχές καὶ σ' ὅλους τοὺς τομεῖς τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῆς δημιουργικῆς δράσεως, ἔδωσε τὴν πολύτιμη καὶ ἀνυπολόγιστη συμβολὴ του.

ΑΛΛΑ ΝΟΗΜΑΤΑ - ΙΔΕΕΣ: α) 'Ο ἑλληνισμὸς δὲν ἀντιστρατεύθηκε στὸ χριστιανισμό, ἵσα ἵσα τοῦ πρόσφερε σπουδαῖα στοιχεῖα, τὴ γλῶσσα καὶ τὸν φιλοσοφικὸ του ἔξοπλισμό.

β) Μὲ τὴ σειρὰ του ὅμως κι ὁ χριστιανισμὸς συμπλήρωσε τὸν ἑλληνισμὸ σὲ ἀνθρωπισμὸ καὶ ἡρωικὸ πνεῦμα, ἔτοι ποὺ συμπορεύονται καὶ οἱ δυὸ δημιουργικὰ σὰν ἑλληνοχριστιανικὸς πολιτισμός, φαινόμενο ποὺ εἶναι δ, τι ὠραιότερο καὶ θαυμασιότερο ἔδωσε γενικῶς ὁ κόσμος.

ΓΛΩΣΣΑ: Εἶναι ἡ γραπτὴ γλῶσσα τῶν προοδευτικῶν λογίων τῆς ἐποχῆς τῆς τουρκοκρατίας· δηλαδὴ κάτι ἀνάμεσα αὐτῆς, ποὺ ἀργότερα λέγομε «καθαρεύουσα», καὶ τοῦ λαϊκοῦ (δημοτικοῦ) γλωσσικοῦ ίδιώματος.

ΥΦΟΣ: "Α, ἐδῶ καιρὸς πιὰ νὰ χρησιμοποιήσωμε καὶ ἄλλα ἐπίθετα — ὅχι τόσο συνηθισμένα γιὰ τὸ ὑφος — ὅπως μεγαλόπρεπο, ὑψηλό, τελετουργικό, περίτεχνο. Καθὼς ὅμως εἴπαμε στὰ «καλολογικὰ στοιχεῖα» ἡ κατάχρηση καὶ ἡ ὑπερφόρτωση ἀπὸ ἐκφραστικὰ στολίδια δίνουν ἔναν ὑπερβολικὸ ρητορισμὸ καὶ στόμφο καὶ μιὰ «ἐπιτήδευση» ποὺ μᾶλλον βλάπτει τὸ νόημα.

ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΗ ΕΡΜΗΝΕΙΑ: Μὰ τὸ πατριωτικὸ συναίσθημα καὶ ἡ ἔθνικὴ μας ὑπερφάνεια παίρνουν ἔξαρση καὶ κραταίωση ἀπὸ τοῦτο τὸ ἀνάγνωσμα γιατὶ κυριολεκτικὰ δὲν εἶναι καμμιὰ γραφμή του ποὺ νὰ μὴν ἐπενεργῇ στὴν ψυχή μας ἐκρηκτικά, συγκλονιστικά. Γιατὶ πῶς νὰ τὸ κάνωμε; δὲν εἶναι λίγη ἡ τιμὴ νὰ ἔχῃς τὴ συναίσθηση πῶς εἶσαι καὶ σὺ ἔνα μόριο αὐτοῦ τοῦ λαμπροῦ «γαλαξία» ποὺ λέγεται ἑλληνισμός! "Ομως παράλληλα, θὰ ἥταν ψέμα νὰ μὴ τὸ δημολογήσωμε, δοκιμάζομε καὶ πίκρα πολλὴ κι ἔνα βαθὺ παράπονο μᾶς πνίγει, κάτι ποὺ ξεχειλίζει σὰν τραγικὴ διαμαρτυρία: 'Ἡ Ἐλλάδα, αὐτὸς τὸ περιούσιο ἔθνος, αὐτὸς ὁ εὐεργέτης τῆς ἀνθρωπότητας, πυκνά — συχνὰ στὴν ἴστορία του, καὶ ιδίως σήμερα, νὰ παίρνη τέτοια πληρωμὴ ἀπὸ τοὺς συγχρόνους «πολιτισμένους»! 'Αντὶ τοῦ μάνια χολήν!

ΑΦΟΡΜΕΣ ΓΙΑ ΑΣΚΗΣΗ ΚΑΙ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ: α) 'Αξιομνημόνευτες φράσεις: 'Υπάρχει δῶ μέσα τόσος λεκτικὸς πλούτος ποὺ μπορεῖς εὐκολώτατα νὰ κορφολογῆς ἐκλεκτὰ φραστικὰ ἀνθη καὶ νὰ τὰ χρησιμοποιῆς ἀνάλογα' π.χ. «τὰ λόγια ὡς τὰ ἐκ τρίποδος», γιὰ κείνους ποὺ λέμε διτὶ ἀποφαίνεται «ἀπὸ καθέδρας» ἢ διτὶ «αὐτὸς ἔφα». «Ποτὰ θαυμαστότερα ἀπὸ τὸν κρατῆρα τῆς Ἐλένης». «Καὶ τόσους νέους Ἀδάμ χωρὶς ἀμαρτίαν καὶ πταίσμα». 'Ἀλήθεια, σκέψητεται κανεὶς διτὶ αὐτὸς ταιριάζει γιὰ τὰ σύγχρονα νιάτα — ἀν βέθαια τὰ ἀγαπάμε — πού, μολοντὶ μὲ τὴν «ἀδαμισάν περιβολήν» των, εἶναι πολὺ ἀθωότεροι τοῦ 'Ἀδάμ...». "Αν δὲ Ἐωσφόρος σὲ ἔγδυσεν ἀπὸ τοὺς ἀγγέλους, τὸ ἑλληνικὸν γένος τόσους καὶ τόσους ἀγίους σοῦ ἔδωκεν". Τὰ σχόλια περιττεύουν...

β) Μὲ τὴν εὐκαρία ποὺ μᾶς ἀραδιάστηκαν τὰ λαμπρά ἑλληνικὰ ὀνόματα, τὰ πρῶτα ἑλληνικὰ πνευματικὰ μεγέθη, θὰ ἥταν πολὺ ἐνδιαφέρον νὰ κάνωμε προσκλητήριο στὴ μνήμη μας δλων τῶν μεγάλων Ἐλλήνων — γιατὶ ἐδῶ λίγοι

κατονομάζονται— συστηματικά κατά κατηγορίες. Δέν είναι δύσκολο καὶ ἐνοχλητικό, τὴ στιγμὴ ποὺ τὸ τόσο ἀνθεκτικό μυαλὸ τῶν παιδιῶν κρατάει σειρὲς δλόκληρες καὶ ἀτελεύτητες ἀπὸ ίνδαλματα τοῦ ποδοσφαίρου καὶ ἀσήμους ἀντιπροσώπους τῆς 7ης τέχνης!...

γ) Βέβαια γιὰ τὸ «έλληνικό φαινόμενο» καὶ τὴν Ἑλληνικὴ δόξα ἔχουν γραφῆ τόσα ἔγκωμια καὶ ὑμητικὲς κρίσεις ἀπὸ δικούς μας καὶ ἔνους· τώρα λοιπὸν δίνεται τὸ κέντρισμα ν' ἀσχοληθῆ κανεῖς μὲ τὴν περισυλλογὴ τέτοιων... ψηγμάτων χρυσοῦ· π.χ. δι μεγάλος ρωμαῖος ποιῆτης 'Οράτιος συνιστᾶ στοὺς νέους (VOS EXEMPLARIA GRAECA NOCTURNA VERSATE MANU, UERSATE DURNA = σεις τὰ Ἑλληνικὰ παραδείγματα (συγγράμματα) νύκτα καὶ ἡμέρα νὰ ἔξυλλιζετε». Οἶδος ἐπίσης γράφει «νικηθέντες οἱ 'Ἑλληνες ἐνίκησαν τὸν κατακτητὴν καὶ εἰσήγαγον εἰς τὸ ἄγροικὸν Λάτιον τὰς τέχνας καὶ τὰ γράμματα = ... IN AGRESTUM LATIUM ARTES ET LITTERAS INTULENT». Ο Γκαΐτε εἶπε «ὅτι είναι δι νοῦς καὶ ἡ ψυχὴ γιὰ τὸν ἀνθρωπὸ εἰναι ἡ 'Ἑλλὰς γιὰ τὴν ἀνθρωπότητα». Ο Ἰσοκράτης «Ἐλληνας καλοῦμεν πάντας τοὺς ἡμετέρας παιδείας μετέχοντας». Ο Βησσαρίων «ἡμερον τὴν φύσιν, τὸ τῶν 'Ἑλλήνων ἔστι γένος· ἐπιμελητικὸν ἀρετῆς, μιμητικὸν τοῦ καλοῦ, φύσει γενναῖον τε καὶ φιλότιμον, πρὸς πᾶσαν παιδείαν ἔτοιμόν τε καὶ πρόχειρον». 'Αλλ' ἀς σταματήσωμε· μετριοῦνται τὰ ἔγκωμα στὴν 'Ἑλλάδα;

δ) 'Ωστόσο θὰ ἥταν ὀραῖο γύμνασμα νὰ ἐπιχειροῦσε δι μαθητῆς νὰ συνθέσῃ ὅμινο — σὲ μορφὴ ἑκθέσεως — στὴν 'Ἑλλάδα, κι ὅλλος ποίημα σὲ μορφὴ ὕδης. Μά τέλος νομίζομε πῶς τὸ πιὸ ἀναγκαῖο θὰ ἥταν, στὸ στύλο τοῦ κειμένου μας, τοῦ ρητορικοῦ ἔγκωμίου τοῦ Φρ. Σκούφου, ὅλλὰ πιὸ ἔντονα καὶ συγχρονισμένα, νὰ συνθέσῃ μιὰ δυνατὴ πένα πεζογράφημα σὰν αὐτὰ ποὺ λέμε «ἀνοικτὴ ἐπιστολὴ»· κι αὐτὴ ν' ἀπευθύνεται καὶ νὰ κατακεραυνώνη τοὺς «ἰσχυροὺς τῆς γῆς», ποὺ ἀφήνουν τὴν 'Ἑλλάδα, τὴν κορώνα τοῦ κόσμου, νὰ ὑθρίζεται ἀπὸ τοὺς σύγχρονους 'Ἀττίλες!...

ΕΙΔΟΣ ΛΟΓΟΤΕΧΝΗ: Είναι λόγος πανηγυρικὸς ἢ ἔγκωμιαστικός. 'Ασφαλῶς γνωρίζομε δτι, δπως στὴν ἀρχαίᾳ ρητορικῇ, ἔστι καὶ στὴ νεώτερη ἰσχύει ἡ κλασσικὴ διαίρεσί της σὲ λόγους δικανικούς, συμβουλευτικούς (προτρεπτικούς) καὶ πανηγυρικούς (ἐπιδεικτικούς).

ΠΕΡΙΟΔΟΣ: 'Απὸ πολὺ γενικὴ ἀποψιὴ ἡ συγγραφικὴ παραγωγὴ τοῦ συγγραφέα μας ἀνήκει στὴ λεγόμενη 3η περίοδος (1453—1821), ἢ δποία, καθὼς φαίνεται ἀπὸ τοὺς αἰώνες ποὺ ἀντιπροσωπεύει, είναι βέβαια πολὺ πλούσια καὶ ποικίλη. Ειδικότερα δύμως ἐδῶ πρόκειται γιὰ τὴν «πεζογραφία — καὶ μάλιστα ἔκτος τοῦ ἔλλαδικοῦ χώρου — τῆς μετακρητικῆς περιόδου» (1660—1821).

ΓΕΝΙΚΗ ΕΝΤΥΠΩΣΗ: «Κομμάτι δυνατό καὶ πολὺ ἐνδιαφέρον, ἀφοῦ ἔχει ἐπίκεντρο καὶ στόχο τὸ Ἑλληνικὸ μεγαλεῖο. Βέβαια καθὼς προείπαμε δὲ χρειαζόταν τόσος φραστικὸς φόρτος, γιατὶ κουράζει τὸ μελετητὴν ὅλην δωτόσον, παρὰ τὶς ἀδυναμίες του, είναι ἔνα κείμενο ποὺ πυρπολεῖ τὶς ψυχές μας μὲ τὴν καυτερὴν οὐσία τῆς πιὸ δοξασμένης πατρίδας τοῦ κόσμου, ἀπ' ἐκεῖνα ποὺ μᾶς θυμίζουν τὸ φλογερὸ βαλανωρίτικο λόγο «κρύθω γιὰ σὲ πατρίδα μου στὰ σπλάχνα χαλασμό!».

ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΑ: Γεννήθηκε τὸ 1644 στὴν Κυδωνία τῆς Κρήτης, ἀλλ' ἡδη ἀπὸ ἐνὸς χρόνου νήπιο ἔζησε στὴν Ἰταλία. 'Ακολούθησε τὸ ιερατικὸ στάδιο καὶ ἐδίδαξε Φιλόσοφια καὶ Θεολογία στὴ Βενετία. Βέβαια είργασθη πολὺ γιὰ τὴ δυτικὴ προπαγάνδα (καθολικὸς Ιε-

ρέας ήταν), διλλά παράλληλα παρέμεινε άναμεσα στους άντιπροσώπους τοῦ ἀποδήμου ἐλληνισμοῦ καὶ τῆς διασπορᾶς μιὰ φλογερὴ ἐλληνικὴ συνείδησι, μὲ μίσος ἀσθεστο κατὰ τοῦ Τούρκου. 'Ο Σκούφος δὲν εἶναι πολυγράφος. Βασικό του ἔργο εἶναι ή "ρητορική" (ποὺ εἶναι κυρίως ἐκκλησιαστική), σε γλώσσα καθομιλιώμενη τῆς ἐποχῆς. 'Επίσιμης ἔκαμε κι' ἔνα ἐπιστολάριο (συλλογὴ ἐπιστολῶν καὶ τεχνικὴ τοῦ ἐπιστολικοῦ εἰδους), ποὺ δώμας ἔμεινε ἀνέκδοτο. "Αγνωστον εἶναι ποῦ καὶ πότε ἀπέθανε δ. Φ. Σ..

Ἐκ τῶν κπρυγμάτων τοῦ Κοσμᾶ τοῦ Αἰτωλοῦ

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑ: Κήρυγμα εἶναι ή ἀνάλυση κι ἔρμηνεία τοῦ θείου λόγου καὶ τῶν διδασκαλιῶν τοῦ Χριστοῦ. Τὸ κήρυγμα στὴν πρώτη Ἐκκλησίᾳ ἦταν μέρος τῆς λειτουργίας καὶ γινόταν ἀπὸ τοὺς ἐπισκόπους καὶ τοὺς πρεσβυτέρους. Σήμερα τὸ κήρυγμα τοῦ θείου λόγου γίνεται ἀπὸ εἰδικὰ πρόσωπα, τοὺς Ἱεροκήρυκες, ιδιαίτερα τὴν Κυριακή ἡ τις μεγάλες γιορτές. Οἱ Ἱεροκήρυκες παίρνουν ἀφορμὴ ἀπὸ μερικὰ θέματα τῆς Ἀγίας Γραφῆς ἢ καὶ τὸ Εὐαγγέλιο καὶ κάνουν ἀνάλυσην πάνω στὸ νόημα τῶν κειμένων τούτων, ὅστε καὶ οἱ πιὸ ἀπλοὶ καὶ ἀπαίδευτοι ἀνθρώποι νὰ κατανοήσουν τὸ θεῖο λόγο. Κήρυγμα μπορεῖ νὰ κάνῃ κι ἔνας λαϊκὸς ἀνθρωπός, ἀρκεὶ νὰ ἔχῃ πάρη εἰδικὴ ἀδεια ἀπὸ τὴν Ἐκκλησία.

Τὸν καὶρὸ τῆς Τουρκοκρατίας καθετὶ τὸ πολιτιστικὸ ἔργο ἡ μαρανόταν μὲ διαταγὴ τῶν ἀμόρφωτων κατακτητῶν ἡ γινόταν κρυφὰ καὶ στὸ σκοτάδι. 'Η ἀπαγόρευση τῶν Τούρκων γύρω ἀπὸ τὰ θρησκευτικὰ καὶ ἐκπαιδευτικὰ θέματα τοῦ ὑπόδουλου ἐλληνισμοῦ μέρα μὲ τὴ μέρα γινόταν καὶ πιὸ ἀγρια καὶ πιὸ ἀποτρόπαιη. Κάποιος ἐπρεπε νὰ ἀναλάβῃ τοῦτο τὸ βαρὺ κι ἐπικίνδυνο ἔργο, τῇ διαφώτιση δηλ. γύρω ἀπὸ τὰ θρησκευτικὰ καὶ ἐκπαιδευτικὰ θέματα. Καὶ αὐτὸς ἦταν δ. Κοσμᾶς δ. Αἰτωλός.

ΝΟΗΜΑ ΤΩΝ ΚΗΡΥΓΜΑΤΩΝ ΤΟΥ: α) 'Ο σκοπὸς τοῦ κηρύγματός μου. Μιλάει στὴν ἀρχὴ γιὰ τὴν πατρίδα του, τὴν οἰκογένειά του καὶ τὴν πίστη του στὸ Χριστό. Στὴ συνέχεια λέει ὅτι παρακαλεῖ τὸ Χριστὸ νὰ τὸν ἀξιώσῃ νὰ νικήσῃ τὸν κόσμο, τὴ σάρκα καὶ τὸ διάθολο καὶ νὰ τὸν ἀξιώσῃ νὰ χύσῃ τὸ αἷμα του γιὰ τὴν πατρίδα, δπως ἔκεινος ἔχουσε τὸ αἷμα του γιὰ τὴν ἀγάπη τοῦ ἀνθρώπου. "Αν μποροῦσε, πρόσθεσε, νὰ ἀνεῳχῃ ψηλὰ στὸν οὐρανό, γιὰ ν' ἀκούγεται ἀπὸ δλο τὸν κόσμο, θὰ ἔλεγε πώς δ. Χριστός μας εἶναι Υἱὸς καὶ Λόγος τοῦ Θεοῦ καὶ Θεὸς ἀληθινός.

β) Περὶ ἐλεημοσύνης. Συμβουλεύει τοὺς χριστιανούς νὰ κάνουν ἐλεημοσύνη, ποὺ εἶναι θεάρεστο ἔργο, καὶ νὰ συμπονοῦν τοὺς ἀνθρώπους ποὺ ἔχουν ἀνάγκην ἀπὸ ψυχικὴ συμπαράσταση. Μὲ γλυκὰ λόγια πρέπει νὰ γίνεται ἡ ἐλεημοσύνη καὶ ἡ συμπόνια. Πάντοτε πρέπει νὰ ἔχουν στὸ μυαλό τους τὸ θάνατο καὶ νὰ εἶναι ἔτοιμοι, γιὰ νὰ τὸν δεχτοῦν. Νὰ μὴν εἶναι δηλ. μαλωμένοι μὲ τοὺς συνανθρώπους τους καὶ κάθε τόσο νὰ ἔξοιλογοῦνται καὶ νὰ μεταλαβαίνουν.

γ) Περὶ φιλεργίας καὶ πλούτου. Πρέπει νὰ ίκανοποιοῦνται, μόνον ὅταν βγάζουν τὸ ψωμί τους μὲ τὸν ἰδρῶτα τοῦ προσώπου τους, γιατὶ τότε εἶναι εὐλογημένο. Νὰ δίνουν καὶ στοὺς φτωχούς. "Αν ζῇ κανεὶς μὲ τὶς ἀδικίες καὶ μὲ τὶς ἀρπαγές, πρέπει νὰ περιμένῃ τὴν τιμωρία, γιατὶ τὰ χρήματα ποὺ προέρχονται ἀπὸ τὴν ἀδικία εἶναι φωτιὰ καὶ τὸν κατένε. Δὲν πρέπει ἀκόμη νὰ διαθέτουν πολλὰ χρήματα γιὰ τὰ φαγητά τους ἢ γιὰ τὰ φορέματά τους, ἀλλὰ νὰ περιορίζωνται στὰ ἀπαραίτητα καὶ τὰ ὑπόλοιπα νὰ τὰ διαθέτουν γιὰ τοὺς φτωχούς. Αὐτὸδ εἶναι τὸ μεγάλο χρέος τους καὶ τὸ χρέος δλων μας.

δ) Κυριακὴ ἀργία. Πρέπει νὰ χαιρόμαστε τὴν ημέρα τῆς Κυριακῆς. 'Αφοῦ ἐργαστήκαμε ἔξι γιὰ τὰ μάταια καὶ γήινα πράγματα (τροφὴ κι ἐνδυμασία),

πρέπει τὴν Κυριακή νὰ τὴν ἀφιερώνωμε στὸν Κύριο, νὰ σκεφτόμαστε τὶς ἀμαρτίες μας, τὸν Παράδεισο, τὴν ψυχὴ μας καὶ ὅχι νὰ ἔχωμε μοναδικὸ σκοπὸ μας τὸ πολὺ φαγητό. Δὲν πρέπει ἀκόμη νὰ δουλεύωμε τὶς Κυριακές, γιατὶ τὸ κέρδος τῆς Κυριακῆς εἶναι καταραμένο. Καὶ δὲν πρόκειται νὰ δουλέψωμε πάνω σὲ προϊόντα (νὰ πουλήσωμε), γιατὶ ἀλλιῶς θὰ σαπίσουν, πρέπει τὸ κέρδος ἐκεῖνο τῆς Κυριακῆς νὰ τὸ διαθέσωμε γιὰ ἐλεμημοσύνη.

ε) Ἡ σπουδὴ τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης εἰς τὸ σχολεῖον. 'Ο Κοσμᾶς ὁ Αἰτωλὸς ἔδειχνε μεγάλη φροντίδα γιὰ τὴ μόρφωση τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ. 'Αφοῦ ἡ Ἔκκλησία μας εἶναι Ἑλληνική, τὸ γένος μας Ἑλληνικό, πρέπει καὶ οἱ "Ἐλληνες νὰ σπουδάζουν τὴν Ἑλληνικὴ γλώσσα, γιὰ νὰ μποροῦν νὰ καταλαβαίνουν, δσα λέει ἡ Ἔκκλησία μας. Κι εἶναι καλύτερο νὰ ἔχωμε στὸ χωριό μας ἕνα σχολεῖο παρὰ νὰ ἔχωμε βρύσες καὶ ποτάμια καὶ νὰ μᾶς λείπῃ τὸ σχολεῖο. Δὲν πρέπει νὰ κουβεντιάζουν, τοὺς ἔλεγε, ἀρθανίτικα στὸ σπίτι καὶ πουθενά. Τέλος προσπαθοῦσε μὲ κάθε τρόπο νὰ μάθῃ στοὺς "Ἐλληνες τὴν ἀνάγκη νὰ μιλοῦν τὴν Ἑλληνική, γιατὶ ἡ ἀρθανίτικη γλώσσα ἔδινε κι ἔπαιρνε στὰ χρόνια τῆς σκλαβιᾶς, ἀφοῦ ὁ βάρθαρος δὲν ἐμπόδιζε τὴν ἔξαπλωσὴ τῆς.

ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ: Στὸ μάθημά μας ὑπάρχουν πέντε ἐνότητες¹ σὲ κάθε μιὰ ὁ Αἰτωλὸς ἔχει κι ἔνα ιδιαίτερο νόημα. 'Επιμένει σὲ ἔνα ξέχωρο θέμα ποὺ νόμισε ὀπαραίτητο νὰ ἔξηγήσῃ στὸν ὄγράμματο "Ἐλληνα τῆς ὑπαίθρου. Μὲ πόνο ψυχῆς ἔθλεπε τὴ Ρωμιούνη νὰ κινδυνεύῃ νὰ πέσῃ στὸ μεγάλο κακὸ τῆς Ἑισιλαμίσεως καὶ ἀνέλασθε σκληρὸ ἀγῶνα γιὰ τὴ διαφώτισὴ του. "Αρχισε λοιπὸν νὰ κατηχῇ καὶ νὰ συμβουλεύῃ. Θά προσπαθήσῃ νὰ ξεκαθαρίσῃ στὸ μυαλὸ τῶν ραγιάδων, τί εἶναι ἡ θρησκεία μας, ὁ Χριστὸς καὶ γιατὶ σταυρώθηκε. Προσπαθεῖ νὰ τοὺς συνηθίσῃ στὸν ὑποφεύγουν τὶς κακίες τοῦ κόσμου, τῆς σάρκας καὶ τοῦ διαβόλου καὶ νὰ τοὺς ξυπνήσῃ τὸ πατριωτικὸ συναίσθημα² βάλθηκε νὰ διδάξῃ σὲ κάθε Ἑλληνικὴ ψυχή, δπως λέει καὶ ὁ ποιητὴς «τὶ ἔχασε, τὶ ἔχει, τὶ τῆς πρέπει».

'Ακόμη θέλει νὰ τοὺς μάθῃ νὰ ἔλεοῦν τοὺς φτωχούς. Πολλοὶ ήταν τότε οἱ γαιοκτήμονες, ποὺ ἀπὸ ἔλλειψη πατριωτικῆς μορφώσεως ἔθλεπαν τοὺς φτωχούς σὰν «ἄχθος ἀρούρης» καὶ δὲν τοῦ ἔδιναν σημασία καὶ πόλλοι ἀπὸ αὐτοὺς ὑπῆρχε κίνδυνος ἡ νὰ ἀλλαξιοπιστήσουν ἡ καὶ νὰ πεθάνουν. Καὶ ἡ πατρίδα ἥθελε ὅλα τὰ παιδιά της³ ὁ καιρὸς πλησίαζε κι εἶχε ἀνάγκη ἀπὸ δλα τὰ παιδιά της. 'Ο Αἰτωλὸς ἐτοίμαζε τὸ ραγιά νὰ δεχτῇ τὸ εὐάγγελιο τῆς λευτεριᾶς, ποὺ δὲν ήταν, μὲ τὴ θεία του διαίσθηση, εἶχε δεῖ νὰ ἔρχεται μὲ γρηγοράδα. Μοναδικὸ του λοιπὸν σκοπὸ εἶχε βάλει νὰ ξαναφέρῃ τούς, έστω καὶ λίγους παραστρατημένους, στὸ δρόμο τῆς πατρίδας καὶ τῆς θρησκείας.

Μὲ κάθε τρόπο προσπάθησε νὰ τοὺς τονίσῃ τὴν ἀξία τῆς δουλειᾶς. "Ετοι θὰ ἀπαλλαγοῦν ἀπὸ τὴ φτώχεια καὶ θὰ εἶναι ἐλεύθεροι οἰκονομικά, ὡστε νὰ μὴν εἶναι στὰ δίχτυα τῶν Τούρκων ἀπὸ ἔλλειψη χρημάτων. 'Ακόμη ἐτόνιζε νὰ ἀποφεύγουν νὰ ἀδικοῦν⁴ καὶ φαίνεται πῶς γίνονταν ἀδικίες σὲ φτωχούς, σὲ χῆρες καὶ δρφανά. Τέλος τοὺς δίδασκε νὰ μὴν ἔχουν μοναδικὸ τους σκοπὸ τὴ διατροφὴ τῆς σάρκας, ἀλλὰ καὶ νὰ προσέχουν τοὺς φτωχούς. Κάθε τόσο ἀναφέρεται στὸ θέμα τῶν φτωχῶν δὲν οὐδὲν γιὰ τοὺς λόγους ποὺ εἴπαμε πάρα πάνω.

Στὸ πρόγραμμα τῆς διδασκαλίας του εἶχε τὴ θρησκευτικὴ διαπαιδαγώγηση τῶν σκλάβων 'Ελλήνων, γι' αὐτὸ τοὺς ἀπαγόρευε νὰ δουλεύουν τὶς Κυριακές, δπως ἔκαναν οἱ 'Εθραίοι, ἀλλὰ νὰ πηγαίνουν στὶς ἔκκλησιές, δπου ήταν ἔκκλησιά. Τὸ κέρδος τῆς Κυριακῆς, τοὺς ἔλεγε, εἶναι τοῦ πονηροῦ.

Τέλος φρόντιζε μὲ κάθε τρόπο νὰ τοὺς κάνῃ νὰ πιστέψουν στὴν ἀνάγκη τῆς μορφώσεως καὶ ἐκπαιδεύσεως στὴν Ἑλληνικὴ γλώσσα. Δὲν ἔπειτε, τοὺς

έλεγε νά μιλούν άρθανίτικα, γιατί ή γλώσσα ή προγονική τους ήταν ή έληνική.

Γλωσσικῶν ἔρμηνεια: "Ετοιμοι καὶ διωρθωμένοι (ἀπὸ πλευρᾶς χριστιανικῆς) : 'Ἐξομολόγηση, Θεία Κοινωνία, ἀγάπη, ὀνεικακία κλπ. Διάφορον, τό: κέρδος, ώφέλεια. δτι φωτιά εἶναι = διότι εἶναι φωτιά...' Ασπρα, τὰ (μεσν. ἀσπρον ούδ. τοῦ ἐπιθ. ἀσπρος) : τὰ χρήματα. 'Αφωρισμένα (ἀφορίζω) = καταραμένα (ἀφορεστικό, τό καὶ ἀφορισμός, δ = ποινὴ ἀποκλεισμοῦ ἀπὸ τὴν ἐκκλησία. Σχολάζωμεν = νά διακόπτωμεν τὴν ἐργασίαν, νά ἀναπαυόμεθα. Πραγματεύομαι = ἐμπορεύομαι.

Πραγματικῶν ἔρμηνεια: 'Αγίου "Αρτης: 'Επισκόπου "Αρτης. 'Ο δεσπότης μιᾶς περιφέρειας δνομάζεται ἄγιος' δηλ. ἀπὸ τὰ δρια τῆς 'Επισκοπῆς "Αρτης ως τὸ 'Απόκουρο. "Αρτα, ή: (ἄρτος: ψωμί, γιατί ἀπὸ τὴν "Αρτα ἐσιτίζονταν οἱ πόλεις καὶ τὰ χωριά τῆς 'Ακαρνανίας καὶ 'Ηπείρου), ή ('Αργιθέα) "Αρτα (ἀπὸ παραφθορά) ή "Αρσαχθος) "Αρατθος) "Αραχθα) "Αραχτα) "Αρτα). 'Η "Αρτα εἶναι ὅμορφη παλιά πόλη τοῦ δμώνυμου νομοῦ ἀπλωμένη στὸν κάμπο της πού 'ναι κατάφυτος ἀπὸ δπωροφόρα δέντρα. 'Η ιστορία της ἀρχίζει ἀπὸ τὰ μυθικά ἀκόμη χρόνια καὶ ήταν σημαντικὸς κόμβος στὴν ἀρχαία ἀλλὰ καὶ στὴ νεώτερη ἐποχὴ (τουρκοκρατία) καὶ σήμερα ποὺ ἔχει ἔξελιχθη σ' ἔνα πλούσιο καὶ σημαντικό οἰκονομικό κέντρο. "Εχει μουσείο καὶ παλιές ἐκκλησίες ('Αγίας Θεοδώρας, πολιούχου), Παρηγορίτισσας, 'Αγίων Θεοδώρων, Βασιλείου. ηνή Βλαχέρνας, Κατωπαναγιάς κλπ. Περίφημο ἔγινε τὸ Γεφύρι τῆς "Αρτας (βλέπε τὸ σχετικό δημοτικό τραγούδι). 'Απόκουρον, τό: ἀρματολίκι τῆς Αιτωλίας, Β.Α. τῆς ἐπαρχίας Τριχωνίδας. Είχε ἔξι πλουσιότατα τότε μοναστήρια καὶ ἕκεινο τῆς 'Αγίας Παρασκευῆς ήταν πολιτικό κέντρο στὴν 'Επανάσταση. Στὰ χρόνια τοῦ Καποδιστρια τὸ 'Απόκουρο ἔγινε ἐπαρχία, ἀργότερα δῆμος ἔγινε δημογεροντία 'Αποκούρου. 'Η λέξη ζως προέρχεται ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους Κουρῆτες, δπως λέγονταν οἱ παλιοὶ κάτοικοι τῆς Αιτωλίας. 'Αρθανίτικα, τὰ = ἡ ἀλθανική γλώσσα.

Καλολογικά στοιχεῖα: 'Επίθετα: Ψεύτικη, γήινη, μάταιη, ἀμαρτωλός, χειρότερος, εὐσεβεῖς, δρθόδοξοι, ἀξιος, ψυχικήν, σωματικήν, ἀληθινός, γλυκός, ἔτοιμοι, ἀληθινόν, αἰώνιον, ἀδικον, πολύτιμα, ύψηλά, ἀρκετόν, ἐπίλοιπα κλπ. Σύνθετα: Καταδέχεται, εύσπλαχνίαν, πολυτρώγωμεν, πολύτιμα, πολυπίνωμεν κλπ. Μεταφορές: Καθαρίση, λόγος γλυκός, μέλι καὶ ὅχι φαρμάκι, διωρθωμένοι, ἀγοράζεις τὸν παράδεισον, φωτιά εἶναι καὶ σᾶς καίουν, δλα τὰ ἀμαρτήματα εἰς τὸν λαϊμόν μου κλπ. 'Ασύνδετα: 'Ο πατέρας μου... χριστιανοί. Είμαι λοιπὸν καὶ ἔγώ... καὶ Θεοῦ. Τὸν κόσμον... τὸν πειρασμόν. Τὸν θάνατον... καὶ πολυπίνωμεν. Μείωση ή ταπείνωση: Εἶναι λοιπὸν καὶ ἔγώ... διά τὴν εύσπλαχνίαν Του.

ΝΟΗΜΑΤΑ: 1) 'Ο Χριστός ἀπὸ εύσπλαχνία δέχεται καὶ τοὺς ἀμαρτωλοὺς κοντά Του.

2) 'Ο Χριστός εἶναι ή ἀσφαλής πηγή, γιὰ νά μᾶς καθαρίσῃ ἀπὸ τὶς ἀμαρτίες μας.

3) Τρεῖς εἶναι οἱ μεγάλοι ἔχθροὶ τοῦ χριστιανοῦ: δ κόσμος, ή σάρκα καὶ δ πειρασμός.

4) 'Ο θάνατος γιὰ τὴν πατρίδα εἶναι εύλογημένος ἀπὸ τὸ Θεό.

5) 'Ο Χριστός εἶναι δ Υιός καὶ λόγος τοῦ Θεοῦ καὶ Θεός ἀληθινός.

6) 'Η ἐλεημοσύνη εἶναι θεάρεστο ἔργο.

7) Μιὰ καλὴ κουβέντα στὸ δυστυχισμένο ἀξίζει δσο κι ἔνα σακούλι χρυσάφι.

- 8) Ό χριστιανός είναι πάντοτε έτοιμος νά διλλάδη τήν πρόσκαιρη και μάταιη τούτη ζωή μέ τήν άλλη, τήν αιώνια.
- 9) Μέ τά χρήματα τῆς ἐλεημοσύνης ἀγυράζει δ χριστιανός τὸν Παράδεισο.
- 10) Τὰ χρήματα τῶν ἀδίκων καὶ κλεφτῶν είναι καταραμένα.
- 11) 'Ο πλούτος είναι εὔκαιρια γιάθεάρεστα ἔργα κι ὅχι γιάσπατάλες.
- 12) «"Εξ ήμέρας ἔργα καὶ ποιήσης πάντα τὰ ἔργα σου τῇ δὲ ήμέρᾳ τῇ ἑδόμῃ Σάββατα Κυρίῳ τῷ Θεῷ σου».
- 13) Τὴν Κυριακὴν δ χριστιανός ἀφιερώνει στὸν Κύριο.
- 14) «Καλύτερα, ἀδελφέ μου, νά ἔχης ἐλληνικὸν σχολεῖον εἰς τὴν χώραν σου παρά νά ἔχης βρύσες καὶ ποτάμια».

ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΙΔΕΑ: Καλύτερα, ἀδελφέ μου, νά ἔχης ἐλληνικὸν σχολεῖον εἰς τὴν χώραν σου, παρά νά ἔχης βρύσες καὶ ποτάμια». Δὲ χρειάζεται ίδιαίτερη ἀπόδειξη στὴ παραπάνω γνώμη τοῦ Κοσμᾶ τοῦ Αἰτωλοῦ, γιατὶ είναι εὐνόητο δτι, ἀν γνώριζαν πρῶτα τὴν ἐλληνικὴ γλῶσσα, τότε δλα πήγαιναν καλά σε μιὰ ἐνδεχόμενη ἐπανάσταση. Πάνω σ' αὐτή τὴν προσπάθεια μορφώσεως τῶν σκλαβωμένων ἀπὸ πολὺ νωρίς ἄρχισαν οἱ διδάσκαλοι τοῦ γένους, δ Κοσμᾶς, δ Ρήγας Βελεστινλής κλπ. "Ἐλληνες τῆς διασπορᾶς ἢ τῆς Ἐλλάδας, ποὺ είχαν βαθιὰ στὴν ψυχὴ τους τὴν Ἐλλάδα.

ΥΦΟΣ: Τὸ ύφος τοῦ ρήτορα καὶ ἐθνεγέρτη Κοσμᾶ τοῦ Αἰτωλοῦ είναι ἀπλὸ καὶ ἀνεπιτήδευτο. Μὲ σαφήνεια καὶ συντομίᾳ δ ἐθνεγέρτης προσπαθεῖ νά ξαναθερμάνῃ τὴ σπίθα τῆς φιλοπατρίας καὶ τῆς χριστιανοσύνης ποὺ κρυθόταν μὲς στὴν ψυχὴ τῶν σκλαβωμένων. "Ἔχει δύναμη καὶ ίδεες ἀπλέες καὶ μεγάλες.

ΓΛΩΣΣΑ: Ή γλῶσσα τοῦ Κοσμᾶ τοῦ Αἰτωλοῦ, ἀπλὴ καὶ λαγαρή, γοήτευε τὰ πλήθη. Πρόκειται γιὰ μιὰ γλῶσσα καθαρεύουσα, χωρὶς ὅμως ἀκρότητες λογιωτατικοῦ ρητορισμοῦ. 'Ο Κοσμᾶς ἤξερε νά μαγεύῃ τὰ πλήθη μὲ τὶς περίφημες «Διδαχές» του, μὲ παραθολές, παρομοιώσεις, εἰκόνες καὶ ἀπλὰ ρητορικὰ σχήματα κατανοητά ἀπὸ τὸν ἀπλοϊκὸ καὶ ἀγράμματο σκλάσθω ὡς τὸ δημογέροντα ἢ τὸν ἀνθρώπο τῆς πόλεως. Πολλές φορὲς ἡ γλῶσσα τοῦ ρήτορα είναι κοφτερὴ σὰν ξυράφι, ίδιαίτερα ἐναντίον τῶν λίγων ἔκεινων ἀδίκων καὶ πλεονεκτῶν, ἀλίμονον, Ἐλλήνων, ποὺ ἔψχαναν νά βροῦν τὴν εὔκαιρια, γιὰ νά ἀδικήσουν τὸν ταπεινὸ καὶ τὸν κατατρεγμένο.

ΕΙΔΟΣ: Τὰ ἀποσπάσματα τοῦ βιθλίου μας ἀνήκουν στὸ εἶδος τὸ ρητορικὸ καὶ ίδιαίτερα στὴ θρησκευτικὴ καὶ πατριωτικὴ ρητορικὴ. Μέρος τῆς διδασκαλίας τοῦ Αἰτωλοῦ μᾶς ἔμεινε στὶς «Διδαχές» του. 'Εκεῖ μέσα βρίσκεται δλη ἐκείνη ἡ δύναμη καὶ ἡ θέρμη, μὲ τὰ δποῖα δ Αἰτωλὸς διδασκε τὰ πλήθη. 'Ακόμη καὶ σήμερα μποροῦν νά διαβαστοῦν μὲ ἀμείωτο ἐνδιαφέρον καὶ νά ὠφελήσουν τὰ μέγιστα. Στὰ κηρύγματά του, στὶς ἀναλύσεις τοῦ Εὐαγγελίου, στὶς συμβουλές του, ἀκόμη καὶ στὰ μαστιγώματά του κατὰ τῶν ἀδίκων δ Κοσμᾶς δ Αἰτωλὸς φαίνεται σὰν ἔνας γεννημένος γιὰ τὴ διδασκαλία, τὴ συμβουλή, τὸ κήρυγμα καὶ τὴν ἐθνεγερσία.

ΠΟΙΟΙ ΉΤΑΝ ΟΙ ΣΤΟΧΟΙ ΤΟΥ ΚΟΣΜΑ ΤΟΥ ΑΙΤΩΛΟΥ: «'Η δρᾶσις του σαρώνει τὴν ἀμάθεια, τὴν βαρβαρότητα, τὴν κακία, τὴν πολυτέλεια καὶ τὸ μίσος καὶ σπέρνει τὴν ἀγνότητα, ξυπνώντας τὴν ἐθνικὴ συνείδησι σὲ ἔνα λαό, ποὺ είχε ξεχάσει τὸν προορισμό του, καὶ πλάθοντας ἀνθρώπους γιὰ τὴν ἀναγέννησι καὶ τὴν ἐπανάστασι» (Φάνης Μιχαλόπουλος, Κοσμᾶς δ Αἰτωλός, δ θνατόστολος).

Στὰ παραπάνω λόγια τοῦ ἐρευνητῆ τῆς ζωῆς τοῦ Αἰτωλοῦ φαίνεται ξεκάθαρα δ σπουδαῖος ἔθνικοθρησκευτικὸς ρόλος ποὺ ἔπαιξε δ Πατροκοσμᾶς, δπῶς τὸν λέγανε μέσα στὰ σκοτεινὰ χρόνια τῆς σκλαβιᾶς. «Ἡ πορεία τοῦ Ἀγίου Κοσμᾶ ἦταν μιὰ ἀπέραντη θρησκευτικὴ λιτανεία, ποὺ ἔμοιαζε σάν πολύπλοκη θρησκευτικὴ πομπὴ κι ὅχι σάν ἀπλὴ διδασκαλία τοῦ Εὐαγγελίου» (Φ. Μιχαλόπουλος). «Οπου καὶ ἀν ἐπήγαινε δ τρισμακάριστος, ἐγίνετο μεγάλη σύναξις τῶν χριστιανῶν. Διὰ τὸ πολὺ πλῆθος τοῦ λαοῦ, δπου δὲν τὸν ἔχωρει καμιὰ ἐκκλησία, ἐξ ἀνάγκης ἔκανε τὰς Διδαχάς του ἔξω εἰς τὰς πεδιάδας. Τὸν ἡκολούθει λαός πολὺς δύο καὶ τρεῖς χιλιάδες» (Σάπφειρος Χριστοδουλίδης, βιογράφος καὶ ἀκόλουθος τοῦ Κοσμᾶ). «... Ὁ δὲ ιεροκήρυξ, δταν ἔθλεπε πολὺν λαόν ἐκ διαφόρων χωρίων συναθροισμένον καὶ παρακολούθουντα, ἐτίθετο εἰς τι εύρυ πεδίον καὶ ἐδίδασκεν αὐτὸν ἐπὶ δύο καὶ τρεῖς ἡμέρας» (Χριστόφορος Περραιβός). «... Διὸ καὶ θεσπίζομεν Συνοδικῶς καὶ διοριζόμεθα καὶ ἐν Ἀγίῳ διακελευόμεθα Πνεύματι, δπως ἀπὸ τοῦ νῦν καὶ εἰς τὸ ἔχῆς εἰς αἰῶνα τὸν ἀπαντα Κοσμᾶς Αἰτωλὸς συναριθμῆται τοῖς Ἀγίοις τῆς Ἐκκλησίας Ιερομάρτυσι...» (ἀπόσπασμα ἀπὸ τὴν ἀπόφασιν τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου διὰ τῆς δποίας ἀνεγνωρίσθη σάν "Αγιος τὴν 20.4.1961"). Στὴν παραπάνω ἀπόφαση τοῦ Πατριαρχείου ἀναφέρονται ἀκόμη ... "Απασαν τὴν πατρώων γῆν διέδραμε, κηρύττων ιεραποστολικῶς τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ, σχολεῖα πολλαχοῦ ίδρυων, ἀσθενοῦντας θεραπεύων, τὴν ἀγίαν αὐτοῦ Ἐκκλησίαν κρατύνων, τύπον δ' ἐαυτὸν ταπεινώσεως, αὐταπαρήσεως, ἀρετῆς καὶ ἐγκρατείας ἀναδείξας, ἔως οὗ καὶ τὸν μαρτυρικὸν ὑπέμεινε θάνατον".

"Απὸ τὶς παραπάνω ἐπίσημες μαρτυρίες φαίνεται δτι δ "Αγιος Κοσμᾶς εἰ-
χε μπρὸς στὰ μάτια του τὴν ἔξεγερση τοῦ έθνους κι ἥθελε κι αὐτὸς ἀπὸ τῇ δι-
κῇ του πλευρά καὶ δσο μποροῦσε, νά ἐτοιμάσῃ τὸ σκλαβωμένο γένος νά δεχθῇ
τὴν ἀπανάσταση ποὺ ἔθλεπε δτι σὲ λίγα χρόνια θὰ φτάσῃ. Γ' αὐτὸ τὸν πολύ-
τιμο σκοπὸ δ "Αγιος Κοσμᾶς προσπάθησε μὲ δλες του τὶς δυνάμεις νά ἔξυψω-
ση τὸ φρόνημα τοῦ ραγιά. "Ιδρυσε πάνω ἀπὸ 210 σχολεῖα, μικρὰ καὶ μεγάλα.

ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΑ: Ό Κοσμᾶς δ Αἰτωλὸς γεννήθηκε στὸ Μέγα Δέντρο Τριχωνίδας τὸ 1714. Νέος ἀκόμη ἔφυγε ἀπ' τὸ χωρίο του καὶ πῆγε στὸ "Αγιο Ὅρος, δπου μορφώθηκε θεολογι-
κά, φιλολογικά καὶ φιλοσοφικά καὶ μυήθηκε στὴ Μεγάλη "Ιδέα ἀπ' τὸ διδασκαλό του Εύ-
γενιο Βούλαρι καὶ ἐτοιμάστηκε 17 χρόνια γιὰ τὸ βαρύ ιεραποστολικό του ἔργο. Σὰν Ιε-
ροκήρυκας περιόδευσε πολλά μέρη τῆς πατρίδας μας (Μακεδονία, Ἡπειρο, Θεσσαλία, Δυτ. Στερεά, Ἐφτάνησα, Δωδεκάνησα, Κυκλαδες), δπου μὲ τὴν εὐγλωττία του καὶ τὴ μεγάλη
του πίστη "μὲ τὸν ἀγώνα πατριωτισμούν καὶ τὴν μέχρις αὐτοτόπησις αὐταπάρησην του, ἀνέ-
πτυξε πλουσιωτάτην ιεραποστολικήν, ἔθνικήν καὶ παιδαγωγικήν δρᾶσιν". Ό Κοσμᾶς, ἀπε-
δή ἦταν ἔθνομάρτυρας βρήκε θάνατο μὲ ἀγχόνη ἀπὸ τὸν Κούρη πασά (τοῦ Βεραπίου τῆς
Ἡπείρου) στὶς 24 Αύγ. 1779. «Μετὰ τὸν ἀπαγχονισμὸ του γύμνωσαν τὸ σῶμα του καὶ τὸ
ἔρριξαν στὸν ποταμὸ "Άφο, ἀπὸ τὸν ὄποι τὸν ἀνέσυρε, ἐπειτα ἀπὸ τρεῖς ἡμέρες ἔνας παπάς.

"Ο λαὸς τὸν ἀγαποῦσε καὶ δρκίζοταν σ' δνομά του. Καὶ στὴ διάρκεια τῆς Ἐπανα-
στάσεως λαὸς καὶ μαχήτες τραγισδοῦσαν στίχους γιὰ τὸν "Αγιο Κοσμᾶ: "Βόλθα, "Αγιε
Γιώργη, / καὶ σύ, "Αγιε Κοσμᾶ, / νά πάρουμε τὴν Πόλι / καὶ τὴν "Αγια Σοφά". "Η Ἐκ-
κλησία τὸν ἔκανε "Αγιο καὶ τὸν γιορτάζει στὶς 24 Αύγουστου. Τὰ τελευταία του λόγια πρὶν
ἀνεβῇ στὴν ἀγχόνη ἦταν: «Διήλθημεν διὰ πυρὸς καὶ ὑδατος καὶ ἔξηγαγες ἡμᾶς εἰς ἀνα-
ψυχήν».

Διδαχὴ τῆς Ἀγίας καὶ μεγάλης Παρασκευῆς εἰς τὸ σωτήριον πάθος

Ηλία Μηνιάτη

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑ: Σάν ρωτηθοῦμε, σὲ ἀνύποπτο χρόνο, τί ἀκριθῶς ἀναπαρι-
στάνεται στὶς ἔκκλησίες κατά τὴν πιὸ πένθιμη καὶ θλιβερὴ ἡμέρα τοῦ χριστι-
ανικοῦ ἐορτολογίου, τὴν ἡμέρα μὲ τὸ «τόσο καὶ τέτοιο πλῆθος καὶ πάθος», τὴ
Μ. Παρασκευή, θὰ δείξωμε τέλεια ἐνημερωμένοι, ἀν ἀπαντήσωμε μὲ τὰ ίδια

λόγια τοῦ φαλμωδοῦ: «τῇ Ἀγίᾳ καὶ Μεγάλῃ Παρασκευῇ τὰ ἄγια καὶ σωτήρια καὶ φρικτὰ πάθη τοῦ Κυρίου καὶ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἐπιτελούμεν· τοὺς ἔμπτυσμούς, τὰ ραπίσματα, τὰ κολαφίσματα, τὰς ὕβρεις, τοὺς γέλωτας, τὴν πορφυρᾶν χλαίναν, τὸν κάλαμον, τὸν σπόγγον, τὸ δξος, τοὺς ἥλους, τὴν λόγχην καὶ πρὸ πάντων τὸν σταυρὸν καὶ τὸν θάνατον, ἀ δι' ἡμᾶς ἐκών κατεδέχηστο· ἔτι δὲ καὶ τὴν τοῦ εὐγνῶμονος ληστοῦ, τοῦ συσταυρωθέντος αὐτῷ, σωτήριον ἐν τῷ σταυρῷ διμολογίαν». Νά δοῦμε λοιπὸν τώρα δὴ αὐτὴ τὴ συγκλονιστική θεία τραγωδία πῶς τὴν εἶδε καὶ τὴ συναισθάνθη ώς τὰ κατάθαθα τοῦ εἰναι του δ μεγάλος μας ἱεροκήρυκας Μηνιάτης.

ΣΥΝΤΟΜΗ ΑΠΟΔΟΣΗ ΤΟΥ ΝΟΗΜΑΤΟΣ: Ή ἐνανθρώπιση τοῦ Θεοῦ κι ӯ στερα δ σταυρικός του θάνατος είναι τὰ δύο μεγαλύτερα θεία θαύματα στὴ γῆ καὶ είναι γνωστὴ σ' ὅλους μας ἡ πέρα γιὰ πέρα ἀντίθεση τῶν δύο αὐτῶν μυστηριακῶν καὶ ὑπέρ νοῦν γεγονότων' χαρὰ καὶ ἀγαλλίαση τοῦ σύμπαντος συνόδευσε τὸ πρῶτο, θρῆνος, συγκλονισμὸς καὶ δδύνη τὸ δεύτερο. Στὴ συνέχεια διέρκειται —έκθετοντας τὰ φρικτὰ θεία πάθη— πρὸς τὸν κατὰ τοῦ Χριστοῦ φθόνο τῶν ἀνόμων, στὴν καρπερία του στὴ σταυρικὴ του θυσία, στὴν κατασυκοφάντηση του, στὴν ἔγκατάλειψή του ἀκόμη καὶ ἀπὸ τοὺς ἀποστόλους του κι ἀμέσως κατόπιν στὴν ἐλεεινὴ ἀνάθαση τοῦ Γολγοθᾶ, στὶς πληγὲς καὶ στὸ μαρτύριο του ἀντιπαραθέτει ἀ ν τ ᴵ σ τ ο ᴵ χ α τὸ φθόνο του Καίν κατὰ τοῦ "Ἄθελ, τὴν ὑπομονὴ τοῦ μελλοθάνατου" Ἰσαάκ, τὴ δυστυχία καὶ τὸ διασυρμὸ τοῦ Ἰωσήφ (ἐκείνου βέθαια τῆς Π. Διαθήκης), τὴν ἀξιοθρήνητη δίωξη τοῦ Δασθίδ ἀπὸ τὴν Ἡδια τὴν οἰκογένειά του, τὴν ἔξαθλίωση καὶ ἔξουθενωση τοῦ Ἰώθ. Σ' αὐτὸν λοιπὸν τὸν παραλληλισμὸ δὲ συγκρίνεται κἀν τὸ δικό του (τοῦ Χριστοῦ) φρικτὸ μαρτύριο, γιατὶ είναι μαρτύριο σωματικὸ καὶ ψυχικό, «περίλυπός ἐστιν ἡ ψυχὴ μου ἔως θανάτου» —καθὼς σπαραξικάρδια κάθε τόσο ἐπαναλαμβάνει δ Μηνιάτης— γιὰ τὴν ἀχαριστία τῶν ἀνθρώπων τῶν εὐεργετηθέντων. Στὴ συνέχεια καὶ ἀφοῦ ἔξιτόρησε τὰ θεία πάθη, τονίζει δτι δ Χριστὸς δὲν ἔχει ἀνάγκη ἀπὸ λύπηση καὶ δάκρυα τὸ δικό μας κατάντημα πρέπει νὰ θρηνοῦμε. "Ἀλληθεια, ἀντιλαμβανόμαστε γιατὶ «περίλυπος ἡ ψυχὴ του»; Δὲν είναι ἀπὸ τοὺς σωματικοὺς πόνους, δὲν είναι ἀπὸ «τοὺς ἔμπτυσμούς καὶ μάστιγας», δὲν ἐφοβήθη τὸ θάνατο δ Θεάνθρωπος, Αὔτὸς ποὺ μᾶς δίδαξε νὰ σηκώσωμε τὸ σταυρὸ τοῦ μαρτυρίου καὶ νὰ τὸν ἀκολουθήσωμε τὴ στιγμὴ μάλιστα ποὺ βλέπαμε στὸ χορὸ τῶν μαρτύρων τῆς Πίστης νὰ θυσιάζωνται, σὰν νὰ πηγαίνουν σὲ πανηγύρι, ἀδύναμες γυναῖκες καὶ μικρὰ παιδιά. Τὸ ψυχικὸ λοιπὸν μαρτύριο τοῦ Σωτῆρα μας δὲν ἦταν ἀπὸ μικροψυχία, ἀλλὰ ποὺ διαισθανόταν δτι θὰ ἀπέβαινε μᾶλλον μάταιη ἡ θυσία του νὰ πάθη, ν' ἀποθάνη, χωρὶς δμως δφελος τῶν πολλῶν; Καὶ νὰ μὴ νομίση κανεὶς δτι οἱ ἀμετανόητοι, αὐτοὶ ποὺ δὲν ἔνιωσαν κὰν τὸ νόημα τῆς μεγάλης θυσίας του, εἰναι μόνον οἱ ἄπιστοι, οἱ ἀλλόθρησκοι. Τὸ πιὸ πικρὸ είναι πῶς καὶ οἱ πιὸ πολλοὶ ἀπὸ τοὺς «χριστιανοὺς» δὲν κέρδισαν τίποτε ἀπὸ τὴν θεία θυσία του, «οὐκ ἡθουλήθησαν καὶ οὐ βούλονται συνιέναι». Καὶ ἔξακολουθώντας δ θερμουργὸς κήρυκάς μας νὰ διαμαρτύρεται, νὰ πονάῃ κατάθαθα, καὶ δ ἕδος «περίλυπας νὰ είναι ἔως θανάτου» γιὰ τὴν ἀχαριστία τοῦ ἀνθρωπίνου γένους πρὸς τὸν Θεάνθρωπο, φέρνει ἔνα ἔξοχο παράδειγμα δγνωμοσύνης ἀπὸ τὴν ιστορία: Πρόκειται γιὰ τὴν κρίσι ποὺ ἔγινε πάνω στὸ ξεχωμένο λείψανο ἐνὸς βασιλιά τῆς Σκυθίας Περισσαδή: δηλαδὴ τὰ τρία παιδιά του διεκδικοῦσαν ἀτομικὰ τὴ βασιλεία κι ἔθαλαν τὸ λείψανο στὸ σημάδι· δμως δ τρίτος δὲν ἔκαμε αὐτὴ τὴν ἀνίερη πράξη, νὰ σατέψη τὸν πεθαμένο γονιό του ἔτσι πολὺ δι-

καὶ αὐτὸς κέρδισε τὴ βασιλεία. Τὸ μακάθριο λοιπὸν αὐτὸς ἐπεισόδιο τὸ ἔκμεταλλεύεται ἀριστουργηματικὰ δὲ κήρυκάς μας καὶ ξεσπάει σὲ συγκλονιστικῆ διαμαρτυρία: Χτυπάτε λοιπόν, χτυπάτε τὸ σταυρωμένο Θεό (ἀλλ' ὑπάρχει σημεῖο στὸ σεπτὸ του σῶμα χωρὶς πληγές;) δλοι σεῖς οἱ ἄπιστοι, οἱ ἀλαζόνες, οἱ κυριεψένεις απὸ τὸ διάθολο, οἱ μισάνθρωποι, ἀκόμη καὶ οἱ κενόδοξοι (οἱ ἀνόητοι καὶ κούφιοι ἵερωμένοι!!!!). Ἀλήθεια, σὲ τὶ εἰλικρίνεια σπαραγμοῦ ἔχει φθάσει διταν λέγε: «Μᾶς δὲν εἶναι τάχα κανεὶς ποὺ νὰ ἔχῃ ἀγάπη υἱοῦ δπου νὰ λυπᾶται μὴν τὸν λαθώση;». Καὶ τελειώνει τούτη ἡ συγκλονιστική, ἡ ἀνεπανάληπτη διδαχὴ μὲ τὸ «ἄφες αὐτοῖς» τοῦ Χριστοῦ μας, ποὺ τοῦ τὸ ζητάει κι οἱ ἕιδος δὲ κήρυκας, ἀντλώντας τὴν ὑστάτη στιγμὴ μιὰ ἐλπίδα δτι τὸ ἀνθρώπινο γένος, τὸ ἀμαρτωλὸ καὶ ἀχάριστο, θὰ εἰπῇ κάποτε τὸ «μνήσθητί μου, Κύριε».

ΕΝΟΤΗΤΕΣ ΚΑΙ ΕΠΙΓΡΑΦΗ ΑΥΤΩΝ: Μποροῦμε νὰ διακρίνωμε τὸ κείμενο σὲ 5 μεγάλες ἐνότητες: α) «Δύο μεγάλα... τὸν Θεόν»: Ὁ διμιλητής φανερώνει τὸ θέμα ποὺ θὰ τὸν ἀπασχολήσῃ (ἔτοι ἔχομε ἐδῶ ἐνα εἰδος προλόγου ἀς εἰπόμε). β) «Δίκαιοιν ἔχεις... λέγει παραπονεμένος»: Σύγκριση τῶν παθῶν τοῦ Κυρίου πρὸς ἄλλα ἀνθρώπινα μαρτύρια, ἀπὸ τὴ Γραφή τὸ Θεῖο μαρτύριο δὲν συγκρίνεται γιατὶ εἶναι περισσότερο ψυχικό. γ) «Ἀπὸ δλα τὰ πάθη... ἀχ διὰ τοῦτο»: Ὁ Θεάνθρωπος δὲν λιπούχησε μπροστά στὸν σταυρικὸ θάνατο, ἄλλα μπροστά στὴν ἀνθρώπινη ἀναισθήσια καὶ ἀχαριστία. δ) «Καὶ βέθαισ αὐτό... Ἐσταυρωμένον;». Ἡ συσχέτιση τῆς μαρῆς ἔχθρότητας τῶν εὑεργετηθέντων ἀνθρώπων πρὸς τὸν Χριστὸ μὲ τὸ ἐπεισόδιο τῶν βασιλοπαίδων τοῦ πεθαμένου βασιλιᾶ τῆς Σκυθίας. ε) «Ψυχὴ τοῦ καλοῦ... Ἀμήν»: Τὸ «ἄφες αὐτοῖς» τοῦ Χριστοῦ καὶ τὸ «μνήσθητί μου, Κύριε» τῶν ἀμαρτωλῶν.

ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ: Προτιμοῦμε νὰ ἐπεξεργασθοῦμε τὸ κείμενο ἐνιαῖα καὶ ἀδιαίρετα.

Γλωσσικὴ ἔρμηνεία: ἀδημονία = μεγάλη ἀνησυχία, ἔντονη ἀγωνία. παρησιάζεται=παρουσιάζεται. κενοδοξία (κενὸς+δόξα) = ἐπιπόλαιη γνώμη, ὅχι σοθαρὴ ἀντίληψη. τινάς (ἰδιωματισμός γλωσσικός) = τίς, κάποιος. Οἱ λέξεις μὲ τὸν ἀστερίσκο ἔχηγοῦνται στὸ ἀναγνωστικό μας.

Πραγματικῶν ἔρμηνεία: Τὸ σωτήριον πάθος: Πρέπει νὰ γνωρίζωμε δτι στὶς ἐκκλησίες μας ἡ ἀκολουθία «τῶν παθῶν τοῦ Χριστοῦ» τελεῖται τὴν Μεγάλη Πέμπτη τὸ βράδυ («στὰ δώδεκα Εὐαγγέλια») καὶ συνέχεια τὴ Μεγάλη Παρασκευ (καὶ πρὸ παντὸς τότε), ποὺ βέθαισ ἐπαναλαμβάνονται καὶ ἀκούγονται τὰ ἴδια τῆς Πέμπτης (δὲν ἔννοοῦμε βέθαισ τὰ «τοῦ Ἐπιταφίου Θρήνου»). Συναγωγή: Τόπος τῶν θρησκευτικῶν συγκεντρώσεων τῶν Ιουδαίων, δπου, κυρίως κάθε Σάββατο, ἀναγινώσκουν τὸ Μωσαϊκό νόμο. Δασιδί: Ὁ δεύτερος βασιλιάς τῶν Ἐθραίων, μετά τὸν Σαούλ (1000 – 960 π.Χ.), ἀπὸ τὸν ὅποιο καὶ καταδιώχθη· γι' αὐτὴ του ἀλλωστε τὴ διώξη καὶ περιπλάνηση πρόκειται ἐδῶ. Θυμίζομε πῶς ἥταν καὶ μεγάλος ποιητής. Όρος Ἐλαιῶν: Βρίσκεται 3 χιλιόμ. Α. τῆς Ιερουσαλήμ, ἀπὸ τὴν ὁποία χωρίζεται μὲ τὴν κοιλάδα τῶν Κέδρων. Ἀπ' τὰ πολλὰ ἐλαιόδενδρα ποὺ ἥταν ἔκει σήμερα σώζονται 8. Τὸ δγιο αὐτὸς βουνό, ἀπὸ τὴν Ἀγία Γραφή, ἔχει 3 κορυφές: στὴ μεσαία ἔγινε ἡ ἀνάληψη τοῦ Κυρίου (ὑπάρχουν ἐρείπια τοῦ ναοῦ τῆς Ἀναλήψεως ἀπὸ τὸν 4ο μ.Χ. αἰώνα). Γολγοθᾶς: Μικρὸς καὶ βραχώδης λόφος ἔξω ἀπὸ τὰ Ιεροσόλυμα, δπου, ἐπειδὴ γινόντουσαν οἱ θανατικές ἐκτελέσεις, ὑπῆρχαν πολλὰ δστὰ καὶ κρανία.

Γολκολέθ = κρανίου τόπος. 'Εκεῖ σήμερα υπάρχει δύναμης τῆς Ἀναστάσεως. Γολγοθᾶς μεταφορικά σημαίνει μαρτύριο. Γεθσημανή: 'Ἐθραϊκὰ σημαίνει ἐλιότοπος ή ἐλαιοτριθεῖο' ήταν στοὺς πρόποδες τοῦ "Ορους τῶν Ἐλαιῶν". Εδώ προσευχήθη καὶ συνελήφθη δὲ Θεάνθρωπος, τὴ δραματικὴ ἐκείνη νύχτα, τότε ποὺ μεταξύ τῶν ἄλλων εἶπε τὸ «Πάτερ, παρελθέτω ἀπ' ἐμοῦ τὸ ποτήριον τοῦτο» (Ματθ. κοτ' 30-57). Σκυθία: 'Ἀρχαία χώρα, στὴ σημερινῇ νότιο Ρωσία. Προφανῶς τὸ ἀνατριχιαστικὸ αὐτὸ ἐπεισόδιο μαρτυρεῖ δύνατος.

Καλολογικὰ στοιχεῖα: Νὰ ἔνα κείμενο ποὺ δὲν ξέρει κανεὶς τί νὰ προσέχῃ περισσότερο τὸ βάθος του ή τὴ μορφὴ του; 'Ἡ ἐκφραστικὴ δύμορφια ξεχειλίζει σὲ κάθε γραμμή. Τὰ σχήματα, καὶ πρὸ πάντων τὰ ρητορικά, κυριολεκτικά δργιάζουν: 'Ἀντιθέσεις, συγκρίσεις, παραλληλισμοί, κλιμακώσεις, ἐπιτάσεις, ἐπαναλήψεις' π.χ. «κλαίετε, κλαίετε, κλαίετε», «ὑπάγει, ὑπάγει, ὑπάγει», «ὦ τὶς ὠφέλεια, τὶς ὠφέλεια, τὶς ὠφέλεια». Πολλὲς οἱ ἀναφωνήσεις καὶ οἱ ἀποστροφές (πότε στρέφεται πρὸς τὸ ἐκκλησίασμα καὶ πότε πρὸς τὸ Χριστό). 'Ἐπίσης, τόσο πυκνές οἱ ἀνθυποφορὲς (ἐρωτήσεις στὶς δοποῖς ἀπαντάει ὁ ίδιος δὲ ρήτορας) π.χ. «τίνος ή πρώτη σαΐτα; εἰναι τῆς μνησικοκίας». 'Αλλ' ἔκεινο ποὺ δὲν μετριέται δῶ μέσα εἰναι οἱ ρητορικὲς ἐρωτήσεις (ἄλλοτε ἀντὶ γιὰ ἔντονη ἀρνηση καὶ ἄλλοτε ἀντὶ γιὰ ἔντονη κατάφαση). Μετρήσαμε 32 τέτοιες ἐρωτήσεις. 'Αλλὰ μήπως τὰ ἀσύνδετα δὲν εἰναι τὸ πιὸ κυρίαρχο (δίνουν τόσο πάθος καὶ σφοδρότητα) στοιχεῖο ἐδῶ μέσα; π.χ. «Ο 'Ιησοῦς παρατημένος, δεμένος, στεφανωμένος, φορτωμένος, συντροφεμένος» (ἐδῶ καὶ θυμοιοτέλευτο σχῆμα καὶ συνάμα παρήχηση τοῦ φ.). «Κλαίετε, κλαίετε, κλαίετε», «πιάσετε, ρίψετε, λαβώσετε, πληγώσετε» (μαζὶ καὶ δυοιοτέλευτο), «Ἐλάτε, σαϊτεύετε, χορτάσετε» (ἐπίσης). Μά καὶ πόσα ἐντυπωσιακὰ ἐπίθετα (κυρίως σύνθετα), π.χ., ἐλεεινότερον, ἀκοινώνητοι, ἀνυποτάκτοι, σκληροκαρδίου, ἔωσφορικῆς. Καὶ τὰ ρήματα; Τι πλῆθος καὶ τὶ πάθος! 'Ετσι ποὺ ἐκφράζουν κίνηση καὶ ἐνέργεια ἀσταμάτητη, αὐτὴ τὴν ἐπικοινωνία καὶ τὴ «μέθεξη» γήινων καὶ οὐρανίων! Τέλος ἀς μὴ ξεχάσωμε τὶς ἀπανωτές καὶ τόσο δυνατές δηπτικοσκοπικές εἰκόνες, ποὺ δίνουν ἐδῶ μέσα διλο τὸ Θεῖο δράμα καὶ τὸ συνεχίζόμενο ἀνθρώπινο ἔγκλημα...

Κεντρικὴ ιδέα: 'Ο Χριστός μας ἐν ὅψει τοῦ μαρτυρικοῦ Του θανάτου εἰναι κατάβαθμα περίλυπτος, ὅχι βέθαια γιατὶ τὸν τρομάζει τὸ σωματικὸ μαρτύριο, ἀλλὰ πονάει γιατὶ διαισθάνεται μήπως ή μεγάλη του θυσία γίνη μάταια' «νὰ πάθω καὶ γά πεθάνω, ἀλλὰ χωρὶς ὅφελος τῶν πολλῶν». Βέθαια ἥλα αὐτὰ εἰναι γνώμη τοῦ συγγραφέα μας «ἐκ τῶν ὑστέρων», σὰν βλέπη πώς οἱ ἀνθρωποι καθημερινά καὶ ἀμετανόητα προσθάλλουν μὲ τὶς πράξεις τους τὴ διδασκαλία καὶ τὸ νόημα τῆς θυσίας του.

ΑΛΛΑ ΝΟΗΜΑΤΑ: α) Τὸ ψυχικὸ μαρτύριο τοῦ 'Ιησοῦ (βέθαια αὐτὸ τὸ κρίνομε πάντοτε σχετικὰ μὲ τὴν ἀνθρώπινη υπόστασή του) δὲν συγκρίνεται μὲ κανένα ἄλλο, ἀπ' ἐκεῖνα ποὺ ξέρομε τῶν μαρτύρων καὶ ἀγωνιστῶν μέσα στὴν Ιστορία. β) Τὸ ἀποκαρδιωτικὸ καὶ φοβερὸ εἰναι διτὶ προδίδουν καθημερινὰ τὴ διδασκαλία τοῦ Χριστοῦ ὅχι μόνον οἱ ἀπιστοὶ καὶ οἱ ἀλλόπιστοι, ἀλλὰ καὶ οἱ χριστιανοί. γ) 'Ο ρήτωρ ἔξομοιογεῖται τοὺς φόβους του μήπως έχει κατανήσει πιὰ κάθε χρόνο νὰ ἐορτάζωμε τὰ Θεῖα πάθη ἀπλῶς σὰ θέατρο, χωρὶς νὰ κοινωνοῦμε βαθειά ἀπὸ τὴ σημασία τους. δ) Κι δύως, δὲ ρήτωρ στὸ τέλος θέλει νὰ κρατιέται ἀπὸ ένα κλωναράκι ἐλπίδας' στὸ ἀτέλειωτο «συγγνώ-

μη», πού δίνεται καθημερινά άπό τή σταυρωμένη θεότητα, δὲν ἀξίζει τάχα ν' ἀνταποκριθοῦν οἱ δουλεύοντες στὴν ἀμαρτία ἀνθρωποι μὲ τή μετάνοια, μὲ «τὸ μνήσθητί μου, Κύριε»;

ΓΛΩΣΣΑ: Εἶναι τὸ γλωσσικὸ λαϊκὸ ἰδίωμα τῆς ἐποχῆς² δηλαδὴ ποὺ χρησιμοποιοῦσαν οἱ προοδευτικοὶ λόγιοι στὸν 18ο καὶ 19ο αἰώνα³ μιὰ γλῶσσα πολὺ ἐκφρασικὴ καὶ καταληπτὴ ἀκόμη καὶ ἀπὸ τὸ ἀμόρφωτο ἐκκλησιασμα. Βέβαια δὲν παύει οὐσιαστικά νὰ εἶναι μικτὴ γλῶσσα⁴ π.χ. δίπλα στοὺς ἀρχαϊκοὺς τύπους «ἐπονείδιστος, δνειδίσουσιν, ἐπώδυνος, ἀποκτεινόντιν κλπ.» παρατηρεῖ κανεὶς τὰ πολὺ ἐκλαϊκευμένα «κατάκρισες, πταλαματιά, τεχνεύεται (μηχανεύεται), σαΐτεύετε, βαλθῆ κλπ.».

ΥΦΟΣ: Παραστατικό, πολὺ φυσικό, γιατὶ μολονότι ἔχει τόσα ρητορικὰ στολίδια δὲν ξεφεύγει σὲ στόμφο καὶ ρητορισμό, ἀλλὰ διατηρεῖται ἀνεπιτήδευτο καὶ αὐθόρμητο. Ἀπὸ παντοῦ δῶ μέσα ξεχειλίζουν τόνοι ζεστοὶ καὶ γνήσιοι καὶ κάθε γραμμὴ πάλλεται ἀπὸ ἀλήθεια καὶ συγκίνηση. Εὔκολα παρατηρεῖ κανεὶς πώς σὲ κάθε παράγραφο δ λόγος ποτὲ δὲν πέφτει σὲ «ὑποθερμία», ἀλλὰ πυρετικὸς καὶ φλογερὸς ἀνεθαίνει σ' ἔνα δραματικὸ «κρεσσέντο» (κλιμάκωσι).

ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΗ ΕΡΜΗΝΕΙΑ: 'Αλήθεια, ἔχομε πειστῆ πιὰ πώς δὲν ἔχομε νὰ κάνωμε μ'⁵ ἔνα συνθησμένο κείμενο, ἀλλ' ὁ θερμούργος κήρυκάς μας, ξεχύνοντας «ἔκ βαθέων» (DE PROFUNDIS) ὅλη αὐτὴ τὴν καυτὴ λάθα, πυρπολεῖ κυριολεκτικὰ τὶς ψυχές μας καὶ κινεῖ συθέμελα τὸν συναισθηματικὸ μηχανισμό μας. Δέος, θλίψη, συντριβὴ μᾶς συνέχουν μπροστά στὸ μεγαλεῖο τῆς σταυρικῆς θυσίας τοῦ Θενθρώπου· ἀλλὰ πρὸ πάντων —ἀρκεῖ νὰ ἔχωμε τὴ γενναιότητα νὰ τὸ διμολογήσωμε— ἔκεινο ποὺ πρυτανεύει μέσα μας εἶναι ἡ ἐνοχὴ, γιατὶ νοιώθομε πώς καὶ μεῖς καθημερινὰ λίγο πολὺ ξανασταύρων με τὸ Χριστό... "Ἐπειτα νομίζομε τὸ στοιχεῖο ποὺ δίνει δὴ τὴν ἀμεσότητα καὶ τὴ γνησιότητα ἐδῶ εἶναι ποὺ δ κήρυκάς μας —σὲ μιὰ ἔξοχη θεατρικότητα— πότε δίνει τὸ λόγο στὸ Χριστό, ποὺ μᾶς μιλάει ἀπὸ τόσο κοντά, πότε τὸν ἀναλαμβάνει αὐτὸς καὶ πότε τὸν δίνει σὲ μᾶς· ἔτσι ἐπιτυγχάνεται ἔνα δέσιμο τόσο ἀληθινὸ καὶ γνήσιο.

ΑΞΙΟΜΝΗΜΟΝΕΥΤΕΣ ΦΡΑΣΕΙΣ: Σωστὸ χρυσωρυχεῖο εἶναι τὸ ἀνάγνωσμά μας, ποὺ μποροῦμε νὰ πάρωμε τόσα ψήγματα καὶ μαργαριτάρια. Ξεχωρίζομε τὰ «Εἰς τὸν χορὸν τῶν ἀγίων μαρτύρων βλέπομεν μικρὰ παιδία, παρθένους ἀπαλάς... φιλοῦσι τὰ ξίφη». 'Εδῶ δποιος ἔχει οἰκείωση μὲ τὴν ἐκκλησιαστικὴ φιλολογία θυμάται κομμάτια ἀπὸ τὴν ἔξοχη ἀποστολικὴ περικοπὴ τῆς Κυριακῆς «τῶν ἀγίων μαρτύρων», ποὺ λέει· «ἐπειράσθησαν (οἱ μάρτυρες), ἐλιθάσθησαν, ἐπρίσθησαν (ἐπριονίστηκαν), ὑστερούμενοι, θλιβόμενοι, κακουχούμενοι, ἐν ἐρημίαις πλανώμενοι καὶ ταῖς δπαῖς τῆς γῆς, ὃν οὐκ ἦν ἄξιος δ κόσμος». «Παρατιῶ τὴν βασιλείαν κάλλιον, παρὰ νὰ σαΐτεύσω τὸ λειψανὸν τοῦ ἀπεθαμένου μου πατρός». Τὰ σχόλια περιττεύουν... «Εἶναι τῆς ἐωσφορικῆς ὑπερηφανείας, τῆς ἀνυποτάκτου καὶ ἀπαιδεύτου κενοδοξίας, ὃποὺ ἔχουσιν οἱ ἱερωμένοι». Βέβαια τολμηρὸς λόγος κι εύχόμαστε νὰ μὴν ὑπάρχουν τέτοιοι ἱερωμένοι... «Οἱ χριστιανοὶ νὰ ξανασταύρωνουσι τὸν Ἐσταυρωμένον;». 'Εξ ἀλλου μὴ ξεχνᾶμε ὅτι δ μεγάλος μας Ν. Καζαντζάκης ἔχει τὸ μυθιστόρημά του «Ο Χριστὸς ξανασταύρωνεται» (κινηματογραφικά «Οἱ φωτιές τῆς Σαρακίνας»). 'Αλλὰ ἐνδιαφέρον θὰ ἦταν νὰ συγκεντρώνωμε δσα ἐντός εισαγωγικῶν ὑπάρχουν, δηλαδὴ τὰ ἔτοιμα ἀπὸ τὴν ἐκκλησιαστικὴ ὑμνογραφία⁶ π.χ. σὰν τὸ

«"Αφες αύτοῖς" οὐ γάρ οἶδασι τὶ ποιοῦσι», μὲ κορυφαῖο ἐκεῖνο τὸ σπαριξικάρδιο· «περίλυπός ἐστιν ἡ ψυχὴ μου ἔως θανάτου» (ποὺ τὸ 'πε δ Χριστὸς προσεύχομενος στὸ "Ορος τῶν Ἐλαῖων"), ποὺ ἐπαναλαμβάνεται ἔδω σάν ἐπωδὸς 9 φορὲς ἀπὸ τὸν Ἱερὸν ρήτορά μας.

ΑΦΟΡΜΕΣ ΓΙΑ ΑΣΚΗΣΗ ΚΑΙ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ: α) Κατ' ἀρχὴν πρέπει νὰ ἔρωμε δtti μὲ τὴν ὑπόθεσι «τῶν Παθῶν τοῦ Κυρίου» ἔχουν ἀσχοληθῆ πολὺ οἱ καλές τέχνες· π.χ. ἔχομε τὸ «μυστήριο» (θεατρικὴ παράσταση) στὸν μεσαίωνα «Χριστὸς πάσχων», ἐπειτα τὸ ἔξιο μουσικόδραμα (δραστόριο) τοῦ Μπάχ γιὰ τὰ πάθη τοῦ Χριστοῦ. β) Ἡ καταστήτευση τοῦ νεκροῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους (φοιβερὸ καὶ ἀσυνήθιστο «εὔρημα», μὲ ἀφορμὴ τὸ παρενθετικὸ ἐπεισόδιο τοῦ βασιλιά τῆς Σκυθίας) μπορεῖ νὰ γίνῃ συγκλονιστικὸς σύγχρονος ζωγραφικὸς πίνακας. γ) Εἰναι ἀνάγκη σὰ μαθητές, καὶ πρὸ πάντων σὰ χριστιανοί, νὰ γνωρίζωμε μερικὰ κομμάτια ἀπὸ τὰ συνταρακτικὰ τροπάρια «τῶν Παθῶν τοῦ Κυρίου (Μ. Πέμπτη καὶ Μ. Παρασκευὴ) — ἀλλωστε μᾶς δίνεται ἀφορμὴ καὶ ὑπόδειξη μὲ τὰ «ψιλὰ» τοῦ κειμένου μας, ποὺ παραλείπεται ἡ ἔξιστόρηση τῶν παθῶν... Π.χ. «Σταυρωθήτω ἔκραζον οἱ τῶν σῶν χαρισμάτων ἀεὶ ἐντρυφῶντες καὶ κακοῦργον ἀντ' εὐεργέτην ἡτοῦντο λαθεῖν». «"Εδωκαν εἰς τὸ βρῶμά μου χολὴν καὶ εἰς τὴν δίψαν μου ἐπότισάν με δξῖος". «Τότε τὸ καταπέτασμα τοῦ ναοῦ ἐσχίσθη δ ἥλιος ἐσκότασεν, μὴ φέρων θεάσασθαι Θεόν ὑβριζόμενον». «Σῆμερον κρεμᾶται ἐπὶ ξύλου δ ἐν ὅδασι τὴν γῆν κρεμάσας». «Ἐξέδυσάν με τὰ ἴματά μου καὶ ἐνέδυσάν με χλαμύδαν κοκκινηνὰ». «"Ηδη βάπτεται κάλαμος ἀποφάσεως παρὰ κριτῶν ἀδίκων καὶ Ἰησοῦς δικάζεται καὶ κατακρίνεται σταυρῷ». «Ἐεγγόρασας ἡμᾶς ἐκ τῆς κατάρας τοῦ νόμου τῷ τιμίῳ σου αἰματὶ τῷ σταυρῷ προσηλωθεὶς καὶ τῇ λόγῳ κεντηθείς, τὴν ἀθανασίαν ἐπήγασας ἀνθρώποις, Σωτήρ». Καὶ τόσα καὶ τόσα ἀλλὰ συγκλονιστικὰ καὶ σπαραξικάρδια καὶ ὑψηλονότα, ποὺ μπορεῖ νὰ διαθάσῃ κανεῖς σὲ 70 σελίδες μέσα στὴν ἐκκλησιαστικὴ «σύνοψι».

ΕΙΔΟΣ ΛΟΓΟΤΕΧΝΗ: Εἰναι ρητορικὸς ἐκκλησιαστικὸς λόγος, ποὺ συγκεκριμένα ἀνήκει στὸ πανηγυρικὸ εἶδος, καὶ ειδικότερα στὶς λεγόμενες «δι-ι-δ αχές». Βλέπε γι' αὐτὸ τὸ εἶδος στὸ προηγούμενο «Κηρύγματα» τοῦ Κοσμᾶ Αἰτωλοῦ.

ΠΕΡΙΟΔΟΣ: Ἡ συγγραφικὴ παραγωγὴ τοῦ Μηνιάτη ἀνήκει στὴ λεγόμενη Γ' περίοδο (1453—1821) καὶ πιὸ συγκεκριμένα στοὺς πεζογράφους τῆς μετακρητικῆς περιόδου (1669—1821).

ΓΕΝΙΚΗ ΕΝΤΥΠΩΣΗ: «Ενα πολὺ ἀξιόλογο κείμενο ποὺ σὲ κάθε γραμμῆ του ξεχειλίζει ἡ πολυγνωσία, ἀλλὰ καὶ ἡ λαϊκότητα καὶ συγκίνηση τοῦ συγγραφέα μας. Νομίζουμε πώς δυστοιχία καὶ νὰ θελήσῃ νὰ πρωτοτυπήσῃ ἔνας σύγχρονος ἐκκλησιαστικὸς διμιλητής δὲν μπορεῖ νὰ παραβλέψῃ τούτη τὴν «διδαχὴν» στὸ θέμα αὐτό. 'Ανεπιφύλακτα πρέπει νὰ παραδεχθοῦμε δtti δῶ μέσα συμμετέχουν καὶ δοκιμάζονται καὶ τὰ 3 στοιχεῖα τοῦ ψυχοπνευματικοῦ εἰναι μας λογιστικὸν (οἱ γνώσεις μας), θυμοειδὲς (τὸ συναίσθημά μας) καὶ τὸ βουλητικόν.

ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΑ: 'Ο Ἡλίας Μηνιάτης γεννήθηκε στὸ Ληξούρι τὸ 1669 κι' ἀπέβανε(;) τὸ 1714. 'Εσπούδασε στὴ Βενετία, στὸ περίφημο Φλαγγινιανὸ φροντιστήριο (Ἐλληνικὸ ἦταν) Θεολογία, Φιλολογία καὶ Μαθηματικά. Ἐγίνει κληρικὸς καὶ χρηματίστει Ιεροκήρυκας στὰ βενετοκρατούμενα ἐπτάνησα. Στὰ 1711 ἔγινε ἐπίσκοπος Κερνίκης καὶ καλαβρύτων (στὴν Πελοπόννησο). 'Ο Μηνιάτης ὑπῆρξε μιὰ φωτεινὴ διάνοια καὶ ἔνας φλογερὸς δάσκαλος καὶ

γιό τους μορφωμένους και τό λαό (ό ίδιος ἐπαναλαμβάνων τὸ τοῦ Ἀποστόλου Παύλου λέγει: «οσοφοίς καὶ ὀγραμμάτοις δρειλέπτης εἰμί»), που ἀκολουθώντας τὰ ἔχη τοῦ δασκάλου του Φ. Σκούφου ἔχει σκοπὸν τῆς ζωῆς του τὴν ἀπελευθέρωση τοῦ Γένους.

Ἐργα του εἶναι «οἱ διδαχές» (ἐκκλησιαστικά κηρύγματα, ποὺ τυπώθησαν, μετά τὸ θάνατό του, στὴ Βενετία (1725). Δέκα εἶναι αὐτές. Ἐπίσης «ἡ πέτρα Σκανδάλου» (ἔκδοση 1718), ἔνα δυνατὸ ἀντιπατικό κείμενο. «Ἐπ’ εὐκαιρίᾳ μὴ λησμονᾶμε διτὶ ἐνῷ ὁ Μηνιάτης ἡταν φλογερὸς ουνήγορος τῆς ὀρθοδοξίας, ὁ Σκούφος ἡταν προπαγανδιστὴς τοῦ καθολικισμοῦ. Ο Μηνιάτης ἡταν σπουδαῖος καὶ πολὺ φημισμένος ἐκκλησιαστικὸς κήρυκας. Γράφουν γι’ αὐτὸν «ὅ την ἀπλουστέραν δημοτικὴν διάλεκτον εἰς τὴν δημοσθενικὴν ἀνυψώσας εὐφράδειαν». Ο γραμματολόγος μας Κ. Δημαρδᾶς γράφει: «ἐπίκεντρο τῆς διδασκαλίας του τὸ ήθικό πρόβλημα· ἀποφεύγει τὶς θεωρητικὲς συζητήσεις «ἀπὸύ δὲν πληροφοροῦσι, μὰ συγχύζουσι».

Ἡ μουσικὴ

Εὐγενίου Βουλγάρεως

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑ: Στὴν παλιὰ ἐποχὴ μουσικὴ σήμαινε κάθε τέχνη, ἀπλὴ ἡ σύνθετη, ποὺ ἡταν κάτω ἀπὸ τὴν προστασία τῶν Μουσῶν· γενικά στὴ μουσικὴ ἀνῆκαν τὰ γράμματα καὶ οἱ τέχνες (ἔκτὸς ἀπὸ τὴν ἀρχιτεκτονικὴ καὶ τὴ ζωγραφικὴ). Γιὰ νὰ ἐκφράσουν οἱ «Ἐλληνες στὴν ἀρχαιότητα ὅτι λέμε σήμερα μουσικὴ, χρησιμοποιοῦσαν τὸν ὄρο ὁρμονική». Σήμερα μουσικὴ λογαριάζεται ἡ τέχνη ποὺ μὲ μοναδικὸ ὄλικό της τὸν ἥχο, πειθαρχημένο σὲ φυσικοὺς καὶ αἰσθητικοὺς νόμους, ἔχει σκοπὸν νὰ ἐκφράσῃ ἰδέες κι αἰσθήματα, νὰ ισχυροποιήσῃ τὸ λόγο, νὰ κατευθύνῃ καὶ νὰ ρυθμίσῃ τὴν κίνηση τοῦ ἀνθρώπινου σώματος κ.ἄ. «Ο ἀνθρωπος, ἀφοῦ παρατήρησε νωρὶς τὴ μουσικὴ τῆς φύσεως (ἀέρας στὰ δέντρα, καλάμια κ.ἄ.), θέλησε νὰ ἀξιοποιήσῃ τοὺς ἥχους ποὺ ἔργαζαν τὰ διάφορα ἀντικείμενα (τεντωμένες χορδές, μεταλλικὲς ἐπιφάνειες ἢ ἐλάσματα κ.ἄ.) καὶ ἀρχισε πολὺ νωρὶς νὰ ἀσχολήσται μὲ τὴ μουσικὴ. Μὲ τὴ μουσικὴ οἱ ἀνθρώποι τῶν διαφόρων φυλῶν μπόρεσαν νὰ νιώσουν δένας τὸν ἀλλο· τοῦτο δὲ μπορεῖ τόσο γρήγορα καὶ ἀσφαλτα νὰ γίνη μὲ κανένα ἄλλο εἰδος τοῦ πολιτισμοῦ, γιατὶ μόνο «ἡ μουσικὴ εἶναι πανανθρώπινη γλώσσα! Τὴ μουσικὴ τὴν ἀποτελοῦν δῆχος καὶ δ ρυθμὸς στὴν ἀρχὴ καὶ σὲ λίγο θά παρουσιαστῇ ἡ μελωδία καὶ ἡ ἀρμονία.

ΝΟΗΜΑ: «Ἡ χάρη, ἡ δύναμη, ἡ χρήση καὶ ἡ ὀφέλεια τῆς μουσικῆς εἶναι φαινόμενα, ποὺ εἶναι περιττό, γιὰ νὰ τὰ συζητήσῃ κανεὶς» εἶναι τόσο αὐταπόδειχτα! Οἱ ἀρχαῖοι «Ἐλληνες ἔλεγαν ὅτι ὅποιος δὲν ἀνοίγει τὸ στόμα του, γιὰ νὰ παινέψῃ τὸν Ἡρακλῆ, εἶναι κουφός, δηλ. εἶναι κουφός, ἀφοῦ δὲν ἀκουσε γιὰ τὰ κατορθώματα τοῦ Ἡρακλῆ καὶ δὲν τὰ παίνεψε. Τὸ ίδιο μπορεῖ νὰ εἰπωθῇ καὶ γιὰ ἑκεῖνον ποὺ δὲν ἀνοίγει τὸ στόμα του νὰ παινέψῃ τὶς κόρες τοῦ Δία, τὶς Μούσες· ἡ δὲν δὲν εἶναι βλαμμένος στὰ αὐτιά, πρέπει νὰ ἀριθμηθῇ στὰ ἄλογα καὶ νωθρὰ ζῶα, γιατὶ ἔχομε πολλὰ ποὺ ἔχει προικίσει ἡ φύση νὰ ἀγαποῦν τὴ μουσική.

Οἱ παλιοὶ μύθοι, γιὰ νὰ μᾶς δείξουν τὴ μεγάλη ἀξία πού ‘χει ἡ μουσικὴ, διηγήθηκαν ὅτι δὲν ὁ ‘Ορφέας, δ μουσικὸς ἀπ’ τὴ Θράκη, γιὰ νὰ μεριάσῃ ἀπ’ τὸ δρόμο του τὰ ποτάμια καὶ τὰ θεριά, τὰ δέντρα καὶ τοὺς βράχους, ἔπαιζε μουσικὴ! Ἀκόμη καὶ τοὺς ἀδίστακτους θεοὺς τοῦ «Ἀδη δ’ Ὁρφέας μάγεψε μὲ τὴ θεοπέσια μουσικὴ του, γιὰ νὰ τοῦ δώσουν πίσω τὴν πεθαμένη γυναίκα του, τὴν Εύρυδίκη. Ο Ζῆθος καὶ δὲν ἀμφίωνας, μουσικοὶ ἀπὸ τὴ Βοιωτία, μὲ τὰ γλυκὰ χτυπήματα τῆς μουσικῆς τους καταμάγεψαν τὰ βράχια καὶ τὰ μάρμαρα τῶν βουνῶν, δύστε αὐτὰ κατηφόρησαν ἀπὸ τὰ βουνά καὶ μπῆκαν μὲ τάξη καὶ δμορφιὰ γύρω ἀπ’ τὴ Θήβα κι ἔφτιαξαν τὰ περίφημα τείχη τὰ θηθαϊκά. Ο Ἀρίω-

νας, μουσικός ἀπ' τῇ Μήθυμνα, ποὺ πήδησε στῇ θάλασσα, γιὰ ν' ἀποφύγῃ τὸν κίνδυνο τῶν ληστῶν, μάζεψε τὰ δελφίνια γιὰ βοήθειά του μὲ τὴ θεία του μουσική!

Σὰ νόημα ἀπ' τοὺς πολλοὺς αὐτοὺς μύθους βγαίνει ὅτι ἡ μουσικὴ ἔχει τὴ σπάνια δύναμη νὰ ξεσκώνῃ τὶς ψυχές καὶ τῶν δικηρῶν ἀνθρώπων καὶ νὰ τὶς κατευθύνῃ σὲ καλὰ ἔργα, ἀλλὰ καὶ τὴν πωρωμένη ψυχὴ τῶν κακούργων καὶ τῶν ἄγριων ἀνθρώπων ἡ μουσικὴ ἡμερεύει.

ΕΠΕΞΕΓΑΣΙΑ: Γλωσσικῶν ἐρμηνεία: 'Εγκώμιον, τὸ = ἔπαινετικὸς λόγος, ἔπαινος. Βεβλαμμένος τὰς ἀκοὰς = κουφός. "Άλογος, ος, ον = ποὺ δὲν ἔχει λογικό, παράλογος. 'Ιστοροῦμαι (ιστορῶ): παρουσιάζω τὰ γεγονότα μὲ λεπτομέρειες, δηγοῦμαι. Κατακηλέω -ῶ = καταθέλγω, ἡμερεύω μὲ τραγούδια, μουσική, λόγια καλά κι εὐχάριστα. Διανηχόμενος (διά - νήχομαι) = διακολυμθῶ, κολυμπῶ. "Άτεγκτος, ος, ον = σκληρός, ἄκαμπτος, ἀσπλαχνός.

Πραγματικῶν ἐρμηνεία: 'Ηρακλῆς, δ: Εἶναι ὁ σπουδαιότερος ἀπ' τοὺς ἀρχαίους ἡμίθεους· γιὸς τοῦ Δία καὶ τῆς Ἀλκμήνης, ἀπόγονος τοῦ Περσέα' πέθανε φαρμακωμένος κι ἔγινε θεός, ἀφοῦ ἀφῆσε πολλοὺς ἀπογόνους, τοὺς 'Ηρακλεῖδες. Ζεύς, δ: 'Ο ἀνώτατος θεός τῶν Ἑλλήνων καὶ Ρωμαίων, γιὸς τοῦ Κρόνου καὶ τῆς Ρέας' ἀντιπροσώπευε τὴν ἰδέα τῆς ἀρχικῆς καὶ συντηρητικῆς δυνάμεως καὶ τῇ ζωῇ ὅλων τῶν δυτῶν. Στὸ δνομα τοῦ Δία εἶχαν προσθέσει πολλὰ δύναματα ποὺ φανέρωναν καὶ τὴν ἴδιαίτερη φροντίδα του, δπως: Ἐρκεῖος, ἔστιοῦχος ἢ ἐφέστιος (προστάτης τῆς οἰκογένειας), ζύγιος ἢ γαμήλιος (προστάτης τοῦ γάμου), ξένιος, δριος, ίκεσιος (προστάτης τῶν ξένων), δρκιος, ἐφόρκιος, πίστιος (τιμωρός κάθε ἐπιορκίας), βασιλεύς, 'Ἐλλάνιος, Πανελλήνιος, ἀγοραϊος, ἐλευθέριος, δλύμπιος, ὑπατος κ.ἄ. 'Αλκμήνη, ἡ: Κόρη τοῦ Ἡλεκτρύονα, βασιλιάτ τῶν Μυκηνῶν καὶ τῆς Ἀναξοῦς ἢ Λυσιδίκης, γυναίκα τοῦ βασιλιᾶ τῆς Θήβας Ἀμφιτρύωνα. Μετὰ τὸ θάνατό της μεταφέρθηκε σύσσωμη στὰ νησιά τῶν μακάρων ἀπὸ τὸν Ἐρμῆ κι ἐπαντρεύτηκε ἐκεῖ τὸ Ραδάμανθυ! Εἶχε δυὸς γιούς, τὸν Ἰφικλῆ (τοῦ Ἀμφιτρύωνα) καὶ τὸν Ἡρακλῆ. Μνημοσύνη, ἡ: Κόρη τοῦ Ούρανοῦ καὶ Γῆς' τιτανίδα μὲ τὴν δποία δ Ζεύς γέννησε τὶς Μοῦσες. 'Απόλλων, δ: Θεός τῶν Ἑλλήνων, γιὸς τοῦ Δία καὶ τῆς Λητῶν, ἀδερφὸς τῆς Ἀρτεμῆς. 'Αντιπροσώπευε τὸν ἥλιο καὶ λατρεύόταν σὰ θεός τῆς μαντικῆς καὶ τῆς μουσικῆς. 'Ηταν δ ἰδρυτὴς τοῦ μαντείου τῶν Δελφῶν. Μούσαι, αἱ: Κόρες τοῦ Δία καὶ τῆς Μνημοσύνης' οἱ Μοῦσες ἔμεναν στὸν Ἐλικῶνα, καὶ προστάτευαν τὶς ἐλεύθερες τέχνες καὶ κάθε πνευματικὸ δημιούργημα μὲ τὴν καθοδήγηση τοῦ Ἀπόλλωνα. 'Ηταν ἐννιά: Κλειώ, Εύτερπη, Θάλεια, Μελπομένη, Τερψιχόρη, Ἐρατώ, Πολύμνια, Ούρανία καὶ Καλλιόπη. 'Ορφεύς, δ: Γιὸς τοῦ Ολάγρου, βασιλιάτ τῆς Θράκης καὶ τῆς κόρης τοῦ Πιέρου ἢ τῆς μούσας Καλλιόπης' ἀρχαῖος ποιητής καὶ μουσικός· πολλὲς ἀπ' τὶς συμβουλές του ὠφέλησαν τοὺς "Ἐλληνες στὴν ἡθικὴ καὶ κοινωνικὴ του ἀνάπτυξη. Οἱ μυθογράφοι πολλὰ διηγοῦνται γιὰ τῇ ζωῇ του καὶ τῇ δύναμῃ τῆς μουσικῆς του' βρῆκε τὸ θάνατο ἀπ' τὶς γυναίκες τῆς Θράκης, ποὺ ἔξαγριώθηκαν, γιατὶ δ 'Ορφέας ἦταν ἀντίθετος μὲ τὴν τέλεση τῆς διονυσιακῆς λατρείας. 'Αἰδωνεύς, δ: Ποιητικὴ δονομασία τοῦ Ἀδη, δ Πλούτωνας, ποὺ ἔκλεψε γιὰ γυναίκα του τὴν κόρη τῆς Δήμητρας Περσεφόνη καὶ τὴν πήγε στὸν "Ἀδη, δπου τὴν κρατοῦσε δ μῆνες τὸ χρόνο. Πολλὲς σπηλιές ποὺ βγάζουν δηλητηριώδεις ἀναθυμιάσεις (διοξείδιο τοῦ ἀνθρακα κ.ἄ.) λέγονταν πλούτωνεια σπήλαια. Ζῆθος, δ: Γιὸς τοῦ Δία καὶ τῆς Ἀντιόπης, ἀδερφὸς τοῦ Ἀμφίονα' κυρίευσε τὴ Θήβα, ποὺ τὴν δνόμασε ἀπὸ τῇ γυναίκα του, κόρη τοῦ Ἀσωποῦ, ἀφοῦ σκότωσε μὲ τὸν ἀδερφό του, τὸν Λύκο

καὶ τὴ Δίρκη. Ἀμφίων, δ: Ἀδερφὸς τοῦ προηγούμενου κι ἔνας ἀπ' τοὺς Ἀργοναῦτες. Ἡταν ἀπ' τοὺς δνομαστότερους μουσικοὺς τῆς ἀρχαιότητας κι ἐπενόησε τὴν ἐφτάχορδη λύρα. Νυμφεύτηκε τὴ Νιόθη, κόρη τοῦ Τάνταλου, ποὺ τοῦ ἔδωσε ἐφτά ἀγόρια κι ἐφτά κορίτσια. Ἀρίων, δ: Λυρικὸς ποιητής ἀπὸ τὴ Μήθυμνα τῆς Λέσβου, δνομαστὸς γιὰ τὸ περιφήμο περιστατικὸ μὲ τὰ δελφίνια στὸ Ταίναρο, ποὺ δ Ἡρόδοτος (A 23) ἔξιστορεῖ μὲ περίσσια δμορφιά. Ταίναρον, τό: Ἀκρωτήριο τῆς Πελ/σου, στὴ Λακωνία, δπου ἦταν ναδς περιφήμος τοῦ Ποσειδῶνα. Ἐκεὶ τὰ δελφίνια ἔθγαλαν τὸν Ἀρίωνα καὶ τὸν ἔσωσαν, δταν ρίχτηκε στὴ θάλασσα, γιὰ νὰ ἔσφυγῃ ἀπὸ τὰ δλεθροφόρα σχέδια τῶν ναυτικῶν, ποὺ τὸν ἔφερναν ἀπὸ τὴν Ἰταλία. Φιλανθρώπους δελφῖνας: (δελφὶν τοῦ Ἀρίωνος): Στὰ δελφίνια, ποὺ ἀγαποῦν πολὺ τὸν ἄνθρωπο, ἀρέσει ἡ μουσική.

ΠΟΙΟΙ ΟΙ ΣΚΟΠΟΙ ΤΟΥ ΣΥΓΓΡΑΦΕΑ: 'Ο Βούλγαρις μὲ τὴν πραγματεία του γιὰ τὴ μουσικὴ θέλει νὰ ὑπογραμμίσῃ τὴ μεγάλη προσφορὰ τῆς μουσικῆς στὸν ἄνθρωπο. 'Ιδιαίτερα θέλει νὰ τονίσῃ τὴ μοναδικὴ δύναμη ποὺ ἔχει ἡ μουσικὴ στὸ νὰ ἡμερώνη καὶ τὶς πιὸ σκληρές ἀνθρώπινες ψυχές: τοῦτο μπορεῖ νὰ λογαριαστῇ καὶ σὰν κεντρικὴ ἰδέα τοῦ δλου κειμένου. 'Η μουσική, δποιο εἶδος κι δν καλλιεργῇ (δημοτική, θρησκευτική, πολεμική κλπ.), ἔχει τὴ δύναμη νὰ πλημμυρίζῃ μὲ μύρια συναισθήματα τὴν ψυχὴ χωρὶς νὰ χρησιμοποιήσῃ οὔτ' ἔνα λόγο!

Γιὰ τὴ μουσικὴ πολλοὶ εἴπαν κι ἔγραψαν μὲ λόγια γεμάτα θαυμασμὸ καὶ δύναμη γιὰ τὴν οὐρανόσταλτη καὶ θεϊκὴ τῆς χάρη καὶ παρουσία. «Χαῖρε, ὅθεία, ποὺ μάγια τόσα / δίχως μίλημα σκορπάς / ποὺ τοῦ κόσμου κάθε γλώσσα / μὲ τοὺς ἱχνους σου νικᾶς!» (Γ. Μαρκορᾶς). «... Στὴν ἄσυννο τοῦ χρόνου, μὲς στὰ σκότη / τῆς ἄγριας τῆς φθορᾶς, χρώματα μύρια, / πλάσματα μύρια ποὺ μιλοῦν μιὰ γλώσσα / σ' δλο τὸ σύμπαν» (Στ. Μαρτζώκης, στὴν ἀρμονία). «... Χτύπα, δοξάρι μου, καὶ χτίζε, / δ κόσμος γίνεται ἀπὸ μένα / μέσα στὰ χέρια μου τὰ δυό...» (Κ. Παλαμᾶς, τὸ βιολί). «... Ξένη, ἐφτασφράγιστη γιὰ μὲ τῶν ἥχων ἡ ἐπιστήμη / δμως τῶν ἥχων δ ἔρωτας μὲ καίει μὲς στὴν καρδιά / μέσα μου στάχτη γίνεται τ' ἀγρίμι, πάει τ' ἀγρίμι / καὶ τὸ χρυσόφι δείχνεται καθάριο μοναχά...» (Κ. Παλαμᾶς). «... 'Απ' τῶν ἀγγέλων τὰ στόματα κλεμμένη / θυμίζει πάντα στὴ γῆ τὸν οὐρανὸ / ... / 'Αλλοτε μοιάζει μὲ θάλασσα ἀφρισμένη, / ἀλλοτε μοιάζει μὲ κῦμα ταπεινό...» ('Ι. Πολέμης).

ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΑ: Εὐγένιος Βούλγαρις (1716—1806). Γεννήθηκε στὴν Κέρκυρα καὶ πῆρε τὸ δνομα 'Ελευθέριος. Πῆρε τὴν πρώτη μόρφωση στὰ σχολεῖα τῆς πατρίδας του, στὴν Ἀρτα καὶ στὴ συνέχεια πῆγε στὸ Παταβίο τῆς Ἰταλίας. Τὸ 1738 ἔγινε διάκος στὰ 'Ιωάννινα καὶ πῆρε τὸ δνομα Εὐγένιος κι ἔκει ἔγινε σχολάρχης τῆς Μαρουσίας σχολῆς. Εἶχε νεωτεριστικὲς ίδεις πάνω σὲ φιλοσοφικὰ καὶ παιδαγωγικὰ προσβλήματα, γι' αὐτὸ δαναγκάστηκε νὰ ἀφήσῃ τὰ 'Ιωάννινα καὶ νὰ συνεχίσῃ τὸ ἔργο του στὴ Μακεδονία. 'Ηταν σοφὸς δάσκαλος καὶ ἔξαιρετικὸς ρήτορας. Μὲ τὴν δδεια τοῦ Πατριαρχείου Κων/λεως δργάνως τὴ σχολῆ τοῦ γένους στὸ 'Αγιο 'Ορος ('Αθωνιάς σχολῆ). Μετὰ ἀπὸ τὸ 'Αγ. 'Ορος πῆγε στὴν Πόλη καὶ ἀπὸ ἔκει στὴ Ρωσία, δπου βρήκε μεγάλη φροντίδα ἀπὸ τὴν Μεγ. Αἰκατερίνη. 'Ο Βούλγαρις ἦταν γιὰ τὴν 'Ἐλλάδα, ἀλλὰ καὶ γιὰ τὸν κόσμο τῆς ἐποχῆς του, ἔνα μεγάλο κεφάλαιο στὰ γράμματα. Γνώριζε πολὺ καλά: 'Ελληνικά, λατινικά, γερμανικά, Ιταλικά, ἔβραικά, φαλαδικά, τουρκικά, ὀραβικά καὶ ρωσικά!! 'Ηταν φιλόσοφος, θεολόγος, φιλόλογος, μαθηματικός, χημικός, φυσικός, ιστορικός, παιδαγωγός. 'Ηταν μιὰ σπάνια καὶ πολυμερῆς διάνοια.

'Η διδασκαλία του δὲν ἀπέδωσε πολύ, γιατὶ χρησιμοποιοῦσε τὴν ἀρχαῖζουσα ἐλλ. γλώσσα, γι' αὐτὸ πολλοὶ τὸν κατηγόρησαν. 'Όπωσδήποτε δμως φρόντισε γιὰ τὴν ἡμική κι ἔθνική διαπαιδαγώγηση τῶν υπόδουλων 'Ελλήνων. 'Ιδιαίτερα τόνισε τὴν ἀνάγκη τῆς σύγχρονης ἔθνικῆς προκοπῆς, παράλληλα μὲ τὴν ἀναπόληση τῆς δόξας τοῦ παρελθόντος.

**Περὶ τοῦ μὴ ζητεῖν ἀνταπόδοσιν
παρὰ τῶν εὐεργετηθέντων**
(Ἀπόσπασμα)

Νικηφ. Θεοτόκη

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑ: 'Αλήθεια, λυπηρὴ βέθαια διαπίστωση, ποὺ δὲ μπορεῖς δημως νὰ τὴν διαψεύσῃς, πόσο βλέπομε συχνά - πυκνὰ κάθε μέρα οἱ ἔννοιες νὰ ἔχουν τὸ νόημά τους, νὰ διαστρέψουνται, στὴ χρήση τους, ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους ἀλλοτε ἀσυνείδητα (δηλαδὴ ἔτσι ἀνυποψίστα καὶ ἐπιόλαι) καὶ ἀλλοτε — αὐτὸ εἶναι τὸ χειρότερο — συνειδητὰ καὶ σκόπιμα. "Ἐτσι καθημερινὰ καταθλίθεται ἡ ψυὴ κυριολεκτικὰ τῶν ἐναρέτων καὶ τῶν «σωστῶν» ἀνθρώπων, σὰν θλέπουν ἡ ἀκούουν νὰ παρερμηνεύωνται, νὰ κακοποιοῦνται, νὰ «κόβωνται στὰ μέτρα» μερικῶν οἱ ὑπέροχες ἔννοιες τῆς ἐλευθερίας, δημοκρατίας, πατριωτισμοῦ κλπ. "Ἀλλωστε ἀπὸ τοὺς παλιοὺς καιροὺς δὲν ἔλεγε δ ἀρχαῖος σοφὸς «δ τλάμων ἀρετά!...»; "Ἐτσι ἥταν πολὺ φυσικὸ καὶ ἡ ἀρετὴ τῆς εὐεργεσίας, τὸ «εὖ ποιεῖν» τῶν Ἑλλήνων, νὰ πάρῃ δυστυχῶς σοθαρὸ μερίδιο ἀπὸ παρανόηση καὶ κακοποίηση... 'Αλλ' ἀς προσέξωμε στὰ ἀκόλουθα...

ΝΟΗΜΑ: 'Ο Ἱεροκήρυκάς μας, στὴν προσπάθειά του νὰ ἀποσαφηνίσῃ τὴν ἔννοια τῆς πραγματικῆς εὐεργεσίας, ἀπὸ τὶς πρῶτες γραμμές ὑποστηρίζει μὲ θέρμη καὶ εἰλικρίνεια δτι σὲ μεγαλύτερο καὶ συνθετώτερο ἥθικό παράπτωμα βρίσκεται δ στενόκαρδος καὶ ὑπολογιστής εὐεργέτης παρὰ δ ἀχάριστος, γιατὶ δ δεύτερος τουλάχιστον εἶναι δέσμιος τῆς ὑποχρεώσεώς του, νοιώθει πάντα σὰν δφιλέτης. Δὲν πρέπει λοιπὸν νὰ ἀγανακτοῦμε κατὰ τῶν ἀχαρίστων μᾶλλον, ἀλλὰ κατ' ἔκεινων ποὺ κάνουν τὶς ἀγαθοεργίες σὰ δάνειο καὶ σὰν «πραμάτειες» περιμένοντας συμφεροντολογικὰ ἀνταπόδοσην· μὰ αὐτοὶ ὑποθιθάζουν τὴν δηντας αὐτὴ ἔξοχη ἀρετὴ, τὸ ἀληθινὸ δῶρο Θεοῦ, ποὺ δὲν εἶναι παρὰ ἡ ἔμπρακτη καὶ ἐφαρμόσιμη ἀγάπη, σὲ «ἀγοραπωλησία», δηλαδὴ σὲ κακία. Μὰ θὰ ἀντιπαραστηρίσεις κάποιος: Νὰ μὴ μᾶς ξεφεύγη παράπονο καὶ διαμαρτυρία οὕτε κι ὅταν ὑθριζόμασθε καὶ κακοπαθάινωμε ἀπὸ τοὺς εὐεργετηθέντες; Ναί, γιατὶ πρέπει ἡ χριστιανικότατη αὐτὴ ἀρετὴ νὰ ἀσκήται ἐπίσης χριστιανικότατα, ἔξω, μὰ ἔξω ἀπὸ κάθε ίδιοτέλεια.

Στὴ συνέχεια δ ρήτοράς μας ὑποδεικνύει ποὺ θὰ βροῦμε δδηγὸ καὶ δάσκαλο γιὰ νὰ μάθωμε τὸ νόημα τῆς ἀληθινῆς εὐεργεσίας. Μὰ στὴν πηγὴ τῆς ἴδιας τῆς δρθοδόξου πίστεώς μας, στὴν Καινὴ Διαθήκη (παραπέμπει σὲ ἄρκετὰ χωρία τοῦ Εὐαγγελίου τοῦ Λουκᾶ), ποὺ Αὔτοὶ δύ Κύριος διαφωτίζει γιὰ τὸ μεγαλεῖο καὶ τὴν ἀνωτερότητα τῆς πραγματικῆς ἀγαθοεργίας. Καὶ ἔαν στὴν ἀνθρώπινη ἀνυπομονήσα μας ἐπάνω ρωτήσωμε· μὰ πῶς θὰ ἀποκαταστῆ ἡ δικαιοσύνη καὶ ἀπὸ ποὺ θὰ πάρωμε τὴν ἀνταπόδοση; Μὰ ἀπὸ τὸν δικαιοκρίτη Θεό στὴν αἰώνια καὶ τελικὴ κρίσι του. Κάθε ἀλλη ἐνέργειά μας καὶ ἀπαίτηση μας ἀνήκει στὸ χῶρο τῆς ἀμαρτίας.

ΕΝΟΤΗΤΕΣ ΚΑΙ ΕΠΙΓΡΑΦΗ ΑΥΤΩΝ: Μποροῦμε νὰ δοῦμε τὸ κείμενο σὲ 3 ἔνότητες: α) «Ἀμαρτάνει... ἀμαρτημάτων»: Σύγκριση τοῦ κακοῦ εὐεργέτη πρὸς τὸν ἀχάριστο καὶ χαρακτηρισμὸς τῆς πραγματικῆς εὐεργεσίας.

β) «Ἀνθρωπε... αἰτίαν εὐεργετοῦμεν»: Σχολαστικὴ ἀνάλυση καὶ «ἀνατομία» τῶν ἐλαστηρίων καὶ διαθέσεως τῆς κακῶς νοούμενης εὐεργεσίας.

γ) «Οστις θέλει... τῶν ἀμαρτωλῶν»: Η θρησκεία μας, μὲ τὸ ἴδιο τὸ στόμα τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς, διαφωτίζει γιὰ τὸν τρόπο καὶ τὸ σκοπὸ τῆς πραγματικῆς εὐεργεσίας.

ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ: Προτιμοῦμε νά έπεξεργασθοῦμε τό κείμενο ένιατά και διαιρέτα.

Γλωσσική έρμηνεια: προσίρεσις = προτίμησις, διάθεσις (ρ. προαιροῦμαι, προαιρετικά), όψη = ἀργά (ὅψιμος). "Ινα ἀγαθοποιηθῆς = νά εύεργετηθῆς (και ὅχι βέθαια, νά γίνης ἀγαθός...), πραγματεία = ἔδω δ ὅρος σημαίνει ἀσχολία ἐμπορική, ἀγοραπωλησία, ή αὐτό πού λέει δ λαὸς «πραμάτεια». Ἐγκεκολαμμένη = μτχ. πρκ. τοῦ ρ. Ἐγκολάπτομαι = γεννιέμαται και καλλιεργοῦμαι μέσα σε κάτι (πιό συνθητιμένο τό ρ. Ἐκκολάπτομαι = ἔξερχομαι σιγά σιγά ἀπό μια τέτοια καλλιέργεια). ἄριστον = τό γεῦμα, τό μεσημεριανό φαγητό στοὺς δρχαίους (ρ. ἄριστάω = γευματίζω). δοχή, ή = ὑποδοχή (ρ. δέχομαι), τό «τραπέζωμα», τό δῶρο. ύπόκρισις = ύποκρισία.

Πραγματολογικά στοιχεῖα δὲν ὑπάρχουν γιά νά έξομαλυνθοῦν.

Καλολογικά στοιχεία: 'Αφοῦ πρόκειται γιά ρητορικό λόγο είναι φυσικό νά ὑπάρχουν ἔδω ἀρκετά καλαισθητικά μέσα γιά νά τονίσουν και νά ἔξαρουν τό περιεχόμενο. Κατ' ἀρχὴν ή πρώτη ματιά μας πιάνει εύκολα τις ἀπανωτές ἀντιθέσεις (ἔξ ἀλλού δλο τό ἀνάγνωσμα είναι μιὰ ἀντίθεσι). Ἐπειτα ἔχωριζομε ἀρκετά ρητορικά σχήματα: 'Ἐρωτήσεις, ἀναφωνήσεις, ἀποστροφές (π.χ. «Ἀνθρωπε, διατί ἀγανακτεῖς;»). Χαρακτηριστικά και τά ἀσύνδετα: «πίπτει εἰς τὸν θυμόν... εἰς τό μῆσον», «κάλει πτωχούς... τυφλούς» τό πολυσύνδετο «καὶ διώκτης... καὶ προδότης». Ἀξιοπαραπήρητα και τά ἐπίθετα: συναλλακτικῶν, ἐπιθυμούς, ἀφόρητος, εὔτελής, μικροπρεπής, εὕσπλαχνος.

Κεντρική ίδεα: "Οταν οι διαθέσεις και τά κίνητρα τοῦ εύεργετοῦντος είναι υπολογιστικά και στενόψυχα, τότε ή πράξη του «πόρρω ἀπέχει» ἀπό τοῦ νά είναι 'Αρετή, ἀλλά είναι πραγματική «φτηνή συναλλαγή» και καταντάει κακία, μάλιστα σύνθετη.

ΑΛΛΕΣ ΕΠΙ ΜΕΡΟΥΣ ΙΔΕΕΣ: α) 'Ο υπολογιστής ἀγαθοεργός είναι και ἀπατεώνας, γιατί οι πολλοί, οι τρίτοι, προτοῦ ξεκεπασθοῦν οι βαθύτερες πρόθεσεις του, τὸν θεωροῦν σπλαχνικό και ἀνθρωπιστή.

β) Μέτρο τῆς ίδεώδους εὐεργεσίας μᾶς δίνει δ ἴδιος δ Χριστός στήν 'Αγία Γραφή, ἀλλά και μὲ τήν καθημερινή πράξη του.

γ) Γιά νά είναι κάπως ἀσφαλής πώς δὲ θὰ βρεθῆσται στήν ἀδυναμία και τὸν πειρασμό νά ζητήσῃ ἀνταπόκρισι στήν ἀγαθοεργία μας, πρέπει καλύτερα νά εύεργετής ένδεεστέρους ἀπό σένα.

ΓΛΩΣΣΑ: Είναι ή λογία τῆς ἐποχῆς γλώσσα (τῆς περιόδου τῆς τουρκοκρατίας), μὲ πολλούς —σχεδὸν κατά τὸ ἡμισυ— ἀρχαϊσμούς· π.χ. όψη, δίδωσι, πεπιεσμένοι ἔσμέν, ἐκσπῆριζόθεν κλπ. Δηλαδή δὲν καλοπαραπήρήσωμε είναι ἔνα γλωσσικό δργανό ἀνάμεσα στὸ σχεδὸν δυσνόητο τοῦ Βολγαρῆ και τὸ λαϊκὸ τοῦ Μηνιάτη· πάντως ή ἐκφραστή είναι ρέουσα, καθαρή και καταληπτή.

ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΗ ΕΡΜΗΝΕΙΑ: Λοιπὸν ἔδω είναι ἀξιοπαραπήρητο τοῦτο· ἀφοῦ ἔχομε νά κάνωμε μὲ λογικούς συλλογισμούς και μὲ ἐπιχειρήματα τοῦ ρήτορα, μὲ τήν ἡθική μας στάση ἔναντι τῶν ἀλλών, μὲ τὸ ποία γνώμη θὰ ἔχουν οι ὅλοι γιά μᾶς, μὲ θείες ἐντολές και θείας κρίση και ἀνταπόδοση, είναι πολὺ φυσικό νά πρυτανεύουν στήν ψυχή μας αὐτά πού λέγομε στήν ψυχολογία «ἀνώτερα συναισθήματα»· δηλαδή ἀντιστοίχως τό διανοητικό, τό ἡθικό, τό συναίσθημα τῆς τιμῆς, τό θρησκευτικό τέλος συναίσθημα.

ΑΦΟΡΜΕΣ ΓΙΑ ΑΣΚΗΣΗ ΚΑΙ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ: α) 'Αξίζει νά κρατήσωμε κάποιες έκλεκτές καί μεστές νοήματος φράσεις π.χ. «ή εύεργεσία έστι ή ἀγάπη ἐνεργουμένη». Αύτό μᾶς θυμίζει τό πίστις καί ἀγάπη ἀνευ ἔργων νεκρά έστι. «ἐγκεκολαμμένη έστιν εἰς τὴν φαντασίαν ἡμῶν ή...). Μποροῦμε νά τό λέγωμε για διά τι έγκολαπτεται καί κυοφορεῖται στὴν φαντασία μας ή στὴν συνείδηση μας ή στὸν νοῦν μας.

β) Τό ἄριστον = τό γενῦμα: Μὲ ἀφορμὴ τοῦτο εἶναι ἀνάγκη νά παραθέσωμε πῶς ἔλεγαν οἱ ἀρχαῖοι τὰ διάφορα στάδια τῆς τροφῆς των. Στοὺς δημητρικοὺς χρόνους: ἄριστον ήταν τό πρωινό (ἐκ τοῦ αρι - ηρι - ἔαρ + ἔσθιω = τό πρωὶ ἔσθιόμενον). Τό μεσημέρινό ἔλέγετο... «δεῖπνον» καί τό βραδυνό «δόρπος». Ἀργότερα στοὺς ιστορικοὺς χρόνους ἔγινε μιὰ μετάθεσι... «Ἐφυγε τό δόρπος» καί τό βραδυνό ἔγινε «δεῖπνος», τό μεσημέρινό ἔγινε «ἄριστον» καί τό πρωινό ἔγινε «ἀκράτισμα» (ἀκρατίζω, ἐπειδὴ βουτοῦσαν φωμὶ — αὐτὸ πού λέμε «κρασόψυχα» σὲ ἀκρατον (ἀνέρωτο) οἴνο.

γ) «Ἐπειδὴ εὔεργετοῦμεν δπως οἱ ἔθνικοι καί οἱ εἰδωλολάτραι». Μὲ τὴ φράσι αὐτὴ ίσως δὲν εἶναι ἀπαραίτητο νά πάη δ νοῦς μας σ' αὐτὸ τό ἐνδιαφέρον ποὺ θὰ παραθέσωμε εὐθὺς ἀμέσως, ἀλλ' εἶναι χρήσιμο νομίζομε νά σημειώσωμε αὐτὸ πού ἀναφέρει σχετικὰ μὲ τὴν εὔεργια δ Θουκυδίδης στὸν «Ἐπιτάφιο Περικλέους (βιβλ. Β' § 40)· «Οὐ γάρ πάσχοντες εῦ, ἀλλὰ δρῶντες (εῦ) κτώμεθα τοὺς φίλους. Βεθαίστερος δὲ δ δράσας τὴν χάριν ὥστε δφειλομένην δι' εύνοίας δ δέδωκεν σώζειν δ δὲ ἀντοφείλων ἀμβλύτερος, εἰδὼς οὐκ ἐς χάριν, ἀλλ' ἐς δφειλημα τὴν ἀρετὴν (τὴν εὔεργεσίαν) ἀποδώσων» = σταθερώτερος φίλος εἶναι δ εὔεργετήσας οὕτως ὥστε νά φροντίζῃ νά διατηρῇται πάντοτε ζωντανή ή εύγνωμοσύνη τοῦ εὔεργετηθέντος διά τῆς διαρκοῦς πρὸς αὐτὸν (τὸν εὔεργετηθέντα) εύνοίας του· ἐνῶ δ ὑποχρεωμένος εἶναι ὅχι τόσον πρόθυμος νά ἐκπληρώσῃ τό χρέος του, ἐπειδὴ γνωρίζει δτι θὰ ἀποδώσῃ εὔεργεσίαν, ὅχι γιὰ νά τοῦ χρεωστῆται εύγνωμοσύνη, ἀλλὰ πρὸς ἔξόφληση ὑποχρεώσεως». Βέθαια δπως βλέπομε, ἔχομε ἐδῶ μιὰ πολὺ ἐνδιαφέρουσα θέση, ἀλλὰ σχεδὸν μὲ τὴ χριστιανικότατη τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ρήτορά μας. 'Αλλ' ἀν θέλωμε νά κυριολεκτήσωμε, καί νά μὴν δικιήσωμε καμμιὰ δντίληψη, τὸ σωστότερο εἶναι νά ποῦμε ἐδῶ δτι δὲν πρόκειται γιὰ τὸ ἴδιο θέμα· γιατὶ ἀπλούστατα δ θρησκευτικὸς διμιλητῆς κάνει λόγο ἐδῶ γιὰ τὸν «κακό» εὔεργέτη, ἐνῶ δ ἀρχαῖος ιστορικὸς δτι δὲ συμφέρει νά βρισκόμαστε στὴ θέση τοῦ εὔεργετουμένου.

δ) Καὶ τώρα κάτι ὅλλο· μποροῦμε ἐμέεις οἱ πολλοί, μὲ ἀφορμὴ τὰ ἐπιχειρήματα τοῦ ἐνδός, τοῦ εἰδικοῦ ἐδῶ ρήτορα, (χωρὶς μ' αὐτὸ νά μειώνωμε τὴν προσπάθειά του), νά πλατύνωμε τὶς ἀπόψεις καί τὰ παραδείγματά μας σχετικὰ μὲ τὸ νά μὴ ζητᾶμε ἀνταμοιβὴ γιὰ τὶς καλές μας πράξεις (ἄλλωστε δ λαδὸς λέει «κάμε τὸ καλὸ καὶ ρίχτο στὸ γιαλό»), ἐνθυμοῦμενο τὴν ἀνεξικακία καί τὴ μεγάλη συγγνώμη, μὲ τὴν δποία ἀντιμετώπιζε δ θεός τοὺς σταυρωτές του· «Ἀντὶ τοῦ μάνα χολήν».

ε) Τέλος πολὺ δικαιολογημένα μποροῦμε —καὶ δικαιούμαστε— νά φέρωμε κάποιες λογικές ἀντιρρήσεις στὰ ἔξῆς χωρία τοῦ κειμένου μας· π.χ. ἐκεῖ ποὺ λέγει δτι εἶναι ἀσφαλέστερο νά εὔεργετοῦμε τυφλούς καί ἀναπήρους καί ὅχι πλούσιους γείτονας, γιὰ νά μὴν ὑπάρχῃ ή δυνατότητα καὶ ή ἀπαίτηση τῆς ἀνταποδόσεως. Βέθαια εἶναι ἔνας περιορισμὸς αὐτὸς καὶ δπωσδήποτε μιὰ «στενὴ» δντίληψη, ἀλλ' εἶναι διὰ ποῦμε... αύστηρῶς χριστιανική. Ἐπίσης ὄλλο σημεῖο ποὺ μᾶς κάνει νά ἀντιδράσωμε εἶναι δτι πρέπει νά ἀναμένωμε ἀνταπόδοση στὸν ὄλλο κόσμο, στὴ «μέλλουσα κρίση». Κι δμως αὐτὴ εἶναι ή ἀποψη τῆς θρησκείας μας.

ΥΦΟΣ: Τὸ ὑφος εἶναι ἀρκετὰ «προσεγμένο» καὶ ἐπιμελημένο, χωρὶς βέβαια νὰ γίνεται ἐπιτηδευμένο καὶ περίτεχνο, οὕτε ἐκτρέπεται σὲ στόμφους καὶ ρητορισμούς.

ΕΙΔΟΣ ΛΟΓΟΤΕΧΝ.: Εἶναι ἐκκλησιαστικὸς ρητορικὸς λόγος· μποροῦμε νὰ πούμε βέβαια ὅτι ἀνήκει στὶς «διδαχές», δπως εἴδαμε στὸ Μηνιάτη καὶ τὸν Κοσμᾶ τὸν Αἰτωλό. Λόγω δημαρχῆς τῆς «ἐπιχειρηματολογίας» καὶ ἐπιστημονικῆς ἀποδεικτικότητας τοῦ ἔργου, μπορεῖ νὰ ἐκληφθῇ καὶ σὰν ἡθικοθρησκευτικὴ πραγματεία.

ΠΕΡΙΟΔΟΣ: 'Ο συγγραφέας μας ἀνήκει στὴν Γ' περίοδο τῶν γραμμάτων μας (1453—1821) καὶ εἰδικότερα στὴν μετακρητικὴ πεζογραφία μας (1669—1821), καὶ δὴ στὴν δημάδα τῶν μεγάλων ἐκκλησιαστικῶν ρητόρων.

ΓΕΝΙΚΗ ΕΝΤΥΠΩΣΗ: Εἴδαμε λοιπὸν ἔνα ἐκκλησιαστικὸ χριστιανικὸ κήρυγμα, ὃχι βέβαια ἀπὸ τὰ καλύτερα τοῦ συγγραφέα μας. Πάντως μᾶς δόθη ἡ ἀφορμὴ νὰ στοχασθοῦμε καὶ νὰ προθληματισθοῦμε πάνω σ' ἔνα πολὺ ἥθικό καὶ πρὸ πάντων κοινωνικὸ θέμα —ἀπὸ τὰ πλέον κρίσιμα καὶ σπουδαῖα— ὡς εἶναι ἡ εὐεργεσία καὶ ἡ ἀνταπόδοσή της.

ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΑ: 'Ο Νικηφόρος Θεοτόκης γεννήθηκε τὸ 1731 στὴν Κέρκυρα καὶ ἀπέθανε στὴ Μόσχα τὸ 1800. Ἐσπούδασε στὴν Ἰταλία φιλοσοφία, φυσικὴ καὶ μαθηματικὰ καὶ ἐπιστρέφοντας στὴν Κέρκυρα ἦγε μοναχὸς τὸ 1762. Ἐκτὸτε ἀφίξει ἡ τόσο πλούσια καὶ γόνιμη δράση του: Θεοκευτική, κοινωνική, ἔθνική· γιατὶ ὁ Θεοτόκης ἀνεψεύχη στὸν 18ο αἰώνα σὲ κορυφαῖο ἀνάστημα ἀνάμεσα στοὺς «διδασκαλούς τοῦ γένους» δίπλα στὸ συμπατριώτη του Εὐγένιο Βούλγαρι. Ἱεροκήρυκας τῆς Μεγάλης ἐκκλησίας στὴν Κων/πολι. "Υστερεῖ στὸ Ἰάσιο καὶ κατόπιν στὴ Λειψία γιὰ συμπλήρωση τῶν σπουδῶν του. Διαδέχεται τὸ Βούλγαρι στὸν ἀρχιεπισκοπικὸ βρόχο τῆς Χερούλων (στὴ Ρωσία) καὶ τὸ 1786 στὴν ἀρχιεπισκοπὴν Ἀστρακάν. Τέλος ἔχει σὰν ἀσκητής, μέχρι τοῦ θανάτου του, στὸ μοναστήρι τοῦ 'Αγίου Δανιὴλ πλησίον τῆς Μόσχας.

Συγγραφικὸ του ἔργο: Στοιχεία φυσικῆς, στοιχεία μαθηματικῶν, στοιχεία Γεωγραφίας. 'Αλλά κυρίως τὸ θρησκευτικὸ του ἔργο: 'Επιστολές, ἔρμηνεις, λόγοι εἰς τὴν 'Ἄγιαν καὶ Μεγάλην Τεσσαρακοστήν, καὶ πρὸ πάντων τὸ «Κυριακοδρόμιον» (ἔρμηνεις τῶν Εὐαγγελίων) — πρώτη ἔκδοση στὰ 1796. 'Επίσης ἔχει «Κυριακοδρόμια» τῶν «Πράξεων καὶ τῶν ἐπιστολῶν» τῶν Ἀποστόλων. 'Αξιοσημειώτω εἶναι δὲ τὰ «Κυριακοδρόμια» τοῦ Θεοτόκη τὰ ἔχουν στὴ χρήση τους οἱ σημερινοὶ μελετητὲς τῆς Γραφῆς καὶ οἱ ιεροκήρυκες.

Περὶ ἀγάπης

Νικηφόρου Θεοτόκη

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑ: «Αὕτη ἔστιν ἡ ἐντολὴ ἡ ἐμὴ, ἵνα ἀγαπᾶτε ἀλλήλους...» ('Ιω. 1Ε', 12). «... νυνὶ δὲ μένει πίστις, ἐλπίς, ἀγάπη, τὰ τρία ταῦτα' μείζων δὲ τούτων ἡ ἀγάπη» ('Απ. Παῦλος, Κορ. Α', 1Γ, 13). 'Η ἀγάπη ἀπὸ θρησκευτικῆς πλευρᾶς σημαίνει εἶναι μία ἀπὸ τὶς τρεῖς κύριες ἀρετές, μὲ ἄλλες δύο τὴν πίστη καὶ τὴν ἐλπίδα. «... Οὕτοι συνέχθειν, ἀλλὰ συμφιλεῖν ἔχουν» (Σοφοκλέους, 'Ἀντιγόνη, 523). 'Η ἀγάπη ἔχει πολλές ἀποχρώσεις: πρὸς τοὺς γονεῖς, στοὺς συζύγους, στὴ ἀδέλφια, στοὺς φίλους, στὴν πατρίδα, στὰ παιδιά καπτ. 'Η ἀγάπη ποὺ ἔχομε στοὺς συνανθρώπους μας δὲν ἔχει ή δὲν πρέπει νὰ ἔχῃ σύνορα. Καὶ ἡ χριστιανικὴ θρησκεία, ποὺ 'ναι ἡ μόνη θρησκεία «ποὺ θέτει στὴν ἥθικὴ τοῦ ἀνθρώπου τὴν ἔννοια τῆς πραγματικῆς ἀγάπης». 'Αλλὰ καὶ στὴν ἀρχαὶ Ἑλληνικὴ ζωὴ παρουσιάζεται ἡ ἀγάπη σὰν τὸ ἀνώτερο δεῖγμα τῆς ἀρετῆς, ποὺ πειριορίζεται δημαρχῆς γύρω ἀπὸ τοὺς φίλους καὶ συγγενεῖς (λ.χ. "Αλκηστή,

Αντιγόνη, Όρφέας, Δάμων) και πολλοί φιλόσοφοι και ποιητές (Πλάτωνας, Σοφοκλής, Πυθαγόρας κ.ἄ. ύπογράμμιζαν τη μεγάλη δέξια της ἀγάπης.

ΝΟΗΜΑ: "Η θαυμαστή και μεγάλη ἀρετὴ τῆς ἀγάπης ξεκινᾶ ἀπ' τὸ μεγάλο μας Θεό. "Αν μὲς σὲ κάθε καρδιά ἀνθρώπινη βρισκόταν ἡ ἀγάπη, δὲ θά ύπῆρχε πιὰ δὲ ένας πλούσιος και ὁ ἄλλος φτωχός, δὲ ένας γυμνός και ὁ ἄλλος χρυσοντυμένος. "Αν ἡ ἀγάπη κατοικοῦσε μέση στὴν καρδιά μας, δὲ θά ύπῆρχαν γκρίνιες και καυγάδες. "Αν ύπῆρχε σ' ὅλες τις ἀνθρώπινες καρδιές ἀγάπη, ὅλα τὰ ἀγαθά τῆς γῆς θά ἤταν κοινά και εἰρήνη θά βασίλευε σ' ὅλο τὸν κόσμο. 'Ο κόσμος θά ἤταν ένας ἀπέραντος Παράδεισος. Οι ἀνθρώποι θά γίνονταν ἀγγελοί ἐπίγειοι. Μέ τὴν παρουσία τῆς ἀγάπης ὁ πόνος, ή ἀρρώστια, ή κακοτυχία, ή δρφάνια και ἡ φτώχεια θά 'θρισκαν παρηγοριά και βοήθεια.

"Οσο ἀπάρατητη είναι γιὰ τὸν δργανισμό μας ή τροφή, τόσο ἀναγκαία γιὰ τὴ σωτηρία μας είναι ή ἀγάπη. "Αν δὲν ἀνατείλῃ ὁ ἥλιος νὰ θερμάνη τὴ γῆ, είναι ἀδύνατο νὰ ἀπολαύσωμε τὰ ἀγαθά της και δὲν δὲν ἔρθη στὶς καρδιές μας ή ἀγάπη, είναι ἀδύνατο νὰ χαροῦμε τὴν δμορφιὰ τοῦ ούρανοῦ.

ΕΝΟΤΗΤΕΣ: Α' Οι δυὸς πρῶτες γραμμὲς (πρόλογος). Β' «Πόσον εύτυχεῖς ήθελαν είναι... νὰ μᾶς παρηγορήσῃ εἰς τὰς θλίψεις μας» (θέμα) «ἡ ἀγάπη συμβάλλει τὰ μέγιστα στὴν εἰρηνική ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου», Γ' «^τΩ ἀγάπη, ἀρετὴ θεία... τὰ κάλλη τοῦ ούρανοῦ» (ἐπίλογος).

ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ: Γλωσσικῶν ἔρμηνεία: 'Εκατοίκα (ἀντὶ κατώκει): (Δν) κατοικοῦσε. 'Επίθουλος, ος, ον = ύπουλος, δόλιος. Παράδεισος, δ = (θρησκ.) δ ἔξαριτος τόπος γιὰ τὴ μεταθανάτια διαμονὴ τῶν ἀνθρώπων // ὀραΐτατος τόπος, δπου ή παραμονὴ είναι εὐχάριστη, κῆπος μὲ πολλά και ποικίλα λουλούδια. 'Εκαταστάινοντο (ἀντὶ καθίσταντο) (καταστάινω = κάνω) = ἔγινονταν. 'Άτελεσφόρητος, ος, ον = ποὺ δὲ φέρνει ἀποτέλεσμα, μάταιος, εύθαλής, ής, ἐς = θαλερός, τρυφερός. Παρρησιάζει = παρουσιάζει (παρρησιάζομαι = μιλάω φανερά, // ἔμφανίζομαι, παρουσιάζομαι). Τές = τὶς. Καταχθόνιος, ος, ον (κατά+ χθών) = ὑπόγειος, ὑποχθόνιος // πανούργος, ύπουλος.

Καλολογικὰ στοιχεῖα: 'Επίθετα: ύψιστον, ύπερτέλειον, εύτυχεῖς, ούρανιον, πλούσιος, πένης, γυμνός, επίθουλος, μοναχή, ἀναρίθμητα, ἀτελεσφόρητος, φθονερός, εύσαλεῖς, λαμπρότατε κλπ. Σύνθετα: ύπερτέλειον, καταδυναστείαν, συκοφαντία, πλεονεξία, καταχθόνια, επίθουλος, ἀναρίθμητα, ἀτελεσφόρητος, ἀδύνατον κλπ. 'Ο ρήτορας παρουσιάζει πολλά, ιδιαίτερα ρητορικά σχήματα, στὸ λόγῳ αὐτῷ. "Εχομε νὰ παρατηρήσωμε δυνατές ἀντιθέσεις (πλούσιος - πένης, γυμνός - ἔνδεδυμένος κ.ἄ.). 'Ερωτήσεις πολὺ χαρακτηριστικές, 'Ασύνδετα, ποὺ κρατοῦν τὴν ἀνάσα μας και τὴν ψυχή μας. Μεταφορές ποιητικές και μιὰ συνεχῆς προσωποποίηση τῆς ἀγάπης, ποὺ μπορεῖ και δμορφάνει τὴ ζωὴ τῶν ἀνθρώπων, δταν βέθαιστη ύπάρχη αὐτὸ τὸ πολύτιμο ούρανιο δῶρο στὶς ψυχές μας...

ΝΟΗΜΑΤΑ: 1) "Αν ἡ ἀγάπη ύπάρχῃ στὴν ψυχή μας, δλος δ κόσμος εἶναι δμορφος. 2) 'Η ἀγάπη μπορεῖ νὰ κάνη δλα τὰ ἀγαθὰ τῆς γῆς κοινά. 3) 'Η ἀγάπη ἔχει τὴ δύναμη νὰ ξεριζώσῃ κάθε κακία ἀπό τοὺς ἀνθρώπους και νὰ φέρῃ τὴν εἰρήνη στὸν κόσμο. 4) 'Η ἀγάπη γιὰ τὴ σωτηρία μας είναι τόσο ἀναγκαία, δσο και ή τροφὴ γιὰ τὸ σῶμα μας.

ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΙΔΕΑ: 'Η ἀγάπη είναι θεῖο δῶρο και ἔχει τὴ δύναμη νὰ κάνη

τὴ ζωὴ μας ἐπίγειο Παράδεισο. Ἡ ἀγάπη καταξιώνει τὴν παρουσία του ἀνθρώπου πάνω στὴ γῆ· ἀνθρώπος ποὺ δὲν ἀφησε οὔτε μιὰ στιγμὴ τὴν ἀγάπη νὰ μπῇ στὴν ψυχὴ του, δὲν ἔνιωσε καμιά χαρά, κανένα νόημα.

ΥΦΟΣ: Τὸ ὑφος τοῦ ρήτορα εἰναι γλαφυρὸ καὶ σὲ δρισμένα σημεῖα ὑψηλὸ καὶ μεγαλόπρεπο. Μὲ συντομία, χάρη, πλούτῳ καὶ σαφήνεια προσπαθεῖ ὁ ρήτορας νὰ μᾶς συγκινήσῃ καὶ νὰ μᾶς διδάξῃ, γιὰ νὰ μπορέσωμε κάποια μέρα, καθένας ἀπὸ μᾶς, νὰ νιώσωμε τὴ σπουδαία ἀποστολὴ τῆς παρουσίας μας στὴ γῆ.

ΓΛΩΣΣΑ: Ἡ γλῶσσα τοῦ ρήτορα εἰναι ἡ ἀπλὴ καθαρεύουσα, μὲ ἐλάχιστα δείγματα δημοτικῆς. "Ἐχει ἐπιλέξει τὶς λέξεις καὶ τὶς ἔκφράσεις του τόσο, ώστε ἡ καθαρεύουσα γλῶσσα εἰναι ρέουσα καὶ ξεκούραστη.

ΕΙΔΟΣ: Τὸ λογοτέχνημα τοῦτο ἀνήκει στὸ ρητορικὸ γένος καὶ ίδιαίτερα στὴν ἀπαγγελτικὴ ρητορική. 'Ο Νικηφόρος Θεοτόκης, ἐπίλεκτος κληρικὸς καὶ ιεροκήρυκας, προσπάθησε ἀπὸ τὸν ἄμβωνα τῆς Ἐκκλησίας νὰ διδάξῃ τὸ χριστεπώνυμο ποίμνιο, γιὰ νὰ μπορέσῃ νὰ βασιλέψῃ στὴν καρδιά του ἡ ἀγάπη τοῦ Θεανθρώπου καὶ νὰ κάνῃ τὴ ζωὴ διμορφότερη. Μὲ ἀφορμὴ μάλιστα τὴν ἔναρξη τῆς ἀγίας καὶ μεγάλης Τεσσαρακοστῆς προσπαθεῖ μὲ σαφήνεια καὶ χάρη νὰ τονίσῃ καὶ νὰ υπογραμμίσῃ τὴν ίδιαίτερη σπουδαιότητα ποὺ ἔχει ἡ ἀγάπη ἡ χριστιανικὴ γιὰ τὴν διμαλοποίηση τῆς ζωῆς μας.

ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΑ: Βλέπε προηγούμενο λόγο τοῦ Νικ. Θεοτόκη.

Περὶ πατρίδος

Κων/νου Οίκονόμου

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑ: Κάθε φορά ποὺ καλούμεθα νὰ ἐκτιμήσωμε τὴν ἔννοια τῆς πατρίδας καὶ νὰ τὴν ιεραρχήσωμε μέσα στὴν κλίμακα τῶν ἀξιῶν ἀδύνατο νὰ μὴ πάῃ δὸνος μας καὶ ἡ ψυχὴ μας σ' ἔκεινα τὰ μνημειώδη λόγια τοῦ Σωκράτη στὸ διάλογο τοῦ Πλάτωνα «Κρίτων»: «Μητρός τε καὶ πατρός τε καὶ τῶν ἀλλῶν προγόνων ἀπάντων τιμιώτερόν ἔστιν ἡ πατρίς καὶ σεμνότερον καὶ ἀγιώτερον καὶ ἐν μείζονι μοίρᾳ καὶ παρὰ θεοῖς καὶ παρ' ἀνθρώποις τοῖς νοῦν ἔχουσι... καὶ ἐν πολέμῳ καὶ ἐν δικαστηρίῳ καὶ πανταχοῦ ποιητέον ἢ κελεύῃ ἡ πόλις καὶ ἡ πατρίς...».

ΝΟΗΜΑ: 'Ο συγγραφέας ἡδη ἀπὸ τὶς πρῶτες γραμμὲς ἐπιχειρεῖ ν' ἀποδώσῃ τὸ γνώρισμα τοῦ καλοῦ χριστιανοῦ καὶ πολίτου σὲ δσους ἀγαποῦν τὴν πατρίδα τους, γιατὶ αὐτὴ εἰναι μητέρα, τροφός δάσκαλος καὶ δεσμὸς φιλανθρωπίας καὶ φιλαδελφίας. Στὴν πατρίδα εἴδαμε τὸ φῶς τῆς ζωῆς καὶ ἐλάθαμε διατροφὴ χριστιανικὴ καὶ ήθικὴ παράλληλα μὲ τὴ φυσικὴ διάπλαση μας. "Ἐχομει ἵερές ὑποχρεώσεις πρὸς αὐτή, γιατὶ ἀπ' αὐτὴν ἔξαρτῶνται δλες οἱ ἐπιδόσεις μας" οἰκονομικές, ἐπαγγελματικές, πνευματικές κλπ. 'Η ίδια σχέση μᾶς συνδέει μὲ τὴ γῆ μας δποια τὰ καρπερὰ δέντρα μὲ τὸ χῶμα τους. Εἶμαστε λοιπὸν ἡθικοὶ δφειλέτες τῆς καὶ πρέπει νὰ τὴν προασπίζωμε καθὼς τὴν πίστη μας. Καὶ δταν λέγωμε δτι ἀκατάλυτοι δεσμοὶ συνέχουν τοὺς λογικούς καὶ φυσιολογικούς ἀνθρώπους μὲ τὴν πατρίδα, δὲν ἔννοοῦμε μόνο μὲ τὰ ἔμψυχά της, ἀλλὰ καὶ τὰ ἄψυχά της π.χ. αὐτὸ φαίνεται ἀπὸ τὴ νοσταλγία κάθε ξενιτεμένου, ποὺ

λαχταράει τόσο τὰ λεπτομερειακά στοιχεῖα ἀπὸ τὸ φυσικὸ περιθάλλον τῆς ιδιαιτέρας του πατρίδας. Στὴ συνέχεια δὲ συγγραφέας τονίζει πόσο λογικότερο καὶ ἐπιτακτικότερο εἶναι νὰ λατρεύωμε τὴν ἑλληνικὴ πατρίδα, ποὺ εἰναι μάνα τῆς ὀρθοδοξίας, σοφίας, ἀνδρείας καὶ ἀρετῆς· ἀκόμη ἔνας λόγος παραπάνω, ποὺ χρειάζεται ἡ βασανισμένη Ἑλλάδα τῇ συμπαράστασῃ δὲλων τῶν παιδιῶν πηγῶν, εἶναι γιατὶ στὴν ἐποχὴ τοῦ συγγραφέα μας, στὴν τουρκοκρατία, τὸ ἑλληνικόν... τὸ τέλος: Τὸ χρέος τῶν Ἑλλήνων πρὸς τὴν ἐνδοξότερη τῶν πατρίδων, σὲ καιρούς μάλιστα κρισίμων ἀγώνων τῆς περὶ ὑπάρξεως.

ΕΝΟΤΗΤΕΣ ΚΑΙ ΕΠΙΓΡΑΦΗ ΑΥΤΩΝ: α) «Ταῦτα ἐντέλλομαι... οἰκουμένης»: χαρακτηρισμοὶ τῆς πατρίδας καὶ οἱ σχέσεις τῶν πολιτῶν μ' αὐτή. β) «Ἐντελός... τὸ τέλος»: Τὸ χρέος τῶν Ἑλλήνων πρὸς τὴν ἐνδοξότερη τῶν πατρίδων, σὲ καιρούς μάλιστα κρισίμων ἀγώνων τῆς περὶ ὑπάρξεως.

ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ: Γλωσσικῶν καὶ πραγματικῶν ἔρμηνεια: Φιλογένεια = ἡ ἀγάπη γιὰ τὸ γένος μας, γιὰ τὴν πατρίδα. σαπρὸς = σάπιος, χαλασμένος (ρ. σήπομαι, βλέπε «σαπρόφυτα». «Οσο γιὰ τὶς μὲ ἀστερίσκο λέξεις ἔξηγοῦνται στ' ἀναγνωστικό μας.

Καλολογικὰ στοιχεῖα: Μικρὸ σὲ ἔκταση τὸ κείμενο, ἀλλὰ πολλὰ τὰ ἐκφραστικά του στολίδια. Διακρίνομε τὶς μεταφορές: Ἡ πατρὶς ιερώτατον στάδιον, φόρος φιλογενείας, γάλα εὔσεβείας, σκῆπτρον τῆς ἀσεβείας, φάλαγγας θανάτου (αὐτές οἱ δύο φράσεις εἶναι καὶ ὠραίες μεταφορές). Πολὺ ἐντυπωσιακές οἱ περιφράσεις: Οἱ ἐκλεκτοὶ τῆς ἐκκλησίας υἱοὶ (οἱ χριστιανοὶ "Ἑλληνες"), τὸ λυσσώντα τέκνα τῆς "Ἀγαρ" (οἱ Ἀγαρηνοί, οἱ Μωαμεθανοί, οἱ Τοῦρκοι). Τὸ κείμενο ἔχει πολλὰ ἀσύνδετα, ποὺ τοῦ χαρίζουν ζωντάνια καὶ παραστατικότητα: π.χ. «Εἰδε τὸν ἥλιον... ἔλασθε τὰ στοιχεῖα», «τὰ προτερήματα, εἰς τὰς ἀρχὰς... τὰς δυνάμεις», «φαίνεται γλυκύτερος... καὶ ἡδύτερο», «τὰ καλὰ λειβάδια... καὶ βράχος». Ἀλλὰ πρέπει νὰ παραθέσωμε καὶ τὰ ἐπίθετα, ποὺ εἶναι τόσο ἐντυπωσιακά καὶ «λειτουργοῦν» θαυμάσια δίπλα στὰ προσδιοριζόμενα οὐσιαστικά: πολυσέβαστος, εὔκαρπα, σαπρούς, εύπνοιούστερος, ἡδύτερα, ποικιλότερα.

Κεντρικὴ ιδέα: Οἱ "Ἑλληνες θὰ φέρουν ἐπάξια τοῦτο τὸν ἀκριβὸ τίτλο καθὼς καὶ τοῦ ἀληθινοῦ χριστιανοῦ, δταν λατρεύουν ἐ μ π ρ α κ τ α τὴν πατρίδα τους, καὶ μάλιστα στὶς κρίσιμες καὶ δραματικές δρες τῆς.

ΑΛΛΑ ΝΟΗΜΑΤΑ: α) "Ο.τι καλὸ ἔχομε σὰν προτέρημα καὶ ἐφόδιο, στὴ πατρίδα τὸ δφείλομε. β) Οἱ συνεκτικοὶ δεσμοὶ μας δὲν εἶναι μόνον μὲ τὰ ἔμψυχα, ἀλλὰ καὶ μὲ τὰ ἄψυχα τοῦ τόπου μας.

ΓΛΩΣΣΑ: Εἶναι ἡ λογία γλώσσα (αὐτὴ ποὺ θὰ εἰποῦμε «καθαρεύουσα» ἀργότερα) τῆς ἐποχῆς τῆς τουρκοκρατίας· δμως πολὺ καλλιεργημένη —κι ὅς εἶναι τόσο πρώιμα ἀκόμη— καθαρὴ κι εὐχάριστη, ἀλλὰ καὶ καταληπτή.

ΥΦΟΣ: "Υφος κομψὸ καὶ γλαφυρὸ —χωρὶς νὰ γίνεται περίτεχνο καὶ ἐπιτηδευμένο— ὑμητικὸ καὶ σοθαρό, χωρὶς νὰ ἐκτρέπεται σὲ στόμφους καὶ μεγαληγορίες.

ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΗ ΕΡΜΗΝΕΙΑ: Βέθαια δταν μιλᾶμε γιὰ τὴν πατρίδα, καὶ μά-

λιστα τήν έλληνική πατρίδα, πρέπει τὸ εἶναι μας κυριολεκτικά νὰ ἀναστατώνεται καὶ νὰ πυρπολήται, δσο καὶ νὰ μὴν ἔχωμε βέθαια τῇ φλογερῇ ίδιουσυκρασία ἐνὸς Βαλαρίτη, ποὺ λέει· «κρύῳ γιὰ σέ, πατρίδα μου, στὰ σπλάχνα χαλασμό!». Ἐδῶ θέλομε νὰ κάμωμε ἔνα πικρὸ χαριτολόγημα: Φθάνει αὐτὸς «δ χαλασμός» νὰ σημαίνῃ φωτιὰ καὶ χάλασμα αὐτῶν ποὺ ἐπιθυμεύονται τὴν πατρίδα μας, καὶ δχι νὰ χαλάμε ἐμεῖς τὴν πατρίδα μας..., δπως δυστυχῶς συμβαίνει πολλὲς φορές (τὰ σύγχρονα παραδείγματα δὲ λείπουν...). «Ωστε τὸ πατριωτικὸ συναίσθημα τονώνεται δῶ μέσα, μὲ τὴν καλὴ του ὅμως ἔννοια, ποὺ δὲν καταντάει «σωθινισμὸς» (δηλαδὴ στενοκέφαλος καὶ παθιασμένος ἔθνισμός).

ΑΞΙΟΜΝΗΜΟΝΕΥΤΕΣ ΦΡΑΣΕΙΣ: Μερικὲς φράσεις μποροῦμε νὰ τὶς χειριζόμαστε κατάλληλα στὸ λόγο μας· π.χ. «Φόρος τῆς φιλογενείας»: Νά ἐπὶ τέλους κι ἔνας φόρος ποὺ δὲν πρέπει νὰ μᾶς εἶναι ἐπαχθῆται καὶ δυσάρεστος! Γιατὶ δλάφρωση καὶ ἀνακούφιση πρέπει νὰ νιώθωμε δταν βοηθοῦμε τὸ γένος μας (τούς δμοεθνεῖς μας). «Τὰ ἥθη σαπροὺς καὶ διεφθαρμένους». Λυπηρὸ νὰ καταντοῦν ἔτσι οἱ ἀνθρωποι! «Ἡ πατρὶς τῆς δρθοδοξίας καὶ τῆς σοφίας καὶ τῆς ἀνδρείας καὶ τῆς ἀρετῆς». Ἀλήθεια, δὲ θέλει καὶ μεγάλο κόπο νὰ καταλάβωμε πῶς τοῦτο τὸ δυνατὸ πολυσύνδετο περιέχει τὸν λακωνικότερο ἔπαινο γιὰ τὴ συμβολὴ τῆς Ἑλλάδας μας στὸν παγκόσμιο πολιτισμό. «Μονομαχοῦσι πρὸς τὰ λυσσῶντα τέκνα τῆς Ἀγαρ»: Μά, ἀναλογίζεται κανεὶς μὲ ἀηδία, δργὴ καὶ φρίκη μαζί, ὡς πότε τοῦτος δ λόγος θὰ ἔχῃ μόνιμη ἐπικαιρότητα γιὰ τὴ χώρα μας! «Ως πότε ἀγῶνες κι ἀγῶνες μὲ «τὴν Τουρκιά, τὸ ἀνίερο τέρας!».

ΑΦΟΡΜΕΣ ΓΙΑ ΑΣΚΗΣΗ ΚΑΙ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ: α) Βέθαια τὰ κείμενα ποὺ θὰ μᾶς δίνουν ἀφορμές καὶ «κεντρίσματα γιὰ νὰ συνειδητοποιοῦμε τὴν πρέπουσα σχέση μας μὲ τὴν πατρίδα εἶναι πολλὰ (πεζὰ καὶ ἔμμετρα) καὶ πολὺ ἐκλεκτότερα καὶ ἀξιολογώτερα ἀπὸ τὸ παρόν, ὀστόσο δὲ μποροῦμε νὰ μὴν δόνομάσωμε μερικά: π.χ. Τὰ πεζά: Τὸ «Ἐλλάδος καὶ Ἐλλήνων ἔπαινος» (τὸ εἰδαμε πιὸ μπροστά), τὸ «σάλπισμα πολεμιστήριου» Ἀδ. Κορατῆ (θὰ τὸ δοῦμε πιὸ κάτω). Ποιητικά: «Πατρίδες» τοῦ Παλαμᾶ (πολὺ ὡραῖο, θὰ τὸ δοῦμε πιὸ κάτω), «πατρίδα» τοῦ Λ. Μασβίλη, ἔκεινο τὸ τόσο δμορφο ποὺ τελειώνει· «νὰ σοῦ ξαναφίλωσα τὸ ἄγιο χῶμα, νὰ ἔναντιδω καὶ τὸ δικό σου Μάη, δμορφή μου, καλή, γλυκειὰ πατρίδα». Ἐπίσης τοῦ Μασβίλη «ὕμνος στὴν πατρίδα», ἔκεινο τὸ «πατρίδα σὰν τὸν ἥλιο σου ἥλιος ἀλλοῦ δὲ λάμπει...».

β) Ἐπίσης πολυσήμαντες ρήσεις ὑπάρχουν, μεστές ἀπὸ νόημα γιὰ τὴν πατρίδα, ποὺ σκόπιμο θὰ ἥταν ν' ἀραδιάσωμε μερικές· π.χ. στὴν «Ἀντιγόνη» τοῦ Σοφοκλέους θὰ δοῦμε, στὶχ. 189—190 «ἥδ' (ἢ πατρὶς) ἔστιν ἡ σώζουσα καὶ ἐπὶ ταύτης πλέοντες δρθῆς τοὺς φίλους ποιουμέθα». «Τοὺς πατρίδος ἔρῶντας δεῖ ἐκπονεῖν σωτηρίαν παντί, καὶ λόγῳ καὶ ἔργῳ καὶ μηχανῆν» = Αὔτοι ποὺ ἀγαποῦν πολὺ τὴν πατρίδα τους πρέπει νὰ μοχθοῦν γιὰ τὴ σωτηρία της μὲ κάθε μέσον, καὶ μὲ τὸ λόγο καὶ τὰ ἔργα καὶ κάθε ἐπινόηση (τέχνασμα). «Ὑπέρτατος νόμος ἡ σωτηρία τῆς πατρίδος». «Οὐ δύναμαι ἔμῆς γαίης γλυκερώτερον ἰδέσθαι» = δὲ μπορῶ νὰ δῶ γλυκότερο πράγμα ἀπὸ τὴν πατρίδα μου». «Εἰς οἰωνὸς ἀριστος ἀμύνεσθαι περὶ πάτρης». «ἴέμενος καὶ καπνὸν ἀποθρώσκονται νοῆσαι ἥις γαίης = ἐπιθυμῶν καπνὸν νὰ δῆ ν' ἀνεβαίνῃ ἀπὸ τὴ γῆ του» (Αύτὰ τὰ τρία τελευταῖα ἀνήκουν στὸν «Ομηρο». «Καὶ δστις φίλον μεῖζον ἀντὶ τῆς αὐτοῦ πάτρας νομίζει, τοῦτον οὐδάμοντι λέγω = καὶ δποιον θεωρεῖ τὸ φίλο του σπουδαιότερο ἀπὸ τὴν πατρίδα του, τοῦτον δὲν τὸν ἔχω γιὰ τίποτα» λέει δ Σοφοκλῆς.

γ) Καὶ λίγη γλῶσσα δὲ βλάπτει· π.χ. τὰ συγκριτικοῦ βαθμοῦ ἐπίθετα τοῦ

κειμένου νά γραφοῦν στὸ θετικό τίνων ρημάτων εἶναι αἱ μετοχαὶ τοῦ κειμένου.

ΣΚΟΠΟΣ: Καθώς φαίνεται ἀπὸ τὸ ἀναγνωστικό μας «περὶ φιλογενείας» 1815, δ συγγραφέας γράφει καὶ ἀπευθύνει τὸν λόγο του αὐτὸν στὶς παραμονὲς καὶ προετοιμασίες τοῦ μεγάλου Ἀγώνα τοῦ 21, τότε ποὺ τὸ Γένος σύσσωμο καὶ «ὅμοιομαδὸν» θὰ ἐμπαινει στὴν τιτάνια πάλη τοῦ «Ἐλευθερίᾳ ή θάνατος». Εἶναι λοιπὸν μιὰ προτροπὴ φρονηματιστικὴ πρὸς τοὺς ἀπανταχοῦ «Ἐλληνες γιὰ νὰ τὰ δώσουν δλα γιὰ τὴν πατρίδα τῶν πατρίδων... Εἶναι σὰν νὰ τοὺς λέῃ «ῆλθε τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου» καὶ «στῶμεν καλῶς!».

ΕΙΔΟΣ ΛΟΓΟΤΕΧΝ.: Εἶναι ἀπόσπασμα ἀπὸ τὸν ρητορικὸν του λόγου «περὶ φιλογενείας», (1815), μὲ έθνικοθρησκευτικὸ περιεχόμενο.

ΠΕΡΙΟΔΟΣ: 'Ο συγγραφέας μας δὲν μπορεῖ νὰ ἔνταχθῇ ἀμετακίνητα σὲ μιὰ περίοδο, γιατὶ ἡ συγγραφικὴ παραγωγὴ του ὀνήκει στὰ τελευταῖα χρόνια τῆς τουρκοκρατίας, ἀλλὰ καὶ στὰ ἀμέσως μεταπελευθερωτικά. Εἰδικότερα μποροῦμε νὰ τὸν ἔντάξωμε στοὺς ἑκκλησιαστικοὺς πεζογράφους καὶ στοὺς γύρω ἀπὸ τὸν Κοραῆ «διδασκάλους τοῦ Γένους».

ΜΕΡΙΚΑ ΑΠΑΡΑΙΤΗΤΑ ΓΙΑ ΤΟΥΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛ. ΤΟΥ ΓΕΝΟΥΣ: "Ετοι δύνομάζονται οἱ λόγιοι οἱ διαπρέψαντες (σχεδὸν καθ' δλοκληρίαν πεζογράφοι) κατὰ τὴ σκοτεινὴ καὶ μακροτάτη περίοδο τῆς Τουρκοκρατίας —κυρίως 170 καὶ 180 αἰώνα— ἀλλὰ καὶ στὶς πρῶτες δεκαετηρίδες μετὰ τὴν ἀπελευθέρωση. 'Αξιομημόνευτο εἶναι πῶς σχεδὸν δλοι αὐτοὶ οἱ ἔνδοξοι ἄνδρες ἔκαμαν λαμπρές σπουδές στὴν Εύρωπη, ἥσαν κληρικοί, ἀδίδαξαν καὶ ἔδρασαν στὴ σκλαβωμένη 'Ελλάδα ἀλλὰ καὶ στὶς παροικίες μας τοῦ ἔξωτερικοῦ. 'Ο τιμητικότατος αὐτὸς τίτλος τοὺς ἔχει ὀποδοθῆ (λέγονται καὶ έθνοφωτιστές), γιατὶ μὲ τὴ φωτεινὴ τους διδασκαλία, τὸ ἥθος καὶ τὴν δλη δράση τους κυριολεκτικὰ διεφώτισαν καὶ καθοδήγησαν τὸ δουλεῦον Γένος, ἔτσι ποὺ «δ λαδὸς δ καθῆμενος ἐν σκιᾷ θανάτου εἶδε φῶς μέγα...». Τώρα παραθέτομε τοὺς πιὸ φημισμένους ἀπ' αὐτοὺς: Μεθόδιος Ἀνθρακίτης, Ἡλίας Μηνιάτης, Κοσμᾶς Αἰτωλός, Εὐγένιος Βωύλγαρης, Ἀθανάσιος Πάριος, Νικηφόρος Θεοτόκης, "Ανθιμος Γαζῆς, Νεόφυτος Δούκας, Ἀθανάσιος Ψαλίδας, Νεόφυτος Βάμβας, Κωνστ. Κούμας, Κωνστ. Οἰκονόμος, Γεώργιος Γεννάδιος, καὶ δ ἔχοχώτερος δλων, δ Ἄδαμ. Κορατῆς. Γράφει χαρακτηριστικὰ δ Κ. Κούρκουλας στὸν πρόλογο του τοῦ βιθλίου του «ΛΕΥΚΩΜΑ ΔΙΔΑΣΚΑΛΩΝ ΤΟῦ ΓΕΝΟΥΣ»: «Οἱ ὀπλαρχηγοὶ μὲ τ' ἄρματά τους καὶ οἱ ΔΙΔΑΣΚΑΛΟΙ μὲ τὰ καλαμάρια τους, κι οἱ δύο τους ἑστάθηκαν πολέμαρχοι. Τώρα ποιὸς προσέφερε περισσότερα εἰς τὸν Ἀγῶνα εἶναι ἔνα πρόθλημα διὰ τοὺς ιστορικούς. Καὶ μία ώραία πρόκλησις διὰ τοὺς νέους, ποὺ κατευθύνουν τὰ βῆματά τους εἰς διαφορετικὴν ἔκαστος πορείαν. Μᾶ δλοι τους εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ «Ἐθνους».

ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΑ: 'Ο Κ. Οἰκονόμος, δ ἔξ Οἰκονόμων, γεννήθηκε τὸ 1780 στὴν Τσαρίτσανη τῆς Θεσσαλίας (τὸ γένος του ὀριθμεῖ ἑκλεκτοὺς λογίους καὶ ἀγωνιστές) καὶ ἀπέθανε στὴν Ἀθήνα τὸ 1857. 'Ακολουθεὶ νεαρὸς τὸ ἑκκλησιαστικὸ στάδιο, δπου εἶχε ταχεῖα καὶ ἐκπληκτικὴ ἀνοδὸ: 'Ιεροκήρυκα στὴ Θεσσαλία, Θεσσαλονίκη, Καθηγητής — μαζὶ μὲ τὸν ἀλλο μεγάλο διανοούμενο Θεσσαλόνικον, ἀπὸ τὴ Λάρισα, τὸν Κ. Κούμα, στὴν Εὐάγγελικὴ σχολὴ Σμύρνης, δπου σπουδαία φήμη ἔλαβε διδάσκων Θεολογικά, φιλολογικά καὶ ἄλλες ἐπιστήμας. Στὴν Κων/λη πατριαρχικὸ Ιεροκήρυκας (καὶ στενὸς φίλος τοῦ Γρηγορίου Ε'). Ήστερα στὴν 'Οθροσδ καὶ τὴν Πετρούπολη, δπου πλέον ἔχει πανευρωπαϊκὸ δνομα καὶ τιμάται ἀπὸ Εὐρωπαίους ἡγεμόνες καὶ προσωπικότητες. 'Ο Οἰκονόμος ἦταν μᾶλι πολύτιμη πνευματικὴ φυσιογνωμία, ὀπαδὸς κυρίως τῶν ίθεων τοῦ Κοραῆ. 'Αργότερα δικαὶ στὴν Ἀθήνα,

στὸ νεοσύντατο Ἑλληνικό κράτος εἶναι στὴν συντηρητικὴ παράταξη τῆς ἐκκλησίας, δεινὸς ἀντίπαλος τοῦ προσδευτικοῦ Θεοκλ. Φαρμακίδη.

Συγγραφικό του ἔργο: Εἶναι παραγωγικότατος καὶ χαλκέντερος συγγραφέας: Σημαντικότερες εἶναι οἱ Θεολογικὲς μελέτες, «Τὰ Γραμματικά» του, οἱ ρητορικοὶ λόγοι (διακριταῖν, τὸ νόημα τοῦ ἑνίκακοῦ μας ἀγῶνος). Μετάφρασε, σὰν «ἔξηνταβελώνη» τὴν κωμῳδία «Φιλάργυρος» τοῦ Μολιέρου.

Αἱ Ἀθῆναι (Ἄποσπασμα)

Γρηγορίου Κωνσταντᾶ — Δανιήλ Φιλιππίδη

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑ: Μὲ τὴν ἀρχὴν τοῦ 18 αἰῶνα (1700 κ.έ.) καὶ παρὰ τὴν μεγάλη ἐκδοτικὴ κίνηση ποὺ παρουσιάζουν τὰ θρησκευτικὰ βιθλία, ἀρχίζουν τὴν δειλὴ παρουσία τους καὶ μερικὰ βιθλία ἐπιστημονικά. Οἱ Ἑλληνισμὸς ἀρχίζει τὴν ἔντονη πνευματικὴν παρουσίαν, μετά ἀπὸ τόση μακροχρόνια σκλαβιά, ποὺ συνεχίζεται, ἀλίμονο, μέχρι τὸ 1821, καὶ σ' ἄλλους τομεῖς, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ θρησκευτικὸν τομέα. Τὸ 1716 ὁ Χρύσανθος Νοταρᾶς παρουσιάζει τὴν «ἴσαγωγὴν εἰς τὰ γεωγραφικά», δὲ Μελέτιος τὴν «γεωγραφία παλαιὰ καὶ νέα» (1728), ὁ Μάρκος Ἀντώνιος Κατσαΐτης τὴν «GEOGRAFIA IN DIALOGO...» (1738), Οἱ Μεθόδιος Ἀνθρακίτης - Μπαλάνος Βασιλόπουλος τῆς «Οδὸς Μαθηματικῆ...» (1749), δὲ Γεώργ. Φατζέας, «γραμματικὴ γεωγραφίας» (1760), δὲ Ἰώσηπος Μοισιόδας, «θεωρία τῆς γεωγραφίας» (1781) καὶ οἱ Γρηγ. Κωνσταντᾶς - Δανιήλ Φιλιππίδης «νεωτερικὴ γεωγραφία» (1791). Τὰ παραπάνω βιθλία ἐκδόθηκαν στὶς χώρες τῆς Εὐρώπης (Παρίσι, Βενετία καὶ Βιέννη), ὅπου καὶ ἐλευθερία ὑπῆρχε καὶ ἡ τυπογραφία βρισκόταν σὲ ἀκμῇ. Ἀργότερα θὰ παρουσιασθοῦν οἱ χάρτες τοῦ Ρήγα Βελεστινῆ (1796—1797) καὶ δὲ γεωγραφικὸς πίνακας τοῦ μοναχοῦ τῆς μονῆς τῶν Ἰθύρων Ἰωάσαφ (1797).

Τὰ γεωγραφικὰ παραπάνω βιθλία, δπως καὶ τόσα ἄλλα ἐπιστημονικὰ βιθλία ποὺ ἐκδόθηκαν παράλληλα ἢ καὶ ἀργότερα εἶχαν γιὰ κύριο σκοπό τους τὴν ἀφύπνιση τοῦ φρονήματος τῶν σκλάβων Ἐλλήνων, τὴ διδασκαλία τους γύρω ἀπὸ καθετὶ τὸ Ἑλληνικό καὶ τὴν ἀποτίναξη τοῦ ἀθάσταγου ζυγοῦ τοῦ βαρθαρικοῦ.

ΝΟΗΜΑ: Ἡ Ἀθήνα (παλιότερα Ἀθῆναι) εἶναι πόλη τῆς ἐπαρχίας Ἀττικῆς παλιὰ καὶ σπουδαῖα ἀπὸ τὸ πλῆθος τῶν στρατηγῶν, τῶν νομοθετῶν, φιλοσόφων, ρητόρων κ.ἄ. Ἀλλὰ σήμερα δὲν ἔχει σπουδαίους ἀντρες. Εἶναι χτισμένη σὲ μιὰ τοποθεσία ὡραία μὲ ὑγιεινὸν περιθάλλον. Γύρω ἔχει κυκλωθῆ ἀπὸ ἐλαιῶνες. Παρ' δὲ ποὺ καὶ σήμερα ἔχει ἀρκετοὺς κατοίκους καὶ πολλές οἰκοδομές, δὲ μπορεῖ νὰ συγκριθῇ μὲ τὴν πόλη τῆς παλιᾶς ἐκείνης ἐποχῆς, δταν ἥταν μιὰ ἀρχὴ ὑπέρτατη δημοκρατική.

Ἀπὸ τὰ πολλά τῆς κάλλη πιὸ σπουδαῖο ἥταν δ ναὸς τῆς Ἀθηνᾶς, ἔργο ἀξιοθέατο καὶ ἀξιοθάμαστο. Μιὰ βόμπα δμῶς ποὺ ἔριξαν οἱ Βενετσιάνοι στὰ 1687 τὸν χάλασσε, γιατὶ οἱ Τούρκοι τὸν εἶχαν κάνει μπαρουταποθήκη. Ἀκόμη σώζονται καὶ ἄλλα λείψανα τοῦ παλιοῦ καιροῦ, δπως ἐπιγράμματα πάνω σὲ λίθους σκαλισμένα. Οἱ Εὐρωπαῖοι πῆραν δσα μπόρεσαν ἀπὸ τὰ ἀρχαῖα ἐκεῖνα λείψανα καὶ ἀκόμα προσπαθοῦν νὰ πάρουν ἐκεῖνα ποὺ σηκώνονται.

ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ: Τὸ ἀπόσπασμα τοῦτο ἀνήκει στὴν «νεωτερικὴ γεωγραφία» τῶν Κωνσταντᾶ - Φιλιππίδη καὶ ἀναφέρεται στὴν ἐποχὴ τοῦ 1791 καὶ ἰδιαίτερα στὴν κατάσταση ποὺ βρισκόταν ἡ πόλη τῶν Ἀθηνῶν. Στὸ παραπάνω

βιθλίο οἱ δυὸς συγγραφεῖς ἀναφέρονται μὲν πολλὰ γύρω στὴν Ἀττικὴν καὶ στὴν Ἀθήναν. Μιλοῦν γιὰ τοὺς πρώτους κατοίκους τῆς Ἀττικῆς, τὴν ἱστορίαν της, τὸ πολίτευμα καὶ γενικότερα τὸν πολιτισμό της.

Γλωσσικῶν ἐρμηνεία: "Αφορη, ἡ = φτωχή, κενή. Τινάς = τίς, κάποιος. Ρωμαῖοι, οἱ = οἱ χριστιανοὶ ὑπόδουλοι τοῦ τουρκικοῦ κράτους καὶ εἰδικότερα οἱ "Ελλήνες (ἀλλιώς Ρωμιοί).

Πραγματικῶν ἐρμηνεία: 'Αθῆναι, αἱ: βλέπομε δτι ἀπὸ πολὺ νωρίς (1791) ἡ πόλη πῆρε τ' ὄνομά της στὸν ἑνικό, Ἀθήνα. Οἱ συγγραφεῖς βρίσκουν τὴν εὐ-καιρίαν νὰ μιλήσουν γιὰ τὴν γεωγραφικὴ θέση, τὴν ἱστορία, τὶς τέχνες, τὰ γράμματα καὶ γιὰ πολλὰ ἱστορικὰ πρόσωπα τῶν Ἀθηνῶν τῆς ἀρχαιότητας. «Θέλεις μ' εἶσαι συγγνωμανικός, ἀναγνῶστα, δποὺ φθάνοντας εἰς τὴν Ἀττικὴν καὶ τὴν μητρόπολι της, ἔξαπλώθηκα δλίγο, τρόπον τινὰ παρὰ τὸ προκείμενό μου· τὸ ἀξιόλογο τοῦ ὑποκειμένου καὶ ἡ σπάνι ὁποὺ ἔχομεν ἀπὸ βιθλία εἰς τὴν γλῶσσαν μας μ' ἔκαναν. "Υστερα ἔνας Φραντζέζος φθάνοντας ἐδῶ, δὲν κάνει καρδιὰν νὰ περνᾶ τέτοιους τόπους σιωπῶντας εἰς τὴν παλιά τους κατάστασι, ὅμηρ ἐμφιλοχωρεῖ καὶ ἐπιμένει καὶ πέφτει κατά τινα τρόπον εἰς τὸ πολύλογο, ἔνας Φραντζέζος ὁποὺ εἶναι ξένος, καὶ ξεχωριστὰ ἀπ' αὐτό, ὁποὺ δὲν ἔχει καὶ καμιὰ ἀνάγκη ἐπειδὴ εἰς τὴν γλῶσσα του εἶναι τόσα καὶ τόσα βιθλία γεωγραφικὰ καὶ ἱστορικὰ ἀπάνω εἰς τὴν Ἑλλάδαν ἐνας τέτοιος λοιπὸν φθάνοντας ἐδῶ ἔκτείνεται, ἔγων πρέπει νὰ περάσω σιωπῶντας; (ἀπόσπασμα ἀπὸ τὴν νεωτερικὴ γεωγραφία, Ἐκδ. ΕΡΜΗΣ, σ. 85). Αὐτὰ λένε οἱ συγγραφεῖς, γιὰ νὰ δικαιολογήσουν τὴν μακρηγορία τους ξέχωρα γύρω ἀπὸ τὴν πόλη τῆς Ἀθήνας τοῦ καιροῦ τους.

«... καὶ τώρα εἶναι ἄφορη ἀπὸ τοιούτους ἀνδρας...»: στὰ χρόνια τῶν συγγραφέων, καὶ γενικά σ' δῃλη τὴν τουρκοκρατία, ἡ Ἀθήνα ἦταν ἔνα χωριό· πῶς μποροῦσαν νὰ ἀναδειχθοῦν μεγάλοι ἀντρες κάτω ἀπὸ τὰ βάρβαρα βλέμματα τῶν Τούρκων; Σιγὰ σιγὰ ὅμως θὰ δργανωθοῦν οἱ ἀγωνιστικὲς δυνάμεις τοῦ γένους καὶ σὲ λίγο (1821) θὰ δώσουν τὸ μεγάλο ὀγώνα, γιὰ ν' ἀποτινάξουν τὸ ζυγό καὶ νὰ δργανώσουν τὸ ἔθνος καὶ τὴν ζωὴν λεύτεροι καὶ ἀδερφωμένοι. «... ἀπολαύει ἔνα ἀέρα δυγιεινό...»: γνωστὸ σ' δῃλη τὴν οἰκουμένη εἶναι ἀπὸ τὴν παλιὰ ἐποχὴ τὸ κλίμα τῆς Ἑλλάδας καὶ ίδιαίτερα τῆς Ἀθήνας καὶ πολλοὶ ἔφταναν ἐδῶ, γιὰ νὰ ζήσουν γιὰ πάντα κοντά της (μέτοικοι στὰ παλιὰ καὶ τουρίστες σήμερα).

«... τοὺς περισσοτέρους Ρωμαίους...»: Ρωμηὸς καὶ Ρωμιὸς λεγόταν δ κάτοικος τῆς Ἑλλάδας στὴν τουρκοκρατία, ἀπὸ τὸ βυζαντινὸ Ρωμαῖος. 'Ο ναὸς τῆς Ἀθηνᾶς: πρόκειται γιὰ τὸν Παρθενώνα ποὺ οἱ Τούρκοι τὸν εἴχαν μετατρέψη σὲ τζαμί καὶ πρόστεσαν ἔνα μιναρὲ στὴ ΝΔ γωνιά του· ἔτσι νόμιζαν οἱ Ἀγαρηνοὶ δτι θὰ μποροῦσαν νὰ σθήσουν καθετὶ τὸ ἔλληνικὸ ἀπὸ τὴν ψυχὴ τὴν ἔλληνική. 'Αλλὰ πόσο γελάστηκαν! Παρ' δλες τὶς μετατροπὲς τὸ ἀγλάσιμα τῶν αἰώνων, δ Παρσενώνας, ἔμεινε ἀναλλοίωτος ὥσπου τὸ 1687, ἀπὸ ἄλλο θεριό, τὸ Βενετσιάνο Μοροζίνη, καὶ ἀπὸ τὰ κανόνια του ἀνατινάχτηκε, γιατὶ ἦταν μπαρουταποθήκη τῶν βαρθάρων...

«... οἱ Εὐρωπαῖοι τὰ ἐ σή κωσαν...»: ἡ Ἑλλάδα εἶναι ἡ «ἄκενωτος πηγὴ» ποὺ ποτίζει «δικαίους καὶ ἀδίκους!」 Ιδιαίτερα τοὺς ἀδίκους (παρθλ. τὸν Ἀγγελὸ "Ελγιν"). Καὶ σήμερα ύστερα ἀπὸ τόσα χρόνια ἡ ἱστορία ἐπαναλαμβάνεται: Τούρκοι ἀρπαγεῖ διέθεσαν στὴν Ἀγγλία πνευματικὰ καὶ ψυκικὰ προϊόντα ἀπὸ τὰ μουσεῖα καὶ τὰ περιθώλια τῆς μαρτυρικῆς Κύπρου!... Τί δραματική, ἀλήθεια, σύμπτωση!... Πολλὰ τὰ ἔλληνικὰ πνευματικὰ δημιουργήματα

μεταφέρθηκαν κλεμμένα στήν Εύρώπη καὶ στολίζουν ἐκεῖ γυμνούς χώρους, γιὰ νὰ θυμίζουν δτὶ ἡ Ἐλλάδα γεννήθηκε, γιὰ νὰ φωτίζῃ τὸν κόσμο στοὺς αἰῶνες...

ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΙΔΕΑ: «Ἡ Ἀθῆνα εἶναι ἡ πηγὴ τοῦ Ὡραίου καὶ ἡ μήτηρ τῆς σοφίας!».

ΓΛΩΣΣΑ: Οἱ δυὸς συγγραφεῖς ἔγραψαν, σὲ ἀνύποπτο χρόνο, μιὰ γλῶσσα δημοτικὴ θέλησαν σὲ «φυσικὴ» γλῶσσα νὰ γράψουν καὶ νὰ ἐπικοινωνήσουν μὲ τὸν ἀπλὸ Ἐλληνα τὸν «Ἐλληνα ποὺ δὲν εἶχε σπουδάσει στὴν «Ἐσπερία», ἀλλὰ ἔμαθε λίγα γράμματα, γιὰ νὰ μπορέσῃ νὰ κρατηθῇ ἀμόλυντος μέσα στὴ βάρβαρη κατοχῇ. ... ἡ γλῶσσα... τῆς νεωτ. γεωγραφίας εἶναι ἔνα θαυμάσιο ἐπίτευγμα πηγαίας, «ὅρθόδοξης» δημοτικῆς, μοναδικὸ στὰ γράμματα καὶ κατὰ τοῦτο ἀνεπανάληπτο: γιατὶ τόσο ὁ Κωνσταντᾶς, δσο καὶ ὁ Φιλιππίδης σὲ καμία ἀπὸ τὶς μεταγενέστερες συγγραφές τους δὲν μπόρεσαν ἡ δὲ θέλησαν νὰ ἔξακολουθήσουν γράφοντας τὴν γλῶσσα ποὺ εἶχαν ἐγκαίνιασει στὰ 1791» (Αἰκ. Κουμαριανοῦ).

ΕΙΔΟΣ: Τὸ ἀνάγνωσμα τοῦτο ἀνήκει στὸ εἶδος τῆς ἐπιστήμης· οἱ συγγραφεῖς βασισμένοι στὴν πείρα τους καὶ, δπου μπόρεσαν, στὴν αὐτοψίᾳ ἔγραψαν τὸ βιθύριο «νεωτερικὴ γεωγραφία» μὲ σκοπὸ νὰ δώσουν τὸ μέσο στὸν «Ἐλληνα νὰ σπουδάσῃ τὸ χῶρο, στὸν δποτὸ γεννήθηκε· γιατὶ ... ἐκεῖ βλέπει / τι ἔχασε, τί ἔχει, τί τῆς πρέπει...».

ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΑ: 'Ο Δημ. Δανιήλ Φιλιππίδης καὶ ὁ Γρηγ. Κωνσταντᾶς ἦταν συνομιλητοὶ· γεννήθηκαν γύρω στὰ 1750—1760 στὶς Μηριές τῆς Μαγνησίας (Θεσσαλία). 'Απὸ ἑκατὸντας ἔγιναν Ἱερομόναχοι (ἦταν συγγενεῖς) κι ἐνώπιοι ἔφυγαν ἀπὸ τὴν Ἐλλάδα, γιὰ νὰ καταλήξουν στὶς ἡγεμονίες (μετὰ ἀπὸ τὸ Ἀγιο Ὄρος, τὴ Χίο καὶ τὴν Πόλη). Ἔκαναν πολλὰ ταξίδια στὴν Εύρωπη (Γαλλία, Ἰταλία κ.ἄ.) γιὰ σπουδές, ἔκδοσεις βιβλίων καὶ λόγους ὑγείας. ἔλαχαν γιὰ βασικό τους στόχο τὴν ἀναγέννηση τοῦ ἐλληνισμοῦ. 'Ο Φιλιππίδης τελικὰ ἔγκαταστάθηκε ὡς τὸ θάνατό του στὸ Ἰάσιο, ἐνῶ ὁ Κωνσταντᾶς παραμένει στὴν Ἐλλάδα, δπου μὲ ἐπίκεντρο τὶς Μηριές θὰ συμβάλῃ στὴν ἀποτίναξη τοῦ ζυγοῦ καὶ μετὰ τὴν ἀπελευθέρωση θ' ἀναλάβῃ ὑπεύθυνες δημόσιες θέσεις.

Τὰ δίκαια τοῦ ἀνθρώπου

Ρήγα Φεραίου

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑ: "Οποιο ἔγχειρίδιο «Πολιτικῆς ἀγωγῆς» κι ἄν ἀνοίξωμε στὸ κεφάλαιο «Σύνταγμα», διαθάζομε· «Σύνταγμα καλεῖται ἐν εἶδος θεμελιώδους νόμου ἡ συστήματος ἀρχῶν, ποὺ ρυθμίζουν τὰς ἐνόμους σχέσεις τῆς κρατικῆς ἔξουσίας πρὸς τοὺς πολίτας· καὶ εἶναι ἀδιανόητον νὰ ὑπάρχῃ σήμερον κράτος χωρὶς γραπτὸν σύνταγμα». Πάντως, γεγονὸς εἶναι δτὶ καὶ οἱ πιὸ ἀπλοὶ καὶ λαϊκοὶ ἀνθρωποι καθημερινὰ κάνουν λόγο ἡ διαθάζουν στὸν Τύπο τόσα καὶ τόσα πράγματα γιὰ τὸ «Σύνταγμα» καὶ τὴ μεγάλη σημασία ποὺ ἔχει ἔνα τέτοιο, δταν διαπνέεται ἀπὸ δημοκρατικὲς ἀρχὲς καὶ ἀνταποκρίνεται στὰ σύγχρονα κοινωνικὰ δεδομένα. 'Αξίζει νὰ γνωρίζωμε δτὶ τὰ πρῶτα στοιχεῖα «συντάγματος» καὶ «δικαιωμάτων τοῦ ἀνθρώπου», στὰ νεώτερα χρόνια, ἔχομε στὴ μικρὴ Ὁλλανδία τὸν 16ο αἰώνα, (βέβαια ὅλα αὐτὰ εἶναι ἀπηχήσεις τῆς διδασκαλίας «περὶ φυσικοῦ δικαίου», ποὺ πρῶτοι διδάξαντες εἶναι οἱ ἀρχαῖοι «Ἐλληνες καὶ δὴ ὁ Ἀριστοτέλης). Μὲ πυρήνα τὸ δλλανδικὸ σύνταγμα ἔκαμαν οἱ

*Αμερικανοί τὸ δικό τους στά 1776 καὶ στὴ συνέχεια ἔχομε στὴ Γαλλικὴ ἐπανάσταση (1789) τὸ συμπληρωμένο πιὸ φιλελεύθερο σύνταγμα, μὲ τὴν μημειῶδη διακήρυξη «περὶ τῶν δικαιωμάτων τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ πολίτου», που προτάχθηκε σ' αὐτό. Ή διακήρυξη αὕτη ἐμπνεόταν ἀπὸ τις ἀρχές τῆς ἐλευθερίας, ἀδελφότητος, ισότητος (λιμπερτέ, φραστερνιτέ, ἑγκαλιτέ). Ἀπὸ τούτες λοιπὸν τις ἀρχές, τις ἀνθρωπιστικές καὶ φιλελεύθερες, κατεχόταν καὶ δικός μας, μεγάλος ἔθνοφωτιστής, Ρήγας Φεραίος –φλογερὸς ὑπέρμαχος, δπως ἄλλωστε κι δ Κοραής, τῶν ίδεων τῆς μεγάλης Γαλλικῆς ἐπαναστάσεως—, ποὺ παραφράζοντας, θὰ λέγαμε, τὸ Γαλλικὸ σύνταγμα τοῦ 1793 ἔδωσε τὸ δικό του «πολίτευμα» ή «Νέα πολιτικὴ Διοίκηση» ή «τὰ δίκαια τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ πολίτου». Ἀπ' αὐτὸ τὸ σπουδαῖο ἔργον του (35 ἅρθρα), 14 θὰ δοῦμε στὴ συνέχεια.

ΝΟΗΜΑ: Θὰ δώσωμε περιληπτικὰ τὸ νόημα κάθε ἅρθρου: 1) Τῶν πρωτογόνων ἥδη ή συμβίωση κάτω ἀπὸ ἀρχηγὸ σκοπὸ εἶχε τὴν ἀλληλοθίθεια καὶ τὴν προστασία τῶν φυσικῶν δικαιωμάτων τους. 2) Τὰ φυσικά μας δίκαια εἰναι ισότητα, ἐλευθερία, δικαιώματα ζωῆς καὶ περιουσίας. 3) «Ολοὶ ίσοι (ἀνεξάρτητα οἰκονομικῆς καταστάσεως καὶ ἔθνικότητας) μπροστά στὸ νόμο. 4) «Ολοὶ οἱ νόμοι εἰναι –πρέπει νὰ εἰναι– ἀποτέλεσμα τῆς ἐλευθέρας ἀποφάσεως τῶν πολλῶν καὶ σκοπὸ ἔχουν νὰ μᾶς προστατεύουν ἀπὸ τις ἀδικίες. 5) «Ολοὶ οἱ πολίτες μποροῦν νὰ μετέχουν στὰ κοινά, ἀνάλογος μὲ τὴν προσωπικὴ τους ἀξία καὶ προκοπή. 6) Ἀπαραίτητα στοιχεῖα τῆς ἐλευθερίας εἰναι διτε εἰναι φυσικὸ δικαιώματα μας, προστατεύεται ἀπὸ τὸ νόμο καὶ σέβεται τὴν ἐλευθερία τοῦ ἄλλου. 7) Εἰναι ἀναγκαία η ἐλευθερία τῆς ἐκφράσεως τῆς γνώμης, τῶν συγκεντρώσεων, τῆς θρησκείας. 8) Ή προστασία τῆς ζωῆς καὶ τῆς περιουσίας κάθε πολίτη πρέπει νὰ γίνεται μὲ φροντίδα καὶ ἔγγυηση δλης τῆς κοινωνικῆς δύμάδας. 9) Ό νόμος νὰ προστατεύῃ τὴν ἐλευθερία δλου τοῦ ἔθνους, ἀλλὰ καὶ κάθε ἀτόμου χωριστά, διοικητῇ καὶ διοικουμένου. 10) Οι πολίτες νὰ προσάγωνται στὰ δικαστήρια μόνο βάσει νόμου, ἀλλὰ παρανομοῦν σὰν ἀντιστέκωνται στὶς δημόσιες (καὶ κυρίως ἀστυνομικές) ἀρχές. 11) «Εχουν δημάρια δικαιώματα ἀντιστάσεως οἱ πολίτες, δταν ἀντιληφθοῦν διτε προσάγονται στὸ δικαστήριο χωρὶς νόμο (προφανῶς αὐτὸ ποὺ λέμε «ένταλμα συλλήψεως»). 12) «Οσοι ἐκδίδουν ή ἐκτελοῦν διαταγές χωρὶς τὴν Ἑγκριση τῆς διοικήσεως (τῆς προϊσταμένης ἀρχῆς) πρέπει νὰ τιμωροῦνται αὐτοτρά. 13) Εἰναι παράνομη καὶ ἔγκληματικὴ η κακοποίηση τῶν συλληφθέντων, μέχρι ποὺ νὰ ἀποδειχθῇ η ἐνοχὴ τους σύμφωνα μὲ τὸ νόμο. 14) Κανεὶς δὲν πρέπει νὰ καταδικάζεται χωρὶς πρώτα ν' ἀπολογηθῇ κανεὶς δὲν πρέπει νὰ τιμωρῆται χωρὶς νὰ προϋπάρχῃ νόμος ποὺ προβλέπει τὸ ἀδίκημα καὶ τὴν ἐπιβλητέα ποινή ἀκόμη, ὑπάρχει περίπτωση ποὺ παραγράφονται παλιὰ ἀδικήματα.

ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ: Προκειμένου ν' ἀναζητήσωμε διδακτικές ἐνότητες, κάθε ἅρθρο εἰναι τέτοια, γιατὶ ἔχει ἔννοιολογικὴ αὐτοτέλεια.

Γλωσσικὴ ἐρμηνεία: Οι μὲ ἀστερίσκο λέξεις δίνονται στὸ ἀναγνωστικὸ μας. συνεντιτρώγονται = μέσα σ' ἔνα σύνολο δ ἔνας τρώει τὸν ἄλλο. τινὰς = τίς, κάποιος (εἰναι βέθαια αὐτὸς δ περιέργος, τοῦ πληθυντ., τύπος γλωσσικὸν ἴδιωμα ἐκείνης τῆς ἐποχῆς). Ἕγουν: ἐπεξηγ. μόριον = δηλαδή (εἰναι τῆς ἀρχαίας). Ἐδῶ θυμίζομε ἔνα πράγματι χαριτωμένο παράδειγμα πολυλογίας καὶ ἀκυρολεξίας τῶν ρομαντικῶν - καθαρευουσιάνων ποιητῶν τοῦ 19 αἰώνα γιατὶ ἔναν ἀπ' αὐτοὺς ἔγραφαν· «Ἔγουν, τουτέστιν, δηλαδή, ἐν ἄλλοις λόγοις, ήτοι, ή

‘Αφροδίτη είσαι σύ, έσύ εισ’ ή ‘Αφροδίτη!...». Ήποστατικό, το = ξυγειος ίδιο-κτησία, άγροκτημα, περιουσία. Εις τὴν συγκοινωνίαν τῆς ζωῆς = στὴν ἐπικοινωνία, στὴν κοινωνική συμβίωση. χυδαίος = ἀνάξιος, ἀσήμαντος, τιποτένιος (πάντως ἔδω δὲν ἔχει κυρίως τὴν ἀνήθικη ἔννοια τοῦ σημερινοῦ «χυδαίος»). τοῦ ὑποκειμένου = τοῦ ἔαυτοῦ του. κριτήριον = δικαστήριον. σιγουρότης = ἀσφάλεια. δυναστικὸν ἐπιχείρημα = βίαιη ἐνέργεια (ἔδω ὑπάγεται καὶ τὸ «πραξικόπημα»...). κραχθῆ εἰς τὴν κρίσιν = κληθῆ στὸ δικαστήριο. παιδεύεται = τιμωρεῖται.

Σχόλια (σὲ κάθε ἄρθρο), ἀντὶ πραγματικῶν (ποὺ δὲν ὑπάρχουν).

1. Ἐδῶ τὸ πνεῦμα εἰναι δtti οἱ ἀνθρώποι δηδηγήθηκαν στὴν σύμπτηδη δμαδικοῦ βίου ἀπὸ ἔμφυτη κοινωνικότητα («κοινωνικὸν ζῶον δ ἀνθρωπος» ἔδιασκε δ Ἀριστοτέλης). Ἔπισης οἱ σοφοὶ πρόγονοι μας ἔλεγαν «ἀνθρωπος μόνος ή θεός ή θηρίον!».

2. Ἐπαναλαμβάνομε δtti «ἡ περὶ φυσικοῦ δικαίου» ἀντίληψη εἰναι ίδεα τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων φιλοσόφων, στὰ νεώτερα χρόνια ἀναδιδάχτηκε ἀπὸ τὸν “Ἀγγλο φιλόσοφο καὶ κοινωνιολόγο Τζών Λόκ (17ος αἰώνας) καὶ τὸν Γάλλο κοινωνιολόγο καὶ διαφωτιστὴ Ζάκ Ρουσώ στὸ «κοινωνικὸν συμβόλαιο» του.

3. Βέθαια σὲ κάθε ἄρθρο «Ξεχειλίζει» κυριολεκτικά ἡ προοδευτικότητα καὶ ή ἐπαναστατικότητα τοῦ Ρήγα, ποὺ προπορεύεται πολὺ μπροστά ἀπ’ τὴν ἐποχὴν του’ ἀλλά κι ἔδω μᾶς ἐκπλήσσουν οἱ πρωτοποριακές ίδεες του: «Χριστιανοὶ καὶ Τούρκοι ἴσοι», ἀλλά καὶ πλούσιοι καὶ φτωχοὶ ἴσοι ἀπέναντι στὸ νόμο. Δὲν πιστεύομε πῶς οἱ σύγχρονοι «ρατσιστὲς» καὶ ὑπέρμαχοι τῶν φυλετικῶν καὶ «χρωματικῶν» διακρίσεων νομίζουν δtti δὲν τοὺς ἀφορᾶ αὐτὴ ἡ διατήρηξη!...

4. Ἐδῶ, ἀφοῦ γίνεται λόγος γιὰ τὴν προέλευση τοῦ νόμου, δικαιολογημένα ἐκφράζομε τούτη τὴν ἀντίρρηση· δηλαδὴ δ νόμος ἔχει κῦρος καὶ εἰναι σεβαστὸς, δταν προέρχεται ἀπὸ δημοκρατικές διαδικασίες καὶ δὲν εἰναι ἔκφραση θελήσεως τοῦ ἔνδος ή τῶν δλίγων...

5. Μάτ ἔδω δὲν πρόκειται ἀπλῶς γιὰ ἔνα προοδευτικὸ ἄρθρο, ἀλλ’ ἔχομε συγκεφαλαιωμένη (πρόκειται γιὰ τὴν ίδια τὴν «πεμπτουσία» της) δλη τὴ σύγχρονη ἀντίληψη γιὰ τὴ δημοκρατία δμως ἀς μᾶς ἐπιτραπῆ νὰ ἐπανορθώσωμε, ποὺ δὲν εἰναι καθόλου σύγχρονη..., ἀλλά σύλληψη καὶ ἐφαρμογὴ τῆς κλασικῆς Ἀθήνας. Ἀλήθεια πόσο πρέπει νὰ είχε κάμει συνείδηση δ Φεραδίου μας τὰ ἀθάνατα λόγια τοῦ Περικλέους — Θουκυδίδου στὸν «ἐπιτάφιο» του: «μέτεστι δὲ κατὰ τὴν ἀξίωσιν, ώς ἔκαστος ἔν τῷ εύδοκιμεῖ, οὐκ ἀπὸ μέρους τὸ πλέον ἔς τὰ κοινὰ ή ἀπ’ ἀρετῆς προτιμᾶται = στὴν κατάληψη δημόσιου ἀξιώματος προτιμᾶται κάποιος, σὲ κάποιο κλάδο ποὺ διακρίνεται, ἀπὸ τὴν προσωπικὴ του ἀξία καὶ ὅχι ἀπὸ τὴν κοινωνικὴ του τάξη». Ἀξιοκρατία, λοιπόν, γιατὶ δλα τάλλα εἰναι «κάλπικα»...

6. Πολὺ πολὺ σπουδαῖο ἄρθρο, γιατὶ καθορίζει τὴν οὐσία καὶ τὸ ρόλο τῆς ἐλευθερίας: θάλεγε κανεὶς δtti ἔδω «κρέμανται οἱ νόμοι καὶ οἱ προφῆται...», γιατὶ πρέπει νὰ ξέρωμε δtti ἐλευθερία δὲ σημαίνει ἀναρχία καὶ ἀσυδοσία, ἀλλά γιὰ νὰ εἰναι «φρόνιμος ή ἐλευθερία», καθώς είπε δ Κολοκοτρώνης στὴν διμιλία του στὴν Πνύκα, πρέπει νὰ δορυφορήται ἀπὸ τὴ Δικαιοσύνη καὶ τὸ Νόμο.

7. Ἐδῶ περιττεύοντα τὰ σχόλια, γιατὶ τονίζεται ή γνήσια ἐκφραση τῆς Δημοκρατίας.

8. Ἀλήθεια ποιὰ διάταξη νὰ πρωτοθαυμάσωμε πῶς ἐκφράζει τὴν οὐσία τῆς Δημοκρατίας; Βέθαια γνωρίζομε ήδη ἀπὸ τὴν κλασικὴ ἀρχαία Ἑλλάδα πῶς τὸ κύριο γνώρισμα τῆς ἀληθινῆς δημοκρατίας εἰναι νὰ ἔργαζεται τὸ ἀτο-

μο για χάρη τής δλότητας, χωρίς δμως νά βλάπτεται ή άτομικότητα¹ άλλα τό βλέπομε κι έδω τόσο περίτρανα καὶ φωναχτά πώς ή δημοκρατική κοινότητα πρέπει νάχη τόση εύθιξία καὶ ἀλληλεγγύη, ποὺ «δλος δ λαδς πρέπει νά εσηκωθή κατεπάνω τοῦ δυνάστη καὶ νά τὸν ἀποδιώξῃ, δταν βλάψῃ (τινάς = κάπιοις) κι ἔνα μόνο ἄτομο, ή πάρη ἀδίκως τίποτες ἀπό αύτόν».

9. 'Αλήθεια, πόση ή ισχύς καὶ «τό βεληνεκές» τοῦ νόμου, τοῦ γνήσιου δμως —αύτοῦ ποὺ είναι προϊόν συλλογικῆς θελήσεως! 'Αφοῦ ύπαρχη γιά νά μᾶς προστατεύῃ ἀκόμη κι ἀπό τὴν δυναστεία καὶ τὴν κατάθλιψη τῶν διοικητῶν νά μᾶς σώζῃ δηλαδὴ ἀπό... τοὺς «σωτῆρες», γιά δσους βέθαια αὐτοθαφτίζονται ἔτσι...

10. Νά ή γνήσια δημοκρατία! Νά μὴ τὸ φοβόμαστε τὸ δικαστήριο, άλλα νά τὸ θεωροῦμε σὰν ίερό ναδ ποὺ θά διαλάμψῃ ή ἀλήθεια² καὶ νά μᾶς γίνη βαθιά συνείδηση δτι ή ἀστυνομική ύπηρεσία είναι «ύπηρέτες τοῦ κριτήριου» καὶ δχι ἀφεντικά...

11. "Άλλο δμως νόμος καὶ ἄλλο «δυναστικὸν ἐπιχείρημα». Σὲ κάτι τέτοιο δὲν ἔχομε μόνο δικαίωμα, άλλα καὶ καθῆκον ἀντιστάσεως!

12. 'Εδω τονίζεται ή αύθαριεσία τῶν «τυραννίσκων», ποὺ μὲ τὸ «ἔτσι θέλω» κάνουν κατάχρηση ἔξουσίας.

13. 'Εδω θίγεται κάτι πολὺ ἐνδιαφέρον καὶ λεπτό³ οἱ προφυλακισμένοι καὶ υπόδικοι δὲν είναι σωστὸ νά τιμωροῦνται, πολὺ δὲ περισσότερο νά... βασανίζωνται φριχτά. 'Επ' εὐκαιρία σημειώνομε ἔδω — πράμα ἀλλωστε ποὺ συμβαίνει σχεδὸν σ' δλα τὰ ἀρθρα — ἀδόκιμη (άλλα γιατὶ δχι καὶ ἀσυντάκεις;) διατύπωση τῶν νοημάτων⁴ καὶ πρέπει νά παραδεχτοῦμε, πώς είναι τοῦτο αἰτία ποὺ μᾶς δυσκολεύει νά συγκρατήσωμε αύτὸ τὸ «συνταγμα» τοῦ Ρήγα π.χ. «κάθε ἀνθρωπος... νά είναι ἐμποδισμένα κλπ.», ἀντὶ «σὲ κάθε ἀνθρωπο κλπ.».

14. Κι αύτὸ τὸ ἀρθρο πολὺ ἐνδιαφέρον —καθώς είδαμε στὸ νόμημα— άλλα καὶ χαλαρά καὶ ἀδόκιμα διατυπωμένο.

Καλολογικά στοιχεία: Βέθαια τὸ κείμενο ἔχει τέτοια ύφη καὶ χαρακτήρα, ποὺ δὲν τοῦ χρειάζονται καλαισθητικά μέσα καὶ στολίδια⁵ γιά τέτοια διαθέτει τὴν ἀκριβολογία καὶ τὴν κυριολεξία. Ωστόσο μᾶς τραβοῦν τὴν προσοχὴ τὰ σύνθετα⁶ «συναντιτρώγονται, ἔξοστρακισθέντος, ἀνεπιδεξιότητα, διαφεντεύη, συγκοινωνίαν κλπ.». Δὲ μποροῦσαν νά μὴ ύπάρχουν καὶ τὰ ἀσύνθετα⁷ «Εἴδους θρησκείας, χριστιανισμοῦ... τουρκισμοῦ», «κάθε αύστηρότης... δαρμοί».

Κεντρικὴ Ιδέα: 'Εδω γίνεται ἔνας καθορισμὸς τῶν δικαιωμάτων καὶ καθηκόντων τοῦ πολίτου (βέθαια σ' ἔνα μέρος αύτῶν), σὲ πολὺ δημοκρατική βάση, ἀνθρωπιστική νά πούμε καλύτερα⁸ κι αύτὸ τὸ «ἀνθρωπιστικῆς» στὴν πιὸ βαθείᾳ του καὶ δλοκληρωμένη ἔννοια, δηλαδὴ νά βλέπωμε τὸν ἀνθρωπο σὰν ἀξία ἀπόλυτη καὶ ἀναντικατάσταση.

ΝΟΗΜΑΤΑ - ΕΠΙ ΜΕΡΟΥΣ ΙΔΕΕΣ: Μὰ δὲν χρειάζεται νά ἐπανέλθωμε, ἐμπειριέχονται στὸ συνολικὸ νόμημα ποὺ προαναφέραμε⁹ ἔξ ἀλλου ύπαρχει δῶ μέσα «τόσο πλῆθος καὶ πάθος» Ιδεῶν, ποὺ τὸ λιγότερο κάθε ἀρθρο ἔχει 2 ή τρία αύτοτελῆ νοήματα.

ΓΛΩΣΣΑ: Είναι μιὰ πολὺ ἐκφραστικὴ γλώσσα, ή καθομιλουμένη ἔκείνης τῆς ἐποχῆς, ποὺ δ βασικός τῆς κορμὸς είναι ή δημοτική, άλλ' ύπάρχουν καὶ πολλοὶ καθαρευουσιάνικοι τύποι¹⁰ π.χ. ἀγαπῶμεν, νά μὴ ἐγκαλῆται, ἀλλέως, ἀρπαξ κλπ.

ΑΞΙΟΜΗΜΟΝΕΥΤΕΣ ΦΡΑΣΕΙΣ: Μερικές φράσεις είναι χαρακτηριστικές και πρωτότυπες και μπορούμε νά τις χρησιμοποιούμε άναλογα: π.χ. «νά συμβοηθώνται οι άνθρωποι και όχι νά συναντιτρώγωνται». Κι δημαρχός, παρά τὸν πρηγμένο πολιτισμό μας, είναι τόσο συχνές οι φορές που οι άνθρωποι είναι λύκοι μεταξύ τους: «HOMO HOMINI LUPUS». «Μήν κάμης εις τὸν ἀλλον ἐκεῖνο διποὺ δὲν θέλεις νά σου κάμουν»: Μάδεν περιπτεύουν τὰ σχόλια. «Αν οι άνθρωποι τηροῦσαν αὐτὸ τὸ παράγγελμα (ποὺ είναι σχεδὸν μετάφραση τοῦ Χρυσοῦ κανόνα τῆς χριστιανικῆς ήθικῆς «δ σὺ μισεῖς ἔτέρω μὴ ποιήσῃς»), τότε θά είχαμε κοινωνίες ἀγγέλων. «Ἐνθύμηση τοῦ ἔξοστρακισθέντος Δεσποτισμοῦ, διποὺ ἀπειδίωξαμεν». Σίγουρα ἀναφέρεται στὴ γαλλικὴ ἀπολυταρχία ποὺ ἔδιωξε ἡ γαλλικὴ ἐπανάσταση (1789—1793). Τελειώνομε μὲ τὶς εὕστοχες δομασίες ἐκτροπῶν τοῦ νόμου: «ἄμα τιμωρῇ ἐγκλήματα τοῦ καιροῦ ποὺ δὲν είχε συστηθῆ, λέγεται Τυραννία (δ νόμος) και δταν τιμωρήση (ένας νέος νόμος) παλαιά ἐγκλήματα, λέγεται ἀνομία».

ΑΦΟΡΜΕΣ ΓΙΑ ΑΣΚΗΣΗ ΚΑΙ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ: α) Νομίζομε πώς είναι ἡ πιὸ ὀφέλιμη ἀσκηση νά πάρωμε μιὰ «πολιτική 'Αγωγῆς» κι ἐκεῖ ν' ἀντιπαραθάλωμε τὰ ἄρθρα τοῦ ἐλληνικοῦ συντάγματος τοῦ 1952 μ' αὐτὰ ἐδῶ. «Ἔτσι μαθαίνομε τὸν σύγχρονο συνταγματικό μας χάρτη, ἀλλὰ συνάμα θαυμάζομε τὸν πρωτοποριακὸ χαρακτήρα τοῦ «πολιτεύματος» τοῦ Φεραίου» γιατὶ θὰ δοῦμε δτι στὰ περισσότερα σημεῖα τὰ σύγχρονα συντάγματα μας είναι σχεδὸν παράφραση ἐκείνου» π.χ. στὸ Σύνταγμα μας τοῦ 1952 διαβάζομε: «Ἡ προσωπικὴ ἐλευθερία είναι ἀπαραθίστατος, οὐδεὶς καταδιώκεται, συλλαφίμανται, φυλακίζεται ἡ ἀλλως πως περιορίζεται, εἰμὴ δόπταν και δπως δ νόμος δρίζει», ἄρθρ. 4 (δμοιο τὸ 10 τοῦ Ρήγα). «Ἄδικημα δὲν ὑπάρχει, οὐδὲ ποινὴ ἐπιβάλλεται ἀνευ νόμου ίσχυοντος πρὸ τῆς τελέσεως τῆς πράξεως. Βαρυτέρα ποινὴ οὐδέποτε ἐπιβάλλεται μετὰ τὴν τέλεσιν τῆς πράξεως», ἄρθρ. 7 (δμοιο τὸ ἐδῶ 14). «Οἱ «Ἐλληνες δύνανται νά συνέρχωνται ήσύχως και ἀπόλως», ἄρθρ. 10 (δμοιο τὸ 7 ἐδῶ). «Ἐκαστος δύναται νά δημοσιεύῃ προφορικῶς, ἐγγράφως και διὰ τοῦ τύπου τοὺς στοχασμούς του», ἄρθρ. 14 (δμοιο τὸ ἐδῶ 7). «Οἱ «Ἐλληνες είναι ίσοι ἐνώπιον τοῦ νόμου», ἄρθρ. 3, (δμοιο τὸ ἐδῶ 3). «Εἰς πολίτας «Ἐλληνας τίτλοι εὐγενείας ἡ διακρίσεως οὔτε ἀπονέμονται οὔτε ἀναγνωρίζονται», ἄρθρ. 3, (δμοιο μὲ τὸ ἐδῶ 5).

γ) Τώρα είναι εύκαιρια νά δοῦμε και νά συγκρίνωμε τὰ διάφορα συντάγματα, ἐλληνικά (π.χ. τὸ τῆς Ἐπιδαύρου τῆς 1.1.1922) και ξένα (κυρίως τὸ γαλλικό, τῆς μεγάλης ἐπαναστάσεως, ποὺ τελικὰ διαμορφώθηκε τὸ 1793). δ) Μιὰ και γίνεται λόγος δῶ μέσα γιὰ τὴ σημασία τοῦ νόμου και τοῦ δίνονται κάμποσοι χαρακτηρισμοί, θὰ ήταν πολὺ ἐνδιαφέρον νά παραθέσωμε δρισμούς και χαρακτηρισμούς τῶν νόμων, ἐν συνδυασμῷ μάλιστα μὲ τὴν ἐλευθερία, τὴν καλῶς νοούμενή π.χ. «πᾶς ἐλεύθερος ἔνι ἔστι δούλος, τῷ νόμῳ», «Βίας παρούσης, οὐδὲν ίσχύει νόμος», «Ἐστι νόμος τέχνη τοῦ καλοῦ και τοῦ ίσου», «οὕκ ἔστιν οὐδὲν κρείσσον ἡ νόμοι πόλει καλῶς τεθέντες δ τε γάρ ἀσθενέστερος δ πλούσιος τε τὴν δίκην ἔχει (= τιμωρεῖται), νικᾶ δὲ δ μείων τὸν μέγαν δίκαιον ἔχων», «λυσθέντων τῶν νόμων και ἔνι ἐκάστω διθείσης ἔξουσίας δ, τι βούλεται ποιεῖν, οὐ μόνον ἡ πολιτεία οίχεται, ἀλλ' δ βίος ημῶν τοῦ τῶν θηρίων κατ' οὐδὲν διήνεγκε».

ΕΙΔΟΣ ΑΝΑΓΝΩΣΜΑΤΟΣ: Βέθαια ἀν δὲ γνωρίζαμε τὶς συνθῆκες προελεύσεως κλπ. αὐτοῦ τοῦ κειμένου, πολὺ σωστὰ θὰ τὸ λέγαμε πραγματεία και δοκίμιο κοινωνιολογικό. Ξέρομε δημαρχός συγκεκριμένα δτι είναι ἀπόσπασμα ἀπό

«τὸ πολίτευμα» τοῦ Ρήγα ή τὴ δημοκρατικὴ προπαδεῖα, καθὼς τὴν εἰπαν δλλιῶς, ποὺ τὴ σύνταξε κάτω ἀπὸ τὴν ἐπίδραση τῶν ἀρχῶν καὶ τῶν διακηρύξεων τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως τὸ 1796.

ΣΚΟΠΟΣ: 'Ο δραματιστής καὶ ἔθνεγέρτης Ρ. Φεραίος ἔθλεπε τόσο νωρίς, ἥδη ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ 18ου αἰώνα, πῶς τὸ Ἑλληνικὸ γένος, καθὼς κι δλόκληρη ἡ Βαλκανική, θὰ ἀποτινάξῃ τὸν τουρκικὸ ςυγό. 'Επιθυμοῦσε δμως αὐτὸς δ φλογερός μας προφήτης καὶ ἀγωνιστής (καθὼς θὰ δοῦμε καὶ στὰ «βιογραφικά» του) τὸ ἑλεύθερο πιὰ αὐτὸ ἔθνος μας νὰ ζήσῃ καὶ νὰ προκόψῃ μέσα σὲ μιὰ δημοκρατικὴ καὶ φιλεύθερη ἐπικράτεια, σὰν ποὺ ταιριάζει σ' ἀνθρώπους χριστιανούς (αὐτὸ βέναια ήταν τ' δνειρό του γιὰ δλους τοὺς Βαλκανίους, μὲ ἐπικεντρο καὶ ρυθμιστὴ τὸ Ἑλληνικὸ στοιχεῖο). Γι' αὐτὸν τὸ κόσμο λοιπὸν προβρίζε τὸ «πολίτευμά» του.

ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΚΑΙ ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΑ βλέπε πιὸ κάτω, στὸ «Θούριο»

Σουλιώται καὶ Σουλιώτισσαι (Ο θρυλικὸς χορὸς τοῦ Ζαλόγγου)

Χριστόφορος Περραιθοῦ

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑ: «Βράχοι, ύψηλοι, διαθόητοι,
βουνά τοῦ Τετραχώρου
ἀπὸ σᾶς καταθαίνουσι
πολλοὶ καὶ δυνατοὶ
ἀδάμαστοι ἄνδρες...»

(Κάλθος).

«... κι εἰδα νὰ σκαρφαλώνετε μαζὶ μὲ τὰ παιδιά σας
ΐδιες λαφίνες, σὲ κορφὴ τετράψηλη, τραχειά:
δ ἡλιος ἐστεφάνωνε τὰ φιδωτὰ μαλλιά σας,
κουρέλια τὰ δλοζώντανα σᾶς τύλιγαν κορμιά.

Κι υστερα σήσατε μὲ μιᾶς ἔν' ἀγριο πανηγύρι,
μ' ἀπ' τὸ χορὸ ξεφεύγατε, γλιστρούσατε μιὰ μιὰ...»

(Μυρτιώτισσα)

«... Εἰν' τὰ σουλιώτικα βουνά μ' ἀγκάθια φορτωμένα
καὶ πόδι τῆς Ἀρθανιτᾶς δὲν τὰ 'χει πατημένα
γιατί 'ν' τὰ παλικάρια του λεθέντες ἔνα κι ἔνα...»

(Δημοτικό)

Τὸ Σουλί εἶναι περιοχὴ καὶ δμάδα χωριῶν τῆς Ἡπείρου (Α. τοῦ Θεσπρωτικοῦ κόλπου). Μὲ ἐπίκεντρο τὸ ἀρχικὸ χωριὸ Σουλί δημιουργήθηκαν ἀργότερα τὰ ἄλλα τρία χωριά: Κιάφα, Σαμονίθα, Ἀθαρίκος καὶ σὲ λίγα χρόνια σὲ χαμηλότερα μέρη, σὲ πλαγιές τῶν ἀπρόσιτων βουνῶν, δημιουργήθηκαν κι ὄλλα χωριά, τὰ Σουλιοτοχώρια, ποὺ τελικὰ ἔφτασαν τὰ ἔντεκα: Γκλαζίτσα, Τσαγκάρι κ.ά.

ΝΟΗΜΑ: Οἱ Σουλιώτες παίρνοντας μαζὶ τους τοὺς δμήρους καὶ τὰ ἀπαριτήτα φορτηγὰ ζῶα πῆραν τὸ δρόμο τῆς προσφυγῆς ἀναγκασμένοι ἀπὸ τὴν πικρὴ συμφωνία ποὺ ἔκαναν μὲ τὸ λιοντάρι τῆς Ἡπείρου. Μὲ κλάματα καὶ θρήνους καὶ χωρισμένοι σὲ «κύματα» ξεκίνησαν ἀπὸ τὸ περίφημο Σουλί, μὲ ἀρχηγούς τοὺς δπλαρχηγούς καὶ μόνο δ καλόγερος Σαμουῆλ ἔμεινε μὲ πέντε ἄλλους Σουλιώτες, γιὰ νὰ παραδώσουν τὰ πολεμοφόδια καὶ τὸ Σουλί ἐπί-

οημα, δπως είχαν συμφωνήσει. Μετά τήν παράδοση θά έφευγαν κι έκεινοι μὲ προορισμό τήν Πάργα.

Πάνω στήν παράδοση δμως, καὶ ἀφοῦ οἱ ἀπεσταλμένοι τῶν Τούρκων εἰδαν ὅτι ἄδειασε τὸ Σούλι ἀπὸ τοὺς ἀδάμαστους δντρες, ἄρχισαν τὶς ἀπειλές στὸν καλόγηρο. Φρόντισαν νὰ τοῦ ποῦ γιὰ τὰ βασανίστηρια, ποὺ περιμεναν τοῦτον, μόλις τὸν «βάλη στὸ χέρι δ βεζίρη!» Ο καλόγερος δμως ἀψηφώντας τὶς ἀπειλές τῶν βαρβάρων τοὺς εἶπε ὅτι δ βεζίρης τους δὲν είναι ἀξιος νὰ ἀπειλήσῃ δποιον γνωρίζει κι ἄλλο δρόμο θανάτου...

Καὶ ἔριξε πάνω στὴ χυμένη μπαρούτι τὸ «δαυλ» ποὺ κρατοῦσε κι ἔγιναν δλα φωτιὰ καὶ σκόνη! Ο καλόγερος ποὺ καθόταν πάνω σ' ἔνα κιθώτιο μὲ μπαρούτι ἔγινε ἄφαντος. Μετά ἀπὸ τρεῖς μέρες δ Περραιβός συνάντησε στήν Πάργα ἔνα Σουλιώτη τουρουφλισμένο ἀπὸ τὴν ἔκκρηξη ποὺ ἔγινε στὸ Κούγκι ἔκεινος καθόταν στὴν πόρτα τὴν ἡρωικὴ ἔκεινη ὁρα, τὸν ρώτησε, ρώτησε κι ἄλλους Σουλιώτες, συγγενεῖς τοῦ Σαμουῆλ κι ἔμαθε τὸ περιστατικό ποὺ ἔγινε στὸ Κούγκι. Ο καλόγερος κρατοῦσε τὸ κερί τ' ἀναμμένο, τὴν ὁρα ποὺ δ Τούρκος θέλησε νὰ τὸν ἀπειλήσῃ....

Οι Τούρκοι, ἐκπρόσωποι μιᾶς αἰώνιας ἀπιστίας κι ἐπιορκίας, καὶ πρὶν ἀκόμη δ Σαμουῆλ πυρποληθῆ, παρασαίνοντας τὶς ἔνορκες συμφωνίες καὶ τὰ ἔγγραφα ποὺ ὑπέγραψαν καὶ χωρὶς νὰ λογαριάσουν τοὺς δικούς τῶν δμήρους ποὺ κρατοῦσαν οι Σουλιώτες γιὰ ἔγγυόη, ἔστειλαν δύναμη, γιὰ νὰ ἔξοντῶσουν τοὺς πρόσφυγες στὸ δρόμο τῆς προσφυγιᾶς. Στὸ ἄκουσμα δμως τῶν πυροβολισμῶν ἔτρεξαν οι Παργινοὶ νὰ βοηθήσουν τοὺς Σουλιώτες· οι Τούρκοι δμως ἀπείλησαν τοὺς Παργινοὺς καὶ τοὺς εἶπαν νὰ διώξουν τοὺς Σουλιώτες. Οι Παργινοὶ δμως ἔχοντας σὲ μεγάλη ἔκτιμηση τὸ θεσμὸ δ τῆς φιλοξενίας ἀρνήθηκαν νὰ κάνουν δ, τι ποθοῦσαν οι Τούρκοι, καὶ γιὰ νὰ πετύχουν μάλιστα περισσότερα εἰδοποίησαν τὸ Ρώσο πληρεξούσιο στὴν Κέρκυρα κι ἔκεινος κατόρθωσε μὲ τὴ δύναμη ποὺ τοῦ ἔδινε μιὰ μεγάλη αὐτοκρατορία, ή Ρωσία, νὰ μεταπείσῃ τοὺς Τούρκους καὶ νὰ πάψουν νὰ ἀπαιτοῦν τὴν ἀπομάκρυνση τῶν Σουλιωτῶν ἀπὸ τὴν Πάργα.

Ἡ μοίρα τῶν Σουλιωτῶν ποὺ ἔγειραν κατά τὸ Ζάλογγο ἦταν ἀκόμη πιὸ τραγικὴ! Οι Τούρκοι συνεχίζοντας τὶς παρασπόνδιες τους ἔξανάγκασαν αὐτοὺς νὰ ἔλθουν σὲ συμπλοκὴ μαζὶ τους καὶ νὰ χυθῆ πολὺ αἰλμα... Γύρω στὶς ἔξιντα δμως γυναῖκες, χῆρες μὲ τὰ παιδιά τους στὴν ἀγκαλιά, προτίμησαν τὸν ἔντιμο θάνατο παρὰ τὴ βάρβαρη ἀτίμωση. Ἀνέθηκαν σ' ἔνα ψηλὸ βουνό κι ἀφοῦ ἔριξαν πρῶτα τὰ παιδιά τους στὸ γκρεμό, τὰ ἀκολούθησαν κι ἔκεινες χορεύοντας τὸ χορό... τοῦ Ζαλόγγου! Οι ἄντρες ποὺ ἀπόμειναν ἀποφάσισαν νὰ περάσουν μέσα ἀπὸ τὸ ἔχθρικὸ στρατόπεδο καὶ νὰ ξεφύγουν, δσοι ζέφυγαν μακριά...

ΕΝΟΤΗΤΕΣ - ΕΠΙΓΡΑΦΗ: Α' «Τὴν ἐπαύριον λαθόντες... γέγονεν, δ γέγονεν» «Ἀποτελέσματα διαλλακτικῆς λύσεως Σουλιωτῶν - Τούρκων». Β' «Μόλις είχον φθάσει... ἀνευ ἀλλης ἔχθροπραξίας» «Ἡ παρασπόνδηση είναι γνώρισμα τῶν βαρβάρων». Γ' «Οι δὲ ἀπελθόντες εἰς... τὸν στρατὸν διὰ τῶν δπλων» «Τὸ δλοκαύτωμα τοῦ Ζαλόγγου».

ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ: Γλωσσικῶν ἔρμηνεια: Φύλαρχος, δ = ἀρχηγὸς φυλῆς, φατρίας. Κολαστήρια, τὰ = τιμωρίες, βασανισμοί. «Οταν σὲ βάλη στὸ χέρι» = ὅταν σὲ ἔξουσιάσῃ, σὲ ἀποδυναμώσῃ. 'Οποὺ = ἔκεινος ποὺ... 'Αφ' δπου; ἀπὸ δπου, ἀπὸ τὸ μέρος δπου καθόταν. Πολυμάρτυρα (Ἔγγυραφα) = ποὺ τὰ είχαν προσυπογράψει πολλοὶ μάρτυρες σὰν ἔγγυητὲς μιᾶς καλῆς συμφωνίας. Πληρεξούσιος, δ = ἐκπρόσωπος, ἀντιπρόσωπος, πρόξενος.

Πραγματικῶν ἔρμπνεία: "Ομηρος, δ: δ ὀνθρωπος τοῦ ἀντίπαλου ποὺ δόθηκε σὰν αἰχμάλωτος στὸν ἔχθρο γιὰ ἑγγύηση πιστῆς ἐφαρμογῆς τῶν συμφωνηθέντων. Πάργα, ἡ: ἡ ἀρχαία πόλη Τορύνη (στὰ χρόνια τῶν Πτολεμαίων). Μικρὴ πόλη μὲ πλούσιες φυσικές δυμορφίες καὶ ὑπέροχη ἱστορία. Τὸ ὠραῖο κλίμα, ἡ θάλασσα τῆς καὶ ἀξιοθαύμαστα δάση τῆς την ἔχωριζουν ἀπὸ τὶς ἄλλες ἐλληνικές πόλεις. Λουζεται στὰ νερὰ τοῦ Ἰόνιου πελάγου κι ἔχει δυμορφίες χειμῶνα καὶ καλοκαίρι. Ἡ ἱστορία τῆς εἶναι μεγάλη καὶ δραματική δὲ μποροῦμε ἐδῶ νὰ τὴ διηγηθοῦμε. Θὰ σταθοῦμε μονάχα σὲ δυσὶ σημεῖα χαρακτηριστικά: 1) Ἡ καταφυγὴ σ' αὐτὴ τῶν Σουλιωτῶν μετὰ τὴν ἀπομάκρυνση τους ἀπὸ τὸ Σούλι. 2) τὸ ἔπειούλημα ἀπὸ τοὺς "Αγγλους κατακτητές τῆς στὸν Ἀλήπασα (150.000 λίρες) καὶ ὑποχρέωσαν τοὺς Παργινούς νὰ πάρουν τὸ δρόμο τῆς ξενιτιδι! Πρὶν φύγουν οἱ Παργινοὶ γιὰ τὴ Ἐφτάνησα, ἔθαψαν τοὺς νεκρούς καὶ πῆραν μαζί τους τὰ κόκκαλά τους! Ἐκεῖ γεννήθηκε καὶ ὁ Κ. Κανάρης (1790) καὶ μικρὸς πῆγε κι ἔμεινε στὰ Ψαφά, δπου βρῆκε τὸ δρόμο του ἐκδικούμενος ἔτσι τοὺς βαρθάρους... Ζάλογυν: Ιστορικοὶ βράχοι τῆς περιοχῆς τοῦ Σουλιοῦ, ποὺ δόξασαν οἱ Σουλιώτισσες μὲ τὸ θάνατό τους, γιὰ νὰ μὴ πέσουν στὰ χέρια τῶν βαρθάρων! Στὸ μέρος ἔκεινο, δπου γίνονται κάθε χρόνο μεγάλες γιορτές, στήθηκε μνημεῖο (τοῦ γλύπτη Ζογγολόπουλου) γιὰ τιμὴ τῶν γυναικῶν ποὺ θυσάστηκαν. Τὸ Ζάλογγο ἔγινε παγκόσμιο δρόσημο τιμῆς κι ἐλευθερίας!... Δῆμος Δράκος, Φῶτος Τζαβέλας, Τζίμας Ζέρθας, Κουτσονίκας κλπ. ήταν φύλαρχοι τῶν Σουλιωτῶν.

Βουλγαρέλι, τό: χωριό τῆς "Αρτας. Σαμουήλ, δ: Καλόγερος καὶ πολεμιστῆς ποὺ ἔχει συνδέσει τ' ὄνομά του μὲ τοὺς ἀγῶνες τοῦ Σουλίου κατὰ τοῦ Ἀλήπασα. Λένε δτὶ γεννήθηκε στὸ χωριό τῆς Παραμυθιᾶς Γουριάνιστα ἡ σὲ κάποιο χωριό τοῦ Σουλίου ἡ καὶ στὴν "Ανδρο. Ὁ Χριστοθασίλης λέει (βλ. «καπετάν Καλόγερος» Α' τάξ.) δτὶ ἐνῶ γίνονταν οἱ γάμοι τοῦ Σπύρου (Σαμουήλ) μὲ τὴν πεντάμορφη Χάιδω ἀπ' τὴν Κιάφα, πάνω στὸ ντουφεκίδι τῆς χαρᾶς κάποια σφαίρα σκότωσε τὴ νύφη! Ἀπὸ τότε ὁ Σπύρος ἔφυγε ἀπ' τὸ Σούλι καὶ γύρισε μετὰ ἀπὸ πολλὰ χρόνια ἀγνώριστος καλόγερος καὶ ἀρχισε σφοδροὺς ἀγῶνες κατὰ τῶν Ἀλθανῶν. Τὸ τέλος του, μᾶς τὸ διηγεῖται τὸ διηγημά μας, ἔγινε στὶς 17 τοῦ Δεκέμβρη τὸ 1803.

Βεζίρης, δ (τουρκ. VEZIR): ὑπουργός τῶν Μωαμεθανῶν, ἀνώτατος τιτλοῦχος. Περραιθός, δ: βλέπ. βιογραφικά. Βελή πασάς, δ: τὸ δεύτερο παιδὶ τοῦ Ἀλήπασα. Σελλικτάρης (ἡ Σιλιχτάρη) Πόττας (ἡ Μπότας): Ἄλθανδς δπλαρχηγὸς τοῦ γιοῦ τοῦ Ἀλήπασα Μουχτάρ. Ὁ εἰς Κέρκυραν Ρῶσος πληρεξούσιος: Ἡ Ρωσία στὰ χρόνια ἔκεινα ἔξασκονσε σπουδαίᾳ ἐπιρροῇ πάνω στὶς μικρές ἀλλὰ καὶ στὶς μεγάλες δυνάμεις. Κέρκυρα, ἡ: νησὶ τῶν Ἐφτανήσων (Κέρκυρα, Κόρκυρα ἡ Κόρκουρα - Δρεπάνη καὶ Μακρίς ἡ Σχερία στὸν "Ομηρο καὶ στοὺς Βυζαντινοὺς Κορφού), κορυφῶν <κορφῶν <κορφοί. Κέρκυρα (Κόρκυρα (Γόργυρα (Γοργώ. Ὁ Κων. Ρωμαῖος προσπάθησε μὲ βάση τῆς θρησκευτικὴ μυθολογία νὰ ἔξηγήσῃ ἐτυμολογικὰ τὴ λέξη Κέρκυρα. Ἡ Γοργὼ δηλ. λατρεύτηκε σὰ χθόνια θεότητα τῶν ὑπόγειων νερῶν ποὺ συγκοινωνοῦσαν μὲ τὸν "Αδη. Ἡ Γόργυρα εἶναι ἡ προσωποποίηση τῆς καταβόθρας ἡ ἡ θεότητα τῶν καταχωνιαζόμενων νερῶν στὸν "Αδη. Ἀλής ἡ Ἀλήπασας, δ: Τὸ τρομερὸ θεριό τῆς Ἡπείρου, δ ὅρχοντας τῶν Ἰωαννίνων, δ γιὸς τῆς Χάμκως, ποὺ τόσα δεινὰ προκάλεσε στοὺς "Ελληνες καὶ στοὺς Τούρκους. Ὁ Ἀλής Τεπελενῆς (1744—1822) ποὺ σήκωσε μπαΐράκι κατὰ τοῦ Σουλτάνου καὶ ποὺ στὸ τέλος βρῆκε ἀπὸ ἔκεινον τὸ θάνατο... Ἀμέτρητα εἶναι τὰ βάσανα καὶ οἱ ραδιουργίες τοῦ τρομεροῦ Ἀλῆ. Πολλές φορές εἶχε ἔξαπατήσει τοὺς "Ελληνες. (Βλ. "Ιστορία, Θεοδωρίδου - Λαζάρου, σ. 242).

Καλολογικά στοιχεία: 'Επίθετα: άναγκαιά, φορτηγά, γλυκείας, θερμών, λοιποί, άξιος, δρθιος, ξυρκα, πολυμάρτυρα, ένόρκους, γειτονικήν, παράνομον, δρεινάς, όγιεινάς, άφθονον, καρποφόρων, ύστεραιάς, άναπόφευκτον, ήρωικόν, στιγμιαίον, κρημνώδους, τρυφερά, τραγική, φρικώδης κλπ. Σύνθετα: φύλαρχοι, πολεμοφόδιων, ήμιφλογισμένων, πυριτιδαποθήκης, πυρποληθῆ, πολυμάρτυρα, γυναικοπαίδων, καρποφόρων, Τουρκαλβανοί κλπ. 'Επαναφορά: «γέογεν, δι γέγονεν». Μεταφορές: από τάς άγκάλας, γλυκείας, άλλον δρόμον, κ.ά. 'Ερωτήσεις: Πόσα κολαστήρια... γλιτώνεις; Πώς είναι δυνατόν ... Βελή πασάς; 'Αποσιωπήσεις: 'Ο τελευταῖος μάλιστα ἀφανῆς... πλῆρες πυρτιδῶς. Μόλις είχον φθάσει... αὐτοὺς καθ' δδόν. 'Η τραγική καὶ φρικώδης... διὰ τῶν δπλῶν. Τὸ ἀπόσπασμα τοῦτο εἶναι γεμάτο ἀπὸ εἰκόνες δραματικές καὶ τραγικές, εἰκόνες πού μόνο στὴν Ἑλληνικὴ ιστορία μποροῦν νὰ παρουσιάζωνται' δι θρῆνος τῶν Σουλιωτῶν ποὺ φεύγουν, τὸ δλοκαύτωμα τοῦ Κουγκίου, ή συμπλοκὴ τῶν Ἐλλήνων μὲ τοὺς Τούρκους, δ χορδὸς τοῦ Ζαλόγγου!...

ΝΟΗΜΑΤΑ: 1) Τὸ Σούλι ἔμεινε στὴν ιστορία σὰν παράδειγμα ἡρωισμοῦ. 2) 'Ο Σαμουήλ εἶναι ἡ δραματικότερη ἀλλὰ καὶ ἡρωικότερη μαζὶ μορφὴ τῆς ιστορίας. 3) Οἱ Ἑλλήνες προτίμησαν τὸ θάνατο παρὰ τὴν ἀτίμωση. 4) 'Η ἐπιορκία εἶναι δεῖγμα βάρθαρου ἀνθρώπου. 5) Οἱ θρασύδειλοι ἔχθροι χτυποῦν μόνο πιστόπλατα. 6) 'Ο λόγος τῶν Ἐλλήνων εἶναι πράγματι συμβόλαιο. 7) "Οταν δι βάρθαρος εἶναι ἀνίκανος νὰ προσαρμοσθῇ μὲ τὸν πολιτισμένο ἀνθρώπο, τότε πρέπει ἑκείνος νὰ μὴ ζῇ ἀνάμεσα στοὺς πολιτισμένους, ἀλλὰ στὶς ἑρημιές. 8) 'Ελευθερία ἡ θάνατος ήταν πάντα ἡ ἐκλογὴ τῶν Ἐλλήνων. 9) Τὸ Ζάλογγο εἶναι τὸ σῆμα τοῦ ἡρωισμοῦ καὶ τῆς θυσίας.

ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΙΔΕΑ: Τὸ Σούλι ἔμεινε στὴν ιστορία σὰν παράδειγμα ἡρωισμοῦ. —'Αλήθεια, σκέψητε κανεὶς ἀν υπάρχουν στὸν κόσμο παρόμοιοι τόποι, ποὺ δισαθέτουν μιὰ τόσο μεγάλη ιστορία ἡρωισμοῦ καὶ αὐτοθυσίας; Τὸ Σούλι ἔδειξε πολλές φορὲς δτὶ δ ἀνθρωπος πρέπει πάντα, καὶ κάτω ἀπ' δποιεσδήποτε καταστάσεις καὶ δυσκολίες, νὰ ἀγωνίζεται, γιὰ νὰ μείνῃ ἐλεύθερος καὶ δτὶ δ λεύτερη ζωὴ εἶναι τὸ γλυκότερο πράγμα πάνω στὴ γῆ.

ΥΦΟΣ: Τὸ υφος τοῦ ἀποσπάσματος τούτου εἶναι ἀπλός μὲ ἀπλότητα καὶ χωρὶς προσπάθεια ψεύτικου στολισμοῦ δ συγγραφέας παρουσιάζει τὰ γεγονότα πρὸς τὸ τέλος τοῦ ἀποσπάσματος τὸ υφος ἔχει τὴν πρόθεση νὰ γίνη ύψηλὸς καὶ μεγαλόπρεπο.

ΓΛΩΣΣΑ: 'Ο Περραιβός ἔχει χρησιμοποιήσει τὴν ἀπλὴ καθαρεύουσα.

ΕΙΔΟΣ: Τὸ λογοτέχνημα τοῦτο ἀνήκει στὴν ιστορία, καὶ ίδιαίτερα στὴν ἀφηγηματικὴ ιστορία. 'Ο συγγραφέας ἔζησε ἀπὸ κοντὰ τὰ γεγονότα καὶ ἔπιασε νὰ τὰ διηγηθῆ, νὰ τὰ παρουσίασῃ στὶς νεώτερες γενεῖς μὲ τρόπο ἀπλὸ κι ἀνεπιτήδευτο, δπως ἀπλὰ κι ἀνεπιτήδευτα ἔγιναν τὰ γεγονότα...

ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΑ: Περραιβός Χριστόφορος (1773—1863). Είχε τὴν καταγωγὴ του ἀπὸ τὴν Περραιβία τῆς Θεσσαλίας καὶ είκοσι χρόνων πῆγε στὸ Βουκουρέστι, γιὰ νὰ μορφωθῇ στὴν Ἑλληνικὴ σχολὴ ποὺ βρισκόταν σὲ μεγάλη ἀκμή. Νέος ἀκόμη πῆγε στὴ Βιέννη νὰ σπουδᾷ Ιστρική. 'Εκεὶ γνωρίστηκε μὲ τὸ Ρήγα Βελεστινλή καὶ μπήκε στη μουσική του δργάνωση πού 'χε σκοπὸ τὴν ἀπελευθέρωση τοῦ γένους. 'Αργότερα πάστοκε αιχμάλωτος μαζὶ μὲ τὸ Ρήγα στὴν Τερρέστη καὶ μὲ τὴν παρέμβαση τοῦ Γάλλου προξένου ἀφέθηκε ἐλεύθερος. Κατέψυγε τότε στὴν Κέρκυρα, δπου ἔγινε ἔθελοντής στὴ γαλλικὴ στρατιωτικὴ ὑπηρεσία. Λίγο πρὶν ἀρχίση δι ἐπανάσταση πῆγε στὴν Ἡπειρό καὶ βοήθησε πολὺ τοὺς ταλαι-

πωρημένους Σουλιώτες. "Ελαθε μέρος σε πολλές μάχες έναντια στὸν Τούρκο τύραννο καὶ μετὰ τὴν ἀπελευθέρωση πῆρε θέση στὸν Ἑλληνικὸν στρατὸν καὶ ἔφτασε μέχρι τὸ βαθὺ τοῦ ὑποστράτηγου. Παράλληλα σύγραψε καὶ ιστορικὰ ἔργα: 'Ιστορία τοῦ Σουλιοῦ καὶ τῆς Πάργας, πολεμικά ἀπομνημονεύματα, βιογραφία τοῦ Ρήγα τοῦ Θεσσαλοῦ κ.ἄ.

Σάλπισμα πολεμιστήριον

Αδαμ. Κοραή

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑ: Βλέποντας τὸν τίτλο «σάλπισμα πολεμιστήριον» εἶναι πολὺ φυσικό στὴν ἀρχὴν ἀποτροπιαζόμασθε καὶ νὰ θέλωμε νὰ κλέίσωμε τὸ αὐτιά μας στὶς πολεμόχαρες κραυγὲς τοῦ "Αρη, γιὰ νὰ μὴν ἀκοῦμε τὰ ἀπαίσια κελεύσματα καὶ παρορμήματα τοῦ Θεοῦ τοῦ πολέμου καὶ δλῆς τῆς φρικτῆς συνοδείας του, τὰ «ἔλελεύ» τοῦ Ἔνωντος «καὶ δλλὰ ἡχηρά παρόμοια...». Σὲ καιροὺς μάλιστα σὰν τοὺς σημερινούς, ποὺ ἡ ἀτμόσφαιρα ἔχει κορεσθῆ ἀπὸ τῶν πολέμων τὴν κακοσμίαν καὶ τὴν ἀντάρα, ἀλλες παρορμήσεις καὶ σαλπίσματα θέλομε, μὰ τῆς εἰρήνης τὰ τραγούδια καὶ τὰ θύρια «τῆς πανανθρώπινης φιλίας καὶ προκοπῆς». Αὐτά τὰ «ἴτε, ίτε παῖδες...» νοσταλγοῦμε σήμερα καὶ δχι πολεμικὰ βούκινα καὶ φανφάρες. Καὶ δῆμος, μὴ δεχνᾶμε πῶς ἀμέσως τῷ ρᾳδιόδῳ δοῦμε ἔνα φλογερὸ κείμενο ποὺ γράφηκε ἀπό ἔνα μεγάλο πατριώτη μας στὰ 1801, τότε ποὺ τὸ ἔνδοξο ξένοντος μας ήταν «ἡ ζωὴ ἐν τάφῳ» κι ἔπειτε ἡ εὐγενέστερη φυλὴ τοῦ κόσμου νὰ «διαρρήξῃ τὰ κλείθρα τοῦ θανάτου» καὶ νὰ διώξῃ δ σταυρὸς τὸ σιχαμερὸ μισοφέγγαρο μακριὰ ἀπὸ τὸν οὐρανὸ μας... "Ωστε «ενῦν ὑπὲρ πάντων ἀγών» καὶ «στῶμεν καλῶς», ή 'Ελλάδα ή ὑπερτρισχυλιετῆς στὰ δπλα! !

ΣΥΝΤΟΜΗ ΑΠΟΔΟΣΗ ΤΟΥ ΝΟΗΜΑΤΟΣ: 'Ο μεγάλος μας ἔθνεγέρτης καὶ ἔθνοφωτιστῆς Κοραῆς ἀπὸ τὶς πρῶτες γραμμές θέλοντας νὰ ξεσηκώσῃ θύελλα ἐνθουσιασμοῦ στὶς ψυχὲς τῶν σκλάβων δμοεθνῶν του, ἀποτείνει ἀδελφικὸ χαιρετισμὸ στοὺς ἀπανταχοῦ "Ἐλληνες, καὶ ίδιως στοὺς ἐνόπλους. 'Αλλὰ γιὰ νὰ γίνη πιὸ πειστικὸς καὶ ἄμεσος ἐμφανίζει τὴν ίδια τὴν μάννα τὴν 'Ἐλλάδα καταταρτωμένη καὶ τρισάθλια, ἀπὸ τὴν καταταράνηση τῆς τουρκιάς, νὰ κάνη συγκινητικότατη καὶ σπαραξικάρδια ἔκκληση σὲ δλα τὰ παιδιά της γιὰ τὸ μεγάλο ξεσηκωμό. 'Απ' ἐδῶ καὶ κάτω λοιπὸν ἡ πολύπαθη καὶ μαρτυρικὴ 'Ἐλλάδα διδάσκει στὰ τέκνα της, μὲ πολλὴ πολλὴ συντομία, τὴν τρισένδοξην ιστορία της, ἔργα ὑπέροχα εἰρήνης, ἀλλὰ καὶ ἀγώνες πολεμικούς θαυμαστούς, περασμένα μεγαλεῖα, ἀλλὰ καὶ ἀξιοθήητες καταστροφές: "Ἐχετε λαμπρούς προγόνους ποὺ ἐμεγαλούργησαν στὶς τέχνες καὶ τὰ γράμματα —δλα αὐτά ἔργα ἐλευθερίας, ποὺ εἶναι «Ἐλληνική» ίδεα καὶ ἔννοια— ποὺ ἐδημιούργησαν ἔννομες καὶ πολιτισμένες κοινωνίες. Αὐτοὶ μὲ ἀπαράμιλλη ἀνδρεία ἀντιμετώπισαν καὶ ἐγελοιοποίησαν τὰ ἀμέτρητα περσικὰ στίφη. 'Αλλ' οἱ θαυμάσιοι ἐκεῖνοι καὶ ἀνεπανάληπτοι δημιουργοὶ σιγὰ σιγὰ ἔπεσαν στὴν καταραμένη νόσο τῆς φυλῆς μας, τὴν διχόνοια, ποὺ τοὺς ἔφθειρε καὶ τοὺς ἀποδυνάμωσε, τοὺς ἐδηλητηρίασε τὶς γνωστὲς ἀρετές τους, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ κατακτηθοῦν ἀπὸ τοὺς Ρωμαίους: πάλι καλὰ δῆμος, γιατὶ αὐτοὶ οἱ ἀγέρωχοι κατακτητὲς ἀναγνώρισαν τὴν πνευματικὴ καὶ ηθικὴ ὑπεροχὴ τῶν Ἐλλήνων καὶ τοὺς ἔκαμαν δασκάλους καὶ δηγούς τους. Τώρα δῆμος ήταν η σειρά τῶν Ρωμαίων νὰ διαφθαροῦν καὶ νὰ χάσουν τὶς ἀρετές τους, παρακμάζοντας κατακόρυφα (πρόκειται γιὰ τὴ «ἀπάτια» καὶ χαλασμένη Ρώμη τῶν αὐτοκρατορικῶν χρόνων, στοὺς 3 πρώτους αἰῶνες μ.Χ. Καὶ περνοῦμε στὴ σύνεχεια στὴ Βυζαντινὴ ἐποχὴ, ποὺ οἱ «Ἐλλήνες» ήσαν κάτι μεταξὺ Ρωμαίων καὶ «Ἐλλήνων» —βέθαια πρέπει νὰ ἔννοισω-

με τούς πρωτοθυζαντινούς χρόνους. Πάντως ή τυραννία συνεχίζει μὲ τή μορφή τῆς αύταρχικότητας τῶν Βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων. "Ομως πρέπει νὰ δομολογήσωμε διτὶ αὐτὸς δ̄ ζυγὸς ήταν καὶ ὑποφερτός, γιατὶ πρόκειται ν' ἀκολουθήσῃ ή πλέον φρικτὴ καὶ ἀπάνθρωπη σκλαβιά. Καὶ στὸ σημεῖο αὐτὸ πρέπει νὰ ποῦμε διτὶ ή ἀφηγουμένη 'Ἐλλάδα λαθαίνει τὴ δραματικότερη μορφὴ τῆς, ἀφήνει τὸν δξύτερο σπαραγμό τῆς καὶ χύνει τὰ πιὸ καυτά της δάκρυα. Πρόκειται γιὰ τὸν πιὸ τρισθάραρο δυνάστη, τὸν ἀπαίσιο Τούρκο ποὺ σὰν ἄγριος λύκος κατασπάραξε τὸν 'Ἐλληνισμό. Τώρα τὰ πράγματα εἶναι φοβερά καὶ δὲν περιμένουν ἀλλοὶ ἀγώνας ζωῆς καὶ θανάτου γιὰ τὴ μαρτυρικὴ 'Ἐλλάδα. 'Ο συγγραφέας μάλιστα πιστεύει διτὶ ἐπέστη πλέον δ̄ καιρός, τοῦτο εἶναι «τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου», τώρα ποὺ ή φωτισμένη καὶ γενναία Γαλλία, ή Γαλλία τοῦ Βοναπάρτη (κι ἀς μή ἔχενδημείς οἱ ἀναγνῶστες πῶς δ̄ Κορασῆς η στὴ Γαλλία, εἶναι φανατικὸς θαυμαστῆς τῆς καὶ τὰ γράφει αὐτά στὰ 1801 ἀπὸ τὴ Γαλλία) κάνει ἀθλους σχεδὸν σὰν ἔκείνους τῶν Μαραθωνομάχων καὶ Σαλαμινομάχων, συντρίθει τὶς τυραννίες, καὶ συγκεκριμένα ἔδω ἀποσπᾶ ἀπὸ τοὺς "Αγγλους καὶ Μουσουλμάνους τὴν Αἴγυπτο. Ἐδῶ τελειώνει ή θερμοτάτη παραίνεση τοῦ Κορασῆ μας, ἀλλὰ καὶ μαζὶ ή σπαραξικόρδια ἔκκληση τῆς 'Ἐλλάδας (Κορασῆς καὶ Πατρίδα ἔχουν ταυτιστὴ πιὰ) στὰ παιδιά της νὰ ξεσηκωθοῦν καὶ νὰ πάρουν τὴν ἀπ' αἰώνων ἐκδίκηση.

ΕΝΟΤΗΤΕΣ ΚΑΙ ΕΠΙΓΡΑΦΗ ΑΥΤΩΝ: Μποροῦμε νὰ τὸ δοῦμε σὲ 6 μεγάλες ἐνότητες: α) «'Αδελφοί... ταῦτα τὰ λόγια»: 'Ο συγγραφέας χαιρετίζει τούς ἀπανταχοῦ "Ἐλλήνες καὶ βάζει τὴν ἴδια τὴ μάνα 'Ἐλλάδα νὰ ζητά τὴ συνδρομὴ ἀπὸ τὰ παιδιά τῆς, γιὰ τὴν ἀποτίναξη ἀπὸ τὸν τουρκικὸ ζυγό. β) «Τεκνα μου... ἀνίσχυρον ἀρνίον»: 'Αραδιάζονται οἱ προγονικὲς δόξες, πολεμικῶν ἀγώνων καὶ εἰρηνικῶν πολιτισμῶν. γ) «'Αλλὰ τέλος πάντων... τοὺς "Ἐλληνας»: Παρακμὴ τῶν 'Ἐλλήνων καὶ ὑποταγὴ στοὺς Ρωμαίους. δ) «'Αλλ' ἔπιτασσαν... μήτε δύναμις»: Ρωμαϊκὴ παρακμὴ καὶ Βυζαντινὴ δεσποτεία, ποὺ ἔχουν βέβαια ἐπίδραση στὴν πορεία τοῦ 'Ἐλληνισμοῦ. ε) «Ούσι, ούσι... τὴν μητέρα σας»: Τὰ δεινοπαθήματα καὶ τὸ κατάντημα ἀπὸ τοὺς τρισθάραρους Τούρκους συγκινητικὰ παρακαλία γιὰ ἔξέγερση. στ) «'Αλλὰ τώρα... μητέρα σας»: 'Ο καιρὸς ἔφθασε! 'Η φιλελεύθερη καὶ φωτισμένη Γαλλία θὰ βοηθήσῃ.

ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ: Γιὰ λόγους συντομίας θέλομε νὰ τὸ ἐπεξεργασθοῦμε ἀδιαίρετα, ὅχι κατὰ διδακτικὲς ἐνότητες.

Γλωσσικὴ ἐρμηνεία: Κατ' ἀρχὴν οἱ μὲ ἀστερίσκο λέξεις ἔξηγοῦνται στὸ ἀναγνωστικὸ μας. νὰ μή ζωρηθῇ = αἰχμαλωτισθῇ (ζωγρέομαι <ζω+ἀγρέομαι= συλλαμβάνομαι ζωντανός). Οὐτιδανὸς = μηδαμινός, τιποτένιος, <οὐ - τι - δανός. "Οπως βλέπομε εἶναι δυσκολεξήγητη ἡ προέλευση" οὐ (ἄρνηση), τι = κάτι, κάπως, δανὸς (ἔνα ἀναλογικὸ ἐπίθεμα). χρηστομάθεια = τὸ νὰ μαθαίνωμε χρηστά (ἐνάρετα). αὐτοδέσποτος = ἀνεξέλεγκτος. περιθότος = δονοματός: ἔδω θυμίζομε διτὶ τὸ διαθότος ἔχει κακὴ σημασία = κακοποιός.

Πραγματικῶν ἐρμηνεία: Γραικοί: 'Εδῶ πρόκειται γιὰ πολὺ ἐνδιαφέροντα δροῦ' εἶναι βέβαια οἱ "Ἐλλήνες <λατιν. GRAECUS, τὸ δποῖο προῆλθε ἀπὸ τὸ Γραινος, κάτοικος τῆς Γραίας, τοῦ Ὀρωποῦ. Συγκεκριμένα πρόκειται γιὰ τὸ ἔεῆς: "Ἐλλήνες ἀπὸ τὴν Κύμη τῆς Εύθοίας καὶ αὐτὴ τὴ Γραία κατὰ τὸ β' ἐλληνικὸ ἀποικισμὸ ἀποίκησαν τὴν Κύμη τῆς κάτω Ιταλίας. Οἱ γείτονες λοιπὸν Λατίνοι αὐτῶν τῶν Κυμαίων - Γραίων τοὺς ἔλεγαν GRAECUS καὶ σιγὰ σιγὰ διεδόθη γιὰ δλους τοὺς "Ἐλλήνες. Τὸν αὐτοκράτορα τῶν βαρθάρων

νά φύγη μὲ πλοιάριον: Προφανῶς εἶναι δὲ Ξέρεις στὴ ναυμαχία τῆς Σαλαμίνας. Αὐτοκράτορες Θρᾷκες, Βούλγαροι, Ἰλλυριοί, Τριβαλλοί, Ἀρμένιοι: Προφανῶς πρέπει νὰ θεωρήσωμε ἐδῶ τοὺς χρόνους τῆς παρακμῆς τῆς Ρώμης (ἡ δψιψη αὐτοκρατορία, 200—300 μ.Χ.), ποὺ ἡδη ἔχουν κατισχύσει οἱ βάρθαροι στὶς δημόσιες θέσεις, ἀκόμη καὶ στὸν αὐτοκρατορικὸ θρόνο. Ἀπέσπασαν (οἱ Γάλλοι) τὴν Αἴγυπτον: Πρόκειται γιὰ τὴν ἑκστρατεία τοῦ Μ. Ναπολέοντος στὴν Αἴγυπτο (τὸ 1798). Πάντως πρέπει νὰ ξέρωμε δτὶ ἡ ἐπιχείρηση αὐτὴ τοῦ Ν. δὲν ἐτελεσφόρησε, δὲν ἔμεινε ἔκεῖ κατακτητής τὸ βέβαιο δύμας εἶναι δτὶ δργάνωσε οἰκονομικὰ καὶ κοινωνικὰ τὴν Αἴγυπτο. Ὁ Βοναπάρτης πάντως νίκησε τοὺς Μαμελούκους Τούρκους στὴν μάχη τῶν πυραμίδων, κοντὰ στὸ Κάιρο (Αἴγυπτος 1798) καὶ ὀργάτερα στὴ Συρία. Γενικὰ βλέπομε δτὶ τὸ κείμενο εἶναι πλημμυρισμένο ἀπὸ ίστορία, στὴν δποία θά ἀναφερθοῦμε καὶ πιὸ κάτω.

Καλολογικὰ στοιχεῖα: 'Ο Κοραῆς σ' ὅλα του τὰ ἔργα ἐνδιαφέρεται γιὰ τὸ βάθος καὶ τὴν ούσια καὶ λιγότερο γιὰ τὴν μορφὴ ὥστόσσο ἐδῶ, λόγω τοῦ θέματος —δραματικὴ προσωποποίηση τῆς σκλασθωμένης 'Ελλάδας— ὑπάρχουν ἐνδιαφέροντα καὶ ἐντυπωσιακὰ καλαισθητικὰ μέσα. Διακρίνομε τὰ σχῆματα: καὶ γενναῖοι τῆς ἐλευθερίας... ὑπέρμαχοι εἶναι ὑπερβατόν' πολυαριθμότερα ἀπὸ τὴν ἄξιμον τῆς θαλάσσης, ὑπερβολή: νὰ τοὺς ροφήσῃ, μεταφορά: ζιζάνια τῆς διχονοίας, μεταφορά: μικροψύχους — μεγαλοψύχους, σοφοὺς — ὀφρονας, ἀντιθέσεις: φαρμάκιον καὶ μέλι εἰς τὰ χεῖλη, μεταφορά: ὡς ἀνεμοστρόβιλος, ὡς ἀγριος λύκος, ὡς κεραυνός, ὡς δρόσος, παρομοιώσεις: σπινθῆρ ἀγάπης: μεταφορά. 'Αλλὰ τὰ κυρίαρχα ρητορικὰ σχῆματα ἐδῶ μέσα, ποὺ δίνουν ὅλη τὴ δραματικότητα καὶ τὴν ἔνταση εἶναι οἱ ἐρωτήσεις καὶ τὰ ἀσύνδετα' π.χ. «Ἐθνος τριβάρθαρον, ἔθνος μιαρόν... ἀνεμοστρόβιλος». Μὰ δὲ μετριοῦνται, γιατὶ ἀπλούστατα τὰ 2/3 τοῦ κειμένου εἶναι ἀσύνδετα σχῆματα. 'Ἄξιομνημόνευτα εἶναι καὶ τὰ ἐπίθετα, τὰ δποῖα δὲν εἶναι ἀπλῶς «κοσμητικά», ἀλλὰ ἔχουν... ούσιαστικό περιεχόμενο —ὅς πούμε ἔτσι— καὶ προσδιορίζουν σὲ βάθος τὰ ούσιαστικά. Π.χ. ἀνυπόδητος, κραταιοτέρα, ούτιδανούς, κραταιοτέρα, αὐτοδέσποτον, δμόθρησκοι, δμόγλωσσοι, περιθότοι. 'Αλλὰ ἐκεῖνο ποὺ μᾶς κάνει νὰ μῇ ζεχνάμε ποτὲ αὐτές τίς σελίδες εἶναι οἱ ποιητικότατες, ἀλλὰ καὶ μεστὲς ἀπὸ ἀλήθεια δπτικοακουστικές εἰκόνες' καὶ κυρίως ἡ προσωποποίηση τῆς καταματωμένης καὶ καταφρακωμένης 'Ελληνικῆς πατρίδας' γιατὶ πρέπει νὰ τὸ παραδεχθῆ κι δ πιὸ δύσκολος ἀναγνώστης καὶ ἀκροατής πώς τὸ «ἔρημα» τοῦ συγγραφέα νὰ δώσῃ τὸ λόγο στὴν ίδια τὴν 'Ελλάδα καὶ αὐτὸς νὰ περάσῃ στὴν ἄκρη, ἔτοι κάτι σὰν ὑποθυλέας καὶ κανονάρχος, εἶναι ὀρκετὰ πρωτότυπο καὶ μᾶς μεταγγίζει γνήσια συγκίνηση καὶ συγκλονιστικὴ ἀμεσότητα.

Κεντρικὴ Ιδέα: Οἱ Τούρκοι ὡς δυνάστες καὶ κατακτητὲς τοῦ 'Ελληνικοῦ Γένους εἶναι οἱ πλέον σκληροὶ καὶ βέβηλοι καὶ κινδυνεύει ἔτσι τὸ εὐγενέστερο καὶ ίστορικότερο ἔθνος τῆς οὐφῆλου νὰ ὑποστῇ ἀφανισμὸ καὶ γενοκτονία. Εἶναι λοιπὸν καιρός καὶ ἔσχατη ἀνάγκη οἱ "Ελληνες νὰ ἀναλάθουν τὸν περι οὐπάρξεως ἀγώνα".

ΑΛΛΑ ΝΟΗΜΑΤΑ - ΙΔΕΕΣ: α) Εἶναι ιστορικὴ ἐπιταγὴ νὰ ζήσῃ ἡ 'Ελλάδα, ποὺ στοὺς ἀμυντικοὺς πολέμους του κατανίκησε καὶ κατήσχυνε βαρθάρους, ἀλλὰ καὶ στοὺς καιροὺς τῆς εἰρήνης καὶ δημιουργίας φώτισε καὶ πλούτισε τὸν κόσμο μὲ τὰ δημιουργήματα τοῦ πολιτισμοῦ τῆς. β) 'Η καταφραμένη διχονοία ἦταν ἐκείνη ποὺ ἀποδυνάμωσε τὴν κλασσικὴ 'Ελλάδα καὶ τὴν ἔρριξε εὔκολη βορὰ στοὺς Ρωμαίους. γ) Στὴ Γαλλία, ποὺ ἐνσαρκώνει τώρα τὸ δη-

μοκρατικό άρχαίο έλληνικό πνεῦμα καὶ τὶς ἀθάνατες ἔλληνικές ἀξίες (τουλάχιστον ἔτσι νομίζει αὐτός), βλέπει δὲ Κοραῆς τὸ ἐλπιδοφόρο στήριγμα.

ΓΛΩΣΣΑ: Εἰναι δὴ γνωστὴ «καθαρεύουσα» τοῦ Κοραῆ¹ ἔξι, ἄλλου πρέπει νὰ γνωρίζωμε δτι δικός του εἰναι αὐτὸς δ ὅρος, δική του καὶ δὴ πρωτοθουλαὶ γιαδὲ νὰ «καθαρίσῃ» τὴν ἔθνική μας γλώσσα ἀπὸ τὶς διάφορες ξένες καὶ ἀλλοτριες «προσμείξεις». Σκόπιο θεωροῦμε νὰ παραθέσωμε μερικὰ στοιχεῖα τῆς φρασεολογίας καὶ τῆς συντάξεως τοῦ Κοραῆ¹ π.χ. Ἡθελε εἶπει, εὑρηκαν, ἐσυντρίφη (ἀντὶ συνετρίθη), θέλετε εἶπει κλπ.

ΥΦΟΣ: Τὸ ὑφος εἰναι ύψηλό, σοθαρό, εύγενές. 'Ο λόγος ἔχει ἔνα ἐσωτερικό λυρισμὸ καὶ μιὰ συγκλονιστικὴ δραματικότητα: ὑπάρχει πόνος καὶ δυσρυμὸς πολὺς ἔδω καὶ σπαραχτικὸ ἔλεγειο, ποὺ ὅμως δὲ ἀξιοπρέπεια τοῦ συγγραφέα δὲν ἀφήνει νὰ ξεπέσῃ σὲ στομφώδη θρῆνο καὶ κούφιες μεγαληγορίες. 'Ο λόγος καθὼς εἰναι μακροπερίοδος, ἄλλοτε παρατακτικὸς καὶ ἄλλοτε ὑποτακτικός, κουράζει κάπως, ἀλλὰ δὲ μπόρουν νὰ γίνη ἀλλιώτικα, γιατὶ ἐπρεπε ἔτσι πλαστειά νὰ ἐκφρασθῇ δ ἔθνικοπατριωτισμὸς παροξυσμὸς τοῦ συγγραφέα.

ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΗ ΕΡΜΗΝΕΙΑ: Τέτοια κείμενα, ποὺ διατρέχονται καὶ διαπένονται ἀπὸ ὑψηλές πατριωτικές ίδεες, εἰναι πολὺ φυσικὸ νὰ δημιουργοῦν μέσα μας ἔντονες συγκινησιακές καταστάσεις καὶ νὰ ἀνάθουν πυρετὸ ὑψηλοῦ ἔθνικοῦ φρονηματισμοῦ. 'Αλήθεια, πῶς νὰ καταμετρήσῃ καὶ νὰ σταθμίσῃ κανεὶς ἔδω τὰ ἀντιφερόμενα συναισθήματά του! Γιατὶ καθὼς φτερουγίζουν στὰ παιλιά οἱ ιστορικές μας μνῆμες, ἄλλοτε δοκιμάζομε ὑπέροχη ἔθνικὴ ὑπερηφάνια καὶ ἄλλοτε πόνο καὶ θλίψη («καὶ διηγώντας τὸν νὰ κλαῖς», ἀλλὰ «καὶ διηγώντας τὰ νὰ ἀντρειέσσαι»). Γιατὶ βλέπετε τὸ «ἔπεισαν ἐς δάκρυα, ἀναμνησθέντες οἰκεῖα κακά» τοῦ Ἡροδότου μας δὲν ἰσχυει μόνο γιὰ μιὰ φορά, τότε γιὰ τοὺς ντροπιασμένους 'Αθηναίους καὶ «τὴν Μιλήτου ἀλωσιν!... τὶ νὰ ποῦμε, τὶ νὰ πρωτειποῦμε; Γιατὶ δλα ἔδω μέσα δημιουργοῦν σεισμικές καταστάσεις στὸ θυμικὸ τῆς ψυχῆς μας! Γ' αὐτὸ συμφωνοῦμε κι ἐμεῖς μὲ τὸ συγγραφέα μας ποὺ σταμάτησε τὸ σάλπισμά του μ' ἔκεινο τὸ «πρὸς ἐμὲ τὴν ἀθλιαν μητέρα σας!». Γιατὶ δὲν ἔξακολουθοῦμε, κι ἐμεῖς κι ἔκεινος «θὰ συνέχιζε μὲ λυγμούς...»!

ΑΞΙΟΜΝΗΜΟΝΕΥΤΕΣ ΦΡΑΣΕΙΣ: Πρέπει, δὲν τὸ μπορέσωμε νὰ κρατήσωμε ἀπὸ τοῦτα τὰ πυρετικὰ καὶ θερμασμένα λόγια τὰ πιὸ χτυπητά. Π.χ. «Ἐφερεν εἰς τοὺς "Έλληνας τὴν μικροπρέπειαν, τὴν κολακείαν, τὸ ψεῦδος, τὴν ἀπάτην καὶ αὐτῆς δλα τὰ βδελυρά παρακολουθήματα», «ἡ αὐτοδέσποτος θέλησις τῶν Καισάρων», «δο' δσα ἔπασχον ἀπὸ τῶν τυράννων τοὺς ὑπηρέτας». 'Αλήθεια, τὶ μεστὸς λόγος καὶ πόσο πάντοτε ἐπίκαιρος!

ΑΦΟΡΜΕΣ ΓΙΑ ΑΣΚΗΣΗ ΚΑΙ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ: α) Μερικὰ σημεῖα μᾶς σταματοῦν καὶ μᾶς δημιουργοῦν σκέψεις, γιατὶ εἰναι φοθερὰ ἐπίκαιρα καὶ ζωντανά. Π.χ. «κλαίουσα τὴν ἀθλίαν κατάσταση εἰς τὴν δροὶαν τὴν ἔρριψεν δὴ θηριότης τῶν Τούρκων». Μὰ εἰναι δυνατόν τώρα νὰ σέ καταλάθῃ ἀμνήσα καὶ νὰ μὴ θυμηθῆς τὶς «γραμμές 'Αττίλα, Α' καὶ Β'» στὴν Κύπρο μας καὶ τοὺς 250.000 χιλ. πρόσφυγες;

«Ἐθνος τρισθάρβαρον, ἔθνος μιαρόν... ἔθνος τουρκικόν, εἰς δλίγα λόγια, ἔπεσε, τέκνα μου, εἰς τὴν μητέρα σας, τὴν 'Έλλαδα'. Ἀλλὰ «τὶ χρείαν ἔχομεν μαρτύρων», μεγάλε μας Κοραῆ, λέμε ἐμεῖς. «Ολος δ σύγχρονος κόσμος βλέπει ἀηδιασμένος τὴν σήμερον ἡμέραν... τὸν πολιτισμὸ τῶν Τούρκων!... 'Επ' εὐ-

καιρία θυμίζομε ότι δι Κοραής είναι φοθερά μισότουρκος σχεδόν σ' δλα τά Έργα του δὲν παραλείπει νὰ κάνη λόγο γιὰ τὸν ἔχθρο τῆς ἀνθρωπότητας, τὴν τουρκιά... Π.χ. γράφει: «Δις συνηθισθή ως λέξη συνώνυμος τῆς ἀδικίας ή τουρκιά, τοῦ ἀδικῶ τὸ τουρκίζω καὶ τοῦ ἀδίκου πολίτου συνώνυμον δ Τοῦ ρ κ ο ς». «Ἐν ἔθνος μέγα, λαμπτρόν, γενναῖον καὶ φωτισμένον, οἱ ἐνδοξότατοι Γάλλοι κλπ.». Ἀλήθεια, τί ἐπίκαιρο! Μήπως σήμερα ή πατρίδα μας δὲν στρέφεται πρὸς τὴν Γαλλία, ή δοπία πολλὰ μπορεῖ νὰ κάμη γιὰ τὴν Ἐλλάδα, τὴν Ἐλλάδα ποὺ τὴν παραδέχεται καὶ τὴν θαυμάζει σὰν «πνευματική τροφό της»; Δὲν πρέπει νὰ ξεχνᾶμε πώς δι Κοραής ἔζησε στὴν Γαλλία, καὶ μάλιστα στὶς κοσμογονικές ἑκεῖνες στιγμές της, πάνω στὴν περίφημη «Γαλλική ἐπανάσταση» ἀνετράφη μὲ τὸ πνεῦμα τοῦ διαφωτισμοῦ της καὶ πολλὰ πολύτιμα στοιχεῖα ἀπὸ τὴν ἐποχὴ ἑκείνη.

Μόνο ποὺ δις ἐλπίσωμε ή περίφημη καὶ φωτισμένη Γαλλία νὰ κάνη τώρα κάπως τὸ καθῆκον της πρὸς τὴν χώρα που θαυμάζει —καθὼς λέει— γιατὶ τότες ποὺ τόσες ἐλπίδες στήριξε πάνω της, συγκεκριμένα στὸ Μ. Ναπολέοντά της, δι Κοραής μας, δὲν ἔγινε τίποτε, «ῆταν ἀνθρακες δ θῆσαυρός»!...

γ) Περιδιαθάζοντας κανεὶς μὲ προσοχὴ τοῦτο τὸ κείμενο, θέλει δὲ θέλει κάποιας ἀναφορὲς στὴν ίστορία ποὺ ξέρει, μάλιστα γιὰ μερικά της σημεῖα, θαρροῦμε, δὲν καταλαβαίνει τὶ θέση παίρνει δι κορυφαῖος λόγιός μας Κοραής. Π.χ. «Οἱ Ρωμαῖοι λαβόντες τὰς ἐπιστήμας καὶ τὰς τέχνας παρὰ τῶν Ἐλλήνων...». Ἐδῶ θθύμαστε τὸ τοῦ μεγάλου Λατίου ποιητοῦ 'Ορατίου' «GRAECI VICE-RUM VICTORES ET INTULERUNT IN AGRESTUM LATIUM ARTES ET LITTERAS = Οἱ Ἐλληνες ἐνίκησαν τοὺς νικητάς των καὶ εἰσήγαγον εἰς τὸ ἀγροῦκον Λάτιον τὰς τέχνας καὶ τὰ γράμματα». «ἀναγορευόμενοι (οἱ αὐτοκράτορες ρωμαῖοι) ἀπὸ τὴν θορυβώδη τῶν στρατευμάτων ἐπανάσταση»: «Ἐδῶ δι συγγραφέας μας ἀναφέρεται προφανῶς στοὺς αὐτοκρατορικούς χρόνους τῆς Ρώμης, καὶ μάλιστα τῆς παρακμῆς (50—200 μ.Χ.), ποὺ τὸ σῶμα τῶν πραιτιωριανῶν (ἡ διεφθαρμένη μὲ χρήματα αὐτοκρατορικὴ φρουρά) ἀνέθαζε καὶ κατέθαζε αὐτοκράτορες...

«Οἱ ταλαιπωροὶ οἱ Ἐλληνες ἔχασαν... ἀντὶ Γραικῶν δνομασθέντες Ρωμαῖοι». Ναὶ δυστυχῶς, στὴ βυζαντινὴ περίοδο μᾶς ἔμεινε τὸ Ρωμαῖοι, ἔξ οῦ τὸ «Ρωμιοί». Καὶ πρέπει νὰ γνωρίζωμε δτὶ σ' δλα αὐτὰ τὰ χρόνια τὸ «Ἐλληνοί εἶναι δρος δηλωτικὸς θρησκευτικὸς σεβάσματος, ἐσήμανε «εἰδωλολάτρης, ἔθνικός». Κι ἐπρεπε ἐπὶ τέλους νὰ φτάσωμε στὴν τελευταία ἀνολαμπῆ τοῦ Βυζαντίου, στὸ δεσποτάτο τοῦ Μυστρᾶ, γιὰ νὰ δηλώσῃ δ Πλήθων - Γεμιστός «Ἐλληνές ἔσμεν ὡς ή τε φωνῇ καὶ ή πάτριος παιδεία μαρτυρεῖ».

«Καὶ νὰ ζητῶσιν ἐκδίκησιν παρ' αὐτῶν (τῶν τυράννων) δι' δσα ἔπασχον ἀπὸ τῶν τυράννων τοὺς ὑπηρέτας». Ἐδῶ νομίζομε δτὶ εἶναι ἀρκετά δυσνόητο τὸ χωρίο. Ποιοι εἶναι οἱ τύραννοι καὶ ποιοὶ οἱ ὑπηρέτες τους; Μᾶλλον τὸ βυζαντινὸ ἀρχοντολόδι μὲ δλη τὴν κατώτερη ὑπαλληλία. «Καὶ οἱ Ρωμαῖοι αὐτοκράτορες ἐκρημνίσθησαν ἀπὸ τοῦ Βυζαντίου τὸν θρόνον»: Προφανῶς ἔννοεῖ τοὺς βυζαντινοὺς αὐτοκράτορες, χωρὶς νὰ ἔξαιρῃ καὶ τὸν τελευταῖο Παλαιολόγο, τὸν Κωνσταντίνο Αγίου Ρωμανοῦ... Δηλαδὴ δὲν χρειάζεται πολὺ νὰ καταλάβωμε δτὶ δ Κοραής δὲ συμπαθοῦσε τὸ Βυζαντίο καὶ τὸ ρόλο του στὴν ἔξελιξη τοῦ ἐλληνικοῦ πολιτισμοῦ. Καὶ δμως εἶναι πολὺ ἀδικος σ' αὐτῇ του τὴν ἀντίληψη.

γ) 'Η παράσταση τῆς Ἐλλάδας (ποὺ διαρκεῖ ἀλλωστε σ' δλο τὸ ἀνάγνωσμα), σὰν μητέρας καταπληγωμένης, μὲ μαύρα ἔσχισμένα ροῦχα κλπ. (βλέπε τὴ σπαρακτικὴ παρουσίαση στὴ β' σελίδα, ποὺ ἀρχίζει ἀπὸ τὸν 14 στίχο), θυμίζει νομίζομε τόσο πολὺ τὴν Ἐλλάδα τοῦ «ἔθνικον μας ὅμνου», ποὺ λέγει

κεῖ πέρα δ Σολωμός «μὲ τὰ ροῦχα ματωμένα ξέρω δτὶ ἔθγαινες κρυφά..., ταπεινότατη σοῦ γέρνει ἡ τρισάθλια κεφαλή... κλπ. κλπ.», τόσο πού δὲ θὰ ἥταν ὑπερβολὴ νὰ ὑποστηρίξῃ κανεὶς δτὶ δ Σολωμός στὶς στροφές του αὐτὲς ἐπηρέασθη ἀπ' αὐτὸ τὸ κείμενο τοῦ Κοραῆ, ποὺ φυσικά εἶναι προγενέστερο (1801).

ΕΙΔΟΣ ΛΟΓΟΤΕΧΝΗ: Τὸ ἀνάγνωσμα αὐτὸ ἀνήκει στὸ ἐπιστολικὸ εἶδος, παραινετικοῦ καὶ διαφωτιστικοῦ περιεχομένου. Συγκεκριμένα ἐδῶ σχετικά μὲ τὸν Κοραῆ μας πρέπει νὰ γνωρίζωμε δτὶ ἀνήκει στὰ «πολιτικὰ του φυλλάδια (ὅπως καὶ τὸ «ἄσμα πολεμιστήριον», ἔμμετρο βέβαια αὐτό, καὶ «ἡ ἀδελφικὴ διδασκαλία»), γραμμένα στὰ 1801, μὲ σκοπὸ νὰ ἐμπνεύσουν πίστη καὶ ἐνθουσιασμὸ στὶς Ἑλληνικὲς ψυχές.

ΠΕΡΙΟΔΟΣ: Ἡ συγγραφικὴ παραγωγὴ τοῦ Κ. γενικὰ ἐντάσσεται στὰ τελευταῖς χρόνια τῆς μετακρητικῆς πεζογραφίας (1669—1821) καὶ εἰδικώτερα στὴν ἀκμὴ τοῦ Ἑλληνικοῦ «διαφωτισμοῦ» (1750—1820), δπου ἡ συμβολὴ τοῦ Κοραῆ προέχει καὶ δεσπόζει τῶν ἀλλων.

ΓΕΝΙΚΗ ΕΝΤΥΠΩΣΗ: Ἡταν ἔνα φλογερὸ καὶ συγκλονιστικὸ κείμενο, ποὺ γιὰ τοὺς «ὅπου γῆς» «Ἐλληνες ἥταν, εἶναι καὶ θὰ εἶναι πάντοτε ἐπίκαιρο, θυμίζοντάς τους τὴν διφειλή καὶ τὸ χρέος πρὸς τὴν βασανισμένη Ἐλλάδα, τὴν ἐνδοξότερη τῶν πατρίδων. Τέτοια ἀναγνώσματα, «προκηρύξεις καὶ ἐγερτήρια» δὲν εἶναι μόνον πληροφοριακά, ἀλλὰ θυμίζουν στὸν «Ἐλληνα «τί είχε, τί ἔχασε, τί θέλει, τί τοῦ πρέπει», κι ἀκόμη —κατὰ πῶς λέει δ ποιητής— εἶναι ἀπὸ κείνα ποὺ «κάνουν ὑψηλή καὶ ἐκλεκτὴ συγκίνηση τὸ πνεῦμα σου καὶ τὸ σῶμα σου νὰ ἔγγιζη...».

ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΑ: Γεννήθηκε τὸ 1748 στὴ Σμύρνη ἀπὸ γονεῖς χιώτες καὶ πέθανε τὸ 1833 στὸ Παρίσιο. Ἡταν ἀπὸ γενιά λογίων καὶ δασκάλων (παππούς του ἀπὸ μητέρα δ λόγιος «Ἀδαμάντιος Ρύσιος»). Μετὰ τὶς δάκιμες ἐγκύλιες σπουδές του στὴ Σμύρνη, πήρε τὸ δρόμο γιὰ τὴ φωτισμένη Εὐρώπη. Τὸ 1771 στὸ «Ἀμστερνταμ τῆς Ὀλλανδίας, κοσμοπολιτικὸ κέντρο μὲ Ἑλληνικὴ παροικία, δπου ἔνας ἀμόρφωτος, ἀλλὰ φλογερός «Ἐλληνης ἔμπορος, δ Ἰωάννης Πρίγκος, δουλεύει καὶ μοχθεῖ γιὰ τὸ δουλωμένο γένος: «ἀστήκωσε, θεέ μου, ἔνα νέο Μ, 'Ἀλέξανδρο!'». Ἐδῶ δ Κοραῆς ἔχει φιλολογικές καὶ ἄλλες ἐπιστημονικές ἐπιδόσεις τὸν «κερδῶν 'Ἐρμῆ» δὲν κατάφερε —δηλαδὴ δὲ θέλησε— νὰ τὸν ὑπηρετήσῃ, ἀλλὰ θὰ λατρεύσῃ τὸν «λόγγον». Τὸ 1782 στὸ Μοντελλίε τῆς Γαλλίας γιὰ νὰ σπουδάσῃ γιατρός, ἀλλ᾽ εὐτυχῶς οὔτε δὲ «Ἀσκληπίους τὸν ἔκβρισος, γιατὶ οἱ θεοὶ καὶ δ... Θεός τοῦ γένους του προόρισαν τὴ δόξα νὰ γίνη ἐδυκός ταγύδως καὶ ἐθνοφωτιστής. Στὰ 1788 στὸ Παρίσιο, δπου, παρὸ τὶς σχέσεις του μὲ σπουδαίους ἀνθρώπους τῶν γραμμάτων καὶ τῶν ἐπιστημῶν, ἔζησε πενόμενος καὶ κακουχούμενος. 'Απ' ἔκει δ Κ. ἔδωσε μεγάλη ὅψηση γιὰ τὴ σύσταση σχολείων στὴ δουλή της πατρίδα. 'Απὸ ἀπόφεως παιδαγωγικῆς, μὲ τὶς διδαχές του, κατηγόρησε τὴ μεσαϊκὴ σχολαστικὴ μεθόδο διδασκαλίας.

Ἐπειτα τὸ πολιτικὸ του «πιστεύω» ἥταν πῶς γιὰ νὰ ἐλευθερωθῇ τὸ δοῦλο γένος ἀπὸ τὸν Τούρκικο ζυγὸ πρέπει πρῶτα νὰ ἀφυπνισθῇ πνευματικά, νὰ ξυπνήσῃ πρῶτα μέσα του ἡ δράχαια εἰκέλια μὲ τὴν κλασισικὴ ἐπίδραση.

Τὸ συγγραφικὸ του ἔργο: Στὰ 1805 συνέστησε τὴν «Ἐλληνικὴ βιβλιοθήκη» — μὲ δαπάνες τῶν πλουσίων Ἕπειρωτῶν Ζωσιμαδῶν — μιὰ σειρὰ ἐκδόσεων τῶν ἀρχαίων συγγραφέων, ίδιως πεζογράφων, δπου προτάσσει σοφά καὶ νεωτεριστικά προλεγόμενα. Τὸ ἐθνοφωτιστικὸ τὸ ἔργο συμπληρώνεται μὲ πολλὰ φυλλάδια, προκρύξεις, πολιτικοκοινωνικούς διαλόγους, ἐπιστολές (ἔχει περίπου 10.000 χιλιάδ.). Στὸ τέλος τῆς ζωῆς του ἔζηγαλε σὲ 7 τόμους τὰ περίφημα «Ἄτακτά» του, ἔνα είδος λεξικοῦ τῆς δημοτικῆς γλώσσης. 'Ο Κοραῆς σ' ὅλη του τὴ ζωὴ στάθηκε φλογερὸς πατριώτης καὶ δημοκράτης. Στὶς γλωσσικὲς του ίδιες ἀκολούθησε τὴ μεσή δδὸ διαμορφώσεως τῆς νεοελληνικῆς γλώσσης, μὲ βάση τη γλῶσσα τοῦ λαοῦ.

'Ο Κοραῆς εἶναι δ διαπρεπέστερος ἀπὸ τοὺς διδασκάλους τοῦ γένους, πελώριο ἥθικοπνευματικὸ ἀνάστημα: σπάνια ἔνας πρόσφερε τόσα πολλὰ γιὰ μιὰ μεγάλη κοινὴ ὑπόθεση. Ἡταν τόσο παρήγορο, στὰ χαλεπά καὶ δισεχά ἔκεινα χρόνια γιὰ τὸ δοῦλο γένος, νᾶχη μιὰ τόσο φλογερὴ καὶ φωτισμένη συνειδήση μέσα στὴν καρδιὰ τῆς Εὐρώπης τοῦ δια-

φωτισμοῦ. 'Ο Κ. σ' δλα του τά ξργα έχει πλήρη τή συνειδηση και τήν ευθύνη δτι είναι έθνικός καθοδηγητής, δτι «όρθοτομεί και νομοθετεί την πορεία τής νέας 'Ελλάδας. 'Αλλήθεια, πώς πρόφορας και ξγινεί κάτοχος τόσης σοφίας ό ασθενικός και λιπόσαρικος αυτός άνθρωπος (κάτοχος 10 γλωσσών)! Τελείωνοντας ποιο παράγγελμα του σοφού μας νά κρατήσωμε πιο βαθειά και στέρεα; Μα αυτό που φώναζε μ' δλη τή δύναμη τής ψυχής του σε πολλές έπιστολές του: «έπειτα τι δλλο δύναμαι νά σου είπω πλειότερον παρά παιδείαν, παιδείαν και πάλιν και πολλάκις παιδείαν; Μόνη ή παιδεία έχει νά θεραπεύση τάς κοινάς του ταλαιπώρου Γένους ήμών δυστυχίας».

‘Ο Παπατρέχας

‘Αδαμάντιου Κοραή

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑ: Τὸν παπά ποὺ διαβάζει γρήγορα, τρώει λέξεις καὶ λόγια λειτουργικά τὸν λέει δ λαός Παπατρέχα. 'Ακόμη μὲ τὴν ἕδια δύναμασία λέει καὶ κάθε ἄνθρωπο γρήγορο, φλύαρο κι ἐπιπόλαιο' αὐτὸν ποὺ σὰ φτερὸ στὸν ἀνεμο τρέχει κι δλο τρέχει σὲ κάθη δραστηριότητα τῆς ζωῆς του. 'Ο λαός δὲ θέλει καὶ πολὺ νά δῆ ή ν' ἀκούσῃ, γιὰ νά «κολλήσῃ» κι ἔνα παρανόμι σε κάποιον. Πολλὰ τέτοια παρανόμια ή παρατσούκλια ὑπάρχουν στοὺς ἀπλούς ἄνθρωπους τῆς ὑπαίθρου καὶ μάλιστα ἀπὸ τὴ συνεχῆ χρήση τους, κάποτε ξεχνοῦν καὶ τὸ πραγματικό ἐπίθετο τοῦ ἀνθρώπου καὶ μετὰ ἀπὸ λίγα χρόνια συμβαίνει νά είναι γνωστός μόνο μὲ τὸ παρανόμι κι ἔχει ξεχαστῇ τὸ ἐπίθετο του ποὺ παραμένει μόνο στὰ χαρτιά τῆς κοινότητας γράμμενο.

ΝΟΗΜΑ: 'Ο Κοραής βρέθηκε κάποτε σ' ἔνα χωριό τῆς Χίου, τῇ Βοιλισσό, δταν ἔγραφε γιὰ τὰ δημητρικά ποιήματα. Παρέα του εἶχε πολλές φορὲς τὸν παπά τοῦ χωριοῦ δ παπάς ἐκεῖνος μὲς στὰ πολλά του προτερήματα εἶχε καὶ τὸ ἐλάττωμα(;) νά καυχιέται δτι δὲ βρίσκεται ἀλλος παπάς σ' δλο τὸ νησὶ ποὺ νά μπορῇ νά διαβάζῃ πιὸ γρήγορα τὰ «καθίσματα!» Κάποτε μάλιστα στὸν ὅρθρο τῶν Χριστουγέννων τοῦ 'ρθε νά φταρνιστῇ κι ἀπὸ τὸ φτάρνισμά του ἔσθησε τὸ κερὶ ποὺ κρατοῦσε καὶ τοῦ 'φεγγε στὸ διάβασμα! "Ωσπου νά τοῦ ἀνάψουν τὸ κερὶ ἔχασε χρόνο πολὺ καὶ προτίμησε νά «πηδήσῃ» δλόκληρο ψαλμό, γιὰ νά μὴ χάσῃ τὸ «ρεκόρ» τῆς ἀναγνώσεως... Θέλεις ἀπ' αὐτὸ του τὸ πάθημα, θέλεις ἀπὸ τὴ συνήθεια πού 'χουν οι Χιώτες νά «ψάχνουν» γιὰ παρανόμια, ἔδωσαν στὸν παπά τους τ' ὄνομα Παπατρέχας! Κι δ ἔδιος δὲ φαινόταν νά στενοχωριέται γι' αὐτό! 'Ακόμη δ Παπατρέχας καυχιέται δτι μοιάζει πολὺ μὲ τὸν δημητρικὸ 'Οδυσσέα, γιατὶ ἐκεῖνος ἔχει περπατήσει πολλὰ χιλιόμετρα στὸ νησὶ του. 'Η μόνη διαφορά τους είναι δτι δ 'Οδυσσέας ἔκανε τὰ ταξίδια του στὴ θάλασσα!... "Οταν δ Παπατρέχας ἀκουσε δυδ μικρὰ 'Αγγλόπουλα νά συζητοῦν μὲ τὸν πατέρα τους... στὴν ἀγγλική, μεγάλη ἐντύπωση ἔνιωσε, ποὺ δὲν τὸ χωροῦσε τὸ κεφάλι του νά μποροῦν τόσο μικρὰ παιδιὰ νά μιλᾶνε ἀγγλικά... «Τὰ διαβολόπουλα, τόσο μικρὰ νά μιλοῦν ἔγγλεικα!». 'Ο καλός μας Παπατρέχας δμως, ξέχωρα ἀπὸ τὰ ἐλαττώματα πού ἀναφέραμε παραπάνω, εἶχε πολλὰ προτερήματα' ήταν σεβάσμιος, ἀπλός, φιλάνθρωπος, καὶ φρόντιζε πολὺ γιὰ τοὺς χριστιανοὺς τοῦ χωριοῦ του καὶ πιότερο γιὰ τοὺς δυστυχεῖς. Πολλὴ πίκρα τὸ 'χε ποὺ δὲ μπόρεσε νά μάθη γράμματα πολλά' γι' αὐτὸ φρόντισε νά στείλῃ τὸ παιδί του στὴν πόλη, γιὰ νά σπουδάση τὴν Ἑλληνική γλώσσα.

"Ενιωσε μεγάλη χαρά, δταν ἔμαθε δτι δ Κοραής ἀσχολεῖται μὲ τὴν δημητρικὴ ποιήηση' διδαίτερα χάρηκε πού 'μαθε δτι δ 'Ομηρος εἶχε διαμείνει στὴ Βοιλισσό. Ρώτησε τοῦτο μόνο, ἀν δ 'Ομηρος ήταν χριστιανός!! Καὶ δταν ἔμαθε πώς ήταν ἀδύνατο τοῦτο, μιᾶς κι δ 'Ομηρος ἔζησε πολλές ἔκαστοντάδες χρόνια πρὶν ἀπ' τὸ Χριστό, διαβεβαίωσε δτι δ Θεός δὲ θά... καταδικάση τὸν

“Ομηρο, γιατί βιάστηκε νά γεννηθή τόσο πρωτύτερα! Κάθε μέρα δ Παπατρέχας έβρισκε εύκαιριες νά λέη ρητά δπ' την ποίηση του Δαβίδ δσο δσχετα κι δν φαίνονταν μέ την δημητρική, πού ἀκουγε. ‘Ο Κοραής σ’ ἐρώτησή του ἀν τυπώνεται γρήγορα δ “Ομηρος τοῦ ’πε δτι τόσο ή σύνταξη, δσο και τά ξειδα κάνουν νά καθυστερή ή δουλειά του. ΊΟ Παπατρέχας μέ την ἀπλή του ψυχή θεώρησε εύκολη τή δαπάνη τής ἐκδόσεως και τοῦ ’φερε για παράδειγμα τὸν Εύσταθιο τῆς Θεσσαλονίκης· τὸν παροτρύνει νά ἀπευθυνθή σε πολλούς ἐπισκόπους κι ἐκεῖνοι θά τὸν βοηθήσουν στὴν ἔκδοση οἰκονομικά! ‘Ο Κοραής δὲ βρήκε σωστή τή συμβουλή του· τότε δ Παπατρέχας τοῦ ζήτησε νά τὸν ἀφήση νά συμβάλη αὐτὸς οἰκονομικά στὴν ἔκδοση και τοῦ ’δωσε ἀμέσως δυὸ γρόσια πού ’χε οἰκονομήσει ἀπό ἔνα γάμο!! ‘Ο Κοραής τόσο συγκινήθηκε ἀπ’ αὐτή τὴν προσφορὰ ἀπό τὸ χέρι τοῦ φτωχοῦ ἑκείνου παπᾶ, δστε τὴν ἔκδοσή του τῇ βάφτισε «Βολισινή ἔκδοση», ἀφοῦ στὴ Βολισόδο κουράστηκε νά τὴν γράψῃ και ἀπό τὴ Βολισόδο πήρε τὴν πρώτη οἰκονομική βοήθεια γιὰ τὴν ἔκδοση!

‘Ο Παπατρέχας είχε πολλές ἀφετές δταν ἔμαθε δτι ὑπάρχει τρόπος νά ἔρθη μορφωμένος παπᾶς στὸ χωριό του, γιὰ νά ὠφελήσῃ τοὺς χριστιανούς πιότερο ἀπό αὐτόν, τόσο τὸ θέλησε, δστε ἔκανε κι δ ἴδιος τὶς πρῶτες ἐνέργειες γιὰ τὴν ἀντικατάστασή του πράγμα, πού δὲ δέχτηκαν μέ εύχαριστηση οἱ Βολισινοί!

‘Αλήθεια, ἀνάμεσα στοὺς ἀγράμματους ἀνθρώπους βρίσκει κανεὶς πολλές φορές ἀγαθότερους τοὺς πιὸ ἐνάρετους ἀνθρώπους...

ΕΝΟΤΗΤΕΣ - ΕΠΙΓΡΑΦΗ: Α’ «Ἡ συναναστροφή μου εἶναι... βοήθειαν τῆς ἔκδοσεως» ή ἀπλοϊκότητα τοῦ Παπατρέχα». Β’ «Ἀφήνω ἄλλα πολλὰ καὶ... αὐτὴν του τὴν ψυχῆν» ή ἅμετρη καλοσύνη τοῦ Παπατρέχα».

ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ: Γλωσσικῶν ἔρμηνεα: «ἡ συναναστροφή μου εἶναι» = συναναστρέφομαι, κάνω παρέα. Σκωπτικά, τὰ = εἰρωνικά, κοροϊδευτικά. Παρωνύμια, τὰ = παρανόμια, παρατσούκλια. ‘Αρχύτερα (ἐπίρρ) = πρωτύτερα. ‘Αγχίνοια, ή = ἔξυπνάδα, σύνεση. ‘Απανθίζω = ἀνθολογῶ, ἐπιλέγω, διαλέγω καλά πνευματικά ἔργα (παρβλ. ἀπάνθισμα, ἀνθολόγημα, ἀνθολογία). ”Εγκριτος, ος, ον = διαπρεπής, ξακουστός. Ψωμοζήτης, δ = ἐπαίτης, ζήτουλας. Γρόσι, τὸ (ιταλ. GROSSO, μεσν. λατιν. DENARIUS GROSSUS) = παλιὸ τούρκικο νόμισμα μικρῆς δξίας. Παραίτησις, ή = ἀρνηση, τὸ νά μὴ δεχῆτη κανεὶς δ, τι τοῦ προσφέρεται. Ειδήμων, ων, ον = ἔκεινος ποὺ γνωρίζει κάτι καλά, ἐπιστήμονας. Ταβάκος, δ (ταμπάκος, ισπαν. TABACO, ἀπό τὸ νησὶ TOBACO) = καπνὸς τσιγάρου.

Πραγματικῶν ἔρμηνεα: Κάθισμα, τό: τροπάριο ή ψαλμός, ποὺ δταν λέγεται μπορεῖ τὸ ἐκκλησίασμα νά κάθεται στὰ σταύρια. “Ορθρος, δ: ἀκολουθία τῆς ἐκκλησίας ποὺ ψάλλεται στὰ χαράματα. Ψαλμός, δ: ἐκκλησιαστικὸς υμνος, θρησκευτική ἀδή. ‘Οδυσσεύς, δ: δ γνωστὸς βασιλιάς τῆς Ἰθάκης, δ δημητρικὸς ἡρωας τῆς ‘Οδύσσειας. Βολισόδος, ή: χωριό τῆς Χίου, 40 χιλ. ἀπ’ τὴν πρωτεύουσα. Κάτω δπ’ τὸ Κάστρο ἀπλώνεται ἔνα δμορφο χωριουδάκι, μὲ γραφικὰ σπιτιάκια. ‘Εδῶ ήταν πόλη ιωνική κι ἡ παράδοση λέει δτι ἔδω γεννήθηκε δ “Ομηρος! Στὸ μεσαίωνα είχε μεγάλη ἀκμὴ και στὰ βυζαντινὰ χρόνια ἔδω ἔφτασε δ στρατηγὸς Βελισσάριος καταδιωγμένος, ἀδικημένος και τυφλωμένος! Στὶς ἀπόκριες γίνονται οι «Θιωλοί», χοροὶ ἀποκριάτικοι περίφημοι. ... μὲ σκοπὸν νά ἀνακαλύψῃ κανένα ὑπόμνημα...»: Γνωστοί, ἀλιμονο, ἀπό τὴν Ιστορία μᾶς είναι οι διάφοροι «φιλέλληνες» «φιλάρχαιοι» ποὺ ἀπό παλιὰ (‘Ελγίνος, κ.δ.) και μέχρι σήμερα κρυφά και φανερά «δργώνουν» τὴν Ἐλλάδα, δχι

ἀπό θαυμασμό, ἀλλά ἀπό οἰκονομικό συμφέρον καὶ ψάχνουν καὶ βρίσκουν κι ἀγοράζουν «γιὰ κομμάτι ψωμί» σπουδαῖα λείψανα τοῦ πολιτισμοῦ μᾶς καὶ τὰ μεταπουλοῦν στὸ ἔξωτερικό!... Φτάνουν πιὰ οἱ ἀρχαιοκάπηλοι! Μακριά ἀπ' τὴν Ἐλλάδα οἱ «Ἐλγίνοι»!... «Ομηρος, δ: δ γνωστὸς σ' διο τὸν κόσμο «Ἐλληνας ποιητής, δ καλύτερος ποιητῆς δλων τῶν αἰώνων κι δλων τῶν ἔθνων. Σχόλια, τά: οἱ ἐρμηνευτικές σημειώσεις κάτω ἡ πίσω ἀπ' τ' ἀρχαῖα κείμενα. Εὔσταθιος, δ (ἐπίσκοπος Θεσ/νίκης): σπουδαῖος μητροπολίτης τῆς Θεσσαλονίκης καὶ συγγραφέας· ἔζησε τὸ 12 αι. Ο Εὔσταθιος σάνι ιστορικὸς ἔξιστόρησε τὴ δεύτερη ἄλωση τῆς Θεσ/νίκης ἀπὸ τοὺς Νορμανδούς (12 αι). Τόσο μεγάλη ἦταν ἡ συμφορά, ὥστε «ἀπὸ μακράν μανθάνων τις περὶ αὐτῆς θὰ τὴν δνομάστηκεν καὶ πάνδεινον, πλήρη πένθους καὶ δακρύων...». Ὁγιος, δ: ἔτσι λέγονται καὶ σήμερα οἱ «Ἐπίσκοποι κάθε μητροπόλεως π.χ. «Αγιος Κορινθίας κλπ. Θυμιανά, τά: χωρὶς τῆς Χίου μὲ σπουδαῖα ἐκκλησιὰ τοῦ 'Αγίου Εὐστρατίου. Δασδί, δ βασιλιάς τοῦ 'Ισρατήλ (11 αι. π.Χ.) καὶ ποιητῆς θεόπνευστος.

Καλολογικά στοιχεία: Ἐπίθετα: δλόκληρον, μακρύτερον, σύνηθες, νεαρά, ἄγνωστον, σεβάσμιος, φιλάνθρωπος, ούρανοκατέβατος, ἀνεκδιήγητος, δείμηντος, ἀναφιθόλον, ἔγκρίτους, πολυδάστανον, πλειότερα, ἀπροσδόκητον, νόστιμον, ὑπέρμετρον, εἰδήμων, ἀσυγχώρητον, ἐπιτηδειότερος, ἐναντίαν, ἀθρήσκους, ἀμέθοδον, ἀθρήσκους, ἀπαίδευτος, ἀμεθόδου κ.ἄ. Σύνθετα: ἀναγιγνώσκει, παρωνύμια, παρονομαζόμενον, Παπατρέχας, περιηγητής, ὑπόμνημα, χρηστοήθειαν, φιλάνθρωπος, ἀγχίνοιαν, ἀναμφίθολον, ἔγκρίτους, ψωμοζήτης, ἀπροσδόκητα, συμπατριώτου, ἀπροσδόκητον, ἀσυγχώρητον, ἀγράμματος, κ.ἄ. Κ.ἄ. Μεταφορές: νὰ πηδήσῃ — τὸν μακρύτερον — ἀπολίθωσις — νὰ χωρέσῃ — νὰ λαλῶσι — ἐφυτεύθῃ — ἀν τυπώνεται — θυμιάμαστα — ἔκτισεν κ.ἄ. Ὑπερβολές: δὲν εύρισκεται παπάς νὰ ἀναγιγνώσκῃ... τοῦ ψαλτηρίου — φαντάζεται ἔαυτὸν ὡς ἄλλον Ὁδυσσέα. Ἀπροσδόκητο (παράδοξο): ὥστε δὲν σ' ἀκούει πλέον, ἔαν τὸν καλέσης μὲ τὸ κύριόν του δνομα. Ἐρωτήσεις: Ποίαν γλώσσαν λαλοῦσι; — νὰ κατασταθῶ ψωμοζήτης; — ἐπερπέ τις νὰ ἐλπίζῃ βοήθειαν; — Τί κάμνει δ καλός σου Παπατρέχας; — τί είχα νὰ ἀποκριθῶ; Ὑποφορά (τί κάμνει δ καλός σου δ Παπατρέχας;) Ἀνθυποφορά: Τρέχει πρὸς αὐτόν... Βολισσοῦ. Ἐπανάληψη: Πλειότερα ἀν είχα, πλειότερα μετά χαρᾶς ήθελα σὲ δώσειν. Ἀντίθεση: τὴν πλουσίαν τοῦ πένητος ιερέως χείρα. — εις αὐτὰ τῆς νήσου τὰ χωρία... κανένα τῆς θαλάσσης. Ἀσύνδετα καὶ πολυσύνδετα σχήματα καὶ εἰκόνες πολλές παρουσιάζονται στὸ διήγημα.

ΝΟΗΜΑΤΑ: 1) Οἱ χωριανοὶ εἶναι ἐπιρρεπεῖς στὰ παρωνύμια τῶν συγχωριανῶν. 2) Ὁ φόβος πιθανῆς εἰρωνείας μᾶς κάνει νὰ σπεύδωμε ἐπιπλαία. 3) «Πᾶν μέτρον ἄνθρωπος». 4) Καθῆκον τῶν εύτυχούντων εἶναι ἡ βοήθεια τῶν δυστυχούντων. 5) «Βαρὺ ἡ ἀπαίδευσία». 6) «Ἡ τέχνη, ἔαν θηρεύῃ τὸ ἀγαθό, είναι ἄξια ν' ἀγαπηθῇ καὶ νὰ γίνη σεβαστὴ ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους. 7) Πολλὰ ὀφείλομε σ' δσους πάσχισαν νὰ διασωθοῦν τὰ ἀρχ. ἐλλ. κείμενα. 8) Τοῦ φτωχοῦ τὸ «δηνάριον» ἔχει μεγάλη δύναμη. 9) «Τρικέφαλον θηρίον: ἡ ἀγνοία, ἡ ἡμιμάθεια καὶ ἡ δοκησισφία κρατοῦν τὴν ἀνθρωπότητα εἰς τὰς χείρας τῆς δυστυχίας». 10) «Ο «παντάπασιν ἀπαίδευτος δμοιάζει τὸν παντάπασιν τυφλόν». 11) «Μεταξὺ τῶν ἀπαίδευτων εύκολώτερον εύρισκει τις ἀνθρωπὸν χρηστόν». 12) «Ἡ καλοσύνη κι ἡ ἀγαθότης εἶναι στολίδια τῆς ζωῆς».

ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΙΔΕΑ: «Ἡ καλοσύνη κι ἡ ἀγαθότης εἶναι στολίδια τῆς ζωῆς.— Πραγματικὰ χωρὶς τὴν καλοσύνη καὶ τὴν ἀγαθότητα ἡ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου δὲ

Θὰ εἶχε βρεῖ τὸν προορισμό της. Ἡ ζωὴ θὰ ἦταν ἔνα τέλμα, μέσα στὸ δποῖο ἡ κακία κι ἡ πονηριά θὰ προσπαθοῦσαν νὰ ἀλληλοεξοντωθοῦν καὶ νὰ ἔξοντώσουν τὸν ἄνθρωπο καὶ τὸ ἔργο του.

ΥΦΟΣ: Τὸ ὑφος τοῦ Κοραῆ σ' αὐτὸ τὸ διήγημα εἰναι γλαφυρό. Μὲ πλοῦτο λέξεων κι ἐκφράσεων, μὲ λεπτότητα, ἀκρίβεια καὶ χάρη πετυχαίνει νὰ μᾶς διαζωγραφίσῃ τὸ χαρακτήρα τοῦ Παπατρέχα καὶ μᾶς βοηθᾶ νὰ βγάλωμε μόνοι μας τὰ συμπεράσματά μας καὶ ἀνάλογα νὰ συμπεριφερθοῦμε στὴ ζωὴ μας.

ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΗ ΕΡΜΗΝΕΙΑ: 'Ο Παπατρέχας παρουσιάζεται σὰν ἔνας ἀκακος καὶ ἀγαθὸς παπᾶς' μὲ λίγα, ἀνθρώπινα κι ἀθῶα ἐλαττώματα, ἀλλὰ μὲ πολλὰ κι ὑπεράνθρωπα προτερήματα. Προτερήματα ποὺ μᾶς συγκινοῦν ίδιαίτερα' ἀξιοθάμαστος μᾶς φαίνεται μὲ τὰ πλούσια του συναισθήματα: θρησκευτικὰ ἀνθρωπιστικά, πατριωτικά, συναισθήματα ἀγνὰ κι ἀμόλυντα, ποὺ δὲ βρίσκονται, ἀλίμονο, σὲ πολλοὺς ἀνθρώπους, καὶ μάλιστα σὲ ἀνθρώπους ποὺ ἔχουν μάθει «τὰ λίγα γραμματάκια», τόσο λίγα, γιὰ νὰ λέγωνται τάχα μορφωμένοι!... 'Ο χαρακτήρας τοῦ Παπατρέχα, παρὰ τὰ μικροελαττώματα του θὰ μποροῦσε νὰ γίνη παράδειγμα γιὰ μίμηση σ' ἐμᾶς, ποὺ νομίζομε δτὶ ἔχομε γνωρίσει τὸν κόσμο...

ΓΛΩΣΣΑ: 'Η γλώσσα τοῦ Κοραῆ εἰναι ἡ καθαρεύουσα' καλύτερα θὰ ἦταν νὰ ποῦμε πώς ὁ Κοραῆς γιὰ τὴ γλώσσα ἔχει μερικὲς δικές του ἀντιλήψεις. Βρέθηκε ἀπὸ μικρός μέσα σὲ μιὰ πλούσια βιθλιοθήκη μὲ ἀρχαίους "Ἐλληνες συγγραφεῖς. Βρέθηκε σὲ μιὰ ἐποχὴ ποὺ τὸ ἔθνος τὸ Ἑλληνικὸ «δούλευε» κάτω ἀπὸ τὸ χειρότερο τύραννο τῆς ἱστορίας. Κι εἰδε τὸ γένος του τὸ σκλαβωμένο κι εἰδε τὴν ἀμάθεια ποὺ φρόντισαν νὰ τὸ ρίξουν οἱ βάρθαροι καὶ θέλησε σὰν πνευματικὸς ἀνθρωπος νὰ ἀναλάθῃ τὶς δικές του εὐθύνες καὶ νὰ φροντίσῃ γιὰ τοῦτο τὸ σκλαβωμένο γένος. Βρέθηκε σὲ μιὰ ἐποχή, ποὺ οἱ γλωσσικὲς ίδεες τῶν διαφόρων λογίων τῆς ἐποχῆς του συγκρούονταν καὶ παράλληλα μὲ τὴ διαφωτιση ποὺ ἀποφάσισε νὰ κάνῃ στὸ γένος του, θέλησε νὰ δώσῃ καὶ μιὰ λύση στὸ δύσκολο θέμα, ποὺ λέγεται γλωσσικό. Θρεμμένος μὲ τὰ ἀρχαῖα Ἑλληνικὰ γράμματα σὲ βάθος καὶ πλάτος πίστεψε πώς θὰ ἦταν μπορετὸ νὰ ξαναγεννηθῇ ἡ ἀρχαία γλώσσα ἡ Ἑλληνική! Πρέπει δμως νὰ ποῦμε πρῶτα πρῶτα δτὶ ἀρνήθηκε τὴν ἀναθίωση τοῦ ἀρχαϊσμοῦ· ἀπλοποίησε τὴν ἀρχαῖζουσα μὲ τὴν προσθήκη πολλῶν στοιχείων ἀπὸ τὴ δημοτικὴ γλώσσα. Βρέθηκε ἀνάμεσα στοὺς ἀρχαϊστές καὶ δημοτικιστές καὶ μὴ θέλοντας νὰ γίνη ἔνας κάποιος ἀπ' τοὺς μὲν ἡ τοὺς δὲ ἔψαξε νὰ βρῆ μιὰ μέση λύση: προσπάθησε νὰ ἀπλουστεύσῃ τὴν ἀρχαία γλώσσα μὲ τὴ συνδρομὴ τῆς δημοτικῆς. Τοὺς τύπους δμως τῆς δημοτικῆς τοὺς προσαρμόζει σὲ μιὰ καθαρεύουσα κι ἔτσι ἔπεσε κι αὐτὸς σ' ἔνα γλωσσικὸ ίδιωμα παράδοξο κι ἀντίθετο στὸ γλωσσικὸ αἰσθῆμα καὶ τῶν λογίων καὶ τοῦ λαοῦ. "Εφτασε δηλ. ψάχνοντας νὰ πετύχῃ τὸ μέσο δρόμο, σ' ἔνα σημεῖο, σὲ μιὰ γλώσσα ποὺ δὲν ἔπεισε κανένα καὶ ποὺ θὰ φύγῃ κι αὐτὴ μαζὶ μὲ τὸ θάνατο τοῦ δημιουργοῦ της, ἔφτασε μὲ δυσ λόγια στὸν «Κοραΐσμόν»!

Καὶ εἰναι ἀξιοπερίεργο ὁ Κοραῆς γιατρός, δπως κι ὁ ὅλος γιατρὸς ὁ Βηλαρᾶς, νὰ ἀσχοληθοῦν μὲ τὴ γλώσσα καὶ νὰ μὴ πετύχουν ψιὰ κάποια προσεγγιστὴ καὶ τὸ λέω περίεργο, γιατὶ θὰ 'πρεπε ν' ἀφήσουν τὴ γλώσσα νὰ ἀκολουθήσῃ μονάχη τὸ δρόμο της κι ὅχι νὰ τὴ δέσουν ἀπ' τὸ λαιμο μ' ἔνα σκοινὶ καὶ νὰ τὴ σέρνουν μὲ κίνδυνο νὰ τὴν πνίξουν. "Υπάρχει βέθααια καὶ τρίτος γιατρός, ποὺ ἀσχολήθηκε μὲ τὴ γλώσσα, ὁ Ἀθαν. Χριστόπουλος! "Έχομε δηλ.

Βηλαρᾶ, ποὺ θέλει τὴ γλώσσα Ἡπειρωτική, τῆς πατρίδας του' Κοραῆ, ποὺ θέλει τὴ μέση λύση, χωρὶς βέθαια επιτυχία' Χριστόπουλο, φανατικὸ τῆς δημοτικῆς ὑπερασπιστή.

Ο Κοραῆς προσπαθώντας νὰ ὑπερασπίσῃ τὴν ἐλληνικὴ γλώσσα ἥ τὰ δημιουργῆματά της βρέθηκε σὲ ἔριδες τυλιγμένος μὲ τόσο κι ἀπὸ τὶς δυὸ πλευρὲς πάθος, ὅστε τὰ ἀποτελέσματα ἔκεινων τῶν φιλονικιῶν νὰ τὰ πληρῶνται μέχρι καὶ σήμερα δ λαός πάνω στὸ θέμα τὸ γλωσσικό.

Τόσο ἦταν τὸ πάθος κατὰ τοῦ Κοραῆ, ὡστε δὲ Ἰάκωβος Ρ. Νερουλός, χρησιμοποιώντας τὸν παλιότερο τύπο «κορακίστικα», ἔγραψε κωμωδία μὲ τὸν ἴδιο τίτλο «Κορακίστικα», γιὰ νὰ σατιρίσῃ «τὴν ἀκατάληπτη καὶ γελοία», διόπις ἔλεγε, γλώσσα τοῦ Κοραῆ!

Ο Κοραῆς πραγματικὰ θέλησε νὰ ξεκαθαρίσῃ τὴ γλώσσα ἀπὸ κάθε ξένη ἐπίδραση, διόπις καὶ ἀπὸ τὴν ἀρχαῖζουσα γλώσσα. Οὔτε «ἐώρακα, γέγονα» διότι εἶναι «μακαρονισμοὶ καὶ οἱ νεκροὶ δὲν ἀνασταίνονται» οὔτε δμως καὶ «ψάρι, ψωμί, κρασί, μάτι, διότι εἶναι χυδαῖσμοὶ» ἀλλὰ ἥθελε «δψάριον, ψωμίον, κρασίον, δημάτιον!». Κι ἔτσι ἔφτασε κι αὐτὸς σὲ ἀκρότητες.

Ο Παλαμᾶς βέθαια δνόμασε τὸν κοραϊσμὸν «γλυκομίλητον», γιατὶ συνδυάζει «μὲ θαυμαστὴν ἀνεσιν καὶ ίκανότητα τὴν χάριν τῆς ἐκφράσεως μὲ τὸ δύψηλὸν τοῦ στοχασμοῦ».

ΕΙΔΟΣ: Τὸ ἀνάγνωσμα τοῦτο ἀνήκει στὴ διήγηση¹ καὶ πραγματικὰ δ Παπατρέχας πιστεύεται γιὰ τὸ πρῶτο γνήσιο νεοελληνικὸ διήγημα. Τὸ ἔχει συμπειριλάβει στὰ προλεγόμενα τῆς ἐκδόσεως τῶν Α, Β, Γ, Δ, ραψωδιῶν τῆς Ἰλιάδας τοῦ Ὁμήρου. Εἶναι διήγημα μὲ δύναμη καὶ χάρη.

ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ ΤΟΥ ΕΡΓΟΥ ΤΟΥ ΚΟΡΑΗ: Ό Κοραῆς βρέθηκε μέσα σ' ἔνα κύκλο ἀπὸ ἀνθρώπους ποὺ τὸν μίσσαν, γιατὶ ἀποδιώχνοντας ἀρχαῖζουσα καὶ δημοτικὴ γλώσσα ἐπινόησε κι εἰσηγήθηκε τὴν καθαρεύουσα γλώσσα, μιὰ γλώσσα ποὺ δὲν εἶχε μιληθῆ βέθαια ποτέ. 'Ανεξάρτητα δμως ἀπὸ τὶς πεποιθήσεις του γύρω ἀπὸ τὸ γλωσσικὸ ζήτημα δ Κοραῆς εἶχε ἔνα ἀδιαμφισθήτητο πνευματικὸ περιεχόμενο. Τοῦτο τὸ προτέρημά του τὸ ἀναγνώρισαν καὶ οἱ ἀντίπαλοὶ του. Μέσα του ἔνιωθε τὴν 'Ελλάδα σὲ μιὰ δύναμη ποὺ τὸν τραβοῦσε καὶ τὴν ἐλληνικὴ παράδοση τὴν πίστευε σὰ μιὰ αἰώνια κι ἀκατάλυτη παρουσία. 'Αποστρέφεται κάθε ἀκρότητα καὶ προσπαθεῖ σ' δλη του τὴ ζωὴ νὰ βρῇ τὴ χρυσὴ τομῇ, τὴ δυναμικὴ συνισταμένη, ποὺ θὰ μπορέσῃ νὰ ἔνωση δλες τὶς πνευματικὲς δυνάμεις τῆς πατρίδας μὲ μοναδικὸ του σκοπὸ τὴν ἀνύψωση τοῦ καταπεσμένου ἐλληνικοῦ φρονήματος καὶ τὴν ἀποτίναξη τοῦ τουρκικοῦ ζυγοῦ!

Σὰ σοφὸς δάσκαλος τοῦ γένους προσπάθησε νὰ ἐπικρατήσουν οἱ ἀπόφεις του πάνω στὸ γλωσσικὸ ζήτημα καὶ μετά τὴν ἐπιτυχία του αὐτὴ καταπολεμήθηκε δγυρια: ... τῆς ἐκκλησίας δ λυμεών, τῆς γλώσσης δ φθορεύς, τῶν πατροπαραδότων ἀρχῶν δ καθαιρέτης, τῆς εύγενείας τοῦ Γένους δ βάσκανος δαίμων...» κι ὅλα αὐτὰ γιὰ τὴν προσωπικότητα τοῦ Κοραῆ!... Καὶ ποιοὶ τὸν χαρακτήρισαν ἔτσι; "Ανθρωποι ποὺ ἔκριναν καὶ τὸν 'Ἐρωτόκριτον' τοῦ Κορνάρου σὰ «μιξοθάρθαρο ποίημα καὶ τεραπώνες στιχούργημα»!

Ο Κοραῆς μακριὰ τοῦ νὰ μπορέσῃ νὰ θεωρηθῇ γιὰ λογοτέχνης (ποιητής ἥ διηγημάτογράφος) δὲν παύει νὰ εἶναι δ μεγάλος δάσκαλος τοῦ γένους, δ μεγάλος παιδαγωγός, δ ἐμπινευσμένος πατριώτης καὶ δημοκράτης ποὺ χτύπησε τὸ δεσποτικὸ πνεῦμα τοῦ Καποδίστρια, σοφὸς φιλόλογος. Εἶναι δ μεγάλος αὐτοχειροτόνητος πρέσβυτος τῆς Ἰελάδας, ποὺ ἀλληλογραφεῖ μὲ σοφοὺς Εὐρωπαίους κι Ἀμερικανούς ἥ μὲ προσωπικότητες πολιτικὲς κ.ἄ. μὲ μοναδικό

του σκοπὸς τὴν συνδρομὴν (οἰκονομικὴ καὶ φυχικὴ) στὸν ἀγώνα τῆς πολύπαθης χώρας του. Τὸ ἐπίσημο κράτος, κι. δὲς βρισκόταν ἀκόμη στὰ χρόνια τῆς ἐπαναστάσεως, ἀναγνώρισε τὴν πολύτιμη συμβολὴν τοῦ Κοραῆ στὸν ἀγώνα του ἐνάντια στὸ βάρθαρο κατακτητῇ καὶ τὸν ἀνεκήρυξε «ἰσάξιο τέκνο του» (παρθ.). τὸ φήμισμα τῆς Γ' ἔθνουσυνελεύσεως στὴν Τροιζήνα «... Τὸ ἐλληνικὸν ἔθνος συνηγμένον εἰς τὴν Γ' ἔθνικήν συνέλευσιν διὰ τὰ μεγάλα του συμφέροντα, σοῦ προσφέρει τὸ σέθας καὶ τὴν ἐκ μέσης καρδίας ἀγάπην του...» 9.4.1827).

ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΑ: Βλ. στὸ προηγούμενο μάθημα.

Παραδόσεις τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ

N. Γ. Πολύτου

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑ: Π αράδοση σὰν εἶδος λαϊκῆς φιλολογίας εἶναι διήγηση μυθικὴ συνδυασμένη μὲ δρισμένο τόπο καὶ χρόνο ἢ μὲ δρισμένα ιστορικὰ πρόσωπα καὶ φυσικὰ φαινόμενα, ποὺ δὲ λαὸς πιστεύει σὰν ἀληθινή.

'Υπάρχουν πολλὰ θαυμαστὰ στὴ φύση ἢ στὴ ζωή, ποὺ δὲ ἀπλός, δὲ ἀπλοῖς ἄνθρωπος δὲ μπορεῖ νὰ ἔξεγήσῃ, δὲ μπορεῖ νὰ «χωνέψῃ» σὰν δημιουργήματα ἄνθρωπινα καὶ βρίσκει εὔκολο τρόπο νὰ ἀκουμπήσῃ τὴ εξλογη περιέργειά του: ἀποδίδει τὴ δημιουργία αὐτῶν τῶν ἔργων σὲ θεική δύναμη ἢ στὴ θεική καθοδήγηση. Γιὰ τὸ λαὸς σὲ κάθε του βῆμα ὑπάρχει ἡ παρουσία τοῦ Θεοῦ ἢ τοῦ κακοῦ δαίμονα. Καὶ σ' αὐτὴ τὴν παρουσία ἀποδίδει καὶ τὰ διάφορα δημιουργήματα. (Βλέπε καὶ ΕΙΔΟΣ).

1. Τὸ σχέδιο τῆς "Ἄγιας Σοφιᾶς (παράδοση ἀπὸ τὴ Βιζύη τῆς Θράκης)

ΝΟΗΜΑ: "Οταν δὲ αὐτοκράτορας στὴν Πόλη ἀποφάσισε νὰ χτίσῃ τὴν "Ἄγια Σοφιά, δὲ μπόρεσε νὰ βρῇ τεχνίτη ποὺ νὰ τοῦ παρουσιάσῃ σχέδιο ποὺ νὰ τοῦ δρέσῃ. Καθὼς ἔπαιρνε τ' ἀντίδερο ἀπὸ τοῦ πατριάρχη τὸ χέρι μιὰ μέρα μόλις σχόλναγε ἡ ἐκκλησία, ἔπειτα κάτω τ' ἀντίδερο. Σκύθει ὁ αὐτοκράτορας νὰ τὸ πάρῃ καὶ βλέπει ἔαφνικά μιὰ μέλισσα μὲ τ' ἀντίδερο στὸ στόμα νὰ φεύγῃ ἀπὸ τὸ παράθυρο!... Βγάνει τότε διαταγὴ ὅποιος ἔχει μελίσσια νὰ τὰ τρυγήσῃ, γιὰ νὰ βρεθῇ τ' ἀντίδερο. Καὶ τ' ἀντίδερο βρέθηκε μέσα σὲ μιὰ κυψέλη ποὺ ἀνήκει στὰ μελίσσια τοῦ πρωτομάστορα. Μέσα στὴν κυψέλη δὲ πρωτομάστορας ἀντὶ γιὰ κερήθρα βρῆκε μιὰ δημορφὴ ἐκκλησίᾳ πελεκητὴ καὶ πάνω στὴν "Άγια Τράπεζα τῆς βρῆκε τ' ἀντίδερο! 'Η μέλισσα μὲ τὴ χάρη τ' ἀντίδερου εἶχε φτιάξει τὸ σχέδιο. Αὐτὸς τὸ σχέδιο ἔδειξε δὲ πρωτομάστορας στὸν αὐτοκράτορα καὶ ἴδια μ' αὐτὸς ἔφτιαξε τὴν "Άγια Σοφιά!

2. Ἡ "Άγια Τράπεζα τῆς "Άγιας Σοφιᾶς (πανελλήνια παράδοση)

ΝΟΗΜΑ: Μόλις σκλασθῆκε ἡ Πόλη ἔθαλαν σ' ἔνα καράβι τὴν "Άγ. Τράπεζα τῆς "Άγ. Σοφιᾶς, γιὰ νὰ τὴν πᾶνε στὴ Δύση νὰ μὴν πέσῃ στὰ χέρια τῶν Τούρκων. Στὴ θάλασσα σὰ δμως τοῦ Μαρμαρᾶ σχίστηκε τὸ καράβι κι ἡ "Άγ. Τράπεζα βούλιαξε στὸν πάτο. Στὸ μέρος ἐκεῖνο, δητὴ θαλασσοταραχὴ κι ἀν εἰναι γύρω, ἡ θάλασσα εἶναι λάδι. 'Απὸ τὴ γαλήνη τὸ γνωρίζουν τὸ μέρος ἐκεῖνο καὶ ἀπὸ τὴ εὐωδιὰ ποὺ βγαίνει. Πολλοὶ μάλιστα ἀξιώθηκαν νὰ δοῦν τὴν "Άγια Τράπεζα στὰ βάθη τῆς θάλασσας.

3. Η έκκλησιά τ' ἈΙ-Γεωργιοῦ (ἀπ' τῇ Θεοῖς/νίκη)

ΝΟΗΜΑ: 'Απ' ξέω ἀπό τὴν πόρτα τῆς Καλαμαριᾶς ἡταν ἡ ἔκκλησιά τοῦ ἈΙ-Γεωργιοῦ. Σήμερα βρίσκονται μόνο δέκα δώδεκα κολόνες μαρμάρινες. Αύτὲς τὶς κολόνες προσπάθησαν πολλές φορές διάφοροι Τοῦρκοι ἀξιωματοῦχοι νὰ τὶς πάρουν καὶ νὰ τὶς μεταφέρουν μέσα στὴν πόλη, γιὰ νὰ χτίσουν κάποιο χτίριο. Ἀλλά οἱ κολόνες κάθε φορά ἐφευγαν καὶ ξαναπήγαναν στὴ θέση τους τὴν πρώτη. Πέρσι τὶς ξαναπήρε ἔνας καδῆς¹ τῇ νύχτα δύμως εἶδε ἔναν καθαλάρη μὲν μακρὺ κοντάρι καὶ τὸν φοβέρισε πῶς θὰ τὸν σκοτώσῃ ὃν δὲ τὶς ξαναπάγει στὴ θέση τους. Τὸν ἔκανε μάλιστα καὶ νὰ πάρῃ κι ὅρκο γι' αὐτό. 'Ο καδῆς φοβήθηκε καὶ τὴν ἄλλη μέρα τὶς ξαναπήγε ἐκεῖ ποὺ τὶς πήρε!

4. Τὸ λιοντάρι τοῦ Ὑμηττοῦ (παράδοση τῆς Ἀττικῆς)

ΝΟΗΜΑ: Κάτω ἀπὸ τὴν βορινὴν πλευρὰ τοῦ Ὑμηττοῦ, στὴν ἀνατολικὴ τουράχη, εἰναι μιὰ σπηλιά, ποὺ τὴ λένε ἡ σπηλιά τοῦ λιονταριοῦ. Σ' αὐτὴ στὰ παλιὰ χρόνια κατοικοῦσε ἔνα φοβερό λιοντάρι πού φερεν μεγάλες καταστροφές στὴ γύρω περιοχή. Τὸ λιοντάρι ἐμπόδιζε καὶ τοὺς χριστιανοὺς νὰ πηγαίνουν στὴν ἔκκλησιά τοῦ ἄγιου Νικολάου πού βρισκόταν ἐκεῖ κοντά κι ἔμενε ἕρημη κι ἀλειτούργητη γιὰ πολλὰ χρόνια.

5. Οι κολόνες τοῦ Ὁλυμπιείου (Ἀθήνα)

ΝΟΗΜΑ: 'Ο βόιθοδας τῆς Ἀθήνας ἔριξε μιὰ κολόνα ἀπὸ τὶς τέσσερεις ποὺ ἦταν χωριστά ἀπὸ τὶς ἄλλες, γιατὶ ἥθελε τὰ μάρμαρα νὰ τὰ βάλῃ στὸ τζαμὶ ποὺ νὰ κοντὰ στὴν δύορά, ποὺ τὸ χτιζε τότε. Τρεῖς φορές ἔθαλαν τὸ φουρνέλο καὶ στὸ τέταρτο ἔπεσε. Οι ἄλλες τρεῖς κολόνες ποὺ ἦταν κοντά τῆς ἔκλαιγαν κάθε νύχτα τὴν ἀδελφή τους. 'Ο κόσμος δὲ μποροῦσε νὰ ἡσυχάσῃ τῇ νύχτᾳ ἀπὸ τὰ φοβερά κλάματα, δοσ ποὺ δ βόιθοδας, ποὺ ἔγινε ἔπειτα πασάς τοῦ Ζητουνιοῦ, φαρμακώθηκε καὶ πέθανε. Καὶ τότε μόνο πάψανε τὰ κλάματα.

6. Οι κόρες τοῦ Κάστρου (Ἀθήνα)

ΝΟΗΜΑ: "Οταν δ μιλόρδος πήρε τὴ μιὰ ἀπὸ τὶς ἔξι κόρες τοῦ Κάστρου, ἄφησε παραγγελία στοὺς Τούρκους νὰ τοῦ κουθαλήσουν καὶ τὶς ἄλλες. Ἀλλά ἐκεῖ ποὺ πήγαιναν νὰ τὶς βγάλουν, τὶς ἀκοῦνε νὰ σκούζουν λυπητερά καὶ νὰ φωνάζουν τὴν ἀδελφή τους. Οι Τοῦρκοι φοβήθηκαν καὶ μὲ κανένα λόγο δὲν ἥθελαν νὰ δοκιμάσουν νὰ τὶς βγάλουν. Πολλοὶ κάτω ἀπ' τὸ Κάστρο ἀκουγαν τὶς κόρες πού ἔκλαιγαν.

7. Τὸ κυπαρίσσιο

ΝΟΗΜΑ: Κοντὰ στὸ Μιστρά, σὲ μιὰ ψηλὴ θέση ἦταν ἔνα κυπαρίσσι, τὸ μεγαλύτερο τοῦ κόσμου. Τώρα δὲν ὑπάρχει, γιατὶ κάποιος πού θαλε φωτιά ἐκεῖ γύρω δὲν πρόσεξε καὶ τό 'καψε. Τὸ κυπαρίσσιο ἐκεῖνο εἶχε μεγάλη ίστορία: 'Ο πασάς τῆς περιοχῆς ἥθελε νὰ διασκεδάσῃ ἐκεῖ στὸ Μιστρά κι ἔθαλε

καὶ τοῦ ὕψησαν ἔνα σφαχτό κι ἔκατσε κι ἔφαγε. Κοντά του εἶχε ἔνα βοσκό κι ἔνα παλικάρι χριστιανόπουλο πού τὸν ὑπηρετοῦσε. Τὸ παιδὶ πού ὕλεπε γύρω τὴν δμορφὴν ἐλληνικὴ φύση νὰ τὴν ἔχουν οἱ Τοῦρκοι, ἀναστέναξε. 'Ο πασάς τὸν ρωτᾶ, γιατὶ ἀναστενάξει' καὶ τὸ παιδὶ τοῦ ἔξήγησε τὸν πόνο του καὶ τοῦ 'πε δτὶ τὰ χαρτιά μας γράφουν δτὶ πάλι μὲ χρόνια μὲ καιροὺς πάλι δικά μας θά 'ναι!... 'Ο πασάς θυμωμένος ἀρπάζει τὴ σούθλα τοῦ ἀρνιοῦ καὶ τὴν καρφώνει στὴ γῆ. —Τὸ βλέπεις αὐτὸ τὸ παλούκι; τὸν ρωτᾶ. "Αν αὐτὸ τὸ ἔρερὸ παλούκι βγάλη κλαριά, τότε κι ἔσεις θὰ πάρετε πάλι τὸν τόπο αὐτὸ!... Τὴν ἀλλὴ μέρα τὸ παλούκι φούντωσε καὶ θέριεψε κι ἔγινε τὸ περήφανο ἔκεινο κυπαρίσσιο. Κι ἐπειδὴ δ πασάς ἔχωσε τὴ σούθλα στὴ γῆ ἀπὸ τὴ μύτη, δηλ. ἀπ' τὴν κορφή, ἔθγαλε τὸ κυπαρίσσι τὰ κλαριά του γερμένα πρὸς τὰ κάτω, ἔγινε δηλ. θηλυκὸ κυπαρίσσι.

ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ: Παράδοση: Τὸ σχέδιο τῆς "Αγιας Σοφιᾶς. Γλωσσικῶν Ἐρμηνεία: 'Απόλυκε = ἀπέλυσε, τέλειωσε ή λειτουργία. 'Αντίδερο, τὸ (ἀντὶ +δωρο) = κομμάτι εὐλογημένου ἀρτου ποὺ δίνει ή ἐκκλησιά στοὺς ἐκκλησιαζομένους. Τρυγάω (ἔδω) = παίρνω τὸ περίσσιο μέλι ἀπὸ τὶς κυψέλες. Παρ' ή = ἐκτὸς μόνο, παρὰ μόνο. Κυψέλη, τὸ = ή κυψέλη, τὸ μελισσοκόφινο. Πελεκητός, ή, δ = σκαλιστός, λαξεμένος. Βασιλές, δ (βασιλέας, βασιλιάς, βασιλιός) = δ βασιλιάς, δ αὐτοκράτορας (ἔδω).

Πραγματικῶν Ἐρμηνεία: «Τὸ σχέδιο τῆς "Αγιας Σοφιᾶς: Μεγάλες δυσκολίες ἔφερε στοὺς ἀρχιτέκτονες τὸ σχέδιο τῆς "Αγιας Σοφιᾶς. 'Ο 'Ιουστινιανὸς κάλεσε ἀπὸ τὶς Τράλλεις τὸν Ἀνθέμιο καὶ ἀπὸ τὴ Μίλητο τὸν 'Ισίδωρο, ποὺ ἦταν ἔμπειροι πάνω σὲ θέματα θ ο λ ο δ ο μ ί α σ, γιατὶ ή δυσκολία στὸ σχέδιο ἀκριβῶς ἦταν στὸ πῶς θὰ μπορέσῃ νὰ στηριχτῇ πάνω σὲ τετράγωνο χῶρο δ τρούλος. 'Η "Αγια Σοφιά εἶναι φτιαγμένη σὲ σχέδιο τρουλαίας βασιλικῆς. Τὰ θεμέλια της ἔγιναν στὶς 23.2.532. Οι δυὸς ἀρχιτέκτονες είχαν στὶς διαταγές τους 100 λιθοδόους (οἰκοδόμους), 10.000 ἐργάτες κι δ αὐτοκράτορας πήγαινε κάθε μέρα «ἡμιφεισμένος δθόνην λευκὴν καὶ ψιλὴν καὶ σουδάριον ἀμυδρὸν ἐν τῇ κεφαλῇ, ἐν δὲ τῇ χειρὶ ράθδον στενὴν κατέχων», δηλ. ἔφερε στολὴ ἐργοδηγοῦ τῆς ἐποχῆς, «παροτρύνων τοὺς ἐργάτας καὶ ἀμείθων διὰ δώρων τὴν ἐπιμέλειαν αὐτῶν». Τὸ ναὸς προστάτευε καὶ ἄγγελος, δηλ. πίστευαν, ποὺ κατοικοῦσε καὶ φύλαγε τὸ ναό, δσο χτιζόταν. Τὰ ἔγκαίνια ἔγιναν στὶς 27.12.537, δηλ. 5. χρόνους κράτησε τὸ χτίσιμο παρὰ τὸν ὅγκο τῆς δουλειᾶς. 'Ο 'Ιουστινιανὸς τόσο πολὺ μαγεύτηκε ἀπὸ τὴν μεγάλη ἐπιτυχία, ποὺ εὐχαρίστησε τὸ Θεός ἀνακράζοντας: «Δόξα τῷ Θεῷ τῷ καταξιώσαντί με τοιοῦτον ἔργον ἐπιτελέσσαι· νενίκηκά σε, Σολομῶν». Οἱ γιορτές κράτησαν 15 μέρες μετά τὰ «ἀνοίξια». Βιζύη, ή: πόλη τῆς Θράκης, πατρίδα τοῦ Γ. Βιζυηνοῦ.

ΝΟΗΜΑΤΑ: 1) Τὰ μεγάλα ἔργα εἶναι τόσο ἀξιοθάμαστα, ποὺ θεωροῦνται ὑπεράνθρωπα. 2) 'Ο λαός βλέπει παντοῦ τὴν παρουσία τοῦ θείου. 3) Τὰ μεγάλα ἔργα φέρουν πάντα τὴ σφραγίδα τοῦ θείου.

ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΙΔΕΑ: Τὰ μεγάλα ἔργα εἶναι τόσο ἀξιοθάμαστα, ποὺ θεωροῦνται ὑπεράνθρωπα. —Πολλὰ εἶναι τὰ θαυμαστὰ ἔργα: τὸ γεφύρι τῆς "Αρτας, εικόνες «ἄχειροποιήτες κλπ. ή στὴν ἀρχαιότητα τὸ ἄγαλμα τοῦ δλύμπιου Δία στὴν Όλυμπια, ποὺ ἔγινε μὲ τὴν παρουσία τοῦ Δία ('Ιλ. Α' 528 κ.ε.).

ΥΦΟΣ, ΓΛΩΣΣΑ, ΕΙΔΟΣ: Βλ. στὸ τέλος τῶν παραδόσεων.

2 παράδοση: ή "Αγια Τράπεζα τής "Αγ. Σοφιᾶς. Πραγματικῶν ἔρμηνεία: Τὸ 1453, 29 τοῦ Μάη ἐπεσε ἡ Πόλη στὰ χέρια τῶν Τούρκων. Πολλοὶ ἐγκατέλειψαν τότε τὴν Κων/πολη, δοσι μπόρεσαν καὶ κουβάλησαν μαζὶ τους τὰ όγια καὶ τὰ δσια, δσα μπόρεσαν. Τότε ἦ λίγο ἐνωρίτερα φυγαδεύτηκαν καὶ πολλὰ φιλολογικὰ καὶ θεολογικὰ ἔργα, ποὺ θὰ δώσουν ἀργότερα τὴν χρυσὴν ἀναγέννηση στὴ Δύση καὶ τὸν πολιτισμό. Φραγκιά, ἥ: ἡ Δύση. Θάλασσα τοῦ Μαρμαρᾶ: ἡ Προποντίδα, ἡ θάλασσα ποὺ περικλείνεται μεταξὺ τῶν στενῶν Βοσπόρου καὶ Ἑλλησπόντου.

ΝΟΗΜΑΤΑ: 1) Μπρόδς στὴ βαρθαρότητα δ πολιτισμὸς νιώθει ἀδύναμος. 2) Ἡ πίστη τοῦ λαοῦ γιὰ τὴν τελικὴ δικαίωσή του είναι μεγάλη. 3) «Πάλι μὲ χρόνια μὲ καιρούς πάλι δικά μας θά 'ναι».

ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΙΔΕΑ: «Πάλι μὲ χρόνια μὲ καιρούς πάλι δικά μας θά 'ναι». Στὴν παράδοση αὐτὴ ἔχουν στηριχτῆ κι ἔχουν δημιουργήσει πολλοὶ λογοτέχνες νεώτεροι (Δροσίνης, Καρκαβίτσας κ.ἄ.) καὶ δλος δ ἑλληνικὸς λαὸς τὴν ἔχει πάντα μπρόδς στὰ μάτια του καὶ στὸ μυαλό του.

ΥΦΟΣ, ΓΛΩΣΣΑ, ΕΙΔΟΣ: Βλ. στὸ τέλος τῶν παραδόσεων.

3 παράδοση: ή ἐκκλησιά τοῦ 'Αι - Γεωργιοῦ. Γλωσσικῶν ἔρμηνεία: πασιάδες (πασάδες), οἱ (πασάς, δ) (τουρκ. PASA) = τιμητικὸς τίτλος ἀρχικὰ τῶν ἀξιωματικῶν τοῦ σουλτάνου κι ἀργότερα τῶν ἀνωτέρων ἀξιωματικῶν ἥ πολιτικῶν τῆς Τουρκίας καὶ τῆς Αιγύπτου. Μολάς, δ = τούρκος ἵερωμένος καὶ δικαστής. Καδῆς (καὶ κατῆς) (τουρκ. KADI) = τούρκος δικαστής. Κανένα = κάποιο [κανείς, καμία, κανέν(α)].

Πραγματικῶν ἔρμηνεία: ή ἐκκλησιά τοῦ 'Αι - Γιωργιοῦ: ἔδω δὲν πρόκειται βέθαια γιὰ τὸν περίφημο κυκλοτερῆ ναὸ (ROTONDA) τοῦ 'Αγ. Γεωργίου, ποὺ χτίστηκε σὰ μαυσωλεῖο τοῦ Γαλέριου καὶ μετατράπηκε σὲ χριστιανικὴ ἐκκλησία ἀπὸ τὸ Μ. Θεοδόσιο καὶ ποὺ διατηρεῖται σχεδὸν ἀνέπαφος ως σήμερα, ἀλλὰ πρόκειται γιὰ ἄλλη ἐκκλησιά χτισμένη στὴν πύλη τῆς Καλαμαριᾶς καὶ ποὺ δὲ σώζεται σήμερα. Βυζαντινὰ λείψανα ἐκκλησιῶν ὑπάρχουν πολλὰ στὴν περιοχὴ τῆς Θεσ/νίκης. Καλαμαριά, ἥ: Δῆμος τοῦ Ν. Θεσ/νίκης.

ΝΟΗΜΑΤΑ: 1) «Τούρκοι διαθῆκαν, χαλασμός, θάνατος πέρα ώς πέρα...». 2) Ἡ θεοφάνεια είναι συνθητισμένο φαινόμενο στὴν Ἑλλάδα.

ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΙΔΕΑ: «Τούρκοι διαθῆκαν, χαλασμός, θάνατος πέρα ώς πέρα». —Πολλές παραδόσεις ἔχουν γίνει γύρω ἀπὸ τὶς καταστροφές, τὶς λεηλασίες, τὰ «πλιάτσικα» τῶν Τούρκων σὲ βάρος τῶν χριστιανῶν. 'Ο ἀδύναμος ἑλληνικὸς λαὸς βλέποντας αὐτές τὶς βαρθαρότητες τῶν κατακτητῶν καὶ μὴ μπορώντας νὰ ἀντιδράσῃ διαφορετικὰ περιορίστηκε στὸ νὰ φτιάξῃ πολλὲς παραδόσεις - δηγήσεις, γιὰ νὰ μείνουν στὸ μέλλον καὶ νὰ γνωρίζουν οἱ νεώτεροι τί σημαίνει Τούρκος! 'Αλλήθεια, πόσο πιστὰ φρόνισαν ν' ἀποδείξουν τὸ παλιό τους χαρακτήρα οἱ γείτονές μας τελευταῖα στὴν πολύπαθη Κύπρο!... Εἶναι τόσο νωπές καὶ γνωστές οἱ φρέσκιες βαρθαρότητες ποὺ δὲ χρειάζονται ιδιαίτερη ἔξαρση! Μιλούν ἀπὸ μόνες τους...

ΥΦΟΣ, ΓΛΩΣΣΑ, ΕΙΔΟΣ: Βλ. στὸ τέλος τῶν παραδόσεων.

4 παράδοση: τὸ λιοντάρι τοῦ 'Υμηττοῦ. Πραγματικῶν ἔρμηνεία: 'Υμηττός, δ: Βουνὸ ποὺ ἀποτελεῖ τὴ ΝΔ συνέχεια τοῦ Πεντελικοῦ καὶ περιβάλλει

τὴν Ἀθήνα στὴ νοτιοανατολική τῆς πλευρά. Ἡ ψηλότερη κορφή του Εὔζωνας (1020 μ.). Λέγεται καὶ «τρελός» ἵσως ὅπὸ τὴν μεγάλη ἐναλλαγὴ τῶν χρωμάτων ποὺ παίρνει στὴν ἀνατολὴ καὶ στὴ δύση τοῦ ἥκλιου «... μὲ τ' ἀπαλένια χέρια τῆς σκόρπιζε γιούλια ἡ δύση κατὰ τὸν Ὑμηττό...». Εἶναι γνωστός ὅπὸ τὸ περίφημο θυμαρίσιο μέλι του καὶ ίδιαίτερα ὅπὸ τὰ μοναστήρια καὶ τίς σπηλιές ποὺ ἔχει. Ἡ παράδοση αὐτὴ μᾶς θυμίζει τὴν τουρκοκρατία καὶ τὴν ἀπαγόρευση τῆς χριστιανικῆς λατρείας ποὺ εἶχε ἐπιθληθῆ σὲ «δίσεχτους χρόνους». Παράλληλα καὶ σχετικά μὲ τὸ πρῶτο ἵσως πρόκειται καὶ γιὰ κάποια ἐπινόηση τῶν σκλάβων Ἐλλήνων, ποὺ θέλοντας νὰ λειτουργηθοῦν παίρνανε τὰ μάτια τους καὶ χάνονταν μακριὰ ὅπὸ τὸ βλέμμα τοῦ τυράννου καὶ πήγαιναν σ' ἑκκλησάκια τῆς Ἀττικῆς, μακριὰ κι ἀπόμακρα, καὶ γιὰ νὰ μὴ τοὺς ἀκολουθήσουν οἱ δυνάστες, ἔφτιαχναν διάφορους μύθους καὶ παραδόσεις γύρω ὅπὸ τὰ ἑκκλησάκια αὐτά: ὅτι τὰ φυλάει τὸ στοιχεῖο, δ ὄγιος, τὸ λιοντάρι κ.ἄ., ποὺ φόβιζαν τὸν Τούρκο κι ἀπόφευγε νὰ τὰ βάλῃ μὲ τὰ ὑπερφυσικά... δντα. Κι ἔτσι δ Ἀθηναῖος μποροῦσε δινεύχλητα νὰ ἀσκήσῃ τὰ θρησκευτικά του καθήκοντα... Γινόταν δηλ. κάτι παρόμοιο μὲ τὶς παραδόσεις καὶ τοὺς μύθους ποὺ ἔπλαθαν οἱ Κρῆτες στὴ μακρινὴ ἔκεινη προχριστιανικὴ ἐποχὴ γιὰ τὰ στοιχεῖα τῆς θάλασσας, γιὰ νὰ φοβίζουν τοὺς διντίπαλούς τους Φοίνικες καὶ νὰ μὴ τρυγοῦν τὰ ὄγαθά τῆς θάλασσας. Σ' αὐτὴ τὴν ἀποψη μπορεῖ νὰ βοηθήσῃ κι ἡ ἴδια ἡ παράδοση ποὺ δὲ λέει γιὰ κάποια ἔξοντωση τοῦ θεριοῦ ὅπὸ τὸν "Αγιο ἢ κάτι ἄλλο, δηπως σὲ παρόμοιες ὅλλες παραδόσεις χριστιανικές καὶ προχριστιανικές (παρθλ. τὸ σκότωμα τοῦ πύθωνα στοὺς Δελφούς ὅπὸ τὸν Ἀπόλλωνα κ.ἄ.).

ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΙΔΕΑ: Γιὰ νὰ ἀσκήσῃ κανεὶς ἄρτια τὰ καθήκοντά του πρὸς τὸ Θεό, πρέπει νὰ εἶναι ἐλεύθερος κι ἀνεπτρέαστος.

ΥΦΟΣ, ΓΛΩΣΣΑ, ΕΙΔΟΣ: Βλ. στὸ τέλος τῶν παραδόσεων.

5 παράδοση: οἱ κολόνες τοῦ Ὄλυμπείου. **Γλωσσικῶν ἐρμηνεία:** Τζαμί, τὸ (τουρκ. CAMI) = μουσουλμανικὸ τέμενος. Φουρνέλο, τὸ (Ιταλ. FORNELLO) = πετρορρήκτης, τρύπα, ποὺ ἀνοίγεται στὸ βράχο μὲ λοστὸ ἢ κομπρεσέρ καὶ γεμίζεται μὲ μπαρούτη στὴ συνέχεια ἀνάθεται, γεμίζει ἢ τρύπα μὲ ἀέρια, ποὺ 'χουν δύναμη καὶ σπάζουν τὸ βράχο.

Πραγματικῶν ἐρμηνεία: Βόιθοδας, δ (βόιθοντας καὶ βοεύδας): στρατιωτικὸς διοικητὴς τοῦρκος. Ζητούντι (ἢ -ιον), τό: (λέξη σλαβ. ποὺ φάνεται ὅπὸ τὸν 9 αἰ. μ.Χ.): ἡ παλιὰ βάρβαρη δνομασία τῆς πόλεως Λαμίας' εἶναι ἡ δημορφὴ πρωτεύουσα τῆς Ρούμελης. 'Ο Τούρκος τὴν εἶχε στενά δεμένη, γιατὶ ἦταν θέση — κλειδὶ διὰ τὶς προσπάθειές του νὰ κρατήσῃ τὸ ἐλληνικὸ γένος στὴ σκλαβιά. 'Ο Ἑλληνικὸς δῆμος στρατὸς πολὺ γρήγορα τὴν ἔφερε στὴν ἀγκαλιὰ τοῦ ἐλεύθερου νιογέννητου Ἑλληνικοῦ κράτους.

Οἱ κολόνες τοῦ Ὄλυμπείου: Εἶναι γνωστός δ ναὸς τοῦ δλύμπιου Δία. Ἡ ἱστορία του εἶναι πολὺ παλιά, παλιότερη ὅπὸ πολλὰ ἄλλα ἔργα ἀρχιτεκτονικὰ τῆς Ἀθήνας. 'Ο ναὸς αὐτὸς βρίσκεται ΝΑ τῆς Ἀκροπόλεως. "Αρχισε νὰ χτίζεται τὸ 530 π.Χ. ὅπὸ τὸν Πεισίστρατο καὶ συμπληρώθηκε τὸ 130 μ.Χ.! ὅπὸ τὸν αὐτοκράτορα Ἀδριανὸ. Κτίστηκε μὲ μάρμαρο πεντελίσιο σὲ κορινθιακὸ ρυθμό. 'Απὸ τὶς 56 κολόνες του σώθηκαν μόνο 15. 'Η μία ποὺ 'ναι πεσμένη ἔπεσε στὶς 30/9/1852 (ἢ τὴ νύχτα τῆς 13 πρὸς 14.10.1852 νέο ἡμερολ.) κι ἔκεινη τὴ νύχτα γεννήθηκε δ Ἀθηναιογράφος Δημ. Καμπούρογλους! Γι' αὐτὴ τὴν πεσμένη κολόνα, ποὺ 'πεσε σὲ μιὰ νύχτα θυελλώδικη, ἔγραψε δ Βλαχογιάννης τὸ παρακάτω πεντάστιχο:

«Τ' ἀνάστημά σου τὸ τρανὸ καὶ τίς χοντρές κοκκάλες
θαμάζω, καθώς κείτεσαι ἔσπλωταριά μπροστά μου.
Μὰ ποδ μεγάλη φαίνεσαι ἀπ' τίς δρθές τίς ἄλλες,
παλιές συντρόφισσες, γιατὶ κανεὶς πρὶν πέσῃ χάμου
νεκρός, σωστὸ τὸ μέτρο του νὰ δεῖξῃ δὲ μπορεῖ».

'Αλλά κι δ 'Αρ. Βαλαωρίτης έγραψε ένα μεγάλο ποίημα «Πρὸς τὴν ὑπὸ¹ λαϊλαπος δεινῆς κρημνισθεῖσαν στήλη τοῦ δλυμπίου Διός» ... Εἶχε σημάνει ἡ δρά σου. Στ' ἄγριο τὸ πέρασμά του / μιὰ νύχτα σ' ἔσπρωξε δι βοριάς μὲ τὰ πλατιὰ φτερά του / κι ὅλη σ' ἐσώριασε στὴ γῆ... Σκέλεθρο χαλασμένο / νὰ μέν' δλόθρο εἰν' ἀσχημό, καλύτερα γυρμένο....». Τόση μεγάλη ἐντύπωση ἔκανε τὸ πέσιμο τῆς κολόνας, ποὺ καθένας τὸ εἶδε ἀπ' τὴ δική του σκοπιά καὶ τὸ ἔξηγησε διαφορετικά.

ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΙΔΕΑ: 'Η τουρκοκρατία στάθηκε μιὰ ἐποχὴ θανάτου γιὰ καθετὶ τὸ πολιτισμένο στὴν 'Ελλάδα. 'Αλλά καὶ γενικότερα σ' ὅλο τὸ χῶρο τὸν εύρωπαϊκό, πού χει καταλάβει, εἶναι βαθιὰ χαραγμένη ἡ ἀνάσα ἡ θανατερὴ τοῦ βάρβαρου. Μὲ τόσο πρωτοφανῆ κακουργία ξεθεμέλιωνε τὸ καθετί, εἴτε γιὰ νὰ φτιάξῃ κάποιο δικό της θλιβερὸ κειμήλιο εἴτε γιὰ νὰ πουλήσῃ κάθε πολιτισμένο ἔργο καὶ νὰ τὸ μετατρέψῃ σὲ χρῆμα!...

ΥΦΟΣ, ΓΛΩΣΣΑ, ΕΙΔΟΣ: Βλ. στὸ τέλος τῶν παραδόσεων.

6 παράδοση: οἱ κόρες τοῦ Κάστρου. **Γλωσσικῶν ἐρμηνεία:** μιλόρδος, δ = τίτλος τῶν λόρδων στὴν 'Αγγλία. Κόρες, οἱ = ἐννοεῖ τὶς Καρυάτιδες. Τρομασμένοι = τρομαγμένοι.

Πραγματικῶν ἐρμηνεία: Κάστρο, τό: ἐδῶ πρόκειται γιὰ τὴν 'Ακρόπολη τῶν Ἀθηνῶν, ποὺ τὴν εἶχαν καταπατήσει οἱ Τοῦρκοι καὶ πάνω της ἔσερναν τὴ μάταιη καὶ θλιβερὴ του παρουσία!... Μιλόρδος, δ: ἐδῶ ἐννοεῖται δ. «βάνδαλος» ἐκείνος "Αγγλος λόρδος" (!) Θωμᾶς "Ἐλγιν, ποὺ μέσα στὰ χρόνια 1800—1811 καὶ σὲ καιρούς δίσεχτους γιὰ τὴν 'Ελλάδα ἔκλεψε «τὰ ἄγια τῶν ἀγίων τοῦ πολιτισμοῦ» (ἐλγίνεια μάρμαρα), ποὺ βρίσκονται σήμερα ἀταίριαστα καὶ μελαγχολικά στὸ Βρετανικὸ μουσεῖο!» Ο ἀχάριστος «ἀρχαιολάτρης» πού 'ριξε πέτρα στὸ πηγάδι ποὺ τὸν πότισε...

Κόρες, οἱ: ἐδῶ πρόκειται γιὰ τὶς Καρυάτιδες, πού 'μειναν δρφανές ἀπὸ τὴν ἀδερφή τους, γιατὶ τὴν πῆρε δ 'Ἐλγίνος, γιὰ αἰώνιο δινείδος· καθένας ξένος ποὺ περνᾶ ἀπὸ τὴν 'Ακρόπολη καὶ θαυμάζει τὸ αἰώνιο μεγαλεῖο ποὺ ἀπομεινει ρίχνει καὶ μιὰ πέτρα ἀναθέματος πάνω στὸν ἄλλο σωρὸ ποὺ χει σχηματισθῇ γιὰ τούτη τὴν ἱεροσυλία!... Καρυάτιδες: οἱ ἀρχιτέκτονες καμιὰ φορά ἀντὶ νὰ βάλουν συνηθισμένες κολόνες, γιὰ νὰ στηρίξουν τὴ στέγη, χρησιμοποιοῦνταν ἀνθρωπόμορφες κολόνες ἀνδρῶν, ποὺ τοὺς ἔλεγαν ἀτλαντες, ἡ γυναικῶν, ποὺ τὶς ἔλεγαν Καρυάτιδες (κάποτε χρησιμοποίησαν κι ἀμιαζόνες γιὰ κίονες). Οι Καρυάτιδες στηρίζουν μιὰ στοά (σκεπαστὸ μπαλκόνι) τοῦ δίδυμου ναοῦ τοῦ 'Ερεχθείου (πρὸς Ν.). Παλαιὰ λεγόταν πρὸ στασις τῶν κορῶν καὶ τελευταῖα (ύστερότερα ἐπικράτησε ἡ δονομασία Καρυάτιδες (: στήλες σὲ σχῆμα γυναικίκας ποὺ στηρίζουν δροφές ναῶν') οἱ Καρυάτιδες δηλ. χωραστοῦν τὴ γέννησὴ τους ὅχι στὶς γυναικεῖς τῆς ἀρκαδικῆς πόλεως Καρυαί, ἀλλὰ στὶς Κόρες, ποὺ ἐπαιρναν μέρος σὲ διάφορες λατρευτικὲς τελετὲς ὡς λουτροφόρες ἡ κανηφόρες καὶ ἀπὸ αὐτές τὶς κόρες οἱ ἀρχιτέκτονες ἐμπνεύστηκαν τὶς Καρυάτιδες καὶ ἀπὸ τοὺς "Ἐλληνες μιμήθηκαν κι οι Ρωμαῖοι τέτοιο τρόπῳ στηρίξεως στεγῶν. Τὰ ἀγάλματα τῶν κορῶν αὐτῶν εἶναι ἔξαιρετικῆς τέχνης, εύλυγισίας καὶ χάρης· τὸ καμάρι τῆς 'Ακροπόλεως!

ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΙΔΕΑ: Οι Τούρκοι γιατί μπαξίσια πούλησαν τὰ ιερά καὶ τὰ δσια τῶν Ἑλλήνων. —Τελευταῖς ἔγινε νεώτερη ἐπαλήθευση τῆς διαπίστωσης αὐτῆς μὲ τὶς βυζαντινές εἰκόνες ἀπὸ τὶς ἑκκλησιές καὶ τὰ μουσεῖα τῆς μαρτυρικῆς Κύπρου, ποὺ οἱ ἔχθροι μετέφεραν καὶ πούλησαν στὴν Εύρώπη!...

ΥΦΟΣ, ΓΛΩΣΣΑ, ΕΙΔΟΣ: Βλ. στὸ τέλος τῶν παραδόσεων.

7 παράδοση: τὸ κυπαρίσσι. Γλωσσικῶν ἔρμηνεια: Σφαχτό, τὸ (σφάζω) = σφαγμένο ζῶο, ἀρνί, κατσίκι κλπ., ποὺ προορίζεται γιὰ σούσλα ἢ μαγείρεμα. Τσαμπουνῶ (τσαμπουνίζω, τσαμπούνα = αὐλός, φλογέρα) = πολυλογῶ, φλυαρῶ.

Πραγματικῶν ἔρμηνεια: Ἐπὶ Τουρκίας: ἐπὶ τουρκοκρατίας (1453—1821). «Ὦραῖο θέαμα... ἀφθονα νερά»: ἡ περιοχὴ τῆς Σπάρτης εἶναι φημισμένη γιὰ τὶς φυσικὲς δμορφιὲς δποια ἐποχή. Ρωμιός, δ: Ἐλληνας. Τὰ χαρτιά μας: τὰ βιθλία μας, ἡ ιστορία μας. Θηλυκὸ κυπαρίσσι: τὸ κυπαρίσσι ποὺ ἔχει ἀπλωμένα τὰ κλαριά του, ἐνῶ τὸ ἄλλο (τὸ ἀρσενικὸ δς ποῦμε) πηγαίνει ψηλὰ μὲ μαζεμένα σφιχτὰ γύρω ἀπὸ τὸν κορμὸ του τὰ κλαδιά. Μιστράς, δ: ἡ νεκρόπολη ποὺ 'ναι κοντὰ στὴ Σπάρτη' στὰ χρόνια τοῦ Βυζαντίου εἶχε μεγάλη ἀκμὴ (ἔδρα Δεσποτάτου κλπ.) καὶ σήμερα τὰ ἀπομείναντα ἔρεπια (κάστρο, ἑκκλησιές, σπίτια, δρόμοι) τρανὰ θυμίζουν τὸ παλιὸ μεγαλεῖο τῆς.

ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΙΔΕΑ: «Πάλι μὲ χρόνια μὲ καιροὺς πάλι δικά μας θά 'ναι'. Τὸ Ἐλληνόπουλο πίστευε στὰ λόγια του, δπως κάθε Ἐλληνόπουλο σήμερα μάλιστα ποὺ ἔχει πιὸ πολλοὺς λόγους νὰ πιστεύῃ ἀκλόνητα στὰ λόγια τοῦ ἀγγέλου ἐκείνου ποὺ λέει στὸ γνωστό μας δημοτικὸ τραγούδι.

ΥΦΟΣ: Τὸ ύφος τῶν παραδόσεων ποὺ ἀναφέρθηκαν παραπάνω εἶναι ἀπλὸ μὲ φυσικότητα κι αὐθορμητισμὸ ἐκφράζει τὶς σκέψεις, τὰ συναισθήματά του καὶ τὶς εἰκόνες, χωρὶς καμιὰ προσπάθεια στολισμοῦ, χωρὶς τέχνη· δ λαδὸς δὲν ἔχει σκοπὸ νὰ κάνῃ τέχνη, ἀλλὰ νὰ μεταφέρῃ καὶ νὰ μεταδώσῃ τὶς σκέψεις καὶ τὶς ίδεες του καὶ νὰ εὐχαριστήσῃ ἢ νὰ διδάξῃ μὲ τὴν ἀλήθεια τῶν ίδεῶν του, τὴν ἀκρίβεια καὶ τὴν κυριολεξία τῶν ἐκφράσεών του. Τὸ περίτεχνο ύφος τὸ ἀποφεύγει δ λαδός, γιατὶ ἔχει νὰ δώσῃ, καὶ νὰ δώσῃ πολλά, καὶ βιάζεται καὶ δὲ χρησιμοποιεῖ περιστροφές καὶ μπιχλιμπίδια στὸ λόγο του, δπως, ἀλιμονο, συμβαίνει μὲ ἔνα μέρος τῆς σημερινῆς προσωπικῆς δημιουργίας...

ΓΛΩΣΣΑ: 'Η γλῶσσα ποὺ χρησιμοποιεῖται στὶς παραδόσεις εἶναι ἡ ἀπλὴ καὶ πηγαία γλῶσσα του, ἡ δημοτικὴ στὴ καλύτερη ἐκφρασή της. Καὶ δὲ λέγεται παράδοση ἐκείνη ποὺ ἀκούσαμε ἀπὸ ἔναν ἀνθρωπὸ τοῦ λαοῦ καὶ τὴν καταγράψαμε μὲ λόγια δικά μας' ἀν γίνη αὐτό, πάει, μᾶς ξέφυγε ἡ παράδοση' ἔγινε δικό μας ἀφήγημα, καὶ πολλὲς φορές, ἔνα φλύαρο κατασκεύασμα καὶ δὲν κάνει γιὰ τίποτα ἐκεῖνο τὸ δημιουργημα ποὺ ντύθηκε μὲ ὅλη γλώσσα κι ἀλλὴ ἐκφραση.

ΕΙΔΟΣ: Τὰ παραπάνω λογοτεχνήματα, γνωστὸ εἶναι πιά, πῶς ἀνήκουν στὸ εἶδος τῆς παραδόσεως. Εἰσαγωγικὰ ἀναφέραμε τί λέγεται παράδοση. Οι παραδόσεις εἶναι δημιουργήματα τῆς μυθοπλαστικῆς φαντασίας τοῦ λαοῦ. Δημιουργοὶ τῶν παραδόσεων εἶναι: 1) ἡ ιστορικὴ μνήμη τοῦ λαοῦ ποὺ γίνεται πηγὴ διηγήσεων. 2) τὰ διάφορα φυσικὰ παράδοξα (βαθούλώματα βρά-

χων ή γῆς, ίχνη πατημάτων πάνω σε βράχους, βράχοι μὲ παράξενα σχήματα).
3) τὰ ὄνειρα.

Είδη παραδόσεων: 1) οἱ καθαρὰ μυθολογικές παραδόσεις (π.χ. ἡ Νιόβη στὴν ἀρχαιότητα, τὸ Φλανδρὸν σῆμερα κλπ.). 2) οἱ αἰτιολογικές (π.χ. ὁ κρασοπούλος, ἡ δεκοχούρα, δι γκιώνης κλπ.). 3) οἱ ιστορικές (π.χ. τὰ λιγγρία τοῦ Διγενῆ, τὸ κυπαρίσσι τοῦ Μιστρᾶ κλπ.). 4) οἱ θρησκευτικές (π.χ. ὁ Ἀι - Γιώργης μὲ τὸ δράκοντα, τὸ χειρόγραφο τοῦ Ἀδάμ κλπ.).

Ἡ παράδοση εἶναι πρωτόγονη στὴ μορφῇ σὲ σύγκριση μὲ τὸ παραμύθι, πού ναι τεχνικό, ἀλλὰ εἶναι πιὸ κοντά στὴν πραγματικότητα ἀπὸ τὸ παραμύθι.

ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΑ: 'Ο Νικ. Πολίτης (1852—1921) γεννήθηκε στὴν Καλαμάτα καὶ πέθανε στὴν Ἀθήνα. Σπούδασε φιλολογία καὶ νομικά στὴν Ἀθήνα καὶ στὴ Γερμανία. Ἡταν βαθὺς μελετητής τῆς νεοελληνικῆς ζωῆς καὶ κάθε είδους δημοσιεύσεων τοῦ λαοῦ (παραδόσεις, μύθους, τραγούδια, έθιμα). Ἐγίνε ὁ ἰδρυτής τῆς νεοελληνικῆς λαογραφίας. Ἐγίνε καθηγητής στὸ ἀθηναϊκὸν Πανεπιστήμιο (ἀρχαιολογίας καὶ μυθολογίας). Καὶ ἔτοι μορφωμένος ὁ Ν. Πολίτης προχώρησε στὴ λαογραφικὴ τεῦ έργασία συγκρίνοντας τὴν ἀρχαία μὲ τὴ νέα ἐλληνικὴ ζωὴ. Τόσο ἥταν πηγαία καὶ βαθιά ἡ ἀγάπη τοῦ Πολίτη στὶς λαογραφικές μελέτες, ποὺ ἀπὸ 13 χρόνων ἔρευναν τὰ θέματα, ποὺ θὰ τὸν ἀπασχολήσουν σ’ δλη τοῦ τὴ ζωὴ. Ἀπὸ ἑωτερικὴ φλόγα, ἀπὸ λαχτάρα ψυχῆς συγκεντρώνει καθετὶ ποὺ ἔχει σχέση μὲ τὴ δημοτικὴ δημοσιεύση. Ἐκτὸς ἀπὸ τὶς πολλές μελέτες γύρω ἀπὸ τὰ ἀρχαιολογικά, λαογραφικά καὶ ἀλλὰ σχετικά θέματα παρουσίασε τά: παροιμίες καὶ παραδόσεις, ἐκλογὲς ἀπὸ τραγούδια τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ κλπ., ποὺ δργάνωσαν τὴν λαογραφία ὡς ἐπιστήμην. 'Ο Δροσίνης, 'Οκτώβρη τοῦ 1923, ἔγραψε γιὰ τὸν Ν. Πολίτη ἔνα σούνετο ἔμπνευσμένο: «... τι μὴ καὶ δόξα πῶς δι πρῶτος ἤσουν! Ἀκολουθῶντας ἀλλοὶ θὰ πατήσουν / δπου δὲ φτάσαμε μοζί σου ἐμεῖς». 'Η λαογραφία στὴν Ἑλλάδα μπαίνει μὲ τὸ Ν. Πολίτη. Αὐτὸς τῆς ἔδωσε τὰ πάντα: δύνομα «λαογραφία», δρισμό, διάγραμμα ἔρευνῶν καὶ κατάταξη, μιὰ μέθοδο...» (Σπ. Μελᾶς).

Παροιμίαι τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑ: Παροιμίαι (παρά+οιμος: δρόμος) εἶναι ἀποφθεγματικές καὶ σύντομες ἐκφράσεις ποὺ ἔχουν διατυπωθῆ ἀπὸ τὸ λαὸ καὶ ἔχουν σκοπὸ νὰ ἐκφράσουν πρακτικές ἀλήθειες χρήσιμες στὶς ἐνέργειες τοῦ ἀνθρώπου. 'Αποτελοῦν τὸ σύντομο, τὸ διλιγόλογο καταστάλαγμα τῆς λαϊκῆς σοφίας καὶ πείρας.

Οἱ παροιμίες διδάσκουν ἄμεσα (τὰ παθήματα γίνονται μαθήματα) ἡ ἔμμεσα καὶ ἀλληγορικά ἡ μεταφορικά (τὸ μῆλο πέφτει κάτω ἀπ’ τὴ μηλιά: — ὅπως στρώσης, θὰ κοιμηθῆ). Εἶναι λαϊκές ἐκφράσεις ἴδιατερα ἀστείες καὶ σκωπτικές, κι ἔχουν σκοπὸ μὲ δεξιότητα κι εύστροφία νὰ διδάξουν, νὰ νουθετήσουν ἡ νὰ τέρψουν καὶ νὰ διασκεδάσουν ἀπλὰ καὶ χωρὶς κακία τὸν ἀκροατή. Οἱ παροιμίες ἔρχονται ἀπὸ πολὺ μακριά: μέσα ἀπὸ τὰ βάθη τῶν αἰώνων. "Έχομε τὶς «παροιμίες τοῦ Σολομῶντος», τὶς ἀρχαῖες ἐλληνικές παροιμίες, ποὺ ἔνσωμάτωσαν μέσα στὰ ἔργα τους οἱ ἀρχαῖοι ποιητὲς (Θέογνις, Εὔριπίδης κ.ἄ.), διάφοροι λεξικογράφοι ἡ, τελευταῖα, διάφοροι συλλογεῖς παροιμιῶν μὲ κορυφαῖο τὸ Ν. Πολίτη, ποὺ ἀσχολήθηκε ἴδιατερα μὲ τὴ συλλογὴ καὶ τὴν κατάταξη τῶν νεωτέρων παροιμιῶν (βλ. καὶ εἰσαγωγὴ βιβλίου Νέων ἐλληνικῶν Ε' τάξ, στὸ σχετικὸ κεφάλαιο).

Οἱ παροιμίες λαμβάνονται:

1) ἀπὸ τὸν φυσικὸ κόσμο, τὴ ζωὴ τῶν ἀνθρώπων καὶ τῶν ζώων:

“Αφράγος κῆπος, ἔρμα τὰ λάχανα.

‘Αγάλια ἀγάλια γίνεται κι ἡ ἀγουρίδα μέλι.

‘Ο λύκος στὴν ἀναμπουμπούλα χαίρεται.

Πότε πρόκοφτ’ ἡ καπηλένη, τὸ Σαββάτο ποὺ σημαίνει.

2) ἀπὸ έθιμα καὶ συνήθειες τῆς ζωῆς:

Τὸ ἔριξε στὰ κουκιά (στὴ μαντική).

“Αν εἶσαι καὶ παπάς, μὲ τὴν ἀράδα σου θὰ πᾶς.

- 3) ἀπό παροιμιώδεις μύθους, ποὺ ἔγιναν συνοπτικά παροιμίες:

Σάν τὸ λύκο καὶ τὴν ἀλεποῦ μὲ τὸν καρπὸ καὶ τ' ἄχυρο.

Μπρός στὰ κάλλη τί εἰν' ὁ πόνος.

- 4) ἀπό τοὺς μύθους τῶν ζώων:

Κατὰ ποὺ πουλᾶς ἀγοράζεις (φιλοξενία ἀλεποῦς ἀπὸ τὸ λελέκι).

- 5) ἀπὸ πειράγματα τῶν χωριῶν:

‘Αγιοπετρίτικη ψευτιά, Καστρίτικη ψείρα κι ‘Αγιαννίτικη περηφάνια.

- 6) ἀπὸ διάφορα ἴστορικά γεγονότα τοπικοῦ ἢ γενικοῦ χαρακτήρα:

Τρωικὸς πόλεμος. Τοῦ Κουτρούλη ὁ γάμος. Σάν σ' ἀρέση μπαρμπα-λάμπρο ἔναντέρνα ἀπὸ τὴν “Ανδρο”.

- 7) ἀπὸ λόγια μεγάλων ἀνδρῶν: Πάταξον μέν, ἄκουσον δέ.

- 8) ἀπὸ ιερά βιβλία: Ἡ Αρον ἄρον.

- 9) ἀπὸ τραγούδια, ἀφοῦ ἀποκόπηκαν στίχοι:

Βοηθᾶ σε δ τόπος, Διγενή, καὶ βγαίνεις ἀντρειωμένος.

Οἱ παροιμίες χρωστοῦν τ' ὅνομά τους στὴ θέση πού ἔχαν γραφῆ: «Παροι-μίας βιωφελῆς λόγος παρὰ τὴν ὅδον λεγόμενος, οἷον παροδία. Οἴμος γάρ ἡ ὅδος» (Ἡσύχιος). «Οπου ἐσύχναζον δηλ. πιὸ πολλοὶ οἱ νέοι, σὲ δρόμους, ἀλση κ.ἄ. εἶχαν ἀναγράψει πολλές παροιμίες κι ἐδιδάσκονταν οἱ νέοι σὲ δρες ἐλεύ-θερες μὲ τὴ σοφία τῶν προγόνων ἢ τῶν πατέρων τους.

ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ: 1) “Ἄλλα τὰ μάτια τοῦ λαγοῦ κι ἄλλα τῆς κουκουθά-γιας: λέγεται δταν θέλωμε νὰ τονίσωμε τὴ σημαντικὴ κι ἔξοφθαλμη διαφορὰ ποὺ ὑπάρχει ἀνάμεσα σὲ δυὸ ἀνθρώπους, ζῶα ἢ πράγματα. Εἶναι γνωστὸ δτι ὁ λαγός φημίζεται γιὰ τὴ γρηγοράδα του κι ὅχι τὴν καλή του ὥρασῃ· στὴν ὥ-ρασῃ ἡ κουκουθάγια εἶναι ἀφταστη, δὲ μπορεῖ νὰ τὴν παραθῇ, παρὰ μόνο ὁ ρῆσσος.

2) Βουνὸ μὲ βουνὸ δὲ σμίγει: λέγεται γιὰ μιὰ ἀπροσδόκητη συνάντηση ποὺ γίνεται σ' ἀνύποπτο χῶρο καὶ χρόνῳ τὸ βουνὸ δηλ. μὲ τὸ βουνὸ δὲ σμίγει, μά ὁι ἀνθρώποι θά ’ρθη στιγμὴ ποὺ θὰ σμίξουν. Τὸ βουνὸ καὶ στὴν ἀρχαία, ἀλλὰ ἰδιαίτερα στὴ νεώτερη ζωὴ εἶναι πολὺ ἀγαπητό ἀπὸ τὸν “Ελληνα καὶ πολλές φορές τὸ βλέπομε νὰ περιφέρεται ἀνάμεσα στὶς δμιλίες μας, στὶς ἐπι-θυμίες μας, στὶς εὐχές μας, στὰ τραγούδια μας κλπ.

3) Γιὰ χάρη τοῦ βασιλικοῦ ποτίζεται κι ἡ γλάστρα: λέγεται γιὰ τὶς πε-ριπτώσεις ποὺ ἀνάξιος ἀνθρωπος, ζῶο ἢ πράγμα παίρνει φῶς ἀπ' τὴν ἀκτινο-βολία τοῦ ἀξιόλογου ἀνθρώπου κλπ., ποὺ τὸν περιθάλλει μὲ τὴν ἐμπιστοσύνη ἢ καλύτερα ποὺ ζῆ κάτω ἀπ' τὴ σκιά του. ‘Ο βασιλικός εἶναι ἐκεῖνο τὸ ἀρω-ματικὸ φυτὸ τῆς γλάστρας ποὺ ἔχει στενὸ δεθῆ μὲ τὸν ἀνθρωπο καὶ τὴ θρη-σκεία μας· γ' αὐτὸ δ λαδὸς μὲς σὲ τόσα ἀλλα, ίσως πιότερο δμορφα, λουλού-δια, προτίμηση νὰ χρησιμοποιήσῃ στὴν παροιμία του τὸ βασιλικό.

4) Δυὸ γελοῦν, κάτι ξέρουν· ἔνας γελᾶ τρελὸς εἶναι: λέγεται ἀπὸ τὸ λαδ γιὰ τὸν ἀνθρωπο ποὺ χωρὶς λόγο, ἀπὸ μόνος του δηλ. χωρὶς κάν νὰ τὸν προ-καλέσῃ ἢ νὰ τὸν προκαλέσῃ τὸ γέλιο κάποιος, γελᾶ. Τοῦτο τὸ γέλιο τὸ μο-ναχικό, τὸ «κατὰ μόνας» δ λαδὸς τὸ βλέπει πολὺ παράλογο, —καὶ μὴ δὲν εί-ναι;— καὶ προσπαθεῖ νὰ ξεχωρίσῃ μὲς στοὺς ἀλλούς τὸν τρελὸ μόνο καὶ μόνο ἀπ' τὸ πῶς, ποῦ ἢ πότε γελάει. Πολλές παροιμίες σχετικές μὲ τοὺς τρελούς ἔχει δ λαδὸς μας, καθὼς καὶ παροιμιακές ἐκφράσεις όπως τό: καθάλησε τὸ κα-λάμι, ψήλωσε δ νοῦς του κ.ἄ.

5) Δυὸ κεφάλια σ' ἔνα φέσι δὲ χωρᾶνε: λέγεται γιὰ τὶς περιπτώσεις ποὺ θέλουν δυὸ νὰ διατάξουν, νὰ κάνουν κουμάντο, νὰ εἶναι ἀφεντικά κλπ. Ἀπὸ

πανιά μᾶς ἔρχεται τὸ νόημα αὐτῆς τῆς παροιμίας («... οὐκ ἀγαθὴ πολυκοιρανία» εἰς κοίρανος ἔστω, εἰς βασιλεὺς (κυθερήνης) ('Ιλ. Β., 204). Πολλές φορὲς ἔχομε πληρώσεις αὐτὴ τὴν πολυαρχίαν...

6) 'Εγώ τὸ λέω τοῦ σκύλου μου κι δ σκύλος τῆς ούρας του: λέγεται γιὰ τὶς περιπτώσεις ποὺ μετατοπίζεται ἡ εύθυνη ἀπ' ἐμᾶς ποὺ εἴμαστε οἱ ὑπεύθυνοι, οἱ ίκανοί κι ἐπιφορτισμένοι σὲ ἀνθρώπους ἀνεύθυνους, ἀνικάνους καὶ χωρὶς καμιά ὑπεύθυνότητα κι ίκανότητα. 'Ο σκύλος γιὰ τὸ λαὸς εἶναι δ ἐπιπόλαιος, δ ἀνεύθυνος κι δ ἀδιάφορος γιὰ καθετί.

7) "Εχει δ τοῖχος αὐτιά, κι οἱ λόγγοι μάτια: λέγεται γιὰ τὶς περιπτώσεις ποὺ ἀκούστηκαν πληροφορίες μυστικές κι ἀπόρρητες τῇ στιγμῇ ἢ ἀπὸ ἀνθρώπους ποὺ ποτὲ δὲν περψέναμε. Κυριολεκτεῖ σὲ περιπτώσεις ἀνωμάλων ἐσωτερικῶν πολιτικῶν καταστάσεων (τουρκοκρατία, ἔμφυλιες διαμάχες ἢ σήμερα στά... σύρματα τοῦ τηλεφώνου κλπ. Μᾶς συμβουλεύει νὰ προσέχωμε δταν ἀνοίξωμε τὸ στόμα μας νὰ ποῦμε κάποιο μυστικό, γιατὶ γύρω μας δὲ γνωρίζωμε δὲν ὑπάρχουν φίδια, δχεντρες κ.ἄ. ποὺ θὰ τὸ πάρουν καὶ θὰ τὸ κάνουν τραγούδι (βλ. σχετ. δ κόσμος τὸ 'χει τούμπανο κι ἐμεῖς κρυφὸ καμάρι. Κλειδώνω κι ἀμπαρώνω κι δ κλέφτης εἶναι μέσα κλπ. κλπ.).

8) Καινούργιο κοσκινάκι μου καὶ ποῦ νὰ σὲ κρεμάσω: λέγεται γιὰ τὶς περιπτώσεις ποὺ ἔξαιρετικά φροντίζομε γιὰ κάποιο νέο μας ἀπόκτημα, ἐνῶ ἀντίθετα παραμελοῦμε καθετὶ τὸ παλιό (συγγενεῖς, φίλους, ἀντικείμενα κλπ.). 'Η συνήθεια αὐτὴ πολλές φορὲς ἔγκυμονει κινδύνους, γιατὶ τὸ καινούριο μᾶς εἶναι ἄγνωστο καὶ θὰ 'πρεπε νὰ μὴ τοῦ 'χωμε τόση μεγάλη προσήλωση πρὶν τὸ καλογονωρίσωμε.

9) Μαθημένα εἰν' τὰ βουνά νὰ βρέχῃ νὰ χιονίζῃ: λέγεται γιὰ τὶς περιπτώσεις ποὺ παρουσιάζονται δυσκολίες σ' ἔμπειρους ἀνθρώπους' αὐτοὶ 'ναι μαθημένοι καὶ μποροῦν νὰ τὰ βγάλουν πέρα' ἀλιμόνο στοὺς ἀμάθητους...

10) Ξίδι χάρισμα, γλυκὸ σὰ μέλι: λέγεται γιὰ τὶς περιπτώσεις ποὺ δίνεται κάτι δωρέαν, χωρὶς πληρωμή δ, τι κι δὲν εἶναι τότε, δσο καὶ ταπεινὸ ἢ φτηνὸ κι δὲν εἶναι, φαίνεται σπουδαῖο καὶ πολύτιμο. Τὸ ξίδι εἶναι γεγονός δτι δὲ συμπαθεῖται ἀπὸ τὸ ἀνθρωπό, ἀλλ' δὲν τὸ πάρῃ χάρισμα, τοῦ φαίνεται γιὰ σπουδαῖο «κελεπούρι». «Τζάμπα κρασὶ κι δὲς εἶναι ξίδι» λέει μὲ σλλη παροιμία δ λαός. 'Η παροιμία αὐτὴ δὲν ήταν γέννημα θρέμμα ἐλληνική' ἔχει τὶς ρίζες της στὴν ἀνατολή, ποὺ τὸ «μπαξίσι» δίνει καὶ παίρνει...

11) "Οσα ξέρει δ νοικοκύρης, δὲν τὰ ξέρει δ κόσμος δλος: λέγεται γιὰ τὶς περιπτώσεις ποὺ ἀνακατεύονται ἀνθρώποι σὲ ὑποθέσεις ποὺ δὲν ἔχουν ίδεα στὶς περιπτώσεις αὐτὲς δὲν βγαίνει ἀποτέλεσμα εὔνοϊκὸ καὶ ωφέλιμο δ κατάλληλος ἀνθρωπός πρέπει νὰ πάη (νὰ βρίσκεται) στὴν κατάλληλη θέση...

12) Στραθός βελόνα γύρευε μέσα σὲ ὀχυρώνα, / κι ἔνας κουφός τοῦ ἔλεγε: / τὴν ἄκουσα ποὺ ἔβρόντα: 'Εδῶ δ λαὸς ἔλαθε δυὸ συμπαθεῖς χαρακτῆρες τῆς ζωῆς, γιὰ νὰ ἐκφράσῃ παραστατικὰ τῇ ματαιότητα καὶ τὸ χάσμο τοῦ χρόνου ποὺ θὰ ἔχουν οἱ ἀμαθεῖς κι οἱ ἀνίκανοι, ποὺ ἀσχολοῦνται καὶ λεπτολογοῦν ἄδικα τὰ προβλήματά τους: γι' αὐτοὺς εἶναι κάτι τὸ ἀκατόρθωτο νὰ ἐπιτύχουν σ' αὐτὸ τους τὸ πρόβλημα. Τὴ βελόνα, τὸν τυφλὸ καὶ τὸ στραθό ἔχει πολλές φορὲς πάρει δ λαός μεταφορικά, γιὰ νὰ κάνῃ παροιμίες ἢ παροιμιακές ἐκφράσεις: κάθομαι στὴ βελόνα καὶ στ' ἀγκάθια. 'Η βελόνα κι δ κλωστὴ κάνουν ράφταινα σωστή. Γυρεύει μὲ τὴ βελόνη ν' ἀνοίξῃ πηγάδι! — Στραθά, κουτσά κι δάνταποδα. — Πήρε δ στραθός κατήφορο. — Στοῦ κουφοῦ τὴν πόρτα, δος θέλεις βρόντα. — Τῆς κουφῆς τὸ παιδὶ ποτὲ δὲν κλαίει κ.ἄ.

13) "Οποιος βιάζεται, σκοντάφτει: λέγεται γιὰ τὶς περιπτώσεις ποὺ βιαστικά (κι ἐπιπόλαια) κάνοντας μιὰ δουλειὰ δὲν πετυχαίνει. Παρόμοιες παροι-

μίες: δσο βιάζεται ή γριά, τόσο κόθεται ή κλωστή. — ή σκύλα όπ' τή βιασύνη της κάνει στραβά τά κουτάβια της. κ.ἄ.

14) "Οποιος δέ βλέπει πού πατεῖ, στή λάσπη θὲ νὰ πέσῃ: λέγεται γιὰ τὶς περιπτώσεις ποὺ ἀπὸ ἔλλειψη προνοητικότητας, πειθαρχίας, ἐγκράτειας ή ἀνικανότητας κάποιος πέφτει πολὺ χαμηλά, στή «λάσπη», δηλ. στὴν ἀποτυχία ή σὲ κατώτερη κοινωνική θέση ὅπ' ὅποια τοῦ ἀπετεί.

15) Χωρὶς κουπιά καὶ ἄρμενα «Αγιε Νικόλα, βόλθα με»: λέγεται γιὰ τὶς περιπτώσεις ποὺ δὲ διαθέτει κάποιος, ἔστω καὶ τὸ παραμικρό, προσὸν καὶ ὅμως ἔχει ἀπάίτηση, μὲν παρακάλια καὶ ταπεινώσεις, νὰ πετύχῃ κάτι μεγάλο γι' αὐτὸν ἀντίθετα πρέπει νὰ προσπαθήσωμε κι ἐμεῖς, ἀνάλογα μὲ τὴ δύναμι μας κι ὅχι νὰ τὰ περιμένωμε δλα ἀπὸ τὸ Θεό κι ἀπὸ τοὺς ἄλλους. Καὶ οἱ ἀρχαῖοι εἶχαν παρόμοια παροιμία: σὺν Ἀθηνᾶ καὶ χεῖρα κίνει. — Μὲ τὶς δυνάμεις μας θὰ νιώσωμε τὴ χαρὰ τῆς δημιουργικῆς ἐργασίας, ἀλλιώς δὲ θὰ μᾶς ἀξίζῃ τὸ στέφανο ποὺ δούλεψαν ἄλλοι, γιὰ νὰ μᾶς τὸ δώσουν.

16) 'Η τριανταφυλλιά κάνει καὶ τριαντάφυλλα κι ἀγκάθια: γιὰ νὰ χαροῦμε δηλ. τὸ ὡραῖο, πρέπει πρωτύτερα νὰ γευθοῦμε τὸν πόνο τῆς προσπάθειας καὶ τοῦ ἴδρωτα ή καὶ τῆς ἀποτυχίας ἐνδεχομένως, γιατὶ ή ζωὴ δὲν εἶναι στρωμένη μὲ ρόδα, ἀλλ' ἔχει καὶ τ' ἀγκάθια τῆς...

17) Κάλλια ἐργάτου κέρδος παρὰ ἀκριβοῦ βιός: λέγεται γιὰ τὶς περιπτώσεις μεγάλης τσιγκούνιᾶς (ἀκριβός: τσιγκούνης) πιὸ καλά δηλ. περνᾶ μιὰ οἰκογένεια κάποιου δουλευτῆ, παρὰ κάποιου φιλάργυρου.

18) 'Αλάτι πάει στὴν ἀλυκή καὶ φρύγανα στὸ λόγγο: λέγεται στὶς περιπτώσεις ποὺ προσφέρει κάποιος κάτι πολὺ κοινὸ κι ἀνεπιθύμητο, χωρὶς νὰ ἔξυπηρετῇ καμιὰ σκοπιμότητα' (παρβλ. κομίζει γλαῦκας εἰς Ἀθήνας).

19) "Οποιος δὲν κάνει ἀπὸ λόγου του καὶ πετυχαίνει ἀπὸ ἄλλο, κακὸ ψυχρὸ 'ναι τὸ καλὸ κι ἀς εἶναι καὶ μεγάλο: λέγεται γιὰ τὶς περιπτώσεις ποὺ πετυχαίνει κάποιος στὴ ζωὴ του μὲ τὴ βοήθεια κάποιου ἄλλου, ἐνῶ αὐτὸς δὲν κατέβαλε, ή δὲν ἤταν ἱκανὸς νὰ καταθάλῃ, καμιὰ προσπάθεια. 'Η παρ' ἀξίαν δηλ. προκοπή γιὰ τὸ λαὸ δὲν εἶναι προκοπή.

20) "Ἄξιος στὸ φαγὶ κι ἀγλήγορος (ταχὺς) στὸν ὑπνο: λέγεται εἰρωνικὰ γιὰ τοὺς ἀνθρώπους ποὺ ἔχουν συνηθίσει στὸ φαῖ καὶ στὸν ὑπνο' δὲ δείχνουν καμιὰ προσπάθεια νὰ δικαιολογήσουν τὴν παρουσία τους πάνω στὴ γῆ, ἀλλὰ θρέφονται ἀπὸ τοὺς ἄλλους' ἔχουν δμως καὶ κάποια... προτερήματα: στὸ φαῖ καὶ στὸν ὑπνο!

21) Τὸ νερὸ τοῦ Ἀπριλιοῦ εἶναι πλούτος τοῦ κόσμου: δ λαὸς ποὺ μὲ ἀγωνία παρακολουθεῖ τὴν πρόοδο τῆς ἀγροτικῆς παραγωγῆς, βλέπει μὲ χαρὰ τὴ βροχὴ τοῦ Ἀπριλιοῦ, ποὺ θὰ βοηθήσῃ νὰ ἀναπτυχθοῦν τὰ κηπουρικὰ καὶ τὰ σιτάρια. (παρβλ.: "Αν ρίξῃ δ Μάρτης δυδ νερὰ κι δ Ἀπρίλης ἄλλο ξνα, χαρά 'ς τονε τὸν γεωργὸ πόχει πολλὰ σπαρμένα ή τὸ ἀντίθετο: στὸν καταραμένο τόπο τὸ Μάρτη τὸν μῆνα βρέχει").

22) Τὴ Γέννηση τὴν ἄθρεχη, τὰ φῶτα χιονισμένα καὶ τὴ Λαμπρὴ βρεχούμενη, τὰ πάντα εύτυχισμένα: καὶ σ' αὐτὴ τὴν παροιμία δ λαὸς μᾶς δίνει ἔνα πρόγραμμα... ὕδρεύσεως τῶν χωραφιῶν του.

23) Κάλλιο γνώση παρὰ γρόσι: μὲ τὴν παροιμία αὐτὴ δ λαὸς τονίζει τὴν ιδιαίτερη ἀξία ποὺ δίνει στὴ γνώσῃ ή φρόνηση κι ή γνώση δηλ. ἔχουν μεγαλύτερη ἀξία ἀπὸ τὰ χρήματα (πρβλ. κάλλιο ἀδεια τσέπη παρὰ ἀδειανὸ κεφάλι. — Νά 'χε ή κουρούνα γνώση, νὰ μᾶς δάνειζε καμπόση. — Τωρινή μου γνώση νὰ σ' είχα πάντα. — καὶ τὸ ἀντίθ. ἔχει γρόσα, ἔχεις γλώσσα (αὐτοπειοθηση)).

II. ΠΟΙΗΤΙΚΟΣ ΛΟΓΟΣ

A' ΕΝΤΕΧΝΟΣ

Εις τὴν Μετάστασιν τῆς Πανάγιου

Φραγκ. Κολομπῆ

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑ: «Καὶ γενομένης βροντῆς μεγάλης, παρεγένοντο οἱ Ἀπόστολοι πάντες (ἐκ περάτων τῆς γῆς συναθροισθέντες Γεθσημανῆ τὸ χωρίον...) ἐκ τῶν περάτων τῆς γῆς διὰ νεφελῶν πρὸς τὸ κηδεῦσαι τὸ ὄχραντον αὐτῆς σῶμα. Καὶ σχηματισθεῖσα ἐπὶ τῆς κλίνης, παρέθετο τὴν ἀγίαν αὐτῆς ψυχὴν εἰς χεῖρα τοῦ Υἱοῦ καὶ Θεοῦ αὐτῆς». Δέν ύπάρχει παλιὰ ἐκκλησιά καὶ μοναστήρι πού νὰ μὴν ἔχῃ πάνω ἀπὸ τὴν πύλη τῆς εἰσόδου, σὲ μεγάλο σχῆμα, τὴν Κοίμηση τῆς Παναγίας. Καὶ λέμε Κοίμηση στὴ θρησκευτικὴ γλώσσα, γιατὶ «τὸ θάνατο τῶν ἀγίων δὲν τὸν λένε τελευτῆ, ἀλλὰ τὸν λένε Κοίμηση, γιὰ τὴ μακαριότητα ποὺ ἔχει αὐτὴ ἡ λέξη καὶ γιὰ νὰ δείξουνε πῶς δὲν πεθάνανε, ἀλλὰ πῶς κοιμοῦνται γλυκά, κατὰ τὰ λόγια ποὺ εἶπε ὁ Χριστὸς στοὺς μαθητάδες του γιὰ τὸ Λάζαρο: «Λάζαρος ὁ φίλος ἡμῶν κεκοιμήται» ('Ιω. ια' 11) καὶ στοὺς συγγενεῖς τῆς κόρης τοῦ ἀρχισυναγώγου, ποὺ κλαίγανε καὶ δυρδόντανε: «τί θορυβεῖσθε καὶ κλαίετε; τὸ παιδίον οὐ ἀπέθανε, ἀλλὰ καθεύδει» (Μάρκ. ε' 29). Ύστερότερα οἱ χριστιανοὶ λέγανε καὶ γιὰ τοὺς πεθαμένους ἀνθρώπους πῶς κοιμηθήκανε: «Ἐκοιμήθη ὁ δοῦλος τοῦ Θεοῦ τάδε...» (Φ. Κόντογλου).

ΝΟΗΜΑ: Ἡ θεία Μητέρα τοῦ Θεοῦ, πού ἔχει δλα τὰ κάλλη, σὰν πάνω σὲ ἄρμα ἀπὸ χρυσωμένα φτερά, τὰ φτερά τῶν ἀγγέλων, πετοῦσε. Ἡ γῆ βλέποντας αὐτὴ τῇ σκηνῇ μὲ πίκρα στὰ μάτια καὶ μὲ στεναγμούς πολλούς εἶπε στὴν Παναγίᾳ δtti εἰναι δύσκολο σ' αὐτὴ νὰ ζήσῃ, μόνη κι ἔρμη, τώρα ποὺ ἡ Παναγία τὴν ἀφήνει μοναχὴ... Νόμος πολεμικὸς ἀπὸ παλιὰ ισχύει στὴ ζωή: νὰ σέρνη πίσω του δ νικητής τοὺς νικημένους, δταν κάνη τὸν θρίαμβο του. Καὶ μὲ τὰ παιδιά τῆς γῆς τὸ ἵδιο συμβαίνει καὶ τώρα: ἔπεισε κλῆρος καὶ τοὺς πῆρε μαζί της ἡ Παναγία δεμένους γλυκά!...

ΕΝΟΤΗΤΕΣ: Τὸ ποίημα τοῦτο ἀποτελεῖ μιὰ ἐνότητα μὲ ἐπιγραφὴ «ἡ Κοίμηση τῆς Παναγίας».

ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ: Γλωσσικῶν ἔρμηνεία: Καὶ μὲ = καὶ μένα (τὴ γῆ δηλ.). Υποκειμένους (τοὺς υἱούς μου) = ὑποτεταγμένους, σκλάβους! Τυχαίνει = ἀρμόζει, πρέπει / μᾶς ἔτυχε, μᾶς ἔπεισε κλῆρος. Ἐπέτα = φτερούγιζε, ἀνερχόταν ἦ ψυχὴ της στὸ ὄψη. Θεία = θεῖκη.

Πραγματικῶν ἔρμηνεία: Μετάστασις, ἡ (μετά+ἰστημι): μετάβαση' ἡ Παναγία «ἔκοιμηθη» ἢ «ἄλλαξε» θέση ἀπὸ τὴ γῆ στὸν οὐρανό, δὲν πέθανε! Πάναγνος, ἡ: ἀμόλυντη' εἰναι ξνα ἀπὸ τὰ πολλὰ ἐπίθετα πού 'χουν ἀποδώσει στὴν

Παναγία οί πιστοί: πρΘλ.: 'Ασπροφορούσα, Βασίλισσα τῶν οὐρανῶν, ἡ Γλυκεῖα, "Ανθος τὸ Ἀμάραντον, ἡ Γιάτρισσα, ἡ Γαλήνη, ἡ Βεθαία Ἐλπίς, ἡ Γλυκοφιλοῦσα, Διακονοῦσα, Γοργοεπήκοος, Πλατυτέρα, Ἐγγυήτρια, Ἡλιόκαλη, Δεομένη, Δακρυρροοῦσα, Χρυσοπηγὴ κλπ., κλπ. «Ἔτον δλα τά κάλλη μαζωμένα...»: «...Σ' δλα στάθηκε τύπος καὶ ὑπογραμμός για τίς καλές γυναίκες, στή φρονιμάδα, στήν ταπείνωση, στήν ὑπομονή, στήν ἀγιοσύνη, στήν ἀφοσίωση καὶ στή νοικουρωσύνη... Τήν Παναγία εἶχανε πάντα γιὰ παράδειγμα οἱ γυναίκες τῆς Ἑλλάδας...» (Φώτης Κόντογλου). Στ. 9-11: ἐννοεῖ τὸ νόμο καὶ τίς συνήθεις τῶν ρωμαϊκῶν θριάμβων.

Καλολογικά στοιχεῖα: Επίθετα: λαμπρόν, θεία, πολεμικός, θριαμβικήν, Σύνθετα: ὑποκειμένους. Προσωποποίηση: στίχ. 5-8. Μεταφορές: χρυσωμένα, νά σέρνη. Ερωτήσεις: στ. 7, 8. Επιφώνηση: στ. 14. Παρομοίωση: σάν εἰς δρμα. Εικόνες: τά φτερά τὰ χρυσωμένα τῶν ἀγγέλων — δλα τὰ κάλλη μαζωμένα — σέρνη πίσω του δ νικητής τούς νικημένους — μᾶς σύρης αὐτοῦ γλυκά δεμένους.

ΝΟΗΜΑΤΑ: 1) Η Παναγία συγκεντρώνει δλα τά εῖδη τῆς ἀρετῆς. 2) Η παρουσία τῆς Παναγίας στή γῆ γεμίζει μὲν γλυκιὰ ἐλπίδα τοῦ χριστιανούς. 3) Ο νικητής πάντα σέρνει κοντά του τούς νικημένους. 4) Η γῆ αἰσθάνθηκε μεγάλη ἔγκωτάλεψη πού ἔφυγε ή Παναγία ζωντανή γιὰ τούς οὐρανούς.

ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΙΔΕΑ: Η παρουσία τῆς Παναγίας στή γῆ μᾶς γεμίζει μὲν γλυκιὰ ἐλπίδα καὶ δύναμη. — Άληθεια, πόσες καὶ πόσες φορές δὲν φελλίσαμε τ' ὅνομα τῆς Παναγίας, καθὼς βρεθήκαμε μπρὸς στὶς καθημερινές, καὶ πολλὲς φορές, ἀνυπέρβλητες δυσκολίες μας! Πόσες φορές δὲν τὴν καλέσαμε νά μεσιτεύση στὸ Χριστό, γιὰ νά μᾶς βοηθήση νά βγοῦμε ἀπὸ τὰ βρόχια τῆς ἀμφιθολίας, τῆς ἀβεβαιότητας καὶ τῆς ήττας!

ΥΦΟΣ: Τὸ ὄφος τοῦ ποιήματος τούτου είναι ἀπλό, καὶ δείχνει, μὲ τὴν ἀπλότητά του τὴ μεγάλη δύναμη πού 'χει ή Παναγία γιὰ τὸν ἀδύναμο ἀνθρώπῳ καὶ πόση ἀνασφάλεια πράγματι νιώθει, σὰ δὲν αἰσθάνεται τὴ θεῖκὴ παρουσία τῆς Παναγίας γύρω ἢ μέσα του... Μὲ τὰ ἀπλὰ λόγια του, δ ποιητής προσπαθεῖ νά μᾶς ἐκφράσῃ τὸν ἀμέτρητο φόβο καὶ πόνο του, δταν αἰσθάνεται ὅτι ή θεῖκὴ παρουσία λείπει ἀπὸ κοντά του! Τόσο αἰσθάνεται ἔρημη τὴ γῆ χωρὶς τὴν Παναγία, ποὺ παίρνει δύναμη, δταν νιώθη τὸν ἔαυτό του νά ἀκολουθῇ τὴν Παναγία στοὺς οὐρανούς, καθὼς ἐκείνη ἀνεβαίνει!... Μὲ κάθε ἐπισημότητα τὴν ἀναγνωρίζει νικήτρια τὴν Παναγία ή γῆ (δ ποιητής δηλ.) καὶ τὰ παιδιά τῆς (τ' ἀδέλφια του δ ποιητής) τὰ θέλει σκλασθωμένα ἀπὸ ἔνα νικητὴ τόσο ὠραῖο, τόσο Πάναγνο, τόσο δυνατό...

ΓΛΩΣΣΑ: Η γλώσσα τοῦ ποιήματος είναι δημοτική μὲ λίγα λόγια στοιχεῖα (βλέπουσα, ἔρημια, ὑποκειμένους).

ΜΕΤΡΟ: Ο 11σύλλαλθος ἵσμος είναι σὰ μέτρο τοῦ ποιήματος τούτου. Η δμοιοκαταληξία στὶς δύο πρῶτες στροφές είναι σταυρωτή, καὶ στὶς δύο τελευταῖες στροφές δμοιοκαταληκτοῦν οι: 9-11-13 καὶ 10-12-14 (τὸ λαμβάνη θὰ περίμενε κανεὶς νά ήταν λαβαίνη). Απαραίτητες είναι καὶ συνηχήσεις: στ. 2 ἐπέτ(α ή) θεία, στ. 5 βλέπουσ(α ή) Γῆ, στ. 10 πίσω (του δ), στ. 12 τούς (υιούς) μ(ου ύ)ποκειμένους.

ΕΙΔΟΣ: Τὸ ποίημα τοῦτο ἀνήκει στὴ θρησκευτικὴ λυρικὴ ποίηση' δ ποι-

ητής σὲ στιγμές ψυχικής κάμψεως ἔνιωσε τὸν ἑαυτό του Ἐρημο καὶ αἰσθάνθη-
κε τὴν ἀνάγκη νὰ ἐπικοινωνήσῃ μὲ τὴν Πλαναγία «τὸ γλυκό στήριγμα τοῦ ἀν-
θρώπου». Τὸ ποίημα ἔχει τὴ μορφὴ σονέτου.

ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΑ: Κολομπῆς Φραγκίσκος. Γεννήθηκε τὸ 1688 στὴν Κέρκυρα καὶ πέθανε
στὴ Χιμάρα διγνωστὸ πότε. *«Ηταν Ἔλληνας καθολικός κληρικός καὶ ποιητής. Ἐγράψε*
πολλὰ θρησκευτικά ποιήματα.

Ο Θούριος

Ποίημα Ρήγα Φεραίου

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑ: Ο θούριος (καὶ τὸ θούριον) εἶναι πανάρχαιο ποιητικό εἴ-
δος, ποὺ ἀνήκει στοὺς «ὕμνους». Ο δρος παράγεται ἀπὸ τὸ ρ. θρώσκω = ἀνα-
πηδῶ, δρμῶ. Εἶναι λοιπὸν δρμητικό, πολεμικό, πατριωτικό ἄσμα, ποὺ ἀπευ-
θύνεται στοὺς πολλούς; στὴν δμάδα, καὶ σκοπὸ ἔχουν (αὐτὰ τὰ ἐμβαστήρια, «τὰ
μάρρα», νὰ παρορμήσουν καὶ ἐνθουσιάσουν τὰ πλήθη νὰ τὰ διδάξουν, νὰ τὰ
ξεσηκώσουν. «Ἡδη στὸν 7ο π.χ. αἰώνα πιὸ γνωστοὶ θουριογράφοι εἶναι δ Καλ-
λῖνος δ Ἐφέσιος καὶ δ Τυρταῖος. «Ἄς θυμηθοῦμε τὸ τόσο γνωστὸ τοῦ δεύτε-
ρου» «τὶ τιμῇ στὸ παληκάρι, δταν πρῶτο στὴ φωτιά / σκοτωθῆ γιὰ τὴν πατρίδα
μὲ τὴ σπάθα στὴ δεξιὰ» (μτφρ. Σπ. Τρικούπη). Στὰ νεώτερα γράμματα σημει-
ώνομε τοὺς Μαρτελάο, Κανέλλο, Ἀλέξ. Ραγκαβῆ. Μὰ ἔνας εἶναι ποὺ ἀφησε
στὸν ἐλληνισμὸ μεγαλύτερη ἀπήχηση (σὲ πλάτος σ' δλη τὴ βαλκανικὴ καὶ
σὲ βάθος στὶς ψυχὲς τῶν σκλάδων κατάθαθα), δ Ρήγας δ Φεραίος μὲ τὸ «θού-
ριό» του ποὺ ἀκολουθεῖ.

ΝΟΗΜΑΤΑ: Ο ποιῆτής στὸ α' μέρος ἀποτείνεται στ' ἀδάμαστα παλικά-
ρια, στοὺς κλέφτες καὶ στοὺς ἀρματολούς, ποὺ φεύγοντας τὴν τυραννία ζοῦν
σὰν ἀγρίμια στὰ βουνά καὶ τὶς σπηλιές, μονάχοι, μακριὰ ἀπ' τὸν κόσμο καὶ
τοὺς δίκιους τους. «Ως πότε δμως αὐτὴ ἡ «ζωή»;. Μπρυστὰ σ' αὐτὰ τὰ δεινὰ
δὲν εἶναι προτιμότερη μιᾶς ὥρας λευτεριά; Μὰ λέγεται ζωὴ αὐτῇ, δταν διαρ-
κῶς κινδυνεύεις νὰ βασανιστῆς ἀπάνθρωπα καὶ νὰ ψυθῆς ζωντανὸς καὶ σου-
θλισμένος;;; Στὸ β' μέρος στρέφεται σ' ἔκεινους τοὺς «Ἐλληνες (ἐπίσημους καὶ
ἄσημους), ἀλλὰ καὶ στοὺς ἴδιους τοὺς Τούρκους, ποὺ νόμισαν πὼς θὰ ἔξασφα-
λίσουν μιὰ ὑποφερτὴ ζωή, διντας «νομοταγέες» στὸν τύραννο. Πόσο δμως γε-
λάστηκαν, ἀφοῦ ήσαν καὶ εἶναι τὴν κάθε στιγμὴ κάτω ἀπ' τ' ἀδικο σπαθὶ του! Στὸ γ' μέρος, τὸ καὶ σπουδαιότερο καὶ ἐντυπωσιακότερο, τοὺς καλεῖ δλους
αὐτοὺς μὲ τὴ σπαραχτικὴ φωνὴ τῆς πατρίδας νὰ ἔξεγερθοῦν καὶ ν' ἀποτινά-
ξουν τὴ σκλασιὰ καὶ νὰ ζήσουν σ' ἔνα πολίτευμα δπου θὰ βασιλεύῃ δ νόμος
καὶ τὸ δίκιο. Στὸ δ' μέρος εἶναι δ δρκος, ποὺ πρέπει νὰ δώσῃ κάθε ἀληθινὸς
πατριωτῆς· δτι δὲ θὰ γίνη δργανο δουλικὸ τῶν τυράννων, δὲ θὰ δελεαστῇ ἀπὸ
δάμοιβές καὶ φιλοδοξίες. Σκοπὸς τῆς ζωῆς του δ ἀφανισμὸς τῶν τυράννων κι
ἀμειλίκτη νὰ εἶναι ἡ τιμωρία τους ἀν ἀποδεχτοῦν ψεύδορκοι καὶ ἐπίορκοι.

ΕΝΟΤΗΤΕΣ ΚΑΙ ΕΠΙΓΡΑΦΗ ΑΥΤΩΝ: Διακρίνομε 5 ἐνότητες: α) «Ως
πότε... καὶ φυλακὴ» (1—8): Διεκτραγωδοῦνται οἱ συμφορές τῆς σκλασιᾶς καὶ
τονίζεται τὸ μοναδικὸ ἀγαθὸ τῆς λευτεριᾶς. β) «Τὶ σ' ὠφελεῖ... ἀφορμὴ» (9—20):
«Ἀπαριθμηση θυμάτων τῆς στυγνῆς δουλείας (ἐπισήμων καὶ ἀσήμων). γ) «Ἐ-
λάτε... στὸν Θεόν» (21—32): Καλεῖ νὰ δρκιστοῦν καὶ ν' ἀγωνιστοῦν γιὰ τὴν
ἀπόκτηση ἀρχηγοῦ καὶ εὐνομίας καὶ ὑπακοῆς. δ) «Ὥ βασιλεῦ... καπνός» (32—
42): «Ο δρκος γιὰ σκληρὴ ἀντίσταση στοὺς τυράννους καὶ πίστη στὴν πα-

'Αναλύσεις Ε'

τρίδα. ε) «Σ' άνατολή... καρδιά (43—44), οί δυό άκροτελεύτιοι στίχοι: Κάλεσμα τῶν ἀπανταχοῦ Ἑλλήνων γιὰ καθολικὴ ἔξεγερση.

ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ: Θά τὸ ἐπεξεργαστοῦμε ἀχώριστα καὶ ἐνιαῖα.

Γλωσσοικῶν καὶ πραγματικῶν ἔρμπνεια: στενά = στὸ ἄγχος τῆς σκλαβιᾶς. ταξίματα = ὑποσχέσεις, δολώματα. Βεζίρης (καὶ βεζύρης): Τὸ μεγαλύτερο πολιτικὸ ἀξίωμα τῆς σουλτανικῆς Τουρκίας, ποὺ ἀντιστοιχεῖ στὸν ὑπουργὸ (μέγας βεζύρης = πρωθυπουργός). 'Ἐδῶ δῆμως ἐννοεῖ καὶ τοὺς ἡγεμόνες "Ἑλληνες στὶς παραδούναθιες ἡγεμονίες (τουρκ. VEZIR). δραγουμάνος: μεγάλος διερμηνέας, ἀξίωμα ποὺ ἀπὸ τὸ 1661 τὸ ἀναθέτουν στοὺς "Ἑλληνες Φαναρῶτες (γλωσσομαθεῖς καὶ διπλωμάτες) καὶ Ιταλικ. DRAGOMANNO 〈ἀραβ. TARGOMAN. ἀφέντης: τουρκ. δρος καὶ ἀφέντης 〈EFEND' κατ' ἄλλους δῆμως παραφθορὰ τουρκ. ἀπὸ τὸ ἀρχ. Ἐλλην. αὐτόντης (= δὲ ἰδιοχείρως φονεύων, δὲ αὐτοκτονῶν (αὐτὸς +θεῖνω = φονεύω), δὲ ἀπόλυτος κύριος, δὲ δεσπότης. 'Ἀπ' αὐτὸ τὸ ἀρχ. καὶ τὸ βυζαντ. αὐθέντης. ἀγάς: Τούρκος πολιτικός, ἀλλὰ καὶ στρατιωτικὸς ἀξιωματοῦχος (τουρκ. AGA). Σοῦτσος - Μουρούζης, Πετράκης, Σκαναθής, Γίκιας, Μαυρογένης: "Ἑλληνες ἡγεμόνες ἡ δραγουμάνοι, στὴν ὑπηρεσίᾳ τῶν Τούρκων, ποὺ κατὰ καιρούς βρῆκαν δλέθριο τέλος. (Μὲ τὴν εὔκαιρία, θὰ ἥταν ἐνδιαφέρον νὰ ἐρευνήσωμε πῶς καταστράφηκε δὲ καθένας τους).

Καλολογικὰ στοιχεῖα: 'Ο θούριος, δῆπας ἄλλωστε καὶ κάθε ποίηση τοῦ Ρήγα, εἰναι ἀτεχνος, χωρὶς λογοτεχνικὲς ἀξιώσεις. Γράφει κάπου δὲ Παλαμᾶς (μὲ τὴν πρόθεση δῆμως νὰ τὴν παινέψῃ) «Οἱ στίχοι τοῦ Ρήγα εἰναι δλιγάτερον στίχοι καὶ περισσότερον κραυγαί». Κι δῆμως ὑπάρχουν στολίδια... καὶ τέτοια εἰναι ἡ ἀπλότητα, ἡ σαφήνεια, ἡ ἀκριθολογία κι ἡ ἀμεσότητα. 'Ωστόσο δὲν κοιτάξωμε ἀπὸ κοντά, θὰ διακρίνωμε καὶ ἀρκετὰ ἀπὸ τὰ «κλασσικὰ» λεγόμενα καλαισθητικὰ μέσα: 'Αντιθέσεις, ἐρωτήσεις, προτροπές· σὰν λιοντάρια, σὰ θηρία, σὰν καπνός: Παρομοιώσεις. Δίνουν τόση γοργότητα καὶ δρμητικότητα τὰ ἐναλλασσόμενα ἀσύνδετα καὶ πολυσύνδετα' π.χ. «δὲ Σοῦτσος... Μαυρογένης», «ἀνδρεῖοι... λαϊκοί», «Σ' ἀνατολή... καὶ βαριά». 'Ἐντυπωσιακὴ καὶ ἡ μεταφορά: καθρέπτης εἰναι νὰ ίδης. Μὰ πῶς δὲν ὑπάρχουν δμορφίες; Οἱ παρηχήσεις τῶν σκληρῶν συμφώνων τ., ρ δὲν πρέπει νὰ περνῶνται ἀπαρατήρητες! π.χ. «Κι ἀμέτρητ' ἄλλοι τόσοι καὶ Τούρκοι καὶ ρωμιοί», «Κι δὲν παραθῶ τὸν δροκον, ν' ἀστράψῃ δὲ οὐρανός».

Κεντρικὴ Ιδέα: 'Ο κεντρικὸς πυρήνας τοῦ ἔργου φαίνεται... «καὶ διὰ γυμνοῦ δφθαλμοῦ» δτι εἰναι οἱ δυὸ πυκνότατοι καὶ ἐπιγραμματικοὶ στίχοι: «κάλλιο 'ναι μιᾶς ὕδρας ἐλεύθερη ζωὴ / παρὰ σαράντα χρόνια σκλαβιά καὶ φυλακή». 'Απὸ τὴ βασικὴ αὐτὴ θέση διακλαδίζονται καὶ δλες οἱ ἄλλες ίδεες. 'Η ζωὴ δὲν αλαδὴ δὲν ἀποτιμέται μὲ ποσοτικὰ μέτρα, ἀλλὰ μὲ ποιοτικά· καὶ πρώτη ποιότητά της εἰναι ἡ ἐλευθερία, ἔστω ἡ συμπυκνωμένη σὲ μιὰ ὕδρα!...

ΑΛΛΑ ΝΟΗΜΑΤΑ - ΙΔΕΕΣ: α) Καὶ ὑπηρεσίες νὰ προσφέρηση στὸν τύραννο πολύτιμες, σὲ κάθε στιγμὴ ἡ ζωὴ σου κρέμεται στὶς ἀπληστες δρέξεις του («Δασμόκλειος σπάθη» πάνω ἀπὸ τὸ κεφάλι σου ἡ θηριωδία του· καὶ δποια στιγμὴ θέλει διατάξει «τὴν κεφαλήν σου ἐπὶ πίνακι»). β) 'Η ἀναρχία καταλύει τὴν ἐλευθερία καὶ «δουλεύει» γιὰ τὴ σκλαβιά, ἐνῶ δὲν νόμος καὶ ἡ πειθαρχία δισφαλίζουν τὴν ἐλευθερία. γ) 'Η σύμπνοια καὶ ἡ δργάνωση θὰ φέρη τὴν κατάλυση τῆς τυραννίας. δ) Ποτὲ συμβιθασμὸς μὲ τὸ δυνάστη, ἀλλὰ πόλεμος ἀνελέητος καὶ ἀσταμάτητος.

ΓΛΩΣΣΑ: Ή δημοτική μας γλώσσα, στήν πιὸ καθαρή της μορφή, χωρὶς γλωσσικοὺς ιδιωματισμοὺς καὶ «προσμείξεις». Κρουστή, πολυδύναμη, πολυαντίλαλη καὶ τόσο καταληπτὴ ἀπὸ δλους μας.

ΥΦΟΣ: "Υφος ἀπλό, ἀπέριττο, ἀδρό, ἀντρίκιο, «δωρικό» θά λέγαμε. Πυκνό, ὁρμητικό ποὺ φτάνει στιγμές στιγμές σὲ ζηλευτὴ ἐπιγραμματικότητα. Δοξαστικό καὶ τελετουργικό κάποτε κάποτε, χωρὶς δμως νὰ παίρνη ρητορισμὸ καὶ στόμφο καὶ νὰ γίνεται κραυγαλέο «κήρυγμα».

ΜΕΤΡΟ: Οἱ στίχοι εἰναι ἰαμβικοὶ 13σύλλαθοι δξύτονοι, ποὺ δμοιοκαταληκτοῦν ζευγαρωτά. "Αν παρατηρήσωμε, σὲ κάθε στίχο διακρίνομε 2 ἡμιστίχια. Τὸ α' ἐπτασύλλαθο παροξύτονο («καὶ τῆς πατρίδας ἔνας») καὶ τὸ β' ἔξασύλλαθο δξύτονο («νὰ γίνῃ ἀρχηγός»). Δηλαδὴ ἔχομε σταθερὴ τομὴ μετὰ τήν 7η συλλασθή. Πάντως ἡ ρυθμικὴ τῶν στίχων εἰναι ἀψεγάδιαστη καὶ στὸ δλο ποίημα δίνεται ἔνας ύπεροχος τόνος δρμητικοῦ ἐμθατηρίου.

ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΗ ΕΡΜΗΝΕΙΑ: Οἱ ἀπλοὶ καὶ πηγαῖοι τοῦτοι στίχοι, ποὺ ἐνθουσίασαν καὶ φρονημάτισαν τοὺς ἀπλοϊκοὺς πραγιάδες μας, ποὺ ἀμέτρητοι ἀπ' αὐτοὺς νὰ τοὺς ἔχουν ἑγκόλπιο καὶ φυλαχτάρι (ύποστηρίζεται πώς τοῦτα τὰ ἀπερίτεχνα καὶ πρωτογενὴ στιχουργικὰ ξεσπάσματα ἔφερναν ἀποτέλεσμα δσο τουλάχιστο καὶ τὰ καριοφίλια τὰ κλέφτικα...), δὲν παύουν καὶ σῆμερα —ποὺ οἱ καιροὶ εἰναι ἀλλιώτικοι— νὰ πυρπολοῦν καὶ ν' ἀναστατώνουν τοὺς "Ἐλληνες". "Αλλωστε σῆμερα, τὸ 1975, εἰναι πολὺ πολὺ ἀναγκαῖο ἔνα φλογερὸ σάλπισμα καὶ πάλι τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου ἐνάντια στὸν προσιώνιο ἔχθρὸ τῆς φυλῆς μας, ποὺ «ἐν μέσῳ εἰκοστῷ αἰώνι» σεμνύνεται γιὰ καινούργιους τίτλους βαρθαρότητας, ὡς 'Αττίλας (Α, Β, Γ) καὶ ἄλλα ἡχηρὰ παρόμοια..."

"Ωστε δλο τὸ ψυχικό μας εἰναι ἀναστατωμένο καὶ δοκιμάζεται" γιατὶ ἀφοῦ μᾶς παραστάθηκε τόσο ζωτανὰ καὶ ξεκάθαρα ἡ φρίκη τῆς σκλαβιᾶς καὶ δοκιμάζαμε τόσον ἀποτροπιασμὸ καὶ βδελυγμία μπροστά της, ἀφεθήκαμε στὴ συνέχεια στήν ἐπίδραση τῶν πιὸ εὐγενικῶν καὶ ἔξανθρωπιστικῶν συναισθημάτων: Τοῦ πιὸ δγνοῦ πατριωτισμοῦ, τῆς ἐπιταγῆς τοῦ ψηφολοῦ χρέους, τῶν μεγάλων ἀποφάσεων, τῆς ἀλληλεγγύης καὶ τῆς ἀκλόνητης πίστης στὸ Θεὸ δτι διαφεντεύει τὸ δίκιο μας.

ΣΚΟΠΟΣ ΚΑΙ ΗΘΙΚΗ ΠΑΡΟΡΜΗΣΗ ΤΟΥ ΠΟΙΗΤΗ: 'Ο Φεραῖος, φλογερὸς ψάλτης τῆς ἐλευθερίας καὶ ἀγωνιστής γιὰ μιὰ ἔντιμη, ἀξιόπρεπη καὶ ἀληθινὰ δημοκρατικὴ κοινωνία, ἔχει τὴ συναίσθηση δτι σαλπίζει τήν ἔθνεγεροία καὶ τὶς προϋποθέσεις μᾶς καλύτερης ζωῆς στοὺς σκλαβωμένους ἀδερφούς του. Προσέχετε δὲν εἰναι πολεμόχαρος δ Ρήγας, ἀλλὰ ἀγωνιστής γιὰ μιὰ ἔννομη, εἰρηνικὴ καὶ πολιτισμένη κοινωνία. 'Η ζωὴ τοῦ κλέφτη καὶ τοῦ ἀρματολοῦ εἰναι ἡ προσωρινότητα καὶ ἡ 'Ανάγκη, εἰναι ἡ «ἄρνηση» («σπηλίες νὰ κατοικοῦμε, νὰ βλέπωμε κλαδιά») ἐνῶ ἡ εἰρήνη καὶ ἡ προκοπὴ εἰναι ἡ «θέση».

ΑΦΟΡΜΕΣ ΓΙΑ ΑΣΚΗΣΗ ΚΑΙ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ: α) ἀξιομηδόνευτοι στίχοι: Βέθαια δλοὶ οἱ στίχοι ἀποστηθίζονται (τὴ στιγμὴ ποὺ μυριάδες ἀναλφά-θητων σκλάψθων τοὺς εἶχανε τραγούδι ἐλπίδας καὶ παρηγοριάς). Μερικοὶ δμως εἰναι πολὺ ἀξιοπρόσεχτοι, γιατὶ εἰναι συνθηματικοί, ἐμπρηστικοὶ θὰ λέγαμε. Π.χ. «'Ως πότε παλικάρια... βουνά;» 'Αλήθεια τὶ τύχη καὶ τὶ προνόμιο τραγουδιοῦ! Τοῦτο τὸ ἀρχίνισμα τὸ κατέχει δ λαδὸς καλύτερα ἀπὸ τὸ «Πάτερ ἡμῶν...». «Καλύτερα μᾶς ὥρας ἐλεύθερη ζωὴ παρὰ σαράντα χρόνια σκλαβιά καὶ φυλακή». Περιττεύουν τὰ σχόλια, γιατὶ τοῦτο τὸ «σημαδιακό» δίστιχο εἰ-

ναι τὸ Α καὶ τὸ Ω τῆς βιοθεωρίας τῆς φυλῆς μας. Θυμηθῆτε τὸν Ξενοφῶντα ποὺ λέει στοὺς «μυρίους»: «Τὴν ἐλευθερίαν ἔλοιμην ὃν ἀντὶ ὃν ἔχω καὶ ἄλλων πολλαπλασίων». «Συμβούλους προκομένους μὲ πατριωτισμὸν νὰ βάλωμεν εἰς δόλα νὰ δίδουν δρισμόν». «Ἄχ ναι! Καὶ ποιός δὲ θέλει νὰ ἐνώσῃ τῇ φωνῇ του μαζὶ μὲ τῇ βροντερή τοῦ Ρήγα, ώστε τὸ αἴτημα νὰ γίνη μυριόστομο καὶ «στεντόρειο», φοβερὸς χρησμὸς γιὰ τὴν προκοπὴ τοῦ λαοῦ μας, ποὺ δὲ Σολωμὸς τὸν εἶπε: «δυστυχισμένε μου λαέ, καλὲ καὶ ἡγαπημένε, πάντοτε εὔκολοπιστε, καὶ πάντα προδομένε».

«Ο νόμος νά 'ναι δὲ πρῶτος καὶ δὲ μόνος δηνηγός καὶ τῆς πατρίδας ἔνας νὰ γίνη ἀρχηγός». «Ωστε βασιλεία τοῦ νόμου καὶ ὑπακοὴ στὸν ἔνα, τὸν «ἐνδεδειγμένο» ἀρχοντα. Κατάρα στὴν πολυαρχία, δηπως βέθαια καὶ στή... μοναρχία! «Γιατὶ κι ἡ ἀναρχία μοιάζει μὲ τῇ σκλαβιά». Νὰ λακωνισμὸς ποὺ δὲν τὸν ἀντισταθμίζουν τόμοι καὶ τόμοι!

«Ω βασιλεὺ τοῦ κόσμου, δρκίζομαι σὲ Σὲ στὴν γνώμη τῶν τυράννων νὰ μὴν ἐλθῶ ποτέ». Συχνὰ διαθάζουμε στὸν ἡμερήσιο τύπο πώς εἰναι ἀνάγκη νὰ στήνωνται ἐπίσημα δῆμοσια ψηφίσματα στὴν ἀγορά, ποὺ νὰ ξορκίζουν τὴν τυραννία καὶ νὰ προαναγγέλλουν τὴν παραδειγματικὴ τιμωρία τυράννων καὶ ὑμητῶν τους! Νομίζομε πώς τοῦτος δὲ φορισμὸς τοῦ Φεραίου μας εἰναι τὸ πιὸ ἀντρίκιο καὶ ἔξαστερο «δύμνω».

β) Πρέπει νὰ γνωρίζωμε πῶς δὲ, τι ἔχομε ἐδῶ εἰναι ἀπόσπασμα. Οἱ περισσότεροι στίχοι (καὶ ίσως οἱ καλύτεροι), ἀλλοι 86 λείπουν. Ἐκεῖ δὲ Ρήγας κάνει φλογερὸ προσκλητήριο στοὺς «Ἐλληνες ὅλων τῶν περιοχῶν, ἀλλὰ καὶ στοὺς χριστιανούς (σκλάβους) τῶν Βαλκανίων καὶ σχεδόν ὅλης τῆς Μεσογείου, νὰ ξεσηκωθοῦν μὲ μιὰ καρδιὰ γιὰ νὰ διώξουν τὸν λύκο τύραννο» δὲν εἰναι τίποτα δὲ ἴδιος τρέμει. «Οσο γιὰ τοὺς «Ἐλληνες δὲς θυμηθοῦντε τὰ προγονικὰ μεγαλεῖα καὶ τὶς δόξες ἑκεῖνες. Δὲν ἀντέχομε στὸν πειρασμὸν νὰ μὴ παραθέσωμε μερικούς στίχους: «Σουλιώτες καὶ Μανιάτες, λιοντάρια ἔακουστά». «Μὲ μιὰ καρδιὰ ὅλοι, μιὰ γνώμην, μιὰ ψυχή, / κτυπάτε τοῦ τυράννου τὴν ρίζαν νὰ χαθῇ!». «Ν' ἀνάψωμεν μιὰ φλόγα σὲ ὅλην τὴν τουρκιά, / νὰ τρέξει ἀπὸ τὴ Μπόσανα καὶ ὡς τὴν Ἀραπιά». «Ποτὲ μὴ στοχασθῆτε πῶς εἰναι δυνατός, καρδιοκτυπᾶ καὶ τρέμει σὰν τὸ λαγό κι αὐτός». «Στεριάς καὶ τοῦ πελάγου νὰ λάμψῃ δὲ Σταυρός, / κι εἰς τὴν δικαιοσύνην νὰ σκύψῃ δὲ χέθρος· / δὲ κόσμος νὰ γλυτώσῃ ἀπ' αὐτὴν τὴν πληγὴ / κι ἐλεύθεροι νὰ ζῶμεν, ἀδέλφια εἰς τὴν Γῆ!».

γ) Ἐνδιαφέρον θὰ ἦταν νὰ βλέπαμε κι ἄλλα νεοελληνικὰ θύρια, καθὼς εἴπαμε καὶ στὰ «εἰσαγωγικά». Π.χ. «δὲ τουρκομάχος «Ἐλλήν» (Σ. Κανέλλου), ποὺ ἀρχίζει «δὲ λυγερὸν καὶ κοπτερὸν σπαθὶ μου / καὶ σὺ ντουφέκι, φλογερὸν πουλί μου!». «Ο θούριος» (Α. Μαρτελάου), ποὺ ἀρχίζει: «Μπρός παιδιά! «Ἄς πολεμοῦμε! «Ο καιρὸς τῆς δόξης ἥλθε». «Ο ἐλεύθερος κλέπτης» (Άλ. Ρίζου Ραγκαβῆ), τὸ περίφημο ἑκεῖνο «Μαύρ' εἰν' ἡ νύκτα στὰ βουνά, στοὺς βράχους πέφτει χιόνι...».

ΕΙΔΟΣ ΛΟΓΟΤΕΧΝ.: 'Ἐπαναλαμβάνομε πῶς ἀνήκει σ' ἑκεῖνον τὰ στιχουργήματα ποὺ λέγονται «θούρια» (προορισμένα νὰ τραγουδιούνται), ποὺ κι αὐτὰ μὲ τὴ σειρά τους ἐντάσσονται στὸν πλατύτερο κύκλο τῶν ὕμνων. Ποίηση ἐπαναστατική, διαφωτιστική, προτρεπτική καὶ διδαχτική, ἐπική στὴ μορφὴ καὶ λυρικὴ στὴ διάθεση.

ΓΡΑΜΜΑΤΟΛΟΓΙΚΑ: Τυπώθηκε σὲ ίδιαίτερο φυλλάδιο στὴ Βιέννη τὸ 1797 καὶ εἶναι ἔνα ἀπὸ τὰ ἐπαναστατικά — ἔθνεγερτικά ἔργα του. Τὸ στιχούργημα φέρνει φανερά τὴν ἐπίδραση τῶν συγχρόνων του γαλλικῶν ἐπαναστατικῶν τραγουδιῶν, τῆς «Μασσαλιώτιδας» (δὲ έθνικός τους ὕμνος) καὶ τῆς «καρμανιόλας».

ΠΕΡΙΟΔΟΣ: Γενικά είναι ή Γ' περίοδος των γραμμάτων μας (1453—1821) καὶ ειδικότερα ἡ ἐποχὴ τοῦ Ἑλληνικοῦ διαφωτισμοῦ (18ος αἰώνας). Κυριολεκτοῦμε δύμας δταν ποῦμε δτι τὸ ἔργο τοῦ Ρήγα ἀνήκει στὴν προεπαναστατικὴ ποίηση, ποὺ ἀντιπροσωπεύεται κυρίους ἀπὸ τὴν τριάδα Βηλαρᾶ, Χριστόπουλου, Ρήγα.

ΓΕΝΙΚΗ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ: Τὸ ποίημα, μολονότι ἀπλὸ καὶ ἀτεχνο, είναι πολὺ ἀξιόλογο· δὲν είναι ὑπερθολὴ νὰ ποῦμε πῶς ἔχει κατακτῆσει τὸ λαὸ περισσότερο ἀπὸ τὸν ἔθνικὸ ὕμνο. 'Ἄλλ' ἀς παραθέσωμε τὴ γνώμη τοῦ Παλαμᾶ ποὺ ἔχει τόσο βάρος' «Ἡ ποίηση αὕτη στέκεται εἰς περιωπὴν ἀνωτέραν τῆς φιλοπαίγμονος Μούσης τῶν φευδοανακρεούντείων καὶ τῶν αἰσωπείων ἀπομιμήσεων. Τὸ κύρυγμα τοῦ Ρήγα μεταβάλλεται εἰς ἀσμα. Καὶ μόνη τῆς εἰλικρινείας του ἡ ζέση καὶ τῆς θελήσεώς του ἡ ὅρμη τὸ ἔξαίρουν εἰς ποίημα. "Ολην τὴν οἰκουμένην διαφλέγεται ὁ Ρήγας νὰ τὴν μυήσῃ καὶ νὰ τὴν δηλίσῃ κατὰ τῆς τυραννίας".

ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΑ: Γεννήθηκε τὸ 1757 στὸ Βελεστίνο (ἀρχ. Φεραί), τὸ οἰκογενειακό του δόνομα 'Αντωνίος Κυριαζῆς. 'Ο φιλογερὸς αὐτὸς ἑνναπόστολὸς μας καὶ δραματιστὴς ἡταν φύση προικισμένη μὲ ἔχωριστὰ πρόσωπά, μὲ πρώτα τὴν ἑργατικότητα, τὴν εύφυια, τὸ ἀκατάληπτο θάρρος, τὴν ἀλύγιστη θέληση, τὸ ἔξοχο φιλελεύθερο φρόνημα. 'Ο βίος του καὶ ἡ δράση του σωστὸ μυθιστόρημα (ἄλλωστε ἡ ἔκρηκτικὴ αὕτη φυσιογνωμία φυσικὸ ἡταν νὰ μητῇ καὶ στὴν περιοχὴ τοῦ θύρου). Τὸ πρώτα γράμματα στὴ Ζαγορὰ τοῦ Πλίου, γιὰ λίγο δάσκαλος στὸν Κισσό. Οἱ φῆμες τῶν θέλουν δτι σκοτώνει Τούρκο (ποὺ ἥθελε νὰ τὸν ταπεινώσῃ). Γιὰ λίγο στὰ λημέρια τοῦ 'Ολύμπου, ὑστερὸ στὸ 'Αγιο Ὄρος καὶ στὴν Κωνσταντινούπολη. 'Εδῶ καταστιχάριος (λογιστὴς) σὲ ἐπιχειρηματίες καὶ οἰκοδάσκαλος σὲ ἀρχοντικὰ σπίτια. 'Ο ίδιος αὐτομορφώνεται καὶ μαθαίνει ἔνεσι γλώσσες. Στὴ συνέχεια γραμματικὴ στὸν 'Άλ. 'Υψηλάντη (παπούλη τοῦ γνωστοῦ μα) στὴ Βλαχιὰ καὶ Νικ. Μαυρογένη στὴ Μολδαβία. Παράλληλα καταγίνεται καὶ μὲ τὸ ἐμπόριο καὶ κερδίζει. 'Απ' ἔδω ἀρχίζεται ἡ εξειδιπλώνη τὶς φτερούγες του ὁ σταυραῖτὸς τῆς λευτερίας μας, κάνει γνωριμίες, ἐπηρεάζεται ἀπὸ τὶς φιλελεύθερες ιδέες ποὺ πνέουν στὴν Εύρώπη.

Στὰ 1796 στὴ Βιέννη, δτου στὴν ἀκμάια ἔκει Ἑλληνικὴ παροικία ἀπλώνει τὸ συνωμοτικό του δίκτυο καὶ παρασκεύαζε τὸ ἐπαναστατικὸ του ἔργο.

'Ἐπαναστατικὸ του σχέδιο: 'Ο Ρ., ἐμποτισμένος ἀπὸ τὶς φιλελεύθερες ἰδέες τῆς Γαλλικῆς ἐπαναστάσεως καὶ ἐνθαρρυμένος ἐπὸ τὶς νίκες τοῦ Μ. Ναπολέοντα, συλλαμβάνει τὴν ἰδέα νὰ ξεσηκώσῃ τὸ δουλωμένο Γένος καὶ νὰ ίδρυσῃ μὲ μεγάλη Δημοκρατία τῶν χριστιανικῶν λαῶν τῶν Βαλκανίων, ἐπου μὲ ἡγετικὴ δύναμη τὸν ἐλληνισμὸ ὃν ἀνατολικὸι αὐτοὶ τοι λαοὶ θὰ ζοῦσαν μὲ ίσοτητα καὶ κοινωνικὴ δικαιοσύνη, ἀνεξάρτητα φυλῆς, θρησκείας καὶ γλώσσας (καὶ τοὺς Τούρκους περιλάμβανε τὸ δμοσπονδιακὸ του σχέδιο: ἀφοῦ, καθὼς λέει στὸ θυριό του, «καὶ χριστιανούς καὶ Τούρκους σκληρὰ τούς τυραννούν»), Σκεφτόταν λοιπὸν —στριζόταν καὶ στὴν ὑπόσχεση τοῦ μεγάλου Κορσικανοῦ— νὰ υλοποιήσῃ τὸ σχέδιο του ἀρχίζοντας συντονισμένα ἔξεγερος ἀπὸ Σούλι καὶ Μάνη.

Ο ἐνέργειές του δύμας προδόθηκαν κι ἐνῶ ἐτοιμαζόταν νὰ κατεβῇ στὴν 'Ἑλλάδα συνελήφθη (μαζὶ καὶ τὰ κιβώτια μὲ τὸ ἐπαναστατικὸ ὄλικὸ) τὸ 1798 στὴν Τεργεστή ἀπὸ τὴ φιλότουρκη Αύστριακὴ ἀστυνομία, ποὺ τὸν παραδίνει μαζὶ μὲ 8 συνεργάτες του στὴ Βιέννη στοὺς Τούρκους· κι ἀπ' ἔκει στὸ πασά του Βελιγραδίου, ὅπου στὴν παραποτάμα φυλακή του μαζὶ μὲ τοὺς συντρόφους του φριχτὰ στραγγαλίστηκαν καὶ τρίχτηκαν στὸ Δούναβι, 24.6.1798· αὐτὸ ἡταν τὸ μαρτυρικὸ τέλος (ὁ Θρύλος θέλει πολλὲς ἔκδοχές του θανάτου του) τοῦ πρωτομάρτυρα τῆς θνητῆς μας παλιγγενεσίας, ποὺ «ἀρκετὸ σπόρῳ ἐσπειρε καὶ θὰ ῥχοταν ἡ ὥρα ποὺ τὸ ξένος θὰ θέριζε τοὺς γλυκούς καρπούς...».

Συγγραφικὸ του ἔργο: Γιὰ νὰ θυμηθοῦμε λίγο δμητρικούς ἥρωες, ὁ Ρ. ἡταν 'πρρηκτήρ λόγων, ἀλλὰ καὶ ηρήτηρ λόγων'. Τὸ ἔργο του τὸ κατατάσσουν α) στὸ ἐθνεγερτικὸ — ἐπαναστατικὸ ('ἐπαναστατικὸ μανιφέστον του'), ποὺ ἀποτελεῖται ἀπὸ: ἐπαναστατικὴ προκήρυξη, τὸ δικαία τοῦ δυνάρωπου καὶ τοῦ πολίτου, ὁ Σύνταγμα (τὰ δύο τους κάνουν τὴν πολιτικὴ διοίκηση), δ θυρίος, ἡ δωδεκάφυλλη Μεγάλη χάρτα.

Β) Στὶς μεταφράσεις του —ἥξερε γαλλικά, Ιταλικά, γερμανικά— (ποὺ κι αὐτές οὐσιαστικὸ διαφωτιστικὸ — ἐθνεγερτικὸ σκοπὸ ἔχουν) τοῦ Γάλλου Βερβελέμου, γιὰ νὰ γνωρίσουν οἱ 'Ελληνες τὸν τόπο τους, τὸ πνεύμα τῶν νόμων (τοῦ Μοντεσκιέ), καὶ δ λεγόμενος 'ἡθικός τρίπους' (δηλαδὴ τὰ 'Ολύμπια τοῦ Μεταστασίου, δ πρώτος ναύτης τοῦ Γέσνερ, δ βοσκοπούλα τῶν 'Αλπεων τοῦ Μαρμοντέλ). Τέλος προσθέτομε πῶς τὸ νεανικό, τὸ πρώτο ἔργο τοῦ Ρ. είναι «τὸ σχολεῖον τῶν ντελι-

κάτων ἑραστῶν» (μετάφραστ άπό τά γαλλικά). Γιά τὴν ἀπλή, ἀλλὰ δυνατή καὶ ἐπαναστατική ποίηση τοῦ P. γράφει δὲ Μιχ. Περάνθης: «Ποιὸς θ' ὁρηθῆ στὰ εὔτυχισμένα ἀποκυμάτα τῆς φλογερῆς ἔξαρσης τῇ μουσικῇ τῆς δρμῆς καὶ τὸν δέρυχο δέρα τῆς σύλληψης; Τὰ τραγούδια τοῦ P. εἶναι ἔνα κύμα πατριωτικού οἰστρου πού βγαίνει ἀπό τὴν καρδιά καὶ γιὰ τὴν καρδιά προορίζεται».

Αὐτὸς ήταν δὲ Ρήγας Φεραίος ή Βελεστινλῆς, ή πιὸ φλογερὴ φυσιογνωμία τῆς νεώτερης Ἑλλάδας, στ' ἀλήθεια ἡφαιστειακή προσωπικότητα. Μιὰ ζωὴ γεμάτη δράση, μεγαλούνη, δραματισμοὺς καὶ κινδύνους. Γι' αὐτὸν τὸν τέλευτον δάντρα ταυριάζει ἀπόλυτα αὐτὸν ποὺ λένε «NULLA DIES SINE PERICULO = καμμιδὶ ἡμέρᾳ χωρὶς κίνδυνο». Νομίζομε πῶς δὲν λέμε τίποτε τὸ ὑπερβολικὸ δὲν πούμε πῶς τὸ τρίπτυχο τῆς ψυχῆς, ποὺ ὑπάρχει βέβαια σὲ κάθε ἄνθρωπο, «λογιστικόν, θυμοειδές, βουλητικόν», βρισκόταν στὸν Ρήγα στὸν πιὸ ώραίο καὶ δημιουργικὸ συνδυασμό. Κι ἀκόμη μὲ τοῦτο τὸ τελευταῖο θέλομε νὰ τιμήσωμε τὸν μεγάλο αὐτὸν «Ἐλληνα καὶ ἄνθρωπο: 'Ο Σαΐζηπρ γράφει κάπου στὴν τραγωδία τοῦ "Ἄμλετη" σύνθεση πράγματι καὶ μορφῇ ποὺ πάνω τῆς δὲ κάθε θέσης λέξ κι ἔχει βάλει τὴ σφραγίδα του νὰ ἔγγυηθοῦν στὸν κόσμο γιὰ ἔναν τέλειο ἄντρα· αὐτὸς ήταν...'». Μᾶς έχουμε δλ̄ο τὸ δικαίωμα νὰ πούμε τοῦτο τὸ λόγο γιὰ τὸν δικό μας τὸ Ρήγα!...

Βοηθητικά γιὰ νὰ σπουδάσωμε τὸ θέμα «P. Φεραίος» εἶναι στὸ ἀναγνωστικό μας τὰ μελετήματα: «Μακεδόνες πρωτομάρτυρες» Σπ. Λάμπρου, καὶ «ἡ ποίηση τοῦ Ρήγα» Κ. Παλαμᾶ. Τέλος πρέπει νὰ γνωρίζωμε δτὶ γιὰ τὸ Φεραίο ἔχουν γραφῆ πολλὰ καὶ ἐνδιαφέροντα, μὲ πιὸ διεξοδικές καὶ συστηματικές τὶς μελέτες τῶν Λ. Βρανούση «Ρήγας Φεραίος» καὶ Χρ. Θεοχαράτου (Ρήγας Φεραίος) (2 τόμοι).

Ο τρύγος

Αθαν. Χριστόπουλον

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑ: Οἱ ἀγροτικές ἀσχολίες εἶναι πολλές καὶ δύσκολες κι ἀπαιτοῦν μεγάλη σωματική ἀλλὰ καὶ πνευματική συμβολὴ καὶ συγκέντρωση, γιὰ νὰ θεωρηθοῦν πετυχημένες. Ἀπὸ τὴ σπορὰ καὶ τὸ λιομάζωμα ὡς τὸν κλάδο καὶ τὸ σκάλισμα, ἀπὸ τὸ θέρος καὶ τ' ἀλώνισμα οἱ δουλειὲς τοῦ ξωμάχου εἶναι πολλές κι ἐπίμονες καὶ γεμάτες ίδρωτα. Ο τρύγος δῆμως εἶναι μᾶλις ἀγροτικὴ ἔργασία, πού 'ναι δουλειά καὶ γιορτὴ μαζί. Πολλοὶ καλλιτέχνες, ζωγράφοι, ποιητές κ.ἄ. ἔχουν ἐμπνευστὴ ἀπὸ τὸν τρύγο στὴν ἐλληνικὴ ὑπαίθρῳ κι ἔχουν ὑμνήσει, δὲ καθένας μὲ τὸν τρόπο του, τὴ διμορφία καὶ τὸ μάγευμά του. Ο 'Αθαν. Χριστόπουλος, πρώτῳ γοργοτάξιδο χειλιδόνι τοῦ δημοτικισμοῦ, τραγουδεῖ τὸν τρύγο μὲ περίσσια δύναμη.

ΝΟΗΜΑ: Ο τρύγος προσβάλλει πρόσχαρα καὶ κάνει τὴν οἰκουμένη νὰ 'χῃ γιορταστικὴ δψη. Ή φλογέρα χαρούμενη συντρέχει στὴν ζέχωρη διμορφία, τὸ φθινόπωρο ἀχολογάει, πανηγυρίζει καὶ τρυγάει τ' ἀμπέλια του. Ο ποιητής ἀπευθύνεται στοὺς φίλους του καὶ τοὺς παρακινεῖ νὰ δροσίσουν τὸ κρασί στὴ βρύση, νὰ στρωθοῦν καταγής καὶ νὰ χαροῦν τὸν τρύγο κοντά στὴν κρυσθρυστή. Τοὺς δίνει δδηγίες πῶς νὰ στρώσουν τὶς φτέρες καταγής κι ἐπάνω κεῖ νὰ λιανίσουν τὸ ἀρνάκι τὸ ψημένο καὶ νὰ γιορτάσουν τὸν τρύγο π' ἀρχίζει.

ΕΝΟΤΗΤΕΣ: Α', ή πρώτη στροφὴ (πρόλογος). Β', οἱ δυὸς ἄλλες στροφὲς «ξεφάντωμα γιὰ τὸν τρύγο».

ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ: Γλωσσικῶν ἔρμηνεα: Λιανίζω: κόθω σὲ μικρὰ κομμάτια, τεμοσχίζω.

Πραγματικῶν ἔρμηνεα: Οικουμένη, ἥ = (ἐδῶ) τὸ ὑπαίθρο. Στ. 8: τὸ κρασί τὸ καλοκαίρι πίνεται δροσερὸς ἀλλιῶς δὲν εἶναι νόστιμο. (παρβλ. τὸ σταμάκι τοῦ θεοῦ Διόνυσου, πού 'ταν τυλιγμένο μὲ κισσός δὲ κισσός τοῦ κρατοῦ-

σε δροσιά, καὶ τὸ 'κανε εύχάριστο τὸ κρασί). Στ. 10: μιὰ κι ἔξω ἐπρεπε νὰ τὸ πιοῦν οἱ χαροκόποι' μόνο ἔτσι μποροῦσε νὰ εύθυμησουν (παρθλ. τὸ «μέχρι τρυγός» τῶν ἀρχαίων). Φτέρη, ἡ: εἰναι ἔνα φυτό, πόσα, μὲ πολυετῆ ριζώματα. Λένε πώς στὰ πολὺ πολὺ παλιά χρόνια εἶχε τὸ μέγεθος τῆς λεύκας!... Τὸ καλοκαίρι τὰ τσοπανόπουλα κι οἱ δρειθάτες στρώνουν ὅγκαλιές ἀπὸ φτέρη καὶ ζαπλώνουν πάνω ἀντὶ γιὰ κρεβάτι. ἔχει μιὰ δμορφή μυρουδιά στὰ μικρὰ καὶ λεπτοκαμωμένα φύλλα της· τὴ χρησιμοποιοῦν γιὰ περιτύλιγμα πολλῶν φρούτων, δηπως κεράσια, σύκα κ.ἄ.

Καλολογικὰ στοιχεῖα: Σύνθετα: πρόσχαρα, προθαίνει, ἀχολογάει, φθινόπωρο, πανηγυρίζει, ἀποκάτω, ἐπιδέξια. Προσωποποιήσεις: στ. 1, 6. Ἐπαναφορά: στρῶστε... στρῶστε. Συνεκδοχή: Φτέρη ἀντὶ φύλλα φτέρης (τὸ δλο ἀντὶ τοῦ μέρους). Εἰκόνες: τὸ ποίημα εἶναι κατάμεστο ἀπὸ δμορφες καὶ ἔντονες εἰκόνες (δπτικές, ἀκουστικές κ.ἄ.).

ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΙΔΕΑ: 'Ο τρύγος εἶναι ἡ πιὸ χαρούμενη ἀγροτικὴ ἀσχολία. Εἶναι γνωστὸ μὲ πόσῃ χαρὰ κι ἀγαλλιασθ οἱ ἀγρότες τρέχουν μὲς στ' ἀμπέλια κι ἀρχίζουν μὲ χαρές καὶ τραγούδια τὸν τρύγο.

ΥΦΟΣ: Τὸ ὄφος εἶναι ἀπλό· γεμάτο αὐθορμητισμὸ καὶ χωρὶς περιττὰ στολίδια. 'Ἐξάλλου ἡ ἀδολη, ἡ γνήσια καὶ πηγαία χαρὰ δὲν ἔχει μπιχλιμπίδια καὶ περιστροφές, ἀλλ' εἶναι ἀγνή καὶ κεφάτη.

ΓΛΩΣΣΑ: 'Η γλώσσα τοῦ ποιήματος εἶναι ἡ δημοτική, στρωτή, ρέουσα. 'Ο Χριστόπουλος, μαζὶ μὲ τὸ Βηλαρά, εἶναι οἱ προσόλωμικοι ἑκεῖνοι ποιητές, οἱ πρόδρομοι τοῦ Σολωμοῦ, ποὺ ἔλαθαν ἔκεαθαρά θέση ὑπὲρ τῆς δημοτικῆς. Σὲ χρόνια μάλιστα, ποὺ κανεὶς δὲ θὰ περίμενε, ξεσπάθωσαν μὲ ἀνυπόκριτη ἀγάστη κι ὑποστήριξαν τὴν ἀναγκαίότητα τῆς δημοτικῆς σὰ γλωσσικὸ μέσο τοῦ νεώτερου ἐλληνισμοῦ. 'Η πρώιμη ἑκείνη παρεμβολὴ τοῦ Χριστόπουλου στὴν ἐπικράτηση τῆς δημοτικῆς προκάλεσε καὶ βίαιες ἀντιδράσεις ὅπο ἔναν κόσμο, πού 'χε συνηθίσει νὰ χρησιμοποιῇ τὴν ἀρχαῖζουσα γλῶσσα σὰ μέσο ἐκφράσεως τοῦ γραπτοῦ κυρίως λόγου. Μάλιστα δὲ Χριστόπουλος βρέθηκε ἀντιμέτωπος τοῦ Κοραή, πού 'χε εἰσηγηθῆ μιὰ ἀλλη γλώσσα, δγνωστὴ ὡς τότε, τὴν καθαρεύουσα' κι ἔτσι μὲ τὴν ἀρχὴ τοῦ 19 αι. ἀρχισε ἔνας γλωσσικὸς ἀγώνας, ποὺ θὰ 'ναι μακροχρόνιος, θὰ ἐπιφέρῃ μεγάλες ἀνακατατάξεις κι ἀναστάτωση στὰ ἐλληνικὰ γράμματα καὶ γενικότερα στὴν ἐλληνικὴ ζωή, πού, ἀλιμονο, θὰ φτάσῃ καὶ ὡς τὶς μέρες μας! 'Ο Χριστόπουλος μάλιστα θέλησε ν' ἀποδείξῃ (τοῦτο δὲν εἶναι ἀλήθεια), δτι ἡ νεοελληνικὴ γλώσσα κατάγεται ἀπὸ τὶς ἀρχαῖες ἐλληνικές διαλέκτους (Αιολικὴ καὶ δωρικὴ) καὶ ἔγραψε τὸ πρῶτο ἔργο του «Γραμματικὴ τῆς Αιολοδωρικῆς, ἢτοι τῆς δμιλουμένης τωρινῆς τῶν Ἐλλήνων γλώσσης». Οἱ μελέτες του δμωας αὐτές τὸν ἔφεραν κοντὰ στὴ νεοελληνικὴ γλώσσα σὲ καιρούς, πού ἀλλοι δὲν τολμοῦσαν νὰ κάνουν τὸ ἴδιο.

ΜΕΤΡΟ: 'Ο τροχαίος εἶναι τὸ μέτρο τοῦ ποιήματος· δ στίχος εἶναι τροχαϊκὸς δισύλλαθος (πλήν τῶν στ. 9,12,15 καὶ 18 πού 'ναι 7σύλλαθος). "Έχει γοργότητα, εύκαμψία καὶ χάρη. Συνηχίσεις πρέπει νὰ γίνουν: στ. 2 ἔορτάζ(ει ἡ), 3 φλογέρ(α δ)χολάει, 6 ἀμπέλ(ια), 11 ἰσκ(ιο)ν, κ.ἄ.

ΟΜΟΙΟΚΑΤΑΛΗΞΙΑ: Οι πρῶτοι δυὸ στίχοι δμοιοκαταληκτοῦν ζευγαρωτὰ κι οἱ λοιποὶ τέσσερεις σταυρωτά.

ΕΙΔΟΣ: Τὸ ποίημα ἀνήκει στὴ λυρικὴ ποίηση¹ εἰναι ἔνα ἀπὸ τὰ εὐχάριστα τραγούδια τοῦ Χριστόπουλου παρμένο ἀπ' τὴ συλλογὴ του «Λυρικά». Ο Χριστόπουλος ἔγραψε τὴ συλλογὴ αὐτὴ μὲ τραγούδια αὐθόρμητα καὶ ἀπλὰ ποὺ θυμίζουν «λιανοτράγουδα». Γιὰ τὴ χάρη καὶ τὴ ζωτάνια τῶν ἔργων του χαρακτηρίστηκε σὰ «νέος Ἀνακρέων».

ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΑ: Ἀθανάσιος Χριστόπουλος (1772—1847) γεννήθηκε στὴν Καστοριὰ τῆς Μακεδονίας. Σπούδασε νομικά κι ἰατρικὴ στὴν Ἰταλία. Στὴν «αὐλή» τῶν ἡγεμόνων Μουρούζη καὶ Καρατζᾶ (Βουκουρέστι) πήρε διάφορα δξιώματα καὶ μετὰ τὴν ἀπελευθέρωση ἦρθε στὴν Ἑλλάδα γιὰ μόνιμη ἔγκατάσταση, ἀλλὰ πολὺ γρήγορα θά ξαναφύγη γιὰ τὸ Βουκουρέστι.

“Ἐγράψει λυρικὰ ποίηματα στὴ δημοτικὴ γλώσσα, ποὺ χουν γιὰ πρότυπο τὰ ποιήματα τοῦ ἀρχαίου λυρικοῦ Ἀνακρέοντα. Ἀπὸ τὰ τραγούδια του αὐτὰ πολλὰ ἔχουν εὕθυμο χαρακτήρα καὶ μερικά μελαγχολικό. Μὲ τοὺς ἀγώνες του γιὰ τὴν ἐπικράτηση τῆς δημοτικῆς ἀπόκτησε ἔχθρούς στὴν Ἑλλάδα. Πέθανε στὸ Βουκουρέστι.

Στολιδάρης

Ποίημα 'Ι. Βηλαρᾶ

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑ: Ό 'Ι. Βηλαρᾶς, ποὺ καθὼς θὰ δοῦμε καὶ στὰ βιογραφικά του, ζῇ καὶ γράφει στὶς τελευταῖες δεκαετίες τοῦ 18ου αἰώνα καὶ στὶς πρῶτες τοῦ 19ου — ἀνήκει κι αὐτὸς σ' αὐτοὺς ποὺ λέμε «ἔθνοφωτιστές», ποὺ θέλουν νὰ διδάξουν καὶ νὰ διηγήσουν τὸ δοῦλο γένος, τὸ γένος ποὺ πρόκειται νὰ μπῆ στὸν ὑπὲρ ὅλων ἀγώνα του ἐναντίον τοῦ τυράννου του, καὶ ποὺ πιστεύουν ὅτι θὰ βγῆ λευτερωμένο. Ο καθένας μὲ τὸν τρόπο του βέθαισκαὶ διδικός του δ τρόπος εἶναι δ μύθος, ἡ παραθολή, ἡ σάτιρα μιὰ σάτιρα δημως πολιτισμένη καὶ εὐγενική καὶ δχι «τσουχτερή» καὶ ἐμπαθής. “Ετοι σατίρισε διάφορους χαρακτῆρες· τὸ λογιότατο, φιλάργυρο, μικροπερήφανο, ψεματάρη, πονηρό, φθονερό, γαστρίμαργο (κοιλιόδουλο) κλπ. Ἄλλ' ἐκτὸς ἀπὸ ψυχικές - ήθικές διατηρίες καυτηρίσασε καὶ σωματικά ἐλαττώματα, δημούσια καὶ στακό κλπ.

ΝΟΗΜΑ: Κάποιος Νούλας (ἀπὸ τὸ ἐπώνυμο φαίνεται πώς εἶναι 'Ηπειρώτης' ἀλλὰ καὶ... μηδενικό, προφανῶς ἀπὸ τὸ λατιν. *NULA* = μηδέν) εἶναι καλεσμένος σὲ ἀρχοντικὸ γάμο, ἀλλ' ἐπειδὴ δὲν τοῦ ἔφεραν τὴν παραγγελμένη εἰδικὴ φορεσιὰ στὴν ὁρα της, ήταν ἀπαρηγόρητος κι ἀπελπισμένος. Φίλος του δημως, λογικός καὶ σεμνός, τὸν συμβουλεύει ὅτι δὲν ἀξίζει νὰ κάνει ἔτσι, γιατὶ κι αὐτὸς μὲ τὰ καθημερινά του θὰ πάγ στὸ γάμο² ἀλλωστε τὰ στολίδια εἶναι γιὰ τοὺς μωρούς καὶ τὰ μικρὰ παιδιά. Μὰ δὲν καταφέρνει τίποτε δ φίλος, γιατὶ δ Νούλας μένει ἀμετάπειστος καὶ ἀξιοθήητος. Τότε καταλήγουν στὴν κρίση τοῦ ποιητῆ μας. Καὶ πῶς νομίζετε ὅτι κατακεραύνωσε ἡ ἔδωση μιὰ ψυχρολουσία στὸν... δύστυχο καλεσμένο; “Ἐδωσε καὶ στοὺς δυὸ δάντιδίκους δίκιο³ καὶ στὸ Νούλα, γιατὶ ἀπλούστατα δὲν πήγαινε ἀστόλιστος, κανεὶς δὲ θὰ τὸν πρόσεχε καὶ δὲ θὰ τοῦδινε σημασία.

ΕΝΟΤΗΤΕΣ ΚΑΙ ΕΠΙΓΡΑΦΗ ΑΥΤΩΝ: 3 στροφὲς 3 ἐνότητες: α) Ἀπελπισία τοῦ Νούλα γιατὶ τοῦ λείπει ἡ φορεσιά, β) συμβουλές τοῦ φίλου του χωρὶς ἀποτέλεσμα, γ') Γνώμη τοῦ ποιητῆ - κριτή πού... ξεγύμνωσε πέρα γιὰ πέρα τὸ Νούλα.

ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ: Εἶναι τόσο σύντομο τὸ στιχούργημα ποὺ θὰ τὸ ἐπεξεργαστοῦμε διχώριστο καὶ ἐνιαῖο.

Καλολογικά στοιχεία: Δέν ύπάρχουν (δηλαδή κυριολεκτικώς λείπουν άπ' έδω) φράσεις δμορφες και «κοσμημένες». Κι δωμας θέλετε καλύτερα στολίδια άπό την κυριολεξία, τη λιτότητα και την άφέλεια; Μά ξεχνάμε όλλωστε δτι τὸν «στολιδάρη» σατιρίζει έδω, πώς ήταν λοιπόν δυνατόν ο ίδιος δ ποιητής μας νόν δείχνεται... τέτοιος στά λόγια του;

Κεντρική Ιδέα: Τό επιτηδευμένο ντύσιμο και ή επιδεικτική έξωτερική έμφανιση δὲν κάνουν τὸν ἄνθρωπο, ἀλλ' ἀντίθετα προδίνουν τὴν ἐσωτερικὴν κεντρικήν του. «Τὸ οὔσα δὲν κάνει τὸν πατάκη» λέει σοφά δ λαός μας.

ΑΛΛΑ ΝΟΗΜΑΤΑ - ΙΔΕΕΣ: α) Οι ισχυρογνώμονες δέν πείθονται μὲ τίποτε: «οὐ μὲ πείσεις, καὶ μὲ πεῖσης»· καὶ ἡ Ἀγία Γραφὴ τὸ τονίζει τόσο πετυχημένα: «Μετὰ πρώτην καὶ δευτέραν νουθεσίαν παραιτοῦ»· ἀλλὰ καὶ λαδός μας: «τὸν ἀράπτη κι ἄν τὸν πλένης, τὸ σαπούνι σου χαλᾶς».

β) Σάν καλούμεθα νά δώσωμε γνώμη, πρέπει νάχωμε παρρησία, για νά κατηγορήσωμε τό όσυγμο.

ΥΦΟΣ: Τό υφος ἀπέριττο, λιτὸ καὶ φυσικότατο. Ἀπὸ κάθε στίχῳ ξεχειλίζει τὸ διδαχτικὸ καὶ γνωμολογικὸ στοιχεῖο κι ἔνας ἀφελῆς καὶ παιχνιδιάρικος τόπος.

ΜΕΤΡΟ: "Έχουμε 3 άνόμιοις στροφές' ή α' βοστιχη, ή β' 10βοστιχη, ή γ' 8βοστιχη. "Ολοι οι στίχοι είναι ιαμβικοί 11σύλλαβοι παροξύτονοι που δημοιοκαταληκτούν ζευγαρωτά (ααθέγγ). Μετά την 6η συλλαβή ύπαρχει πάντοτε τομή, που δίνει κοφτό και γοργό ρυθμό. Π.χ. «κι έγώ έκινησα // μὲ τὰ παλιά μου». Μολονότι δι ποιητής μας φροντίζει πολὺ τη μετρική του και είναι κάτοχος των μυστικών της, δε μπόρεσαν νά μήν ύπαρξουν χασμωδίες και συνιζήσεις. π.χ. «σκουτι(ά δ)λοκαίνουργα νά τοῦ τοιμάσουν».

ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΗ ΕΡΜΗΝΕΙΑ - ΣΚΕΨΕΙΣ: Βέβαια, άκομη και όσοι από μάς δέν συμμερίζονται τήν άτημελησία, άλλα φροντίζουν πολὺ τήν έξωτερική τους έμφανση, σίγουρα, διν ρωτιώμαστε, δε θά θέλαμε νὰ παίζαμε τὸ ρόλο τοῦ Νούλα, άλλα τοῦ φίλου, καὶ πολὺ περισσότερο τοῦ ποιητῆ - κριτῆ, που ἔδωσε μιὰ τόσσο λακωνική καὶ θαρραλέα ἐξήγηση. Γιατί πῶς νὰ τὸ κάνωμε; Ἀπό

τή στάση καὶ τήν ἀπελπισία τοῦ στολιδάρη μας μόνο γέλιο καὶ οἰκτος μᾶς γεννιέται· κι ἀκόμη διάθεσῃ, καθώς ἐμεῖς οἱ ρωμιοὶ εἴμαστε φιλοσκώμμονες καὶ σωστά «πειραχθῆρια» καθώς λέει ὁ λαὸς μας, νὰ τοῦ δημιουργήσωμε φάρσες καὶ καταστάσεις εἰς βάρος του, «γιὰ νὰ βάλῃ μυαλό».

Πάντως θαρροῦμε πώς πρέπει νὰ κάμωμε μιὰ διευκρίνιση: 'Ο συγγραφέας μας δῶ πέρα τὰ ὅκρα θέλει νὰ χτυπήσῃ' τήν ἐπιτήδευση καὶ τήν ἐκζήτηση. Γιατὶ ποιὸς μπορεῖ νὰ ύποστηρίξῃ πώς ἡ κόσμια καὶ εὐπρεπισμένη φορεσιὰ δὲν εἶναι ώραιό πράμα καὶ πώς κάθε περίσταση δὲ θέλει τὸ δικό της ἔνδυμα; 'Αρκεῖ δῆμως νὰ «μὴ τρώῃ ὁ τύπος τήν ούσια»...

ΑΦΟΡΜΕΣ ΓΙΑ ΑΣΚΗΣΗ ΚΑΙ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ: α) Κατ' ἀρχὴν τὸ στιχούργημα εἶναι τόσο ώραιό ποὺ πρέπει νὰ τὸ ἀποστηθίσωμε γιὰ νὰ τὸ χρησιμοποιοῦμε σὲ ἀνάλογες περιπτώσεις τουλάχιστον μερικὰ του σημεῖα εἶναι τόσο ἐντυπωσιακά' π.χ. «παρόμοιες πρόληψες γιὰ τὰ στολίδια μικρῶν κι ἀνήλικων ὀνθρώπων Ἰδια», «ὅ φίλος πάσκαγε — ἀλλὰ καὶ... ἔσκαγε προσθέτομε ἐμεῖς — μὲ λόγου κρίση τὸν ισχυρόγυνωμο νὰ καταπείσῃ», «κρένεις ἔξαίρετα ἡ ἀφεντιά σου».

β) Πάνω στὴ θέση τοῦ ποιητῆ μας δτὶ ἡ ὑπερβολικὴ καὶ «ἔξεζητημένη» φροντίδα τοῦ ἔξωτερικοῦ μας φανερώνει ἀνθρωπὸ ἐλαφρὸ καὶ φτηνό, χωρὶς βάθος, μποροῦμε κι ἐμεῖς νὰ συμπληρώνωμε. Τὸ συνθέτη μὲ τέτοια: Π.χ. 'Ο Ἰσοκράτης κάπου γράφει στὸν «πρὸς Δημόνικον» λόγο του «ἰσθὶ φιλόκαλος περὶ τὴν ἐσθῆτα καὶ μὴ καλλωπιστής· ἔστι δὲ φιλοκάλου μὲν τὸ μεγαλοπρεπές, καλλωπιστοῦ δὲ τὸ περίεργον (τὸ περιττόν).

'Ο μεγάλος Γάλλος πεζογράφος Μπαλζάκ λέει «ἡ παραμέληση τοῦ ἔξωτερικοῦ σημαίνει μεγάλη ἔσωτερικὴ ἀπασχόληση». Κάποτε ζήτησαν ἀπὸ τὴ ρωμαία δέσποινα Κορηνῆλα—πραγματικὴ ἀρχόντισσα— κόρη τοῦ Σκιπίωνα τοῦ Ἀφρικανοῦ, τοῦ πρεσβύτερου, νὰ δείξῃ τὰ κοσμήματά της, ποὺ δὲν εἶχε βέβαια· κι αὐτὴ ἔδειξε μὲ καμάρι τὰ δυσδ ὀγόρια τῆς, τὸν Γάιο καὶ Τιθέρι Γράκχο!!... 'Ἐπίστης πολὺ πετυχημένο εἶναι δῶ νὰ θυμηθοῦμε τὸ περίφημο «HOR-ROR VACUI = δ φόβος τοῦ κενοῦ»· δηλαδὴ δποιος φοβᾶται τὴ ρηχότητά του, τὸ ἔσωτερικὸ κενό του, προσπαθεῖ νὰ τὸ καλύψῃ μὲ ἔξωτερικὰ ψυμύθια καὶ «πασαλείμματα». 'Αλλὰ καὶ σὰν τὸ τραβήξωμε πάρα πέρα, δὲ θυμόμαστε τὸν Αἴσωπο; ;''Όνος δοράν λέοντος ἔνδυθεις λέων ὑπὸ πάντων ἐνομίζετο... 'Ως δὲ ἀνέμου πνεύσαντος ἡ δορά περιτρέθη....». Σὲ περιπτώσεις δηλαδή, ποὺ παρὰ τὴν ἔξωτερικὴ κάλυψη καὶ «φιγούρα», ἔρχεται ἡ δῶρα ποὺ ξεγυμνώνεται καὶ γελοιοποιεῖται. Μὰ καὶ τῆς ἐκκλησίας τὴ μεγάλη βδομάδα θέλομε νὰ σημειώσωμε μὲ σατιρικὴ διάθεση ἔδω τά: «καὶ ἔνδυμα οὐκ ἔχω, Ινα εἰσέλθω ἐν αὐτῷ (τῷ νυμφῶνι)», καὶ «δ χιτῶν μὲ ἐλέγχει».

γ) Θά ήταν πολὺ ἔνδιαφέρον, Ιδίως σήμερα ποὺ ἡ μόδα ρυθμίζει τὴ ζωὴ μας —καὶ πιὸ πολὺ τοῦ ώραιού φύλου— νὰ συγκέντρωνε κανεὶς περιπτώσεις καὶ ἀνέκδοτα σχετικὰ μὲ παθήματα καὶ γκάφες ἀτόμων ποὺ κυριεύονται ἀπὸ τὸ πάθος καὶ «τῇ λόξᾳ», ἀς τὸ ποῦμε ἔστι, τῆς περιθολῆς ποὺ θὰ τοὺς ξεχωρίσῃ ἀπὸ τὸν πολὺ κοσμάκη.

ΕΙΔΟΣ ΛΟΓΟΤΕΧΝΗ: Εἶναι σατιρικὸ ποίημα, ὅπ' ἐκεῖνα ποὺ ἔγραψε στὰ 1814 καὶ δημοσιεύτηκαν ὑστερα ἀπὸ τὸ θάνατό του, στὰ 1827. 'Ηθικοδιδακτικὸς εἶναι ὁ στόχος τῶν σατιρικῶν συνθεμάτων τοῦ Βηλαρᾶ.

ΠΕΡΙΟΔΟΣ: Γενικὰ ἀνήκει στὴν Γ' περίοδο τῶν γραμμάτων μας (1453—1821) καὶ ειδικότερα στὴν προεπαναστατικὴ ποίηση —18ος αιώνας— ποὺ δντιπροσωπεύεται κυρίως ἀπὸ τὴν τριάδα: Ρήγας, Χριστόπουλος, Βηλαρᾶς.

ΓΕΝΙΚΗ ΕΝΤΥΠΩΣΗ: "Ήταν ένα στιχούργημα ξέπινο κι εύχαριστο, με λεπτή κι εύγενική σάτιρα, που δπωσδήποτε δχι μόνο μᾶς ξετεφε και μᾶς ξδωσε «τήν παραστίκα ήδονήν» = τήν προσωρινή εύχαριστση», δλλά και μᾶς γέννησε σκέψεις και προθληματισμούς πάνω σ' ένα πολύ ένδιαφέρον κοινωνικό ζήτημα.

ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΑ: 'Ιατροφιλόσοφος, γεννήθηκε τδ 1771 στά Κύθηρα και, 'Ηπειρώτης πέρα γιά πέρα, άνατράφηκε κι ξζησε στά Γιάννενα' πέθανε, δυστυχισμένος και καταστρυμένος οικνομικά, στό Ζαγόρι τό 1823. Σπούδασε στήν Πάδουα τής Ιταλίας Ιατρική, βοτανική, φιλολογία, φλεσσφία. "Cco και νά φαίνεται περιέργο, σά θερμός πατριώτης και φωτισμένος διθρωπες, ύπηρέτησε τή σκλάβα πατρίδα του δντας γιατρός του Βελή, γυιού του 'Άλη Πασά. 'Ο Β. ύπηρξε πνεῦμα ριζοσπαστικό, πολύ πρωθεντικό και διδιάλλακτο, άνήκει στους κορυφαίους του έλληνακού δαφωτισμού. Μεγάλως πρωτοπόρος δημοτ.κ.στής, δχι μόνο έπιστημονικός και θεωρητικός άπολογητής τής ζωντανής μας γλώσσας, δλλά τή χρησιμοποίησε έπιτυχως και στά έργα του. Πρόδρομος και δδηγητής του Σολωμού δ Βηλαράς χτύπησε δλες τίς μορφές του φευδαρχισμού (καλογερισμό, σκοταδισμό, λογιοτατισμό, δρχοντοχωρισμό).

Συγγραφικό του έργο: α) Ποίηση λυρική: "Έχει δώσει μέ δφοηγη τεχνική και άγνο λυρισμό ώραια ποιήματα. Ξεχωρίζουν τά: Τό πουλάκι, στόν έρωτα, άνοιξη, μελίσσι. β) Σατιρική ποίηση: Σατίρισε διάφορους τύπους, «χαρακτήρες» (ένας ξμμετρός Λασκαράτος θά λέγαμε). 'Εδω, στό ημικοδάκτικο του έργο, άντκουν και οι μυθοί του (δικοί του, δλλά και παραφράσεις γαλλ.κών και Ιταλικών). γ) Μεταφράσεις: 'Ανακρέοντα, Θευκυδίδην —ένα μέρος— «κρίτωνα» Πλάτωνος. δ) Γλωσσική του συμβολή: Τίς ίδεες και τίς συγκεκριμένες προτάσεις του γιά τη δημοτική (πρότεινε κατάργηση τής «ιστορικής δρδωγραφίας», κατάργηση τών δύο δμείων συμφώνων, τών ν, ω, και δλλα) τίς έκθετει στήν πολύκρωτη «ρωμέτη γλέσσα του (1814) και στίς έπιστολές του πρός τό φίλο του λόγιο και δ.αφωτιστή Αθανάσ. Ψαλίδια. 'Ο Β. έδειπε πολύ μπροστά. Έκεινα τά δύσκολα χρόνια πωύ τό δύστυχο γένος μας έδινε τό δπελπισμένο άγώνα γιά τή λευτεριά του, αύτός, δπως κι δλλοι δμοιδέατες του, είχε πλήρη τή συναίσθηση δτι έκανε έθνωπαιδευτική και κοινωνική πρωσφορά. Νά μια γνώμη του γιά τή δημοτική μας γλώσσα και μαζί ένα δείγμα γραπτό του (δχι φυσικά δπό τά πλάνο «έπαναστατικά»). «Η γλώσσα μας είναι φυσικά δμορφη, γιατί είναι θυγατέρα έκεινής, δπού άπόχτησε άγαπητικούς δλα τά φωτισμένα ξθνη τής Εύρωπης, μά γιατί είναι δικόμη στά σπάργανα, δε μπορεί νά δείξη δικόμα τό δάναστημα οδτε τίς χάρες ή τό χρώμα δπού θά τή στολίσουν, δφού φτάση σε νόμιμη ήλικιαν».

ΓΕΝΙΚΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΠΤΑΝΗΣΙΑΚΗ ΣΧΟΛΗ

Είναι τό ζωντανό καὶ δλο ὑγεία ρεῦμα τῶν γραμμάτων μας (1821—1900' τὰ χρονικὰ δρια βέθαια εἶναι πολὺ ἐλαστικὰ καὶ συμβατικά), ποὺ ξεκίνησε σὰν ἀντίδραση στὸν φευτορομαντισμό. Βασικὰ γνωρίσματά της εἰναι: α) Ἡ ἄμεση ἐπαφὴ τῆς τέχνης μὲ τῇ ζωῇ καὶ τὴν πραγματικότητα, β) μιὰ ψηλότερη ἀντίληψη γιὰ τὴν ποίηση καὶ γενικὰ τὴν τέχνη, γ) ἡ τάση γιὰ τὴν ἀρμονικὴ σύζευξη μορφῆς καὶ περιεχομένου, δ) προσφιλή της θέματα εἶναι ἡ φύση, ἡ ἰδέα, ἡ γυναῖκα, ε) ἰδεαλισμὸς καὶ εὐγένεια, στ) ἡ βαθύτερη γνωριμία μὲ τὶς ζένες λογοτεχνίες, γιὰ ἔμπλουτισμὸ διεμάτων καὶ φραστικῶν τρόπων, ζ) παραδοχὴ τῆς δημοτικῆς γλώσσας καὶ ἀνεπιφύλακτη χρήση της. "Ο, τι καὶ νὰ πῆ κανεὶς γιὰ τὴν προσφορὰ τῶν ἐπτανήσιών θὰ εἶναι λίγο. «Γιατί, γράφει δ. Γ. Βαλέτας, δταν στὸ μετεπαναστατικὰ χρόνια ἡ Ἑλλάδα δυναστεύσταν ἀπὸ τὸν κενὸ λογιωτατισμό, προετοίμασε τὸ κίνημα τοῦ δημοτικισμοῦ κι ἔθαλε τὶς βάσεις τῆς νεοελληνικῆς ἀναγεννήσεως, τόσο στὴ λογοτεχνία, δσο καὶ στὴν κίνηση τῶν ἰδεῶν (ριζοσπαστισμός)».

Σημαντικότεροι ἐκπρόσωποι της («δ ἀστερισμὸς» τοῦ Σολωμοῦ): Γ. Τερτσέτης, Ἄντων. Μάνεσις, Ἰάκ. Πολυλᾶς, Γεράσ. Μαρκορᾶς, Ἰούλ. Τυπάλδος, Ἄντων. Μανούσος, Νικ. Κονεμένος, Νικ. Κογεβίνας, Γεώργ. Καλοσγούρος, Ἄντρ. Λασκαράτος, Λ. Μαθίλης, Σπ. Μαρτζώκης (οἱ Ἀνδρ. Κάλβος καὶ Ἀριστ. Βαλαωρίτης, παρ' ὅτι ἐπτανήσιοι, ἔχουν τὶς ἰδιομορφίες τους).

Ἡ φυχούλα

Ποίημα Δ. Σολωμοῦ

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑ: 'Ο Σολωμὸς στὴν πρώτη περίοδο τῆς ποιητικῆς του δημιουργίας, τὴν νεανικὴ (1818, ποὺ γύρισε ἀπ' τὴν Ἰταλία, ὡς τὸ 1823) καταγίνεται ἀπολὺ στὴ σύνθεση μικρῶν καὶ ἀπλῶν στιχουργημάτων, ποὺ κεντρικό τους θέμα εἶναι ἡ παιδικὴ ἀγνότητα καὶ ἀθωότητα, ἡ δμορφιὰ τῆς φύσεως, καὶ πρὸ πάντων ὁ θάνατος καὶ ἡ μακαρία ἀνάπταυση ἀθώων καὶ τρυφερῶν ὑπάρκειων. Καὶ δλος ἀυτὸς δ κύκλος, «τὰ μνημόσυνα» ὅπως τὰ λένε (ἔξ δλλους καὶ οἱ μετὰ τὸ Σολωμὸ ἐπτανήσιοι ἐπιδόθηκαν σ' αὐτὸ τὸ στιχουργικὸ εἶδος), εἶναι ἔκφραση προσωπικῶν βιωμάτων καὶ ἀναμνήσεων τοῦ ποιητῆ μας. Αὔτης του τῆς τάσεως καὶ ἐποχῆς εἶναι τὰ συνθέματά του' «ἡ ἀγνώριστη», «ἡ ἔανθούλα», «δ ὁ θάνατος τοῦ βοσκοῦ», «δ θάνατος τῆς δρφανῆς», «ἡ εύρυκδμη» κ.ἄ.

ΝΟΗΜΑ: 'Ο ποιητής μας, ποὺ τόση συμπάθεια καὶ τρυφερότητα νιώθει γιὰ τὰ πλάσματα ποὺ ἀποδημοῦν ἀπὸ τούτη τῇ γῇ τόσο πρόδωρα καὶ ἀναίτια, παριστάνει μὲ ἀμίμητη χάρι καὶ εὐγένεια μιὰ τέτοια ἀπόδημία: "Ἐνα παιδάκι ξεψύχησε σ' ἔνα ἀνθισμένο περιθόλι κι ἡ ψυχὴ του σὰ μιὰ μικρὴ σπίθα ἀνέβηκε στὸν οὐρανὸν. "Ολα τ' ἀστέρια τῆς ἔχουν ἐτοιμάσει ὑποδοχή, τὸ καθένα τὴ φωνάζει κοντά του κι ἔκεινη σαστισμένη καὶ δειλὴ δὲν ξέρει σὲ ποιὸ νὰ πάγι. 'Αλλὰ νὰ ποὺ ἔνα ἀγγελουδάκι ἔδωσε τῇ λύσῃ φίλησε τὸ πεθαμένο μὰ ἔξαυλωμένο παιδάκι στὸ μάγουλο καὶ τὸ ἔκαμε νὰ λάμψῃ σὰν τὴν αὔγη.'

ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ: Τόσο λίγο πού είναι, σε 2 ένότητες φαντάζει: α) Οι δυό πρώτες στροφές: 'Ο άθόρυβος θάνατος τοῦ παιδιοῦ καὶ τὸ πέταγμα τῆς ψυχῆς του στὸν οὐρανό. β) Οι δύο τελευταῖς στροφές: 'Η εύτυχισμένη ύποδοχή της ἀπὸ ἀστράκια καὶ ἀγγελάκια καὶ ἡ ἀθανασία της. Γλωσσικές καὶ πραγματολογικές δυσκολίες δὲν υπάρχουν, γι' αὐτὸ μᾶς ἀπασχόλουν ὅμεσως τὰ καλολογικὰ στοιχεῖα.

Καλολογικά στοιχεία: Σ' αύτό τό δέλαχιστο, τό ἀνυποψίαστο, τό σχεδόν δύναλο στιχουργηματάκι διακρίνομε ἀπλότητα, ύπεραπλούστευση θά λέγαμε, στήν ἔκφραση, ἀλλά τόση δύναμη και πρωτοτυπία στή σύλληψη. Σχεδόν δόλοκληρο είναι παρομοιώσεις: 'Ωσάν ἀεράκι, σάν σπίθα, σάν τήν αύγη.' «Ἀπλωσε δειλά τά χέρια»: ἀσυνήθιστη προσωποποιία και εικόνα. Μά προσέχτε τήν εὐαισθησία τοῦ ποιητῆ μας: Οἱ εικόνες ποὺ δημιουργοῦνται ἀπό τό γήινο ἀνθότοπο μέχρι τόν παραδείσιο χῶρο τῶν ἀστεριῶν — ἀγγέλων και ἀγγέλων — ἀστεριῶν θά λέγαμε, ποὺ ἔγινε ἡ μετάσταση τῆς παιδικῆς ψυχούλας, είναι πραγματικά ἔξαιρωμένες, θεῖες, δὲν «είναι ἐκ τοῦ κόσμου τούτου». Καὶ κάτι ἀκόμη' στή συνείδηση τοῦ ποιητῆ τόσο ἔχει ταυτιστή ἡ παιδική σωματική ὑπαρξη μὲ τήν δύνη ψυχή του — ἡ ζωὴ κι ὁ θάνατος ἔχουν τόσο ἀγαπημένα ἀλληλοεξουδετερωθῆ — πού, προσέχτε, τή μιὰ στιγμή διαβάζομε «κι ἐκείνη (ἡ ψυχή) ἀπλωνε δειλά τά χέρια» κι ὑστερα ἀμέσως διαβάζομε «τοῦ ἔδωσε φιλί άθανατο (δηλαδή τοῦ παιδιοῦ). 'Ἄξιοπρόσεχτες ἐπίσης είναι —καὶ σὲ τόσο μικρὸ χῶρο— οἱ σύνθετες και ποιητικότατες λέξεις, ποὺ δείχνουν τόσο γλωσσοπλάστη τό Σολωμό: γλυκόπνοο, ἀνθότοπο, λιανοτρέμουσα.

Κεντρική Ιδέα: Ή ευαισθησία, δλλά και ή κοσμοθεωρία ένός γνήσιου ποιητή δέ δέχεται μὲ κανένα τρόπο πώς ή παιδική ψυχή πηγαίνει μεταθανάτια στὸν "Αδην" αύτό θὰ ήταν ἀδιανόητο, ἀφύσικο, φριχτό" ἀντίθετα ένας εἶναι δι προορισμός της, δι παράδεισος, ἐκεῖ διπού «συναυλίζεται καὶ συγχορεύει» ἀθάνατη καὶ μακέρια με τ' ἀγγελούδια.

Ἐξ ἀλλού δ Σ., σὰν Ἰδεαλιστής διανοούμενος, πιστεύει στὴν ἀθανασία τῆς ψυχῆς καὶ στὴ μεταθανάτια θεία ἀνταπόδοση. Πῶς ήταν δυνατὸν λοιπὸν ἡ παδικὴ ψυχούλα, ἡ ἀμέτοχη καὶ παρθενικὴ στὶς ἐγκόδημιες ἀμαρτίες, νὰ μὴν εἶναι προορισμένη ν' ἀπολαύσῃ τὴν θεία μακαριότητα;

ΓΛΩΣΣΑ: Είναι μουσικότατη και πολυδύναμη δημοτική γλώσσα, όπως τή χειρίστηκε δ θαυμάσιος «χρυσικός» μας, κι άς βρισκόταν άκομη στό δοκιμαστικό της στάδιο.

ΥΦΟΣ: «Α ἔδω τὸ ὅφος εἶναι δῆτι ζητάει τὸ λεπτό καὶ αἰθέριο, τὸ «μιμου-
απτικό», ὃς ποῦμε ἔτσι, θέμα. Εὐγενικό, ἀπαλό, ἀθρό. Από κάθε λέξῃ, ἀπό
κάθε στίγμα διαδίνονται τόνοι τρυφερότητας καὶ οὐράνιας ἀγιοσύνης.

METRO: Τὸ στιχούργημα ἀποτελεῖται ἀπὸ δοτίχες στρυφές (σεστίνες, «SESTINES», ποὺ κι αὐτὴ ἡ μετρική εἶναι ιταλικῆς προελεύσεως). Σὲ κάθε στροφὴ ἔχομε ἐναλλαγὴ δακτυλικῶν (—' —) δουλλάβων, 5ουλλάβων, 4ουλλάβων στίχων, ποὺ εἶναι προπαροξύτονοι, παροξύτονοι, δέρυτονοι ἀντίστοιχα π.χ. σὰν λιανο/τρέμουλη, πρός τὸν αἰ/θέρα, σπίθα μι/κρή. Μόνο δ β' στίχος τῆς α' στροφῆς φαίνεται νὰ εἶναι μεσοτονικός (ἢ ἀμφιθραχικός δπως λέμε, υ—υ ἢ —' —). Κι αὐτὸς δημως εἶναι δακτυλικός πεντασύλλαβος, δταν κάμωμε διπλὴ συνίζηση· δηλαδή: δροσάτ(ο ἀε)ράκι. Σὲ κάθε στροφὴ δμοιοκαταληκτοῦν μόνο δ β' καὶ δ' στίχος, ἐπίσης δμοιοκαταληκτοῦν οἱ τελευταῖοι στίχοι δλων τῶν στροφῶν, δηλαδὴ ἔχομε τὴ μορφὴ αιγγύθδε—αιγγύθδε—αιγγύθδε,

γιατί αύτή είναι ή μετρική μορφή τῆς ιταλικής σεστίνας. Μά και τί άλλο μετρικό στοιχεῖο δὲν παραπτηρεῖ δι μελετητής ἔδω, γιατί και ἀπανωτοὶ διασκελισμοὶ ὑπάρχουν, π.χ. κι ἐκείνη ἀπλωνε / δειλὴ τὰ χέρια (στοιχεῖο ποὺ τόσο ἀρέσει στὸ Σ. νὰ τὸ χρησιμοποιῆ) καὶ συχνές συνιζήσεις γιὰ νὰ θεραπεύσουν τὶς χασμώδιες (π.χ. γρήγορ(ἀ ἀ) νέθαινε, π(οὺ) ἔξαφ(α. ἔ) λαμψε). Βέβαια ξέρομε πῶς αὐτὸς εἶναι φεγάδι τοῦ στίχου, δταν δ στιχουργὸς εἶναι κακὸς ή ἔστω μέτριος' ἀλλ' ἀντίθετα στὰ χέρια ὅξιου μάστορα καὶ «χρυσικοῦ» δίνει εὐλυγίσια καὶ κυματισμό.

Καὶ τὸ συμπέρασμα εἶναι δλοφάνερο: Μέσα σ' ἔνα μικρότατο, ἔνα «τοσοδά» ποιηματάκι ὑπάρχει, κατ' ἀντίστροφο λόγο μὲν τὸ μέγεθός του θὰ λέγαμε, τόση πολυμορφία μέτρου καὶ ρυθμοῦ. 'Ο Σ. κατέχει τόσο βαθειά τὰ μυστικά τῆς στιχουργικῆς τεχνικῆς.

ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΗ ΕΡΜΗΝΕΙΑ: Στὴν ἀρχὴ πόνο ἀθάσταχτο καὶ σφίξιμο στὴν καρδιὰ νοιῶθομε, σὰ βλέπωμε —τὶ ἀντίθεσῃ! μάλιστα μέσα σ' ἔναν ἀνθότοπο!— ν' ἀφήνῃ ἡ ψυχούλα τὸ παιδάκι. Σιγὰ σιγὰ δμως, ἀφοῦ αὐτὴ ἔχει παραδείσια μοῖρα καὶ μπαίνει στὴν ἀθανασία, λυτρωνόμαστε καὶ μιὰ ούρανόπεμπτη γαλήνη μᾶς κατέχει. Πάντως ἐκεῖνο ποὺ εἶναι διάχυτο σὲ κάθε στίχο τοῦ ποιήματος εἶναι ἡ τρυφερότητα.

ΑΦΟΡΜΕΣ ΓΙΑ ΑΣΚΗΣΗ ΚΑΙ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ: α) Τὸ μὲ τὴν πρώτη ματιὰ ἀνυποψίαστο καὶ «ἀμελητέο» κομμάτι μπορεῖ καὶ πρέπει νὰ δώσῃ στὸν καλλιτέχνη ἀφόρμηση γιὰ ἀναδημιουργία. Π.χ. δ ζωγράφος νὰ τεχνουργήσῃ ἔξασιο πίνακα, ποὺ θὰ 'ναι μιὰ «μέθεξη» ἀπὸ γήινα καὶ ούρανια στοιχεῖα. 'Αλλὰ καὶ γιὰ τὸ μουσικὸ προσφέρεται γιὰ ἔξοχο χορωδιακὸ πολυφωνικὸ δσμα, νὰ κάτι σὰ μικρὸ δρατόριο.

β) Θέλομε δὲ θέλομε, μιὰ καὶ τὸ κλίμα ἔδω εἶναι τέτοιο —ξὲς ἄλλου δὲ θὰ βροῦμε στὸ ἀναγνωστικὸ μας ἄλλα τέτοια ποιήματα τοῦ Σολωμοῦ— μᾶς ἔρχονται στὸ νοῦ κάποιοι παρόδιοι στίχοι τοῦ ποιητῆ μας, ποὺ ἀναφέρονται σὲ θανάτους τρυφερῶν καὶ ἀθώων πλασμάτων· π.χ. «Στὴ θύρα τὴν δλόχρυση τῆς παντοδυναμίας πνέματα μύρια παλαιά, πνέματα μύρια νέα σὲ καρτερούν γιὰ νὰ σοῦ ποὺν πῶς ἄργησες νὰ φτάσης» (Ἄπο «τὸ θάνατο τῆς Αἰμιλίας ροδόσταμο»). «Γλυκοὶ στάθηκαν καὶ πλάνοι τῶν γονιῶν σου οἱ στοχασμοί, γάμου βλέπτανε στεφάνι κι ἄλλο φόρεσες ἔσυ» (ἀπὸ «τὸ θάνατο τῆς ἀνψιᾶς του»). «Καὶ δὲν ἤξερε δ δύστυχος δποὺ φιλεῖ τὸ κύμα· ἔκεινο ποὺ τῆς ἔδωσε καὶ θάνατο καὶ μνῆμα» (ἀπὸ τὴν «Εὔρυκόμη»). «Τοῦ πατέρα σου σὰν ἔρθης δὲ θαθρεῖς παρὰ τὸν τάφο· εἰμ' δμπτρός του καὶ σοῦ γράφω μέρα πρώτη τοῦ Μαγιοῦ» (ἀπὸ τὸ «πρόδη τὸν κύριον Γεώργιον δὲ Ρώσσην»). «?Ω θάνατε, λυπήσου με, λυπήσου με καὶ φθάσε· / ἔνα ἀναστέναγμα γλυκὸ μοῦ φαίνεται πῶς θάσαι» (ἀπὸ τὸ «δ θάνατος τοῦ βοσκοῦ»). «Τὰ μαῦρα! Ἐπαίζανε / ἔκει δπου στέκει / δ πύργος· κι ἔπεσε / τ' ἀστροπελέκι, / κι ἄψυχα τ' ἀφησε, / τὰ θλιβερά» (ἀπὸ «τὸ κομμητήριο»).

ΕΙΔΟΣ ΛΟΓΟΤΕΧΝΗ: Εἶναι ἔνα λυρικότατο στιχούργημα τοῦ Σ., ποὺ ἀνήκει στὴ νεανικὴ ποιητικὴ παραγωγὴ του, ἐνταγμένο στὸν κύκλο τῶν «μνημοσύνων».

ΣΧΟΛΗ — ΠΕΡΙΟΔΟΣ: 'Ο Σολωμὸς εἶναι δ δημιουργὸς τῆς λεγομένης «έπτανησιακῆς σχολῆς». Βλέπε σχετικὰ στὰ ἀμέσως προηγηθέντα του «ἡ ψυχούλα». «Οσο γιὰ τὴν περίοδο, γενικότερα εἶναι ή Δ' τῶν γραμμάτων μας (1821—1880).

ΓΕΝΙΚΗ ΕΝΤΥΠΩΣΗ: «Οσο καὶ νὰ ἀνακουφιστήκαμε ἀπὸ τὴ μακάρια καὶ παραδείσια καταξίωση τῆς παιδικῆς ψυχούλας, ήταν πάντως τοῦτοι οἱ λίγοι στίχοι ἔνα ἐλεγεῖο. Κι ἀκόμη κάτι' μέσα σ' αὐτὸ τὸ νεανικὸ ποιητικὸ γύμνασμα τοῦ Σ. καὶ τὸ πιὸ ἀγύμναστο ἀκόμα μάτι διακρίγει τὸ ὀντάμωμα τοῦ ζωγραφικοῦ καὶ μουσικοῦ στοιχείου, μόνιμο δεῖγμα τῆς ὥριμης τέχνης του ἀργότερα.

ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΑ: Γεννήθηκε στὴ Ζάκυνθο Ἀπρίλη τοῦ 1798 ἀπὸ τὸν κόμη Νικ. Σολωμό καὶ τὴ λαϊκὴ γυναίκα Ἀγγελικὴ Νίκλη, ποὺ ἦταν παραδούλεύτρα στὸ ἀρχοντικὸ τοῦ Σολωμοῦ καὶ μόλις στὰ 1807 τὴ στεφανώθηκε (ἔτοι νομιμοποιήθηκαν τὰ δυὸ ἄγόρια τῆς, Διονύσιος καὶ Δημήτριος) διπάλυτος ἐτοιμοθάντος κόμης. 1808—1818 σπουδές στὴν Ἰταλία (Βενετία — Κρεμώνα — Παδία, ποὺ ἔλαβε τὸ διπλῶμα τῆς νομικῆς). «Ἄλλη» ἦδη τὸν εἰκὲν δράπαισε δλον ἡ ποίησις. Τὸ 1818 γυρίζει στὴ Ζάκυνθο καὶ τὸ 1828, ἐπειδὴ ἐίχε οἰκογενειακὲ προστρίβες μὲ τὸν ἀδελφὸ του Δημήτρη, ἔφυγε στὴν Κέρκυρα, δῆπο συνεχῶς ἔμενε, ἀνάμεσα σὲ ἑλεκτὸ κύκλῳ διανοούμενών φίλων καὶ θαυμαστῶν του. Τὸ 1833—37 ἡ τόσο πολύκροτη οἰκογενειακὴ του δίκη (ἀντίδικος μὲ τὴ μητέρα του καὶ τὸν δομομήτριο ἀδερφὸ του Γιάννη Λεονταράκη), ποὺ δῆφης τόσα σημάδια στὴν ψυχὴ του καὶ ἐπηρέασε τὸ ἔργο του. Τὸ 1857 πεθαίνει στὴν Κέρκυρα.

Τὸ συγγραφικὸ του ἔργο: **Διακρίνομε** 3 περιόδους: a) 1818—1824. Τὰ πρωτόλεια του εἶναι Ιταλικὰ συνθέματα (εἶναι γνωστὸ πόσο ἀξιοθάμαστη προστάθεια κατέβαλε, μὲ τὴ βοήθεια τοῦ φίλου του Σπ. Τρικούπη, νὰ γράψῃ στὴν Ἐλληνικὴ τὰ πρῶτα ποιήματα, π.χ. τὴν «Ξανθούλα»). «Ἐδῶ ἀνήκουν «ὁ ὅμινος στὴν ἐλευθερία» (1823), «ἡ φαρμακώμην», «Ωδὴ στὸν Μπάρυν», «Ωδὴ στὸ Μάρκο Μπαρσάρη».

b) 1824—1833: «Ο ποιητὴς μας ἀπὸ τὶς ἀπλές καὶ ἀτελεῖς συνθέσεις του σημειώνει μιὰ σταθερὴ ἀνθεκτὴ πορεία στὸν Ἐλληνικὸ «Ιαρνασσὸ» γιὰ νὰ φθάσῃ στὰ ἄρτια δημιουργῆματά του, ποὺ εἶναι «ὁ Λάμπρος», «ὁ Κρητικός».

c) 1833—1857: «Ἡ περιόδος τῆς ὡριμότητας». Ἡρώων του στὴν Κέρκυρα κινεῖται ὁ ἀστερισμὸς τῶν φίλων καὶ θαυμαστῶν του, στοὺς ὄποιους καὶ δὲ Ἰταλὸς Θωμαζέο (βλέπε ἐπτανησιακὴ σχολὴ). Τώρα «ὁ πόρφυρας» καὶ τὸ ἀριστούργημα του «οἱ ἐλεύθεροι πολιορκημένοι» ποὺ τόσο τὸ δούλεψε, ἀλλ' ἔμεινε ἀτελείωτο, δπως ἔξ δλλοι καὶ δλο τὸ ἔργο του (πολὺ ταιριαστὰ εἴπαν γι' αὐτὸς: «τὰ συντρίμμια τὴν μεγαλοφύτα»), «Ο Σ., ἐκτὸς βέβαια ἀπὸ τὶς λυρικὲς καὶ ἐπικοινωνικὲς συνθέσεις του, ἔδωσε ὥραια δημιουργήματα σ' δλα τὰ εἰδὴ τῆς λογοτεχνίας σχεδόν. Σάτιρες (δνειρο, πρωτοχρονιά, ιατροσυμβούλιο), Ιταλικὰ σχεδιάσματα σὲ πεζά, κριτικούς στοχασμούς, τὰ τόσο ἀξιόλογα πεζογραφήματα «ὁ διάλογος», «ἡ γυναίκα τῆς Ζάκυνθος», ρητορεία (ἐπικήδειο μιωδία στὸν ξενιτεμένο πατριώτη του ποιητὴ Ούγο Φώσκολο,

«Ἐκαμεὶ καὶ ἔνες μεταφράσεις. «Ο μελετητής τοῦ ἔργου του Σ. θά βρῃ σ' αὐτὸ γόνιμες ἐπιδράσεις ἀπὸ τὸ γερμανικὸ ἰδεαλισμό, τὴν Ἀγία Γραφή, ἀλλὰ πρὸ πάντων ἀπὸ τὸν «Ἐρωτόκριτον καὶ τὸ δημοτικό μας τραγούδιο. Τι νὰ πρωτοπανέστη κανεὶς στὸν ἔθνικὸ μας βάρδο; Θάταν παράλειψη διουγκώρητη πὼ μὴ τὸν τονίσωμε τὴ συμβολὴ του καὶ τὸ πρωτοποριακό του ἐξεκίνημα στὴ χρήση τῆς δημοτικῆς γλώσσας καὶ τὴν παράδοση ποὺ ἀφήσει στοὺς δημεους «διαδόχους» του.

«Μή γάρις ἔχω ἀλλο στὸ νοῦ μου πάρεξ ἐλευθερία καὶ γλώσσα;» ἔλεγε στὸν περιφύμῳ «Διάλογο» του. Τι νὰ πρωτοπῇ κανεὶς γιὰ τὴν τέχνην, τὴν τεχνικὴ καὶ τὶς ἴδεες τοῦ Σ.; Προσπάθησε νὰ φιλιώσῃ τὰ ὀντάμωμα στὴν ἐποχή του, ρομαντισμὸ καὶ κλασσικισμό. Ιερουργεὶ μὲ ὑπερθυμούτητα καὶ εὐλάβεια στὸ ναὸ τῶν Μουσῶν. Πολέμιος τοῦ περιπτοῦ, τοῦ στόμου καὶ τῆς ρητορείας. Καθαρόπαμε ποίηση, ποὺ δὲν τὴν ἔμάραψε δὲγκεφαλοισμὸς καὶ πολυμάθεια. Καὶ πόσα δὲ λέει ἡ ἐπιπτοκήτητα τῶν στίχων του! «ποὺ μέσα τους μέρη τόσα φαίνονται καὶ μέρη εἶναι κρυμμένα! Νομίζομε πώς ἔνας δυνατός του στίχος· «μὲ λογισμὸ καὶ μ' δνειρο» δίνει τὸ γνώρισμα τῆς δημωργίας του. Τέλος ὃν κάποιος δὲλη περιεκτικὰ καὶ σύντομα νὰ ἀποτιμήσῃ τὸν ποιητὴ μας, τὰ λέει δλα, ἄν πῃ· «ὁ Σολωμός, δψάλτης τῆς ἐλευθερίας σ' δλες της τὶς μορφές: τῆς ἔθνικῆς (μὲ τὸ «ῦμον»), τῆς ἡθικῆς (μὲ τοὺς «ἐλευθέρους πολιορκημένους»), τῆς κοινωνικῆς (μὲ τὴ «γυναίκα τῆς Ζάκυνθος») καὶ τῆς γλωσσικῆς ἐλευθερίας (μὲ τὸ «Διάλογο»).

ΕΡΓΑΣΙΕΣ - ΑΣΚΗΣΕΙΣ ΠΑΝΩ ΣΤΑ «ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΑ» ΤΟΥ: Βέβαια τὰ δσα ἀναφέραμε πιὸ πάνω εἶναι ἀρκετά, ἀλλ' ἐπειδὴ Σολωμός εἶναι αὐτός, θὰ ἥταν πολὺ ἐνδιαφέρον καὶ θὰ παίρναμε πολλά στοιχεῖα ἀπὸ τὸ θέμα, ὃν τὸ δλο κύκλωμα «ΣΟΛΩΜΟΣ», ἀς ποῦμε ἔτσι, προσπαθούσαμε νὰ τὸ δοῦμε στὰ ἐπὶ μέρους στοιχεῖα του, ποὺ κάθε μαθητὴς ἡ μαθητικὴ διμάδα ν' ἀσχοληθῇ μ'

ένα απ' αύτά. Π.χ. α) ή κοινωνικοπολιτική κατάσταση τήν έποχή του Σ., β) οι σπουδές του Σ. στήν 'Ιταλία, γ) ή μητέρα του, 'Αγγελική Νίκλη, δ) τ' άδερφια του, ε) πρόσωπα πού έχουν σχέση μὲ τὸν Σ. (π.χ. ἀπὸ τὰ παιδικά του χρόνια στήν Ζάκυνθο μέχρι τὸν κύκλο ποὺ τὸν περιθάλλει στήν Κέρκυρα, δάσκαλοί του κλπ.), στ) ἡ περιφήμη δίκη (ἡ ἀντιδικία μὲ τὴ μητέρα του καὶ τ' ἄδερφια του), ζ) δ. Σ. καὶ ή γλώσσα, η) ἀξιομνημόνευτοι στοχασμοὶ τοῦ Σ. (π.χ. «τὸ ξένος πρέπει νὰ μάθῃ ἐθνικὸ δῖτι εἰναι ἀλλιθινό»), θ) Γνῶμες καὶ κρίσεις τῶν ἀλλων γιὰ τὸν Σ. (π.χ. δ Παλαμᾶς εἶπε· «Ο Σ. πρώτα ἔκαμε τὴν ποιητική του καὶ ὑστερα τὴν ποίηση του»), ι) ἐπιδράσεις στὸ ἔργο τοῦ Σ. (π.χ. ἀρχαιοελληνικὲς - κλασσικές, τῆς 'Αγίας Γραφῆς, τοῦ δημοτ. τραγουδιοῦ, τῆς Κρητικῆς σχολῆς), ια) ή γυναίκα στήν ποίηση τοῦ Σ. ιθ) ή σατιρικὴ ποίηση τοῦ Σ., ιγ) δ Σ. καὶ τὸ 1821.

·Ωδὴ στὴν σελήνη

Ποίημα Δ. Σολωμοῦ

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑ: Τὸ φεγγάρι, «ἡ ὥχρα 'Εκάτη» τῶν ρομαντικῶν ποιητῶν, ἀπὸ τὰ πανάρχαια χρόνια ἔχει δώσει στοὺς ποιητές καὶ γενικότερα στοὺς καλλιτέχνες ἀστείρευτη πηγὴ ἐμπνεύσεως καὶ ἀνεξάντλητο ὄλικό γιὰ τὴν τέχνη τους. Μάλιστα χωρὶς ὑπερβολὴ θὰ λέγαμε πώς δὲν ὑπάρχει ἄλλο φυσικὸ ἀντικείμενο —οὔτε κι αὐτὸς δ "Ηλιος— ποὺ νᾶχη τραγουδιστῇ, ἐλεγειακὰ δόμως καὶ πένθιμα, τόσο δυσοῦ ή σελήνη. 'Αλλὰ σήμερα, θὰ ρωτοῦμε κάποιος, ποὺ μετά τὴν κατάκτησή της ἀπὸ τὴν ἀνθρώπινη ἐπιστήμη καὶ τεχνική, σήμερα πού... ξεπαρθεύεται δ θρύλος καὶ ἀπομυθοποιήθηκε, ποὺ μπῆκε —θέλει δὲ θέλει— στὴ «μεταποιητικὴ» καὶ «μεταμυθικὴ», δις πούμε ἔτσι, περιόδο της, ἐπαφε τάχα ή σελήνη νὰ μαγνητίζῃ τὰ μάτια τῶν καλλιτεχνῶν; "Οχι βέθαισα, γιατὶ πάντοτε οι δόλιοι οἱ θνητοὶ —καὶ πρὸ πάντων οἱ εὐαίσθητες καὶ φιλέρημες ψυχές— θὰ ἀνοίγουν ἀδερφικό καὶ παρήγορο διάλογο μὲ τὸ φεγγάρι, τὸ γαλάζιο, τὸ ὥχρο, τὸ κίτρινο, τὸ κόκκινο... "Ετσι καὶ ή ρεμβατικὴ καὶ μυστικόπαθη ψυχὴ τοῦ Σολωμοῦ μας δὲν ἦταν δυνατὸν νὰ μὴν ἀναπέμψῃ ὅδη στὴ σελήνη. 'Αλλ' ἀς δοῦμε δ, τι ἀκολουθεῖ...

ΝΟΗΜΑ: Μέσα στὴ γαλήνη καὶ τὴ θεία ἀταραξία τῆς νύχτας δ ποιητής μας συνεπαρμένος ἀπὸ τὴ γλυκειὰ κιθάρα τοῦ φίλου του ποὺ δίνει ψυχὴ κι ἀρμονία στὴν πλάση (σὰν τὸ τραγούδι τοῦ 'Οσσιάνου), τὸν παρασκαλεῖ νὰ τραγουδήσουν μαζὶ τὰ κάλλη τῆς σελήνης, καθὼς ἔκανε δ "Ομηρος. Καὶ πάνω σ' αὐτὸ τὸν λόγο τοῦ φαίνεται πώς τὸν βλέπει ἀκουμπισμένο σὲ μιὰ ἵτια καὶ τὰ ιερά του γένια νὰ λάμπουν φεγγαροφώτιστα. 'Εκείνη τὴ στιγμὴ νὰ καὶ τὸ φεγγάρι ποὺ προθάλλει πίσω ἀπὸ τὸ βουναλάκι τοῦ Σκοποῦ, παρηγοριά μέσα στὴ νύχτα. Τώρα λοιπὸν —λέει δ ποιητής— εἴναι δλα ταιριαστὰ καὶ σύμφωνα γιὰ νὰ τοῦ φάλη ἔνα παθητικὸ ὅμινο, καθὼς κι αὐτὸ παθητικὰ στέλνει τὸ φῶς του ν' ἀποκοιμῆθη πάνω στὶς ταφόπετρες... Δυστυχῶς δὲν ὑπάρχει συνέχεια, ή μᾶλλον εἴμαστε ὑποχρεωμένοι νὰ συνεχίσωμε ἐμεῖς, πάντως μὲ δόηγδο τὸ κομισμένο φεγγάρι πάνω στὶς ταφόπετρες, γιατὶ δυστυχῶς δὲν παραδόθηκε ἀκέριο τὸ πότημα.

ΕΝΟΤΗΤΕΣ ΚΑΙ ΕΠΙΓΡΑΦΗ ΑΥΤΩΝ: Τὸ διακρίνομε σὲ τρεῖς ἐνότητες, 2 στροφές ή καθεμιά: α) 'Η ἀρμονία τῆς κιθάρας δημιουργεῖ ἔκσταση καὶ ὑπέροχη συγκίνηση μέσα στὴ γαλήνια νύχτα. β) Καλεῖ τὸ φίλο κιθαριστὴ νὰ τρα-

γουδήσουν μαζί τή σελήνη, ένω συνάμα δραματίζεται έκει δίπλα τὸν "Ομηρο.
γ) Ἀρχίζει τὸν υμνό στὴ σελήνη ποὺ ξεπρόθαλε.

ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ: Γλωσσικῶν καὶ πραγματικῶν ἔρμηνεια: "Αφραστη = ἀνέκφραστη, ἄρρητη, ἀνείπωτη (α+φράζω). ἕκσταση = θάμπωμα, δνειροπόληση, κατάσταση ἔξω ἀπὸ τὸν ἔσυτό μας (ἔξισταμαι, ἔκστασιάζομαι). ἐμψυχεῖς (καὶ ἐμψυχοῖς) = ἐμψυχώνεις, δίνεις ψυχή." Οσσιαν ('Οσσιάνος): Περίφημος Σκῶτος ποιητῆς στὸν 3ο μ.Χ. αἰώνα, ἐπίκος μαζὶ καὶ ρομαντικός. Τυφλωμένος ἔθρισκε παρηγοριά νὰ ὑμνῇ τὰ κατορθώματα τῆς οἰκογενείας του. Θρύλος καὶ ἀριστούρια ἐπικρατεῖ γύρω ἀπὸ τὴν ὑπαρξή του. Τὰ πρωτόγονα ἀλλὰ πηγαῖα τραγούδια του μαζὶ μὲ ἄλλα ἔπη ἀγνώστων βάρδων δημοσιεύτηκαν στὰ 1807 καὶ κάνουν ἔνα «κύκλο» («'Ο Οσσιάνος»). Δηλαδή, τηρουμένων τῶν ἀναλογιῶν, αὐτὴ ἡ θολὴ καὶ θρυλικὴ μορφὴ εἶναι δι Βρεττανός "Ομηρος. Τυ φλ δις ποιητής: 'Ο Ομηρος. Σκοπός: Βουναλάκι τῆς Ζακύνθου. Ωδή: Συστηματικότερα θὰ κάνωμε λόγο στὸν «Κάλθο», δσο γιὰ τώρα πρόχειρα θυμίζομε δτι ὠδὴ εἶναι ποιητικὸ εἶδος (στὴ λυρικὴ ποίηση ἀνήκει), ποὺ ἀναφέρεται σὲ σοθαρά καὶ ὑψηλὰ θέματα: θρησκευτικά, πατριωτικά, νίκες, ιδέες, φυσιολατρία, δοξασμένα δνόματα κλπ.

Καλολογικὰ στοιχεῖα: 'Ο Σολωμός, τὸ λέμε γιὰ ἄλλη μιὰ φορά, ἐνδιαφέρεται πάντοτε τὸ βάθος τῶν νοημάτων του νὰ τὸ «ἐπενδύῃ» μὲ τὸν ἀνάλογο φραστικὸ «κόσμο». "Ἐτσι κι ἐδῶ ὑπάρχουν ἔξασιες δπτικοακουστικές εἰκόνες ποὺ ρευστοποιοῦνται σὲ μιὰ μαγευτικὴ καὶ ὑπεργήινη μουσικὴ: 'Η δλη νυχτιάτικη «περιρρέουσα ἀτμόσφαιρα», δι σύγχρονος κιθαριστής μὲ τὸν παθητικὸ 'Οσσιάνο καὶ τὸν θεσπέσιο "Ομηρο στὴν Ιτιά του" κι δλα αὐτά, ὡς καὶ τὰ μνήματα, εἶναι μελαγχολικὰ φεγγαρολουσμένα. Παρατηρήστε πόσο ὑπέροχα «λειτουργοῦν» τὰ ἐπίθετα κοντά στὰ ούσιαστικά τους: Γλυκύτατη φωνή, ἄφραστη ἀρμονία, στὰ γένεια τὰ ιερά, υμινον παθητικόν, στρογγυλὸ μεσουράνιο (φεγγάρι), δλόασπρη ταφόπετρα. Χαρακτηριστικὰ καὶ τὰ ρ. ἐμψυχεῖς, λαμπτοκοποῦσε, ἀποκοιμίζεις. Καὶ τὰ —ἀσυνήθιστα— λαμπίζεις, παρηγορίζεις. Μὰ καὶ ἡ παρήκηση τοῦ ρ. ήχάει τόσο δμορφα «τὴν ἄφραστη ἀρμονία τῆς καρδιᾶς ἀποκρίνεται ἡ λαχτάρα».

Κεντρικὴ Ιδέα: 'Η σεληνοφώτιστη νυχτιὰ μὲ τὴ γαλήνη καὶ τὸ μυστήριο της δημιουργεῖ ξαλάφρωμα ἀπὸ τὶς βιοτικὲς μέριμνες, ἕκσταση καὶ λυτρωτικὴ ἐπίδραση στὶς ἀνθρώπινες ψυχές, φτάνει δμως νδχουν εύαισθησία καὶ προδιάθεση γιὰ κάτι τέτοιο.

ΑΛΛΑ ΝΟΗΜΑΤΑ - ΙΔΕΕΣ (ισότιμα τοῦ κεντρικοῦ): α) Γιὰ τὸ λεπταίσθητο ποιητὴ Σολωμό, δπως καὶ γιὰ κάθε «δμοούσιόν» του, ἡ νύχτα, καὶ μάλιστα μὲ τὸ φεγγάρι της, εἶναι τὸ «κλίμα» ἐκεῖνο, ποὺ τοῦ γεννάει ὑπέροχες ἐμπνεύσεις καὶ τὸν φέρνει σὲ ἐπικοινωνία μὲ τὶς ἐκλεκτὲς πνευματικές μορφές του. "Αλλώστε δ. Σ. σ' δλη τὴν ποίησή του δὲν παύει νὰ κάνῃ λόγο γιὰ νύχτες μυστηριακές, «νύχτες γιομάτες θάματα, νύχτες σπαρμένες μάγια».

β) Νύχτα, φεγγάρι, ποιητής, ύμνητικὸ τραγοῦδι, ἀγαπημένες μορφές, εἶναι στοιχεῖα ἀρκετὰ γιὰ νὰ κάνουν συμπλήρωμα καὶ... παραπλήρωμα ἀρτιωμένο καὶ ἀδιάσπαστο. "Ἐτσι, ποὺ ἀπουσία καθενὸς ἀπ' αὐτὰ φέρνει λειψάδα καὶ κενὸ στὸ δλο.

ΓΛΩΣΣΑ: 'Η πολυδύναμη δημοτικὴ μας γλῶσσα, ποὺ στὰ πλαστούργα χέρια τοῦ Σ. γίνεται κάτι περισσότερο ἀπὸ γνήσια ἔκφραση, γίνεται ἀρμονία καὶ μουσική.

ΥΦΟΣ: "Α έδω γιατί τὸ ὑφος πρέπει νὰ δώσωμε μὲ ἀπαλά καὶ προσεχτικά χέρια τὰ κατάλληλα ἐπίθετα: Γλαφυρό, εὐγενικό, ὑποθλητικό, τρυφερό, ἀβρό, μυστικόπαθο, ρεμβαστικό. Κι ἔνας ἄγνος καὶ πηγαῖος λυρισμὸς ξεχύνεται διακριτικά καὶ ἀπαλά ἀπὸ παντοῦ.

ΜΕΤΡΟ: 'Εδῶ έχομε 6 τρίστιχες στροφές —δηλαδή δὲν ὑπάρχει ή κλασικὴ μορφὴ τῆς ὡδῆς δπως θὰ δοῦμε ἀλλοῦ— (τερτσίνες, ιταλικῆς προελεύσεως² βλέπε σχετικά στὴν ἀνάλυση τῆς «Ἐρωφίλης»). Οἱ στίχοι εἰναι λαμβικοὶ ἐνδεκασύλλαβοι παροξύτονοι. Σὲ κάθε τερτσίνα έχομε δμοιοκαταληξία τοῦ α' καὶ γ' στίχου, δὲ δὲ β' δμοιοκαταληκτεῖ μὲ τὸν α' τῆς ἐπομένης στροφῆς: ἔτοι έχομε μιὰ δρμονικὴ ἀλυσίδα, π.χ. αθα—θγθ—γδγ—δεδ—εζε—ζηζ. Παρατηροῦμε δμως πῶς δὲν λείπουν οἱ χασμωδίες καὶ οἱ συνιζήσεις³ π.χ. ἔκσταση τ(οῦ 'Ο)σσιάν(ου εἰς) τ' ἀκρογιάλι. Συχνοὶ εἰναι καὶ οἱ διασκελισμοὶ (τόσο ἀγαπητοὶ ἀλλωστε στὴ σολωμικὴ ποίηση), π.χ. μὲ τὴ θεία / ἔκσταση, στὰ κάλλη / τῆς σελήνης.

ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΗ ΕΡΜΗΝΕΙΑ: "Οσο γιατὶ τὸν ποιητὴ δὲν ὑπάρχει ἀμφιθολία, «τὶ χρείαν έχομεν μαρτύρων», έγινε δλος μιὰ μεταρσίωση καὶ ἔξαυλωση μέσα στὸ σεληνοφώτιστο περιθάλλον, ἀντάμα μὲ τὶς βιθλικὲς μορφές τῶν ἀγαπημένων του, 'Ομήρου καὶ 'Οσσιάνου, ἐνῶ ἡ γλυκειά κιθάρα τοῦ φίλου καὶ... ἡ σιγαλιά τῆς μυστριακῆς νύχτας ἀκκομπανιάρουν τὸν ὅμνο ποὺ θὰ ὑψώσῃ πρὸς τὴ σελήνη. 'Αλλὰ καὶ σὲ μᾶς δμως κατάφερε —θάμαστε «παχυδερμικοὶ» καὶ ἀναίσθητοι, ἀλλιώτικα— νὰ μεταγγίσῃ αὐτὴ τὴ μελαγχολία καὶ τὸ ἱερὸ δέος, νὰ μᾶς ἀλαφρώσῃ ἀπὸ τὸ γήινο καὶ χοϊκὸ φορτίο μας καὶ νὰ μᾶς μετεωρίσῃ γιὰ λίγο σὲ ἀνώτερες ήθικοπνευματικὲς σφαῖρες.

ΑΦΟΡΜΕΣ ΓΙΑ ΛΣΚΗΣΗ ΚΑΙ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ - ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΙΚΗ ΠΑΡΟΡΜΗΣΗ: α) **Άλλα σχετικά:** "Οπως εἶπαμε καὶ στὰ «Ἐισαγωγικά», στὸ θέμα «σελήνη» τόσοι καὶ τόσοι ποιητὲς καὶ γενικότερα καλλιτέχνες έχουν δοκιμάσει καὶ ἀκονίσει τὴν ἔμπνευση καὶ τὴν εύαισθησία τους. 'Ανάγκη νὰ θυμηθοῦμε μερικά⁴ κατ' ἀρχὴν εἶναι ἐνδιαφέρον νὰ βλέπαμε ἀναφορές τοῦ 'Ομήρου στὴ σελήνη.

"Επειτα τὶ λακωνικὸ μαργαριτάρι εἶναι ἐκεῖνο τῆς ἀρχαίας Σαπφοῦς: «ἄ σελάννα δέδυκε κάργα καθεύδω μούνη = τὸ φεγγάρι ἔπεσε κι ἔγω κοιμᾶμαι μοναχή»⁵ καὶ τὸ ὠραιότερο «'Αστερες μὲν ἀμφὶ κάλαν σελάνναν ἀψ ἀποκρύπτοισι φάενον εἰδος, διπποταν πλήθοισα μάλιστα λάμπη γάν ἐπὶ παῖσαν ἀργυρέας = τ' ἀστέρια γύρω ἀπὸ τὴν δμορφὴ σελήνη σθήνουν ἀμέσως, διποτε λάμπη δλόγιομη σ' ὅλη τὴ γὴ ἡ ἀργυρόχρωμη».

"Ἐπίσης νεοελληνικὰ ποιήματα μπορεῖ νὰ θυμηθῇ κανεὶς: «Παίζει ἀπόψε τὸ φεγγάρι» Μ. Μαλακάση «ἡ σελήνη» Δημητρ. Παπαρρηγοπούλου (τοῦ ρομαντικοῦ). Γιομάτῃ εἶναι ἀλλωστε ἡ δημοτικὴ μας ποίηση, ίδιως στὰ «ναναρίσματα». Πολὺ ὠραία τὰ: «εἰς τὸ φεγγάρι» τοῦ Γ. Ζαλοκώστα («χαρὰ τῆς πρώτης μου ζωῆς, φεγγάρι ἀγαπημένο...»). «Σελήνη» τοῦ Γ. 'Αθάνα «Θάμα κι αὐτὸ τ' ἀποψινό...». Κι ἀλλα τραγουδάκια: «Τὸ φεγγάρι πῆγε κι ἔπεσε στὸ ποτάμι τὸ βαθὺ κι ἡ ἀγάπη μου κιτρίνισε σὰν τὸ κίτρινο φλουρί». 'Αλλὰ καὶ στὴ ζωγραφικὴ πόσες ἔμπνευσεις! Φεγγάρια κόκκινα, κίτρινα, γαλάζια! 'Αλλὰ καὶ στὸ χῶρο τῆς μουσικῆς!

β) Μὰ καὶ τὸ συγκεκριμένο ὠραῖο αὐτὸ στιχούργημα τοῦ Σ. στὸ ζωγράφο προσφέρει ἀτόφιο καὶ δλόζεστο τὸ ὄλικο γιὰ νὰ δώσῃ ὑπέροχα ταμπλά, καὶ στὸν μουσικὸ νὰ ἐνορχηστρώσῃ τούτους τοὺς ἀπλοὺς στίχους σὲ ἔξαίσιο πολυφωνικό — χορωδιακό τραγούδι.

γ) Καὶ μιὰ εὔκαιρία· μιὰ καὶ δὲ μᾶς διασώθηκε ὁ ὑμνος τοῦτος τοῦ Σ. στὴ σελήνη, νὰ προσπαθήσωμε καθένας, μὲ τὸν τρόπο του, νὰ συμπληρώσῃ τοῦτο τὸ ἔγκωμιο.

δ) Καὶ τώρα κάτι τολμηρό, ὃς ποῦμε ἔτσι· δεδομένου δτὶ οἱ ἀνθρωποι δὲν ἔχουν δλοι τὴν ἴδια ψυχοσύνθεση, τὴν ἴδια ἀναπλαστικὴ ἰκανότητα στὶς παραστάσεις τους, τὶς ἴδιες αἰσθητικές κεραῖες τέλος, ἀλλ' ὁ καθένας ἀλλιῶς στοχάζεται καὶ συναισθάνεται σ' ἔνα κέντρισμα· π.χ. λένε πῶς ὁ μανάβης εἶπε τὸ κίτρινο μισοφέγγαρο... φέτα πεπονιοῦ· θὰ ἤταν μιὰ πραγματικὴ ἀσκηση νὰ μαντεύαμε πῶς θὰ σκεφτόντουσαν κατηγορίες ἀνθρώπων μπροστά στὸ φεγγάρι· π.χ. σ' ἔνα δυνατὸ καὶ πρωτότυπο ποίημα ὁ μεγάλος Τούρκος ποιητῆς Ναζίμ Χικμέτ λέει· «Σελήνη! τὴν εἶδε ἔνας Ἰρλανδός πόλισμαν καὶ εἶπε: πῶς μοιάζει ἀπόψε τὸ φεγγάρι σὰν κλεφτοφάναρο ἐνδὸς πούθαλε σκάλα γιὰ νὰ κλέψῃ τῶν ἀστρων τὸ χρυσάφι!... Τὸ εἶδε ὁ λόρδος κι εἶπε: Πῶς μοιάζει μὲ τῆς περικημίδας τὸ παράσημο τῆς μεγαλειότητάς του! Τὴν εἶδε κι ὁ Ἰνδὸς παρίας κι εἶπε: Πῶς μοιάζει ἀπόψε τὸ κόκκινο φεγγάρι σὰν τὸ αἷμα τῶν ἀδερφιῶν μου ποὺ γοργοστάζει κόμπο κάμπο στὸ Γάγγη!...».

ΕΙΔΟΣ ΛΟΓΟΤΕΧΝ.: Λυρικότατο ποίημα, φυσιολατρικὸ καὶ ρομαντικὸ στὴ διάθεση καὶ τῇ μορφῇ, ἀπὸ τὰ συνθέματα τῆς νεανικῆς περιόδου τοῦ Σ. (1818—1823). δυστυχῶς, δμως τοῦτο τὸ ἀπόσπασμα περισώθηκε καὶ δημοσιεύτηκε.

ΣΧΟΛΗ - ΠΕΡΙΟΔΟΣ - ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΑ: Βλέπε τὸ «ἡ ψυχούλα».

ΓΕΝΙΚΗ ΕΝΤΥΠΩΣΗ ΚΑΙ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ: «Οσο καὶ νὰ κάνωμε τὸν πολὺ «σκληρὸ» καὶ χωματένιο καὶ ρεαλιστὴ καὶ ν' ἀντιμετωπίζωμε μὲ εἰρωνεία τοὺς μυστικόπαθους καὶ ρομαντικοὺς τάχα, δμως δλα ἀνθρώπινα εἰναι' χρειάζεται νὰ ζοῦμε καὶ τέτοιες στιγμές καὶ νὰ κοινωνᾶμε ἀπὸ τὴν παρθενικὴ καὶ ἀνέπαφη δομορφιὰ τοῦ κόσμου» γιατὶ ὑπάρχει τέτοια, ἀρκεῖ νὰ ὑπάρχουν κεραῖες γιὰ νὰ τὴ συλλάβουν. «Οσο γιὰ τὸ στιχούργημα αὐτὸ ἡ κριτικὴ καὶ εἰδικὰ δ φανατικὸς θαυμαστῆς τοῦ Σ. Γιάνν. Ἀποστολάκης τὸ θεωρεῖ στὰ πιὸ πετυχημένα τραγούδια τῆς νιότης τοῦ Σολωμοῦ.

Ἡ σκιὰ τοῦ Ὁμήρου

Ποίημα Δ. Σολωμοῦ

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑ: 'Ο Σολωμός, ὅπως ἀλλωστε δλοι οἱ ἀληθινοὶ καὶ μεγάλοι ποιητές, ἥταν δραματιστής καὶ δνειροπόλος· δηλαδὴ στὴν ποίησή του συχνὰ ἐκφράζεται μὲ δράματα καὶ δνειρα, ὅπως π.χ. τὰ δράματα στὸ ποίημα «Λάμπρος» τὸ δραμα στὸ «Θάνατος τῆς Αίμιλας ροδόσταμο», τὰ δμώνυμα ποίηματα «δνειρο», καὶ τὸ «δνειρο» (τὸ σατιρικὸ) καὶ τὸ ποίημα «ἡ σκιὰ τοῦ Ὁμήρου» ποὺ ἀκολουθεῖ. 'Αφοῦ λοιπὸν ἐδῶ πρόκειται νὰ ἔχωμε συναπάντημα Ὁμήρου καὶ Σολωμοῦ, δικαιολογημένη ἡ περιέργεια καὶ ἡ ἀγωνία μας γιὰ νὰ δοῦμε τὶ συμβαίνει στὸ στιχούργημά μας...

ΝΟΗΜΑ: Σὲ μιὰ γαλήνια καὶ εἰρηνικὴ ὥρα τῆς νύχτας, κάτω ἀπὸ ἔνα ἀχνόφεγγο φεγγάρι καὶ μὲ τὰ παραπονιάρικα κελαδήματα τ' ἀηδονιοῦ, δ ποιητῆς μας πέφτει ἔσφινικά σὲ βαθύτατο ὄπνο καὶ βλέπει μιὰ σεθάσμια γεροντικὴ μορφὴ ν' ἀναπαύεται στ' ἀκρογιάλι, μὲ σχισμένα παλιόρουχα καὶ ἀραιά

άσπρα μαλλιά και τὰ μάτια του σθημένα (τυφλά) κάτω ἀπὸ τὸν πολύαστρο οὐρανό. Αὕτη λοιπόν ἡ ἀλλόκοσμη και βιθλική μορφὴ ἦταν δὲ "Ομηρος, ποὺ ἤρθε δίπλα στὸν αιφνιδιασμένο ποιητὴ μας σὰ νὰ εἶχε τὸ φῶς του.

ΕΝΟΤΗΤΕΣ ΚΑΙ ΕΠΙΓΡΑΦΗ ΑΥΤΩΝ: Δύο στροφές, δύο ἐνότητες: Στὴν α' ἔχομε περιγραφὴ μιᾶς γαλήνιας νύχτας, ποὺ δὲ Σ. δινειρεύεται τὸν "Ομηρο. Στὴ β' στροφὴ μᾶς δίνεται ὑποθλητικὰ ἡ διπτασία και τὸ πλησίασμα τοῦ 'Ομήρου.

ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ: Γλωσσικές πραγματολογικές δυσκολίες δὲν ὑπάρχουν, γι' αὐτὸ θὰ ἀσχοληθοῦμε ἀμέσως μὲ τὰ καλολογικὰ στοιχεῖα.

Καλολογικὰ στοιχεῖα: Μάταιος κόπος και περιττός, ἀλλὰ και ἵεροσυλία νὰ ψάχνωμε ἐδῶ γιὰ τὰ συνηθισμένα ἐκφραστικὰ και κοδιητικὰ μέσα· γιατὶ τὸ ποίημα —16 στίχοι δλοι κι δλοι— είναι μιὰ ἔξασια δμοσύσια και ἀδιαίρετη διπτικοακουστικὴ εἰκόνα. 'Αλήθεια, τί λιτότητα και τί πληρότητα! 'Ακρογιάλι, γαλήνια μυστηριακὴ νύχτα, ἀρδόνι, ὀστερωμένος οὐρανός, χλωμὸ φεγγάρι, ποιητῆς ποὺ δινειρεύεται, και τὸ κέντρο τοῦ πίνακα νά 'ναι ὅμως ἡ βιθλική, ἡ πατριαρχικὴ μορφὴ τοῦ μεγαλύτερου ποιητῆ τοῦ κόσμου, τοῦ 'Ομήρου. Μὰ τί ὅλο θὰ μᾶς χρειαζόταν!

Κεντρικὴ Ιδέα: 'Ο Σολωμός θέλει και ἐκφράζει τὴ σχέση του πρὸς τὸν "Ομηρο δχι ἀπλῶς σὰ θαυμασμὸ ἐπιγόνου σὲ πρόγονο, ἀλλὰ σὰν ἀλλόκοσμο και μυστηριακὸ συναπάντημα κληρονόμου και ἐντολοδόχου πρὸς προφήτη και πνευματικὸ καθοδηγητή.

ΓΛΩΣΣΑ: Είναι ἡ δημοτικὴ μας, πολύηχη και πολυδύναμη, δπως τὴ χειρίστηκε στὰ πλαστουργά του χέρια δ μεγάλος Σολωμός, κι ἀς ἦταν ἀκόμα στὴν πρώιμη προσπάθειά του. 'Αλλ' ἀρκετοὶ και οἱ τύποι τῆς λογίας, ποὺ νομίζομε ἐνισχύουν τὴν ἱεροπρέπεια και τὸ μυστικισμὸ τοῦ ποιήματος. Π.χ. τοῦ ἀέρος, τὸ πολύαστρον τοῦ αἰθέρος, ἐφάνη, ὧσάν.

ΥΦΟΣ: Μὲ τὴν πρώτη ματιὰ και ἀκοή μας δλα βέθαια είναι ἀπλὰ και ἀπέριττα σιγὰ σιγὰ ὅμως μᾶς ἀγγίζει τὸ μυστήριο και ἡ ἀλλόκοσμη γοντεία, γιατὶ ἀπὸ κάθε στίχῳ κάναδινεται τόνος ἱερόπρεπος και μυστικιστικός.

ΜΕΤΡΟ: Οι στίχοι είναι ιαμβικοὶ 11σύλλαθοι παροξύτονοι και ἀποτελοῦν 2 στροφές δικταάστιχες, δχτάθες δπως λέμε (ΟCTAUA, μέτρο ιταλικῆς προελεύσεως, ποὺ ἤρθε στὸν τόπο μας μὲ τὰ ἐρωτικὰ κυπριακὰ τραγούδια και ὕστερα μὲ τὸ Σολωμό, ποὺ τὸ χρησιμοποιεῖ συχνὰ και ἰδίως στὸ «Λάδυπρο». 'Η κλασικὴ δχτάθα, δπως ἐδῶ, είναι τῆς μορφῆς αθαβατγγ' δηλαδὴ δμοικαταληκτοῦν πλεχτά οι 1, 3, 5—2, 4, 6 στίχοι και ζευγαρωτά οι 7, 8. Βέθαια δὲ λείπουν και οἱ χασμωδίες ποὺ θεραπεύονται μὲ συνιζήσεις· π.χ. «Ἀγάλι γάλ(ι) ἀσκώθ(η ἀ) πὸ χάμου».

ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΗ ΕΡΜΗΝΕΙΑ: 'Ανάλογα βέθαια πρέπει νά 'ναι τὰ συναισθήματά μας μὲ τὰ ψυχικὰ δρμήματα τοῦ ποιητῆ μας' (ἀνάλογα ναί, ἀλλὰ θὰ ἦταν ἀνευλάθεια νὰ ποῦμε και δμοσύσια μὲ τοῦ λεπταίσθητου, τοῦ θείου Σολωμοῦ). Δηλαδὴ στὴν ἀρχὴ (στὸ πρῶτο μέρος) γευδάστε· και μεῖς ἀπὸ τὴ γαλήνη τῆς ἔξασιας εἰρηνικῆς νυχτιᾶς και νιώθομε πώς «ἄκροποδητί» πρέπει νὰ παρακολουθοῦμε τὸν ποιητὴ μας σ' αὐτὴ του τὴ νυχτερινὴ ρέμβη. "Ε-

ταί, πού μᾶς ἔρχεται στή σκέψη κεῖνο τό ύπεροχο ἐκκλησιαστικό «σιγησάτω πᾶσα σάρξ βροτεία καὶ μηδὲν γῆνον ἐν ἑαυτῇ λογιζέσθω». Κι ὕστερα, ὕστερα δῆμος (στὸ δεύτερο μέρος), πού παίρνουμε καὶ μεῖς ἔνα κάποιο μεράδι ἀπὸ τὴν δινειροφαντασία τοῦ ποιητῆ μας, (ὅσο γίνεται βέβαια νὰ κοινωνήσωμε ἐμεῖς οἱ «ἀμύητοι», —νὰ τολμήσωμε νὰ ποῦμε οἱ κατηχούμενοι;— δέος καὶ θαυμασμὸς καὶ ἀπορία μᾶς συνέχει γιὰ τὸ τί θὰ ἀκολουθήσῃ· καὶ μᾶς ἔρχονται στὸ νοῦ κεῖνα τῶν ἀρχαίων μας· «Εὐφημα φώνει = σίγα» καὶ «Ἐκάς οἱ βέθηλοι». 'Αλλὰ τί κρίμα! "Ολα σταμάτησαν ἔδω. Τί κρίμα πού διαλύθηκε τὸ δράμα κι δ Σολωμὸς δὲ θέλησε ἥ δὲ μπόρεσε νὰ μᾶς κάμη κοινωνούς στὸ μυστικό του· νά, τὴν δρα, πού σὰν ἄλλος Μωϋσῆς στὸ Σινά, ἔπαιρε τὶς πλάκες... τοῦ ποιητικοῦ νόμου, δὲ μᾶς ἀξίωσε νὰ δοῦμε καὶ ν' ἀκούσωμε.

ΑΛΛΑ ΣΧΕΤΙΚΑ - ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΙΚΗ ΠΑΡΟΡΜΗΣΗ: α) Μὲ τὸ «σχετικά» βέβαια δὲν ἔννοοῦμε νὰ συγκεντρώσωμε τὰ δράματα καὶ τὰ δινειρα τῶν μεγάλων ἀνθρώπων (συγγραφέων, καλλιτεχνῶν κλπ.), γιατὶ εἰναι πράμα ἀδύνατο· ἀλλὰ τὰ «σημαδιακά» ἔκεινα ποὺ κατὰ κάποιο τρόπο προσδιορίζουν τὴν ἰδιοσυγκρασία τους καὶ τὴν πορεία τους. Καὶ πρῶτα τοῦ ἴδιου τοῦ Σολωμοῦ μας, καθὼς λέμε καὶ στὰ «εἰσαγωγικά» συνηθίζει τόσο στὴν τέχνη του τὶς δινειροφαντασίες καὶ τοὺς δραματισμούς. "Ἐπειτα πρέπει νὰ ξέρωμε πῶς δ μεγάλος 'Ιταλός ποιητῆς Δάντης στὴ «Θεία κωμῳδία» του, στὴν κατάθασή του στὸν "Αδη δ δηληγητή του εἶχε τὸ μεγάλο προπάτορά του καὶ διδότεχνο του Βεργίλιο (στοιχεῖο πού δπωσδήποτε μιμήθηκε δ Σολωμός). Μὰ καὶ δ Ν. Καζαντζάκης συχνὰ - πυκνὰ παρεμβάλλει στὰ ἔργα του δινειρα, τόσο προσδιοριστικά τῆς ψυχοσύνθεσής του καὶ τοῦ ψυχικοῦ του ὑπεδάφους... Καὶ τέλος ἔτσι πρόχειρα θυμίζομε τοῦ δυστυχισμένου Βιζυηνοῦ μας, ἔνα σπαραχτικό ποιηματάκι - δινειρο· «ἀπάφε εἰδα στὸν ὑπνο μου ἔνα βαθὺ ποτάμι, Θεδς νὰ μὴ τὸ κάμη νὰ βγῆ ἀληθινό!».

β) Τοῦτοι οἱ λιγοστοὶ μά «σημαδιακοὶ στίχοι» δίνουν ἔτοιμο τὸ ύλικό στὸ ζωγράφο, πού βάζοντας κι αὐτὸς τὴ δημιουργικὴ - συνδυαστικὴ φαντασία του, μπορεῖ νὰ δώσῃ δ χρωστήρας του δυνατό καὶ συγκλονιστικὸ ταμπλά, μὲ κέντρο τὴ βιθλικὴ μορφὴ τοῦ πρώτου καὶ ἀνεπανάληπτου ραφωδοῦ, πού «τὸ φύσημα τοῦ ἀέρας τ' ἀριά μαλλιά του ἐσκόρπαι τ' ἀσπρισμένα».

γ) Νομίζομε —κι δὲς μὴ θεωρηθῆ ἀνευλάθεια καὶ ιεροσυλία— δτι μποροῦμε κι ἔχομε τὸ δικαίωμα, καθένας μὲ τὴ φαντασία του, (κι δὲς μὴ ξέρωμε τὶς δῆληγιες τοῦ παλιοῦ στὸ νέο ποιητή, καθὼς θὰ ποῦμε πιὸ κάτω στὰ «γραμματολογικά», νὰ συμπληρώνωμε ἐμεῖς τὶς ἐντολές τοῦ 'Ομήρου καὶ νὰ δημιουργήσωμε ἐμεῖς τὸ διάλογο τους (δραγει νὰ ὑπῆρξε τέτοιος);).

δ) Καὶ τώρα κάτι ἐντυπωσιακότερο καὶ τολμηρότερο (πολὺ φυσικὸ δῆμος), μὲ ἀφορμὴ τοῦτο τὸ στιχούργημα δέξει καὶ πρέπει οἱ καθιερωμένοι δημιουργοὶ (ἀλλὰ καὶ μεῖς δο μποροῦμε, τόχομε τὸ δικαίωμα) νὰ δίνουν τέτοια ἔργα δινειρα, πού μέσα τους νὰ καθορίζεται ἡ σχέση διαδοχῆς καὶ δμοιότητας δύο ποιητῶν, ἀλλὰ καὶ γενικότερα καλλιτεχνῶν καὶ πνευματικῶν ἀνθρώπων (φιλοσόφων, ἐπιστημόνων κλπ.). Π.χ. φαντασθῆτε τὸν ἴδιο τὸ Σολωμὸ νὰ καθιερώνη πγευματικὸ διάδοχο του τὸν Πολυλᾶ ή Μαρκορᾶ!...

ΕΙΔΟΣ ΛΟΓΟΤΕΧΝΗ: Εἰναι ἔνα λυρικότατο ποίημα, δλο συμβολισμὸ στὴν ἔκφραση καὶ ρομαντικὸ καὶ φυσιολατρικὸ στὴ διάθεση.

ΓΡΑΜΜΑΤΟΛΟΓΙΚΑ: Τὸ ποίημα ἀνήκει στὴν πρώιμη, τὴν νεανικὴ παραγωγὴ τοῦ ποιητῆ μας (τὸ ἔργαφε στὰ 1823)· καὶ καθὼς μᾶς παραδίνει δ Πολυλᾶς, ἐκλεκτὸς μαθητῆς καὶ πνευματικὸς συνεχιστῆς τοῦ ἔργου του), εἰναι

ἀπόσπασμα ἀπό μεγαλύτερο σύνθεμά του, ποὺ δυστυχώς δὲ βρέθηκε στά χειρόγραφά του. Κατά τὸν Πολυλάθρον, ποὺ ἔχει τόση ἀρμοδιότητα γιὰ νὰ τὸν πιστέψωμε, «σκοπὸς τοῦ ποιῆματος ἡταν νὰ παρακινήσῃ ἡ σκιὰ τὸν ποιητὴ νὰ γράψῃ στὴ δημοτικὴ γλῶσσα καὶ νὰ ἐργάζεται σὰν ἀληθινὸς ποιητὴς μὲ τὸ ὄλικὸ τῆς ζωῆς καὶ τῆς πραγματικότητας»· αὐτὸ δέθαια ὑποστηρίζομε πώς τὸ τῆρησε δὲ Σολωμὸς στὶς μετέπειτα μεγάλες καὶ σοθαρές συνθέσεις του.

Μὲ τὴν εὐκαρία θυμίζομε πώς δὲ Σ. ἡταν θαυμαστῆς τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς κλασσικῆς ποιήσεως καὶ εἰδικότερα τοῦ Ὀμήρου, ποὺ καὶ πολὺ τὸν εἶχε μελετήσει καὶ στίχους του ἔχει μεταφράσει· ἀλλωστε δπως ἐκεῖνος βλέπει τὴν τέλεια τέχνη στὴν ισορροπία μορφῆς καὶ περιεχομένου.

ΓΕΝΙΚΗ ΕΝΤΥΠΩΣΗ: "Ομορφοὶ στίχοι, καθαρόσιμη ποίηση, οὲ πεῖσμα αὐτῶν ποὺ θέλουν τὴν τέχνη πολὺ γήινη καὶ χρησιμοθηρική, πρέπει νὰ παραδεχτούμε πώς μᾶς διοχετεύει ἀπὸ τὴν δνατριχίλα τῆς ἀνόθευτης τέχνης, γιατὶ «μιὰ ὄψηλή καὶ ἐκλεκτὴ συγκίνηση τὸ σῶμα καὶ τὸ πνεῦμα μας ἔγγιζει», καθὼς γράφει γιὰ παρόμοιες περιπτώσεις δὲ μεγάλος Καθάφης μας.

ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΑ - ΣΧΟΛΗ - ΠΕΡΙΟΔΟΣ: Βλέπε στὸ προηγούμενο «ἡ ψυχούλα» (καὶ τὸ ἴδιο ισχύει γιὰ δλα τὰ «κομμάτια» τοῦ Σ. ποὺ ἀναλύομε).

Εἰς Φραγκίσκα Φραΐζερ

Ποίημα Δ. Σολωμοῦ

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑ: Γνωρίζομε πώς «δὲ καλὸς κάγαθός» ἄνθρωπος ἡταν τὸ Α καὶ τὸ Ω τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς φιλοσοφίας (ἰδίως τῶν Ἀθηναίων), ἀλλὰ καὶ τῆς ζωῆς τους στὴν πράξη (τῆς βιοθεωρίας τους)· δηλαδὴ ἀρτιωμένη καὶ δλοκληρωμένη προσωπικότητα θεωροῦσαν τὸν ἥθικοπνευματικά καλὸ («ἄγαθόν») καὶ σωματικά δμορφο («καλό»). 'Απ' αὐτὴ τὴν ἀντίληψη δλόγιομος εἰναι — καὶ βέθαια δχι μόνο στὴν ποίησή του — δὲ ίδεαλιστής Σολωμός. Τὸ ἔξοχο ἐπίγραμμα ποὺ ἀκολουθεῖ εἰναι ἡ συμπύκνωση καὶ ἡ πανηγυρικὴ δμολογία αὐτῆς τῆς κοσμοθεωρίας καὶ βιοθεωρίας του.

ΝΟΗΜΑ: 'Ο ποιητής μας —ἔδω εἰναι «δὲ μικρὸς προφήτης»— θέλει καὶ τὸ πετυχαίνει νὰ ἔγκωμιάσῃ τὴν ἔξωτερη καὶ ἐσωτερικὴ δμορφιὰ μιᾶς ξένης ἀρχοντοπούλας τῆς Κέρκυρας, τῆς Φραγκίσκας Φραΐζερ, μὲ ἔξαιρετικά πρωτότυπο τρόπο. Τῆς λέει λοιπόν, ἀπόλυτα σίγουρος καὶ δλόψυχα δλόχαρος γιὰ τὴν ἀλήθεια αὐτῶν ποὺ θὰ πῆ, ἀν οἱ πέτρες ξαφνικά βγάζουν κρίνους, γιὰ νὰ πατᾶς, κι δὴ λιος ἔνα χρυσὸ στεφάνι, γιὰ τὸ κεφάλι σου (πράματα δηλαδὴ ποὺ θὰ ἥσαν φυσιολογικά καὶ καθόλου θάματα), αὐτὰ θὰ ἥσαν ταιριαστὰ ἔξωτερικά στολίδια σου. "Ομως γιὰ τὸν ὡραῖο σου ψυχικὸ κόσμο, γιὰ «τὸ μέσα πλοῦτος», τί δῶρο καὶ τί τίμημα θὰ βρεθῇ; Στὸ σύνολό σου εἰσαι μιὰ ὑπαρξη ἀνώτερη, ἔνας δλόκληρος κόσμος, ήθικὸς καὶ ἀγγελικός.

ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ: Πραγματικῶν ἔρμηνεα: Γλωσσικὸ δὲν ὑπάρχει τίποτε νὰ μᾶς ἀπασχολήσῃ. Καθὼς πληροφορούμαστε ἀπὸ τὸν Πολυλάθρον τὸ στιχούργημα αὐτὸ «ἐγράφτηκε καὶ τυπώθηκε ἀπὸ τὸν ποιητὴ τὸν χρόνο 1849». 'Η Φραγκίσκα Φραΐζερ ἡταν Ἀγγλίδα, κόρη τοῦ Ἰωάννη Φραΐζερ, γραμματέα τοῦ μεγάλου ἀρμοστῆ στὴν Κέρκυρα, ποὺ δὲ Σολωμὸς εἶχε μαζί του πολὺ φιλικές σχέσεις. Μικρὸς προφήτης: Βέθαια δ. Σ. σὰ γνήσιος ποιητῆς, ποὺ ἔχει αὐτογνω-

σία στά λόγια του, αύτονοματίζεται προφήτης. Δέν είναι δύμας περιστυλογία και ύπερβολή, δλλωστε είναι... «μικρός προφήτης», αύτό το χαριτωμένο εύρημά του.

Καλολογικά στοιχεία: Εύκολα παρατηρούμε πώς όλο κι όλο το στιχούργημα είναι μιά ύπερβολή, ύπερβολή δύμας που δέν «ξενίζει» τις αισθήσεις μας, δλλά μάς κερδίζει δμέσως και μάς καταγοητεύει. Και τώρα άπο συνήθεια νά ζητήσῃ και νά φάξῃ κανείς τήν αισθητική δμορφιά των στίχων; Μά νομίζομε μέσα στή λιτότητά του είναι ξέχειλα δλα, και έξασια ζωγραφική και θεία μουσική. «Α, προειδοποιούμε, τούτο το διαμαντάκι τής λογοτεχνίας μας θέλει «μημουαπτική» άντιμετώπιση και ένδοσκοπηση. Γιατί άν δε μπορούμε νά βρούμε αισθητική δμορφιά έδω και εύκολα βρίσκομε μέσα στό ρηχό πλάτος δλλων κειμένων, τότε κάνομε τή «χοντροκοπία» και τό φριχτό λάθος ν' άνακαλύπτωμε κάλλος σέ δγκώδη γλυπτά και δχι στίς έξασιες και άνεπανάληπτες ταναγραίες κούκλες... Κι άν δλοι δε μπορούν νά ένωτισθούν τήν έσωτερη μουσική και άρμονία του ποιήματος, πολὺ εύκολο δύμας είναι νά «πιάσωμε» τή γλυκειά παρήχηση τών υγρῶν λ, ρ σ' δλους τούς στίχους.

Κεντρική ίδεα: Ό ποιητής νιώθει άπεναντι χαρά, και περισσότερο ψυχική άγαλλίαση, βλέποντας σε μιά κορασιά συνδυασμένα σε τελειότητα τό έξωτερικό κάλλος μὲ τήν έσωτερη ήθικοπνευματική δμορφιά.

ΑΛΛΑ ΝΟΗΜΑΤΑ - ΙΔΕΕΣ: («Παράγωγα» τοῦ κεντρικοῦ): α) Οι άρετές και τό ήθος είναι πολὺ ώραίο πράμα νά έξωτερικεύωνται και ν' άντιφεγγίζουν έξωτερικά σωματικά αύτό θά ήταν τό πλήρωμα τής δημιουργίας.

β) «Ανθρωπος μὲ ήθικοπνευματικό περιεχόμενο είναι βέβαια ύπέροχο φαινόμενο, δλλ' δπωσδήποτε θά ήταν ή δλοκλήρωση και ή τελείωση, άν έξωτερικεύόταν και μὲ τίς «έξω χάρες». Κι άπ' τό δλλο μέρος, ή έξωτερη δμορφιά είναι βέβαια περιουσία γιά δποιον τήν έχει και θάμασμα γιά τούς δλλους, δύμας άν δέν «έπενδύη» «μέσα πλούτος», είναι νόμισμα χωρίς... άντικρυσμα χρυσού, πρέπει νά πούμε...

ΓΛΩΣΣΑ - ΥΦΟΣ: Ή δημοτική μας γλώσσα, πολυδύναμη, άρτιωμένη και πλούτισμένη, δπως τήν καλλιέργησε και τή δούλεψε δ ποιητής μας. Τό υφος λιτό, έπιγραφματικό, ύψηλό και εύγενές.

ΜΕΤΡΟ: «Έχομε μιά βστιχη στροφή μὲ στίχους ίαμβικούς 15ουλλάθους παροξύτουνος άνομοιοκαταλήκτους, μὲ τομή μετά τήν δη συλλαβή» π.χ. «και στούς κρυφούς του λογισμούς, // χαρά γιομάτους είπε». Πόσο δ. Σ. έδω έχει τελειοποιηθή στή στιχουργία του! Στίχοι σφιχτοδεμένοι, λυγεροί, πλαστικοί, άψεγάδιαστοι.

ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΗ ΕΡΜΗΝΕΙΑ: Τά συναισθήματα και οι συγκινησιακές καταστάσεις τοῦ ποιητή είναι, στά μέτρα τοῦ δυνατοῦ, και δικά μας. «Ετσι, δοκιμάζομε κι έμεις κλιμακωτά: θαυμασμό, έκσταση, χαρά, ψυχική άγαλλίαση και λυτρωτική έπιδραση μπροστά στήν τέλεια δμορφιά που δξιωθήκαμε ν' άντικρισωμε. Γιατί, μή ξεχνάμε, δικαώθηκε στήν «καλή και άγαθή» ύπαρξη αύτής τής κορασιάς και ή δική μας, ή πανανθρώπινη ζήτηση και έφεση γιά τελείωση.

ΑΦΟΡΜΕΣ ΓΙΑ ΑΣΚΗΣΗ ΚΑΙ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ: α) Νά θυμίσωμε πώς πρέ-

πει νά κρατηθούν στίχοι γιατί άνάλογες χρήσεις; Μά δη τὴν στροφή εὔκολα τὴν ἀπομνημονεύει καθένας καὶ ἀξίζει καὶ τιμάει τοὺς ἄντρες νὰ τὴν ἀπευθύνουν καὶ τὶς γυναῖκες νὰ τὴν ἀκοῦν καὶ νὰ τὴν ἀποδέχωνται. Ὁστόσο θαρροῦμε πώς οἱ πιὸ ἐκλεκτοὶ καὶ εὐχρηστοὶ εἰναι· «μικρὸς προφήτης ἔρριε σὲ κορασιά τὰ μάτια», «δῶρο δὲν ἔχουνε γιὰ σὲ καὶ γιὰ τὸ μέσα πλοῦτος», «ὅμορφος κόσμος, ἡθικός, ἀγγελικά πλασμένος». «Ἐ ηδὲ ὅσο ξέρομε, αὐτὸς ὁ τελευταῖος στίχος κάθε τόσο ὑπάρχει στὸ στόμα καὶ τῶν πιὸ ἀπλῶν ἀνθρώπων καὶ καθημερινά στὶς ἐφημερίδες... Κι ἂν δὲ μποροῦν οἱ ἀνθρώποι νὰ τὸ χρησιμοποιοῦν θετικά τὸ λένε ἀρνητικά καὶ γιὰ νὰ παρωδήσουν καταστάσεις...

β) Καὶ τώρα ὃς παραστηρήσωμε κάτι πολὺ ἐνδιαφέρον, μὰ καὶ ἀπλό: Οἱ λέξεις τῶν στίχων —τουλάχιστον οἱ βασικὲς— «προφήτης, κορασιά, κρυφοὺς λογισμούς, καλή, κρίνους, λίθος, χρυσὸς στεφάνη, ἥλιος, μέσα πλοῦτος, ὅμορφος... πλασμένος!» — νομίζομε πώς ἔχουν τὴν πρώτη τους, τὴν ἄμεση, τὴν ἀνόθευτη καὶ ἀξεθύμαστη σημασία (γι' αὐτὸς ἀλλωστε ἀποπνέουν καὶ μιὰ ἀμετάφραστη γοητεία). Π.χ. λέμε κορασιά καὶ γιομίζει ἡ καρδιά μας ποίηση καὶ ἀγνότητα. Τὸ «κρυφοὶ λογισμοὶ» δὲ μπορεῖ μὲ κανένα τρόπο νὰ θυμίσῃ πονηρίες καὶ κρυψίνοιες, ἀλλ' ἵερότητα, εὐθύνη καὶ σέβας. Τὸ «καλή», ἡ πιὸ πολυσήμαντη, ἀλλὰ καὶ τόσο ἀπλὴ λέξη τοῦ Ἑλληνικοῦ γλωσσαρίου, ποὺ ἡ χρήση τὴν ἔκαμε οὐσιαστικὸ «καλή» καὶ τὴ χρησιμοποιεῖ ἀσταμάτητα στοὺς αἰῶνες δὲ «Ἑλληνας». Ἐδῶ δημως κρατεῖ τὴν ἀρχέγονη, νεόκοπη καὶ παρθενικὴ ἔννοια τῆς ἔξω ἀπὸ τὰ τριμένα καὶ καθημερινά, ὃς ποῦμε ἔτσι, «καλός, καλή, καλό, καλά, καλέ!». «Ἐπειτα τὸ «χρυσό» ἔδω διατηρεῖ δῆλη τὴ γνησιότητα τοῦ χρυσαφιοῦ καὶ δὲ «κρίνος» δῆλο τὸ συμβολισμὸ τῆς ἡθικῆς λευκότητας. «Τὸ μέσα πλοῦτος», περιττεύοντα τὰ σχόλια, πόσο εἶναι τὸ πιὸ πολύτιμο, τὸ ἀναπαλλοτρίωτο βίος, ποὺ «ούτε σῆς οὔτε βρώσις ἀφανίζει», καθὼς λέει καὶ τὸ Εὐαγγέλιο... Καὶ τέλος τὰ ἐπίθετα τοῦ τελευταίου στίχου διατηροῦν δῆλη τὴν οὐσία καὶ τὴ λάμψη τὴν πρώτη, προτοῦ τὸ ἡθικός, δημορφος, ἀγγελικός φθαροῦν στὴν καθημερινὴ χρήση τους καὶ ξεθωριάσουν στὴν ἀγοραία τους συναλλαγή...

γ) Εἶναι ἀνάγκη νὰ συνειδητοποιήσωμε καὶ ἐκτιμήσωμε τὸ πρωτότυπο παινεμά στὴν κορασίδα. Μερικοὶ τὸ λένε «ἔμμεσο», χωρὶς μ' αὐτὸν ν' ἀδυνατίζουν τὴ σημασία του, ἵσα ἵσα δείχνει τὸν «μημουσαπτικό», τὸν αιθέριο τρόπο ποὺ βλέπει τὴν κόρη. Γιατὶ ἔχομε βέθαια στὰ τραγούδια μας καὶ κυρίως στὰ δημοτικά, παινέματα κόρης ἀλλὰ μὲ πόσες λεπτομέρειες καὶ πολυλογίες στὴν ἀπαρίθμητη τῆς δημοφιᾶς!... » «Ἀν ἀρχινήσω καὶ σοῦ εἰπῶ παινέματα καὶ χάρες, ἀπὸ τὰ νύχια στὴν κορφὴ σοῦ βρίσκω νοστιμάδες. Νὰ πῶ γιὰ τὰ φριδάκια σου πού 'ναι σὰν τὸ γαϊτάνι, νὰ πῶ γιὰ τὰ μαλλάκια σου πού 'ναι σὰν τὸ μετάξι...». Πόση διαφορά ἀλήθεια!

δ) Μιὰ καὶ γίνεται ἔδω λόγος τόσο λακωνικά, ἀλλὰ καὶ τόσο περιεκτικά γιὰ τὴ σωματικὸ - ψυχικὴ δημορφιά, εἶναι πολὺ ἐνδιαφέρον καὶ ταιριαστὸ νὰ θυμηθοῦμε ἔδω τὴν πορεία μυήσεως στὴν δημορφιά στὸ «Συμπόσιον» τοῦ Πλάτωνα. Π.χ. «Ἐπαναθαμοῖς χρώμεθα» ἀπὸ ἐνὸς ἐπὶ δύο καὶ ἀπὸ δυοῖν ἐπὶ πάντα τὰ καλά σώματα, καὶ ἀπὸ τῶν καλῶν σωμάτων ἐπὶ τὰ καλά ἐπιτηδεύματα, καὶ ἀπὸ τῶν καλῶν ἐπιτηδευμάτων ἐπὶ τὰ καλά μαθήματα = χρησιμοποιοῦμε βαθμίδες (δηλαδὴ στὴν δημορφιά). ἀπὸ ἔνα σὲ δύο καὶ ἀπὸ δύο σὲ δύλα τὰ ὀραῖα σώματα, κι ἀπ' αὐτὰ στὰ δημορφα μαθήματα». «Ἀμήχανον κάλλος δρώντς ἂν ἐν ἐμοὶ καὶ πάμπολυ διαφέρον = δημορφά ποὺ σὲ κάνει νὰ τὰ χάσης θὰ δῆς μέσα μου, καὶ ποὺ εἶναι πολὺ διαφορετικὴ ἀπὸ τὶς ἄλλες».

ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΙΚΗ ΠΑΡΟΡΜΗΣΗ: «Υπάρχει ἔτοιμο κι δλόζεστο τὸ ύλικό γιὰ νὰ συντεθῇ ἔνας πανώριος πίνακας: 'Ο μικρὸς προφήτης, ἡ πανώρια κόρη, δῆλιος, τὸ στεφάνη, οἱ λίθοι μὲ τοὺς κρίνους. 'Αλλὰ καὶ ἔξαίσιο τραγούδι ποιό-

τητας πρέπει νὰ γίνη. Κι ἀπορεῖ κανεὶς — μετὰ τὴν διμολογουμένως ὡραία τάση ποὺ ὑπάρχει στὶς ἡμέρες μας νὰ μελοποιοῦνται οἱ στίχοι ποιότητας — πῶς οἱ μουσικοί μας δὲν τὸ πέρασαν στὸ «πεντάγραμμό» τους!

ΕΙΔΟΣ ΛΟΓΟΤΕΧΝΗ: «Ἐνα λυρικότατο ἐγκωμιαστικὸ ἐπίγραμμα τῆς ὥριμης ποιητικῆς παραγωγῆς τοῦ Σ. (1849) στὴν Κέρκυρα, ποὺ καθὼς εἴπαμε στὰ «εἰσαγωγικά» ἀφορμὴ στάθηκε ἔνα πραγματικὸ γεγονός.

ΣΧΟΛΗ - ΠΕΡΙΟΔΟΣ - ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΑ: Βλέπε τὸ «ἡ ψυχούλα».

ΓΕΝΙΚΗ ΕΝΤΥΠΩΣΗ ΚΑΙ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ: Τέχνη «ποιότητας» καὶ συμπύκνωση διμορφιᾶς τέτοια, ποὺ «ἀγγίζει τὸ σῶμα σου καὶ τὸ πνεῦμα σου ἐκλεκτῆ καὶ ὑψηλὴ συγκίνηση». Τοῦτο τὸ στιχούργημα «στὴ σύλληψη καὶ στὴν ἔκφραση εἰναι ἀριστούργημα ποὺ θὰ τὸ ζήλευσαν καὶ οἱ κλασσικοὶ ἐπιγραμματοποιοὶ τῶν αἰώνων» λέει ὁ κριτικὸς Γ. Βαλέατας.

΄Η Έλληνίδα μητέρα

Ποίημα Δ. Σολωμοῦ

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑ: «Ἡ Ἑλληνίδα μάνα, ἡ αἰώνια Ἑλληνίδα μάνα τοῦ χθές, τοῦ σήμερα τοῦ αὔριο, ξέρουμε ἀπὸ τὸ ἀριστούργηματικά μας δημοτικά νανουρίσματα πῶς κοιμίζει τὸ βρέφος της ἢ μὲ εἰρηνικές κι ἀνέμελες μελωδίες, τέτοιες: «κοιμήσου ἀστρί, κοιμήσου αὐγή, κοιμήσου νιὸ φεγγάρι), κοιμήσου ποὺ νὰ σὲ χαρῆ ὅντος ποὺ θὰ σὲ πάρῃ...», ἢ τις δρμητικές, τις ἀνήσυχες καὶ ἀγωνιστικές: «κοιμήσου, γιέ μου καλογεί καὶ γιέ μου διωματάρη, / νὰ μεγαλώσῃς, νὰ γενῆς μεγάλο παληκάρι, / νὰ χτενιστῆς καὶ νὰ λουστῆς, νὰ στολιστῆς ν' ἀλλάξῃς, / ν' ἀρματωθῆς μὲ τὸ σπαθί, μὲ τ' ἀργυρό κοντάρι, / νὰ πάγης καὶ στὸν πόλεμο, νὰ λιοντοπολεμήσῃς / καὶ σ' ὅποιον πόλεμο βρεθῆς νὰ βγῆς κεφαλιωμένος. / Νὰ πάρῃς χάρες καὶ χάρες, χῶρες, χωριάς καὶ κάστρα» / νὰ πάρῃς κόρην διμορφη, τοῦ Ρήγα Θυγατέρα». Ποιός δῆμος θὰ φανταζόταν πῶς ἡ Ἑλληνίδα μάνα θὰ δημιουργοῦσε πάνω ἀπὸ τὴν κούνια τ' ἀγοριοῦ της κυριολεκτικὰ πολεμικὴ ἀτμόσφαιρα, περιβάλλον «μεστὸν "Ἀρεως = γεμάτο πόλεμο!"! Γιατὶ κάτι τέτοιο ἄς προετοιμασθοῦμε νὰ δοῦμε στὸ συγκλονιστικὸ ποίημα τοῦ Σολωμοῦ ποὺ ἀκολουθεῖ.

ΝΟΗΜΑ: Μιὰ μητέρα Ἑλληνίδα, χήρας ἀγωνιστῆς ἀντρειωμένου, γιὰ ν' ἀποκοιμίσῃ τ' ὁρφανὸ μωρό της τοῦ διηγέτεται — λέεις καὶ τὴν καταλαβαίνει — τῇ λευεντιᾳ καὶ τῇ θυσίᾳ τοῦ γονιοῦ του, ποὺ τὸ σπαθί του κρέμεται τώρα πάνω ἀπὸ τὴν κούνια του. Είναι ἀνάγκη αὐτὸ τὸ τρυφερὸ κορμάκι νὰ γίνη δύναμη λογική, νὰ θεριέψῃ καὶ νὰ καταλάβῃ τὸ πόστο τοῦ πατέρα του.

Καὶ λόγο τὸ λόγο ἡ μάνα εἶναι σὰ νὰ μονολογῇ, νὰ κάνῃ ὑψηλοὺς διαλογισμοὺς καὶ νὰ βλέπῃ ἐκτασιασμένη δράματα ἀντρειωμένους νὰ κονταροχτυπιοῦνται μὲ τὴ μοῖρα, μεγάλους τάφους, καὶ συνειδητοποιεῖ τὸ νόημα τῆς πολύτιμης θυσίας τῶν ἡρώων ἀσταμάτητα σ' ὅλη τὴν ιστορία μας, αὐτῶν ποὺ «πέφτουν, ἀλλὰ τὸ ἔργο τους μένει πίσω γιὰ τὴν πατρίδα». Τὸ πᾶν εἶναι νὰ μὴ λυγίσῃ ἡ ψυχή, καὶ τίποτε δὲ χάνεται. Στὴ συνέχεια τὸ ἀμέριμνο κορμάκι ποὺ κουνιέται στὴν κούνια του τὴν κατεβάζει πάλι ἀπὸ τὸ ὕψος τῶν στοχασμῶν της, καὶ τώρα δρμητικὴ καὶ ἀνυπόμονη τὸ βιάζει καὶ τὸ προτρέπει τοῦ λέει νὰ μεγαλώσῃ ἀπότομα, γιὰ νὰ γίνη βάρος καὶ φόβητρο τῶν ἔχθρῶν. Τώρα ἡ γυναι-

κα νιώθει νά βρίσκεται σ' ένα πραγματικά πολεμόχαρο περιθώριον, μέσα της βροντοχτυπάει ή καρδιά του σκοτωμένου άντρα της και γύρω της φαντάζεται στρατιά πολεμικῶν ἀμάχων. Τώρα πιά ἀλλοπαραμένη δὲν άνήκει σὲ τοῦτο τὸν κόσμο, ἔχει μεθύσει ἀπό τὴν φλόγα τοῦ ἑκδικητικοῦ πολέμου, ἀφοῦ φαντάζεται ότι τὸ ἀθώο χαμογέλιο, ποὺ τῆς σκάει κείνη τὴν στιγμὴν διγύόκας της, εἶναι ἐπιδοκιμασία καὶ συναίνεση στὰ σχέδια της. Ἀλλὰ τέλος τούτη ἡ φλογερή, «ἡ ἀλλιώτικη» μάνα, δὲ μένει μόνο σ' αὐτὸ τὸ φλογερά παραμίλημά της, θάλασσα, ἀλλὰ θέλει νά πάρει τὸ βλαστάρι της, νά τὸ περιφέρη στὸ σάλαγο καὶ τὸν καπνὸ τῆς μάχης, γιὰ νά «βαστισθῇ» μέσα στὴν πολεμική ἀτμόσφαιρα, ν' ἀναπνέψῃ τὸ μπαρούτι καὶ τὸ χνῶτο τοῦ πολέμου.

ΕΝΟΤΗΤΕΣ ΚΑΙ ΕΠΙΓΡΑΦΗ ΑΥΤΩΝ: Θεωροῦμε ότι, παρὰ τὸ μεγαλύτερο κομμάτιασμα ποὺ τοῦ κάνουν, καλύτερα είναι νά τὸ δοῦμε σὲ 3 ἐνότητες: α) Στίχ. 1—19: 'Ο πατέρας πέθανε ἥρωας στὴ μάχην' αὐτὸ είναι μεγάλη τιμὴ καὶ γιὰ σένα, γι' αὐτὸ πρέπει νά τοῦ μοιάσῃς. β) Στίχ. 19—28: Νὰ βιαστῆ νά μεγαλώσῃ πρέπει, γιὰ νά πιάσῃ τὸ «πόστο» τοῦ πατέρα, ἀλλιώτικα θά, τὸ κάνη ἡ ἴδια, μὲ κίνδυνο νά τὸ ἀφήσῃ δρφανό. γ) Στίχ. 29 ώς τὸ τέλος: Θεία ἡ μοῖρα δταν πέφτης γιὰ τὴν πατρίδαν αὐτὸ είναι τὸ συμπέρασμα ποὺ μᾶς ἀφήνει ἡ ξεχωριστὴ αὐτὴ μάνα μέσα ἀπὸ τὴν ἐπική ἀτμόσφαιρα ποὺ ἔχει δημιουργήσει ἡ διάθεση τῆς ψυχῆς της κι διό πόθος της νά μεταφέρῃ τὸ βυζασταρούδι της στὴ φλόγα τῆς μάχης.

ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ: Θά τὸ ἐπεξεργαστοῦμε ἀδιαίρετο.

Γλωσσικῶν καὶ πραγματικῶν ἔρμηνεία: σπουδαῖος = βιάσου, σπεῦσε (σπουδάζω = ἐνδιαφέρομαι, καταγίνομαι σοθαρά). Ἀμάχόνες: Οι θυρυλικὲς μυθικὲς πολεμόχαρες γυναῖκες, πρὸς τὶς δόπιες πολέμησαν σὰν ἵσοι πρὸς Ἰσους σχεδὸν δλοὶ οἱ μυθικοὶ ἥρωες ('Ηρακλῆς, Βελλερεφόντης, Ἀχιλλέας κλπ.). Πολλές είναι οἱ ἐτυμολογίες τῆς λέξεως, μὲ ἐπικρατέστερη: α+μαζός (μαστός) = ἔκοθαν τὸ δεξιὸ μαστό, γιὰ νά μποροῦν νά ρίχνουν τὸ ἀκόντιο. κοινιά: Είναι ἡ κούνια. Διακρίνομε τοὺς γλωσσικοὺς ἰδιωματισμούς: πλιά = πιά, νά πνεξη = νά πνεύσῃ. στές σαϊτιές = στίς. (δ Σολωμὸς πολὺ χρησιμοποιεῖ τὸ ἄρθρο τές, διντὶ τίς· π.χ. «θαυμάζω τές γυναῖκες μας»).

Καλολογικὰ στοιχεῖα: 'Ο μεγάλος κωμικὸς τῆς ἀρχαιότητας 'Ἀριστοφάνης λέει κάπου στοὺς «Βατράχους» του' «ἀνάγκη μεγάλων γνωμῶν καὶ διανοῶν ἵσα καὶ τὰ ρήματα τίκτειν = είναι ἀνάγκη προκειμένου γιὰ μεγάλες ἰδέες καὶ ἔννοιες νά δημιουργοῦμε καὶ ἀνάλογες λέξεις». Σπουδαῖος καὶ ἀσήκωτος λόγος τοῦτος καὶ καλὸς είναι νά τὸν χρησιμοποιοῦμε κάθε φορά ποὺ διαπιστώνομε —ὅπως ἔδω — δτι σ' ένα κείμενο περιεχόμενο καὶ μορφὴ βρίσκονται σὲ ἀρμονικὴ ἀναλογία. Ἀλλήτεια, πῶς νά καταμετρήσῃ ἔδω μέσα τὴν ποικιλία καὶ τὴν δμορφιὰ τῶν ἐκφραστικῶν μέσων! Γι' αὐτὸ, προτοῦ τά... μπερδέψωμε, σπεῦδομε νά ποῦμε τοῦτο: Οι λέξεις, τὰ σύμβολα τὰ λεκτικὰ μετασχηματίζονται καὶ ρευστοποιοῦνται σὲ μουσικὴ καὶ ἰδέες, ἀλλὰ κι ἀπ' τ' ἄλλο μέρος οἱ διάχυτες ἰδέες καὶ τὰ καυτὰ νοήματα παίρνουν γρήγορα τὴ μορφοποίηση τῆς λέξεως.

'Αλλ' ὅς δοῦμε τὴν δμορφιὰ ἀπὸ κοντά: **Σχήματα:** Σαϊτίες μοῖρες, βρέχει βέλη (ἡ μοῖρα), ψυχὴ δλόρθη: Μεταφορές, ἀλλὰ καὶ μαζὶ προσωποποιήσεις. φλόγα δλέθρου: μεταφορά: κάμπους, βουνά... καπνοὶ σκεπάζουν: ὑπερβατόχαρές καὶ πλούτη... κι δλα: πολυσύνδετο στήπη κι δλόρθη ψυχῆς: συνεκδοχὴ (ἀντί: στητὸς ἀνθρωπος· σπουδαῖος, μὴν ἀργοπορῆς: ἐκ παραλλήλου. Οι ἐπα-

ναλήψεις: Μεγάλωσε, μεγάλωσε — κοίτα ψυχή, ψυχή — χίλιες, χίλιες' τούς λάκκους, όπειρους λάκκους, δίνουν τόσο πάθος και θέρμη. 'Επίσης δὲν πρέπει νὰ ξεφύγη τὴν προσοχή μας ἡ μιμητικὴ ἀρμονία ποὺ βγαίνει ἀπὸ τὶς παρηχήσεις τῶν συνδυασμένων συμφώνων, π.χ. τοῦ ρ, «έκει ποὺ οἱ χείμαρροι... βρυχίζουν», τοῦ λ, «τὸ χαμογέλιο τῆς ματιᾶς νὰ λάμψῃ, σ' δλα τ' ἄλλα». Χαρακτηριστικά εἰναι καὶ τὰ ἐπίθετα: ἀμέριμνο, ἀντρίκειο, στητή, δλόρθη, ζωστό, δλεθροφόρο, φριχτή, τρεμάμενο. 'Αλλὰ πόσο ζωγραφικὸς ποιητής δ Σολωμός! Καθώς θὰ ποῦμε καὶ παρακάτω, σπάνια στὴ νεοελληνικὴ ποίηση ὑπάρχουν τόσες καὶ τέτοιες ὅπτικοακουστικές εἰκόνες, διάχυτες ἀπὸ ἐπική πνοή καὶ γνήσιο λυρισμό. Μά καὶ ὑπερβολές συναντάμε σ' ὀρκετούς στίχους: χίλιες 'Αμαζόνες, τούτη ἡ πνοή γίνεται φλόγα καθολικοῦ πολέμου.

Κεντρικὴ Ιδέα: Νομίζομε πώς κάθε στίχος σχεδόν ἀπηχεῖ τὸ κυρίαρχο νόημα ποὺ εἶναι ἡ καταξίωση, ὁ καθαγιασμός, ἡ ἀθανασία αὐτῶν ποὺ πέφτουν γιὰ τὴν πατρίδα, μὲ «τόνο τοῦ ὅλου», δπως λέμε στὴ λογοτεχνικὴ γλώσσα, τοὺς γιὰ τὴν πατρίδα, ἀμέριμνο, ἀντρίκειο, στητή, δλόρθη, ζωστό, δλεθροφόρο, φριχτή, τρεμάμενο. 'Αλλὰ πόσο ζωγραφικὸς ποιητής δ Σολωμός! Καθώς θὰ ποῦμε καὶ παρακάτω, σπάνια στὴ νεοελληνικὴ ποίηση ὑπάρχουν τόσες καὶ τέτοιες ὅπτικοακουστικές εἰκόνες, διάχυτες ἀπὸ ἐπική πνοή καὶ γνήσιο λυρισμό. Μά καὶ ὑπερβολές συναντάμε σ' ὀρκετούς στίχους: χίλιες 'Αμαζόνες, τούτη ἡ πνοή γίνεται φλόγα καθολικοῦ πολέμου.

ΑΛΛΑ ΝΟΗΜΑΤΑ - ΙΔΕΕΣ («παράγωγα» τοῦ κεντρικοῦ): α) Τὸ μεγαλεῖο καὶ ἡ θυσία τῶν «ἥρωικῶν πεσόντων» ἔχει τῇ δύναμη νὰ μᾶς κατευθύνῃ, φρονηματίζῃ καὶ πέρα ἀπὸ τὸν τάφο. β) Μὲ κυθερήτη τὸ λογισμὸ (τὸ λογικό) δ ἀνθρωπος μπορεῖ ν' ἀντιπαλεύῃ στὰ χτυπήματα τῆς μοίρας. γ) Τὶς μεγάλες ψυχές, ποὺ ἔχουν σημαδέψει καὶ τοὺς ψηλούς στόχους, εἶναι φυσικὸ νὰ τοὺς ἀντιμάχεται ἡ μοίρα ἀπ' αὐτή δύμας τὴ σύγκρουση γεννιοῦνται οἱ ἀθάνατοις ἰδέες τοῦ χρέους καὶ τῆς ἐθελοθυσίας. δ) 'Η εύψυχία εἶναι ἡ ψηλότερη καὶ ἀναφαίρετη κατάχτηση τοῦ ἀνθρώπινου γένους.

ΓΛΩΣΣΑ: 'Η ποιητικὴ δημοτικὴ μας στὴν ἀρτίωσή της καὶ ἀποθέωσή της. 'Εδῶ «τὸ καλάμι» τοῦ μεγάλου βάρδου μας εἶναι πιὰ τόσο ἱκανὸν νὰ ἀποδῷ στὶς ἀνεξάντλητες δυνατότητες καὶ φραστικές ἀποχρώσεις τῆς γλώσσας τοῦ λαοῦ μας' μιᾶς γλώσσας πολύγχης, πολυαντίλαλης, μουσικότατης.

ΥΦΟΣ: Τὸ ὄφος ὑψηλό, σεμνό, ὑμνητικό, μεγαλόπρεπο καὶ μεγαλόστομο, ἐπιγραμματικό (τὸ ὑπογραμμίσαμε τοῦτο τὸ χαρακτηριστικό) δὲν μποροῦμε ἀδύμως νὰ τὸ ποῦμε, δν θέλωμε νδμαστε δντικειμενικοὶ στὴν κρίση μας, καὶ ἐλειπτικό, καὶ λιτό, γιατὶ ὀπωδήποτε ὑπάρχουν σημεῖα ποὺ δ λόγος εἶναι παραφορτωμένος, πλατυάζει καὶ δὲν ἔχει κείνη τὴ γνωστὴ ξαστεριά καὶ λαγαράδα, τὴ σολωμικὴ. Π.χ. στοὺς στίχ. 32—35 «καὶ σ' δλα ζῆ τὰ στήθη μας... καὶ ράδα, τὴ σολωμικὴ. Π.χ. στοὺς στίχ. 32—35 «καὶ σ' δλα ζῆ τὰ στήθη μας... καὶ τῆς κουνιᾶς σου δίνει». Δηλαδὴ θέλομε νὰ ποῦμε εἶναι στιγμὲς στιγμὲς ποὺ νει στὰ φυσικά του δρια. Ναί, ἀλλὰ μῆ ἔχενάμε —ὅπως θὰ βιαστοῦμε νὰ τὸ ποῦμε εύθυνς ἀμέσως στὰ «γραμματολογικά»— πώς αὐτὴ ἡ φόρμα ποὺ δόθηκε στὸ ποίημα εἶναι τοῦ μαθητῆ τοῦ Σολωμοῦ Γ. Καλοσγούρου, πάνω σὲ πεζὸ κείμενο τοῦ Σολωμοῦ. Καὶ μολονότι τὸν μιμεῖται τόσο τέλεια καὶ δημιουργικά, ἀπωδήποτε δύμας τοῦ Σ. Θὰ ήταν... σολωμικότερο, δηλαδὴ πιὸ λιτὸ καὶ ἐλειπτικό.

ΜΕΤΡΟ: "Έχομε δῶ στίχους ιαμβικούς 15συλλάθους παροξυτόνους ἀνομοιοκαταλήκτους (τὸ μέτρο τῆς ώριμότητας τοῦ Σ. ποὺ μὲ τόση τέχνη καὶ ἐπι-

τυχία χειρίστηκε). Και παρά τις πολλές χασμωδίες και συνιζήσεις (π.χ. θάζωσης) κείνη τό σπαθί μές στὸ βυζ(ὶ ἀ) ποκάτου, ύπάρχει πλαστικότητα, λυγεράδα κι ἔνας ἔξασιος δπτικοακουστικός κυματισμός ρυθμού. 'Ἄξιοπαρατήρητο ἐπίσης δτι οἱ τομές εἰναι ἀρκετὰ ἐλεύθερες, δηλαδὴ δὲν γίνονται πάντοτε, δπως ξέρομε στὸν 15σύλλαβο, μετά τὴν 8η συλλαβή.

ΓΡΑΜΜΑΤΟΛΟΓΙΚΑ: Καθώς πρωτείπαμε στὸ «ύφος», τὸ ποιητικὸ τοῦτο σύνθεμα εἰναι δεύτερη δημιουργία, δς ποῦμε ἔτσι, τοῦ Γ. Καλοσγούρου, πάνω σὲ πεζὸ σχεδίασμα —καὶ σὲ Ἰταλικὴ γλώσσα— τοῦ Δασκάλου, ἔργο τῆς τελευταίας ποιητικῆς περιόδου του. Και εἰναι κρίμα ποὺ δὲν πρόφτασε δ Σολωμός νὰ τὸ μεταπλάσῃ δ ἵδιος σὲ ἔμμετρο (ἀλλὰ μήπως εἰναι μόνον αὐτό?);, γιατὶ θὰ μᾶς ἔδινε ἀκόμα ἔνα ἀριστούργημα ἰδεῶν καὶ μορφῆς, δπως π.χ. «τοὺς ἐλεύθερους πολιορκημένους». "Ομως καὶ δ πιστός μαθητῆς δὲν τὸ πρόδωσε, ἀλλὰ μᾶς ἀπόδωσε τὸ μέτρο, δπωσδήποτε, τῆς σολωμικῆς τέχνης. Και δὲν μποροῦμε νὰ ισχυριστοῦμε δτι συμβάνει ἔδω ἐκεῖνο ποὺ λέει δ Παλαμᾶς γιὰ κάθε μετάφραση (ἀκόμη καὶ τὴν πιὸ πετυχημένην), «πῶς εἰναι σὰ νὰ μεταγγίζωμε τὸ κρασὶ ἀπὸ τὴν κούπα τὴν χρυσὴ στὴν ἀστμένια»...

ΑΛΛΑ ΠΕΖΑ ('Ιταλικά): "Άλλα πεζὰ τοῦ Σολωμοῦ μεταφρασμένα σὲ ἔμμετρα ἀπὸ τὸν Καλοσγούρο: Τὸ Ἑλληνικὸ καράβι, ή Σαπφώ, ή γυναίκα μὲ τὸ μαγνάδι, τ' ἀηδόνι καὶ τὸ γεράκι, στὸν Ὀρφέα.

Ο Γεώργιος Καλοσγούρος: 'Ἐπειδὴ δὲ μᾶς δίνεται εὔκαιρία, στὸ ἀναγνωστικὸ μας τουλάχιστον, νὰ δοῦμε γιὰ αὐτὸν τὸν ἐκλεκτὸ ἐπτανήσιο, εἰναι ἀνάγκη νὰ ποῦμε ἔδω δυὸ λόγια: Κερκυραῖος λόγιος (1849—1902), ἀπὸ τοὺς θαυμαστές καὶ μαθητές τοῦ Σολωμοῦ. Σπούδασε νομικά στὴ Γενεύη. Κυρίως δμῶς εἰναι γνωστὸς ἀπὸ τὶς σολωμικὲς μεταφράσεις του' ἐπίσης μετάφρασε «Προμηθέα Δεσμώτη» τοῦ Αἰσχύλου, «Τοὺς τάφους» τοῦ Φώσκολο, ἔνα μέρος ἀπὸ τὴν «Κόλαση» τοῦ Δάντη. 'Ἐπίσης ὑπῆρξε προικισμένος κριτικὸς καὶ ἔχει πολὺ ἐνδιαφέρον ή μελέτη του «περὶ τῆς ἔθνικῆς μας γλώσσης καὶ τῆς ἔθνικῆς ιστορίας».

ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΗ ΕΡΜΗΝΕΙΑ: 'Ἐδω βρισκόμαστε μπροστὰ σ' ἔνα κείμενο ποὺ ἔχει τὴ δύναμην ν' ἀναστατώσῃ δλόκληρο τὸ «θυμικό» μας καὶ νὰ ξεσηκώσῃ μέσα μας δῃ τὴν κλίμακα τῶν συγκινησιακῶν μας καταστάσεων. 'Αλήθεια, πόσα σφοδρά, συγκλονιστικά καὶ ἀντιφερόμενα συναισθήματα δοκιμάζει κανεὶς μέσα σ' αὐτοὺς τοὺς στίχους, ποὺ τὸ σύνολο εἰναι μιὰ «μέθεξη» ἀπὸ γήινη, ζεστὴ καὶ φλογερὴ ούσια καὶ ἀπὸ φοβερὰ δράματα! Μητρικὴ τρυφερότητα, λατρεία μέχρι παραληρήματος γιὰ τὸν ἡρωα, πίστη στὰ πεπρωμένα τῆς φυλῆς, πόθος ποὺ ψηλώνει μέχρι τὸν ἄγιο δραματισμό, νὰ γίνη τὸ βρέφος τὸ ἀμέριμνο συνεχιστῆς κι ἐκδικητῆς καὶ διαφεντευτῆς τῆς μεγάλης, τῆς μοναδικῆς κληρονομίας' καὶ πρὸ πάντων νὰ μὴ χαθῇ τίποτα ἀπὸ τὴν ἀξιοπρέπεια καὶ «τὸ μέσα πλοῦτος» τῆς ιερότητας τοῦ ἀνθρώπου...»

Ποὺ νὰ πρωτοσταθῇ δ δόλιος δ ἀναγνώστης καὶ ἀκροστής; Θέλει δὲ θέλει στροβιλίζεται ἀνάμεσα στὶς ἐπικές καὶ δρμητικές πνοές τῶν στίχων καὶ κοινωνάει ἀπὸ τὸν ἀγνὸ καὶ πηγαῖο λυρισμὸ τους... Γράφει δ Γ. Βαλέτας: «πάνω στοὺς στίχους αὐτούς, σωστές μαρμαροκολῶνες Ισορροποῦν καὶ συμφιλιώνονται δυὸ δσυμβίθαστες ἀντιθέσεις: δ πόνος τοῦ χαμοῦ ἀπ' τὴ μιά, καὶ τὸ καμάρι, ή περηφάνια τοῦ ἡρωισμοῦ ἀπὸ τὴν ἀλλή. 'Απ' τὴ σύνθεση αὐτὴ ξεπετείται μιὰ παράξενη, δσύλληπτη στοὺς πολλούς, εύτυχία, ποὺ μὲ τὰ λουλούδια της κλείνει πληγὲς καὶ σκεπάζει τὰ χαλάσματα».

ΗΘΙΚΗ ΠΑΡΟΡΜΗΣΗ - ΣΚΟΠΟΣ ΤΟΥ ΠΟΙΗΤΗ: 'Ο ποιητής μας, ποὺ εἶ-

χει πλήρη τήν συναίσθηση δτι δφείλει νά γίνη πνευματικός δδηγός τοῦ Γένους, τώρα πού βγήκε από τή σκλαβιά, δτι «δρθοτομεῖ» τήν πορεία τοῦ νέου έλληνισμού, τοῦ βγαλμένου «άπ» τά κόκαλα τῶν Ἑλλήνων τά λερά», νιώθει τήν ἀνάγκη νά δώση ξνα ἔθνοπαιδαγωγικό ίδεωδες τέτοιο, πού οι «Ἐλλήνες νά ζοῦν μιά ζωή ἀξιόπρεπη (ἔξωτερικά καὶ ἐσωτερικά - ψυχικά λευτερωμένοι)· γιά νά γίνεται δμως αύτό πρέπει νά λείψῃ κάθε ἵχνος καὶ υπόλειμμα ραγιαδισμοῦ (τῶν 4ων αἰώνων...) καὶ ή μητέρα νά γαλουχῇ τό παιδι μὲ τό ἡρωικό πνεύμα, αύτό πού ἔξασφαλίζει τήν ἐπιθώση καὶ τή διάρκεια καὶ τή μεγαλοσύνη τῆς φυλῆς μας.

ΑΞΙΟΜΝΗΜΟΝΕΥΤΟΙ ΣΤΙΧΟΙ: Τό σύνολο είναι ξέοχο καὶ δὲν πρέπει «νά πάρη τίποτε χαμένο», ώστόσο μερικοί στίχοι μᾶς σταματοῦν, γιά νά τούς χρησιμοποιοῦμε ἀνάλογα καὶ δημιουργικά. Π.χ. «Μακρὺς δ λάκκος π' ἄνοιξε καὶ κλεῖ τό γίγαντά μου». Σημαδιακός λόγος πού τουλάχιστον πολλές φορές τὸν ἔχομε ἀκούσει σὲ ἐπικήδειους μεγάλων νεκρῶν...

«Ἄριο θά γίνη δύναμη πού δ λογισμός κινάει». Προσέχετε δύναμη, ἀλλ' ὅχι ἀπλῶς μυική, τυφλή δύναμη, ἀλλὰ κατευθυνόμενη ἀπό τή λογική. Θέλετε καλύτερη εύχη γιά τήν ἀνατροφὴ καὶ τήν ἔξελιξη τῶν νέων; «Βρέχει τά βέλη τῆς αύτή (ή μοιρά) στά ψηφ τῶν ἀνδρείων» φοβερός καὶ υπερήφανος λόγος! Μά ἔτσι είναι. Περιμένετε πώς οι δυσκολίες, οἱ δυσχέρειες, τά σκληρά «κοντραρίσματα» στίς συνειδητές καὶ μεγάλες μας ἐπιδώξεις, αύτό πού τέλος πάντων λέμε 'Ανάγκη καὶ Μοῖρα, μὲ τά βέλη τους νά βρίσκουν καὶ νά χτυπᾶν τούς χαμηλούς, τούς «νάνους», τούς ἀνύπαρχους;

«Χαρές καὶ πλούτη νά χαθοῦν... ή ψυχὴ κι δλόρθη». Μά ἔδω είναι δ κορυφαῖος στίχος, «δ τόνος τοῦ δλου», δπως λέμε. Καὶ θυμίζομε καὶ τοῦτο· πρὸ 4 ἔτῶν στίς εἰσαγωγικές τῆς νομικῆς ήταν τό θέμα τῆς 'Εκθέσεως... θέλομε δὲ θέλομε, ἀφοῦ δ λόγος γιά τήν ἐλληνικότατη ἔννοια εύψυχία, δ νοῦς μας πάει σ' ἔκεινο τό υπέροχο χωρίο τοῦ «Ἐπιταφίου» τοῦ Θουκυδίδου· «οὓς νῦν ὑμεῖς ζηλώσαντες καὶ τό εὔδαφον τό ἐλεύθερον, τό δὲ ἐλεύθερον τό εύψυχον κρίναντες, μὴ πειρορᾶσθε τούς πολεμικούς κινδύνους».

«Τοῦ κόρφου σύ, τής ἀγκαλιᾶς... νά γίνης τρόμου». Περιττεύουν τά σχόλια... Στούς στίχους 20—23 νομίζομε πώς δ μελετήτης συναντάει δυσκολία· κάτι πού τοῦ φαίνεται «ἀνάποδο» μέσα στά δλα συμφραζόμενα· π.χ. «ὅσο τρανές κι δν είναι οι μοῖρες, παραμένουν»· δηλαδή δὲν μᾶς φαίνεται ταιριαστή αύτή ή παραχωρητική πρόταση, περιμέναμε αίτιολογική (π.χ. τόσο τρανές πού είναι). 'Αλλὰ δικαιολογιέται ἀπό τό «ὅσο τρανές κι δν είναι», ἐφόσον τό νόμιμα είναι «παραμένουν δπως τῆς κούνιας τά κινήματα = ξέουδετερώνοντας, ἀχρηστεύονται, ἀτονοῦν σάν παιχνιδάκι». «Ἀπειρους λάκκους, ἀπειρους γεμίζουν οι νεκροί μας». 'Αλήθεια πόσους τέτοιους μπορεῖ νά καταμετρήσῃ κανεὶς 'Ἑλλήνων στήν ἐλληνική γή, ἀλλὰ καὶ στήν ξένη! «Πλέφτουμ् ἔμεῖς, τό ἔργο μας γιά τήν πατρίδα μένει». Τί ἀπλός καὶ πειρεχτικός δμως λόγος, πόση ἀλήθεια πού κρύθει τό ἐλληνικό «πιστεύω» χιλιετρίδων!... «Σκίρτα κουνιά, μ' εύχῃ χαρᾶς γιά τό καλδ πού θάρθη». Πόσος λυρισμός, τί μακρόσυρτο τραγούδι (κι δς είναι 5—6 λέξεις!), πού ξεκινάει ἀπό τό βαθύ πόνο καὶ τήν ἀπελπισία, περνάει μέσα από τήν αίσιοδεξία καὶ καταλήγει στό θρίαμβο!... «Τό χαμογέλιο τῆς ματιᾶς νά λάψη, σ' δλα τ' ἀλλα ἀσέβαιο καὶ τρεμάμενο, ἀλλ' ὅχι καὶ σέ μένα». Μέσα σ' αύτό τό ωραίο υπερβατό —συμπληρώνομε τά «καλολογικά»— υπάρχει δλη ή ξεχωριστή σχέση μητέρας καὶ παιδιοῦ, δλη ή σιγουριά καὶ ή δικαιωση, κάτι πού δὲν ύποπτεύονται οι ἀλλοι, οι «ἀμύητοι» δς ποῦμε.

ΑΛΛΑ ΣΧΕΤΙΚΑ: Βέθαια μὲ τό «σχετικά» δὲν έννοοῦμε ἔδω ἀλλα δμό-

τιτλα ή πού νά κάνουν λόγο γιά τη μάνα (αύτά είναι όμετρητα' κι ἄλλωστε αύτό δέν μᾶς ἐνδιαφέρει τώρα). 'Απλῶς θυμίζομε τήν εύκαιρια, γιά νά δνα- φερθούμε στις περίφημες ἑκείνες ἀρχαῖες Σπαρτιάτισσες καὶ τίς ἀδάμαστες Σούλιώτισσες.

ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΙΚΗ ΠΑΡΟΡΜΗΣΗ: Καθώς θίξαμε καὶ στά «καλολογικά», ὑπάρχει σ' αὐτὸ τὸ ποιητικὸ σύνθεμα ἀνεξάντλητο καὶ σπαρταριστὸ ὄλικὸ γιὰ τὸ ζωγράφο, παραδοσιακὸ καὶ μοντέρνο, κι ὅλων τῶν τεχνοτροπιῶν. 'Αλήθεια τὶ κοσμογονία! Γιατὶ μὴ ξεχνᾶμε πῶς ἔχομε δυδ ἐπίπεδα: τὶς ἄμεσες παρα- στάσεις, αὐτὲς ποὺ ἀραδιάζονται στὴ συνέχεια τῶν στίχων, καὶ τὶς «ἔμμεσες» ἃς ποῦμε ἔτσι, τὰ δράματα δηλαδὴ καὶ τὶς δπτασίες ποὺ δημιουργεῖ ἡ θερμα- σμένη φαντασία τῆς μάννας. Δὲν είναι ὑπερβολὴ νά ποῦμε πῶς κάθε στίχος καὶ μία ἡ περισσότερες εἰκόνες· ἐδῶ, θὰ λέγαμε χαριτολογώντας, βρίσκει θαυμα- στὴ ἔφαρμογή τὸ λατινικό: «NULLA LINEA SINE PICTURA = καμμιὰ γραμ- μὴ χωρὶς ζωγραφιά». 'Αλλ' ἃς δοῦμε μερικὲς ἀπὸ κοντά: 'Η κούνια, ποὺ εί- ναι τὸ κέντρο τοῦ πελώριου συνθετικοῦ ταμπλώ, τὸ κρεμασμένο σπαθὶ τὸ πα- τρικὸ ἀπὸ πάνω, τὰ πελώρια ἀντρίκεια ἀναστήματα ποὺ τὰ χτυπῶν σατιὲς ἀπὸ δάρσατα χέρια τῆς Μοίρας. Χάσματα ἀπὸ ἔρείπια, ποὺ ὅμως γιομίζουν ὁμέσως λουλούδια. 'Αλλωστε αὐτὸς δέν είναι ὁ ποιητὴς ποὺ εἴπε ἀλλοῦ «τὸ χάσμα π' ἀνοικεῖ δ σεισμὸς εὐθὺς ἐγιόμισ' ἀνθη!»; 'Η πολεμόχαρη ἡρωίδα μας ἀνάμεσα σὲ δρίθιμητες Ἀμαζόνες, ποὺ νά μὴν τὴν ξεχωρίζει! Οἱ ἀπειροὶ λάκ- λοι — λέγε μνήματα...— καὶ τέλος φαντασθῆτε μιὰ μπαρουτοκαπνισμένη μάνα μὲ τὸ βλαστάρι τῆς ἀγκαλιά στὴν ἀντάρα τῆς μάχης... Συμπέρασμα' κρίμα ποὺ ἡ μεγάλῃ ἡ μικρῇ δόθην δέν μᾶς δίνει, κατάλληλα διασκευασμένα, τέτοια ἔθνο- παιδαγωγικὰ ἔργα! 'Αλλὰ καὶ τὸν μουσικὸ περιμένει τοῦτο τὸ ἐκλεχτὸ «κομ- μάτι» γιά νά τὸ ἀναδημιουργήσῃ σὲ ἔθνικὴ ὅπερα ἡ συγκλονιστικὸ χορόδραμα καὶ μιμόδραμα!

ΕΙΔΟΣ ΛΟΓΟΤΕΧΝΗ: Προτοῦ μᾶς... μπερδέψῃ ὁ καταιγισμὸς τῶν χαρα- κτηρισμῶν, βιαζόμαστε νά τὸ ποῦμε: 'Επικολυρικὸ ποίημα. Γιατὶ ἄλλοι τὸ λέ- νε μοιρολόγι σπαραχτικὸ δοσμένο στὴ μορφὴ νανουρίσματος, ἄλλοι μεγαλό- πινευστὸ ὕμνο τῆς Ἑλληνικῆς ἀντρειοσύνης, ἄλλοι πατριωτικὴ ὁδὴ (κι ἃς μὴν ἔχει τὴν κλασσικὴ μορφὴ τῆς ὁδῆς).

ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΑ - ΣΧΟΛΗ - ΠΕΡΙΟΔΟΣ: Βλέπε τὸ ποίημα «ἡ ψυχούλα».

ΓΕΝΙΚΗ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ: 'Απὸ τὰ καλύτερα ἔμμετρα τῆς λογοτεχνίας μας. Χαρακτηριστικὰ δ ἀναδημιουργός Καλοσγοῦρος γράφει: «εὕχεται ἡ μητέρα στὸ βλαστάρι τῆς τὴν ἀληθινὴν ζωὴν τῆς δόξας καὶ τῆς τιμῆς, τὴν ἀληθινὴν ζωὴν, ποὺ δέν ἡμπορεῖ νά προθάλη παρὰ ἀπὸ τὸ θάνατο!» Ετοι ἔσταινε δ ἀθάνατος ποιητὴς μας τὸ ἀθάνατο, τὸ ἀληθινὸ θεμέλιο τῆς ἔθνικῆς ἀγωγῆς, καὶ δυστύχη- πορεία μας πρέπει νά θεωρούμε ποὺ δέν πρόφθασε νά χαρίσῃ κι αὐτὸ τὸ ποίημα στὸ ἔθνος στὴν ἀληθινὴ του μορφή, γιά νά είναι τὸ δίσμα τῶν ὀσμάτων τῶν σχο- λείων του καὶ κάθε ἔθνικοῦ παρθεναγωγείου».

ΓΕΝΙΚΗ ΕΝΤΥΠΩΣΗ: Κλείνομε τούτη τὴ σελίδα κι ἔχουν στεγνώσει τὰ δάκρυά μας γιὰ δ, τι πένθιμο καὶ θλιψμένο εἶδαμε μέσα της. Γιατὶ ἡ τελευταία μας ἐντύπωση είναι ἡ αἰσιόδοξη, ἡ θριαμβικὴ, τὸ χρέος τοῦ σωστοῦ ἀνθρώπου· ἔτσι ποὺ δλα στήνονται δλόρθα μέσα μας καὶ κάθετα σὰν τὴν ἀλύγιστη καὶ ἀνυπόταχτη Ἑλληνικὴ ψυχὴ. Καὶ τὶ γίνεται τὸ «τρίπτυχο» τοῦ ψυχικοῦ μας εί- ναι, ποὺ μαθαίνομε στὸ σχολεῖο; Τὸ περίφημο «λογιστικὸν, θυμοειδές, βουλη- τικόν»; Μὰ δλληλούσμπληρωνται, κραταιώνεται καὶ θεριεύει! «Σκίρτα, κου- νιά, μ' εὔχῃ χαρᾶς γιά τὸ καλὸ ποὺ θὰ 'ρθῃ!».

ΓΕΝΙΚΑ ΓΙΑ ΤΗ ΔΗΜΟΤΙΚΗ ΠΟΙΗΣΗ

Είναι ή ποίηση που δὲν έχει γνωστό καὶ ἐπώνυμο τὸν δημιουργό της, γιατὶ είναι δὲ ίδιος δὲνώνυμος λαός. Βέβαια ἀρχικά ἔνας ἥταν δ συνθέτης κι ύστερα ἐπεμβαίνουν οἱ πολλοί, ποὺ μὲ τὶς προσθαψαιρέσεις τους δίνουν τὴν τελικὴ μορφή. "Ετοι ἔχομε τὶς διάφορες παραλλαγές τοῦ δῆμ. τραγουδιοῦ. "Ολοὶ οἱ λαοὶ ἔχουν τὴ δῆμ. ποίησή τους, ἀλλ' ἡ Ἑλληνική, κατὰ γενική δημολογία, είναι πλουσιότερη καὶ ὥραιότερη (καλλιτέχνες σάν τὸ Γερμανὸ Γκαΐτε ἔμειναν ἔκπλουσιότερη καὶ ὥραιότερη (καλλιτέχνες σάν τὸ Γερμανὸ Γκαΐτε ἔμειναν ἔκπλουσιότερη τῆς). 'Ο Ιταλὸς φιλέλληνας καὶ μελετητὴς τῶν δῆμ. τραγουδιῶν μας, Νικ. Θωμαζέο, γράφει «ὑψηλότερα τοῦ κύκνου τοῦ Θηβαίου (τοῦ Πινδάρου) πετοῦν οἱ ὄμνοι, δὲ Ἑλλάς, τοῦ μαύρου λαοῦ σου· δὲν ἐπαινεῖ αὐτὸς τὰς εὐκόλους νίκας βασιλέων καὶ πλουσίων, ἀλλὰ δείχνει ψάλλων τὰ ἐδίκα του λαθώματα. Σύναξε, δὲ Ἑλλάς, ἐὰν θέλης κάτι νὰ μιμηθῆς, τὰ δικά σου μιμήσου».

Βασικὰ χαρακτηριστικά της: α) Περιεχομένου: "Εκφραση τῆς λαϊκῆς ψυχῆς μὲ γνησιότητα καὶ χωρὶς νοθεύσεις, φυσικότητα, δπλότητα, ζωντάνια φυσιολατρικὸ στοιχεῖο, ἀγάπη τῆς ζωῆς καὶ ἀποστροφὴ τοῦ θανάτου, δξιόπρεπη δημαρχία καὶ ἡρωική. β) Μορφῆς: Συντομία λιτότητα, ἐλλειπτικότητα, δημοτικὴ γλώσσα, ιαμβικὸς δινομοιοκατάληκτος δ στίχος τους (κυρίως).

Ἐδή της: "Έχουν ἐπιχειρηθῆ ἀρκετές διαιρέσεις σὲ εἶδη της, ἀλλ' ἡ πιὸ ἀντιπροσωπευτικὴ καὶ παραδεχτὴ είναι τοῦ δικοῦ μας Ν. Πολίτη: 'Ακριτικά, Ιστορικά (αὐτὰ είναι τὰ μόνα ποὺ μποροῦμε νὰ χρονολογήσωμε), κλέφτικα (τὰ ὥραιότερα), τῆς ξενιτεῖας, τῆς ἀγάπης, τὰ βαττικά (ἐδῶ ἀνήκουν τὰ κάλαντα), τοῦ γάμου, τὰ νανούρισματα, τὰ ἐργατικά, τὰ περιγελαστικά, τὰ γνωμολογικά, τὰ μοιρολόγια, οἱ παραλογές (μπαλάντες ἢ διηγηματικά). Αὐτὴ ἡ τελευταία κατηγορία περιέχει πραγματικὰ ἀριστουργήματα στὴ παγκόσμια λογοτεχνία.

Συλλογές δημ. τραγουδιῶν: Βασικές καὶ γενικές είναι τοῦ Γάλλου Φωριέλ (2 τόμοι, 1827, μὲ σπουδαῖα προλεγόμενα), τοῦ Γερμανοῦ Κίντ, τοῦ 'Ιταλοῦ Νικ. Θωμαζέο (1842), τοῦ Ρώσου Πάσσωσ (1860), τοῦ "Αγι Θέρου, τοῦ Δημ. Πετρόπουλου, τοῦ Νικ. Πολίτη τέλος (1914) «έκλογαι ἀπὸ τὰ τραγούδια τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ», ἡ πιὸ ἀντιπροσωπευτικὴ καὶ μὲ σπουδαῖα καὶ καταποιητικὰ προλεγόμενα καὶ σχόλια. "Έχομε ἐπίσης καὶ τὶς τοπικὲς συλλογές: Τοῦ 'Αραβαντινοῦ, τοῦ Μανούσου, τοῦ Χασιώτη, τοῦ Λελέκου, τοῦ 'Ιατρίδη κλπ.

Θαρροῦμε πῶς είναι πολὺ δημοφερες καὶ σωστὲς σχετικὲς κρίσεις τοῦ Μιχ. Περάνθη, γιὰ νὰ τὶς παραθέσωμε: «Στὸν κυματισμὸ τους σέρνονται οἱ περιπέτειες ἐνδὸς ὀλόκληρου ἔθνους. Κι δ ἐσωτερικὸς τους πυρήνας σφραγίζει ἀνεξίτηλα ἔναν πολύτιμο ψυχικὸ θησαυρό. Οἱ σκέψεις καὶ τὰ αισθήματα, οἱ πόθοι καὶ τὰ πάθη, ἀπὸ τὸ ντροπαλὸ σκίρτημα τῆς παρθένας ὡς τὴν ἐκρηκτικὴ μεγαλουργία τοῦ ἀγωνιστῆ, ὑπογραμμίζουν τὴν ἀναλλοίωτη φυλετικὴ μας ψυχοσύνθεση. Καθρεφτίζονται μέσα τους ἡ ἀπλὴ φιλοσοφία τῆς φύσης, ἡ τρυφε-

ρή καρδιά, ή θαρραλέα όπόφαση: διθαυμασμός πρὸς δ.τι γενναῖο καὶ ή καταφρόνεση πρὸς δ.τι ποταπό: ή ήρωική ἐνατένιση τοῦ θανάτου καὶ τὸ αἰσιόδοξο ἀντίκρυσμα τῆς ζωῆς. Εἶναι αὐτά τὰ τραγούδια ποὺ ἔχουν τὴν ὑψητέτεια τῶν ἀπρόσιτων κορυφῶν, τὴν πίκρα τῆς ἀνταριασμένης κοιλάδας, τὴν μουσικὴ τοῦ βίαιου καταρράχτη.

Σημείωση - Ήποδειξη: Νομίζομε πώς, γιὰ νὰ ἔξετάσῃ καὶ νὰ μελετήσῃ κανεὶς τὸ τόσο σύνθετο καὶ πολύπτυχο θέμα «δημοτικὴ ποίηση», πρέπει νὰ τὸ δῆ σ' αὐτὲς τὶς ἐπὶ μέρους ὀπόψεις: α) Διακριτικὰ γνωρίσματα ἀπὸ τὴ δοκιμὴ (ἐπώνυμη) ποίηση, β) τὰ ἐσωτερικὰ γνωρίσματά του, γ) τὰ ἐξωτερικά, δ) γένεση καὶ ἔξελιξή του, ε) ή τεχνικὴ του, στ) σύγκριση μὲ τὴ δημ. ποίηση ὅλων λαῶν, ζ) εἰδὴ δημ. τραγουδιῶν, η) συλλογὲς τους, θ) ἀνθολογία γνωμῶν καὶ κρίσεων γι' αὐτά.

Ἄλλα τὸ σπουδαιότερο, ἔκεινο ποὺ κάνει καὶ μᾶς μικρούς δημιουργούς, θὰ λέγαμε, εἶναι νὰ συλλέγωμε, καὶ μεῖς μὲ ὑπομονὴ καὶ σύστημα τέτοια ἀμάραντα ποιητικὰ ἀνθη τῆς ιδιαίτερης περιοχῆς μας· προσοχὴ ὅμως γιὰ γνήσια καὶ δχι νοθεμένα, πλαστά καὶ «χαλασμένα».

Παρατήρηση: Πρέπει νὰ γνωρίζωμε πώς μιὰ κατηγορία τραγουδιῶν, ποὺ μοιάζει πάρα πολὺ μὲ τὰ «δημοτικά» εἶναι τὰ λεγόμενα «δημοτικοφανῆ». Τέτοια εἶναι π.χ. τὰ ροδιακὰ «τὰ ἐκατόλογα τῆς ἀγάπης». Ἐπίσης «δημοτικοφανῆ» φαντάζουν ἀρκετὰ τοῦ Βαλαωρίτη καὶ Κρυστάλλη. Ἄλλα θέθαια ἐκτὸς τοῦ δημ. δὲν ἔχουν κείη τὴ γνησιότητα τῶν δημοτικῶν (θέθαια αὐτὸς γιὰ ἔνα «ειδικό» μάτι καὶ αὐτί), εἶναι γνωστοῦ καὶ ἐπώνυμου συνθέτη.

B' ΔΗΜΟΤΙΚΟΣ ΛΟΓΟΣ Τοῦ κάστρου τῆς Ωριᾶς

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑ: «Εἰς πλείστους ἔλληνικούς τόπους ὑπάρχουν φρούρια καλούμενα κάστρα τῆς Ωριᾶς ή τῆς Σουρᾶς, καὶ πρὸς τὰ φρούρια ταῦτα συνάπτονται παραδόσεις περὶ ἀλώσεως αὐτῶν διὰ δόλου ὑπὸ τῶν Τούρκων καὶ αὐτοκτονίας τῆς βασιλοπούλας, ή δποία ἐπὶ πολλὰ ἔτη ήρωικῶν ἀνθίστατο ἔγκεκλεισμένη ἐν αὐτῷ: ἀναφέρεται δὲ εἰς ἔκαστον αὐτῶν καὶ ἀσμα δημοτικόν, τοῦ δποίου πολυάριθμοι ὑπάρχουν παραλλαγαί. Ἡ ἀνὰ πάσας τὰς ἔλληνικὰς χώρας διάδοσις τοῦ δημοτικοῦ ὄσματος καὶ τῶν παραδόσεων τούτων ὑποδεικνύει, ὡς παρετηρήσαμεν εἰς τὰς ἡμετέρας παραδόσεις, δπου ἔκτενῶς πραγματεύδηθε περὶ τοῦ θέματος, δτι προήλθεν ἐκ παλαιοῦ τίνος προτύπου· σφόδρα δ' ἀμφιβολούν δμωας φαίνεται, δτι τοῦτο ἀφετηρίαν είχεν ιστορικὸν τὶ γεγονός: ἀλλ' ούδ' δ τόπος ή τὸ φρούριον, εἰς δ ἀνεφέρετο τὸ ἀρχέτυπον, εἶναι εὔκολον νὰ ἔξακριθωθῇ, αι δ' ἔξενεχθεῖσαι περὶ τούτου είκασίαι ἐλέγχονται ἀτυχέσταται. Πρόδηλον τουναντίον εἶναι, δτι τὸ ἀρχέτυπον ἀσμα ἀπηρτίσθη ἐκ στοιχείων μυθικῶν καὶ ιστορικῶν, κοινῶν καὶ εἰς τὴν δημώδη ἔλληνικὴν ποίησιν καὶ εἰς τοὺς ἀρχαίους μύθους. Καὶ ή μεταμφίεσις τοῦ ἔραστον εἰς καλόγηρον ή γυναίκα, δπως κατακτήσῃ ἔξαπατήσας τὴν ἔρωμένην, ἔπαναλαμβάνεται συχνάκις ἐν αὐτοῖς, καθὼς καὶ ή μεταμφίεσις πολεμιστῶν εἰς γυναίκας πρὸς χειρωσιν πολεμίων ἀνυπόπτων. Βασιλοπούλαι ἐπίσης κρημνίζουσιν ἔστιτάς ἀπὸ τῶν τειχῶν τοῦ ἀλωθέντος φρουρίου, δπως μὴ πέσωσιν εἰς χεῖρας τῶν πολεμίων. Καὶ δ γυαλένιος πύργος, ἐν δ κατά τινας παραλλαγάς οἰκεῖ ή κόρη, εἶναι συήσης μυθολογικὴ εἰκόνων.

Συνάφεια τοῦ ἄσματος πρὸς τὰ ἀκριτικὰ ὑπεμφαίνεται ἐν τραπεζουντίᾳ παραλλαγῆ αὐτοῦ» (Ν. Γ. Πολίτης).

ΝΟΗΜΑ: 'Ο ἀφηγητής συνεπαρμένος ἀπό τὰ καλά τοῦ κάστρου τῆς Ωριάς σπεύδει νὰ μᾶς διηγηθῇ γι' αὐτό. Μᾶς λέει ότι πολλὰ κάστρα εἶδε στὴ ζωὴ του, μὰ σὰν τὸ κάστρο τῆς Ωριάς δὲν εἶδε πουθενά' είναι κάστρο μὲ σαράντα δρυγιές ύψος, καὶ δώδεκα πλάτος: είναι σκεπασμένο μὲ μολύβι καὶ μαρπάροχτυστο· ἔχει πόρτες ἀστάλινες πού χουν ἀργυρά κλειδιά, καὶ ἡ πόρτα μάλιστα πού βλέπει στὸ γιαλό ἀστράφτει ἀπό τὸ χρυσάφι! Αὐτὸ τὸ κάστρο Τοῦρκοι τὸ πολιορκοῦν δώδεκα χρόνια, μὰ δὲν κατάφερε νὰ τὸ πάρῃ μὲ τὴν παλικαριά.

Καὶ μιὰ μέρα φτάνει μπρός στὸν Ἀμιρᾶ ἔνα Τουρκάκι, ἕνας ἔξωμοτής, από μάνα Ρωμιά καὶ πατέρα Τούρκο, καὶ τὸν ρωτάει τί θά τοῦ δώσῃ, ἀν καταφέρη νά πάρη τὸ κάστρο. Ὁ Ἀμιρᾶς τοῦ ταξέ πολλὰ χρήματα, ἀλογο καλὸ κι ἀστ- μένια σπαθιά. Μά δὲ Τούρκος δὲ σκοτίζεται γιὰ κάτι τέτοια καὶ τοῦ γυρεύει νά τοῦ δώσῃ τὴ κόρη ποὺ ναι μὲς στὸν πύργο! Ὁ Ἀμιρᾶς τοῦ ὑπόσχεται νά τοῦ δώσῃ αὐτὸ πού θέλει κι ἐκεῖνος ἀρχισε τὶς μηχανές του τὶς ἀπατῆλές. Μετα- μορφώνεται σὲ καλογεράκι καὶ πῆγε ἔξω ἀπὸ τὴν καστρόπορτα καὶ παρακα- λεῖ νά τοῦ ἀνοίξουν. Στὴν ἀρχὴ τοῦ ἀρνήθηκαν, κι ἀς ἥταν καὶ καλόγερος, νά τοῦ ἀνοίξουν τοῦ προτείνουν μάλιστα ἄλλους τρόπους, γιὰ νά τὸν μπάσουν (τσιγγέλια, δίχτυα), γιὰ νά μὴ κινδυνεύσῃ τὸ κάστρο ἀπ' τὸν Τούρκο. Ἄλλ' ἐκεῖνος εἶχε τὸν τρόπο του νά ξεγελάση μιὰ κόρη καὶ νά τοῦ ἀνοίξῃ! Κι ὅσο νά τοῦ ἀνοίξῃ... τὸ κάστρο πάρθηκε ἀπὸ τοὺς Τούρκους ποὺ περίμεναν ἐκεῖ κάπου κρυφά. Οι Τούρκοι πέσανε στὸ πλιάτσικο, τὸ πονηρὸ ἐκεῖνο Τουρκάκι ὅμως τρέχει γιὰ τὴν κόρη. Ἡ κόρη ὅμως ἔπεισε ἀπ' τὸ παράθυρο τοῦ πύργου νά σκοτωθῇ δὲν ἔπεισε σὲ πέτρες ἢ σὲ κλαριά, ἀλλὰ σὲ Τούρκου χέρια καὶ... ξεψύχησε.

ΕΝΟΤΗΤΕΣ: Α' στ. 1—7 (πρόλογος). Β' στ. 8—19 «τὸ ἀπόρθητο κάστρο
κι ἡ ἀπάτη». Γ' 20—36 «τὸ ἀπατηλὸ σχέδιο σ' ἐφαρμογῇ». Δ' 37—42 «ἡ εύπι-
στία ἀνοίγει τῇ θύρᾳ εἰς τὴν πλάνην». Ε' 43—45 (ἐπίλογος).

Πραγματικών έρμηνειά: 'Ωριά, ή: μᾶς φέρνει στὸ μυαλὸ τὶς Ἀμαζόνες τῆς ἀρχαιότητας' ή 'Ωραία' 'Ωριά ποὺ γιὰ διάφορους λόγους ἔμεινε χωρὶς συγ- γενικό της πρόσωπο κι ἀγωνίζεται νὰ κρατήσῃ ἀμόλυντα ἀπ' τὸν ἔχθρο τὰ πά- τρια, τὰ ἱερά καὶ τὰ δσια τῆς φυλῆς της. Μπορεῖ κανεὶς νὰ φέρῃ στὸ μυαλὸ του κι ἄλλα ἀνάλογα φράγκικα ἵπποτικά μυθιστορήματα, δπου ή 'Ωραία ἔπαψε πιὰ νὰ κινῆται ἀνάμεσα στὶς τουαλέτες της καὶ στοὺς πολλοὺς θαυμαστές της καὶ παίρνει ἐνεργὸ ρόλο (διοίκηση τοῦ κάστρου, ἀμυνα σὲ περίπτωση πολιορ- κίας κ.ἄ.). 'Οργυιά (καὶ δργιά), ή: μέτρο μήκους ποὺ τόχουμε μὲ τὸ ἀπλωμα- τῶν δυὸ χεριῶν μᾶς (στὴν ἔκταση). Μολύβι σκεπασμένο: Στὰ βυζαντινά κτί- ρια, τὰ πολύτιμα, ἔριχναν, στὴ στέγη, μολύβι λιωμένο καὶ δὲν ἔμπιανε ύγρα- σία' τοῦτο κυρίως χρησιμοποιούσαν σὲ τρούλους ἐκκλησιῶν. Μαρμαροχυτό: Οἱ τοῖχοι του είχαν δρθομαρμάρωση, λεία ἐπιφάνεια ἀπὸ δρθιες πλάκες μαρ- μάρινες κι ἔτσι ἀπὸ μακριά ἀστραφταν τὰ μάρμαρα καὶ φαινόταν σὰ χυτό, σὰν μονοκόμματο. Πόρτες ἀτσαλένιες: Οἱ πόρτες τοῦ κάστρου ἥθελαν ίδιαίτε-

ρη προσοχή' συνήθως ήταν βαριές ξύλινες (άπό πουρνάρι) μὲν ἔξωτερική ἐπένδυση μπρούτζου ἢ μεταλλικῶν φύλλων. Ἐδῶ ἀτσαλένιες λέγεται μὲν διάθεση ὑπερβολῆς, δπως φαίνεται καὶ στ' ἀργυρά κλειδιά καὶ στὴ μαλαματένια (χρυσῆ) πόρτα, ποὺ βλέπει πρὸς τὴν θάλασσα. Στ. 3—7: Οἱ ποιητικοὶ αὐτοὶ στίχοι μᾶς θυμίζουν ἔναν ἀλλο ποιητὴ - φιλόσοφο, τὸν Πλάτωνα (Κριτίας, VIII καὶ IX), δπου μᾶς περιγράφει μὲ ποιητικὴ «Ἄδεια» τὴν ἀρχιτεκτονικὴ τῶν... Ἀτλάντων, ποὺ ... καὶ τῶν οἰκοδομημάτων τῶν τὰ μὲν ἀπλᾶ, τὰ δὲ μιγνύντες τοὺς λίθους ποικίλας ὑφαινον παιδιᾶς χάριν, ἥδονὴν αὐτοῖς ἔνυμφιτον ἀπονέμοντες· καὶ τοῦ μὲν περὶ τὸν ἔξωτάτῳ τροχὸν τείχους χαλκῷ περιελάμβανον πάντα τὸν περίδρομον, οἷον ἀλοιφῇ προσχώμενοι, τοῦ δὲ ἐντὸς καττιτέρῳ περιέτηκον, τὸν δὲ περὶ αὐτὴν τὴν ἀκρόπολιν δρειχάλκῳ μαρμαρῷ υγάστῃς ἔχοντι πυρῷ δειπνοῦ. Τὰ δὲ τῆς ἀκροπόλεως ἐντὸς βασίλεια κατεσκευασμένα ὁδὸν... περιθόλῳ χρυσῷ περιβεθλημένον... περιήλειψαν τὸν νεών ἀργυρῷ, πλὴν τῶν ἀκρωτηρίων, τὰ δὲ ἀκρωτήρια χρυσῷ...». Ἀλήθεια πόσος φαίνεται ἡ συνέχεια τῆς Ἑλληνικῆς ζωῆς! Μὰ νὰ ξέρει διπλοϊκὸς ἐκείνος ποιητὴς τοῦ δημοτικοῦ τραγουδιοῦ μας, νὰ χρειάζοταν κάν τοῦτο. Ἡ προδιάθεση κι οἱ καταθολές μεταδίδονται μὲν τρόπο... ὑπεραισθητὸ κι ὑπερκόσμιο!

Καλολογικὰ στοιχεῖα: Ἐπίθετα: Ξακουστό, πλατύ, μαρμαροχυτό, ἀτσαλένιες, ἀργυρά. Σύνθετα: περπάτησα, ξακουστό, μαρμαροχυτό. Ἀσύνδετο: στ. 3—6. Ἐπαναφορά: κάστρο - κάστρο. Ὕπερθολή: στ. 5—7. Σ' δλη αὐτὴ τὴν ἐνότητα ίδιαίτερα τονισμένη εἶναι ἡ εἰκόνα - περιγραφὴ τοῦ κάστρου.

ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ Β' ΕΝΟΤΗΤΑΣ: Γλωσσικῶν ἔρμπνεια: Ρόγα, ἡ (λατ. ROGA, ROGARE) = μιστός στρατιώτη, δῶρο. Γυαλιά, τὰ = τζάμια / καθρέφτες (έδω μτφρ. δύργος καὶ μάλιστα δ γυάλινος).

Πραγματικῶν ἔρμπνεια: Στ. 8: μᾶς τονίζει τὴ σπουδαία δχύρωσή του· κι ἡ Τροία ἀκόμη δὲ μπόρεσε νὰ ἔπεράσῃ τὰ δέκα χρόνια πολιορκίας! Ἐδῶ δο ποιητὴς θέλει νὰ ὑπογραμμίσῃ τὴν αὐταπάρνηση ἀλλὰ καὶ τὴν τέχνη ποὺ διέθεταν οἱ πολιορκημένοι. Δὲν ἀποκλείομε δόμως καὶ τὴ διάθεση τῆς ὑπερβολῆς. Ἐρημόκαστρο, τό: σ' ἀλλή παραλαγῇ (Θεσσαλική) τὸ λέει Ὁραιόκαστρο. "Ισως ἔδω νὰ θέλῃ νὰ τονίσῃ δτι τὸ κάστρο τοῦτο ήταν μακριὰ ἀπ' τὸν κόσμο τὸν πολύ, δηλ. κάστρο - φρουρός (δπως εἶχε δ Βιλλαρδουίνος μερικά κάστρα σὲ νευραλγικὰ σημεῖα τῆς ἐπικράτειάς του (Γεράκι, Ἀγιάνη Κυνουρίας κ.ἄ.) μακριὰ ἀπ' τὸ Μιστρά / Ξεμοναχιασμένο, ἀπόμακρο.

Στ. 10: Μές στὴ θλίψη τοῦ Τούρκου διοικητῆ βρέθηκε σὰν «ἀπὸ μηχανῆς θεός» τὸ Τουρκάκι, ἀπὸ πατέρα Τούρκο καὶ μάνα Ρωμιά! Αὐτὸς δ ἔξωμότης θὰ βγάλῃ ἀπὸ τὴν ντροπὴ τὴν Τουρκιά! "Εχει πάρει ἀπ' τὴ μάνα του τὴ σπιρτάδα καὶ θὰ παίξῃ ἔνα ρόλο γιὰ τοὺς "Ελλήνες καταστρεπτικό...

'Αμιρᾶς, δ (καὶ 'Αμηρᾶς): δηγεμόνας, δ ἀφέντης, δ τούρκος ἀξιωματικὸς τῆς πολιορκίας. Τὸν λέει «σουλτάνῳ» καταχρηστικὰ σὰν ἐκπρόσωπο τοῦ σουλτάνου. Ρόγα, ἡ: ἡ ἀμοιβὴ του, τὸ δῶρο του γιὰ τὴ γενναία πράξη ποὺ θὰ κάνη γιὰ τὴν Τουρκιά. "Ασπρον, τὸ (οὐδ. τοῦ ἐπιθ. δσπρος): ήταν νόμισμα μικρῆς ἀξίας στοὺς βυζαντινοὺς / Νόμισμα τῆς Κύπρου στὰ χρόνια τῆς γαλλικῆς κυριαρχίας Ιστότιμο μὲ τὸ βυζαντινὸ / Τούρκικο νόμισμα μικρῆς ἀξίας, τὰ 3/4 τοῦ παρᾶ. "Αλογο καλὸ καὶ δυὸ σπαθιά: σὲ μεγάλη ἐκτίμηση ήταν τὸ ἀλογο καὶ τὰ πολεμικὰ ὅπλα γιὰ κάποιον μαχητή. Φλωρί, τὸ (FLORINUS NUMUS): Φλουρί, δνομασία κάθε λεπτοῦ χρυσοῦ νομίσματος, φλωρίνι.

Στ. 16—19: 'Ο νέος ἔξωμότης δὲ νοιάζεται γιὰ πολεμικά ἀντικείμενα οὕτε γιὰ τὰ λεφτά, ποὺ τοῦ ὅδινε δ 'Αμιρᾶς πλούσια, ἀλλὰ ἔχει στήσει, ἵδια μὲ τὴν ἀπάτη γιὰ τὸ πάρσιμο τοῦ κάστρου, καὶ τὴ μηχανὴ τῆς ἀμοιθῆς γι' αὐτὸ τοῦ τὸ κατόρθωμα.

Καλολογικὰ στοιχεῖα: 'Επίθετα: καλὸ (= ὅμορφο), ἀσημένια. Σύνθετα: τριγυρίζει, ἐρημόκαστρο. 'Ασύνδετο: στ. 8—9. 'Ἐρωτήση: στ. 13. 'Ἐπαναφορά: οὐδέ - οὐδέ. Πολυσύνδετα: στ. 14—15 καὶ 16—17. 'Υποφορά: στ. 12—13, 'Ανθυποφορά: στ. 14—15. 'Αντονομασία: στ. 18 τὴν κόρη πού 'ναι στὰ γυαλιά ἀντὶ τῆ βασιλοπούλα.

Νοήματα β' ἐνότ.: 1) "Ενας ἔξυπνος μπορεῖ νὰ βγάλῃ ἀπὸ μιὰ δύσκολη θέση δλόκληρο στράτευμα. 2) Μιὰ ἐκδούλευση σ' ἔνα βάρθαρο στοιχίζει πολλά. 3) Σ' ἀνθρωπο χωρὶς ἰδανικὰ δὲ φελοῦν παρὰ μόνο φτηνὲς ἐπιθυμίες.

ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ Γ' ΕΝΟΤΗΤΑΣ: Γλωσσικῶν ἔρμηνεα: Γυροθολάω -ω: (ἀμτθ) περιφέρομαι, τριγυρνῶ (μτθ) περιβάλλω κάποιον τόπο, φράζω, αιχμαλωτίζω. Βαρόμοιρος (βαριόμοιρος) (ἐπιθ.): κακόμοιρος, δύσμοιρος, δυστυχισμένος. 'Αντραλίζω: ζαλίζω, σκοτίζω (ἀντράλα, ἥ: ζάλη, ζαλάδα).

Πραγματικῶν ἔρμηνεα: Πράσινα ροῦχα: ἡταν τὰ ροῦχα (ἥ κελεμπία τους) πράσινη. Ράσα φόρεσε: ἄρχισε πιὰ ἥ ἀπάτη· ἔτσι σκέφτηκε πώς σὰ μποροῦσε νὰ πετύχῃ τὸ σκοπό του στριγμένος στὸ θρησκευτικὸ συναίσθημα τῶν Ἑλλήνων. Μαυρομάτας: παρουσιάζει τὸ μεσογειακὸ τύπο τὸν ἑλληνικό, τὸ μελαχρινὸ τύπο. Σκυλότουρκε (καὶ στ. 10 σκυλί): οἱ "Ἑλληνες ἔτσι ἀποκαλοῦσαν τοὺς Τούρκους ὡς ἀλλόθρησκους. Στ. 26: μὲ τοὺς δρκους τοὺς χριστιανικοὺς σκέφτηκε μαστορικὰ νὰ ἔξαπατήσῃ δ Τοῦρκος τοὺς πολιορκουμένους. Κόνιαρος, δ (καὶ Κονιάρης): ἡταν ἥ δνομασία τῶν Τούρκων, καὶ μάλιστα τῶν φανατικῶν, κατὰ τὴ διάρκεια τῆς τουρκοκρατίας. 'Ασκηταριό, τὸ (ἀσκητήριον) ἥ σκήτη, τὸ μέρος δπου ἀσκητεύει δ ἀσκητής. Δώδεκα χρόνους: δσο δηλ. κρατοῦσε δ πόλεμος (ἥ πολιορκία). Στ. 30: θυμίζει τὴ λιτοδίαιτη τροφὴ τῶν ἀσκητῶν (πρθλ. τὴ ζωὴ τοῦ Προδρόμου). Στ. 31: συνήθεια τὸ εἰχαν, κι ἀκόμη συνηθίζεται, νὰ γυρίζουν οἱ καλόγεροι μιᾶς μονῆς στὰ χωριά καὶ νὰ διακονεύουν γιὰ τὸν ἀγιο λάδι. Στ. 33 καὶ 35: μᾶς θυμίζουν τοὺς ἀπόκρημνους τόπους, δπου είχαν χτιστὴ τὰ μοναστήρια καὶ χρησιμοποιοῦσαν γιὰ εἰσόδο κι ἔξοδο τῶν μοναχῶν καὶ πιστῶν τὰ τσιγγέλια καὶ τὰ δίχτυα (Μετέωρα). Μ' αὐτὸ τὸ σύστημα, γιὰ ν' ἀποφύγουν ἐνδεχόμενη παραβίαση τοῦ κάστρου, θέλουν οἱ πολιορκημένοι νὰ χρησιμοποιήσουν, γιὰ νὰ μπάσουν μέσα τὸ «καλογεράκι»!

Καλολογικὰ στοιχεῖα: 'Επίθετα: Πράσινα, μαυρομάτας, βαρόμοιροι, σάπια. Σύνθετα: γυροθολάει, παρακαλεῖ, μαυρομάτας, σκυλότουρκε, βαρόμοιροι, ξεσκίζονται. 'Ἐπαναλήψεις: πύργο, ἀνοιξε, ἀνοιξε. 'Ἐπαναφορά: πόρτα τῆς Όριας, πόρτα τῆς μαυρομάτας. 'Ἐρωτήσεις: στ. 33, 35. (Στὸν Πολίτη δὲν ὑπάρχει ἐρωτηματικὸ στοὺς δυδ αὐτοὺς στίχους). Παρομοίωση: στ. 30. Πλεονασμός: στ. 20. "Ορκος: στ. 26. Διάλογοι: εἰναι ζωροί, εύκινητοι ποὺ καταλήγουν δμως ἀπὸ τὴν πλευρὰ τοῦ Τούρκου σὲ ἀπάτη, γι' αὐτὸ φέρνουν μέσα τους ἔνα πλούσιο δραματικὸ στοιχεῖο.

ΝΟΗΜΑΤΑ (Γ' ἐνότητας): 1) "Οπου δὲ φτάνει ἥ παλικαριά τὸ ψέμα κυ-

θερνάει. 2) 'Ο καταχθόνιος δύνθρωπος έχει πολλούς κακούς δρόμους νά φτάση στὸ σκοπό του. 3) Πολλές φορές ἔξαπατοῦν τὰ φαινόμενα. 4) Τὸ θρησκευτικὸ συναίσθημα στοὺς "Ελλήνες" ἡταν πάντοτε πολὺ ύψηλό.

ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ Δ' ΚΑΙ Ε' ΕΝΟΤΗΤΩΝ: Γλωσσικῶν ἐρμηνεία: Γελάστηκε: ἔξαπατήθηκε. Τὸν ἀνοιξε: τοῦ ἀνοιξε, ἀνοιξε σ' αὐτὸν.

ΝΟΗΜΑΤΑ (δ' καὶ ε' ἐνοτήτων): 1) «Ἡ εὔπιστία ἀνοίγει τὴν θύραν εἰς τὴν πλάνην». 2) «Οσο ν' ἀνοίξῃ ή πόρτα χίλιοι μπήκανε». 3) 'Η ζωὴ χωρὶς ἐλευθερία κι ἀξιοπρέπεια δὲν ἔχει νόημα.

ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΙΔΕΑ: 'Η ζωὴ χωρὶς ἐλευθερία καὶ ἀξιοπρέπεια δὲν ἔχει νόημα. Γνωστὸ εἶναι τοῦτο στοὺς "Ελλήνες καὶ πιότερο στὶς "Ελληνίδες" (πρθ. «Σκλάβες Τουρκῶν μὴ ζήσωμε...» «... κι οἱ Σουλιώτισσες δὲ ζοῦνε δίχως τὴν ἐλευθερίαν») κ.ἄ. σχετικά κομμάτια ἀπ' τὴν ἐλληνικὴν ζωὴν, πού 'ναι γιομάτη ήρωαισμὸ κι αὐτοθυσίες.

ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΗ ΕΡΜΗΝΕΙΑ: 'Ο ἀφηγητὴς ἡ καλύτερα δ ποιητὴς - λαὸς μᾶς γέμισε τὴν ψυχὴν μὲν ἔνα πλούτο συναίσθημάτων: καλαισθητικά, πατριωτικά, θρησκευτικά, χαρᾶς, λύπης, πίκρας, πόνου, ὅγωνίας, μίσους, ναὶ μίσους ἐνάντια στὸν υπουργὸ πορθητὴ, πλημμύρησαν τὴν ψυχὴν μας, μόλις τέλειωσε ἡ ἡρωισμὸ κι αὐτοθυσίες τούτου.

ΧΑΡΑΚΤΗΡΕΣ: 'Η 'Ωριά, ἡ βασιλοπούλα ἡ καλύτερα ἡ ἀρχοντοπούλα τοῦ κάστρου φαίνεται σ' ἑμᾶς σὰ μιὰ τραγικὴ μορφὴ ἐλληνική, σὰν ὅπως τόσες καὶ τόσες 'Ελληνίδες πού πέρασαν στὸ διάθα τῆς πολύχρονης τιμημένης ιστορίας μας. Μεγάλη φροντίδα ἔχει δεῖξει γιὰ τὴν ἄμυνα, ώστε δώδεκα χρόνια καὶ νά μὴ μπορέσῃ ἡ βία νὰ καταλύσῃ τὸ κάστρο της. 'Η μορφὴ της προθάλλει σ' δλο τὸ ποίημα' πῶς ἀλλιῶς, ἀφοῦ εἶναι δ κεντρικὸς ἡρωας; Πότε σὰν ὥραια ('Ωριά) πού 'χει μιὰ σπάνια δύμορφιὰ ἐλληνική, πότε σὰν θήραμα τοῦ τούρκου κατακτητῆ, πότε σὰ στρατηγὸς καὶ ἀνακριτής, πού φοβᾶται ν' ἀνοίξῃ τὴν πόρτα, γιὰ νὰ μπάσῃ ἔνα καλογεράκι ἀφοῦ δ Τούρκος παραφυλάῃ κάπου ἐκεῖ κοντά, καὶ πότε σὰν ίέρεια τοῦ Θείου, πού θὰ μετανοίωσῃ γιὰ τὴν ἄρνηση της στὸν καλόγερο, πού 'ρχεται νὰ ζητιανέψῃ τὸ λάδι γιὰ τὶς ἐκκλησίες κάποιου ἀλλού ἄγιου, καὶ τότε, ἀλιμονο, σὰν ἀδύναμο πλάσμα, πού, ἀπὸ λύπηση κι ὅχι ἐπιπολαιότητα, πιστεύει τὰ χίλια μύρια παραφύθια ποὺ τῆς ἀραδιάζει τὸ «καλογεράκι» κι ἀνοίγει τὴν καστρόπορτα!...

Εἶναι ἡ 'Ελληνίδα, πού θὰ προτιμήσῃ τὸ θάνατο, παρὰ τὴν ἀτίμωση καὶ τὴ σκλαβιὰ καὶ πληρώνοντας τὴν ἀμαρτία, ἀλιμονο, τῆς καρδιᾶς της, ἀμαρτίᾳ πού λυπήθηκε, πού φάνηκε γυναῖκα, θὰ πέσῃ ἀπὸ τὸν πύργο καὶ θὰ κόψῃ τὴν κλωστὴ τῆς ἀνώφελης πιὰ ζωῆς της. Δὲν εἶναι ἡ 'Ελένη τῆς Σπάρτης μὲ τοὺς πολλούς τῆς συμβιθασμούς, δὲν εἶναι κάνων ἡ 'Ανδρομάχη μὲ τὴν ισοπέδωση τῆς προσωπικότάς της, ἀλλ' εἶναι ἡ 'Ελληνίδα τῆς τουρκοκρατίας, ποὺ 'χει ζήση σὲ μιὰ δύστυχη περίοδο τῆς ἐλληνικῆς ιστορίας καὶ ἀφοῦ προσπάθησε νὰ περισώσῃ, ἔτσι νόμισε, διτι μπόρεσε, κι ἀφοῦ εἶδε δλα τῆς τὰ δινειρά νὰ πάνε στὰ χαμένα, ἔκλεισε τὰ μάτια κι αὐτοχτόνησε...

Τὸ ΤΟΥΡΚΑΚΙ: Εἶναι δ τύπος τοῦ πονηροῦ καὶ τοῦ δόλιου, πού ἔργο του εἶναι νά 'θρη τὸν τρόπο τὸν κατάλληλο καὶ νά κάνῃ χτῆμα του τὴν 'Ωριά, ἀφοῦ πρῶτα καταλάβῃ τὸ φρούριο. "Ισως στὸ πρόσωπο τῆς 'Ωριᾶς νά 'θρισκε τὸ συμπλήρωμα τοῦ βάρθαρου χαρακτῆρα του: ἐκείνη γενναία ποὺ κρατεῖ τό-

σα χρόνια μακριά την Τουρκιά ἀπ' τὸ κάστρο τῆς, ἀλλὰ καὶ πονόψυχη, μὲ καρδιὰ γυναίκεια ἔκεινος πονηρός καὶ δόλιος, ποὺ ἵσως νά 'χη διάγκη ἀπὸ ἔνα συμπλήρωμα στὸ χαρακτήρα του, γιὰ νὰ γίνη «μεγάλος», γιὰ νὰ καταλάθῃ τὸν κόσμο... Είναι δὲ ἀδίστακτος κι δὲ πανούργος, ποὺ δὲ σταματᾷ μπροστά σὲ ξένες θρησκείες καὶ νὰ τολμᾶ νὰ τὶς χρησιμοποιήσῃ, προκειμένου νὰ κερδίσῃ τὸ σκοπό του, τὴν ἐπιθυμία του.

'Ο ΑΜΙΡΑΣ: 'Ο ἀδύναμος ἔκεινος ἀρχηγὸς τῆς Τουρκιᾶς, δὲ ἀνίκανος στρατηγός, ποὺ γέρασε καρτερώντας ἔκει, ἀπ' ἔξω ἀπ' τὴν καστρόπορτα καὶ γέμισε τοὺς στρατιῶτες του ἀπὸ αἰσθῆμα ντροπῆς, γιατὶ δὲ μπόρεσαν τόσα χρόνια νὰ πάρουν ἔνα κάστρο, ποὺ τὸ φυλάει γυναίκα. 'Ο σερασκέρης Τούρκος ποὺ συμβιθάζεται ἀπλὰ κι ἀνώδινα νὰ περιμένη πότε τὸ κάστρο θά... πέση μόνο του, καὶ ποὺ ἐπὶ τέλους κρεμάστηκε ἀπὸ τὰ χεῖλια κάποιου ἀμούστακου παδιοῦ, ποὺ μὲ τὴν πρώτη του «παλικαροσύνη» τὸν φαντάστηκε σὸν μέγα καστροκατητή! Κομμάτια νὰ γίνη! Τὸ κάστρο νὰ παρθῇ κι ἀς μὴ τὸ πάρη ἔκεινος! Τί σημασία ἔχει; Τὰ προσχήματα νὰ τηρηθῶν! Καὶ τοῦτο εἶναι ἀρκετό! "Ενας σερασκέρης ἀπὸ τοὺς τόσους ποὺ ἔχει παρουσιάσει ἡ Τουρκιά, στὰ παλιὰ καὶ στὰ νέα χρόνια, ποὺ δὲ μπόρεσαν τότε, δπως καὶ τώρα, νὰ δαμάσουν τὴ Ρωμιοσύνη οὕτε μὲ παλικαριά, μὰ οὔτε καὶ μὲ δόλο, ἀλλὰ ποὺ κατέρεφαν πάντα κάποιο τυχοδιώχτη ἀπ' δποιο σημεῖο τῆς Οἰκουμένης, νά 'ρθη, γιὰ νὰ τοῦ παραδώσῃ τὸ κάστρο, νά 'μπη αὐτὸς καὶ ν' ἀρχίση τό... πλιάτσικο καὶ τό... βιασμό!...

ΥΦΟΣ: Τὸ ὑφος τοῦ ποιήματος εἶναι ἀπλὸ κι ἀνεπιτήδευτο ἀπλὸ καὶ γάρ-γαρο, δπως ἀπλὰ κι ὥραια εἶναι δλα τὰ Ἑλληνικά. Μὲ δμορφες εἰκόνες, δραματικοὺς διαλόγους καὶ μετρημένα καλολογικά στοιχεῖα προσπαθεῖ νὰ μᾶς παρουσιάσῃ τὸ δράμα τῆς ἀρχοντοπούλας, ποὺ 'ναι τὸ δράμα τῆς Ἐλληνίδας ποὺ βρέθηκε πολλές, μὰ πολλές φορές μπροστά στὴ βιαιότητα τῆς στέππας.

ΓΛΩΣΣΑ: 'Η γλώσσα εἶναι δημοτική, μιὰ δημοτικὴ δροσερή, εὔκαμπτη καὶ χαρούμενη, ποὺ μὲ κυριολεξία, ἐπιλογὴ τῶν λέξεων, καὶ ίδιαίτερα τοῦ ρήματος, μᾶς ἔδωσε μιὰ αἰσθητικὴ ἀπόλαυση, ποὺ σπάνια νιώθομε σὲ πολλὰ κείμενα.

ΜΕΤΡΟ: Τὸ μέτρο εἶναι ἰαμθος̄ δ στίχος εἶναι ιαμθικὸς δωδεκασύλλα-θος, δνομοιοκατάληκτος, δξύτονος κι ἀλλοῦ παροξύτονος. "Έχει ίδιαίτερη χάρη καὶ μουσικότητα.

ΕΙΔΟΣ: Τὸ ποίημα ἀνήκει στὸν ἀκριτικὸ κύκλο μερικοὶ μάλιστα πιστεύουν δτὶ ἔχει γιὰ βάση του τὴν πτώση τοῦ Ἀμορίου (838) κατόπιν προδοσίας. Είναι μιὰ σύνθεση τοῦ λαογράφου Ν. Πολίτη ἀπὸ πολλές παραλλαγές ποὺ μάζεψε ἀπ' τὴν 'Ἐλλάδα, παλιὰ καὶ τωρινή. (πρθλ. Ν. Πολίτη «Ἐκλογαὶ ἀπὸ τὰ τραγούδια τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ» ἔκδ. δ', σελ. 87 καὶ 288).

•Ο Ξένος

Δημοτικὸ

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑ: 'Ο χορὸς τῶν ξενιτεμένων ἔχει ἀρχίση ἀπὸ παλιὰ στὴν 'Ἐλλάδα. 'Ο στενὸς τόπος, δ ἀγονος καὶ στεῖρος τόπος τῆς 'Ἐλλάδας ἔκανε τὰ Ἑλληνόπουλα νὰ ξενιτεύωνται καὶ νὰ ἀφήνουν πίσω τους ἀπαρφανισμένες τὶς

οικογένειές τους. Πήγασιν σ' ἄλλους γιασλούς κι ἄλλους τόπους, γιὰ νά
'θρουν τὴν τύχη τους. Πολλοὶ γύριζαν μετ' ἀπὸ λίγα χρόνια: ἄλλοι ἔμεναν ὡς
τὰ γερατεῖα τους κι ἄλλοι πάλι δὲ γύριζαν ποτέ πλήρωναν πολὺ ἀκριθά τῆς
ξενιτιᾶς τὰ γητέματα... 'Ο χορὸς τοῦτος κρατᾶ ὡς τὰ σήμερα' δὲν ὑπάρχει τό-
πος στὸν κόσμο ποὺ νὰ μὴ φιλοξενῇ καὶ μερικές χιλιάδες "Ελληνες" δὲν ὑπάρ-
χει θάλασσα ποὺ νὰ μὴ δργώνεται ἀπὸ ἐλληνικά καράβια.

Φεύγουν οἱ νέοι κι ἀφήνουν πίσω τους μάνα κι ἀδερφές, πατέρα καὶ μικρό-
τερους ἀδερφούς. Φεύγουν καὶ ἀφήνουν πίσω τους τὸν καπημὸν καὶ τὴν θλίψη, τὴν
πίκρα καὶ τὴν παντοχή. Κι εἰναι μεγάλος δικασμὸς τῆς μάνας ποὺ ξεπροθόδοσε
τὸ παιδί της γιὰ τὰ ἔνεα καὶ ξημεροθρασιάζει μὲ τὸν πόθο τοῦ γυρισμοῦ τοῦ
παιδιοῦ της' κι δι πόθος ἐκεῖνος γίνεται φίδι καὶ τῆς τριγυρίζει τὴν καρδιὰ καὶ
τὴν καίει καὶ τὴν πληγώνει. Μὰ κείη περιμένη καὶ τραγουδάει τραγούδια τοῦ
γυρισμοῦ, τραγούδια πικρὰ καὶ καμιὰ φορὰ καὶ μοιρολόγια...

ΝΟΗΜΑ: 'Η μάνα ἀπὸ μακριὰ ἀπευθύνεται στὸ παιδί της, τοῦ μιλεῖ μὲ
τὴ σκέψη της καὶ τοῦ κουβεντιάζει. Εἰναι γεμάτη πίκρα, γιατὶ ἡ ξενιτιά χαί-
ρεται τὸ παιδί της κι ἐκείνη ἔμεινε μὲ τὸν καπημό. Νὰ τοῦ στείλῃ γράμμα χά-
νεται, δὲ φτάνει στὸ γιό της νὰ τοῦ πῆ τὰ νέα τοῦ χωριοῦ καὶ τὸν ἄμετρο πό-
νο τὸ μητρικό. Νὰ τοῦ στείλῃ δλόγυλυκα φροῦτα πού 'γαλε τὸ περιβόλι τους
νὰ τοῦ θυμίσῃ τὴν πατρίδα μαραίνονται καὶ σαπίζουν... Οὕτ' εἰν' εὔκολο νὰ τοῦ
στείλῃ σ' ἔνα φιλό μαντίλι τὰ δάκρυά της, γιὰ νὰ δῆ πόσο πόνεσε ἀπὸ τὸ χαμό
του. Στὴ συνέχεια ἡ μάνα γυρίζει στὸ φεγγάρι, ἀνήμπορη πὰ γιὰ τίποτε ἀλ-
λο, καὶ τοῦ μιλεῖ καὶ τὸ παρακαλεῖ νὰ τῆς πῆ ἀν εἴδε τὸ γιό της ἐκεῖ σὲ τό-
σους τόπους πού γυρινὰ τὸ φεγγαράκι. Θέλει πολλὰ νὰ μάθῃ γιὰ τὸ γιό της
— πόσα δὲ θέλει μιὰ μάνα, δταν πρόκειται γιὰ τὸ παιδί της!

Δὲν ἀντέχει πιότερο καὶ καταριέται τὴ μαύρη τὴν ξενιτιά, γιατὶ ἐκείνη τὴν
ἔκανε νὰ χηρέψῃ παίρνοντας τὸν ἀντρα της κι ἐκείνη πάλι τῆς ἔδωκε κι ἄλλο
ποτῆρι φαρμάκι νὰ πιῇ μὲ τὸ πού πῆρε τὸ γιό της...

ΕΝΟΤΗΤΕΣ: Α', ἐνότ. στ. 1—2 (πρόλογος). Β', στ. 3—6 «ἀδύνατη ἡ ἐπι-
κοινωνία μὲ τὸν ξενιτεμένο». Γ', στ. 8—11 «δίψα τῆς μάνας γιὰ πληροφορίες
τοῦ γιοῦ της». Δ', στ. 12—14 «κατάρα στὴν ξενιτιά».

ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ - ΣΥΝΟΛΙΚΗ ΘΕΩΡΗΣΗ: Γλωσσικῶν ἔρμηνεα: Παρα-
πονεμένο: γιατ' ἔχει κι ἐκεῖνο πολλὰ παράπονα, εἰναι σίγουρη ἡ μάνα γι' αὐ-
τὸ. σέπεται (σέπομαι - σήπομαι): σαπίζει. Μαραγκιάζει (μαραγγιάζω) μα-
ραντιάζω <ἐπίθ. μαραντός >μαρανών: ρυτιδώνεται, μαραίνεται. Ψιλὸ μαντί-
λι: λεπτό, λεπτούφασμένο μαντίλι. 'Ανάθεμα, τό: ἀφορεσμός, κατάρα.

Πραγματικῶν ἔρμηνεα: 'Ο ξένος: δ ξενιτεμένος. Στ. 3: στὴν παλιὰ ἐπο-
χὴ ἥταν πολὺ δύσκολο, ἀν δχι ἀδύνατο, νὰ σταλῇ γράμμα στὸν ξενιτεμένο' ού-
τε δργανωμένα ταχυδρομεῖα ὑπῆρχαν καὶ δι συμπατριώτης ποὺ ξενιτεύόταν κι
ἔφερνε γράμμα ἀπ' τὸ σπίτι, δὲν ἔθρισκε πολλές φορὲς τὸν πατριώτη του νὰ
τοῦ τὸ δώση. Γι' αὐτὸ δημοτικὴ ποίηση προσπαθεῖ νὰ λύσῃ αὐτὴ τὴ δυσκο-
λία μὲ τὴν παρέμβαση τῶν πουλιῶν, τοῦ ἥλιου, τοῦ φεγγαριοῦ κ.ἄ. φυσικῶν
δυνάμεων' κι εἰναι πολὺ δραματικὴ ἡ στιγμὴ ποὺ μιὰ μάνα παρακαλεῖ τὰ φυ-
σικὰ αὐτὰ δῆτα νὰ τὴ βοηθήσουν, γιὰ νὰ μάθῃ νέα τοῦ γιοῦ της. Στ. 4: Τὸ ρῆμα
«δίψαί» μᾶς φανερώνει τὴ μεγάλη ἀνάγκη πόχει δ ξενιτεμένος νὰ μάθῃ νέα
ἀπὸ τὸ σπιτικό του' κι δσο κι ἀν ὑπάρχουν σήμερα τὰ τηλέφωνα μὲ τοὺς κω-
δικοὺς δριθμούς τῶν διαφόρων χωρῶν ἥ τὰ γράμματα πού 'ρχονται γρήγορα

μὲ τὰ ἀεροπλάνα, τὸ ρῆμα τοῦτο δὲν ἔχασε τὴν δύναμή του πάνω σὲ ἄνθρωπο ξενιτεμένο. Στ. 5: τὸ μῆλο εἶναι τὸ αἰώνιο σύμβολο τῆς ἀγάπης, ποὺ ἐπισφραγίζεται μὲ τὴν παρουσία τοῦ λουλουδιοῦ. Στ. 7: ἐδῶ πρόκειται γιὰ πανσέληνο· πολλές φορές γύρω στὸ δλόγιομφ φεγγάρι παρουσιάζεται ἔνας δλόφωτος κύκλος —τοῦτο δφείλεται σὲ φυσικά φαινόμενα— κι δ λαὸς τὸ παίρνει σάν κάτι τὸ ξέχωρο καὶ δυναμικό, σάν κάποια σημαδιακή κι εύχαριστη παρουσία.

Καλολογικά στοιχεῖα: Ἐπίθετα: Ψιλό, λαμπρό. Μετοχές: Ξενιτεμένο, παραπονεμένο, κυκλογυρισμένο, πολυαγαπημένο. Σύνθετα: Παραπονεμένο, κυκλογυρισμένο, πολυαγαπημένο, περπατεῖς, ἀνάθεμα. Προσωποποιήσεις: Ἡ ξενιτιά καὶ τὸ φεγγάρι προσωποιοῦνται· ἡ πρώτη, σάν ἔνα ἀχόρταστο ἥσωτικό — μιὰ ἥσωτιά — ποὺ κατατυρανεῖ τὸ γιό καὶ τὸ δεύτερο, σάν ἔνας φίλος καὶ δικός ποὺ νοιάζεται γιὰ τὸ παιδί της. Πλεονασμός: στ. 3. Ἐπανάληψη: λαμπρό, λαμπρό. Ἐρωτήσεις: στ. 9, 10, 11· οἱ ἑρωτήσεις αὐτὲς ἀποτελέουν ἀγωνία, λαχτάρα καὶ πίκρα. Ἀσύνδετο: στ. 3—5. Ἀντιθέσεις: στ. 8 (ψηλά... χαμηλά), 10 (βλέπουν... κλαίγουν), 11 (μιλοῦν... τρέμουν). Μεταφορές: πουλί — διψάει — περπατεῖς — βλέπεις.

ΝΟΗΜΑΤΑ: 1) Ἡ ξενιτιά κατατυρανεῖ τὸν ξενιτεμένο. 2) "Ο, τι στέλλεται στὴν ξενιτιά μαραίνεται, ἀχρηστεύεται. 3) Μεγάλος εἶναι δ καπημὸς τῆς μάνας γιὰ τὸ ξενιτεμένο παιδί της. 4) «Ἀνάθεμά σε, ξενιτιά, μὲ τὰ κακὰ ποὺ κάνεις».

ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΙΔΕΑ: Μεγάλος εἶναι δ καπημὸς τῆς μάνας γιὰ τὸ ξενιτεμένο παιδί της. —Μεγάλο μέρος τῆς πνευματικῆς μας ποιητικῆς δημιουργίας ἔχει ἀφιερωθῆ στὸν καπημὸ τῆς μάνας γιὰ τὸ ξενιτεμένο της παιδί. Δὲν ὑπάρχει παλιὸς ἢ νέος ποιητῆς ποὺ νὰ μὴν ἔχῃ γράψει γιὰ τὴν πίκρα τῆς ξενιτιᾶς (Δροσίνης, Κρυστάλλης κ.ἄ.). τοῦτο ἔγινε καὶ στὰ παλιὰ χρόνια μὲ ίδιαίτερη ἔξαρση ("Ομηρος, τραγικοὶ κ.ἄ.).

ΥΦΟΣ: Τὸ ύφος τοῦ ποιήματος εἶναι ἀπλό· μὲ ἀπλότητα καὶ ξέχωρη βιασύνη θέλει νὰ μᾶς μεταδώσῃ τὴν ἀγωνία τῆς μάνας νὰ μάθῃ γιὰ τὸ παιδί της.

ΓΛΩΣΣΑ: Ἡ γλώσσα κι ἐδῶ εἶναι δημοτική· μιὰ δημοτικὴ ποὺ χρησιμοποιεῖ ἀπλές καὶ χιλιοσκουσμένες λέξεις, ἀλλὰ μὲ τόση δύναμη καὶ βαθὺ λυρισμὸ ποὺ μᾶς συνεπάρνει τὸ νοῦ.

ΜΕΤΡΟ: Τὸ μέτρο εἶναι ιαμβικὸ· δ στίχος ιαμβικὸς 15σύλλαθος, ἀνομοιοκατάληκτος, παροξύτονος μὲ τομῇ σταθερὴ στὴν 8η συλλασθή.

Προσοχή: Ἄναμεσα στὸ 6 καὶ 7 στίχῳ πρέπει νὰ προστεθῇ ἔνας στίχος ποὺ κάνει ἀπαραίτητη τὴν παρουσία του. Στὴν παραλλαγὴ τοῦ αὐτοῦ ποιήματος (βλ. Ν. Πολίτη, ἔκλογαι ἀπὸ τὰ τραγούδια τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ, ἔκδ. δ', σ. 199—200) (βλ. καὶ ἐπόμενο δῆμ. τραγούδι), ὑπάρχει δ στίχος ποὺ πιστεύομε γιὰ πολὺ ἀπαραίτητο συμπλήρωμα: «τὰ δάκρυα μού εἶναι καφτερά, καὶ καίνε τὸ μαντίλι».

ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΗ ΕΡΜΗΝΕΙΑ: Ἡ ψυχὴ τῆς μάνας μᾶς μεταφέρει τὴν ἀγωνία της κι δλα τὰ συναισθήματα ποὺ δοκιμάζει γιὰ τὸ γιό της. Συναισθήματα πόνου κι ἀγωνίας καὶ πίκρας, ἀκόμη καὶ μίσος γιὰ τὴν ξενιτιά τὴν ξελογιάστρα. Πόσο βαθιά εἶναι ἡ ἀγάπη τῆς μάνας, δταν λέη τὸ παιδί της: πουλί μου·

καὶ τὸ λέει στὴν ἀρχὴν καὶ στὸ τέλος, γιὰ νὰ ἐπαληθεύσῃ τὸ γνωστὸ σὲ δῆλους πῶς ἡ ἀγάπη τῆς μάνας δὲν ἔχει τέλος ποτέ.

ΕΙΔΟΣ: Τὸ ποίημα ἀνήκει στὸ μεγάλο κύκλῳ τῶν τραγουδιῶν τῆς ξενιτιᾶς μὲν ἴδιαίτερο λυρικὸ περιεχόμενο, ποὺ μπορεῖ νὰ λογαριαστῇ καὶ γιὰ ἔνα μοιρολόγιο! ἔξαλλου γνωστὸ εἶναι πῶς τοὺς ξενιτεμένους, ποὺ γιὰ πολλὰ χρόνια δὲν ἔδωσαν σημάδια ζωῆς, τοὺς μετράνε γιὰ πεθαμένους καὶ τοὺς ἀποδίδουν ἵδες μὲ τοὺς νεκροὺς τιμές.

Τραγούδια τῆς ξενιτειᾶς

Δημοτικό

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑ: 'Αλήθεια, τί δράμα καὶ τί μαρτύριο γιὰ τὴ φυλὴ μας ἡ ξενιτειά! 'Απὸ τὸ βάθη τῶν αἰώνων, ποὺ ὁ θεῖος "Ομῆρος βάζει τὸν ἱρωά του στὸ μακρινὸ ἔνο ἀκρογιάλι νὰ λιώνῃ ποθῶντας νὰ δῆ καπνὸν ν' ἀνεθαίνῃ ἀπὸ τὴν πατρικὴ του γὴ κι ἀς πεθάνη, ἡ μοῖρα τοῦ "Ἐλληνα εἶναι ἀνάμεσα στὴν ἀναχώρηση καὶ στὸ γυρισμὸ (στὸ μισσεμὸ καὶ στὸ νόστο). 'Αλλὰ μήπως ὑπάρχει ἐλπίδα σταματημοῦ! "Οχι βέθαισα ὁ "Ἐλληνας εἶναι ἔνας αἰώνιος "Οδυσσέας! 'Ο συμπαθητικὸς "Ηπειρώτης πεζογράφος μας Χρ. Χριστοθασίλης λέει σὲ κάποιο ἀφήγημά του: «ἡ ξενιτειά, ἡ Κίρκη αὐτὴ τῆς "Ἑλληνικῆς φυλῆς!». 'Αλλὰ καὶ μεῖς δὲν ἔχομε παρὰ νὰ κάνωμε μιὰν εὐχὴ: «Ἡ Κίρκη βέθαισα, ἀλλὰ νὰ δίνη τὸ χτύπημα... τὸ δεύτερο· ἐκείνο ποὺ ξανὰ κάνει τοὺς χοίρους ἀνθρώπους...

ΝΟΗΜΑ ΚΑΤΑ ΕΝΟΤΗΤΕΣ: Εὔκολα παρατηροῦμε πῶς οἱ στίχοι μας μοιράζονται σὲ 3 ἐνότητες, ποὺ ἡ κάθε μιὰ ἔχει αὐτοτέλεια νοηματικὴ (ἄλλωστε καὶ δ τίτλος λέει' «τραγούδια τῆς ξενιτειᾶς»).

Α) 'Ο λαϊκὸς τραγουδιστὴς μὲ ἀποφεγματικὸ καὶ γνωμολογικὸ τρόπο διατυπώνει (πόσο πυκνὰ καὶ βιωματικά!) πῶς στὴ ζυγαριά τῆς ψυχῆς του ἡ ξενιτειά ζυγίζει βαρύτερα ἀπὸ δόσο μαζὶ ἡ δρφάνια, ἡ πίκρα, ἡ ἀγάπη (δ Ἐρωτας). 'Επειδὴ μαυρισμένη καὶ καρμένη εἶναι ἡ καρδιὰ τοῦ ξενιτεμένου, θὰ πρέπει, μαυροφερεμένος νὰ 'ναι κι αὐτὸς γιὰ νὰ ὑπάρχῃ... «ἀσσορτί» φορεσιᾶς καὶ καρδιᾶς...

Β) 'Εδῶ ἔχομε ἔνα βαθὺ παράπονο, μιᾶς γυναίκας προφανῶς (μερικοὶ τὴ θέλουν μάνα, μάνας γιὰ τὸ παιδί της' μολονότι δὲ βγαίνει αὐτὸ ἀπὸ τὰ δλα συμφραζόμενα), γιὰ τὸν ἀγαπημένο ξενιτεμένο ἄντρα. Μ' ἀπανωτὰ ἔρωτηματικὰ ξεχύνει δλο τὸ σπαραγμὸ τῆς: Τί νὰ τοῦ στείλη, τί νὰ τοῦ στείλη; Μῆλο, τριαντάφυλλο, σταφύλι, κυδώνι; Εἶναι τόσο μακριά ποὺ κανένα τους δὲ φτάνει. Νὰ τάφυλλο, σταφύλι, κυδώνι; Εἶναι τόσο μακριά ποὺ κανένας τους δὲ φτάνει. Νὰ στείλη μαντίλι μὲ τὰ δάκρυα τῆς, θὰ κάψουν τὸ μαντίλι. Καθὼς βλέπομε δηλαδὴ αὐτὸ τὸ τραγούδι εἶναι σχεδὸν παραλλαγὴ τὸ προηγούμενο «δ ξένος».

Γ) Μιὰ γυναίκα νέα, ἔτσι πρέπει νὰ 'ναι, καθὼς φαίνεται ἀπὸ τὴν τρυφερότητα καὶ τὴν εύαισθησία δλῶν τῶν στίχων, ζῆ τὸ δρᾶμα τοῦ χωρισμοῦ ἀπὸ τὸν ξενιτεμένο ἄντρα τῆς. Δὲν τὴν πιάνει ὑπνος κι ἀπὸ τὰ χαράματα στητὴ στὸ παραθύρι τῆς καλοτυχίζει τὶς γειτόνισσες ποὺ γλυκοθυζαίνουν τὰ μωρά τους καὶ τὰ χορεύουν. Τὴν πιάνει τὸ παράπονο, κλειδομανταλώνεται καὶ ξεσπάει σὲ μαῦρα δάκρυα γιὰ τὴ μοναξιά της (ἔξι ἄλλου φαίνεται καθαρὰ δτι εἶναι μικροπαντρεμένη καὶ δὲν ἔχει παιδί). "Υστερα ἀπ' δλα αὐτά, πῶς εἶναι δυνατὸν νὰ δεχτοῦμε τὴν παραδοχὴ πῶς αὐτὸς ποὺ σπαράζει καὶ ζῆ τὸ μαρτύ-

ριο τῆς μοναξιᾶς ἔδω εἶναι δὲ ξενιτεμένος ἀντρας; Δὲ φαίνεται λογικό αὐτό!

ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ: Καὶ τὰ τρία τραγούδια θά τὰ ἐπεξεργαστοῦμε δχώριστα. Γλωσσική ἔρμηνεια: προθοδῶ = στέλνω μὲ συνοδεία, μὲ ἀποσταλμένο, μὲ ταχυδρόμο. σέπεται (τὸ ἀρχ. σήπεται) = σαπίζει. μαραγκιάζει = ζαρώνει ἀπὸ μαρασμό. ταχταρίζω = χορεύω στὴν ἀγκαλιά (ἡχοποίητη λέξη ἀπὸ τὸ τάχτ - τάχτ ποὺ ρυθμικά λένε μὲ κινήσεις οἱ μανάδες). χαραγή = χάραμα+ αὐγή.

Καλολογικὰ στοιχεῖα: 'Υπάρχει σ' αὐτούς τοὺς λίγους στίχους δμορφιά ἀξεθύμαστη, παρθενική θὰ λέγαμε: 'Υπερβολές (ποὺ εἶναι γνώρισμα δλων τῶν δῆμ. τραγουδιῶν «πρέπει νὰ βάνη μαῦρα, καίνε τὸ μαντίλι (τὰ δάκρυα)». Τὰ ζύγιασαν, καρδιᾶς λάθρα, πουλὶ μου ξενιτεμένο, μαῦρα δάκρυα: εἶναι μεταφορές. Πολλὴ φυσικότητα καὶ ἀλήθεια δίνουν τὰ ἀπανωτὰ ἀσύνδετα· «τὴν ξενιτειά... εἰν' τὰ ξένα», «Μῆλο δὲν στείλω... μαραγκιάζει». Τὴ δραματικότητα δμως καὶ τὸ σπαραγμό τὸν δίνουν οἱ συχνὲς - πυκνὲς ἔρωτήσεις. Τέλος ἀξιοπρόσεχτο εἶναι πόσο ἔξαίσια «λειτουργοῦν» τὰ ρήματα, ίδιως τὰ σύνθετα π.χ. προθοδῆσω, σέπεται, μαδιέται, ξερωγιάζεται, μαραγκιάζει, καλοτυχίζω, ταχταρίζουν, γλυκοθυζάίνουν.

Κεντρικὴ Ιδέα: Τῆς ξενιτειᾶς οἱ πόνοι καὶ τὰ ντέρτια δὲ συγκρίνονται μὲ ἄλλα βάσανα καὶ κατημούς. Βέθαια αὐτὸ ισχύει καὶ γιὰ κείνους ποὺ λείπουν καὶ γι' αὐτούς —ἴσως περισσότερο— ποὺ τοὺς καρτεροῦν.

ΓΛΩΣΣΑ: 'Η δημοτική μας γλώσσα στὴν πιὸ ἀρτιωμένη καὶ τέλεια ἔκφραστή της κρουστή, πολύήχη καὶ πολυαντίλαση, λαγαρή καὶ μουσικότατη.

ΥΦΟΣ: 'Ελεγειακό, θλιμμένο, παραπονιάρικο. Πυκνὸ καὶ ἐπιγραμματικὸ (πρὸ πάντων στὸ α' τραγούδι), ἐλλειπτικὸ (στοιχεῖο ἀπὸ τὰ πιὸ ἐπανιετὰ τῆς δημοτικῆς μας ποιήσεως). Αὐτή του τὴν ἐλλειπτικότητα πρέπει νὰ τὴν ὑπογραμμίσωμε, γιατὶ μὴ ξεχνᾶμε τούτη εἶναι ποὺ δημιουργεῖ τόσες ἔκδοχές —καὶ δίνει δλη ἀυτὴ τὴν ἔξαίσια νοηματικὴ ποικιλία— γύρω ἀπὸ τὸ ποιὸς ἡ ποιὰ εἶναι στὴν ξενιτειά...

ΜΕΤΡΟ: Στίχοι Ιαψικοὶ 15σύλλαθοι παροξύτονοι ἀνομοιοκατάληκτοι. Δηλαδὴ δ τόσο ἀγαπητὸς στὴ δ. ποίηση πολιτικὸς λεγόμενος (ἀλλιῶς έθνικὸς) στίχος. Κάποιοι τόσο πετυχημένα τὸν εἶπαν «νεοελληνικὴ ἀνάσσα». Δὲ χρειάζεται πολὺ γιὰ νὰ δοῦμε πόσο ἀφεγάδιαστοι, σφιχτοδεμένοι, λυγεροὶ καὶ καλοδουλεμένοι, χωρὶς χασμαδίες καὶ χαλαρότητες, μὲ τὴν κλασσικὴ πιὰ τομὴ μετὰ τὴν 8η συλλασθή.

Εὗγε στὸν ἀνώνυμο «χρυσικὸ» λαό μας, ποὺ τεχνούργησε τέτοια ψιλοδουλειά: «Σὰν σταφύλι ξερωγιάζεται, κυδώνι μαραγκιάζει», «κοιτάζω τὶς γειτνισσες καὶ τὶς καλοτυχίζω».

ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΗ ΕΡΜΗΝΕΙΑ: Στὸ ἀκουσμα αὐτῶν τῶν στίχων δὲ μένει κανεὶς ἀδιάλφορος καὶ ὅτρωτος, ἀλλιώτικα θὰ εἶναι «ἀπὸ πέτρα» ποὺ λένε. Γιατὶ ὑπάρχουν ἔδω «κεντρίσματα» γιὰ νὰ κινήσουν «ἔκ βαθέων» δλων τὸν συγκινητισιακὸ μηχανισμὸ μας. Βιώματα, θύμησες καὶ «πόνοι παλιοὶ ποὺ μέσα μας κοιμοῦνται» ξυπνᾶν καὶ μᾶς ματώνοδν. Πόσος σπαραγμὸς —διακριτικὸς δμως καὶ ἀξιόπρεπος— καὶ τὶ τρυφερότητα, ίδιως στὸ β' καὶ γ' τραγούδι! Μὰ εἰ-

μάστε "Ελληνες, δηλαδή καρτεροῦμε καὶ μᾶς καρτεροῦν... γί' αὐτὸ τοῦτα τὰ στιχάκια μᾶς διαπερνᾶν «μέχρι μυελοῦ δστέων», νὰ ποῦμε ἔτσι. Δηλαδὴ τὰ ζοῦμε ἄμεσα καὶ τὴν κάθε στιγμῇ δὲν εἶναι ύπόθεση περασμένη ἡ μελλοντικὴ τὰ «ξενιτεμένο μου πουλὶ καὶ παραπονεμένο» καὶ τὰ «τὶ νὰ σοῦ στείλω, ξένε μου;» ἀλλ' εἶναι καυτὸ παρόν, ποὺ οὕτε καὶ πρόκειται νάχη «φινάλε»...

ΑΦΟΡΜΕΣ ΓΙΑ ΑΣΚΗΣΗ ΚΑΙ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ: α) 'Αξιομημόνευτοι στίχοι: Μὰ ἐδῶ δὲν εἶναι «τίποτε γιὰ πέταμα». 'Η ἐπιγραμματικότητα καὶ ἡ πυκνότητα βοηθάει τόσο στὴν ἀποστήθιση. 'Ωστόσο πιὸ χαρακτηριστικοὶ εἶναι οἱ 1 καὶ 2 στίχ. τοῦ α' τραγουδ., οἱ 1 καὶ 2 τοῦ β', οἱ 3 καὶ 4 στίχ. τοῦ γ'.

β) Καὶ τώρα μιὰ βασικὴ καὶ πολὺ ὠφέλιμη δουλειά. 'Αφοῦ ξέρομε πῶς ὑπάρχει δόλκληρη κατηγορία τραγουδιῶν «τῆς ξενιτεῖας», ποὺ πιάνουν μεγάλο μέρος στὶς σχετικὲς συλλογές, εἶναι πολὺ ἐνδιαφέρον νὰ δοῦμε μερικὲς παραλλαγές π.χ. τὰ «Τώρα κι δένος βούλεται» (ποὺ ἀρχίζει «Τώρα 'ναι Μάης κι ἀνοιξι, τώρα 'ναι καλοκαίρι»), «ἡ ξενιτεῖα» (ποὺ ἀρχίζει «Διώξε με, μάνα, διώξε με μὲ ξύλα μὲ λιθάρια»), «Παρακαλῶ σε, ξενιτεῖα» (ποὺ ἀρχίζει «Ἐχω πουλὶ στὴν ξενιτεῖα, δὲν ξέρω ποῦ κουρνιάζει»), «ξένε μ' ἔσυ 'σαι δ ἀντρας μου» (αὐτὸ τὸ ξένοχο ποὺ ἀρχίζει «ἔρρόδισε ή ἀνατολὴ καὶ ξημερώνει ή δύση»). Αὐτὸ τὸ τελευταῖο, καθὼς καὶ ἀλλα πολλὰ ἔχουν γιὰ κεντρικὸ τους θέμα τὴν «ἀναγνώριση» τοῦ ξενιτεμένου ἀπὸ τὴ γυναίκα του, ὕστερα ὅποιοι πανωτές ἐρωτήσεις (στοιχεῖο ποὺ κρατάει ἀπὸ τὴν «ἀναγνώριση» τοῦ δημητρικοῦ οδυσσέα ἀπὸ τὴν Πηγελόπη του).

γ) 'Αλλὰ μὲ τὸ «καυτὸ» θέμα τῆς ξενιτεῖας ἔχομε καὶ πολὺ ὡραία δοκίμων νεοελλήνων ποιητῶν π.χ. τοῦ Βηλαρᾶ, «πουλάκι ξένο ξενιτεμένο, πουλὶ χαμένο, ποῦ νὰ σταθῶ;», τοῦ 'Αργ. 'Εφταλιώτη «χορός ξενιτεμένων» (αὐτὸ ποὺ λέει «χρόνια πέρασαν καὶ μῆνες καὶ δὲν εἰδάμε πατρίδα, / πιὸ καταραμένο τόπο ἀπὸ τὴ Φραγκιά δὲν εἴδα»), ἐπίσης τοῦ Ἰδιου τὸ τόσο ἀγαπητὸ στὸ πανελλήνιο «μαντίλι ἀπὸ τὸ δάκρυσμα δὲν τοῦμεινε στὰ ξένα, / ἀρχοντοπούλες τὸν ζητᾶν, μ' αὐτὸς πονεῖ γιὰ μένα», τοῦ Κ. Κρυστάλλη «τὸ τραγούδι τῆς ξενιτεῖας» (αὐτὸ μὲ τὴν πασίγνωστη καὶ θλιβερὴ ἐπωδὸ «ἀνάθεμά σε, ξενιτεῖα, μὲ τὰ φαρμάκια πόχει!», τοῦ 'Ι. Πολέμη «δ μισεμός», τοῦ Γ. Βιζυηνοῦ «δ ἀποχωρισμός», «δ ξενιτεμένος» τοῦ Ζαχ. Παπαντωνίου. Κι ἐπειδὴ δὲν ἔχουν τελειωμὸ αὐτοῦ τοῦ εἰδους τὰ συνθέματα, τελευταῖα θυμίζομε ἐκεῖνο τὸ τόσο ὠραῖο τοῦ ρομαντικοῦ Σπ. Βασιλειάδη, ποὺ τόσο τὸ τραγούδησε δ ἐλληνισμὸς τοῦ περασμένου αἰώνα, «τὸ ἀσμα τοῦ 'Ορφέως». Νὰ μιὰ στροφή του· «παρῆλθον ήμέραι καὶ χρόνοι μεγάλοι, / εἰς βάτους ἐπνίγη τὸ εὔβοτρυ κλῆμα, / ἡ κόμη γονέων σεπτῶν ἐλευκάνθη / καὶ μείρακες ἥδη τὰ βρέφη θά εἶναι, / ἀφ' ὅτου τῆς ξένης ἡ ἄλμη μᾶς ζῆ».

δ) 'Αλλὰ θὰ θέλαμε νὰ θυμίσωμε καὶ τὰ τελείως σύγχρονα τραγουδια ποὺ κυκλοφοροῦν, γνωστῶν στιχουργῶν καὶ συνθετῶν π.χ. «φεγγάρι μάγια μούκανες καὶ περπατῶ στὰ ξένα κι εἶναι τὸ σπίτι μου δρφανὸ κι ἀθάσταχτο τὸ δειλινὸ καὶ τὰ πουλιά κλαμένα. Στεῖλε, ούρανὲ μ', ξνα πουλὶ νὰ πάη στὴ μάνα υπομονή...» ἢ «τούς μετανάστες» ποὺ τόσο γνήσια σιγκίνηση μᾶς δίνει ἀλλὰ πῶς νὰ ξεχάσης τούτη τὴ στιγμὴ κι αὐτὸ τὸ «ποῦ νὰ πάμε, ποῦ νὰ πάμε; αὐτὸς δ τόπος μᾶς καίει καὶ μᾶς ματώνει, μὰ τὸν πονάμε...».

ΕΙΔΟΣ ΛΟΓΟΤΕΧΝ.: Δὲν ἔχομε παρὰ νὰ ἐπαναλάθωμε πῶς εἶναι δημοτικὸ τραγούδι τοῦ κύκλου «τῆς ξενιτεῖας», πλημμυρισμένο ὅποιο γνήσιο καὶ πηγαῖο λυρισμό, ποὺ δύσκολα γεύεται κανεὶς στὰ λεγόμενα «δόκιμα» ποιήματα.

ΓΕΝΙΚΗ ΕΝΤΥΠΩΣΗ: Σπάνια τόσο λιγοστοὶ στίχοι μπόρεσαν νὰ μᾶς θυ-

μίσουν τόσα πολλά: μισεμούς, νόστους, ναυαγισμένα δνειρά μας — ή τῶν ἀγαπημένων μας — μηνύματα πού δὲν ἔφτασαν, ἀλλὰ καὶ γλυκοκαρτερέματα πού θὰ δληθέψουν!... "Εξω δμως ἀπ' αὐτά, γευτήκαμε γιὰ ἄλλη μιὰ φορὰ ἀπὸ τὴν μοναδικὴ ποιητικὴ εὐγένεια καὶ εὐαισθησία τῆς φυλῆς μας καὶ βεθαίωθήκαμε γιὰ τὴν ἀξιόπρεπη ἐγκαρπέρηση τοῦ "Ἐλληνα μπροστά στὴ μοῖρα του. Θέλομε δμως συνάμα κι ἀπὸ τὰ μύχια τῆς ψυχῆς μας νὰ ἔξακοντίσωμε μιὰν εὔχῃ: ὅν βέθαια δὲν εἰναι νά 'χη σταματημὸ τὸ γλυκύπικρο μαρτύριο τῆς ζενιτειᾶς, τότε τουλάχιστο —κατὰ τὸ «καλά στερνά, δλα καλά»— γιὰ τὸν κάθε ζενιτεμένο καὶ τοὺς δικούς του νά 'χη καλὴ κατάληξη, νά 'ναι... πικρόγλυκο!..."

Νανουρίσματα

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑ: 'Απὸ τὴ βαθιὰ ἀρχαιότητα βρίσκομε πολὺ διαδομένη τὴ συνήθεια οἱ μητέρες νὰ προσπαθοῦν ν' ἀποκοιμίσουν τὰ βρέφη, ἀλλ' ἀκόμη καὶ τὰ νήπια τους μὲ ρυθμικὲς κινήσεις, συνοδευόμενες ἀπὸ μελωδικά, κατευναστικὰ τραγουδάκια. "Ετσι δ Σέξτος δ Ἐμπειρικὸς μᾶς πληροφορεῖ ὅτι «νήπια γοῦν εύμελοῦς τίνος μινυρίσματος κατακούντα κοιμίζεται = τὰ νήπια ὅταν ἀκοῦνε μελωδικὸ ναγούρισμα ἀποκοιμίζονται». Καὶ δ Πλάτων: «Ἡνίκα γάρ κατακοιμίζειν βουληθῶσι τὰ δυσυπνοῦντα τῶν παιδίων, αἱ μητέρες οὐκέτισχιαν αὐτοῖς προσφέρουσιν, ἀλλὰ τούναντὸν κίνησιν ἐν ταῖς ἀγκάλαις ἀεὶ σείουσαι, καὶ οὐ σιγήν, ἀλλὰ τίνα μελωδίαν = διότι ὅταν θέλουν ν' ἀποκοιμίσουν τὰ δύσκολα παιδιά στὸν ὑπνον οἱ μητέρες δὲν τοὺς δίνουν ήσυχία, ἀλλ' ἀντίθετα κίνηση, σείοντάς τα στὴν ἀγκαλιά τους, δχι σιωπῆ, ἀλλὰ κάποια μελωδία». Πρέπει δμως νὰ γνωρίζομε πώς τὸν καιρὸ τῆς τουρκοκρατίας αὐτὰ τὰ νανουρίσματα δημιουργοῦνται σὲ πολλές παραλλαγές κι ἀποτελοῦν δλόκληρη κατηγορία δημ. τραγουδιῶν.

ΝΟΗΜΑ ΚΑΤΑ ΕΝΟΤΗΤΕΣ: Τέσσαρα ξέχωρα τραγούδια 4 ἐνότητες:

Α) Μιὰ μάνα παρακαλεῖ τὸν ὑπνον, ποὺ εἶναι φύλακας καὶ προστάτης τῶν μικρῶν παιδιῶν, νὰ τῆς παραλάθῃ τὸ παιδάκι της κι ὅταν θὰ τῆς τὸ ἐπιστρέψῃ νά 'ναι πολὺ μεγαλύτερο (σὰν ψηλὸ βουνό!) καὶ λεθεντόκορμο σὰν κυπαρίσσι!

Β) Καὶ πάλι παράκληση στὸν ὑπνον, ἀλλὰ θὰ τοῦ δώσῃ καὶ τρεῖς φρουρούς γιὰ τὴν ἀσφάλειά του: Τὸν ἥλιο γιὰ τὸν κίνδυνο, τοὺς ἔχθροὺς ἀπὸ τὰ βουνά, τὸν ἀιτὸ ἀπὸ τοὺς κάμπους, τὸ βοριά ἀπὸ τὸ πέλαγο. Οἱ δυὸ πρῶτοι ἔπαιξαν τὸ ρόλο τους καὶ τὴ βάρδια τους καὶ πῆγαν γιὰ ἀνάπταψη, μὰ δ τρίτος κράτησε ἀγρυπνος φύλακας δυὸ μερόνυχτα' καὶ στὴν παραστήρηση τῆς μάνας του (τὸ βοριά) μήπως ἀργησε γιατὶ μάλωνε μὲ τ' ἀστρί, τὸ φεγγάρι, τὸ αὐγερινό, αὐτὸς ἀπαντάει τίποτα ἀπ' δλα αὐτά, παρὰ φύλαγε χρυσό παιδί σὲ ἀσημένια κούνια...

Γ) 'Η μητέρα τώρα θερμοπαρακαλεῖ τὴ χήνα, τὸν ἀιτό, τ' ἀηδόνι νὰ τῆς κάμουν τὴ χάρι τοῦ μωροῦ της τὰ ρουχαλάκια νὰ τὰ πλύνη πάνω στὰ φτερά, νὰ τὰ ἀπλώσῃ πάνω στὰ φτερά καὶ τ' ἀηδόνι νὰ τὸ ἀποκοιμίσῃ γλυκολαλώντας του, ἀντίστοιχα. Καὶ τέλος παρακαλεῖ τὸν ὑπνον νὰ τὸ σεργιανίσῃ στὰ περιθόλια καὶ νὰ συνάξῃ κεῖθε ἀνθη γιὰ τὴ μάνα, πατέρα, νονό του.

Δ) 'Εδώ ή μάνα νανουρίζει τὸ κοριτσάκι της καὶ λέει κοιμήσου ἀστρομού, αὐγή μου καὶ φεγγάρι μου' κι ἔγω σοῦχω παραγγείλει τὰ χρυσαφικά σου στὴν Πόλη, τὰ διαμαντικά σου στὴ Βενετία. Σαρανταδυὸ τεχνίτες σοῦ ἀποτελείωνοντε τὸ πάπλωμα στὴν Πόλη καὶ σοῦ τὸ στολίζουν μὲ ἀιτὸ καὶ παγώνι. 'Αλλὰ κι δ τσαγγάρης σοῦ κάνει κόκκινα παπούτσια μαργαριτοστόλιστα. Κοι-

μήσου λοιπόν άμεριμνα κι ή ίδια ή Παναγιά θά 'ναι συντροφιά σου, παιδί μου σύ πριγκιπόπουλο και βασιλόπουλο!...

ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ: Θά τά έπεξεργαστούμε και τά 4 άχώριστα και άδι- αίρετα.

Γλωσσική έρμηνεια: βίγλα = φρουρά, σκοπιά, βάρδια (ρ. βιγλίζω), λα- τινικ. VIGILIA = άγρυπνια, φρουρά (VIGILO = άγρυπνω). μήνας = μήπως έ- ρωτηματικό μόριο τής δημοτικής τόσο εύχαριστα και συχνά έπαναλαμβανόμε- νο στά δ. τραγούδια μας (μήννά). σεργιανίζω = βγάζω περίπατο, σεριάνι *«*τουρκ. SEYRAN = έκδρομή. ρήγας = βασιλιάς *«*μεσαιων. ρήξ, λατιν. REX.

πραγματικών έρμηνεια: Νανούρισμα *«*νανάρισμα *«*νάνι: ήχοποίητη λέ- ξη, γιατί και μ' αύτό τό μονότονο να - νι γίνεται τό άποκοιμισμα. Κατ' άλλους άπό τή θεά τῶν Χαλδαίων και Ἐλαμιτῶν Νανά, πού λατρευόταν — κυρίως στήν Ἀρμενία— σά Θεότητα τῆς μητρότητας. "Υπνος: "Ηδη στήν άρχαία μυθο- λογία παριστάνεται σά δίδυμος άδερφός τοῦ θανάτου και είναι εὐεργετική θεό- τητα, πού είκονίζεται σά γλυκός νεανίας, μέ γύρω του πλήθος δνειρα, πού πε- ριέρχεται τή γή σκορπίζοντας άπό ένα κέρας γαλήνη και άναπαυση στὸν κό- σμο. 'Ο κύριος: Είναι άκοιμητος γιατί θεωρεῖται (ήδη στίς άντιλή- ψεις τῶν άρχαίων Ἰώνων φιλοσόφων γιά τή δημιουργία τοῦ κόσμου) σάν πρω- ταρχικό και άεικίνητο στοιχεῖο. αύγερινός: 'Ο πλανήτης Ἀφροδίτη, πού δταν έμφανίζεται (έπιτελλη) τό πρωτί τὸν λένε αύγερινό (άρχ. έωσφόρο, τό δὲ βράδυ άποσπερίτης ("Εσπερος). Είναι τό πιό δλόλαμπρο άστρο και τόσο τραγουδισμένο στήν ποίησή μας (π.χ. αύγερινός και Πούλια) και γενικά «σχο- λιασμένο» στή λαογραφία μας. Πόλη: ή πόλη τῶν δνείρων μας πού ήταν κοσμοπολίτικο κέντρο, άλλα και κόμβος τοῦ διαμετακομιστικοῦ έμπορίου. Έτσι μπορούσες νά βρῆς δι, τι έκλεχτό ζητούσε ή ψυχή σου! Βενετιά: Ποιός δέν έχει άκούσει γιά τήν τόσο φημισμένη (γιατί τά καλά της και τά κακά της!) κο- σμόπολη στό μυχό τοῦ Ἀδριατικοῦ πελάγους; Και σήμερα κρατάει ή παρά- δοση σάν κέντρου χρυσοποιιλτικής και κομψοτεχνήμάτων. άετός, παγώνι: Τά δυδ αύτά πτηνά είναι σπουδαία και άκατάλυτα σύμβολα: δ πρώτος (δικέφαλος) τής στρατιωτικοπολιτικής έξουσίας τοῦ Βυζαντίου, τό δεύτερο (δ ταώς) τής διαδόσεως και έπικρατήσεως τοῦ χριστιανισμοῦ.

Καλολογικά στοιχεία: Πολὺς «κόσμος» και ποικιλία καταπληχτική έκ- φραστικής δμορφιάς, πού δέ σκεπάζει και δέν πνίγει δμως τήν έσωτερική δμορ- φιά τῶν στίχων. "Ας δοῦμε άπό κοντά' τὸν πρώτο λόγο τὸν έχουν οι ύπερθο- λές (στοιχεῖο άλλωστε τόσο γνώριμο στή δημ. ποίησή μας): σάν ψηλό βουνό, κλώνοι σ' άνατολή και δύση" ήλιος, βοριάς, δετός καλεσμένοι γιά φρουροΐ δη- λαδή γιά τή μάνα τό μωράκι της παίρνει τό έπίκεντρο οικουμενικῶν διαστά- σεων και τῶν πρώτων στοιχειακῶν δυνάμεων... "Οχι ένας και δυδ, άλλα σα- ράντα δυδ μαστόροι ράθουνε τό πάπλωμά του. 'Αντιθέσεις, έπιφωνήσεις, έπα- ναλήψεις (τρείς - τρείς - τρείς, μήνα - μήνα - μήνα, κοιμήσου - κοιμήσου - κοι- μήσου - κοιμήσου - κοιμήσου).

"Επειτα τά άπανωτά δασύνετα και πολυσύνδετα δίνουν δλη αύτή τήν πα- ραστατικότητα, τή ζωντάνια, τή συναρπαστικότητα" π.χ. «τρείς βίγλες... άντρει- ωμένοι», «μήνα μέ τ' άστρι... τὸν αύγερινό», «κοιμήσου... κοιμήσου πού νά σέ χαρῆ...». Μά είναι νά σαστίζη κανείς μπροστά στήν περίσσια δμορφιά δέ μπο- ρεῖς νά τήν καταμετρήσεις! Παρατηρήστε τί έξασια άρμογιά δναδίνουν οι ά- πανωτές παρηχήσεις τῶν ύγρων (πρώτα δργανα στήν ύπεροχη συναυλία!) λ,

ρ' π.χ. «καὶ τὰ χρυσά τριαντάφυλλα θὲ νὰ είναι τοῦ νονοῦ σου». "Επειτα δὲν πρέπει νὰ μᾶς διαφύγη ἡ σοφή, θὰ λέγαμε, χρήση τοῦ ἐπιθέτου, λίγα ἀλλά ταιριαστά, νὰ προσθέτουν ὅτι λέιπει ἀπὸ τὸ οὐσιαστικό π.χ. δροσερός βοριάς, ἀργυρῆ κούνια, χρυσά τριαντάφυλλα, κόκκινα παπούτσια. Προσέχετε τοῦτο" οἱ λέξεις (βέβαια γιὰ δύσους ἀκροατές ἔχουν «ἀχάλαστες» αἰσθητικές κερασίες) είναι δπως, προτοῦ μποῦν στὴν ἀγοραία χρήση καὶ τὴν καθημερινὴ φθορά· νεόκοπες, παρθενικές, αὐτοδύναμες, ἀξεθύμαστες" π.χ. ψηλὸς βουνό, οἱ κλῶνοι, μὲ τ' ἀστρι μάλωνα, χρυσὸν ύγιο, τ' ἀγοριοῦ μου, παράγγειλα, ἡ Παναγιά ἡ δέσποινα.

"Αλλ' ἀφήσαμε τελευταῖο ἔνα στοιχεῖο μορφῆς ἀπὸ τὰ πιὸ κυρίαρχα καὶ γνώριμα στὴ δῆμη. μας ποίησῃ ἐννοοῦμε τὶς συχνὲς ἑρωτήσεις κι ἀμέσως τὶς ἀπαντήσεις μὲ ἐπανάληψη σχεδὸν τῆς ἴδιας φράσεως" π.χ. «Μήνα μὲ τ' ἀστρι μάλωνες, μήνα μὲ τὸ φεγγάρι... ἀγαπημένοι;» «Μήντε μὲ τ' ἀστρι... ἀγαπημένοι».

"Ἐπίσης τὸ φαινόμενο ποὺ τὸ β' ἡμιστίχιο είναι περίπου μιὰ συνωνυμία τοῦ α' ἡ μιὰ ἀντίθεση" π.χ. «Καὶ σὰν τὸ δῆμος νὰ κοιμηθῇ, τὰ μάτια του νὰ κλείση», «στὴ μέση βάνουν τὸν ἀετό, στὴν ἄκρη τὸ παγώνι».

Κεντρικὴ Ιδέα: Καὶ τὰ 4 τραγούδια τὰ διαπερνάει σὰν κεντρικὸς ἀξονας ἡ ιδέα πώς κάθε μάνα ἔνα μύχιο πόθο καὶ μιὰ ἀσίγαστη λαχτάρα ἔχει, νὰ ζῇ καὶ νὰ τρανεύῃ τὸ παιδί της ἀσφαλισμένο, χαρούμενο κι εύτυχισμένο, πρῶτο αὐτὸ σ' δμορφιά, χάρι, ξέπινάδα καὶ προκοπή.

ΓΛΩΣΣΑ: 'Η δημοτικὴ μας γλώσσα, μεστή, κρουστή, πολυαντίλαλη καὶ πολυδύναμη' χάρμα στὴν ἀκοή καὶ στὴν ὅραση τούτη ἡ πεντακάθαρη καὶ χαριτωμένη γλώσσα.

ΥΦΟΣ: Γλαφυρό, παραστατικό, δλόγιομο ἀπὸ κρουστάλλινη διαύγεια κι ἔναν πηγαῖο καὶ ἀγνότατο λυρισμό· καὶ πρὸ παντὸς μιὰν εὐγένεια καὶ χαριτωμένη ἀφέλεια· παράλειψη δύμως δὲν μᾶς διαφύγη ἡ ἐλλειπτικότητα καὶ ἡ ἐπιγραμματικότητά του.

METPO: 'Ιαμβικὸς δεκαπεντασύλλαβος παροξύτονος ἀνομοιοκατάληκτος, μόνο στὸ Β', γιατὶ στὰ ἄλλα 3 ὑπάρχει δμοιοκαταληξία ζευγαρωτή. Στίχοι λυγεροί, σφιχτοδεμένοι, ἀφεγάδιαστοι· ρυθμὸς ἀνεμπόδιστος, μουσικότατος, μὲ ἐλάχιστες χασμωδίες. Καὶ κάτι ἀξιοπαρατήρητο: Γνωστὸ είναι δτι, ἐνῷ ἡ ἀρχαία ποίηση είναι προσωδιακὴ (δηλαδὴ σημασία ἔχει ἡ ποσότητα τῶν συλλαθῶν, τὸ βραχὺ καὶ τὸ μακρό), ἡ νεοελληνικὴ είναι τονικὴ (δηλαδὴ σημασία ἔχει ποὺ πέφτει δ τόνος δ μουσικὸς — δὲν είναι ἀπαραίτητο καὶ δ γραμματικός). Εδῶ δύμως, κάτι πολὺ σπάνιο καὶ χαρακτηριστικό — τόσο ποὺ τὸ δανείζονται γιὰ παράδειγμα οἱ διάφορες «μετρικὲς — στὸν α' στίχο τοῦ 4ου τραγουδιοῦ ἔχομε σύμπτωση μουσικοῦ καὶ γραμματικοῦ τόνου» π.χ. «κοιμήσου ἀστρί, / κοιμήσου αὐγή, / κοιμήσου νιδ/φεγγάρι». Δηλαδὴ σὲ κάθε ζυγὴ συλλαθή, ποὺ βέβαια στὸ ιαμβικὸ μέτρο πέφτει δ μουσικὸς τόνος (υ—'), ἐκεῖ παντοῦ ὑπάρχει καὶ δ γραμματικὸς τόνος, δηλαδὴ ἀπὸ μιὰ δξεῖα.

ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΗ ΕΡΜΗΝΕΙΑ: Βέβαια κυρίαρχο καὶ διάχυτο στοιχεῖο σ' δλα τὰ νανουρίσματα είναι ἡ ἀπέραντη τρυφερότητα καὶ ἡ ἀλογάριαστη λατρεία τῆς μάνας γιὰ τὸ παιδί της. "Ετοι καὶ σ' αὐτὰ ἐδῶ, ποὺ είναι ἀπὸ τὰ πιὸ δυνατὰ στὸ εἶδος τους, ἡ τρυφερότητα καὶ ἡ στοργὴ τῆς μητέρας δόθηκαν σ' δλους τούτους καὶ τὶς ἀποχρώσεις. 'Ἀλήθεια, τί δημιουργός (καὶ δὲν είναι μόνο μὲ τὴ φαντασία, γιατὶ τέτοια είναι ἡ λαχτάρα της ποὺ ὑπάρχει ἡ διάθεση νὰ

τά πράξη) πού είναι ή αιώνια μάνα! Μετασχηματίζει και μορφοποιεῖ τις φοβερές και ἀκατάλυτες στοιχειακές δυνάμεις τῆς φύσεως (ήλιο, βοριά, δετό) στά πιο ἀπλά ἀνθρώπινα μέτρα γιὰ νὰ χωρέστη κεῖ μέσα ἀφέντης κι ἀρχοντας ἀσφαλισμένους κι εὐτυχισμένους τὸ μωρό της! Ὑπειτα πέρα ἀπὸ τὸ φυσιολατρικὸ συναίσθημα καὶ τὴν ἀπροσμέτρητη τρυφερότητα ποὺ ἀνταμωμένα φαντάζουν σὲ κάθε στίχο, μᾶς διαπερνάει κι ἔνα ρίγος ἀσυνήθιστο, γιατὶ ἀντιλαμβανόμαστε ἐδῶ κι ἔνα συγκλονιστικὸ συμβολισμό: Ἡ τόσο «μημουαπτική» συμπεριφορά τῶν στοιχείων τῶν φυσικῶν στὴ φροντίδα τους γιὰ τοῦτα τὰ παιδάκια (ἀλλὰ καὶ ἡ Παναγιά στὴν κούνια θὰ κρατάῃ συντροφιὰ χωρίς διακοπή!) δέν γίνεται γιὰ συνηθισμένα βλαστάρια. Ἀλλ' ἔκεινα πού θὰ φορέσουν κόκκινα σάνταλα, σάν ἔκεινα τοῦ τελευταίου μεγαλομάρτυρα αὐτοκράτορα, μὲ τοὺς δικέφαλους ἀετούς, καὶ θὰ τρανέψουν γιὰ νὰ πάρουν ἐκδίκηση ἀπὸ τὸν τύραννο.

ΑΦΟΡΜΕΣ ΓΙΑ ΑΣΚΗΣΗ ΚΑΙ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ: α) Ἀξιομνημόνευτοι στίχοι: Ἡ ἐπιγραμματικότητά τους μᾶς δίνει τὴν εὔχερεια γιὰ εὔκολη ἀποστήθιση, ἀλλὰ μερικοὶ εἰναι σωστὰ διαμαντάκια: «χρυσὸν υγιὸν ἐθίγλιζα στὴν ἀργυρή του κούνια», «τὰ ρόδα θὰ εἰν’ τῆς μάνας του... νονοῦ του», «κοιμήσου ἀστρί, κοιμήσου αὐγῆ... θὰ σὲ πάρη», «νάνι τοῦ Ρήγα τὸ παιδί, τοῦ βασιλιὰ τ’ ἀγγόνι», «κοιμήσου καὶ παράγγειλα... μὲ τὸ μαργαριτάρι».

β) Μὲ τὴν εὐκαρία θὰ ἥταν πολὺ χρήσιμο νὰ βλέπαμε κι ἀλλὰ νανουρίσματα, ἀπὸ τὰ ὡραῖα πού ὑπάρχουν στὶς «συλλογές (ἀκόμη καὶ σατιρικά τέτοια). Π.χ. «κοιμήσου σύ, παιδάκι μου, κι ἡ μοῖρα σου δουλεύει / καὶ τὸ καλό σου ριζικὸ σοῦ κουθαλεῖ καὶ φέρνει. / Ὁ ὑπνος τρέφει τὰ μωρά κι ἡ ὑγειά τὰ μεγάλωνει / καὶ ἡ κυρά ἡ Παναγιά τὰ καλοξημερώνει». Τὸ ἄλλο: «κοιμήσου, γιέ μου καλογιέ καὶ γιέ μου διαματάρη, / νὰ μεγαλώσης νὰ γενῆς μεγάλο παληκάρη. / Νὰ πάρης χάρες καὶ χαρές, χῶρες, χωριά καὶ κάστρα» / νὰ πάρης κόρην δύμορφη, τοῦ Ρήγα θυγατέρα». Τὸ ἄλλο: «Μὴ χτυπάτε, μὴ βροντάτε, τὸ παιδόπουλο κοιμάται» / τὸ παιδί μου κι ἔνας ὅλλος, ἔνας ἀρχοντας μεγάλος». Τὸ ἄλλο: «Τὸ παιδί μου, τὸ παιδί / κάπου τόστειλα κι ἀργεῖ» / κάν φιλεῖ, κάν τὸ φιλοῦνε / κάν μοῦ τὸ παντρολογοῦνε».

γ) Βέβαιας ὑπάρχουν ἀρκετά μελοποιημένα ἀπὸ δόκιμους συνθέτες (μολονότι στὰ περισσότερα ἔχουν βρεῖ τὶς ἀνάλαφρες καὶ βελούδινες μελωδίες οἱ ἴδιες οἱ μάνες — τώρα ποὺ διαβάζουμε τοῦτες τὶς γραμμές δὲ μπορεῖ παρὰ σιγοτραγουδάμε...), δύμως εἰναι ἀνάγκη νὰ μελοποιηθοῦν ὅλα καὶ ν’ ἀκούγωνται ἀπὸ δίσκους στὰ σπίτια, στὰ νηπιαγωγεῖα καὶ στὰ νηπιοτροφεῖα... θά ‘ταν σπουδαία ἐθνοπαιδαγωγικὴ δουλειά.

δ) Μὲ τὴν εὐκαρία τοῦ «κύρ βοριᾶ», νὰ μιὰ ἐργασία: Νὰ μελετήσωμε τὰ πλούσια στοιχεῖα σχετικά μὲ τὸ «βοριά» στὴν ἀρχαία ἐλληνικὴ μυθολογία, ἀλλὰ καὶ στὴ νεοελληνικὴ λαογραφία· π.χ. ὑπάρχει γνωστότατου συνθέτη ἔνα ὑπέροχο τραγουδάκι: «τοῦ μικροῦ βοριά παρήγγειλα νά ’ναι καλὸ παιδάκι, νά μὴ χτυπάει πορτόφυλα καὶ στὸ παραθυράκι...». Ἐπίσης πρέπει νὰ ξέρωμε πώς ὑπάρχει μιὰ περίφημη παραλογὴ (μπαλλάντα): «τοῦ κύρ βοριᾶ», πού ἀρχίζει «δ κύρ βοριάς παράγγειλεν οὕλω τῶν καραβιῶν: Καράβια π’ ἀρμενίζετε, κάτεργα πού κινάτε, ἐμπάτε στὰ λιμάνια σας γιατὶ θὲ νὰ φυσήσω...».

ΕΙΔΟΣ ΛΟΓΟΤΕΧΝ.: Ἐπαναλαμβάνομε πώς εἰναι ἀπ’ τὰ καλύτερα «νανουρίσματα» τὰ δημοτικά, γιατὶ ὑπάρχουν τέτοια καὶ δοκίμων ποιητῶν, ὅπως π.χ. τοῦ Στ. Σπεράντσα.

ΓΕΝΙΚΗ ΕΝΤΥΠΩΣΗ: Βρισκόμαστε μπροστά στὰ λυρικότερα δημιουργή-

ματα του πιδ μεγάλου ποιητή, τής άνώνυμης και δπωσδήποτε άγράμματης λαϊκής έλληνιδας γυναίκας, που ή εύαισθησία και ή άγάπη της δημιουργεί μιά καινούργια γλώσσα, τά «νανουρίσματα»!

Τοῦ λεθέντη καὶ τοῦ χάρου

Δημοτικό

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑ: «Τὴν ἐπιθανάτιον ἀγωνίαν φαντάζεται ὁ ἔλληνικός λαὸς ώς πάλην τοῦ θνήσκοντος πρὸς τὸν χάρον, ἔξι οὖς καὶ αἱ φράσεις παλεύει μὲ τὸ Χάρο, χαροπαλεύει, εἰναὶ στὸ χαροπάλευμα μετά τῆς ἑπτατέταρτης ψυχορραγοῦντος. Παραπλήσιαι φράσεις φέρονται καὶ εἰς ἄλλας εὐρωπαϊκάς γλώσσας, ἀλλ’ ἐνῶ ἐν ταύταις ἔχουν ἀπλῶς τροπικὴν σημασίαν, ἐν τῇ ἔλληνικῇ διατηρεῖται δπωσδήποτε καὶ η μυθολογικὴ παράστασις συνυπονοούμενης ἀλλθοῦς σωματικῆς πάλης. 'Η ἔκθασις τοῦ τοιούτου ἀγῶνος ἀμφίβολος. 'Ἐν τῇ πάλῃ πρὸς τὸν δαιμόνα τοῦ θανάτου ὑποκύπτει μειραίως καὶ δ ἀνδρειότατος τῶν θνητῶν. Οὕτω καταπαλαισθείς ὑπὸ τοῦ χάρου ἀπέθανε καὶ δ Διγενής, τὸ δέ περι τούτου ᾀσμα εἶναι πρότυπον πρὸς τὸ δποῖον προσηρμόσθησαν τὰ λοιπά περὶ τῆς πάλης ἀλλων ἀνθρώπων πρὸς τὸν χάρον» (Ν.Γ. Πολίτης, 'Εκλογαὶ ἀπὸ τὰ τραγούδια τοῦ ἔλληνικοῦ λαοῦ, σελ. 221).

ΝΟΗΜΑ: "Ἐνας λεθέντης κατέθαινε ἀπὸ τὰ καρφοθούνια γιὰ τὰ κατώμερα: στὸ λαιμό του εἶχε δέσει τὸ ώριόπλουμο μαντίλι του· εἶχε τὸ φέσι του στραβά φορεμένο καὶ τὰ μαλλιά του καλά κλωσμένα: στὸ δρόμο καθὼς πήγαινε, ἔστριψε τὸ μουστάκι καὶ ψυλοτραγούδοιησε. Μᾶς δ Χάρος ἀπὸ ψηλὴ ραχούλα τὸν ἀγνάντεψε καὶ πάει καὶ τοῦ 'Βαλε καρτέρι σ' ἔνα στενὸ δρομάκι! 'Ο λεθέντης τὸν εἶδε καὶ χωρὶς κανένα δισταγμὸ τὸν χαιρετᾶ ἀντιχαιρετᾶ κι δ χάρος κι ἀρχίζει τὶς ἔρωτήσεις: ἀπὸ ποὺ ἔρχεται καὶ ποὺ πηγαίνει. 'Ο λεθέντης τοῦ λέει τὴν πᾶσα ἀλήθεια χωρὶς φόβο: δτι ἔρχεται ἀπὸ τὰ πρόβατά του καὶ πάει στὸ σπίτι του νὰ πάρη ψωμὶ καὶ νὰ ξαναγυρίση. 'Ο Χάρος τότε τοῦ πέταξε τὸ λόγο τῆς καθυστερήσεώς του: δτι τὸν ἔστειλε δ Θεός νὰ πάρη τὴν ψυχὴ του. 'Ο νέος τὸ νόμισε γιὰ χωρατό, μιᾶς καὶ ἥταν καλά στὴν ύγειά του καὶ μάλιστα τοῦ δήλωσε πώς χωρὶς ἀνάγκη κι ἀρρωστιά ψυχὴ δὲν παραδίνει!... 'Αλλ' ἀν θέλη δπωσδήποτε νὰ τοῦ πάρη τὴν ψυχὴ του, δς ἔρθη νὰ παλαίσουνε σὲ μαρμαρένιο ἀλώνι κι δν τὸν νικήσῃ, δς τοῦ πάρη τὴν ψυχὴ του· μὰ πάλι ἀν δ λεθέντης τὸν νικήσῃ, δς πάντα στὸ καλό του. 'Ο Χάρος πράγματι πήγε καὶ παλαίσμανε' ἀπὸ τὸ πρώι ὡς τὸ βράδυ γινόταν τὸ πάλαιμα' κι ἔκει ποὺ δ ἤλιος πήγαινε νὰ βασιλέψῃ δ λεθέντης βογγᾶ καὶ βαριαναστανάζει καὶ παρακαλεῖ τὸ Χάρο νὰ τὸν ἀφήσῃ, γιατὶ ἔχει νέα γυναίκα ποὺ δὲ τῆς πάει νὰ γίνη χήρα, γιατὶ ἔχει παιδί πού 'ναι ἀκόμα στὴν κούνια καὶ δέν τοῦ πρέπει ἡ δρφάνια... Κι ἔκεινος στιφδός καὶ σκληρός τὸν ἀντικόσθει μὲ λόγια σκληρά: δτι τὰ πρόβατα κουρέύονται καὶ τὸ τυρί ζυγίζεται (ἀπὸ ἄλλους) καὶ τὸ δρφανό κι η χήρα θά 'θρουν τὴν τύχη τους καὶ δέ θὰ χαθοῦν!..."

ΕΝΟΤΗΤΕΣ: Α' στ. 1—15 «τὸ κακὸ συναπάντημα τοῦ λεθέντη». Β', 16—24 (μαζὶ μὲ τὸν παραλειφθέντα 20 στίχο: τὶ ἔχω τὰ πρόβατα ἀκουρα καὶ τὸ τυρί στὸ ζύγι) «τὸ ἀναπόφευκτο τέλος τοῦ λεθέντη».

ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ Α' ΕΝΟΤΗΤΑΣ: Γλωσσικῶν ἔρμηνεια: 'Εροθόλαγε (ροθολῶ) ρέθω — κατ. — βολῶ ή RUBELLARE: ἐπαναστατεῖν): κατέθαινε

τρέχοντας άπό ύψωμα. Βαροκεντημένο (βαριοκεντημένο) : μὲ βαριά, μὲ πολλὰ κεντήματα, ώριόπλουμο. Φέσι, τὸ (τουρκ. FES, άπό τὴν πόλιν τοῦ Μαρόκου FEZ) : ἡ σκούφια (βλ. καὶ πραγματολογικά). Κλωσμένα (κλώθω) : στριψμένα, ξασμένα, κατσαρωμένα. Ψιλοτραγουδοῦσε: λιανοτραγουδοῦσε, σιγοτραγουδοῦσε. Καρτέρι, τὸ (καρτερῶ) : ἐνέδρα. Σοκάκι, τὸ (τουρκ. SOKAK) : δρομάκι.

Πραγματικῶν ἔρμηνεα: Λεβέντης, δ (LEVENTI Ἰταλ.= σῶμα ναυτικῶν πυροβολητῶν), ἡ λεβέντισσα, λεβέντικο, τό: λαμπαδόρκομος, ὅμορφος, γενναιός, γενναιόψυχος· ἡ λέξη τούτη πολὺ πετυχεμένα ἐκφράζει τὸ «καλὸς κάγαθός» τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων! Βαροκεντημένο: γνωστὸ εἶναι ὅτι ὁ ἀπλὸς λαὸς χαίρεται νὰ ἐκφράζῃ τὴν χάρη καὶ τὴν λεβέντιά του καὶ μὲ τὸ ἔθνικό του, τὸ δικό του τὸ ντύσμα· ὁ ἀπλὸς ἄνθρωπος, ὁ ἔωμάχος δὲ θέλει ν' ἀφῆσῃ τὰ πατροπαράδοτα φορέματά του, τὶς ἔθνικές του ἐνδυμασίες, καὶ νὰ φορέσῃ τὰ «φράγκικα». Δίνει μάλιστα ἰδιαίτερο τόνο μὲ τὰ πλουμίδια, τὰ κεντήματα πού μαστορικὰ κεντᾶ πάνω στὴν ἐνδυμασία του.

Φέσι, τό: ἡ σκούφια· κατάγεται ἀπὸ τὴν πόλη τοῦ Μαρόκου Φέζ. Πολλὰ εἰναι τὰ δνόματα πού φέρνει: μπερέτα, σερβέτα, σκούφια, γεμενί, τούνα, καλπάκι, τσουμπές κ.ἄ. Ἀπὸ τὸ Μαρόκο τὸ φέσι ἔφτασε στὴν Ἰταλία, Γαλλία κι Ἐλλάδα· ἐδῶ τόσο ἀγάπτηθηκε, ποὺ ἔγινε ἔξαρτημα τῆς ἔθνικῆς ἐνδυμασίας. Μαλλιά κλωσμένα: ὅπως καὶ στὴν παλιὰ ἐποχή, ἔτσι καὶ στὰ νεώτερα χρόνια δὲ «Ἐλληνας ἀξιοποίησε τὴν κόμη του μ' ὅποιο τρόπο μπόρεσε καλύτερα. Ἐξάλλου μιὰ ἀχτένιστη κόμη δὲ κολακεύει ἔναν λεβέντη... Τὸ κατσάρωμα τοῦ μαλλιοῦ καὶ τὸ στρίψιμο τοῦ μουστακιοῦ ἥταν καθαρὰ σημάδια μιᾶς γνήσιας ἐλληνικῆς ὅμορφιᾶς, τῆς λεβεντιᾶς! Μάντρα, ἡ: ἡ στρούγκα, τὸ μέρος, ὃπου ξενυχτάνε τὰ πρόβατα κι ἔχει δὲ βοσκός τὰ ἀπαραίτητα (κονάκι).

Στ. 10: οἱ βοσκοὶ γιὰ λίγο πετιῶνται στὸ χωριό νὰ δοῦνε τοὺς δικούς των καὶ νὰ πάρουν καὶ τρόφιμα κι ἀμέσως ξαναγυρίζουν στὸ βουνό νὰ φροντίσουν γιὰ τὰ ζωντανά τους. Μαρμαρένιο ἀλώνι: ὁ τόπος τῆς πάλης, ἐκεῖ ποὺ θὰ βάλλουν μπρὸς τὴν ἀντειά τους, γιὰ νὰ ξεδιαλύνουν τὴν νίκη κι ἀμα νικήσῃ δ ἔχοντας, ἀλίμονο στὸ νέο, κι ἀμα νικήσῃ δ νιδς πάλι ἀλίμονο σὲ τοῦτον... Στ. 11: δ ἔχοντας ἐκτελεῖ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ· ἡ παράδοση τούς θέλει καὶ κουφό, γιατὶ ἀπὸ μιὰ φορά, ποὺ λυπτήθηκε ἀπὸ τὰ κλάματα τῶν συγγενῶν γιὰ τὸ πάρσιμο μιᾶς ὅμορφης νέας, καὶ τὴν ἄφησε νὰ ζήσῃ, δ θεός τὸν κούφανε κι ἀπὸ τότε εἶναι σκληρός κι ἀνάλγητος· δὲν ἀκούει κλάματα καὶ θρήνους. Χάρος, δ: Εἶναι ἡ προσωποποίηση τοῦ θανάτου· Χάρος ἡ ἔχοντας (παραφθορὰ ἀπὸ τὸ ἀρχ. χάρωνος) στὴ λαϊκὴ δοξασία δὲν εἶναι δ «πορθμεύς» τῶν ψυχῶν, ἀλλὰ ταυτίζεται μὲ τὸ θάνατο τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων. Εἶναι δ ψυχοπομπὸς δαίμονας τῆς νέας ἐλληνικῆς μυθολογίας. Ἀναφέρεται στὶς παραδόσεις, στὴ δημοτ. ποίηση, στὰ μοιρολόγια ἀλλοτε σὰν ἥρωας πελώριος, «ξιπόλυτος καὶ λαμπροφορεμένος», ποὺ «φορεῖ τῆς ἀστραπῆς τὰ μάτια» κι ἀλλοτε σὰ «μαύρος καὶ μαυροφορεμένος, καθαλάρης» πάνω σὲ μαύρο ἀλογο «μαύρος σὰν τὸ χάρο». Ἡ μάνα του τούς συμβούλευει νὰ φανῇ εὐσπλαχνικός στὸ «κυνήγι» του· ἔχει καὶ τὴν ἔχοντας, τὴν γυναίκα του καὶ τὸ γιό του ποὺ στοὺς γάμους του «ἀντὶς γι' ἀρνιά σφάζει παιδιά, νυφάδες γιὰ κριάρια». «Ο πλατός τοῦ Χάρου: σπαθί, βέλη, πάλεμα, ἐνέδρες καὶ κουφαμάρα. Φράσεις: «εἴδα τὸ χάρο μὲ τὰ μάτια μου», «έγλιτωσα ἀπ' τοῦ χάρου τὰ δόντια (ἡ τὸ σόμα), «νερὸ τοῦ χάρου κουθαλεῖ», «τούς έχασε δ χάρος», «δὲ φοθάται χάρο». Χάρος α κτηριστικὰ τοῦ χάρου: εἶναι πονηρός, κυνηγάρης, πρωτοκλέφτης, χαραμής, κουρσάρος, χρυσός ἀιτός (γι' ἀπάτη), μαύρο χειλιδόνι, μικρὸ φίδια κ.ἄ.

Καλολογικά στοιχεία: Έπιθετα: λεβέντης, βαροκεντημένο, ψηλή, στενό, μαρμαρένιο. Σύνθετα: κορφοβούνια, βαροκεντημένο, ψιλοτραγουδούσε. Ύποφορά: στ. 8. Άνθυποφορά: στ. 9–10. Μεταφορές: νά πάρω τήν ψυχή σου, ψυχή δέν παραδίνω, μαρμαρένιο όλωνι. Εικόνες: σ' δλη τήν πρώτη ένότητα ύπάρχουν εικόνες δρπικές κι άκουστικές γεμάτες ζωντάνια, χαρά κι ένθουσιασμό στήν άρχη, γιά νά μετατραπούν στό τέλος μελαγχολικές και γεμάτες άγωνία. Διάλογοι: έκει βέθαια πού τό ποίημα καταξιώνει τή μεγάλη του άποστολή είναι οι διάλογοι του πού καλύπτουν τό μεγαλύτερο μέρος τής Α' ένότητας γρήγοροι, κοφτοί, συνοπτικοί, ζωηροί καθώς άρχιζουν, γρήγορα θά καταλήξουν σέ μιά τρομερή άλλ' ύπερηφανη δοκιμασία γιά τόν ήρωά μας, πού δέν έχει συνθίσει σέ έπικινδυνούς και ταπεινωτικούς συμβιθασμούς, άλλα μές στό αίμα του φέρνει τή λεύτερη ψυχή τήν άναθρεμένη μέ τό γήνησιο τ' άγερι τό βουνήσιο, πού τοῦ 'μαθε ν' άγαπα τή ζωή και νά άγωνίζεται, γιά νά μή χάση τήν δμορφιά της.

ΝΟΗΜΑΤΑ (α' ένότητας): 1) 'Η λεβεντιά είναι δείγμα τού έλευθερου "Ελληνα. 2) 'Ο έλευθερος άνθρωπος ξέρει νά χαίρεται τή ζωή. 3) 'Ο θάνατος σέ κάθε μας βήμα παραφυλάει. 4) Κάθε προσπάθεια, γιά νά κερδήθη ή ζωή, καταξιώνει τό νόημα τοῦ άνθρωπου. 5) 'Χωρίς άνάγκη κι άρρωστιά ψυχή δέν παραδίνω. 6) Τό ν' άντικρίζωμε τόν κίνδυνο κατά μέτωπο είναι ήρωισμός. 7) «"Ην έγγυς έλθη θάνατος, ούδεις βούλεται θνήσκειν».

ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ Β' ΕΝΟΤΗΤΑΣ: Γλωσσικῶν ἔρμηνεια: Πουρνό, τό (πουρνὸν (πωρὸν (πρωιὸν (οὐδέτ. ἐπιθ. πρωιός): τό πρωί. Γύρισμα τοῦ ήλιοῦ: τό ήλιοθασίλεμα. 'Ακουρα, τά: άκούρευτα. 'Αρφανό, τό: δρφανό. Κυθεριέται: κατευθύνεται, διοικεῖται, προστατεύεται.

Πραγματικῶν ἔρμηνεια: Στ. 16: σ' δλα σχεδόν τά άκριτικά τραγούδια ή μονομαχία κρατεῖ ἀπ' τό πρωί μέχρι τό βράδυ' δ ποιητής λασάς θέλει νά ύπογραμμίσῃ τή σπουδαιότητα τοῦ θέματος και τό σκληρό, δσο και ἄνισο άγώνας, πού παίρνει χώρα στό μαρμαρένιο όλωνι. Τά πρόσθατα ἄκουρα: ἀπ' αύτό τό τμῆμα τοῦ ποίηματος φαίνεται πώς είναι άρχη τοῦ καλοκαιριοῦ και πρέπει τά πρόσθατα νά κουρευτοῦν, γιά νά μή «σκάσουν» ἀπό τή ζέστη' ή δουλειά αύτή είναι πολύ κουραστική (πρβλ. παροιμία: τά πολλά χέρια στό μαλλί και τά λίγα στό τυρί) και χρειάζεται μεγάλη φροντίδα. Και τό τυρί στό ζύγι: κι έδω θέλει δ ήρωας νά τονίσῃ τή σπουδαιότητα τοῦ ἔργου πού 'χει πίσω του, γιατί τό τυρί, πού 'ναι κρεμασμένο στή «μάντρα» πρέπει νά μεταφερθῇ τό συντομώτερο στό κατάστημα, νά ζυγιστῇ και νά ύποστῃ κάθε μέθοδο διατηρήσεως, άλλιως πᾶν δλοι του οι κόποι χαμένοι κι ή οίκογένειά του θά πεινάσῃ. Στ. 19: 'Αλήθεια πόση λαχτάρα γιά τή ζωή δέν κρύβει αύτός δ στίχος... Και μονάχα αύτός μπορεῖ νά καταξιώσῃ τήν δξία τοῦ ποίηματός μας!

Καλολογικά στοιχεία: Έπιθετα: Παρανιά, μικρό. Σύνθετα: Βαριαναστενάζει, παρακαλώ, παρανιά, ἄκουρα. Μεταφορές: Γύρισμα, βασιλέψη, μοιάζει, πορεύεται, κυθεριέται. Έπικλήσεις: στ. 19.

ΝΟΗΜΑΤΑ (β' ένότητας): 1) 'Ο άγώνας μας έναντια στό θάνατο άρχιζει ἀπ' τή γέννηση. 2) 'Απύθμενος είν' δ πόνος τοῦ άνθρωπου σάν πρόκειται νά χάση τή ζωή του. 3) Ποτέ δέν είναι ἔτοιμος κάποιος νά πεθάνῃ! 4) 'Ο πατέρας είναι ή υπέρτατη προστασία τής οικογένειας. 6) 'Ο θάνατος ποτέ δέ ρώτησε τό μελλοθάνατο... 6) «... λέξ κι είχανε ποτέ τελειωμό / τά πάθια και οι καπηλοί τοῦ κόσμου!» ('Αλ. Παπαδιαμάντης).

ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΙΔΕΑ: «'Έπελθών γάρ δ θάνατος πάντα ταῦτα έξηφάνισται». —Μεγάλη και βαθιά είναι ή λαχτάρα βέθαια τής ζωῆς, πού βγαίνει ἀπό τά

λόγια τοῦ ποιήματός μας καὶ ἡρωισμὸς μέγας δ ἀγώνας τοῦ λεθέντη, γιὰ νὰ κερδίσῃ τὴ ζωὴ αὐτὴ τὴν πολυπόθητη, ποὺ «καὶ μὲ τὰ χίλια βάσανα πάλι γλυκιά 'ναι», ἀλλὰ ἔμεινε μόνο καὶ μόνο δ ἡρωισμὸς του σὰν τὸ περιστέρι ποὺ ἀπόλυτε δ ναυαγός, γιὰ νὰ φέρῃ τὸ μῆνυμα... 'Ο θάνατος βγῆκε κι ἐδῶ νικητής γιατί, δπως εἶπε δ π.χ. «θεολόγος» φιλόσοφος Ξενοφάνης ποὺ μίλησε γιὰ ἔνα Θέό, «Ἐκ γαῖς πάντα καὶ εἰς γῆν πάντα τελευτᾶ». Γιατί, πῶς νὰ τὸ ποῦμε, ποιὸ θά 'ταν τὸ νόημα τῆς ζωῆς, ἀν νικοῦσε δ ἀνθρωπος; 'Εξάλλου δ λαὸς τὸ 'φτιαξε τὸ ποίημα τοῦτο γιὰ μοιρολόι κι ἥθελε νὰ ύπογραμμίσῃ αὐτὸ ποὺ δ Σολωμὸς μ' ἔνα του στίχο θεόπνευστο κήρυξε: «"Οποιος πεθάνῃ σήμερα χίλιες φορὲς πεθαίνει» ... Κι δ ἡρωάς μας σήμερα πέθανε πράγματι χίλιες φορές, ἀφοῦ ἄφησε τόσες χαρές, τόσες δμορφιές σήμερα πίσω του... Μὰ τί ἄλλο σκέφτηκε κι δ Διάκος, παρὰ τὴν δμορφιά τῆς ζωῆς, τὴν εύτυχία τῆς καθημερινότητας; Τί νὰ σκέφτηκε κι δ γέρος ἐκεῖνος τοῦ μύθου ποὺ σὰν εἶδε τὸ Χάρο νὰ τὸν πλησιάζῃ καὶ νὰ τὸν ρωτᾷ, γιατί τὸν φώναξε, εἶπε τὸ περίφημο ἐκεῖνο: σὲ φώναξα, γιὰ νὰ μὲ βοηθήσης νὰ σηκώσω τὸ φορτίο μου!... ἀλλὰ καὶ παρ' δλο τοῦτο, παρ' δλη τῇ νίκη τοῦ Χάρου ἡ ζωὴ συνεχίζεται μὲ τὶς ίδιες χαρὲς ἀλλὰ καὶ τοὺς ίδιους καπημούς της.

ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΗ ΕΡΜΗΝΕΙΑ: 'Απὸ τὸ ποίημα τοῦτο δημιουργοῦνται μὲς στὴν ψυχὴ μας πολλὰ συναισθήματα: Χαρά, ἐνθουσιασμὸς καὶ θαυμασμὸς γιὰ τὸ λεθέντη, πόνος γιὰ τὴν παρουσία καὶ τὴ νίκη τοῦ Χάρου καὶ τὸ θάνατο τοῦ νέου καὶ μεγάλη περίσκεψη γιὰ τὴν πορεία μας στὴ ζωὴ καὶ τὴν ἀξιοποίηση τῆς κάθε στιγμῆς της' CARPE DIEM!

'Ο λεθέντης εἶναι δ τέλειος τύπος τοῦ ἀνθρώπου πόχει νιότη κι δμορφιὰ καὶ δύναμη καὶ χάρη καὶ παλικαριά!

'Ο χάρος εἶναι δ ἀφέντης, δ ἀχρόταγος καὶ παράλογος ψυχοθγάλτης ποὺ κόθει τὴν κλωστὴ τῆς ζωῆς πάνω στὸ μπουμπούκιασμά της, δ βιαστικὸς καὶ γρήγορος, ποὺ δὲν περιμένει ν' ἀκούσῃ ἀπὸ κανένα, ἀν τ' ἀκούσῃ, τὸ «Νῦν ἀπολύεις τὸν δοῦλον σου, δέσποτα!»

ΥΦΟΣ: Τὸ ψόφος τοῦ ποιήματος εἶναι ἀπλό· μὲ τὴν ἀπλότητά του δημως παρουσιάζει μεγίστην περιγραφικὴ δύναμη καὶ ζωηρότητα, δραματικοὺς διαλόγους καὶ σύνθετα γεμάτα πλαστικὴ δύναμη ποὺ συγκινεῖ ίδιαίτερα τὴν ἀνθρώπινη ζωή.

ΓΛΩΣΣΑ: 'Η γλώσσα κι ἐδῶ εἶναι δημοτική, μιὰ δημοτικὴ εὔκαμπτη καὶ ρέουσα ποὺ μᾶς δίνει ίδιαίτερη χάρη καὶ αισθητικὴ ἀπόλαυση ξέχωρη. 'Η ἀπλότητα καὶ ἡ κυριολεξία της εἶναι ύποδειγματική.

METRO: Τὸ μέτρο εἶναι 'ιαμβος' δ στίχος ιαμβικὸς 15σύλλαθος, παροξύτονος ἀνομοιοκατάληκτος μὲ τομὴ ποὺ γίνεται μετά τὴν ὅγδοη συλλαθή.

EIDOS: Τὸ τραγούδι τοῦτο ἀνήκει στὸ εἶδος τοῦ μοιρολογιοῦ. Γιὰ τὸ μοιρολόι βλ. στὴν παρακάτω ἀνάλυση.

ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ ΤΟΥ ΤΡΑΓΟΥΔΙΟΥ: Τὸ τραγούδι τοῦτο δείχνει τὴ συνέχεια τῆς ἑλληνικῆς ζωῆς ίδια ἀπὸ τὴν παλιὰ ἐποχὴ ὡς σήμερα, γιατὶ δπως οἱ ἀρχαῖοι ἔθλεπαν σὲ κάθε βῆμα τους κι ἔνα θεό, ἔτσι καὶ στὸ ποίημα τοῦτο δ λαὸς τῆς νεώτερης Ἐλλάδας θέλει τὸ χάρο στὸ δρόμο του σὰ σύμβολο τοῦ θανάτου, δπως οἱ ἀρχαῖοι δώσανε μορφές καὶ σχήματα σὲ κάθε φυσικὴ δύναμη ἥ κάθε ἀνθρώπινο πάθος. 'Η παρουσία τοῦ Χάρου εἶναι πολύπλευρη σὲ πολλὰ ποιήματα τῆς νεώτερης ἐποχῆς, ξέχωρα στὰ ἀκριτικά, ἀλλὰ πάντα νικάει καὶ κατατθάλλει τὸν ἀμοιρο ἀνθρωπο... Μὲ τὸ λεθέντη δ λαὸς συμβολίζει κάθε νέο ἀνθρωπο, ποὺ ἔχει πολλὰ νά κάνῃ στὴ ζωὴ του, ποὺ μόλις ἀρχισε, κι δημως δὲν τοῦ 'μεινε δ χρόνος, γιατὶ δ χάρος τὸν συντόμεψε... Δὲ χρειάζεται, γιὰ νὰ κα-

ταλάθωμε τὸ βαθύτερο νόημα τοῦ τραγουδιοῦ μας, παρά νὰ ρίξωμε μιὰ ματιά στὰ καθημερινὰ φύλα τῶν ἐφημερίδων κι ἔκει θὰ δοῦμε, ἀπὸ τὰ διάφορα ἀτυχήματα ἢ δυστυχήματα, πόσους καὶ πόσους καθημερινά, καὶ στὰ νιάτα τους, νὰ φεύγουν γιὰ τὸ μεγάλο τους ταξίδι, χωρὶς κάν νὰ προλάθουν νὰ ἀνοίξουν τὴν ψυχὴ τους καὶ νὰ βγάλουν τὸ θαῦμα πόχουν μέσα τους καὶ τὸ παίρνουν μαζί τους στὸν τάφο.

Ἡ καθάρια του γλώσσα, ἡ σμιλεμένη στιχουργία του, τὸ βάθος καὶ τὸ πλάτος τῆς ὑποθέσεώς του, τόσο ὅλλωστε καυτῆς, κάνει τὸ τραγούδι περισσότερο τέλειο, γι' αὐτὸ καὶ πιότερο δραματικό. 'Ο λεβέντης ἔξαλλου εἶναι τὸ ἵνδαλμα τοῦ νεώτερου ἐλληνισμοῦ· δὲν ἥταν βέβαια δυνατὸν νὰ λείπῃ ἔνας ἥρωας ἀπὸ τὴ νεώτερη ἐποχή, ἀφοῦ σὲ κάθε ἐποχὴ οἱ "Ἐλληνες εἶχαν καὶ τὸν ἐκπρόσωπό τους ἥρωα, ἡ ὀρχαιότητα τὸν Ἀχιλλέα, τὸ Βυζάντιο τὸ Διγενή, ποὺ μὲ τὴ σωματικὴ καὶ τὴν ψυχικὴ τους παρουσία, συμπαράσταση καὶ συμβολὴ γεννιόνταν, ζοῦσαν καὶ πέθαιναν εὐχαριστημένοι οἱ "Ἐλληνες. Καὶ εἶναι σίγουρα δ ἀντιπροσωπευτικός τύπος τοῦ νεώτερου ἐλληνισμοῦ δ λεβέντης, γιατί, δπως κι ἔκεινος καθὼς εἶναι σκλαβωμένος, ἔστι κι δ λεβέντης δὲ βλέπομε νά 'χη μεγάλη ποικιλία ἐνδιαφερόντων, παρὰ μόνο τὰ λίγα κι ἀπαραίτητα ἔκεινα προβλήματα, ποὺ μπορεῖ νά ἀντιμετωπίσῃ: τὴ στάνη, τὴ γυναίκα του, τὰ παιδί του!... Αὐτὰ τὰ λίγα μαζὶ μὲ τὰ λουλούδια τοῦ βουνοῦ καὶ τὸ χαμόγελο τῆς καλῆς του εἶναι γι' αὐτὸν δ παράδεισος ποὺ δὲ θέλει νά τὸν χάσῃ, καὶ μάλιστα τόσο δγουρα...

Μοιρολόγια

Δημοτικό

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑ: «Τὰ μοιρολόγια τῶν γυναικῶν μας, θαυμαστὰ ἐλεγειογραφίας ἀριστουργήματα, αὐτόφυτα τῆς ἐλληνικῆς εύαισθησίας προιόντα, κινοῦσι τὸν θαυμασμὸν τῶν ποιητῶν καὶ ἐφελκύουσι τῶν γραμματολόγων τὴν προσοχὴν δσον οὐδὲν ὅλο, ἔστω καὶ τὸ ἐντεχνότερον, τῶν λοιπῶν ἐξηγενισμένων καὶ τετορευμένων ἡμῶν στιχουργημάτων» (Σπ. Ζαμπέλιος). Τὰ μοιρολόγια τά 'φκιαζε ἡ λαϊκὴ ψυχὴ καὶ φαντασία. "Εχουν πένθιμο (ἐλεγειακὸ) χαρακτήρα καὶ δείχνουν τὴν ἀληθινὴ εἰκόνα τοῦ θανάτου καὶ τῆς ζωῆς, δπως τὴ νιώθει ἔκεινος πού τὰ τραγουδεῖ.

'Απὸ τὴν παλιὰ ἐποχή, τὴν δημητρικὴ ἀκόμη, ὑπάρχουν μαρτυρίες γιὰ μοιρολόγια καὶ μοιρολογίστριες. Κοντὰ στὸ νεκρὸ "Ἐκτορα κάθονται 'ἀοιδοί, θρῆνους ἔξαρχοι", καὶ θρηνοῦν «στονέσσαν ἀοιδῆν» κι οἱ γύρω γυναίκες «ἐπιστενάχονται». Τὰ μοιρολόγια συνεχίζουν τὴν παρουσία τους στὰ βυζαντινὰ χρόνια καὶ στὰ χρόνια τῆς τουρκοκρατίας, γιὰ νὰ περιορισθοῦν σήμερα, κάτω ἀπ' τὰ χτυπήματα τοῦ λεγόμενου «πολιτισμοῦ», σὲ μερικὰ ἀπόμακρα χωριά τῆς ὑπέροχης ἐλληνικῆς ὑπαίθρου, ἔκει πού ἡ ἀνθρώπινη ζωὴ ἔχει πιότερο νόημα καὶ ἀξία κι ἡ ἀναχώρηση γιὰ τὸν κάτω κόσμο παίρνει συγκλονιστικὸ χαρακτήρα.

ΝΟΗΜΑ: 1) 'Εκεῖ ποὺ θέλησες νὰ πᾶς καὶ νὰ πορευτῆς, ἀν συναντήσης νέους νὰ τοὺς χαιρετήσεις καὶ νιές νὰ κάτσης νὰ τὶς κουβεντιάστης κι ἀν συναντήσης καὶ μικρὰ παιδιά νὰ τὰ παρηγορήσης. Μὴ κάνης αὐτὰ τὰ νέα βλαστάρια καὶ κλέψουν. Νά μὴ τοὺς πῆς πώς ἔρχεται Λαμπρή, πῶς ἔρχονται γιορτάδες, ὅλλα νὰ τοὺς πῆς πώς χιόνιζε τὰ Χριστούγεννα καὶ τὴ Λαμπρή θὰ βρέχη καὶ τὴν Κυριακὴ τοῦ Θωμᾶ θὰ σέρνουν τὰ ποτάμια καὶ δὲ θὰ μπορέσουν νὰ σεργιανίσουν τὰ παιδιά μὲ τὶς μαγάδες καὶ τ' ἀγαπημένα τὰ δάντρόγυνα.

2) Εἶχα μηλιά στὴν πόρτα μου καὶ δέντρο στὴν αὐλή μου καὶ τὸ σπίτι σκεπασμένο μὲ κατακόκκινη τέντα' εἶχα ἀκόμη δλόχρυσο κυπαρίσι κι ἥμουν ἀ-

κουμπισμένη' άκομη είχα κι άσημοκάντηλο στὸ σπίτι κρεμασμένο. Τώρα δύμως δλα γύρω μου χάθηκαν: ή μηλιά μαράθηκε, τό δέντρο ξεριζώθηκε, ή κόκκινη τέντα μαύρισε, τό κυπαρίσσι έπεσε και τσακίστηκε και τ' άσημοκάντηλο ξοσθήσε κι έπεσε σκοτάδι στὸ σπίτι.

3) 'Εσένα δὲ σόπρεπε νάχης στρῶμα τῇ μαύρῃ γῆ, ἀλλὰ σόπρεπε νὰ εἰσαι μέσα σὲ μαγιάτικο περιβόλι ἀνάμεσα σὲ δυδ μηλιές, σὲ τρεῖς νεραντζούλες νὰ πέφτουν τ' ἄνθισ απάνω σου τὰ μῆλα στὴν ποδιά σου και τὰ κρεμεζογαρίφαλα γύρω ἀπ' τὸ λαϊκό σου.

4) 'Εδῶ ή μοιρολογίστρια θέλει νά 'θρη ἀνθρωπο νά 'χη πέτρινη καρδιά νὰ μὴ ραγίση, γιατὶ θὰ πῆ τραγούδι θλιθερό και γεμάτο παράπονο, ποὺ δὲν τ' ἀκουσε ἀπὸ κανένα ἀνθρωπο ἀλλὰ ἀπ' τὴν ἴδια τῇ μάνα τοῦ Χάρου!

"Οσοι έχουν παιδιά δς τὰ κρύψουν κι άδερφια δς τὰ φυλάξουν, γυναῖκες πόχουν ἀντρες καλούς δς τοὺς κρύψουν, γιατὶ ἔχω γιὸ κυνηγητή, γιατὶ ἔχω γιὸ κουρσάρο, ποὺ δλες τὶς νύχτες περπατεῖ και τὶς αὐγές κουρσεύει κι ὅπου βρῆ τρεῖς παίρνει τοὺς δυδ κι ὅπου βρῆ δυδ παίρνει τὸν ἔνα κι ὅπου εὔρει ἔνα μοναχὸ και κεῖνον ξεκληρίζει.

Νὰ δ Χάρος ποὺ φάνηκε στοὺς κάμπους καθαλάρης· μαύρος ήταν, μαύρα φορούσε, μαύρο και τ' ἄλογό του κι ἔχει πάνω του δίκοπα στιλέτα, ζεγυμωμένα σπαθιά, τὰ στιλέτα γιὰ τὶς καρδιές και τὰ σπαθιά γιὰ τὰ κεφάλια!...

ΕΝΟΤΗΤΕΣ: Στὰ παραπάνω τέσσερα μοιρολόγια θὰ βροῦμε τὶς παρακάτω ἐνότητες: Στὸ 1ο ἔχομε μιὰ ἐνότητα «συμβουλὲς γιὰ τὸ φάσιμο στὸν "Αδη». Στὸ 2ο ἔχομε μιὰ ἐνότητα «εἰλόνες τοῦ σπιτιοῦ πρὶν και μετὰ τὴν ἐπίσκεψη τοῦ Χάρου». Στὸ 3ο ἔχομε πάλι μιὰ ἐνότητα «στὰ νιάτα δὲν ταιριάζει δ Χάρος». Στὸ 4ο ἔχομε τρεῖς ἐνότητες: Α' στ. 1—4 «προανάκρουσμα μαύρου μοιρολογιοῦ». Β' στ. 5—9 «ἡ μαύρη εἰδηση» και Γ' στ. 10—14 «τὸ WHO IS WHO τοῦ Χάρου».

Κι ἡ ἀνάλυση θὰ ἀκολουθήσῃ ξέχωρη γιὰ κάθε μοιρολό.

1) **Γλωσσικῶν ἔρμπνεια:** Βούλεσαι: θέλεις. Ξεπεραστέσαι: διαπεραιώνεσαι, πηγαίνεις, ταξιδεύεις. Παραγόρησε: παρηγόρησε.

Πραγματικῶν ἔρμπνεια: Λαμπρή και Χριστούγεννα: είναι οι δυδ μεγαλογιορτές τῆς χριστιανοσύνης ποὺ έχουν ιδιαίτερα γιὰ τοὺς «Ἐλληνες ξέχωρο χρῶμα και σημασία τόσο, ποὺ κι οι νεκροὶ νὰ νοσταλγοῦν στὶς μέρες τοῦτες τὸ σπίτι και τὶς χαρές του. Ή Κυριακὴ τοῦ Θωμᾶ είναι ή ἀρχὴ τῆς λουλουδιασμένης ἀνοιξῆς και δ κόσμος χαίρεται τὴν δμορφη τῇ φύση, ἐνῶ οι νεκροὶ βρίσκονται στὰ σκοτάδια τοῦ "Αδη...»

Καλολογικὰ στοιχεῖα: 'Απροσδόκητο: αὐτοῦ ποὺ βούλεσαι νὰ πᾶς. Πολυσύνδετα: στ. 1—3, 4—5. 'Ασύνδετο: στ. 9—10.

ΝΟΗΜΑΤΑ: 1) 'Ο θάνατος είναι πικρὸς και πιότερο γιὰ τοὺς νέους. 2) 'Ο λαδὸς πιστεύει δτι οι νεκροὶ νιώθουν στὸν "Αδη, δπως και στὴ ζωή. 3) Οι γιορτές τῆς χριστιανοσύνης είναι στενά δεμένες μὲ τὸν "Ἐλληνα. 4) 'Απαραίτητη είναι ή ἀταραξία τῶν νεκρῶν στὸν "Αδη.

ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΙΔΕΑ: 'Ο θάνατος είναι πικρὸς και πιότερο γιὰ τοὺς νέους.

ΥΦΟΣ κλπ.: Βλ. μετὰ τὴν ἀνάλυση και τοῦ 4ου μοιρολογιοῦ.

2) **Γλωσσικῶν ἔρμπνεια:** Τέντα, ή (ἐδῶ): ή κεραμοσκεπή τοῦ σπιτιοῦ. **'Ασημοκάντηλο:** τὸ ἀσημένιο καντήλι (συνηθισμένο στὰ παλιὰ σπίτια και στὴ δημοτικὴ ποίηση).

Πραγματικῶν ἔρμπνεια: τὸ δροσολουσμένο περιβόλι είναι συνηθισμένη εἰκόνα στὰ μοιρολόγια' μετὰ τὴν παρουσία τοῦ Χάρου έκεινο τὸ δροσόλουστο

περιθόλι μαραίνεται (LACRIMAE RERUM!). Τὰ διάφορα δέντρα στὸ περιθόλι ἡ στὴν αὐτὴ ἔχουν συμβολικὸ χαρακτήρα: δὲ γέρος δῆλ. εἰναι δὲ φράγτης τοῦ περιθολιοῦ, δὲ νέος τὸ κυπαρίσσι, ἡ νέα ἡ λεμογιά, τὸ μικρὸ παιδὶ δὲ βασιλικὸς κλπ. συμβολισμοὶ γίνονται στὴν ποίηση, δηπως ἡ μηλιά, ποὺ συμβολίζει τὸν ἔφηθο κ.ἄ. Τέντα: δοσ στὸ σπίτι ἡταν ἡ χαρά, ἡ τέκνα εἰναι κόκκινη κι δεταν εἰσθάλη δέ Χάρος κι αὐτὴ μαυρίζει. Σ' αὐτὸ τὸ μοιρολόι εἰναι πολὺ αἰσθητὴ ἡ συμμετοχὴ τῶν πραγμάτων στὸ θρήνο και τὴν μεγάλη πίκρα τοῦ σπιτιοῦ. Τὸ ἀσημοκάντηλο ἡταν ἡ ἀπαραίτητη παρουσία στὸ σπίτι τὸ ἐλληνικό. Ζῆ και κινεῖται μέσα στὸν κύκλο τῶν ἐνδιαφερόντων τῆς οικοκυρᾶς τοῦ χωριοῦ τελευταῖα βέθαισα σὲ μερικὰ σπίτια, ἀλίμονο, δ λεγόμενος «πολιτισμὸς» πάει κι αὐτὸ νὰ τὸ ἡξάλωσῃ!...

Καλολογικὰ στοιχεῖα: Ἐπίθετα: κατακόκκινη, (σκεπασμένο), δλόχρυσο, μαύρη, χρυσό. Σύνθετα: Κατακόκκινη, δλόχρυσο, ἀσημοκάντηλο, ζεριζώθη. Εἰκόνες: ἔχει εικόνες μὲ ἀδρὰ κι ἔντονα χρώματα ποὺ ἔτσι βαλμένες προκαλοῦν μιὰ συγκίνηση συγκλονιστική. Ἀντίθεση: οἱ 4 πρῶτοι στίχοι ἀποτελοῦν μιὰ τρομερὴ και μελάγχολη ἀντίθεση μὲ τοὺς τελευταίους 4. Ἀντίθεση ποὺ δείχνει ἔντονα δτὶ ἀπ' ἔκει πέρασε τὸ θανατικό!... Μεταφορές: μηλιά, δέντρο, κυπαρίσσι, ἀκουμπισμένη (προστατεμένη), χρυσό.

ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΙΔΕΑ: «Ἐπελθών γάρ δέ θάνατος πάντα ταῦτα ἔξηφάνισται».

ΥΦΟΣ κλπ.: Βλ. στὸ τέλος.

3) Γλωσσικῶν ἔρμηνεα: σόπρεπε: σοῦ ἔπρεπε. Σόμοιαζε: σοῦ ἔμοιαζε, σοῦ ταίριαζε. Κρεβατοστρώση, ἥ: τάφος. Κρεμεζογαρίφαλα, τὰ (κρεμέζι και κρεμέζο, τό: ἔντονη κόκκινη χρωστική ούσια): γαρίφαλα κόκκινα.

Πραγματικῶν ἔρμηνεα: Τὸ περιθόλι τοῦ Μαγιοῦ ἔχει πολλές τὶς δημοφιές και συγκινεῖ περισσότερο τῇ λαϊκῇ ψυχῇ.

Καλολογικὰ στοιχεῖα: Ἀσύνδετο: δλόκληρο τὸ μοιρολόι δὲν ἔχει μιὰ τελεία τόσος βαρύς εἰναι δὲ πόνος τῆς ἀγουρίας ποὺ χάθηκε, δωστε ἡ μοιρολογίστρα δὲ βρίσκει καιρό γιὰ καθυστέρηση· θέλει γρήγορα νὰ τραγουδήσῃ τὴν νιὰ ποὺ ἔχασε! Εἰκόνα ἔξαισια φτιάνει μὲ τὴ νέα μές στὸ μαγιάτικο περιθόλι, τόσο, ποὺ ἡ ψυχὴ μας νιώθει ἔνα λυγμό γιὰ τὸν ἄδικο χαμό τῆς νέας! Τὰ σύνθετα: Κρεβατοστρώση, σόπρεπε, σόμοιαζε, νεραντζοπούλες, κρεμεζογαρίφαλα δημηιουργοῦν ἔντονη αἰσθητικὴ συγκίνηση.

ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΙΔΕΑ: 'Ο θάνατος δὲν ταιριάζει στοὺς νέους ἀλλ' ἡ χαρά.

ΥΦΟΣ κλπ.: Βλ. στὸ τέλος.

4) Γλωσσικῶν ἔρμηνεα: Ραΐση: ραγίση, κομματιαστῆ. Χλιθερό: θλιθερό. Παραπονεμένο: γεμάτο παράπονο. Τό 'σουρνε: τό 'λεγε, τὸ τραγουδοῦσε. Πόχουν: δόποχουν: δοσού ἔχουν. ἀντρῶ(ν) = γεν. πληθ. ἀντρῶ και ἀντρῶν. Κουρσάρος, δ: δ κλέφτης. Ξεκληρίζω: ἀφήνω χωρὶς κλήρα, χωρὶς ἀπογόνους κάποιον, ἔξοντώνω τῇ γενιά. Στιλέτο, τό (λ. ίταλ.): μαχαίρι.

Πραγματικῶν ἔρμηνεα: Τοῦ Χάρου ἡ μάνα: ἡ Χαρόντισσα (βλ. τραγούδι τοῦ λεβέντη και τοῦ Χάρου). Τῶν καλῶν ἀντρῶ(ν): τῶν ὀραίων ἀντρῶν' τὸν δημορφο ἀντρα, τάχα, τὸν ζηλεύει δ Χάρος και τὸν παίρνει νέο (πρβλ. «δν οι θεοί φιλούσιν ἀποθηῆσκει νέος»). Στ. 12—14: βλ. τὸ τραγούδι τοῦ λεβέντη και τοῦ Χάρου).

Καλολογικὰ στοιχεῖα: Ἐπίθετα: Πέτρινη, χλιθερό, (παραπονεμένο), καλῶν, μοναχό, μαύρος, μαύρα, μαύρο, δίκοπα, (ξεγυμνωμένα). Σύνθετα: Παραπονεμένο, παντρεμένες, μοιρολόγι, κυνηγητή, ξεκληρίζει, κατέθαινε, ξεγυμνωμένα. 'Ασύνδετα ἔχει πολλὰ (στ. 1—2, 3—4, 5—7 κ.ἄ.). Πολυσύνδετο: στ.

8—10. Μεταφορές: πέτρινη, ραῖση, τό 'σουρνε, κυνηγητή, κουρσάρο, κ.ἄ. 'Ε-παναφορές: γιό, δπόθρη. 'Η εικόνα τοῦ Χάρου είναι ἔντονα ἀποτρόπαιη καὶ παραστατική.

ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΙΔΕΑ: 'Ο Χάρος είναι ἄχαρος. — "Ετοι τὸν βλέπει ὁ λαὸς σὰν ἄχαρο, ἀποτρόπαιο καὶ φριχτό, γιατὶ δὲν κάνει διάκριση σὲ νέους καὶ γέρους, δὲ χαρίζεται τουλάχιστο στὰ νιάτα, ποὺ θά 'πρεπε, μιᾶς καὶ δὲν ἔζησαν τὴ ζωὴ τους ἀκόμη.

ΓΕΝΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ:

ΥΦΟΣ: Τὸ ὄφος τῶν τραγουδιῶν είναι ἀπλό, χωρὶς περιττά στολίδια, χωρὶς περιστροφές καὶ πολυλογίες, χωρὶς διάθεση κάν καθυστερήσεως. 'Η σαφῆ-νεια κι ἡ συντομία μᾶς κάνουν νὰ νιώσωμε μεγάλη θλίψη στὴν ψυχὴ μας.

ΓΛΩΣΣΑ: Κι ἐδῶ ἡ γλώσσα είναι ἡ δημοφηγ γλώσσα, ἡ δημοτική, χωρὶς δυσκολίες διαλεκτικές (παρεκτός ἐλάχιστες: χλιθερό, οδλο), καθαρή καὶ ἔ-στερη δονεὶ τῆς ψυχῆς μας τὶς χορδές μὲ τὴν κυριολεξία καὶ τὴν ἀπλότητά της.

ΜΕΤΡΟ: Τὸ μέτρο είναι 'ἰαμβος' δ ἰαμβικὸς στίχος 15σύλλαθος, παροξύ-τονος, ἀνομοιοκαταληκτος είναι σ' δλα τὰ ποιήματα ποὺ ἀναλύσαμε ἐδῶ. 'Η τομῇ βρίσκεται στὴν 8η συλλαθή (σταθερή) πλὴν τοῦ 11ου στ. τοῦ 4ου τραγου-διοῦ ποὺ γίνεται στὴ μέση τρίτης καὶ τετάρτης συλλαθῆς (Μὰ νά / τον // καὶ / κατέ/θαινε / στοὺς κά/μπους κα/θαλά/ρης). Σὲ πολλὰ σημεῖα ἀπαραίτητες εί-ναι οἱ συνηχήσεις.

ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΗ ΕΡΜΗΝΕΙΑ: Στὰ μοιρολόγια αὐτὰ προθάλλει ἀνάγλυφα ἡ ἀγάπη τοῦ ἀνθρώπου γιὰ τὴ ζωὴ τὴν δημοφηγ ζωὴ πού 'πλασε δ δημιουργὸς γιὰ τὸν ἀνθρωπὸ δπου μιλᾶνε γιὰ τὴν δημοφηγία της, παίρνει τὰ καλύτερα λό-για καὶ τὶς καλύτερες ἐκφράσεις κι δπου πρόκειται νὰ θρηνήσῃ τὸ θάνατο, παίρ-νει καὶ χρησιμοποιεῖ τὰ πιό θλιθερά λόγια, τὶς πιό καταθλιπτικές ἐκφράσεις καὶ μᾶς κάνει νὰ βουρκώσουμε κι ἐμεῖς, δσο ἀπόμακρα, δσο ἀδιάφορα κι ἀν τὰ διαθάξωμε κι ἀν τὰ ζοῦμε' μᾶς φέρουν δάκρυα καὶ μαῦρες σκέψεις, γιατὶ «δ θάνατος ἔξισνει θλους» (Κάντ) κι «είναι μιὰ πανίσχυρη παγκόσμια ἀλή-θεια» (Ντίκενς).

Πολλὰ καὶ ποικίλα συναισθήματα δημιουργοῦνται στὴν ψυχὴ μας: θλίψε-ως, πόνου καὶ λύπης, συμπαθείας, οϊκτου κλπ. συγκλονίζουν τὸ είναι μας καὶ μᾶς φέρουν δάκρυα στὰ μάτια.

ΕΙΔΟΣ: Τὰ τραγούδια ποὺ ἀναλύσαμε ἀνήκουν στὸ εἶδος πού λέγεται μοιρολόι. Εἰσαγωγικά ἀναφέραμε λίγες κουβέντες γι' αὐτό. Τὸ μοιρολόι είναι τραγούδι πού λέγεται, τραγουδέται, γιὰ τιμὴ τοῦ νεκροῦ. Είναι τὸ μόνο πού θὰ μπορούσαμε νὰ κάνωμε γι' αὐτόν, μὲ τὴν ἀδυναμία μας πού μᾶς χαρακτη-ρίζει μπροστά στὸ θάνατο. Μπορεῖ ἡ θρησκεία μας νὰ μᾶς διδάσκῃ δτὶ ἡ ἀλ-λη ζωὴ είναι ἡ αἰώνια καὶ μακάρια ζωὴ, καὶ βέθαις κανεὶς δὲ μπορεῖ ν' ἀμφι-θάλη πάνω σ' αὐτό, ἀλλὰ δ λαδὸς βλέπει αὐτὴ τὴ ζωὴ, πού 'χει στὰ χέρια του καὶ τὴ νιώθει σὰν ἄριστο ἔργο τοῦ Δημιουργοῦ, τὴ βλέπει, λέω, σὰν τὸ ἄρι-στο δῶρο σ' αὐτὸν καὶ τρέμει, πλούσιος ή φτωχός — εύτυχισμένος ή δυστυχι-σμένος, νὰ μὴ τὴ χάσῃ, νὰ μὴ τὴ στερηθῇ!... Κι ἔφτιαξε μάλιστα μόνος του δ λαδὸς τὴν ἀλλη ζωὴ, τοῦ κάτω κόσμου, μιὰ ζωὴ θλιθερή κι ἀποτρόπαιη, μιὰ ζωὴ πού, πιστεύει, ζωὴ δὲν είναι... Γι' αὐτὸν καὶ στὰ μοιρολόγια του, πού 'ναι πανάρχαια ἐπινοήματα, δψως εἴπαμε παραπάνω, ἔχει σκορπίσει δλο τὸν πόνο του, τὴ θλίψη του καὶ τὸν ἀποτροπιασμὸ του...

Τὰ μοιρολόγια βέθαισ ἀνήκουν στὴ λυρικὴ ποίηση κι είναι ντυμένα μὲ τὰ πιό μελανὰ καὶ θλιθερὰ χρώματα. "Έχουν βασικὸ σκοπὸ νὰ τιμήσουν τὸ νε-

κρό, δλλά και νά συνηθίζουν τό ζωντανό στή μελλοντική γι' αύτὸν θλιβερή δλλ' άνωπόφευκτη μοίρα.

Τὰ μοιρολόγια χτυπήθηκαν τελευταία κι αύτά ἀπό τὸν λεγόμενο «πολιτισμό», ποὺ θέλησε δχι μόνο νά μῆ λέγωνται, δλλά κι δ νεκρός νά ξενυχτᾶ (στὸ κοιμητήρι) μακριά ὅπ' τὸ σπίτι και τὴν οἰκογένειά του, ποὺ μὲ τόσες θυσίες ἔφτιαξε!...

Ο TEMPORA, Ο MORES!... Μονάχα στ' ἀπόμακρα σημεῖα τῆς ἐλληνικῆς ὑπαίθρου κρατάει ἀκόμη τὸ μοιρολόι και μάλιστα στή Μάνη, ποὺ ἔχει δημιουργήσει, κρατώντας τὰ πατροπαράδοτα ἔθιμα, ἔναν κύκλο γύρω ἀπό τὰ μοιρολόγια, τὰ Μανιάτικα μοιρολόγια, ποὺ 'ναι κεφάλαιο για τὰ ἐλληνικά γράμματα και τὸν νεώτερο ἐλληνικό πολιτισμό. Ή Μάνη, ὕστερα ἀπό τόσες κακουχίες και πολέμους πόχει περάσει, ἐσωτερικούς κι ἐξωτερικούς, πόθετε τοὺς ἀντρες νά λιγοστεύουν μὲ τὸν ἔνα ή τὸν ὄλλο τρόπο και κίνδυνο, θρήνησε ξέχωρα τὸ μεγάλο χαμό κάθε δυτρα, ποὺ ἤταν γιὰ τὴ Μάνη δ φρουρὸς κι ή ἐπίδα της.

Βαΐτικα

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑ: «Τάσματα τοῦ ἀγερμοῦ, ἀτινα εἰς τακτάς ἡμέρας τοῦ ἔτους τραγουδοῦν δμιλοι παίδων, περιερχόμενοι ἀπό θύρας εἰς θύραν πρὸς συλλογὴν μικρῶν φιλοδωρημάτων εἰς εἶδη ή κερμάτια, στενὴν ἔχουν συνάφειαν πρὸς συνηθείας τῆς ἀρχαίας λατρείας» διότι κατάδηλος εἰναι ή συγγένεια τούτων πρὸς τάρχαία ἔθιμα τῆς ειρεσιώνης, τοῦ κορωνίσματος, τοῦ χελιδονίσματος. Καὶ δὲν ἔχουν μόνον τὸ θέμα δμοιον τάσματα ταῦτα πρὸς τάντιστοιχα ἀρχαία, δλλ' δμοιον ἔχουν και τὴν σύνθεσιν καθὼς και τὸν χαρακτήρα και τὴν οὐσίαν τῶν ἐκφραζούμενων συναισθημάτων και ἐννοιῶν. Καὶ εἰς τάρχαία δπως και εἰς τὰ σημερινὰ τὰ αὐτὰ ἔγκώμια ἐπιδαψιλεύονται εἰς ἑκεῖνον, πρὸς ὃν ὑποθάλλεται ή αἴτησι, αἱ αὐτὰ φιλικαι εύχαι ὑπὲρ εύημερίας τοῦ οἴκου του. Καὶ ἀν εἰς τάρχαία δςματα ή διατύπωσις τῶν ἐπαίνων και τῶν εὐχῶν ἔχει μείζονα χάριν, φυσικότητα και ἀπλότητα, τῶν σημερινῶν δ' δμως δ τρόπος δύναται ισως νά κριθῇ ώς ζωηρότερος, πρωτοτυπότερος και τρυφερότερος» (FAUREIEL, βλ. Ν.Γ. Πολίτη, 'Εκλογαι ἀπό τὰ τραγούδια τοῦ Ἑλλ. λαοῦ, ἔκδ. δ', σ. 189).

ΝΟΗΜΑ: α) στὸ νοικοκύρῳ:

'Αφέντη, δταν γεννήθηκες τά λιοντάρια σ' ἀνάθμεψαν και βγῆκες δ καλύτερος ἀνάμεσα στ' ἄλλα παλικάρια. "Αλλοι λεηλατοῦν μὲ σπαθιά, ἄλλοι μὲ τοξάρια κι έσυ, τι δπίστευτο θαῦμα!, λεηλατεῖς μὲ τὸ μάτι, γιατὶ τοῦ ματιοῦ σου ή σαΐτια γκρεμίζει πύργους, πέτρινα πηγάδια και μαρμαρωμένες αὐλές.

β) στὸν προεστὸ τοῦ χωριοῦ:

'Αφέντη, χρυσά καντήλια φέγγουν μὲς στὰ σπίτια σου και φωτίζουν στοὺς ξένους νά δειπνοῦν και νά πλαγιάζουν' ἔνα ὄλλο καντήλι φέγγει στή γυναίκα σου νά στρώνη νά κοιμᾶστε πάνω σὲ κρεβάτι στρωμένο μὲ τριαντάφυλλα και βιολέτες, νά πέφτουν τ' ἀνθια ἀπάνω σου, τὰ μῆλα στὴν ποδιά σου και τὰ καλύτερα (κορφολογήματα) τριγύρω στὸ λαιμό σου....

ΕΝΟΤΗΤΕΣ: Οι ἐνότητες εἰναι δυό, μία γιὰ κάθε ποίημα.

ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ Α' ΕΝΟΤΗΤΑΣ: Γλωσσικῶν ἐρμηνεια: Θρέφαν: ἀνάτρεφαν, σὲ φρόντιζαν. Ξεδιαλεχτδς (ξεδιαλέγω): δ ἐκλεκτός, δ καλύτερος. Κουρσεύω (λατιν. CURSUS + καταλ. -εύω): λεηλατῶ, κυριεύω. Δοξάρι, τὸ (τοξάριον (ὑποκ. τοῦ τόξον μὲ ἐπίδραση ἀπό τη δόξα: τὸ τόξο. Σαΐτια, ή (σαΐτα + καταλ. -ιά (σαΐτα (σαγίτα (λατιν. SAGITTA (SAGUM: χτύπημα μὲ

σαίτα, βέλος τόξου. Πετροπήγαδο, τό: πέτρινο πηγάδι τής αύλης.

Πραγματικῶν ἔρμηνεια: Ἀφέντης, δ: κύριος, ίδιοκτήτης, πλούσιος. Στ. 6: ένα σπίτι, πύργος στήν παλιά ἐποχή, κάποιου πλούσιου νοικοκύρη δὲ νοεῖται ἀν δὲν ἔχῃ μαρμαρόστρωτη αὐλή κι ένα πετροπήγαδο στήν μέση της.

ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΙΔΕΑ: Ό δξιος νοικοκύρης ἀθέλητα ἐπιθάλλει τὸν θαυμασμὸν καὶ τὴν ἐκτίμηση στοὺς ἄλλους.

ΥΦΟΣ κλπ.: Βλ. στὸ τέλος.

ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ Β' ΕΝΟΤΗΤΕΣ: Γλωσσικῶν ἔρμηνεια: Ταίρι, τὸ (ταίριν) (έταιρ - ιον (ύποκ. τοῦ ἔταιρος): σύντροφος. Μιμίτσια, τὰ (μιμίτσι, τό): ἡ βιολέτα ἢ τὰ γιούλια, ποὺ στὴ Μακεδονία τὰ λένε ἵτσια (ἴα). Κορφολόγημα, τό: ἀποκοπὴ καὶ συλλογὴ κορυφῶν τοῦ φυτοῦ, τὸ ἄριστο μέρος ἐνὸς φυτοῦ.

Πραγματικῶν ἔρμηνεια: Στ. 1: Τὰ καντήλια ἥταν σὲ μεγάλη ἐκτίμηση σὲ κάθε σπίτι ἐλληνικό⁶ πολλές φορὲς ἔκαιγαν ἀκοίμητα (νύχτα μέρα). Σὲ κακὸ τὸ χεὶς ἡ νοικοκυρὰ νὰ βρῆ σθημένο τὸ καντήλι τοῦ σπιτιοῦ της. Στ. 2: ἡ φιλοξενία ἥταν πάντοτε σεβαστὴ συνήθεια στὸν ἐλληνικὸ χῶρο⁷ σὲ μεγάλη ἐκτίμηση ἀπὸ παλιά οἱ "Ἐλληνες εἶχαν τὸν ξένον καὶ τὸ θεωροῦσαν ντροπὴ καὶ κακὸ συνάμα νὰ ἔμενε δὲ ξένος χωρὶς φροντίδα, δσο καιρὸ ἔμενε στὸ χωριό τους. Στ. 5—6: οἱ εὐχές ἥταν πολλές σὲ κάθε περίπτωση φιλοφρούσηντς.

ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΙΔΕΑ: Σὲ εὐχάριστες δρες οἱ εὐχές δμορφαίνουν πιότερο τὴ ζωὴ μας.

ΓΕΝΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ:

ΥΦΟΣ: Τὸ ύφος στὰ παραπάνω ἐπιγραμματικὰ τραγουδάκια εἰναι ἀπλό⁸ μὲ τὴν ἀπλότητα θέλει δὲ ἀγνωστος ποιητῆς νὰ μᾶς δώσῃ τὴ χαρὰ τῆς ἡμέρας ἐκείνης (τῶν Βαΐων) τῆς γιορταστικῆς.

ΓΛΩΣΣΑ: Ἡ γλώσσα κι ἔδω εἰναι ἡ στρωτὴ δημοτική, χωρὶς διαλεκτικὲς δυσκολίες (ἀν ἔξαιρέσωμε τὸ μιμίτσια), μὲ κυριολεξία καὶ συνοπτικότητα πετυχαίνει τὸ σκοπό του νὰ παραδώσῃ δηλ. ἔνα τραγουδάκι κατανοητὸ στὸ πολὺ κοινό⁹ ἔξαλλον ἢ γλώσσα αὐτῆ, ἀπλὴ καὶ χαριτωμένη κι εύπλαστη καὶ δροσερή, ἔχει προοριστὴ γιὰ τὰ παιδικὰ ἐκεῖνα τραγουδάκια, τὰ βατίτικα.

ΜΕΤΡΟ: Ό ίαμβος κι ἔδω ἔχει τὴν παρουσία του¹⁰ πανταχοῦ παρὼν δὲ ίαμβος στὰ δημ. τραγούδια. Ό στίχος εἰναι ίαμβικὸς 15σύλλαθος, ἀνομοιοκατάληκτὸς, παροξύτονος μὲ σταθερὴ τομὴ μετὰ τὴν 8η συλλασθή. Συνηχήσεις γίνονται σὲ πολλὰ σημεῖα μὲ χάρη, γιὰ νὰ καταστήσουν τὰ ποιήματα πιότερο γλυκά.

ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΗ ΕΡΜΗΝΕΙΑ: Χαρά, ἐνθουσιασμός, εύθυμια καὶ θαυμασμὸς μᾶς γεμίζουν τὴν ψυχὴ καθώς ἀκοῦμε τὰ εὐχάριστα καὶ ὑπερβολικά λίγο τραγουδάκια, πού ναι φτιαγμένα γιὰ τὴν εύκαιρια τὴ γιορταστική. Τὰ παιδιὰ μὲ λόγια μεγαλόστομα καὶ καλοθαλμένα ἔχουν καταστρώση τὸ σχέδιο τους¹¹ ἔνα σχέδιο ύστερόθουλο κι ἀδολο κι ἀγνό, γιὰ νὰ μπορέσουν νὰ βγάλουν δσα μποροῦνε περισσότερα ἀπὸ τὸ κεμέρι τοῦ νοικοκύρη ἢ τῆς νοικοκυρᾶς! (... κι ἀν εἰστε ἀπὸ τοὺς πλούσιους, τάλιρα καὶ δραχμίτσες κι ἀν εἰστε ἀπὸ τοὺς πάμπιτωχους ἔνα ζευγάρι κότες!...). Τί σου ναι, ἀλήθεια, τὰ παιδιά! Τί σκαρφίζονται, γιὰ νὰ φιλοτιμήσουν τοὺς μεγάλους!...

ΕΙΔΟΣ: Τὰ παραπάνω ποιήματα ἀνήκουν στὸ είδος δημοτικὰ ἐορταστικὰ τραγούδια: κάλαντα, βατίτικα. Κάλαντα (ἀπὸ τὸ λατιν. CALENDÆ), βατίτικα (ἀπὸ τὴ λ. θάια, γιατὶ τραγουδοῦνται στὴ γιορτὴ τῶν Βαΐων καὶ τοῦ Λαζάρου κρατώντας κλάδους μυρσίνης ἢ βάγιας). Τὰ κάλαντα τραγουδιῶνται κυρίως στὶς γιορτές τοῦ Δωδεκαπτημέρου, ἐνῶ τὰ βατίτικα πρὶν ἀρχίση ἢ Μεγα-

λοθδομάδα. Είναι ποιήματα λυρικά γεννημένα άπό τη δημιουργική φαντασία τού λαού πάνω στά παλιά πρότυπα τών ἀρχαίων Ἑλλήνων (εἰρεσιώνη, χελιδονίσματα, κορωνίσματα) κι ἔχουν σκοπό, παράλληλα μὲ τις εύχες πού δίνουν στούς νοικοκυραίους, τή συγκέντρωση μικρῶν νομισμάτων γιὰ τὸ γιορταστικὸ δῶρο τοῦ παιδιοῦ.

"Ἔχουν εὕθυμο καὶ γιορταστικό τόνο καὶ σκορποῦν, καὶ σήμερα ἀκόμη ποὺ ἀκούγονται μὲς στ' αὐτοκίνητα τ' ἀστικά! σκορποῦν χαρά, γέλιο καὶ εὐχάριστη διάθεση στούς μεγάλους. Μάλιστα ὑπάρχουν διάφορες εύχες, ἀνάλογες καὶ μὲ τὸ βάρος τοῦ νομίσματος πού θὰ πάρουν!... «... σ' αὐτὸ τὸ σπίτι πού 'ρθαμε πέτρα νά μὴ ραγίσῃ // κι ὁ νοικοκύρης τοῦ σπιτιοῦ "χίλια χρόνια" νά ζηση». "Αν δμως δὲν ἀνοιγαν τὴν πόρτα ή ἄκουγαν ἀπὸ μέσα τῆ... φριχτὴ φράση «τά παν ἀλλοι», τότε φεύγοντας ἔλεγαν: «Κουφός εἰσαι στὰ κάλαντα, κουλός στὰ συχαρίκια // φορεῖς τσουθάλι φορειά, κουρέλια διὰ μανίκια» ή «Αφέντη μου, στὴν κάπα σου χίλιες χιλιάδες ψείρες // ἀλλες κλωσσοῦν κι ἀλλες αὐγὰ μαζεύουν» κ.ά.

Στὸ εἶδος τοῦτο ἀνήκουν καὶ: τὰ μαγιάτικα, ἀποκριάτικα, τοῦ κλήδονα, ἀγιωργίτικα κ.ά. εὕθυμα γιορταστικὰ τραγούδια, ποὺ παράλληλα μὲ τὴν ἐπίσημη σχετικὴ ὑμνολογία τῆς Ἐκκλησίας συμβάλλουν κι αὐτά πολὺ στὸ νάνιώσωμε τὶς καλές, γιορταστικὲς μέρες, πού 'ρχονται καὶ φεύγουν, γιὰ νὰ ξανάρθουν!

Περιγελαστικὸν ἄσμα

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑ: Παράλληλα μὲ τὴν προσωπικὴ σατιρικὴ ποίηση, πού ἔχει ἀναπτυχθῆ στὴν Ἐλλάδα ἀπ' τὴν παλιὰ ἐποχὴ ('Αριστοφάνης κ.ά.) ὡς τὰ χρόνια μας (Σουρῆς, Σκόκος κ.ά.), καὶ ἡ δημ. ποίηση ἔχει δημιουργῆσει τέτοια ποιήματα, μὲ περιγελαστικὸ (σκωπικὸ) σκοπό. Είναι εὕθυμο κι εὐχάριστο τὸ πνεῦμα τὸ ἔλληνικό, γιατὶ ἀνατράφηκε κάτω ἀπὸ τὰ εὕθυμα παιχνιδίσματα τοῦ μεσογειακοῦ ἥλιου καὶ μὲς στὴν δμορφιὰ καὶ τὴν ἀπλότητα τοῦ ἔλληνικοῦ περιβάλλοντος τὸ πνεῦμα αὐτὸ τὸ γνώρισαν ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα πολλοὶ λαοὶ καὶ θαύμασαν τὴν εὕθυμη καρδιὰ τὴν ἔλληνική, πού ξεχειλίζει ἀπὸ ἀγαθότητα, εὔθυμιά καὶ δύναμη! «Ω Σόλων, Σόλων! Οἱ "Ἐλλῆνες ἀεὶ παῖδες ἔστε" εἴπαν οἱ Αἰγύπτιοι ιερεῖς στὸ Σόλωνα, σταν βρέθηκε στὴ χώρα τους. 'Ο "Ἐλληνας «χαίρεται τῇ ζωῇ, βρίσκεται τὸν κόσμο δμορφο κι ἀξιο νὰ τὸν ζῆση" καὶ μὲ τὰ νεώτερα δημιουργήματα, τὰ περιγελαστικά, φαίνεται πώς δὲν πέθανε τὸ εὕθυμο πνεῦμα τὸ ἔλληνικό μαζὶ μὲ τὸ θάνατο τοῦ ἀρχαίου κόσμου, ἀλλὰ συνεχίζεται καὶ θὰ παραμείνη δοσ ὑπάρχη ἡ ἔλληνική φυλὴ! Γνωρίζει καλὰ δ "Ἐλληνας πώς ἡ ζωὴ πάντα ἔχει δυὸ ὄψεις: τὴν τραγικὴ καὶ τὴν κωμικὴ" κι είναι ἀξιος κι ίκανός νὰ τὶς ζῆση καὶ τὶς δυὸ καὶ νὰ τὶς δξιολογήσῃ!...

ΝΟΗΜΑ: 'Ο νοικοκύρης τοῦ σπιτιοῦ, πού 'χε νυμφεύση τελευταῖα τὸ γιό του, δέχτηκε φίλους του νὰ τοὺς φιλοξενήσῃ. Είδε δμως στὰ πρόσωπά τους κάποια ἀκεφιά, κάποια πίκρα καὶ θέλησε μὲ ἀθῶες ἐρωτήσεις νὰ μάθη τι 'ναι ἐκεῖνο πού τοὺς ἔκανε νὰ βαρυθυμήσουν, μπάς καὶ μπορέση νὰ τοὺς κανή νὰ εὔθυμησουν. Τοὺς ρωτᾶ νὰ μάθη γιατὶ δὲν τρώνε καὶ δὲν πίνουν· ἀν δὲν τοὺς ἀρεσε τὸ φωμί, νὰ στείλουν στὸ γείτονα νὰ πάρουν ἄλλο, ἀν δὲν τοὺς ἀρεσε τὸ κρασὶ νὰ τ' ἀλλάξουν, μιᾶς κι ἔχουν τόσα βαρέλια στὸ ὑπόγειο. Μήπως τάχα δὲν τοὺς ἀρεσαν τὰ φαγητά; Μποροῦνε ν' ἀλλάξουν τὶς μαγειρισσες. 'Αλλὰ μήπως δὲν τοὺς ἀρεσε ἡ νύφη; 'Η νύφη αὐτὴ είναι καὶ δὲν ἀλλάζεται!...

ΕΝΟΤΗΤΕΣ: Τὸ ποιήμα τοῦτο ἀποτελεῖται ἀπὸ μιὰ ἐνότητα: «γέλια καὶ κλάματα».

ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ: Γλωσσικών έρμπνεία: Μήνα = μήπως. Βαγένι, τό = τό κρασοθάρελο. τς = τις (ἀλλάζουμε δηλ. τις μαγείρισσες). Καψονύφη, ή (καψο- = σάν πρώτο συνθετικό δνομάτων καὶ ρημάτων σημαίνει φτώχεια = καψο - δά- σκαλος, καψο - ζῆ κ.δ.) = ή κατημένη ή νύφη, ή ταλαιπωρη νύφη μας!

Πραγματικών έρμπνεία: Στ. 1: Γιὰ τὴ φιλοξενία ποὺ βρίσκει δέ ξένος στὴν Ἑλλάδα βλ. στὰ προηγούμενα ποίηματα (βασίτικα). Στ. 2: στὰ χωριά κά- θε οἰκογένεια φτιάνει τὸ δικό της τὸ ψωμί, στὸ δικό της τὸ φούρνο, γι' αὐτὸ φαίνεται μεγάλη εὐχέρεια ν' ἀλλαχτῇ ὀμέσως τὸ ψωμὶ ποὺ δὲ θὰ τοὺς ἀρεσε τάχα. Στ. 5: Καὶ τὸ κρασὶ δὲν ἀπολείπει ἀπὸ τὰ σπίτια τοῦ ἑλλ. χωριοῦ μερι- κὰ μάλιστα σπίτια ἔχουν πολλὰ βαρέλια γεμάτα κρασί. Στ. 7: φαίνεται ότι τὸ σπίτι αὐτὸ ἀνῆκε σὲ κάποιο προύχοντα τοῦ χωριοῦ, γιατὶ ἐκτὸς ἀπὸ τὰ πολ- λὰ κρασιὰ πού 'χε, διέθετε καὶ μαγείρισσες, πράμα σπάνιο γιὰ μιὰ φτωχὴ ή μεσαία οἰκογένεια. Στ. 9: στὸ στίχο αὐτὸ ποὺ κρατεῖ καὶ τὸ κεντρικότερο νόη- μα διαφαίνεται μιὰ κάποια θλίψη τοῦ γερο - νοικοκύρη...

Αισθητικὰ καὶ ψυχολογικὰ στοιχεῖα: Τὸ ποίημα τοῦτο, φτιαγμένο, γιὰ νὰ περιγέλασῃ μιὰ κατάσταση, δὲν εἶχε σκοπὸ νὰ ντυθῇ μὲ καλολογικὰ σχή- ματα καὶ πλουμίδια, ἀλλὰ βιάστηκε, χωρὶς περιστροφές, νὰ φάστη στὸ σκοπὸ του. Γι' αὐτὸ δὲ θὰ βροῦμε σ' αὐτὸ παρὰ τὶς περίφημες ἐρωτήσεις, ποὺ ἀκο- λουθοῦνται ἀπὸ ἀπάντησεις κοφτὲς καὶ κοφτερές μὲ τελευταία τὴν ἀπάντηση - μαχαίρι, ποὺ θὰ ἐπιστεγάσῃ καὶ θὰ ἐπικαλύψῃ τὴν δλη ὑπόθεση καὶ θὰ κατα- λήξῃ σὲ μιὰ βουθή, θὰ λέγαμε, τραγωδία! 'Ο γερο - νοικοκύρης, πικραμένος κι αὐτὸς ἀπ' τὸ πάθημα τοῦ γιοῦ του (αὐτὸ μᾶλλον συμβαίνει, γι' αὐτὸ καὶ δὲ φαίνεται δι γιός), ἀφοῦ μετά ἀπὸ τόσες προσπάθειες ν' ἀνακαλύψῃ τὰ αἴτια τῆς δυσθυμίας τῶν φίλων του δὲν τὸ κατόρθωσε, ἔφτασε στὴν «Ἀχίλλειο πτέρ- να» τῆς ὑπόθεσεως, στὴν ἀσχημη νύφη, αἰτία, γιὰ τὴν δποία κι οἱ φίλοι του, ποὺ πολὺ θὰ τὸν ἀγαποῦσσαν, είχαν πικραθῆ κι ἔχασαν τὸ κέφι τους σὰν ἡρθαν σὲ πρώτη ἐπαφὴ μὲ τὴν πραγματικότητα, δι γερο - νοικοκύρης πῆρε τὸ τόλμημα τὸ μεγάλο νὰ τοὺς τονίσῃ (παρ' δλο καὶ τὸ δικό του κατημόδ) πῶς δι, τι ἔγινε, ἔγινε, κι είναι τὸ μόνο ποὺ δὲν μπορεῖ νὰ διορθωθῇ... «Ἡ νύφη μας αὐτή 'ναι, δὲν ἀλλάζεται!... Τὴ λέει μάλιστα «καψονύφη»! "Ο, τι ἔγινε, ἔγινε καὶ δὲ μπο- ρεῖ νὰ διορθωθῇ...

'Ο γερο - νοικοκύρης δὲν κακιώνει μὲ τὴ νύφη του (καψονύφη), ἀπλῶς τὴν κατάσταση σαρκάζει. Θά 'θελε μιὰ δμορφη νύφη νὰ 'μπαινε στὸ σπίτι του, ἀλ- λὰ τί νὰ γίνη τώρα; 'Η νύφη δὲν είναι πράμα, γιὰ νὰ τ' ἀλλάξεται!

ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΙΔΕΑ: «Ἡ νύφη μας αὐτή 'ναι, δὲν ἀλλάζεται».

ΥΦΟΣ: Τὸ ύφος τοῦ τραγουδιοῦ μας αὐτοῦ είναι άπλω, καυστικὸ καὶ σαρ- καστικὸ κι ἐνάντιο σὲ παρόμοιες περιπτώσεις στὴ ζωή.

ΓΛΩΣΣΑ: 'Η γλώσσα είναι δημοτική, εύχαριστη, δροσερή, χωρὶς ίδιωμα- τισμούς καὶ ἀκρότητες πού καμιὰ φορά παρουσιάζονται σὲ παρόμοια ποίηματα.

ΜΕΤΡΟ: Τὸ μέτρο είναι ιαμβός κι δ στίχος ιαμβικὸς 12σύλλαβος, προπα- ροξύτονος, ἀνομοιοκατάληκτος' στὶς περιπτώσεις πού στίχος. τελειώνει μὲ τὴν ίδια ἀκριθῶς λέξη δὲν είναι παρὰ σύμπτωση πού ἔρχεται ἀπὸ τὴν δμοιότητα τῆς ἐρωτήσεως πού προηγήθηκε, κι δχι δι ποιητῆς είχε πρόθεση νὰ φτιάξῃ δμοιοκαταληξία.

ΕΙΔΟΣ: Τὸ τραγούδι αὐτὸ ἀνήκει στὰ περιγελαστικὰ δῆμ. τραγούδια (βλ. εἰσαγωγικά).

Κλέφτικα

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑ: Στὸν 180 αἰώνα καὶ στὶς ἀρχές τοῦ 19ου, τότε ποὺ πιὰ εἶχε τρανέψει καὶ φουντώσει τὸ «ἀρματολίτικο» καὶ «κλέφτικο» ἀντιστασιακὸ κίνημα, ἡ καλύτερη εὐχὴ ποὺ ἔδιναν σὲ μητέρες ποὺ γεννοῦσσαν ἀγόρια ἦταν· «νὰ σοῦ ζήσῃ, νὰ σοῦ γίνη ἀρματολός καὶ καπετάνιος καὶ νὰ τοῦ βγάλουν καὶ τραγούδι». Γιατὶ τὸν βίο, τὶς συνήθειες καὶ τὰ κατορθώματα τῶν κλεφταρματολῶν τὰ ψάλλουν ὑπέροχα ἡρωικὰ καὶ λυρικότατα ἄσματα, «τὰ κλέφτικα», ποὺ μέσα στὴν δλη δημοτικὴ ποίησή μας ξεχωρίζουν γιὰ τὴν ἀλήθεια τους καὶ τὴν καλλιτεχνικὴ τους ἀξία. Ο Γερμανὸς ἴστορικὸς καὶ μελετητὴς Βαρθόλην γράφει· «τὰ κλέφτικα τραγούδια νομίζεις πῶς είναι χειμάρροι ἀφρισμένοι, ποὺ ξεχύνονται δχι ἀπὸ ἀνθρώπινα χεῖλη, ἀλλ’ ἀπ’ τοὺς βράχους τῆς Οἴης καὶ τοῦ 'Ολύμπου».

ΝΟΗΜΑ: ἔχομε 4 «κομμάτια», 4 δηλαδὴ νοηματικὲς ἐνότητες: Α) «Τῆς νύχτας οἱ ἀρματολοὶ» (14 στίχοι): Οἱ ἀρματολοὶ καὶ κλέφτες τῷχαν σύστημα τὴν νύχταν νὰ κάνουν ἐπιδρομές στοὺς Τούρκους, τὴν αὔγην νὰ πλαγιάζουν στοὺς παχιοὺς ἵσκιους· τὴν ἡμέρα σουσθίζαν τ’ ἀρνιὰ καὶ τρωγόπιναν. «Ἐτσι, μιὰ φορά (λένε πῶς τὸ περιστατικὸ εἶναι ἀληθινό, καθὼς θὰ ποῦμε ἀμέσως κατόπιν) καθὼς γλεντοῦσσαν καὶ ἥσαν στὸ φαγοπότι, ἔνας θυμήθηκε καὶ πρότεινε ν’ ἀφήσουν τὶς χαρές καὶ τὶς εὐωχίες καὶ νὰ πάνε νὰ καρτερέψουν στῆς Τρίχας τὸ γεφύρι (δὲν ὑπάρχει τέτοια τοποθεσία βέβαια, ἀλλ’ είναι πέρασμα ποὺ τὸ θέλει ἡ λαϊκὴ παράδοση στὸν κάτω κόσμο), ποὺ θὰ περάσῃ ἡ συνοδεία τοῦ Τούρκου διοικητῆ μὲ τὰ ἀλυσοδεμένα ἀδέρφια τους, καὶ νὰ τοὺς ἐλευθερώσουν, κάνοντας ἔτσι τὴν πιὸ ἀνθρώπινη καὶ θεάρεστη πράξη τους.

Αὐτὸ τὸ ἐπεισόδιο, ποὺ ἔγινε μάλιστα ἀνήμερα Λαμπρῆ, παραδίνεται ὅτι τὸ ἀφηγιόταν δ. Θ. Κολοκοτρώνης—τόκαμε καὶ τραγούδι δ. Ἰδιος καὶ παρακίνησε μ’ αὐτὸ τὰ παλικάρια του, ποὺ πράγματι κάμαν τὸ δύσκολο τόλμημα κι ἐλευθέρωσαν 150 νομάτους— κι ἀπὸ μιὰ συγγένισσά του τ’ ἄκουσε δ. Γ. Τερτούτης—δ ἀπομνημονευματογράφος τοῦ Κολοκοτρώνη— ποὺ πρῶτος τὸ κατάγραψε.

Β) «Ἀναθεμάτα τὰ βουνά» (8 στίχοι): «Ἐδῶ δ λαϊκὸς τραγουδιστής ἀναθεματίζει τὰ βουνά (βέβαια μὲ λίγη προσοχὴ βλέπομε πῶς αὐτὸ δὲν είναι κατάρα, μὰ καμάρι καὶ πάινεμα) γιὰ τὴ «συνήθειας ἀλλὰ καὶ τὸ προνόμιο τους ν’ ἀλλάζουν ὅψῃ» κιτρινισμένα (ξερὰ) τὸ καλοκαίρι, μαυρισμένα (κι ἀπ’ τὸ συνινέφιασμα) τὸν χειμώνα, ἀνθισμένα τὴν ἀνοική τὴν πικρή. «Ἐ αὐτὴ τὴν διμορφιὰ δὲν μποροῦν νὰ τῇ χαροῦν οἱ «Ἐλληνες (γιατὶ είναι ραγιάδες), παρὰ μόνον ἡ κλεφτουριά, ποὺ ἐλεύθερη πάνω σ’ αὐτὰ χαίρεται, τρωγοπίνει, ρίχνει στὸ σημάδι, γιατὶ κεῖ πάνω δὲν τολμάει νὰ πατήσῃ δ Τούρκος.

Γ) «Τὸ κλεφτόπουλο» (στίχ. 6): «Ολοὶ οἱ κλέφτες χορεύουν καὶ γλεντάνε, ἀλλ’ ἔνα μικρὸ κλεφτόπουλο δὲν παίρνει μέρος σ’ αὐτές τὶς χαρές τους· ἐκεῖ παράμερα φροντίζει τ’ ἄρματά του, τροχάει τὸ σπαθί του καὶ παινεύοντάς τα θερμοπάρακαλεῖ, καὶ τούτη τὴ φορὰ —ὅπως τόσες ἄλλες— νὰ τὸν «βγάλουν παλικάρι» (σωσμένο καὶ νικητὴ· καὶ τοὺς τάζει τότε, πῶς θὰ τὰ ντύσῃ στὸ μάλαμα καὶ στ’ ἀσῆμι.

Δ) «Τ’ ἀντρειωμένου τ’ ἄρματα» (στίχ. 4): «Ο λαός ποιητής ὑποστηρίζει πῶς τῶν γενναίων τ’ ἄρματα δχι μόνον δὲν πρέπει νὰ πουλιώνται, ἀλλά, σὰν κάτι πιότερο ἀπὸ κειμήλια, νὰ μένουν στὴν ἐκκλησιά κι ἐκεῖ νὰ «λειτουργῶν-

ταῖς» (σάν ίερά σκεύη θά λέγαμε). ή ή θέση τους νά 'ναι μέσα σέ πύργο —πάντως ἀμόλευτα κι ἀπείραχτα ἀπό ἀνθρώπινη χρήση— καὶ νά τὰ τρώη μόνο ή σκουριά τους, καθὼς τὸν ἀντρειωμένο κάτοχό τους καὶ κύριό τους) τὸ χῶμα...

ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ: Γλωσσικῶν καὶ πραγματικῶν ἔρμηνεια: Οἱ μὲ ἀστερίσκο λέξεις δίνονται στὸ ἀναγνωστικό μας. ἀρματολός: κατὰ τὸν Μ. Φιλήντα ἀπὸ συγκοπὴ τῆς λέξης, ἀρματολόγος (αὐτὸς ποὺ ἀσχολεῖται μὲ τ' ἀρματα). Ἀπίθανη φαίνεται ή ἐκδοχὴ ἀπὸ τὸ ἀμαρτωλός (μὲ ἀναγραμματισμὸν τοῦ ρ. «Οσο γιὰ τὴν ἴστορικὴ σημασία τοῦ δρου μποροῦμε νὰ δοῦμε σὲ κάθε ἴστορια, ἀν καὶ πρέπει νὰ ξέρωμε ἀρκετὰ γύρω ἀπὸ τοὺς «ἀρματολούς» (ἀρχικά «Ἐλληνες ἔνοπλοι στὸ σῶμα τῆς τούρκικης χωροφυλακῆς γιὰ τὴν ἀσφάλεια μιᾶς περιοχῆς) τὰ «λημέρια», τοὺς «καπετάνιους», τὰ «πρωτοπαλίκαρα». Κλέφτες, «Ἐπίσης σὲ κάθε ἴστορια βρίσκομε πλούσια στοιχεῖα γι' αὐτά τὰ ἐπίλεκτα ἔνοπλα σώματα στοὺς ὄψιμους αἰώνες τῆς τουρκοκρατίας, ποὺ οἱ κατακτητές, γιὰ νὰ τὰ μειώσουν στὴ συνείδηση τοῦ λαοῦ, τὰ ἀποκαλοῦσαν «κ λ ἐ φ τ ε ζ», ἔνοια ὅμως ποὺ στὴ πραγματικότητα ἔκλεινε μέσα τῆς διτοῦ ἀγνότερο καὶ ἵπποτικότερο εἶχε νὰ δείξῃ τὸ δουλωμένο Γένος, καὶ ποὺ ἔδωσαν τὰ στελέχη καὶ τὸν πυρήνα στὰ ἔνοπλα σώματα τῶν ἀγωνιστῶν τοῦ 21.

Κουρσεύω = λεηλατῶ, καίω ἐπιδρομή, λαφυραγωγῶ. Ἀπὸ τὸ λατιν. CURSUS (δρόμος, ἐπιδρομή). Καὶ δὲ λαὸς λέει «τὸ κοῦρσος» = λεηλασία (π.χ. τῆς Ἀδριανούπολης). λιανοτραγουδῶ = σιγοτραγουδῶ, ἀπαλά, κυρίως διστιχα τραγούδια (εἶναι μιὰ κατηγορία δημοτικῶν, «τὰ λιανοτράγουδα»). Τρίχας γεφύρι = γεφύρι —τὸ θέλει ἡ λαϊκὴ δοξασία— στὸν κάτω κόσμο, ποὺ δύο κι δύο εἰναι μιὰ τρίχα, ποὺ οἱ δίκαιοι τοσακίζονται. «Ετσι, λέει δὲ λαὸς «περνάει τῆς τρίχας τὸ γεφύρι» —γιὰ μιὰ φοβερὴ δύσκολη στιγμὴ— ὅμοιο μὲ τὸ «βαίνει ἐπὶ έηροῦ ἀκμῆς».

'Ακριβῶς αὐτό του τὸ στοιχεῖο ἐνισχύει τὴν ἀποψη τοῦ μεγάλου μας λαογράφου Ν. Πολίτη πώς οἱ παραλλαγὲς τούτου τοῦ τραγουδιοῦ εἶχαν ἀρχικὸ πυρήνα ὑποθέσεως «τὴν ἀπόσταση τῆς λείας του ἀπὸ τὸ Χάρο». παὶδι τῆς χήρας: Δὲν πρέπει νά 'ναι κάτι τὸ συγκεκριμένο, ἀλλὰ συμβολισμὸς τῶν πιὸ δύστυχων σκλαβωμένων. βοϊβόδας: στρατιωτικὸς διοικητής (κυρίως στὶς παραδουνάθειες ἡγεμονίες). Ἡ λέξη σλαβική: VOIVODA = στρατηγός, σμάλτωμα: ἔγκαυστη γυάλινη βαφή, γιὰ ἐπίχριση σκευῶν. μάλαμα = χρυσάφι, «ἄρχ. μάλαγμα (ρ. μαλάσσω). γλυτώνω (καὶ γλιτώνω): κατὰ Κοραῆ \ll ἐκλυτῶνω \ll ἐκλύω (γλύώ). Ἀνάθεμά τα τά: Παρατηροῦμε πώς ή τόσο ἐνδιαφέρουσα αὐτὴ ἔνοια (ἀλλοῦ θὰ ἀσχοληθοῦμε) ἔδω ἔχει καταντῆσει σὲ ἐπιφύνημα = κατάρα (καὶ ποὺ τὸ χρησιμοποιεῖ δὲ λαὸς στὶς κουβέντες καὶ στὰ τραγούδια του (π.χ. «ἀνάθεμά σε ζειτείᾳ», «νιάτα καὶ πάλι νιάτα, ποὺ 'στε π' ἀνάθεμά τα!). Στὴν περίφημη παραλογῇ «τοῦ νεκροῦ ἀδερφοῦ» διαθάζομε· «κι ἀπὸ τὸ μυριανάθεμα καὶ τὴ βαρειά κατάρα». Στὴ φύση «ἀνάθεμά τα» τὸ τα πρέπει νά 'ναι τὸ ἀρχ. ἐγκλιτικὸ τε = ἀνάθεμα καὶ τὰ βουνά.

Καλολογικὰ στοιχεῖα: Πολὺ ἐκφραστικὴ δμορφιά ὑπάρχει καὶ στὰ 4 κομμάτια, διακριτικὴ δμως καὶ δχι φλύαρη ποὺ νὰ σκεπάζῃ τὸ δυνατὸ περιεχόμενο. Παρατηροῦμε τὰ σχήματα: Ἀρκετὲς ἐπαναλήψεις καὶ ἀναδιπλώσεις (τόσα γνώριμας καὶ ἀγαπητά στοιχεῖα στὴ δ. ποίηση). Ἀρκετὲς ρητορικὲς ἐρωτήσεις, ποὺ δίνουν τόση ζωντάνια. Καὶ δὲ 9ος στίχος τοῦ α' «δ κόδσμος φκιάνουν ἐκκλησίες» εἶναι τὸ κλασσικὸ πιὰ παράδειγμα στὰ συντακτικὰ μας τοῦ σχήματος κατὰ σύνεσιν ή κατὰ τὸ νοούμενον (ἀντί: οἱ ἀνθρωποι φκιάχνουν). Πικρὴ ἀνοιξη: μεταφορά, ἀλλὰ καὶ μαζί ὑπαινιγμός, γιατὶ ή ἀνοιξη εἶναι πικρὴ καὶ δύσκο-

λη γιά τούς κλέφτες, όφου τότε τούς καταδιώκουν πολὺ οι Τούρκοι. Στὸν τελευταῖο στίχο τοῦ γ' παρατηροῦμε κάτι τό μὴ λογικό, μιὰ πολὺ ἀφελῆ ἔκφραση: «νὰ σ' ἀσημώσω μάλαμα: ἀντὶ νὰ σὲ χρυσώσω· καὶ νὰ σὲ μαλτώσω ἀσήμι: ἀντὶ νὰ σὲ σμαλτώσω σμάλτο ἡ νὰ σ' ἀσημώσω ἀσήμι». "Ολα αὐτὰ εἰναι ἔνα εἶδος συνεκδοχῆς. Τρώει ή σκουριά τὸ σίδερο: μεταφορὰ καὶ μαζὶ συνεκδοχὴ (ἀντὶ τὸ ἀπὸ σίδερο ὅπλο). 'Αλλ.' ἄραγε θέλει πολὺ μουσικὸ αὐτὶ γιὰ νὰ «πιάση» κανεὶς τὴν ἔξασια ἀρμονία ποὺ ἀναδίνεται ἀπὸ τὶς ἀπανωτές παρηκήσεις, ἰδίως τῶν ρ, σ, λ; Π.χ. στὸν τελευταῖο στίχο τοῦ γ', στοὺς δυὸ τελευταίους στίχους τοῦ δ'. 'Ἄξιοπαρατήρητη εἰναι ή ἀριστουργηματικὴ τοποθέτηση τοῦ ρ. καὶ τοῦ ἐπιθ. Πόσα ρήματα (γιὰ νὰ δηλωθῇ δλη ἀυτὴ ή κοσμογονία)! Τὰ ἐπίθετα λιγότερα. 'Αλλὰ πῶς δλες οἱ λέξεις «λειτουργοῦν» ἔξασια, ἀμέτρητα ὅργανα δρχήστρας ποὺ πειθαρχοῦν ὑποδειγματικά στὸν μεγάλο μαέστρο, ποὺ 'ναι δ λαϊκὸς ποιητὴς ἡ δ ποιητὴς - λαός! "Επειτα τὶ πλοῦτος εἰκόνων καὶ παραστάσεων (κάθε στίχος καὶ τούλαχιστον δυὸ εἰκόνες!). 'Εξοχώτερη εἰναι κείνη η προσωποποιία τοῦ β' τραγουδιοῦ, ποὺ τὰ βουνὰ παριστάνονται ἀνθρωπονότα, μὲ συνήθειες καὶ ἰδιοτροπίες!

Κεντρική Ιδέα: Και στά 4 δισμάτα κεντρικό νόχημα είναι οι έξοχες άρετές των κλεφτών πνεύμα χριστιανικής άλληλεγγύης, άδούλωτο φρόνημα, ήρωική ένατένιση της ζωῆς.

ΑΛΛΑ ΝΟΗΜΑΤΑ - ΙΔΕΕΣ: α) Τό φυσιολατρικό στοιχείο είναι κείνο που γινάτωντες τη θέληση τῶν κλεφτῶν καὶ στοιχειώντες τὴ δύναμή τους.

β) Κλέφτης κι ἄρματα, ἄρματα και κλέφτης ή ωραιότερη και ιερότερη συ-
ζυγία που μπορούσε νά υπάρξῃ δεσμός τους ἀκατάλυτος.

γ) Ο Τούρκος κατακτητής ἔτρεμε καὶ ἐφιάλτη ἔνιωθε τὴν ἀθάνατη κλεφτουριά.

ΓΛΩΣΣΑ: 'Η ποιητική δημοτική μας στήν άποθέωσή της και στήν άκρα έπι-
τυχία της. Κρουστή, πολυδύναμη, πολύηχη και πολύχρωμη σωστό «χάρμα ά-
κούειν και βλέπειν και λαλεῖν», θά λέγαμε.

ΥΦΟΣ: 'Αλήθεια, τί ποικιλία και τί έναρμόνιση δώμας! Άλλου δρμητικός, έπικός τόνος, κι άλλου έλεγειακός και παραπονιάρχης ρυθμός (π.χ. στὸ β' τραγούδι). "Όμως από παντοῦ δὲ λείπει ἡ φυσικότητα, ἡ ἀπόλτητα, ἡ λιτότητα, ἡ ἔλλειπτικότητα και ἡ ἐπιγραμματικότητα (μὰ μήπως δὲν είναι ἔνα ἔξαισιο ἐπιτύμβιο —ἄς ποῦμε ἔτσι— ἐπίγραμμα τὸ τελευταῖο ἐπίγραμμα, ποὺ θὰ τὸ ζήλευε κάθε ἔθνικὴ λογοτεχνία;).

ΜΕΤΡΟ: Ό ύποτης μας στίχος, διαμερικάς 15ούλλαθος παροξύτονος ανυπομονούστηκε στήν πιό εύτυχισμένη του κορύφωση. Σφιχτοδεμένοι, λυγεροί, άψεγάδιαστοι σχεδόν καμμιά χασμωδία!). Και κείνη ή τομή μετά την 8η συλλαλή, πού δίνει τὸν βαθὺ ἀνασασμό στὸν κάθε στίχο και τονίζει τόσο έξοχά τὸν ρυθμό!

ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΗ ΕΡΜΗΝΕΙΑ: 'Ανθρωπισμός, λεβεντιά, άνωτερη άντιληψη μπροστά στό φαινόμενο τής ζωῆς καὶ περιφρόνηση στό θάνατο' φυσιολατρικό συναίσθημα καὶ πρὸ πάντων ἔνας ιερός φανατισμὸς γιὰ τὸ πρῶτο τὸ ἀνεκτίμητο καὶ ἀναντικατάστατο ἀγαθό, τὴν Ἐλευθερία: Νά ποιά στοιχεῖα κυριαρχοῦν καὶ διασταυρώνονται δῶ μέσα καὶ συγκλονίζουν τὶς ψυχές μας καὶ μᾶς τραβοῦν πάνω ἀπὸ τὴν χαμωζωὴν καὶ τὸ τέλμα της.

ΑΦΟΡΜΕΣ ΓΙΑ ΑΣΚΗΣΗ ΚΑΙ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ: Στώμεν καλῶς! Είναι τώρα ώραία εύκαιριά νά μελετήση κανείς μέσα στήν δλη κλέφτικη ποίηση. α) Πώς ύμνονται τά βουνά' π.χ. «Ο "Ολυμπος κι δ Κίσσαθος τά δυδ βουνά μαλώνουν». Άλλα καὶ μιὰ γενικότερη θεώρηση καὶ μέσα στήν ἄλλη, τή «δόκιμη ποίηση» γιά τό θέμα αύτό δξίζει νά κάνωμε' π.χ. γράφει κάπου δ μεγάλος Σικελιανός «Μωρέ κοιτάστε τά βουνά, π' δσο νά στέκωνται ψηλά δὲν είναι μόνα! Πού μὲ τήν πλήθια τους σιγη μοιάζουν πώς ή μάνα γής τά κοιτοπόνα!». β) «Επειτα ὅλο ἐνδιαφέρον στοιχείο που δξίζει κοίταγμα είναι ή μέσα στά κλέφτικα τραγουδιά ἐρωτική, θρησκευτική καὶ μεταφυσική, θάλεγέ ἀκόμη κανείς, λατερεία τοῦ ἀγωνιστῆ - κλέφτη γιά τ' ὅμρατά του. 'Εδῶ θυμόμαστε τό ώραίο ἔκεινο τοῦ 'Α. Βαλαωρίτη «δ κλέφτης καὶ τό καριοφίλι του». γ) Πολὺ χρήσιμο θά 'ταν νά φέρωμε στό νοῦ μας τίτλους τουλάχιστον ἀπό ἀρκετά κλέφτικα π.χ. «Βασίλη, κάτσε φρόνιμα», «Σαράντα παλικάρια», «Ο "Ολυμπος κι δ Κίσσαθος», «Βασίλη, κάτσε φρόνιμα», «Σαράντα παληκάρια», «Ο "Ολυμπος κι δ Κίσσαθος», «τής κλεφτουριάς τά βάσανα», «τοῦ Κίτσου ή μάνα», «τῶν Κολοκοτρωνάιων», «τοῦ Ζήδρου».

ΕΙΔΟΣ ΛΟΓΟΤΕΧΝΗ: 'Επαναλαμβάνομε πώς είναι δημ. τραγούδια ἀπό τὸν κύκλο «τῶν κλέφτικων», στὸ εἶδος τους τά πιδ ώραία, δλόγιομα ἀπό ἐπική πνοή καὶ ξέχειλα ἀπό πηγαῖο καὶ γνήσιο λυρισμό.

ΓΡΑΜΜΑΤΟΛΟΓΙΚΑ (ΓΙΑ ΤΑ ΚΛΕΦΤΙΚΑ ΤΡΑΓΟΥΔΙΑ): Αύτά είναι φυσιολογική συνέχεια —βέβαια κάτω ἀπό ἄλλες ιστορικές συνθήκες— τῶν ἀκριτικῶν. Κι ἐνώ τά τελευταία ἔχουν πιδ πολὺ τό ἐπικό καὶ τό μυθολογικό στοιχείο καὶ γενικά τό ἔξωανθρώπινο, τά κλέφτικα είναι πιδ μέσα στή ζωή, πιδ στά μέτρα τοῦ ἀνθρώπου, καὶ κυρίαρχο στοιχείο τους είναι τό λυρικό. Σχεδόν τό σύνολό τους δημιουργήθηκε ἀπό τό 1650—1821, μὲ κορύφωσή τους τήν περίοδο τῶν «օρλωφικῶν» ὅπως λέμε (πρώτα κι uesterα ἀπό τό 1770, πού τό ξενοκίνητο —ἀπό τοὺς Ρώσους— ἀπελευθερωτικό μας κίνημα πνίγηκε στό αιμα). Τά κλέφτικα, ἀπ' δλες τίς ἄλλες κατηγορίες τῶν δημοτικῶν, είναι τά ώραιότερα καὶ δξιολογώτερα (κυρίως ἀπό ἀποψη καθαρά λογοτεχνική, ἄλλα καὶ ἀπό προσφορά πολιτιστικῶν στοιχείων).

'Ο Γ. Βαλέτας χαρακτηριστικά λέει: «ἀποτελοῦν κατάφαση τής ζωῆς καὶ τής ἀνθρώπινης δξιοπρέπειας» στὸ σύνολό τους ἀποτελοῦν τό ἐθνικοσπελευθερωτικό μανιφέστο τοῦ ὑπόδουλου ἐλληνισμοῦ».

ΓΕΝΙΚΗ ΕΝΤΥΠΩΣΗ: Διαθάζοντας καὶ ἐντρυφώντας δ νεοέλληνας μέσα σε τέτοιους στίχους, βγαίνει πολὺ κραταιωμένος στὸ ψυχοβουλητικό του δυναμικό δὲν είναι πολὺς ἀπόλαυση αύτή, ἄλλα σωστὸ ἀνατέλλεται στήν ἐθνική μας κολυμπήθρα... τοῦ Σιλωάμ! Δέος καὶ ἀνεπιφύλαχτο θαυμασμὸ νοιώθωμε μπροστά στήν ἀπλὴ μεγαλοσύνη αύτῶν τῶν ἀτίθασων τέκνων τῶν ἀνοιχτῶν δριζόντων, πού, γιά νά θυμηθοῦμε λίγο Σολωμό, «δὲν τά βαραίνει δ πόλεμος κι ἐμπόδισμα δὲν είναι στές κορασιές νά τραγουδοῦν καὶ στά παιδιά νά παίζουν!....».

Σκλάβοι στοὺς Ἄρβανίτες

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑ: Στήν ιστορίας μας «τά Ὁρλωφικά» είναι μιὰ μαύρη καὶ θλιβερή σελίδα. Πρόκειται γιά τήν ἔξεγερση ποὺ ἔγινε στὸ Μοριά (κυρίως στή Μάνη), τό 1770, μὲ τήν ὑποκίνηση τῶν Ρώσων ἀδερφῶν Ὁρλώφ, Ἀλέξιον καὶ

Θεόδωρον, ἀποσταλμένων ἀπὸ τὴν Μ. Αἰκατερίνη. Παρὰ τὶς ἀρχικὲς δῆμως ἐπιτυχίες (κατάληψη Καλαμάτας, Μιστρά, Κυπαρισσίας), τὸ κίνημα αὐτὸν κακὰ δργανωμένο πνίγηκε στὸ ἄλμα· οἱ Ὀρλώφ ἀφησαν τοὺς "Ἐλλήνες στὴν ἔκδικητικὴ μανία τῶν ἀγρίων Τουρκαλβανῶν, ποὺ κατὰ στίφη ἔσφαζαν, λεηλατοῦσαν καὶ ἔρήμωναν τὴν Πελοπόννησο. Τόση ἦταν ἡ ἀγριότητα τῶν Τουρκαλβανῶν, ποὺ ὁ σουλτάνος ζήτησε τὴν σύμπραξη τῶν Ἐλλήνων κλεφτῶν τοῦ Μοριᾶ γιὰ νὰ τοὺς ἀποδιώξῃ. Μόλις δῆμως ἔγινε αὐτὸν μὲ δόλο οἱ Τοῦρκοι χτύπησαν καὶ τότε εἶναι ποὺ «χαλάστηκαν». Πολλοὶ γενναῖοι κλέφτες (π.χ. ὁ πατέρας τοῦ Κολοκοτρώνη Κωνσταντίνος). Μάλιστα ἡ Πύλη δὲν ἐδίσταξε καὶ γιὰ πέρα γιὰ πέρα γενοκτονία στὸ Μοριᾶ, ἀλλ' εἶχε ἀντίθετη γνώμη δι Καπούδαν Πασάς Χασάν, γιατὶ οἱ Τοῦρκοι ἤθελαν φόρους καὶ ἐργατικὰ χέρια... Αὐτὸν ποὺ τὸ ποιματάκι ποὺ ἀκολουθεῖ διεκτραγωδεῖ τὰ δεινοπαθήματα τῶν Πελοπονησίων ἀπὸ τὶς φοβερές ἔκεινες ἀρβανίτικες ὅρδες.

ΝΟΗΜΑ: 'Ο λαϊκός τραγουδιστής θρηνεῖ γιὰ τὰ παλικάρια τοῦ Μοριᾶ (δόλκηληρον) καὶ τὶς δῆμοφες γυναῖκες τῆς Πάτρας, ποὺ ἐνῶ πρώτα δὲν καταδέχονται νὰ περπατήσουν πεζοὶ (τόση ἦταν ἡ ἀρχοντιά τους), τώρα δῆμως σέρνονται ἀπὸ τοὺς 'Αρβανιτάδες ἀθλιοὶ σκλάβοι. Κλαίει λοιπὸν σπαραξικάρδια γι' αὐτοὺς ποὺ κλαίνε γιὰ τὸ σκλάβωμά τους καὶ τὸν ξεχωρισμό τους. Καὶ εἶναι χωρισμὸς ποὺ εἶναι χειρότερος ἀπὸ τὸ θάνατο, γιατὶ δὲν ἔχει παρηγοριά. Ξεχωρίζουν παδιά ἀπὸ τὶς μάνες τους καὶ ἀντρόγυνα ποὺ δὲν ἔκαμαν μαζὶ οὕτε μιὰ μέρα!

ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ: Καμιὰ δυσκολία γλωσσικὴ δὲν παρατηρεῖται.

Πραγματικῶν ἔρμηνεία: "Ο, τι ἀναγκαῖο, ἀναφέρθηκε στὰ «εἰσαγωγικά». Ἐδῶ προσθέτομε γιὰ τοὺς 'Αρβανίτες: Πολεμόδχαρη φυλὴ τῶν τουρκαλβανῶν, ποὺ τόσο ἐνεργὸς ρόλος ἔπαιξε ἐνάντια τῶν ἀγωνιζομένων Ἐλλήνων. 'Αλλά —πρέπει νὰ παραδεχθοῦμε— καὶ μὲ τοὺς δποίους τόσες φορές εἶχαν κάνει τίμιες διαπραγματεύσεις καὶ συμφωνίες' (ἥσαν κι αὐτοὶ «ἴπποτες τοῦ πολέμου», περίφημη ἔμεινε ἡ «μπέσα» τους). Διακρίνονται στοὺς Λιάπτηδες, Τσάμηδες, Τόσκηδες.

Καλολογικά στοιχεῖα: Καὶ θέλομε καλύτερο στολίδι ἀπὸ τὴν κυριολεξία καὶ τὴν λιτότητα τῶν λέξεων; "Ολες οἱ λέξεις καλοζυγιασμένες καὶ τοποθετημένες ἔτσι, ποὺ νὰ «λειτουργοῦν» ἔξαίσια καὶ νὰ ἀποδίδουν ὑπέροχο αἰσθητικὸ ἀποτέλεσμα. Τὶ ἀυτάρκεια ἀλήθεια! Οἱ λέξεις σημαίνουν ἔκεινο ποὺ σημαίνουν καὶ τίποτε ἄλλο! "Επειτα οἱ παρηχήσεις —ιδίως τῶν ὑγρῶν λ, ρ— ἀφήνουν γλυκεῖα μουσική. Π.χ. ὁ πρῶτος καὶ τέταρτος στίχος. 'Ἄξιοπαραπήρητο πῶς κι ἀπὸ τὸ ἐλαχιστότατο στιχουργηματάκι δὲ λείπει τὸ πιὸ συνηθισμένο χαρακτηριστικὸ τῆς τεχνικῆς τοῦ δημ. τραγουδιοῦ, τὸ β' ήμιστιχιο νά 'ναι σχεδὸν ταυτολογία τοῦ α' π.χ. «κλαίγουν οἱ μαῶροι τὴν σκλαβιά, / δποὺ εἶναι σκλάβωμένοι», «κλαίγουν καὶ τὸν ξεχωρισμό, / τὸ πῶς θὰ ἔχειρισουν! 'Ωραίο τὸ χιαστὸ σχῆμα στὸν προτελευταίο στίχο (δηλαδὴ δὲ θά 'ταν σχῆμα ἀν ἔλεγε «ἄφηνει ἡ μάνα τὸ παιδί καὶ τὴ μάνα τὸ παιδί».

Κεντρικὴ Ιδέα: Πολὺ πικρό, ἀπαρηγόρητο καὶ φριχτό νὰ θυμιέται κανεὶς σὲ μέρες σκλαβιάς καὶ ξεπεσμοῦ τὴν πρωτινή του ἀρχοντιά κι εύτυχία.

ΓΛΩΣΣΑ - ΥΦΟΣ: 'Η πολυδύναμη δημοτικὴ μας γλώσσα, πολύηχη, μὲ ἀ-

νεξάντλητες ἐκφραστικές δυνατότητες' σωστό χάρμα «βλέπειν καὶ ἀκούειν». Τὸ ψῆφος λιτό, παραστατικό, ἐπιγραμματικό καὶ παντοῦ είναι διάχυτος ἔνας πένθιμος καὶ ἐλεγειακὸς τόνος.

ΜΕΤΡΟ: Στίχοι Ιαμβικοὶ 15σύλλαθοι παροξύτονοι ἀνομοιοκατάληκτοι. Ρυθμὸς ὄψιος, χωρὶς χασμαδίες, μὲ τὴν κλασσικὴ πιά τομή μετὰ τὴν 8η συλλαθῆ.

ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΗ ΕΡΜΗΝΕΙΑ: Οἱ συγκινησιακὲς καταστάσεις ποὺ διακατέχουν τὸ θρηνωδὸν ἔδω λαϊκὸ ποιητὴ μεταγγίζονται αὐτούσιες καὶ ἀξεθύμαστες καὶ σὲ μᾶς πόνος καὶ σπαραγμὸς γιά τὴ συμφορὰ ἀδερφῶν μας Ἐλλήνων, ἀξιόπρεπος ὅμως, ποὺ δὲν ξεπέφτει σὲ φτηνὸν μοιρολόγι. Κεῖνος δὲ Ζος στίχος «καὶ τώρα πῶς κατάντησαν σκλάδοι στοὺς Ἀρθανίτες!» εἶναι «ὅ τόνος τοῦ δλου». Κείνη ἡ πλαγία ἐπιφωνηματικὴ πρόταση, πού ναι κρίσῃ περισσότερο τοῦ ποιητὴ καὶ λιγότερο τῶν ἴδιων τῶν συφοριασμένων, δείχνει τὴν ἀξιοπρέπειά του, τὴν ἀκαταδεξία τους καὶ τὸ βουθό τους μαρτύριο.

Καὶ πόσα ἄλλα καὶ πόσα ἄλλα δὲ μᾶς φέρνουν σιγὰ σιγὰ στὸ νοῦ τοῦτοι οἱ «σημαδιακοὶ» στίχοι! Νά, κεῖνο τῆς Γραφῆς, τὸ «θρῆνος καὶ κλαυθμὸς πολὺς» Ραχὴλ κλαίουσα τὰ τέκνα αὐτῆς καὶ οὐκ ἥθελε παρακληθῆναι...». Ἀλλὰ γιατὶ ὅχι καὶ τῇ βαθύλωνια αἰχμαλωσίᾳ (τῶν Ἐθραίων) καὶ τὸ παθητικό τους καὶ πονεμένο τραγούδι πέρα στοὺς καλαμιῶνες τοῦ Εύφρατη· «ἔάν ἐπιλάθωμαί σου, Ἱερουσαλήμ, ἐπιλησθείη ἡ δεξιά μου· κολληθείη ἡ γλώσσα μου τῷ λαρύγγι μου, ἔάν σου οὐ μησθῶ...».

ΕΙΔΟΣ ΛΟΓΟΤΕΧΝΗ: Είναι ιστορικὸ δημοτικὸ τραγούδι, (βλέπε σχετικά στὸ ἀμέσως πιὸ κάτω «Σουλιώτικα») ἐπικολυρικὸ στὴ διάθεση καὶ στὴν ἐκφραστὴ, κάτι ἀνάμεσα στὸ ἐλεγειακὸ ἐπιγραμματικὸ καὶ στὸ μοιρολόγι. Ειδικώτερα, ἀφοῦ καθὼς εἴδαμε στὰ «Εἰσαγωγικά» μας θρηνεῖ τὴ συμφορὰ τοῦ 1770, ἀνήκει στὰ ιστορικὰ ἔκεινα πού τὰ λένε «τοῦ ξολοθρεμοῦ».

ΓΕΝΙΚΗ ΕΝΤΥΠΩΣΗ: «Ἄληθεια τί λιτότητα, πυκνότητα καὶ συντομία!» Ετοι καθὼς πάντα συμβαίνει μὲ τὰ συνταραχτικά γεγονότα καὶ τὴν τέχνην ποὺ καταπιάνεται μὲ ὄλικὸ «ντοκουμέντο» πού λέμε. Τί πλῆθος καὶ τί πάθος! Πλῆθος ἀπὸ δραματικές ιστορίες ἑλληνικές σελίδες καὶ πάθος (δδύνη καὶ μαρτύριο) σκλάδων ἀδερφῶν μας, πῶς χώρεσαν σὲ 8 δλους κι δλους στίχους!

Σουλιώτικα

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑ: «Ἔχουν μείνει θρυλικοὶ ὅχι μόνο στὸ Πανελλήνιο, ἀλλὰ καὶ στὸν ἄλλο κόσμο οἱ ἀτομικοὶ ἡρωισμοὶ καὶ οἱ ὁμαδικὲς θυσίες τῶν Σουλιών, αὐτῆς τῆς ὀδάμαστης καὶ ἀνυπόταχτης ἡπειρώτικης γενιάς, στὸν καιρὸ τῆς τουρκοκρατίας. Ἀνατολικά τοῦ Θεσπρωτικοῦ κόλπου 35 χιλιόμ., ἀνάμεσα στὶς βουνοκορφές Μούργκα, Ταθροῦχο, Τρούλλια τῆς βουνοσειρᾶς Τόμαρος ('Ολύτσικα), φυσικὰ δχυρωμένα, βρίσκονταν τὰ ξακουστὰ 8 χωριά τοῦ Σουλιοῦ, δ στοιχειωμένος χῶρος ποὺ ζῆσαν κι ἀντραγάθησαν οἱ Σουλιώτες, αὐτοὶ «οἱ ἵππότες τοῦ πολέμου» δπως τούς εἶπαν, ποὺ δημιούργησαν μιὰν ἀνθίστη δμοσπονδιακὴ πολιτεία καὶ μιὰ «ἰδιόρρυθμη σχολὴ πολέμου» πού κατάπληξε τὸν κόσμο.

ΝΟΗΜΑ: Οἱ στίχοι ἀναφέρονται σὲ γνωστὴ σύγκρουση Σουλιώτων κι Ἀλῆ Πασᾶ ('Ιούλιο τοῦ 1792 δπως θὰ δοῦμε πιὸ κάτω). Οἱ δικοὶ μας ἔτοιμοι

κι άνήσυχοι νά τὸν ἀντιμετωπίσουν. Μιὰ παπαδιὰ ἀπὸ τὸ καρασούλι τῆς ξαφνικὰ βλέπει ν' ἀνηφορίζουν τρία ἔχθρικά ἀποστάσματα μὲ τὶς σημαῖες τους καὶ τρέχει κι εἰδοποιεῖ τοὺς Μποτσαράσιους καὶ Τζαβελάσιους. Ἀρχηγοὶ τῶν Ἀρβανιτάδων εἶναι δὲ Μουχτάρ Πασάς, δὲ Σελιχτάρ, καὶ δὲ Μιτσομπόνος. Οἱ ἀρχηγοὶ Σουλιώτες ἀπτόητοι τοὺς περιμένουν τοὺς παλιότουρκους, γιὰ νὰ δοκιμάσουν τί ἀξίζουν τὸ ἄρματα τοῦ Τζαβέλλα καὶ τοῦ Μπότσαρη, οἱ Σουλιώτισσες καὶ πρὸ πάντων νὰ ἀντρειωμένη Χάϊδω. Ἀλλὰ κι δὲ ὀπλαρχηγὸς Κουτσονίκας προστάζει νὰ σταθοῦν ἀντρειωμένα ν' ἀποκρόύσουν τοὺς 12 χιλιάδες. Κι ἀρχισε ὁ πόλεμος κι ἄναιψε τὸ ντουφεκίδι, δόπτε χρειάστηκε νὰ πιάσουν τὰ σπαθιά· βάζουν τοὺς τουρκαλθανούς μπροστά σὰν κριάρια καὶ τοὺς κατακόβουν, τόσο ποὺ αὐτοὶ κατατσακισμένοι καταριώνται τὸν Ἀλῆ, ποὺ τοὺς δόδγησε ἐδῶ στὸ Κακοσούλι! Ἐδῶ νὰ ἀντίσταση δὲν εἶναι δπῶς στὸ Χόρμοβο καὶ τὴ Λαμποβίτσα, ἐδῶ πολεμᾶν σὰν τοὺς ἀντρες μικρὰ παιδιά καὶ γυναῖκες, μὲ πρώτη τὴ Τζαβέλαινα. Κι ἡ ἀποθέωση τοῦ θριάμβου ἔρχεται σὰν δὲ Μπότσαρης φωνάζει στοὺς περίτρομους Τούρκους καὶ στὸν Πασά τους νὰ γυρίσουν πίσω, δὲν εἶναι τίποτε, νὰ στήσῃ τὸ σουλτανάτο του στὴν ἔρημη τὴν Κιάφα.

ΕΝΟΤΗΤΕΣ ΚΑΙ ΕΠΙΓΡΑΦΗ ΑΥΤΩΝ: Διακρίνομε 3 ἐνότητες: α) στίχ. 1—13: Φτάνει ἡ ἀγγελία γιὰ τὴν ἐμφάνιση τῶν ἔχθρῶν καὶ δίνεται ἡ προτροπὴ ν' ἀμυνθοῦν γενναῖα. β) στίχ. 14—25: Συντομώτατη περιγραφὴ τῆς μάχης καὶ συντριθῇ τῶν Τουρκολθανῶν. γ) στίχ. 26—29: 'Ο Μπότσαρης σαρκάζει τὸν περίτρομο καὶ κατατσακισμένο Πασά Μουχτάρ.

ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ: Γλωσσικῶν ἔρμηνεα: μπαΐρακια = σημαῖες, *«τουρκ. BAYRAK*. Κι δ λαός ἡας λέει σήμερα γιὰ κάποιον ποὺ σήκωσε ἀνταρσία: «τὸ σήκωσε μπαΐράκι». νοὶ Μποτσαράῖοι: 'Ἐδῶ ἔχομε τὸ ἄρθρο: οἱ, καὶ μὴ τὸ πάρη κανεὶς κανεὶς γιὰ «νιοὶ» (νέοι) Μποτσαράῖοι! 'Απλούστατα εἶναι τὸ εὐφωνικὸν τῆς προηγουμένης λέξεως: ποὺ εἰστε (ν) φαινόμενο ποὺ συνηθίζεται συχνὰ στὴ λαϊκὴ δημιλία καὶ τὰ τραγούδια (π.χ. λέει ἔνας δημορφος δημοτικός μας στίχος) «καὶ τὰ τραγούδια τάξιθα καὶ τὸ νηχὸ (τὸν ηχὸ, τὸν σκοπὸ) δὲν ξέρω». μετερίζι = χαράκωμα, δχύρωμα (τουρκ. λέξη), ποὺ δ λαός μας, ἀλλὰ κι οἱ δόκιμοι ποιητές μας πολὺ τὴ χρησιμοποιοῦν' π.χ. γράφει κάποιος δ Παλαμᾶς ... κι ἀνοίχτε μετερίζι, γιὰ πάλαιμα, γιὰ μάτωμα...». σπαῆδες: Τούρκοι ἵππεῖς (λέξη περσική, καὶ σπαχῆς). Ειδικότερα ἔτσι λέγονταν οἱ τιμαριοῦχοι, ποὺ σὰν εἶχε ἀνάγκη ἡ διοίκηση στρατεύονταν μὲ δικά τους ἔξοδα καὶ δικό τους ἵππο. μενζίλι (τουρκ. λέξη) = φρουρά ἀσφάλειας ταχυδρομικῆς ἀποστολῆς, ταχύτητα.

Πραγματικῶν ἔρμηνεα: Μουχτάρ: Γιὸς τοῦ Ἀλῆ - Πασᾶ καὶ στρατηγὸς του. 'Ως γνωστὸν δὲ παίσιος τύραννος εἶχε κι ἄλλο γιό, τὸ Βελή. Σελιχτάρης Πόττας: 'Αλβανός ὀπλαρχηγὸς στὴν ὑπηρεσία τοῦ Μουχτάρ. Μητσομπόνος: Κι αὐτὸς Ἀλβανός ὀπλαρχηγὸς στὴ δύναμη τοῦ Μουχτάρ, μάλιστα πιὸ φημισμένος. Λάμπρος Τζαβέλας: Ξακουστὸς πολέμαρχος τοῦ Σουλιοῦ· γενήθηκε ἔκει στὰ μισά τοῦ 18ου αἰώνα καὶ πέθανε τὸν Ιούλιο τοῦ 1792, ἀφοῦ τραυματίστηκε σ' αὐτὴ τὴ θριαμβευτικὴ σύγκρουση, ποὺ ἤταν πέρα γιὰ πέρα πρωταγωνιστής. Σὲ κάθε ιστορία μποροῦμε νὰ δοῦμε λεπτομέρειες γιὰ τὸ δραματικὸ ἐπεισόδιο ποὺ μὲ δόλο τὸν εἶχε καλέσει δὲ δόλιος βεζύρης μὲ τοὺς 70 του ἐναντίον τάχα τοῦ Ἀργυροκάστρου' ὑστερα ἀπόλυτε αὐτόν, τὸν ἔστειλε στὸ Σούλι καὶ τοῦ ἔκανε ἐκβιασμὸ κατακρατώντας δημηρο τὸ γιὸ τοῦ Φῶτο· ἀλλ' δὲ Λάμπρος τοῦστειλε κεῖνο τὸ ύπερήφανο γράμμα κλπ. Τοῦ Λάμπρου τὰ παιδιά: 'Ησαν δὲ Φῶτος (θρυλικὸς πολέμαρχος στὴν τελικὴ σύγκρουση τοῦ 1803),

δ Γιώργος, δ Συγούρης (κι οι δυό πολέμησαν γενναιά ενάντια στὸν αίμοθόρο τύραννο) καὶ ἡ Σόφω. Ἡ Τζαβέλαινα (ἢ Μόσχω), γυναίκα τοῦ Λάμπρου, ξακουστή γιὰ τὴν ἀντρεία καὶ τὴ σύνεσή της· αὐτὴ στὴ φονικὴ σύγκρουση τοῦ ποιήματός μας ἐπικεφαλῆς 400 ἀλλων γυναικῶν ἔφερε —κυρίως μὲ τὸ κύλισμα λιθαριῶν— τόσο ὅλεθρο στοὺς Ἀρθανιτάδες. Ἀπὸ τότε εἶχε τὸ προνόμιο νὰ παρακάθεται στὰ πολεμικὰ συμβούλια καὶ νά 'ναι ὀπλαρχηγός. Πολλὰ τραγούδια τὴν ἀποθανάτισαν.

Μποτσαρῖοι: Φημισμένη σουλιώτικη φάρα, ἀπὸ τὶς πιὸ παλιές, ποὺ εἶχε τὸν ἀνταγωνισμό, ἀλλὰ καὶ τὸ συναγωνισμὸ στ' ἄρματα καὶ στὰ «κοινά» τοῦ Σουλίου μὲ τὴ φάρα τῶν Τζαβελαίων. Οἱ Μποτσαρῖοι στὶς διάφορες συγκρούσεις, καὶ μετὰ τὴν ἀπελευθέρωση, ἔδωσαν τὸ πιὸ πολὺ αἷμα στὴν ἄγια ὑπόθεση τῆς πατρίδας. Ἐξοχώτεροι γόνοι τους εἶναι ὁ Κίτσος Μπότσαρης (πατέρας τῆς θρυλικῆς Λένως); δ Γεώργιος (πατέρας τοῦ Μάρκου) —γιὰ τοῦτον πρόκειται ἔδω— δ Μάρκος (πρῶτος καὶ καλύτερος), Νότης Μπότσαρης, Κώστας Μπότσαρης. Χάϊδω: Μιὰ ἀπὸ τὶς ἔξοχώτερες Σουλιωτοπούλες, πού, ντυμένη σὰν παλικάρι, λάθαινε μέρος στὶς μάχες, κουθαλοῦσε νερὸ καὶ μπαρουτόθολα καὶ ἐνθάρρυνε τοὺς πολεμιστές. Κουτσονίκας: Ἀπὸ τοὺς πιὸ γενναῖους, τίμιους καὶ συνετοὺς Σουλιώτες ἀγωνιστές, ἀκούραστος πολέμιος τοῦ Ἀλῆ, ἀρχηγὸς φάρας. Ζέρθας (Ἀθανάσιος): Ἀπὸ τὰ πιὸ ἔακουστὰ μέλη τῆς φάρας τῶν Ζερθαίων, ποὺ πολλοὺς ἀγωνιστές ἔδωσαν καὶ μετὰ τὴν ἀπελευθέρωση. Αὔτὸς ἔδω δ Ζέρθας πολὺ διασκρίθηκε κάτω ἀπὸ τὸν Μ. Μπότσαρη, τὸ 1824 ἔγινε χιλιαρχὸς καὶ τὸ 1826 ἔπειτε γενναῖα στὴν ἔξοδο τοῦ Μεσολογγίου. Χόρμοθο: Κωμόπολη τῆς Β. Ἡ πείρου στὴν περιοχὴ τοῦ Τεπελενιοῦ, κοντά στὴ συμβολὴ τοῦ Ἀώου καὶ Δρίγου ποταμοῦ. Αὔτὴ ἡ πολίχνη λοιπόν, προτοῦ τὴν καταστρέψῃ δ Ἀλῆς τὸ 1774 (γιατὶ λέει οἱ Χορβίτες τούχαν κακοποίησει τάχα τῇ θηριώδη μάνα του, τὴ Χάμκω, καὶ τὴν ἀδερφή του Χαϊνίτσα), ήταν πολὺ ἀνθηρή, μὲ κατοίκους Ἀλθανούς χριστιανούς. Οἱ Χορμοβίτες, ποὺ ξεπατρίστηκαν, πολεμοῦσαν διαρκῶς τὸν τύραννο, καὶ στὸ 1821 ἔδωσαν τὸ γενναῖο παρόν τους μὲ ἀρχηγὸ τὸν Διαμάντη Χόρμοθα κι ὑστερα τὸν Κώστα Χόρμοθα (Λαγουμιτζή, ποὺ ἀναδείχτηκε στὴν ἄμυνα τοῦ Μεσολογγίου). Λαμπούτσα: Χωριό στὴ Β. Ἡ πειρο, 4 ὥρες βορειά τοῦ Ἀργυροκάστρου. Ἀπὸ τὸ κάτω Λάμποθο κατάγονται οἱ έθνικοι εὐέργετες μας Ζάππαι, Εύάγγελος καὶ Κων/νος.

Γενικὰ γιὰ τὸ Σούλι καὶ τοὺς Σουλιώτες: (Βλέπε καὶ τὸ πεζογράφημα «Σουλιώται καὶ Σουλιώτισσαι» Χριστ. Περραϊσοῦ). Τὸ πρῶτο χωριό ποὺ πῆρε τ' ὄνομα Σούλι (τὸ Κακοσούλι τῶπαν οἱ Τούρκοι, γιατὶ τὸ ἔτρεμαν) κτίστηκε τὸ 160 αἰώνα ἀπὸ λίγες ἡπειρώτικες οἰκογένειες. Ἡ Αργότερα ἔγιναν ἀλλα τρία χωριά. Κιάφα, Ἀθαρίκος, Σαμονίθα (αὐτὰ ἀπέχουν μισὴ ὥρα τὸ ἔνα ἀπὸ τὸ ἄλλο). Σὲ τρίωρη ἀπόσταση Β. τοῦ Σουλίου μέσσα σὲ βαθειά λεκάνη εἶναι τὰ Σουλιοτοχώρια: Γκλαβίτσα, Τσαγκάρι, Κουκλί, Κρίστιανη (ποὺ ὅλα μαζὶ λέγονται Σκάντετα. Ἔτσι ἔχομε μιὰ συστάδα ἀπὸ 8 χωριά, τὰ ἀργότερα ἔγιναν 11. Ἡ δλη περιοχὴ ήταν καὶ εἶναι ἀνυδρη καὶ ἄγονη. «Ολα τὰ χωριά ὑδρεύοντουσαν μὲ πηγάδια, ποὺ πολλὰ σώζονται καὶ σήμερα.

Πολλοὶ Τούρκοι πασάδες θέλησαν νὰ κυριέψουν τὸ Σούλι, μᾶς δὲ μπόρεσαν. 'Αλλ' οἱ τρομεροὶ ἀγῶνες, ποὺ δόξασαν τοὺς Σουλιώτες στὰ πέρατα τῆς οἰκουμένης, ἥσαν ἐκεῖνοι ἐναντίον τοῦ θηριώδους Ἀλῆ. Στὶς δυὸ πρῶτες ἐκστρατείες του, 1792 καὶ 1800, ἀπέτυχε κι ἔπαθε φοιθερή πανωλεθρία· θά ἀποτύγχανε δὲ καὶ στὴν τρίτη (1802), ποὺ ήταν ἡ πιὸ φοιθερὴ σύγκρουση, ὃν νεώτερο... Ἐφιάλτες, δ. Π. Γούσσης κι δ Καρανίκας, δέν δόηγούσαν τοὺς Τουρκαλβανούς ἀπὸ τὰ μυστικὰ μονοπάτια.

«Οσο γιὰ τὸν Ἀλῆ Πασά (1744—1822), τὸν αἴμοθόρο καὶ θηριώδη γιό

τῆς Χάμκως, τὸν πανίσχυρο τύραννο τῆς Ἡπείρου, ποὺ ἦταν τόσο δόλιος καὶ παράσπονδος, ἀλλὰ καὶ τόσο εὕστροφος καὶ διπλωμάτης, βλέπει κανεὶς λεπτομέρειες σὲ δποιαδήποτε ἴστορία.

Καλολογικά: Δὲν ύπάρχουν πολλὰ φραστικά στολίδια, ἀλλὰ τόσα καὶ χαρακτηριστικά ποὺ ἀπαιτεῖ ἡ ἀδρότητα καὶ ἡ ἀλήθεια τοῦ θέματος. Ἀπὸ τὰ σχῆματα διακρίνομε: σὰν κριάρια, σὰν παλικάρι: παρομοιώσεις. «Ἄς ἔρτουν... ὅς ἔρτουν, ἔδω, ἔδω: ἐπαναφόρές. Ἀρκετά καὶ τὰ ἀσύνδετα: Δὲν εἶναι δῶ τὸ Χόρμοθ, δὲν εἰν' ἡ Λαμποβίτσα, ἔδω... τὸ Κακοσούλι. Τὰ ἐπίθετα λιγοστά καὶ περισσότερα τὰ ρήματα γιὰ νὰ δηλωθῆ ἡ ἐνέργεια καὶ ἡ κίνηση. Μὰ τὰ ἐντυπωσιακότερα στοιχεῖα εἶναι οἱ δυνατές δπτικοακουστικές εἰκόνες καὶ δ ζωηρὸς διάλογος. Ἐπίσης σ' αὐτὸ τὸ ποίημα συναντᾶμε μερικά στοιχεῖα, τόσο ἀγαπητά καὶ σταθερά ἐπαναλαμβανόμενα στὴν τεχνικὴ τῶν δημ. τραγουδιῶν. Π.χ. τὸ β' ἡμιστίχιο ν' ἀποτελῇ περίπου συνωνυμία τοῦ α', π.χ. «Ἄς ἔρτουν πόλεμο νὰ δοῦν / καὶ Σουλιωτῶν ντουφέκια», «νὰ μάθουν Λάμπρου τὸ σπαθί, Μπότσαρη τὸ ντουφέκι». «Ἐδῶ εἰν' τὸ Σούλι τὸ κακό / ἔδω τὸ Κακοσούλι». «Ἡ δ' β' στίχος νὰ 'ναι ἐπεξηγηματικὸς τοῦ α'». Π.χ. «Ἄς ἔρθουν πόλεμο νὰ δοῦν καὶ Σουλιωτῶν ντουφέκια» — νὰ μάθουν Λάμπρου τὸ σπαθί, Μπότσαρη τὸ τουφέκι». Στὸν τελευταῖο στίχο ἔχομε εἰρωνεία ἡ καλύτερα σαρκασμὸ (ποὺ ἀνήκουν στὸ σχῆμα ἀντίφραση).

Κεντρικὴ Ιδέα: Τὸ Σούλι στὴν πιὸ κορυφαία του στιγμὴ τῆς τρισένδοξης ἴστορίας του. «Ολοι, ἐπώνυμοι καὶ ἀνώνυμοι ὑπερασπιστές του, καὶ μαζὶ καὶ τὰ γυναικόπαιδα σ' ἔνα ὑπέροχο ἀγωνιστικὸ προσκλητήριο, μὲ ἀγέρωχο πατριωτικὸ καὶ ἡθικὸ φρόνημα κατατσακίζουν καὶ ταπεινώνουν τὰ μπουλούκια τῶν Τουρκαλθανῶν.

ΓΛΩΣΣΑ: Ἡ πολυδύναμη καὶ πολύηχη καὶ πολύχρωμη δημοτικὴ μας γλώσσα, κρυστάλλινη καὶ καθαρὴ (λίγες εἶναι οἱ ξένες, τούρκικες, λέξεις).

ΥΦΟΣ: Λιτό, ἀδρό, παραστατικότατο ἀλλὰ καὶ ἐλλειπτικό καὶ ἐπιγραμματικό, στοιχεῖο πιὰ ποὺ εἶναι «σῆμα κατατεθὲν» τῆς δημ. ποιήσεως. «Ἐπειτα ἡ ἐπική πνοὴ δὲν λείπει ἀπὸ κανένα στίχο.

ΜΕΤΡΟ: Ό τόσο συνηθισμένος στὰ δημοτικά μας τραγούδια Ιαμβικὸς 15σύλλαβος ἀνομοιοκατάληκτος παροξύτονος στίχος, ἀφεγάδιαστος καὶ σφιχτοδεμένος παρὰ τὶς ἀρκετὲς χασμώδιες, ποὺ δὲν κάγουν τίποτε ἄλλο ἀπὸ τοῦ νὰ χρωματίζουν τὸν ρυθμό.

ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΗ ΕΡΜΗΝΕΙΑ: «Ἐθνικὴ περηφάνεια, θαυμασμός, ψυχικὴ ἀνάταση καὶ ἔξαρση μᾶς διακατέχουν μπροστά στὸ μεγαλεῖο τούτων τῶν ἀγωνιστῶν. Μὲ φουσκωμένα κι ἐμεῖς τὰ στήθια ἀπ' ἐνθουσιασμὸ δὲν ξέρομε ποιοὺς στίχους νὰ ψελλίσωμε σὰν πρόσθετο ἐγκώμιο: Τοὺς Σολωμικοὺς» «κι δ ὡρανὸς καμάρωνε κι ἡ γὴ χειροκροτοῦσε», ή «δὲν τοὺς βαράνει δ πόλεμος κι ἐμπόδισμα δὲν εἶναι στέξ κορασίες νὰ τραγουδοῦν καὶ τὰ παιδιά νὰ παίζουν»; «Ἡ τοὺς Καθαρικούς» «ὅταν θὰ θέλουν οι «Ἐλληνες νὰ καυχηθοῦν, τέτοιους βγάζει τὸ ξθνος μας θὰ λένε»;

ΑΦΟΡΜΕΣ ΓΙΑ ΑΣΚΗΣΗ ΚΑΙ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ: α) «Υπάρχει τόσος πλούτος δῶ μέσα καὶ τόση κίνηση, ποὺ τὸ ύλικό προσφέρεται γιὰ σχολικὸ θέατρο».

τόσα μεγάλα δνόματα ζητοῦν νὰ τὰ ζωντανέψωμε καὶ νὰ τὰ ζήσωμε!

β) Μὲ τὴν εὐκαιρία, χρήσιμο εἰναι νὰ συγκεντρώναμε ἀναγνώσματά σχετικά μὲ τὸ Σούλι: 1) Ποιητικά: «Εἰς Σούλι», ὡδὴ τοῦ Κάλθου (στὸ ἀναγνωστικό μας), «Τῆς Δέσπων» (ἐπίσης στὸ ἀναγνωστικό μας), 2) πεζά: «Σουλιώται καὶ Σουλιώτισσαι», Χριστόφ. Περραιθοῦ (στὸ ἀναγνωστικό μας), «ἡ Σουλιωτοπούλα» καὶ «δ γεροσουλιώτης», Γ. Βλαχογιάννη (στὸ ἀναγν. τῆς Δ').

γ) Βιβλιογραφία σχετική μὲ τὸ Σούλι (δηλαδὴ ἔνα μέρος τῆς): Χριστοφ. Περραιθοῦ «Ιστορία τοῦ Σουλίου καὶ τῆς Πάργας» (1875), «YOYAGE» (ταξίδια) τοῦ POUQUEVILLE (1826), «περὶ τῆς δονομασίας τοῦ Σουλίου» Ἀθανασ. Πετρίδου (περιοδ. Πανδώρα Τ. ΙΗ' σελ. 265—271), «Ιστορία τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ» Σπ. Ἀραβαντίνου (1895), «γράμματα ἀναφερόμενα εἰς τὴν ιστορίαν τοῦ Σουλίου καὶ τῆς Πάργας» Δημ. Σάρρου (Ἡπειρωτικά χρονικά Τ. Α' 1926), «Μνήμη Σουλίου» τοῦ συνδέσμου «οἱ φίλοι τοῦ Σουλίου».

ΕΙΔΟΣ ΛΟΓΟΤΕΧΝΗ: Δημοτικὸ τραγούδι ποὺ ἀνήκει στὰ «ιστορικά». Συγκεκριμένα ἀποθανατίζει ὑμνώντας τὴν ἡρωικὴ ἀντίσταση καὶ τὸν θρίαμβο τῶν Σουλιωτῶν ἐνάντια στὴν δργανωμένη ἐπιδρομὴ τῶν Ἀρθανιτάδων τοῦ Ἀλήπασα, τὸν Ἰούλιο τοῦ 1792.

Μερικά γιὰ τὰ ιστορικά δημ. τραγούδια: Αὐτὰ ἔχουν θέμα γεγονότα ιστορικά ἢ πρόσωπα. Π.χ. πολιορκίες, καταστροφὲς πόλεων καὶ κάστρων, αἰχμαλωσίες, νίκες ἢ ἥττες. Σὰν παλιότερα παραδίνονται τά: Τὸ κοῦρος τῆς Ἀδριανούπολης, Χρ. Μηλιόνης, δ Μπουκουβάλας πολεμάει, τῆς Δέσπων τῆς Λένως Μπότσαρη, τοῦ Διάκου, τοῦ Κιαμήλ μπέη, τοῦ Δράμαλη, στὸ Μισολόγγι θὲ νὰ μπῶ, τοῦ Καραϊσκάκη κλπ. Ἐπίσης ἔδω ἀνήκουν: τῆς Ἀγια - Σοφιᾶς καὶ δσα ἀναφέρονται στὸ πάρσιμο τῆς Πόλης καὶ στὸν τελευταῖο αὐτοκράτορα Παλαιολόγο (αὐτὰ τὰ τελευταῖα εἰδικότερα κάνουν τὸν κύκλο τῶν «θρήνων»). Τὰ πιὸ πολλὰ ἀπὸ τὰ «ιστορικά» ἀναφέρονται σὲ γεγονότα ἀπὸ τὸ 1453—1821, ἀλλὰ καὶ στοὺς κατοπινοὺς ἀγῶνες τοῦ γένους μας (Κρήτη, Βαλκανικοὶ πόλεμοι κλπ.). Τὰ «ιστορικά» βέθαια ὑστεροῦν σὲ λογοτεχνικὴ ἀξία ἀπὸ τὰ κλέφτικα καὶ τὶς παραλογές, ἀλλ' εἰναι τὰ μόνα ποὺ μποροῦμε νὰ τὰ χρονολογήσωμε καὶ μᾶς δίνουν συχνὰ πολύτιμες ιστορικὲς μαρτυρίες.

Τῆς Πάργας

Δημοτικό

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑ: «Ἡ Πάργα τελευταία τῶν πόλεων τῆς Στερεάς καὶ τῆς Πελοποννήσου ὑπεδουλώθη εἰς τοὺς Τούρκους. Ταχθεῖσα ἀπὸ τῶν ὄρχων τοῦ 15 αι. ὑπὸ τὴν προστασίαν τῶν Ἐνετῶν, μετὰ τὴν κατάλυσιν τῆς Ἐνετικῆς πολιτείας περιῆλθε μετὰ τῶν Ἰονίων νήσων εἰς τὴν κατοχὴν τῶν Γάλλων. Ἀλλά τὸ 1814 παρεδόθη εἰς τοὺς Ἀγγλούς βραχὺν μόνον χρόνον τὴν ἐκράτησαν, ἀπεμπολήσαντες αὐτὴν εἰς τοὺς Τούρκους τὸ 1817. Πρὸ τῆς παραδόσεως αὐτῆς, συντελεσθείσης τὴν 28 Ἀπριλίου 1819, οἱ Παργινοί, εἰς τετρακισχιλίους ἀνερχόμενοι, κατέλιπον τὴν πατρίδα των, ἀφοῦ προηγουμένων ἀνασκάψαντες τοὺς πατρώους τάφους συνήθοισαν τὰ δστᾶ καὶ τὰ ἔκαψαν εἰς τὴν πλαστεῖαν τῆς ἀγορᾶς διὰ νὰ μὴ βεθῆλωθοῦν ὑπὸ τῶν Ἀλθανῶν» (Ν. Γ. Πολίτη).

ΝΟΗΜΑ: 1ου ποιήματος: «Ο ποιητής, ποὺ κάθεται στὰ Ἐφτάνησα, βλέπει ἔνα πουλάκι πού 'ρχεται ἀπὸ τὴ Στερεά Ἐλλάδα καὶ μ' ἀγωνία τὸ ρωτᾶ τὶ κλάματα καὶ τὶ μαύρα μοιρολόγια εἰναι ἐκεῖνα πού 'ρχονται ἀπὸ τὰ μέρη τῆς Πάρ-

γας και γιατί ραγίζουν τὰ βουνά της. Μήπως κατέφτασε ἡ Τουρκιά και τὴν καίει δό πόλεμος; Καὶ τὸ πουλὶ πρόθυμο νὰ τοῦ λύσῃ τὴν ὀπορία τὸν πληροφορεῖ πώς τίποτε ἀτ' αὐτὰ ποὺ νομίζει δὲ γίνεται, ἀλλὰ νὰ μάθῃ δτι τοὺς Παργινούς τοὺς πούλησαν σὰ γίδια και σὰ γελάδια και πᾶνε τώρα στὴν ξενιτιά νὰ ζήσουν οἱ καημένοι. Τὸ πουλὶ πρόθυμο δὲ σταματᾶ σ' δτι τὸ ρώτησε δ ποιητής, ἀλλὰ γίνεται πιὸ πικρὸς «ἄγγελος κακῶν»: οἱ γυναῖκες, συνεχίζει, τραβοῦνται τὰ μαλλιά τους και στηθοδέρνονται, ἐνῶ οἱ γέροι μὲ μαῦρα μοιρολόγια μοιρολογοῦν κι οἱ παπάδες κλαίζονται ἀδειάζουν τὶς ἔκκλησίες τους. Ἀπομοιρολογοῦνται κι οἱ πατέρες της καπνὸ δάνθει στὴν Πάργα; Μάθε γιατί ἔκεινη ἡ φωτιά μὲ τὸ μαῦρο τῆς καπνὸ δάνθει στὴν Πάργα; Μάθε λοιπὸν δτι ἔκει καίγονται κόκαλα τῶν ἀντρειωμένων, ποὺ ἔγιναν δ φόβος κι δ τρόμος τῶν Τούρκων και τοῦ βεζίρη¹ εἰναι τὰ κόκαλα τοῦ γονιοῦ ποὺ τὰ καίει τὸ πασιδινὸν μὴ τὰ βροῦν οἱ λιάπηδες και τὰ μολύνουν οἱ Τούρκοι. Μάθε δτι τὸ θύρυσθο τὸν πολύ, π' ἀντιλαλοῦν τὰ δάση τὸν κάνουν οἱ Παργινοί, καθὼς ἀποχωρίζονται τὴν δόλια τους πατρίδα, καταφιλοῦν τὸ χῶμα και τὶς πέτρες της!

Σου ποίηματος: «Ο ποιητής μὲ τὰ μάτια τῆς ψυχῆς του βλέπει τρία πουλιά ποὺ πέρασσαν ἀπ' τὴν Πρέβεζα και τράβηξαν γιὰ τὴν Πάργα. Τό 'να πουλὶ βλέπει κατὰ τὴν ξενιτιά, τ' ἄλλο κατὰ τὸν 'Αι - Γιάννη και τὸ τρίτο ποὺ 'ταν και τὸ πιὸ μαῦρο λέει τὸ μοιρολόι γιὰ τὴν Πάργα, ποὺ τὴν τριγυρίζει ἡ Τουρκιά² ἡ Πάργα πέφτει στὰ χέρια τῶν Τούρκων δχι μὲ πόλεμο, ἀλλὰ μὲ προδοσιά. Παρ' δλο ποὺ οι Τούρκοι κι οἱ Ἀρβανίτες εἶχαν μεγάλο φόβο τοὺς Παργινούς, τὰ χρήματα ποὺ τὸ Χριστὸ πούλησαν, ἔτσι πούλησαν και τὴν Πάργα. Στὴ συνέχεια τὸ πουλὶ μὲ τὸ μοιρολόι του συμβουλεύει τοὺς "Ἐλληνες νὰ πάρουν τὰ ἄγια και τὰ δισια, τὰ παιδιά και τὶς φαμίλιες τους, ν' ἀφήσουν τὸ τουφέκι, νὰ πάρουν τὰ κόκαλα τῶν ἀντρειωμένων γονιῶν τους και νὰ φύγουν.

ΕΝΟΤΗΤΕΣ - ΕΠΙΓΡΑΦΗ: 1ο ποίημα: Α' στ. 1—7 «τὸ πάθημα τῆς Πάργας». Β' στ. 8—15 «τὸ ξεσπίτωμα τῶν Παργινῶν». Γ' στ. 16—19 «δό θρῆνος».

2ο ποίημα: Α' στ. 1—11 «ἡ συμπεριφορὰ τῶν «Μεγάλων» στοὺς ἀνδρείους Παργινούς». Β' στ. 12—16 «ἡ ταπείνωση τῶν γενναίων, τὸ ξεσπίτωμα τους».

ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ 1ου ΠΟΙΗΜΑΤΟΣ:

Καλολογικά στοιχεία: Επίθετα: Μαῦρο, θλιβερές, μαῦρα, ἄσπρα, πολύν, δόλια. Σύνθετα: μοιρολόγια, πόρχεσαι, μοιριολογοῦν. Προσωποποίηση: στ. 1, 16. 'Υπερθολή: ποὺ τὰ βουνά ραγίζουν. Παρομοιώσεις: σὰ γίδια, σὰ γελάδια. Ἐρωτήσεις (ὑποφορές - ἀνθυποφορές): στ. 3, 4, 11, 12, 17, 18. Ἐπαναφορά: τί, τί. Ἀπροσδόκητο: στ. 14. Ἀσύνδετα: στ. 8—10, 14—15. Πολυσύνδετο: στ. 19. Εἰκόνες: τὸ ποίημα ἔχει εἰκόνες πολλές και χαρακτηριστικά ἔντονες (στ. 8, 9, 10 κ.ἄ.). Οι εἰκόνες αὐτές ἀποτίνουν θλίψη και τραγικότητα! Μεταφορές: μαῦρο, πλάκωσε, γδύνουν κλπ.

ΝΟΗΜΑΤΑ: 1) Στὴ δυστυχία τῶν σκλάσων 'Ἐλλήνων συμμετέχουν και τὰ

φυσικά δντα. 2) 'Ο δρόμος τής προσφυγιᾶς είναι πάντα ένας δρόμος μαρτυρίου. 3) Μπρός στὸν ἀμετρό πόνο ή ἀνθρώπινη δύναμη κι ἀξιοπρέπεια λυγάει. 4) Μέγα είναι τὸ μόλυσμα τῶν βαρθάρων. 5) «Τὰ ἄγια τοῖς ἀγίοις» καὶ ὅχι «τὰ ἄγια τοῖς κυσί». 6) Οἱ Παργινοὶ ήταν ὁ φόβος κι ὁ τρόμος τῶν Τούρκων. 7) Οἱ αἰώνια «μεγάλοι πάντοτε ἀδίκησαν τὴν Ἑλλάδα.

ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΙΔΕΑ: Μέγα είναι τὸ μόλυσμα τῶν βαρθάρων. —Γι' αὐτὸ οἱ Παργινοὶ προτίμησαν νὰ κάψουν τὰ κόκαλα τῶν προγόνων τους: μὴ τὰ μαγαρίσουν οἱ Τούρκοι, ἀφοῦ οἱ πρόγονοι τους ἔζησαν καὶ πέθαναν ἐλεύθεροι.

ΥΦΟΣ κλπ. βλέπε τέλος.

ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ 2ου ΠΟΙΗΜΑΤΟΣ: Γλωσσικῶν ἔρμηνεία: 'Ασκέρι, τὸ (τουρκ. ASKER) = στρατός, στράτευμα ἀτάκτων // ὅχλος, δρδές. Βόλια, τὰ (βόλιον, τὸ ὑποκ. βόλος) = βλῆμα, σφάρα, μπάλα. Μπαρούτι, τὸ (καὶ μπαρούτη, ἥ) (τουρκ. BAPUT) = ἡ πυρίτιδα. "Ασπρα, τὰ (ἀσπρον, τό = οὔδ. τοῦ ἐπιθ. ἀσπρος) = νόμισμα μικρῆς ἀξίας στοὺς Βυζαντινοὺς // νόμισμα τῆς Κύπρου, στὸν καιρὸν τῆς γαλλικῆς κατοχῆς, Ισότιμο τοῦ Βυζαντινοῦ. "Αστε (ἀ-φῆ-στε) = ἀστε. Κιθούρι, τὸ (κιθώριον, κιθούριον) = νεκρικὸν φέρετρον // τάφος, μνῆμα. Λιάπης, δ = 'Αλβανὸς μουσουλμάνος.

Πραγματικῶν ἔρμηνεία: Πρέθεζα, ἥ: Παραλιακὴ πόλη τῆς Ἡπείρου ποὺ βρίσκεται στὴν εἰσόδῳ τοῦ Ἀμβρακικοῦ κόλπου. "Εχει σπουδαίᾳ ιστορίᾳ καὶ πολλὲς φυσικὲς δμορφίες. Προδοσιά, ἥ: τὸ πούλημα // ἡ ἀθέτηση τῶν ὑποχρέωσεων. Προσφάγι (προσφάγι(ον) καὶ προσφάι: καθετὶ ποὺ τρώγεται μαζὶ μὲ τὸ ψωμὶ σὰν συμπλήρωμα τούτου.

Καλολογικὰ στοιχεῖα: 'Επίθετα: Κατάμαυρο, πολλά, παργινό. Σύνθετα: κατάμαυρο, μοιριολογάει, προδοσιά, πότρωγαν, ξεθάψτε, ἐπροσκύνησαν. 'Ἐπαναφορά: Τουρκιά, Τουρκιά. Παρομοιώσεις: σὰ λαγοί, σὰ θεριά. Παρήχηση τοῦ π στ. 13. Προσωποποίηση: στ. 3. Συνεκδοχή: στ. 7.

ΝΟΗΜΑΤΑ: 1) 'Η προδοσία ἐνδὸς λαοῦ γι' ἀπόκτηση χρημάτων είναι μεγάλη ἀτιμία! 2) 'Η Τουρκιά ποτὲ δὲ νίκησε τὴν Ἑλλάδα παρὰ μὲ μπαμπεσιά. 3) «Τ' ἀσπρα πουλῆσαν τὸ Χριστό, τ' ἀσπρα πουλοῦν κι ἐσένα». 4) Μετὰ τὴν προδοσία είναι μάταιος κάθε ἀγώνας.

ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΙΔΕΑ: 'Η προδοσία ἐνδὸς λαοῦ γι' ἀπόκτηση χρημάτων είναι μεγάλη ἀτιμία! —'Αλήθεια πόσοι καὶ πόσοι λαοὶ ἀδύναμοι δὲν πουλήθηκαν καὶ δὲν προδόθηκαν σὲ διάφορες ἐποχές ἀπὸ τοὺς «μεγάλους» ἢ καλύτερα ἀπὸ τοὺς συμφεροντολόγους λαούς. Είναι κρίμα νὰ ὑπάρχῃ στὴ σημερινὴ ἐποχὴ μὲς στὸν κόσμο, ποὺ θέλει νὰ λέγεται πολιτισμένος, νὰ ὑπάρχῃ λέω καὶ νὰ ἐφαρμόζεται δ νόμος τῆς ζούγκλας!

ΥΦΟΣ: Τὸ ὑφος καὶ στὰ δυὸ ποιήματα, δπως στὰ περισσότερα ποιήματα τῆς δημοτικῆς ποιήσεως, είναι ἀπλὸ καὶ λιτό μὲ λίγες ἀνατάσεις ποὺ φτάνουν στὰ ὑψη τοῦ δυνατοῦ καὶ τοῦ μεγαλόπρεπου.

ΓΛΩΣΣΑ: 'Η γλώσσα είναι δημοτικὴ ἀπλή, χωρὶς δυσκολίες Ιδιαίτερες' μερικὲς ζένες δὲ δημιουργοῦν δυσκολία, γιατὶ μπῆκαν ἐνωρὶς στὴ γλώσσα τὴν Ἑλληνικὴ καὶ λεξικογραφήθηκαν σ' αὐτὴ.

ΜΕΤΡΟ: 'Ο ίαμθος κι ἔδω χρησιμοποιήθηκε σά μέτρο. 'Ο στίχος είναι Ιαμβικός 15ούλαθος, παροξύτονος ἀνομοιοκατάληκτος' ή τομή του είναι σταθερή μετά τὴν 8η συλλαβή. 'Αδυναμία στὸ ρυθμὸ παρουσιάζει δ 7ος στίχος τοῦ 1ου τραγουδιοῦ.

ΕΙΔΟΣ: Τὰ τραγουδιαὶ αὐτὰ ἀνήκουν στὰ ἴστορικὰ δημοτικά· ἔχουν δῆμως χαρακτήρα περισσότερο μοιρολογιοῦ, ἔχουν τόνο πένθιμο· μὲν μακρόσυρτο, ἐλεγειακὸ σκοπὸ τραγουδιῶταν ἀπὸ τοὺς Παργινούς πρόσφυγες κι ἀργότερα ἀπὸ τὰ νιάτα καὶ τοὺς γερόντους Ἡπειρώτες.

ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΗ ΕΡΜΗΝΕΙΑ: Καὶ ἀπὸ τὰ δυὸ παραπάνω ποιήματα δημιουργοῦνται στὴν ψυχὴν μᾶς συναισθήματα πολλὰ καὶ ποικίλα: μᾶς διακατέχει ἀγωνία καὶ ἀγανάκτηση, συμπόνια γιὰ τοὺς Παργινούς κι ἀγανάκτηση γιὰ τὸ πούλημα τῆς Πάργας. 'Η συγκίνηση τοῦ ἀκροατῆ είναι μεγάλη. Περηφάνια πάλι νιώθομε γιὰ τὸ ὑψηλὸ φρόνημα τῶν Παργινῶν καὶ τὴ μεγάλη τους ἀγάπη στὴν πίστη καὶ τὴν πατρίδα, δσο καὶ γιὰ τὴν δραματικὴ ἀπόφαση πού 'λαθαν νὰ μὴν ἀφήσουν τὰ κόκαλα τῶν προγόνων τους νὰ τὰ πατήσουν βέθηλα πόδια!...

Τῶν Κλεφτῶν καὶ τοῦ Ἄληπασα

Δημοτικό

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑ: Κλέφτες: δσοι "Ελληνες δὲν ἄντεχαν τὴ σκλαβιὰ κι δσοι ἔνιωθαν μὲς στὸ σῆθος τους νὰ καίη μεγάλη ἡ φλόγα τῆς ἐκδικήσεως ἔπαιρναν τὰ βουνά ἔνοπλοι καὶ ἥταν δ φόθος κι δ τρόμος τῶν Τούρκων. "Εκαναν ἐπιθέσεις στοὺς κάμπους, σκότωναν ὅσους Τούρκους μποροῦσαν κι ἔζοῦσαν μὲ τὶς ἀρπαγὲς τῶν τούρκικων τροφῶν. Αύτοι δνομάστηκαν Κλέφτες· «Ἄλλα τὸ δνομα τοῦ κλέφτου, ὡς τὸ δνομα τοῦ ληστοῦ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις, οὐ μόνον δὲν ἔθεωρετο ἀτιμωτικόν, ἀλλ' ἐνομίζετο ἔνδοξον καὶ τὰ δνόματα τῶν διαπρεψάντων μεταξὺ τῶν ἀνδρῶν τούτων μετεδίδοντο εύσεβάστως ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεάν» (Σπ. Τρικούπης). Οἱ Κλέφτες σέθονταν καθετὶ τὸ ἔλληνικό καὶ δὲν πελαζαν ποτὲ τὸ ἀδύνατο μέρος, έστω κι ἀν ἀνήκε στοὺς ἔχθρούς.

ΝΟΗΜΑ: 'Ο κλέφτης κουρασμένος παίρνει τὸν ἀνήφορο, γιὰ νὰ βγῇ στὰ βουνά καὶ νὰ χαρῇ τὴν δμορφὰ τῆς ἔλληνικῆς ὑπαίθρου καὶ ίδιαίτερα τὸν ἡσυχὸ ὄπνο. 'Άλλα δὲ μπόρεσε νὰ ἀπολαύσῃ τὴν ἐπιθυμία του, γιατὶ ἀκουσε τὰ πεῦκα νὰ βογγοῦν, τὶς δξεὶς νὰ τρίζουν καὶ μιὰ πετροπέρδικα ποὺ κελατηδοῦσε μὲ μαῦρα μοιρολόγια. Τὴ ρωτάει, γιατὶ κλαίει καὶ βαριαναστενάζει· νὰ μὴ σε μὲ μαῦρα μοιρολόγια. Τὴ ρωτάει, γιατὶ κλαίει καὶ βαριαναστενάζει· νὰ μὴ είναι τὰ αὐγά της μελανὰ καὶ τὰ πουλιά της μαῦρα; 'Η πέρδικα δῆμως δὲν είχε τέτοιες σκοτούρες, ἀλλὰ ἔκλαιγε γιὰ τὴν κλεφτουργιὰ καὶ τοὺς καπεταναίους ποὺ τοὺς χαλάει δ Ἄληπασας στὰ Γιάννενα.

ΕΝΩΤΗΤΕΣ - ΕΠΙΓΡΑΦΗ: Α' στ. 1—3 «ἐπιθυμία τοῦ κλέφτη». Β' 4—12 «ἡιάλογος κλέφτη καὶ πέρδικας».

ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ - ΣΥΝΟΛΙΚΗ ΘΕΩΡΗΣΗ: Γλωσσικῶν ἔρμηνεια: 'Ανήφορος, δ (μεσον. ἀνήφορος (ἄνω - φερής: ἡ ἀνήφοριά. Ριζιμιός, -ιά, -ιδ (μεσον. ριζιμιός *ριζα*: ριζωμένος στὴ γῆ // ἀτράνταχτος. Μασδὲ καὶ μάηδε: ἀλλ'

CAPITANEUS <μεσν. ἐλλην. καπετάνος (κατ' ἑπάνω) (πληθ. καπετάνιοι καὶ οὕτε, μήτε. Ἡδέ: οὔτε. Καπετάνιος, δ (ἐνετ. CAPETANIO - CAPITANO <λατιν. καπετανῖοι) : ἡγέτης, ἀρχηγός.

Πραγματικῶν ἔρμηνεία: 'Οξυά, ἥ (δεύα, ἥ) : είναι γένος φυτῶν τῆς οἰκογένειας τῶν κυπελλοφόρων «δεύα ἥ ἀλσόφιλος». Πέρδικα, ἥ (πέρδιξ) : είναι γένος πουλιών (δρνιθειειδῶν). "Εχει νοστιμότατο κρέας, γι' αύτό ἔχει πολλοὺς ἔχθρούς" τὰ αὐγά της, πόχουν σχῆμα ἀχλαδιοῦ, ἔχουν χρῶμα ὠχροκιτρινόλευκο μὲ λεπτά κίτρινα ἥ σταχτιά στίγματα κι είναι νόστιμα πόλυ.

Καλολογικά στοιχεῖα: 'Επίθετα: φουντωτό, ριζιμό, γλυκόν, μαῦρο, μελανά. Σύνθετα: ἀνήφορο, ἀποκοιμηθῶ, ἀηδονολαβοῦσα, μοιρολόγι, ἀναστενάζεις, καπεταναίους. Μεταφορές: Γείρω, γλυκόν, πάρω, βογκοῦν, χαλάει. 'Επαναφορά: νά πάρω, νά πάρω, μαθέδε, μαθέδε, μιᾶς, μιᾶς. Προσωποποίηση: στ. 5, 6, 10 κ.ἔ. Παρομοίωση: σά μαῦρο μοιρολόγι. 'Ερωτήσεις: στ. 8—9. Εικόνες ὑπάρχουν δπτικές κι ἀκουστικές δυνατές κι ἔντονες. Μετωνυμία: Κλεφτουριά (ἀντὶ κλέφτες). Κλιμακωτό: στ. 4: ἔγειρα, πλάγιασσα, ὑπνο πῆρα.

ΝΟΗΜΑΤΑ: 1) 'Η ζωὴ τῶν κλεφτῶν ἦταν γεμάτη κινδύνους καὶ κούραση. 2) Μεγάλος ἦταν δ πόνος τῶν Ἑλλήνων γιὰ τὶς καταστροφές ποὺ πάθαιναν πότε πότε οἱ κλέφτες. 3) 'Ο Ἀλήπασας ἦταν δ πιὸ ἐπικίνδυνος, φανερὸς ἀλλὰ κι ὑπουλος ἔχθρος τῶν κλεφτῶν.

ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΙΔΕΑ: 'Ο Ἀλήπασας ἦταν δ πιὸ ἐπικίνδυνος, φανερὸς ἀλλὰ κι ὑπουλος ἔχθρος τῶν κλεφτῶν. —Είναι γνωστὸ δτι δ Ἀλήπασας ἔπαιρνε στὸ σεράρι του τὰ πιὸ ἔχυπνα καὶ ριψοκίνδυνα παιδιά τῶν ραγιάδων, δχι μὲ σκοπὸ παιδομαζώματος, ἀλλὰ γιὰ νά τὰ ἔξασκηση καὶ νά πετύχη δυδ σκοπούς: καὶ νά μείνῃ ἡσυχος ἀπὸ μελλοντικές πονοκεφαλιές του, ἀν γίνονταν κλέφτες, καὶ γιὰ νά τους ἔχῃ γερά στελέχη τοῦ στρατοῦ του γιὰ τὸν ἐπικείμενο πόλεμο ποὺ θὰ σήκωνε ἐνάντια στὸ σουλτάνον· γεγονὸς πάντως είναι δτι δ Ἀλήπασας είχε μεγαλύτερη «μπέσα» στοὺς χριστιανοὺς παρὰ στοὺς Τούρκους! Στὸ στράτευμά του είχαν ἐκπαιδευτὴ πολλοὶ Ἐλληνες ('Οδυσσέας Ἀνδρούτσος, Καραϊσκάκης κ.ἄ.) ποὺ θὰ φύγουν ὀργύτερα, δταν θὰ ξεσηκωθῇ δ ἐλληνισμός. 'Ο Ἀλής δμως πολλές φορὲς φέρθηκε δόλια κι ὑπουλα στοὺς κλέφτες καὶ δταν σκλάσθωνε κλέφτη, τὸν τιμωροῦσε σκληρὰ κι ἀπάνθρωπα. Σὲ μιὰ τέτοια τιμωρία ἀναφέρεται καὶ τὸ παραπάνω τραγούδι· σά διορίστηκε δ Ἀλής ἀρχηγὸς στὴ Ρούμελη, πέρασε μὲ πολλές χιλιάδες Ἀλθανούς στὴ Μακεδονία κι ἔγινε δ σκληρότερος τιμωρὸς καὶ διώκτης τῶν κλεφτῶν (1804 κ.ἔ.).

ΥΦΟΣ: Τὸ ὑφος τοῦ ποιήματος είναι ἀπλὸ καὶ λιτός εἶπαμε κι ἀλλοῦ πῶς ἡ δημοτικὴ ποίηση δὲ νοιάζεται γιὰ περιττὰ στολίδια, ἀλλὰ γιὰ τὴν ούσια. Γι' αύτὸ κι ἔδω μὲ ἀπλότητα καὶ συνοπτικὸ ὑφος μᾶς δίνει δτι θέλει νά μᾶς δώσῃ καὶ τίποτα παραπέρα. Αύτὰ βέθαια φροντίζει νά μᾶς τὰ δώσῃ μ' ἔνα μόνο καθαρὰ θλιψερὸ καὶ πένθιμο.

ΓΛΩΣΣΑ: Κι ἔδω ἥ γλώσσα είναι δημοτική, ἀπλὴ κι ὅμορφη, δροσερὴ καὶ κατανοητή, καὶ μᾶς χαρίζει μιὰ αισθητικὴ ἀπόλαυση μὲ τὰ ὑποκοριστικά, τὰ ἐπίθετα καὶ τὰ λίγα μὰ διαλεχτὰ σύνθετα, καὶ ἔχωρα μὲ τοὺς παραστατικοὺς κι ἐκφραστικοὺς διαλόγους (ὑποφορές κι ἀνθυποφορές), ποὺ πραγματικὰ μᾶς γεμίζουν τὴν ψυχὴ μὲ θλίψη!...

ΜΕΤΡΟ: Τὸ μέτρο κι ἔδω είναι ιαμβικό. 'Ο στίχος είναι ιαμβικὸς 15σύλλαβος, παροξύτονος, ἀνομοιοκατάληκτος μὲ σταθερὴ τομὴ μετὰ τὴν 8η συλλαβὴν.

ΕΙΔΟΣ: Τὸ τραγούδι τοῦτο ἀνήκει στὴν ἱστορικὴ δημοτικὴ ποίηση κι ἀναφέρεται στὸ κυνῆγι τῶν κλεφτῶν πού 'κανε δ 'Αλήπασας τὸ 1804, γιὰ νὰ μπορέσῃ νὰ τοὺς δαμάσῃ' πέτυχε βέβαια πολλοὺς τότε νὰ πιάσῃ καὶ νὰ σκοτώσῃ, ἀλλὰ δὲ μπόρεσε νὰ δαμάσῃ τὴν κλεφτουριά!

ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΗ ΕΡΜΗΝΕΙΑ: Τὸ τραγούδι τοῦτο πού 'χει χαρακτήρα μοιρολογιοῦ, δημιουργεῖ μὲς στὴν ψυχὴ μας συναισθήματα πόνου καὶ θλίψεως, συμπόνιας καὶ πίκρας γιὰ τοὺς κλέφτες, γιατὶ είναι πραγματικὰ ἔνα πένθιμο τραγούδι ποὺ μᾶς θυμίζει συνοπτικά τὰ παθήματα τῶν Ἑλλήνων ἐκείνων ποὺ δὲ θέλησαν νὰ κάνουν συμβιθασμοὺς μὲ τὸ «λιοντάρι τῆς Ἡπείρου» τὸν Ἀλῆ τὸν Τεπελενλῆ, τὸ γιὸ τῆς Χάμκως, καὶ ποὺ σήκωσαν μπαΐράκι κι ἀνέθηκαν στὰ βουνά, γιὰ νὰ μπορέσουν κάποτε νὰ φθείρουν τὸ χαλκὰ ποὺ ἔσφιγγε τὸ μαψὶ τῶν Ἑλλήνων! Κι αὐτὸ πράγματι τὸ πέτυχαν, ὅταν ἔφτασε τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου!...

I. ΠΕΖΟΣ ΛΟΓΟΣ

Α' ΜΕΛΕΤΑΙ, ΠΡΑΓΜΑΤΕΙΑΙ, ΛΟΓΟΙ

Λόγος ἐπικήδειος εἰς Ἀνδρέαν Ζαΐμην

(5 Μαΐου 1840)

Σπ. Τρικούπη

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑ: Με λέτη ή διατριβή είναι μιά μικρή ἔργασία πάνω σε κάποιο θέμα πού ἀναλύεται ἀπό κάθε πλευρά ἔτσι, πού νὰ ἔξαντληθῇ σ' δλη του τὴν ἔκταση. Ἡ μικρή καὶ σὲ βάθος ἀνάλυση αὐτὴ μᾶς ἐπιτρέπει σὲ λίγο χρόνο νὰ ἐνημερώθομε πάνω σ' ἔνα θέμα. Πολλές μελέτες δημοσιεύουν ἐφημερίδες καὶ περιοδικά, γιὰ νὰ ἐνημερώσουν τοὺς ἀναγνῶστες τους σὲ θέματα: θεολογίας, φιλοσοφίας, κοινωνιολογίας, τεχνικῆς, πολεοδομίας κλπ. κλπ.

Πραγματείας είναι είναι μιά κριτική κι ἐπιστημονική μελέτη πού ἔχει σκοπὸν νὰ φανερώσῃ τεκμηριωμένες ἀλήθειες ἐπιστημονικές ή λογοτεχνικές καὶ νὰ ἐμβαθύνῃ στὰ προτερήματα ή τὰ ἐλασττώματά τους. Ἡ ἀνάλυση ἔδω πρέπει νὰ παρουσιάζῃ συνοπτικότητα καὶ ἀπαλλαγὴ ἀπό καθετὶ τὸ περιττό. Πραγματείας ὑπάρχουν πολλά εἶδη: ἐννοιῶν καὶ κρίσεων (περὶ πίστεως, πατρίδος, πολέμου, τὸ ἀεροπλάνο σὰ μέσο συγκοινωνίας, ή ἐλιὰ κ.ἄ.), ιστορικές, φιλοσοφικές, κοινωνιολογικές, ιστρικές κ.ἄ. κ.ἄ.

Λόγοι είναι δημιούρεις πού λέγονται δημόσια κι ἔχουν σκοπὸν νὰ φανερώσουν στὸ πολὺ κοινὸ ἀλήθειες ἐπιστημονικές, ιστορικές, κοινωνικές κλπ. Ὁ δημιουρήτης ἔρει ἀπὸ πρὶν τὸ ἀκροστήριό του καὶ μὲ βάση τὶς γνώσεις ή τὰ ἐνδιαφέροντα πού ἔχει τοῦτο τὸ ἀκροστήριο πρέπει καὶ νὰ προσαρμόσῃ τὴν δημιουρία του. Ὁ λόγος γίνεται «ἀπὸ στήθους ή ἀπὸ χειρογράφου». Λόγοι πολιτικοί, δικαστικοί, ἐκκλησιαστικοί (δημιούρεις, πανηγυρικοί, ἐπικήδειοι, συμβουλευτικοί), ἐκπαιδευτικοί, στρατιωτικοί κλπ. ἀκούονται σ' δλους σχεδόν τοὺς τομεῖς τῆς ἀνθρώπινης δραστηριότητος.

ΝΟΗΜΑ: Ό Σπ. Τρικούπης πού ἔχει ἀναλάβει νὰ ἔκτελέσῃ τὸ ἔργο τοῦ ἐπικήδειον τοῦ Ζαΐμη στὴν ἀρχὴ ἐκόβει ἀπό τὴν Ἑλληνικὴ ιστορία δυδ γενιές πού πράγματι ή μιὰ φρόντισε γιὰ πολλοὺς αἰῶνες νὰ κρατήσῃ τὴν Ἐλλάδα λευτερή κι ή δεύτερη (ποὺ ἀπέχει πολλοὺς αἰῶνες ἀπό τὴν πρώτη) φρόντισε μὲ πολέμους κι αἷμα νὰ τὴ λευτερώσῃ ἀπό τὸ βάρβαρο δυνάστη τὸ 1821. Ἡ πρώτη γενιά ἔχει στὴν κορυφὴ τῆς τοὺς περσομάχους κι ή δεύτερη τοὺς ἀγωνιστές τοῦ 1821, ποὺ ἀκοῦν καὶ τὸν ἐπικήδειο αὐτό. Καὶ νὰ τώρα πού ἀρχίζει νὰ μιλάρη γιὰ τὸν «προκείμενο» νεκρό.

Ό δημιουρήτης τόνισε τὴν προσωπικότητα τοῦ Ζαΐμη καὶ τὴ συμβολὴ του στὸν ἀγῶνα. Ὅπογράψμισε τὴν ἀνεξίκακη ψυχὴ του ποὺ μπροστά στῆς πατρίδας τὴ σωτηρία συμφιλιώνεται μὲ τὸν ἔχθρό του Καραϊσκάκη καὶ τοῦ ἀναθέτει, σὰν πρόεδρος αὐτὸς τῆς ἀναγεννωμένης Ἐλλάδας, τὴν ἀρχιστρατηγία τῶν ρουμε-

λιώτικων στρατευμάτων στὸν ἔχθρό του, όπως ἔκαναν ὅλοτε οἱ δυὸι μεγάλοι ἀντρες τῆς ἀρχαιότητας Θεμιστοκλῆς κι δ' Ἀριστείδης.

Τελευταῖα τονίζει δτὶ δ Ζαΐμης ἔγινε ἀθάνατος, γιατὶ οἱ μεγάλες θυσίες του γιὰ τὸν ἀγώνα ἔκαναν τὸ Ζαΐμη ἀθάνατη μορφὴ καὶ τὴν ψυχὴ του, πού 'φυγε σήμερα ἀπὸ τὸν μάταιο τοῦτο κόσμο, τὴν περίμενε δὲ ἀθανασία.

ΕΝΟΤΗΤΕΣ - ΕΠΙΓΡΑΦΗ: Α' «Ἡ παλαιὰ καὶ νέα... δὲ μέγας τῆς πατρίδος ἄγών;» «οἱ δυὸι ἀνώτερες Ἑλληνικὲς γενιὲς καὶ τὸ ἔργο τους». Β' «Ἐκ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἀνδρῶν... ἀμείωτος καὶ ἀτελεύτητος» «ἡ προσωπικότητα τοῦ Ζαΐμη καὶ δὲ ἡ συμβολὴ του στὸν ἄγώνα».

ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ - ΓΕΝΙΚΗ ΘΕΩΡΗΣΗ: Γλωσσικῶν ἐρμηνεία: Πνέει τὰ λοίσθια: ψυχορραγεῖ, ἔεψυχαί (λοίσθιος -ία -ιον εἶναι παράγωγο τοῦ λείπω).

Πραγματικῶν ἐρμηνεία: Ζαΐμης Ἀνδρέας, δ: 'Ἀνῆκε σὲ μιὰ μεγάλη οἰκογένεια πού 'χε προσφέρει πολλὰ στὸν ἄγώνα. Γιὸς τοῦ Ἀσημάκη Ζαΐμη μυήθηκε στὰ μυστικὰ τῆς Φιλικῆς ἐταιρείας μαζὶ μὲ τὸν πατέρα του' στὰ 1820 πῆγε στὴν Ἰταλία γιὰ σπουδές, ἀλλὰ δὲ ἐναρξῆ τοῦ ἀγώνα τὸν ἀνάγκασε νὰ σπεύσῃ στὴν Ἐλλάδα καὶ νὰ πάρῃ ἐνεργό μέρος σ' αὐτόν. Μὲ τὸν Παλ. Πατρῶν Γερμανὸ καὶ τὸ Λόντο ἀποτελοῦν τὴν Ἀχαϊκὴ τριανδρία ποὺ ἔλαβαν μέρος στὴ σύσκεψη τῆς 'Αγιας Λαύρας (10.3.1821). Ἀρχηγὸς τῶν Καλαθρυτῶν ἐπίλεκτος πήρε μέρος στὴν πολιορκία τῆς Πάτρας, δπου μπῆκε στὶς 22.3.1821 ἀπελευθερωτής. Πήρε μέρος στὴν α' πολιορκία τοῦ Μεσολογγιοῦ μαζὶ μὲ τὸν Πετρόμπεη Μαυρομιχάλη καὶ τὸν Κανέλλο Δεληγιάννη καὶ σ' ἄλλες πολλές μάχες δρυγότερα, κι ἐνῶ τὸ ἔθνος πάσχιζε νὰ δργανωθῇ πολιτικά, δ Ζαΐμης ἔγινε σημαντικὸ στέλεχος κι ἔφτασε μέχρι τὴ θέση τοῦ προέδρου τῆς 11μελοῦς διοικητικῆς ἐπιτροπῆς. Ἡταῖς ἀνθρωπος ποὺ δὲν κρατοῦσε κακία, γι' αὐτὸ καὶ προκειμένου νὰ ὀφελήσῃ τὴν πατρίδα ἔχασε τὸν προσωπικὸ ἄγώνα ποὺ ἔκανε ἐναπότον του δὲ ὅλος μεγάλος Γ. Καραϊσκάκης, συμφιλιώθηκε μαζὶ του κι ἀνέθασε ἐκεῖνον σὲ μεγάλο ἀξιώμα, δπως ἄλλωστε τοῦ δεῖται τοῦ Καραϊσκάκη. 'Ο Ζαΐμης συνεχίζει τὴν παρουσία του στὰ Ἑλληνικὰ πράγματα, διόπου πέθανε στὴν Ἀθήνα (5.5.1840). Τιμήθηκε ἀπὸ τοὺς 'Ἐλληνες γιὰ τὴν εἰλικρίνεια, τὴ σωφροσύνη, τὴ μετριοπάθειά του καὶ τὸν ἀδολο χαρακτήρα του.

Λόντος Ἀνδρέας, δ: Εἶναι κι αὐτὸς ἔνας ἀπὸ τοὺς δονομαστότερους πολιτικούς καὶ στρατιωτικούς ἀρχηγούς τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως (1789—1846). Παλαιῶν Πατρῶν Γερμανός, Γ. Καραϊσκάκης: Εἶναι γνωστοὶ στὰ Ἑλληνόπουλα. Τιμολέων, δ: Σπουδαῖος Κορίνθιος ποὺ μὲ τὴ συνδρομὴ του λευτερώθηκε δὲ Σικελία ἀπὸ τοὺς Καρχηδονίους, στὰ παλιὰ ἐκεῖνα χρόνια (345—317 π.Χ.).

ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΙΔΕΑ: 'Ο Ἀνδρέας Ζαΐμης ἦταν ἀξιος 'Ἐλληνας' ὀφέλησε τὴν Ἐλλάδα καὶ διακρίθηκε γιὰ τὸν ὀψευχάδιαστο χαρακτήρα του.

ΥΦΩΣ: Τὸ ὅφος τοῦ ἐπικήδειου αὐτοῦ εἶναι γλαφυρό.

ΓΛΩΣΣΑ: 'Η γλώσσα εἶναι ἀπλὴ καθαρεύουσα' μὲ ζωντάνια καὶ ροή, μὲ κυριολεξία καὶ σαφήνεια δ Τρικούπης ἀναλύει μπροστά σ' ἄλλους ἀγωνιστὲς τὴν προσωπικότητα τοῦ μεγάλου νεκροῦ.

ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΗ ΕΡΜΗΝΕΙΑ: 'Ο λόγος αύτός μᾶς δίνει τὴν εὐκαιρία νὰ μάθωμε σὲ γενικές γραμμές τὴν προσωπικότητα τοῦ Ζαΐμη καὶ νὰ μιμηθοῦμε τὸν ἄδολο χαρακτήρα του, γιατὶ πράγματι εἶναι παράδειγμα γιὰ μίμηση.'

ΕΙΔΟΣ: Τὸ παραπάνω κείμενο ἀνήκει στοὺς λόγους κι ἴδιαίτερα στὸν ἐ-πικήδειο.

ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΑ: Σπ. Τρικούπης (1788—1873)· γεννήθηκε στὸ Μεσολόγγι καὶ πέθανε στὴν Ἀθῆνα. Σπούδασε στὴν Πάτρα καὶ στὸ ἔξωτερικό. 'Η συμβολὴ του στὸν ὄγώνα ἦταν μεγάλη: ἔγινε βουλευτής, ύπουρος καὶ πρωθυπουργός. 'Ασχολήθηκε μὲ τὰ γράμματα, τὶς ἐπιστῆμες καὶ τὴν πολιτική. Ξέχωρα διακίνεται σὰν Ἰστορικός. Ἐγράψει Ἰστορία τῆς Ἑλλ. ἐπαναστάσεως· ἀγάπησε τὴν δημοτικὴ καὶ ὡφέλησε τὰ γράμματα πολὺ ποὺ συμβούλεψε τὸ Σολωμὸν' ἀφήση τὴν Ἱταλικὴ γλώσσα καὶ νὰ γράψῃ Ἑλληνικά! ...

ΚΘ' Μαίου

Σπιρ. Λάμπρου

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑ: «Μές τὶς παινεμένες χῶρες, χώρα
παινεμένη, θάρρη κι ἡ ὥρα,
καὶ θὰ πέσης, κι ἀπὸ σέν' ἀπάνω ἡ φήμη
τὸ στερνὸν τὸ σάλπισμά της θὰ σαλπίσῃ
σὲ βοριά κι ἀνατολή, νοτιά καὶ δύση.
Πάει τὸ ψῆλος σου, τὸ χτίσμα σου συντρίμμι.
Θάρρη κι ἡ ὥρα ἐσένα ἦταν δρόμος
σὲ βοριά κι ἀνατολή, νοτιά καὶ δύση,
σὰν τὸ δρόμο τοῦ ἥλιου γέρνεις γόμως
τὸ πρωὶ γιὰ σὲ δὲ θὰ γυρίσῃ».

"Ετοι ἀρχίζει δὲ περίφημος «προφητικὸς» τοῦ Παλαμᾶ μας· κι ὅταν θὰ βρι-
σκόμαστε στὴν δύσυηρή θέση γιὰ νὰ μελετήσωμε ἔνα «θρῆνο», ἀπὸ τοὺς τόσους
πολλοὺς ποὺ κυκλοφοροῦν γιὰ τὸ «πάρσιμο» τῆς Πόλης, ἡ δποιοδήποτε ἄλλο
σχετικὸ κείμενο, σὰν αὐτὸ ποὺ ἀκολουθεῖ, νομίζομε πῶς ἀπ' αὐτοὺς τοὺς σπα-
ραχτικοὺς στίχους πρέπει νὰ ξεκινᾶμε, γιατὶ εἶναι οἱ καταλληλότεροι, γιὰ νά...
«ἄκκομπανιάρουν» τὸ θλιμένο μοιρολόδι.

ΠΕΡΙΛΗΠΤΙΚΗ ΑΠΟΔΟΣΗ ΤΟΥ ΝΟΗΜΑΤΟΣ: Εἶναι ἀνάγκη τὰ ἔθνη νὰ
θυμοῦνται τὸ παρελθόν τους, θριάμβους καὶ συμφορές, γιὰ νὰ ρυθμίζουν σω-
στότερα τὸ μέλλον τους, παίρνοντας διδάγματα ἀπ' ἔκεινο. 'Η ἀλωση τῆς Πό-
λης ἀπὸ τοὺς Τούρκους εἶναι τέτοιος κοσμοϊστορικὸς σταθμός, γιὰ νὰ μᾶς δη-
μιουργήσῃ τέτοιες σκέψεις. Στὴ συνέχεια δὲ συγγραφέας διεκτραγωδεῖ τὴν ἀ-
λωση τῆς βασιλεύουσας — ποὺ ἦταν τὸ καύχημα τῶν Ἑλλήνων καὶ τὸ καταφύ-
γιο τῶν χριστιανῶν — παρὰ τὴν ἡρωικὴ ἀντίσταση τοῦ αὐτοκράτορα καὶ τῶν
ὑπερασπιστῶν της. Τὰ πάντα ἐρημώθηκαν καὶ ἡ 'Αγια - Σοφιά βεθηλώθηκε κι
ἔγινε τζαμί. Βέθαια ἐπεσε δὲ μαρτυρικὸς Παλαιολόγος, ἀλλ' ἀφῆσε πίσω του
σὰν ὑποθήκη τὸν ἐπίσημο καὶ ὑπεύθυνο χαρακτηρισμὸ τοῦ Βυζαντίου, χριστια-
νικὸ καὶ ἔλληνικὸ (γιατὶ μὴ ξεχνᾶμε πῶς ἡ Β. αὐτοκρατορία σ' ὅλη τὴν μα-
κραίων καὶ πολυκύμαντη Ἰστορία τῆς δὲν εἶχε συνειδητοποιήσει βαθειά τὴν
ἔλληνικότητά της· γιατὶ ποτὲ δὲν θέλησε ἡ δὲ μπρόσε νὰ ἀποδιώξῃ τὸ ρω-
μαϊκὸ τῆς χρῶμα).

Στή συνέχεια δ συγγραφέας ξαναγυρίζει στά περιστατικά τής παραμονής της μεγάλης καταστροφής. Τά δύσυνήθιστα και ἀλλόκοτα σημάδια, «οἱ διοσηθῆται Μωάμεθ ἀνησυχοῦν. «Ἐάλω» λοιπὸν ἡ Πόλις, ἀλλὰ δυστυχῶς ἡ χριστιαθητὴ Μωάμεθ ἀνησυχοῦν. «Ἐάλω» λοιπὸν ἡ Πόλις, ἀλλὰ δυστυχῶς ἡ χριστιαθητὴ Εύρωπη μετά τὸ κακό, «κατόπιν ἐορτῆς» θορυβήθηκε καὶ συγκινθήκει· σταυροφορία ὅμως ἀπελευθερώσεως δὲν ἐπιχείρησε, παρὰ τίς ἀπελπισμένες προσπάθειες τοῦ «Ἐλληνα Βησσαρίωνα. Κι ὑστερα, τί ἔγινε ὑστερα; 'Απλούστατα θρῆνοι γιὰ τὴν κοσμοϊστορικὴ "Ἀλωση" καὶ δλόκληρη συγκινητικὴ «φιλολογία» ἀπό ποιητές καὶ πεζογράφους, ἀλλὰ καὶ τὸν ἴδιο τὸν ἀνώνυμο λαό μας ποὺ τὴ θρήνησε γνησιότερα καὶ σπαραχτικότερα. 'Αλλὰ πρὸ πάντων δλαός μας στὰ τραγούδια του καὶ στὶς παραδόσεις του δὲν ἔχασε τὸν θρυλικό αὐτοκράτορά του· κι δ Σπ. Λάμπρος τελειώνει μὲ τὴν τόσο γνωστὴ καὶ χαρακτηριστικὴ παράδοση τῶν τηγανισμένων ψωριῶν, ποὺς ζωντάνεψαν...».

ΕΝΟΤΗΤΕΣ ΚΑΙ ΕΠΙΓΡΑΦΗ ΑΥΤΩΝ: Μποροῦμε νὰ τὸ διακρίνωμε σὲ πέντε ἐνότητες: α) «Ἐπὶ αἰῶνας... συνεχῆς»: 'Ανάγκη νὰ ἔχωμε μνήμη γιὰ τὸ ιστορικόν μας παρελθόν. (Πρόλογος).

β) «Τοιαύτας σκέψεις... καὶ χριστιανός»: 'Εξιστόρηση γιὰ τὸν ἡρωικὸ θάνατο τοῦ αὐτοκράτορα, τὴν ὄλωσην καὶ τὴ βεθήλωση τῶν ιερῶν.

γ) «Ἐν τῷ μαρτυρίῳ... καὶ Χριστός»: Μὲ τὴν ὄλη στάση του δ ἐθνομάρτυρας αὐτοκράτορας ἐπικύρωσε τὸν ἐλληνοχριστιανικὸ χαρακτήρα τοῦ Β.

δ) «Ζοφερά καὶ καυσώδης... τῆς βασιλευούσης»: Σημεῖα καὶ τέρατα ἐν δψει τοῦ θλιβεροῦ γεγονότος.

ε) «Ἡ πτῶσις... ὁδὸς τὸ τέλος»: 'Η ἀντίδραση τοῦ Εύρωπαϊκοῦ κόσμου, οἱ θρῆνοι καὶ οἱ παραδόσεις γιὰ τὴν "Ἀλωση".

ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ: Θὰ ἐπεξεργαστοῦμε τὸ κείμενο ἐνιαῖα καὶ ἀδιαίρετα.

Γλωσσικὴ ἔρμηνεια: ἀποφράς (ἡμέρα) = καταραμένη, κακοσημαδιακή, ἡμέρα δυστυχίας (ἀπό+φράζομαι = ἀρνοῦμαι νὰ δνομάσω). ἀνένδοτος = ἀνυποχώρητος, ὀκαμπτός, μιναρές (λέξ. τουρκική) = στενὸς καὶ ψηλὸς μουσουλμανικὸς πύργος, μὲ ἔξωστη ἀπ' δπου δ μουεζίνης καλεῖ σὲ προσευχή. μεγαλωστὶ = σὲ μεγάλη ἔκταση, μεγαλόπρεπα. δεῖμα, τὸ = φόβος (ἀπό τὸ ρ. δέδοικα). μέλλησις = βραδύτητα, ἀργοπορία (ἐνώ μέλλησις = φροντίδα). ὑετὸς = ραγδαία βροχὴ (μπουρίνι), ἀπό τὸ ρ. ύω. ἀσθολερὸς = γεμάτος καπνιά, μαύρος, πένθιμος (ἀσθόλη = καπνιά). Θεοκαρβούνοκαυτὸς (λαϊκὴ λέξη) = πολὺ καπημένος (τὸ θεο- σ' αὐτές τὶς περιπτώσεις είναι ἐπιτατικό π.χ. θεότρελλος κλπ.). μπουμπαρδοχαλασμένος = καταστραμμένος ἀπό μπομπάρδα (βλήμα κανονιοῦ). Ἀμηρᾶς (λέξ. ἀραβική) = ἡγεμόνας, ἀφέντης, σουλτάνος. ειδότα = γνωρίζοντα (τοῦ ρ. οἰδα).

Πραγματικῶν ἔρμηνεια: Βρένος: 'Αρχηγὸς τῶν Γαλατῶν, ποὺ κατάλαβε τὴ Ρώμη τὸ 389 π.Χ.' ἀποχώρησε δμως ἀφοῦ πῆρε πολὺ χρυσάφι γιὰ λύτρα. Σ' αὐτὸν ἀποδίδεται τὸ περίφημο «VAE VICTIS = οὐαὶ τοῖς ήττημένοις», ποὺ τὸ εἶπε χλευαστικό, δταν τοῦ παραπονέθηκαν οἱ Ρωμαῖοι γιατὶ ἔθαζε στὴ ζυγαριά τῶν λύτρων καὶ τὸ βαρὺ σπαθὶ του!... 'Αλλιάς ἡμέρα: "Ετσι εἰπαν οἱ Ρωμαῖοι τὴν ἡμέρα τὴ δύστυχη ποὺ νικήθηκαν ἀπό τοὺς Γαλάτες κοντὰ στὸν ποταμὸν Ἀλλία τῆς κεντρικῆς Ἰταλίας. Σλαβικὸν χρονικόν: Χρονικό (χειρόγραφο μὲ ιστορικὴ ἀφήγηση) σὲ σλαβικὴ γλώσσα, ποὺ βρέθηκε στὸ τέλος τοῦ 19ου αἰῶνα καὶ ἔιστορεῖ γιὰ τὴν "Ἀλωση. Οὐλεμάδες (λέξ. ἀραβική): μου-

σουλμάνοι θεολόγοι, γνώστες έξηγητές τοῦ Κορανίου. Ὁδηγήτρια: Τύπος βυζαντινῆς εικόνας τῆς Παναγίας, ποὺ κρατεῖ τὸν Ἰησοῦν καὶ καθισμένη σὲ θρόνον. Κατὰ τὴν παράδοση πρῶτος τέτοια εἰκόνα ἔκαμε δὲ εὐαγγελιστὴς Λουκᾶς. Βησσαρίων (Βασίλειος) (1395—1475): Ὄνομαστός "Ἐλληνας λόγιος (μεθητής τοῦ Πλάτωνα) καὶ κληρικός. Στὴν ἀρχῇ ἦταν ἐπίσκοπος Νικαίας. Εἶναι ἀπὸ τοὺς λογίους ποὺ κατέφυγαν στὴν Ἰταλία (Φλωρεντία — Ρώμη), δίδαξαν καὶ διοξάστηκαν ἐκεῖ καὶ προετοίμασαν τὴν περίφημη Ἀναγέννηση στὴ Δύση. Συγκεκριμένα δὲ Β. προσχώρησε στὸν καθολικισμό, ἔφτασε μέχρι τὸ ἀξιώματοῦ καρδιναλίου, παρ' ὅλιγο νὰ γίνη πάπας. Φωτισμένο μυαλό καὶ ἀπὸ τοὺς φανατικούς τῆς ἑνώσεως (Ἀνατολ. καὶ Δυτ. ἑκκλησίας), γιὰ νὰ σωθῇ δὲ Ἑλληνισμός, ἔστω θυσίᾳ τὴν δρθοδοξία. Ποντιφίκων: (ποντίφιξ, -ικος = πάπας). Ἀπὸ τὸ λατιν. PONTIFEX (PONS+FACIO = γέφυραν ποιῶ) «γεφυροποιός» λοιπὸν κυριολεκτικά: ἥδη ἀρχαῖο ρωμαϊκὸ ἀξιώματοῦ. "Οσο γιὰ τοὺς πάπες λέγονται ἔτσι, γιατὶ θεωροῦνται σὰ γέφυρες, μεσολαβητές μεταξὺ γῆς καὶ οὐρανοῦ. Ἀγδρόνικος Κάλλιστος: Λόγιος ἀπὸ τὴν Θεσσαλονίκη, τοῦ 15ου αἰώνα: ἔφυγε στὴ Φλωρεντία δηοῦ καὶ διδαξεῖ. Ἀντώνιος "Ἐπαρχος (1492—1571): Κερκυραῖος λόγιος, ποὺ τὸ 1537, ὅταν οἱ Τούρκοι πολιορκοῦσαν τὴν πατρίδα του, ἔφυγε στὴ Βενετία δηοῦ φημίστηκε σὰ σχολάρχης καὶ μελετητής καὶ πωλητής Ἑλληνικῶν χειρογράφων. Τὸ σπουδαιότερο ἔργο του εἶναι «δὲ θρῆνος εἰς τὴν καταστροφὴν τῆς Ἐλλάδος» (Βενετία 1544), σ' αὐτὸν καλεῖ τοὺς ἡγεμόνες Εὐρωπαίους νὰ τὴν ἐλευθερώσουν.

Συναδινός: 'Ιερέας ἀπὸ τὶς Σέρρες, ποὺ ἔγραψε τὸ «χρονικὸ τῶν Σερρῶν», ποὺ κάγει λόγο γιὰ τὴν ιστορία τῆς πόλεως ἀπὸ τὸ 1598—1642: ἐπίσης ἔκαμε καὶ θρῆνος γιὰ τὴν ἀλωση τῆς Κων/λεως. Θρῆνος ἡ «ἀνάκλημα τῆς Κων/λεως: Θρηνητικὸ τραγούδι ἀπὸ 118 στίχ., ποὺ τὸ σύνθεσε ἀγνωστος καὶ ἀμόρφωτος ποιητής. Γενικὰ «θρῆνοι» (ἀνακλήματα καὶ ἀνακαλήματα) εἶναι λαϊκὰ στιχουργήματα τοῦ 15 αἰώνα, ποὺ θρηνοῦν ἀλώσεις πόλεων, καταστροφές ἀπὸ θεομηνίες, ἐπιδημίες κλπ. Οἱ σπουδαιότεροι εἶναι αὐτὸς ποὺ ἀναφέραμε (τοῦ ἀνωνύμου), δὲ θρῆνος τῆς Κύπρου (στὴν κατάκτηση τῆς Κύπρου ἀπὸ τοὺς Τούρκους τὸ 1570), τὸ θανατικὸ τῆς Ρόδου (συνθέτης δὲ Ἐμψ. Γεωργιλᾶς), ἡ συμφορὰ τῆς Κρήτης (τοῦ Ἐμψ. Σκλάσθου). 'Ιερεμίας: μεγάλος προφήτης τοῦ Ἰσραήλ, ποὺ προφήτεψε πολλὰ δεινὰ τοῦ ἐθραϊκοῦ γένους καὶ τὴν καταστροφὴν τῆς 'Ιερουσαλήμ (ἀπὸ τοὺς Βασιλιώνους): οἱ θρῆνοι του εἶναι οἱ γνωστές «ιερεμιάδες», ποὺ γενικά σήμερα σημαίνουν προμαντέματα συμφορῶν.

Κ. Παλαιολόγος: Σὲ κάθε βυζ. ιστορία μπορεῖ νὰ δῆ κανεῖς δσα θέλει σχετικά. Κοράνιον: Γνωστὰ τὰ σχετικά γιὰ τὸ ιερὸ αὐτὸ διβλίο τῶν Μουσουλμάνων («τὸ εὐαγγέλιο» τους).

Καλολογικὰ στοιχεῖα: Τὸ κείμενό μας εἶναι κατάφορτο καὶ ὑπερπλουτισμένο μὲ κοσμητικὰ στοιχεῖα τόσο ποὺ γίνεται θὰ λέγαμε δυσκολοπαρακολούθητο. Ὁ Σπ. Λάμπρος βέβαια εἶναι λόγιος πρώτης γραμμῆς ἔχοντας καὶ τὸ λογοτεχνικὸ χάρισμα· κι ἔτοι παρασύρεται σὲ ἐκφραστικές ἀκροθασίες καὶ πολὺ διανθισμένο λόγο. Τὶ νὰ πρωτοκαταγράψωμε; Σχήματα: Ἀφθονοῦν οἱ μεταφορές: Π.χ. ἐκπλύνασσα παλαιάς ἡττας, σκέπτην τῆς πατρίδος, βαρέα νέφη, βροχὴ ἀμμάτος, ἔγενετο ἡ ἡχώ τῶν σκέψεων, ἔρραναν τὴν πορφύραν κλπ.

Παρομοιώσεις: 'Ως τελευτᾶς δὲ βίος, δίκην (σάν) ἐπιταφίου, οἰονεὶ (σάν) ραντίσας... ἀλμάτος, οἰονεὶ ἀκροῦται τῆς ἀπηχήσεως. Χαρακτηριστικὸ τόνο καὶ παραστατικότητα δίνουν τὰ ἀσύνδετα καὶ πολυσύνδετα: «σκέπτην τῆς πατρίδος, καταφύγιον τῶν χριστιανῶν... καὶ καύχημα». Τὰ ρήματα πυκνὰ καὶ δηλωτικὰ μιᾶς ἀσταμάτητης ἐνέργειας (Ιδίως τὰ σύνθετα). Ἀλλὰ καὶ τὰ ἐπίθετα εἶναι

πολλά καὶ ἐντυπωσιακά. Σημειώνομε μερικά: θλιβερά, ἀνενδότου, ἀποφράδα, ὑπεράνθρωπον, ἐπικειμένου, ἀνώνυμος, ζοφερά, καυσώδης θά ἡταν δμως παράλεψη νὰ μὴν κάνωμε λόγο γιὰ τὶς ἔξαίσεις ἀπανωτὲς δητικοακουστικὲς εἰκόνες, ποὺ δίνουν στὸ ἔργο ζηλευτὴ θεατρικότητα καὶ κινηματογραφικότητα.

Κεντρικὴ Ιδέα: Ή "Αλωση τῆς Πόλης καὶ στὴ συνέχεια κατάκτηση τῆς Β. αὐτοκρατορίας ἀπὸ τοὺς Τούρκους στάθηκε τὸ θλιβερώτερο, δραματικότερο καὶ συνταραχτικότερο ἐπεισόδιο τοῦ Ἑλληνισμοῦ (γιὰ τὸν τρόπο τῆς καταστροφῆς βέβαια, ἀλλὰ πρὸ πάντων γιὰ τὶς κοσμοϊστορικὲς συνέπειες ποὺ 'χε γιὰ δλο σχεδὸν τὸν κόσμο).

ΑΛΛΑ ΝΟΗΜΑΤΑ: α) Εἶναι ιστορικὸς καὶ ἥθικὸς νόμος στὰ ἔθνη, ἡ γνώση τοῦ παρελθόντος νὰ γίνεται πολύτιμος δάσκαλος γιὰ τὴ μελλοντικὴ πορεία τους.

β) Τὸ Βυζάντιο στὶς ὕστατες στιγμές του εἶχε μὲν γενναῖους ὑπερασπιστές, πλὴν δμως λίγους, γιατὶ τὸν πολὺ λαὸ τὸν εἶχε ἀκινητήσει. ἡ θρησκοληψία καὶ ἡ ἀδράνεια.

γ) Ἡ μεγαλύτερη καὶ πολυτιμότερη ὑπηρεσία καὶ ἔθνικὴ προσφορὰ τοῦ τελευταίου Πλασιολόγου εἶναι τὸ δτὶ στὴν αὐτοκρατορία ποὺ ἔπεφτε μαζὶ του ἔδωσε συνειδητοποιημένα τὸ ἐλληνοχριστιανικὸ τῆς γνώρισμα καὶ δνομα' καιρὸς ἡταν! Αὐτὸ φυσικά εἶχε ἀλογάριαστες εὐεργετικὲς συνέπειες γιὰ τὸ Γένος ποὺ ἔζησε τὰ 400 χρόνια τῆς ἀπαισιότερης δουλείας.

δ) Ἡ δμόδοξη Εὐρώπη, καὶ ίδιως ἡ Δύση, ταράχτηκε βέβαια ἀπὸ τὴ φοβερὴ πτώση, δυστυχῶς δμως «θεωρητικά», γιατὶ δὲν ἔκαμε τίποτε ἐνεργητικό, ἔστω ἐκ τῶν ὑστέρων.

ε) "Ο,τι δμως δὲν ἔκαμε δ χριστιανικὸς κόσμος τῆς Δύσεως, τὸ πέτυχε, ἔστω «μακροπρόθεσμα», (τὴ ζωντανὴ ἀνάμνηση καὶ τὴ συντήρηση), δ ἴδιος δ ὑπόδουλος ἐλληνισμὸς μὲ τὰ τραγούδια, τοὺς θρύλους καὶ τὶς παραδόσεις του.

ΓΛΩΣΣΑ: Καθαρεύουσα, μάλιστα σὲ ἀρκετὰ σημεῖα πολὺ «βαρειά», ὑπερκαθαρεύουσα ποὺ λέμε. 'Ο συγγρ., γερὸς ἐλληνιστής, κατέχει καλά τὰ μυστικά τῆς καὶ τὴ χειρίζεται μὲ ἐκπληκτικὴ εὐχέρεια. Πάντως, μολονότι φορὲς φορὲς κουράζει αὐτὴ ἡ λόγια ἔκφραση, δὲν παύει ἡ γλώσσα νά 'ναι στιλπνή, πολυδύναμη καὶ πολύηχη.

ΥΦΟΣ: "Υφος ὑψηλὸ καὶ μεγαλόπρεπο, συνθετικὸ καὶ «πεπλεγμένο» δπως λένε. Πάντως, δφείλομε νὰ δμολογήσωμε, πῶς δ πυκνὸς «κοσμητικὸς φόρτος» καὶ δ μακροπερίοδος λόγος του κάνουν τὸ κείμενο τόπους τόπους δυσνόητο καὶ στρυφνὸ καί, ἀς τὸ ποῦμε, ἐπιτηδευμένο.

ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΗ ΕΡΜΗΝΕΙΑ: "Α ἔδω δὲν πρόκειται ἀπλῶς γι' αὐτὸ ποὺ λέμε «συναισθηματικὲς καταστάσεις» μὲ τὴν τρέχουσα σημασία, ποὺ κινδυνεύει νὰ γίνῃ πολὺ συνηθισμένη. 'Εδω «στῶμεν καλῶς!». Γιατὶ, κάθε φορὰ ποὺ γίνεται λόγδς γιὰ τὴν Πόλη, ἀναπολοῦμε καὶ περνᾶμε «ἀκροποδητὶ» στὰ «Ἀγια τῶν Ἀγίων» τῆς φυλῆς μας. "Ετσι καὶ τούτη τὴ φορὰ ἡ ψυχὴ μας σὰν ἀτόμων καὶ σὰν "Ἐθνους σπαράζεται καὶ πυρπολεῖται ἀναπολώντας «μεγαλεῖα χαμένα». Προσέξατε! Εἶναι δ βουθός καὶ ἀξιόπρεπος θρῆνος ποὺ ξεσπάει ἔνας λαός, γιατὶ τὸν πνίγει μέσα του ἡ συναίσθηση τῆς ὑπεροχῆς, ἔχει τὴ συνείδηση τὶ μέγας κόσμος ἡταν αὐτὸς π' ἔχασαμε!"

ΑΦΟΡΜΕΣ ΓΙΑ ΑΣΚΗΣΗ ΚΑΙ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ: α) 'Αξιομνημόνευτες φράσεις: Μερικά σημεῖα δέξιζει νά τά πάρωμε καὶ πλουτίζοντας τό λεξιλόγιο μας νά τά χρησιμοποιούμε ἀνάλογα' π.χ. «μεγάλα μεγαλωστὶ ἡπλώθησαν τά ρητά τοῦ κορανίου», «ἀλλὰ τά χειλη τῶν μελλοθανάτων δὲν φεύδονται», «μελανὰ νέφη δίκην ἐπιταφίου σαθάνου», «ἡ μέλλησις τῆς δύσεως μετεβάλλετο εἰς ἀδιαφορίαν», «ὅ Ἐλληνισμός, πληγεὶς καιρίως καὶ στένων, ἐθρηνώδει βαρύθυμος τήν ἀλώσιν», «ὅ ἔλληνικός λαὸς ὑψώθη εἰς ποιητικὸν Ἱερεμίαν τῆς ἔθνικῆς καταστροφῆς».

β) «βροχὴ αἷματος ἐρράντισε τήν πόλιν»: Γενικά δέ κάθε λαὸς πιστεύει δτι τά μεγάλα θλιβερά καὶ ἀπαίσια συμβάντα προμηνύονται (ἀκόμη καὶ θάνατοι μεγάλων ἀνδρῶν, π.χ. τοῦ Καίσαρος στή Ρώμη) μὲν φυσικά φαινόμενα, «μὲ σημεῖα καὶ τέρατα» είναι «οἱ διοισημίες» ποὺ ἔλεγαν οἱ ἀρχαῖοι (σημάδια ἀπὸ τὸν Δία, ποὺ ἀφοροῦν δύμας καὶ αἴσια μαντέματα, π.χ. ἔμφανιση ἀετοῦ).

γ) "Άλλα σχετικά ἀναγνώσματα: Βέβαια πρέπει νά γνωρίζωμε πώς γιὰ τὴν ἀλώση τῆς Πόλης βασικὲς πηγὲς είναι οἱ 4 Ιστορικοὶ «τῆς ἀλώσεως», δπως τοὺς λένε (Δούκας, Φραντζῆς, Χαλκοκονδύλης, Κριτόθουλος). "Ετσι, βλέπε τὶς προηγούμενες ἀναλύσεις τῶν κειμένων τοῦ Δούκα καὶ Φραντζῆ. "Οσο γιὰ τοὺς «Θρήνους» παραθέτομε μερικούς στίχους ἀπὸ διάφορούς· «Διήγησις πάνω θλιβερή, πονετική καὶ πλήρης· / βαθαί, παπαὶ τῆς συμφορᾶς τῆς Κωνσταντίνου Πόλης», «Πόλη τὸ πάσχεις πάσχω το καὶ τὸ πονεῖς πονῶ το / καὶ ἡ πολλὴ σου συμφορὰ καὶ μὲ πικρὴ ἔφαντη», «καὶ ποταμοὶ φυράσατε καὶ βρύσες ξεραθῆτε, γιὰ ἔχαθη τὸ κλειδὶ τῆς δλῆς οἰκουμένης».

γ) Πόσο ἐνδιαφέρον θά ήταν, ἀφοῦ μᾶς δίνεται ἔδω ἡ ἀφορμή, νά συγκεντρώναμε ἀρκετοὺς θρύλους καὶ παραδόσεις σχετικές μὲ τὸ πάρσιμο τῆς Πόλης (π.χ. τῆς μισοτελειωμένης λειτουργίας) καὶ τὸ «μαρμαρωμένο βασιλιά!»

δ) Καλλιτεχνική παρόρμηση: Καὶ τί ύλικὸ δὲ δίνουν στὸν κάθε καλλιτέχνη τοῦτες οἱ σελίδες! Ἐδῶ μέσα «στῶμεν καλῶς!». Μπαίνομε στὰ "Αγια τῶν Αγίων τῆς Ιστορίας μας! Σκηνὲς ὑπέροχες γιὰ τὸ ζωγράφο γιὰ τὸν ποιητὴ, τὸ μουσικούσυνθέτη, ἀλλὰ καὶ τὸ θεατρικὸ συγγραφέα. 'Αλήθεια, πρέπει νά γνωρίζωμε πώς δ μεγάλος μας Ν. Καζαντζάκης ἔχει δραματοποιήσει θεατρικὰ τὸν Κ. Παλαιολόγο σὲ δύμώνυμο ἔργο. 'Εκεὶ κάπου διασθάζομε: «Φιλε ἀκριβέ, νά κλαίμε, δσο ἀκόμα ἐλπίζαμε, ντροπὴ δὲν ήταν' μὰ τώρα πιὰ στὴν ἄκρα ἀπελπισιά, τί μᾶς ἀπομένει; "Ενα μονάχα, ἡ περφάνεις' κι αὐτή θαρρεῖς δὲν καταδέχεται νά κλαίει', λέει δ μεγαλομάρτυρας Παλαιολόγος στὸ σύμβουλο καὶ φίλο του Γ. Φραντζῆ.

ε) 'Άλλα καὶ λίγη γραμματικὴ καὶ γλῶσσα δὲ βλάπτε... π.χ. ὑπάρχουν ἐντυπωσιακοὶ συνδυασμοὶ δημοιοπτώτων τύπων, γιὰ ν' ἀσκηθῆ κανεὶς κλίνοντάς τους: μυστηριώδους τινὸς αἰγλῆς, συνεχῆς ἀνένδοτος ἔργασία. 'Ἐπίσης νά κατι ἐνδιαφέρον' ποῖοι είναι οἱ ἐνεστῶτες τῶν ἀσορίστων τοῦ κειμένου; π.χ. ἀπέσθεσε — ἀποσθέννυμι, ἀνεπέτασε — ἀναπετάννυμι, ἐπέθηκεν — ἐπιτίθημι, ἔξηνεγκε — ἔκφέρω, ἔξεδήλωσεν — ἔκδηλω, ἔλησμονήθη — λησμονῶμαι κλπ.

ΕΙΔΟΣ ΛΟΓΟΤΕΧΝ.: Τὸ ἀνάγνωσμά μας ἀνήκει στὰ «Ιστορικὰ μελετήματα».

ΓΕΝΙΚΗ ΕΝΤΥΠΩΣΗ: "Εξοχο καὶ πολὺ κατατοπιστικὸ κείμενο —ἄν δέν ήταν τόσο βαρὺ καὶ «πολυφορτωμένο»— γιατὶ μᾶς δηγεῖ καὶ εὔθειαν στὰ ιερὰ καὶ δσια τῆς φυλῆς μας, σ' ἐκεῖνα ποὺ «διηγώντας τα νά κλαῖς», ἀλλ' ὅχι μόνον αὐτό, ἀλλὰ καὶ «νά διδάσκεσαι», καὶ «νά ψηλώνῃ τὸ μπόι σου». Γιατὶ

ό μαρτυρικός μας αύτοκράτορας ἀπέναντι στὸν Ἀσιάτη βάρθαρο στάθηκε σὰν μιὰ πελώρια ἡθικὴ δύναμη ἀπέναντι στὴν ώμῃ βίᾳ, «σὰν ἔτοιμος ἀπὸ καιρὸ, σὰ θαρραλέος» κατὰ πῶς λέει ὁ Καθάφης.

ΓΕΝΙΚΗ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ: Τὸ μελέτημα αὐτό, ποὺ προφανῶς γράφηκε (δημοσιεύτηκε στὶς 29 Μάρτιος 1894) σὰν πανηγυρισμὸς στὴν ἐπέτειο τοῦ θλιβεροῦ συμβάντος, σκοπὸ εἶχε, ἔχει καὶ θὰ ἔχῃ νὰ μᾶς θυμίσῃ βέθαια «οἰκεῖα κακά καὶ νὰ πέσωμεν εἰς δάκρυα», δῆμος νὰ μὴ μείνωμε σ' αὐτά, ἀλλὰ καὶ νὰ φρονηματιστοῦμε, νὰ διδαχτοῦμε...

ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΑ: 'Απὸ ἡπειρώτικη γεννήθηκε στὴν Κέρκυρα τὸ 1851 καὶ πέθανε στὴν 'Αθήνα τὸ 1919. 'Απὸ τίς πιὸ ξέχουσες προσωπικότητες τῶν γραμμάτων μας καὶ γενικότερα τοῦ κοινωνικο - ἔθνικου μας βίου στὰ τέλη τοῦ 19ου καὶ ἀρχές τοῦ 20οῦ αιώνα. Σπουδάσει φιλολογία στὴν 'Αθήνα καὶ συνέχισε τὶς σπουδές του στὸ Βερολίνο, Λειψία, Παρίσι, Λονδίνο, Βιέννη. 'Απὸ τὸ 1890 τακτικὸς καθηγητής τῆς Γενικῆς Ιστορίας στὸ Πανεπιστήμιο. 'Υπήρξε ἀκόρυστος μελετητὴς καὶ πολύμορφος διανοούμενος' μᾶς καὶ ἡ σημαντικὴ μετοχὴ του εἰς τὴν κοινωνικοπολιτικὴν ζωὴν τοῦ ἔθνους εἶναι ὑπερτροφική καὶ σημαντική. Καὶ πρωθυπουργὸς χρημάτισε 27.9.1916 μέχρι 21.4.1917 (στὴν πιὸ κρίσιμη περίοδο τῆς νεώτερης Ιστορίας μας, στὸν καταραμένο δίχασμό, ἀντιθεντιζειλικός).

Τὸ ἐπιστημονικό του ἔργο: Διαπρεπής Ιστορικός καὶ μεσαιωνοδίφης (δηλαδὴ συστηματικός μελετητὴς τῶν ἀρχείων τοῦ βυζαντινοῦ ἐλληνισμοῦ). *Ἐδωσε ζώντας 480 Ιστορίκες πραγματείες.

Αἱ ἀρδεύσεις καὶ ἀποξηράνσεις εἰς τὴν ἀρχαίαν Ἑλλάδα

B. Γανώση

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑ: "Αρδευση εἶναι τὸ πότισμα τοῦ ἀγροῦ μὲ βρόχινα, ποτάμια ἢ πηγαῖα νερά.

ΤΑ ΒΑΣΙΚΟΤΕΡΑ ΣΗΜΕΙΑ ΤΟΥ ΘΕΜΑΤΟΣ: "Αρδευση.

- 1) Δὲ γνωρίζομε ποιός, ἔστω καὶ μυθολογικά, δίδαξε τὴν ἀρδευση.
- 2) 'Ο Τριπτόλεμος δίδαξε τὴ σιτοκαλλιέργεια στὴν Ἑλλάδα.
- 3) 'Απὸ τὴν ἐπικοινωνία 'Ἑλλάδας καὶ 'Ανατολῆς βέθαιο εἶναι ὅτι οἱ "Ἑλληνες γνώριζαν τὴν ἀρδευση.
- 4) Οἱ "Ἑλληνες κι ἀν δὲν εἶχαν σὲ μεγάλη ἐκτίμηση τὴν ἀρδευση, δῆμος ποτὲ δὲ στερήθηκαν τὸ στάρι, μιᾶς καὶ ἡταν ἐμπορικὸς λαός.
- 5) 'Η γεωργία στὴν 'Ἑλλάδα ἡταν κουραστική, ἐνῶ στὴν Αἴγυπτο, πού 'χε μεγάλα ποτάμια, ἡταν εὔκολη.
- 6) Οἱ 'Ασσύριοι κι οἱ Βασθυλώνιοι ἡταν περισσότερο ἀνεπτυγμένοι στὸ θέμα τῶν ἀρδεύσεων ἀπὸ ἄλλους λαούς.
- 7) 'Η 'Ἑλλάδα παλιά, δπως καὶ σήμερα, εἶχε μεγάλη ἀνάγκη ἀπὸ τρεχούμενο νερό.
- 8) Στὴν 'Ἑλλάδα ἡταν λίγα τὰ λιθάδια γιὰ βοσκές.
- 9) Οἱ "Ἑλληνες ἔνωθαν τὴν ἀνάγκη τοῦ νεροῦ, γι' αὐτὸ κι εἶχαν ιδιαίτερη λατρεία στὸν «ὑέτιον Δία», γιὰ νὰ βρέχῃ.
- 10) 'Η βλάστηση εἶναι συνάρτηση τῆς θερμότητας καὶ ὑγρασίας.

'Αναλύσεις Ε'

209

11) Οι "Ελληνες, παρ' ὅλη τὴν ἔλλειψη νεροῦ, γνώριζαν κι ἐκτιμοῦσαν τὴν σημασία τῶν ἀρδεύσεων.

12) Ἡ ἔλλειψη συνεργαστικότητας δέ βοήθησε τὴν ἀνάπτυξη τῆς ἀρδεύσεως στὴν Ἑλλάδα.

13) Ἡ ἀνοδος τοῦ πολιτισμοῦ σ' ἄλλες χῶρες γίνεται μὲ τὴν ἀνάπτυξη τῆς γεωργίας, ἐνῶ στὴν Ἑλλάδα μὲ τὴν ἀνάπτυξη τοῦ ἐμπορίου καὶ τῆς ναυτιλίας.

14) Λίγοι "Ελληνες συγγραφεῖς στὰ ἔργα τους ἀσχολήθηκαν μὲ τὴ γεωργία.

15) Ὁ "Ομηρος ἴδιαίτερα θαυμάζει τὴν γεωργία καὶ ἀσχολεῖται μ' αὐτὴν στὰ ἔργα του.

16) Στὴν δημητρικὴ ἐποχή, καὶ παλιότερα, δ πλοῦτος μετριόταν μὲ τὸν ἀριθμὸν τῶν κτηνῶν.

ΤΑ ΒΑΣΙΚΟΤΕΡΑ ΣΗΜΕΙΑ ΤΟΥ ΘΕΜΑΤΟΣ: Ἀποξήρανση.

1) Ἡ Ἑλλάδα πάντα εἶχε ἔχθρους τὰ λιμνάζοντα νερά.

2) Ὁ μύθος τῆς Λερναίας "Υδρας" εἰναι ἡ πρώτη ἀπόπειρα τῆς ἀποξήρανσεως.

3) Ὁ "Ομηρος γνωρίζει τὴ βλάβη τῶν νερῶν τῶν λιμνασμένων, ἀλλὰ δὲ μιλάει γιὰ ἀποξήρανση.

4) Ὁ Ξενοφώντας πρῶτος μιλάει γιὰ τὴν ἀποξήρανση μὲ τὴ βοήθεια τάφρων.

5) Πολλές λίμνες ἦταν στὴν Ἑλλάδα χωρὶς ἐπικοινωνία μὲ τὴ θάλασσα.

6) Μερικὲς τέτοιες λίμνες ἐπικοινωνοῦσαν μὲ ὑπόγειες καταβόθρες (φυσικοὺς ἀγωγοὺς ποὺ ἐπικοινωνοῦσαν μὲ τὴ θάλασσα).

7) "Οταν ἔκλειναν οἱ καταβόθρες μὲ διάφορα ὄντικὰ (ξύλα, χῶμα), τὰ νερὰ τῶν λιμνῶν πλημμύριζαν τὶς γύρω περιοχές.

8) Ἀπὸ τὶς πλημμύρες αὐτές καταστρέφονταν τὰ στάρια καὶ ἀπὸ τὰ κουνούπια γίνονταν πυρετοὶ στοὺς ἀνθρώπους.

9) Ἀπὸ ἔλλειψη συνεργαστικότητας καὶ πρακτικότητας στοὺς ἀρχαίους "Ελληνες δὲν προόδευσε τὸ σύστημα τῆς ἀποχετεύσεως.

10) Στὰ χρόνια τοῦ Μ. Ἀλεξανδρου παρατηρεῖται ἡ πρώτη ἀξιόλογη προσάρεια ἀποξήρανσεως.

11) Μὲ χαντάκια, μικρὰ καὶ μεγάλα, οἱ "Ελληνες προσπάθησαν ν' ἀποξήρανσον τὰ ἔλη, καθὼς καὶ μὲ δυὸ περιφερειακοὺς τάφρους καὶ πηγάδια ὑπονόμων.

12) Στὴ Χαλκίδα (Πτέχες) ἀναφέρεται ἐπίσημα προσπάθεια ἀποξηράνσεως στὰ 1860 μὲ μηχανικὸ - ἐργολάθο τὸν Χαιρεφάνη.

13) Ἡ τέχνη τῆς ἀποξηράνσεως ἦταν προχωρημένη ἐδῶ καὶ δυὸ χιλιάδες χρόνια.

Σ' αὐτὴ τὴν πραγματεία δ γεωπόνος Β. Γανώσης ἀναφέρει τὰ παρακάτω: δύναματα μυθολογικά: Τριπτόλεμος, Ζεύς, Νέστορας, Πηλέας, Λαέρτης, Πέλοπας· δύναματα ιστορικά: Ιστορικοὺς - γεωγράφους: Ἡρόδοτος, Ξενοφώντας, Παυσανίας, Θεόφραστος, Ἡρακλεῖδης, Στράβωνας· ποιητές: "Ομηρος, Ἀριστοφάνης" ἐπιστήμονες: Κράτης, Χαιρεφάνης· αὐτοκράτορας Κλαύδιος· χώρες: Αἴγυπτος, Ἑλλάδα, Ἀσσυρία, Βαβυλώνα, περιοχὴ Εξήιγου Πόντου· λίμνες: Φενέδης, Κωπαΐδα, Λέρνη, Πτέχων, FUCINO· ποτάμια: Νεῖλος, Εύφρατης, Τίγρης, Ἰνδός, Κηφισός, Μέλας, Κοράλιος, Λόφης.

ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ: Ή πραγματεία αύτή είναι πολὺ δξιόλογη καὶ μᾶς ἐνημέρωνει ἀπλά καὶ συνοπτικά γιὰ τὸ μεγάλο αὐτὸ θέμα τῶν ἀρδεύσεων καὶ ἀπο-
ξηράνσεων, ποὺ ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὰ λεγόμενα ἡταν καὶ είναι πάντα ἐπίκαι-
ρα γιὰ τὴ χώρα μας. Τὰ ἔλληνόπουλα πρέπει νὰ διδάσκωνται πολλὰ ἀπὸ τὶς
πραγματείες αὐτές, γιὰ νὰ είναι ἔτοιμα, βγαίνοντας στὸ στίθιο τῆς ζωῆς, νὰ
πολεμήσουν σὲ κάθε τομέα τῆς ζωῆς καὶ νὰ φανοῦν ἄξιοι πολίτες μιᾶς σπου-
δαίας χώρας!

ΓΛΩΣΣΑ: 'Η γλώσσα είναι ἀπλὴ καθαρεύουσα, χωρὶς δυσκολίες' μὲ
σαφήνεια καὶ ζωντάνια μᾶς μεταδίνει ὅ,τι ἔχει σκοπὸ νὰ μᾶς μεταδώσῃ ὁ ἐπι-
στήμονας.

ΚΕΝΤΡΙΚΟ ΝΟΗΜΑ: 'Η ἀρδευση κι ἡ ἀποξήρανση ἡταν καὶ είναι πολὺ¹
σημαντικές ἐνέργειες τοῦ ἀνθρώπου γιὰ τὴν ὑγεία καὶ τὴν οἰκονομία του.'

ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΑ: Γανώσης Β. είναι ἀπὸ τοὺς ἔξοχους σύγχρονους γεωπόνους, καθηγητής
ἀνωτάτης σχολῆς (γεωπονικῆς). ἔγραψε πολλές πραγματείες γύρα ἀπὸ τὰ θέματα τῆς
ἐπιστήμης του κι ἐργάστηκε μὲ ζῆλο γιὰ τὴν ὀνάπτυξη τῆς γεωργίας στὴν Ἑλλάδα.

Μακεδόνες πρωτομάρτυρες

Σπ. Λάμπρου

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑ: Σὰν πρόκειται κάποιος νὰ ἐγκωμιάσῃ τ' ἀνθρώπινα θρέμ-
ματα, τὰ τέκνα ἐνὸς ἔλληνικοῦ χώρου, θαρροῦμε πῶς πρῶτα πρέπει νὰ παινέ-
ση αὐτὸν τὸν χῶρο, τὴν ἴδια τὴ μάνα ποὺ τὰ γέννησε καὶ τ' ἀνάστησε. "Ετοι ἡ
Μακεδονία μας, ἡ λεβεντογέννα πολυπαιδούσα καὶ ἡ πέρα γιὰ πέρα ἀντρίκια
στέρεη κι ἀλύγιστη, ἔχει «τὸ πρῶτο μερτικό» σ' αὐτὸ τὸν ἔπαινο. Κάποιοι ἔξο-
χοι στίχοι τοῦ Παλαμᾶ λένε· «Ἀπλώνεται κι ὀργώνεται κι ἀνθίζει καὶ πατιέ-
ται / στὴ μέση τοῦ Ἀλιάκμονα καὶ τοῦ Ἀξιοῦ, ποὺ πάντα / ποτάμια ντεληπό-
ταμα, Βαρδάρι καὶ Βιστρίτσα / δὲ στέκουν, δόλο ἔχειλάν κι ὀγριεύουνε καὶ τρέ-
χουν, / καὶ τὴ φυλάγουν καὶ τὴ ζοῦν τὴ χώρα, μὰ τοῦ κάκου, / γιατὶ νεροσυρ-
μές λαῶν κι ἔθινῶν καταποτῆρες / κυλάνε πάντα ἀπάνου της καὶ τὴν πλημμυρί-
ζουν, / πολιτισμένοι, βάρθαροι, παλιές καινούριες φάρες, / καὶ τιποτένιοι κι ἀ-
κουστοὶ γοργὰ κι ἀργὰ διαβαίνουν, / ψάχνουν ἐδῶ, σκάφτουν ἐκεῖ, χτυπᾶν,
παραφανεύουν...

ΣΥΝΤΟΜΗ ΑΠΟΔΟΣΗ ΤΟΥ ΝΟΗΜΑΤΟΣ: 'Ο συγγραφέας μας ἀρχίζει
ἔξυμνώντας τ' ἀρματολίκια τῆς Μακεδονίας, ἀρκετὰ μπροστά ἀπὸ τὴ Μεγάλη
ἐπανάσταση τοῦ 21, τονίζοντας τὴν πολύτιμη συμβολὴ τους στὴ δημιουργία ἀν-
τιστασιακοῦ φρονήματος καὶ πυρήνων γιὰ τὶς ἐνοπλες δυνάμεις τοῦ 'Ιεροῦ ἀ-
γώνα. "Ετοι ἐνῶ οἱ ἀρματολίτικες αὐτές ἐστίες τὸν προηγούμενο αἰώνα ἥσαν
5 στὴ Μακεδονία, ἡ Ἐναρξη τῆς ἐπαναστάσεως τὶς βρῆκε 10. Καὶ μᾶς θυμίζον-
ται —μὲ τὴν παρεμβολὴ ὠραίων στίχων «κλέφτικων»— τὰ περήφανα καὶ ξα-
κουστὰ ὀνόματα τοῦ Ζήδρου, Λάππα, Λιάκου.

'Αλλὰ ἡ Μακεδονία δὲν ἔθγαλε μόνο ἀρματολοὺς στὰ δοξασμένα φαράγ-
για της, παράλληλα φλογερὰ καὶ σπουδασμένα νιάτα της κάνουν τὸ δικό τους
ἀγώνα —ποὺ δὲν είναι καθόλου κατώτερος ἀπὸ τὸν ἡρωισμὸ τῶν πρώτων—
στὴν Εύρωπη, καὶ συγκεκριμένα στὴ Βιέννη' ἐκεῖ είναι γνωστὸν ὅτι ἀνθίζε-

σπουδαία έλληνική παροικία (έκει έλληνικό τυπογραφεῖο και έλληνική έφημερίδα). Πιὸ δέξιοστημέιώτη δῆμως εἶναι ἡ δραστηριότητα τῶν νεαρῶν, Μακεδόνων (σπουδαστῶν και ἐμπόρων), ποὺ ἔκαναν τὸν στενὸν κύκλο τῶν ἐκλεκτῶν συνεργατῶν τοῦ Ρ. Φεραίου. "Ετοι ἀπὸ τοὺς συλληφθέντες ίδεολόγους «συνωμότες» στὴ Βιέννη (ἀρχικὰ ἔγινε σύλληψη τῶν 5, στὶς 13 Δεκέμβρη 1797) Μακεδόνες ἥσαν οἱ Πούλιος Γεώργιος, οἱ ἀδερφοὶ Παναγιώτης και Ἰωάννης Ἐμμανουὴλ (ἀπὸ Καστοριά), Θεοχάρης Τουρούντζιας (ἀπὸ τὴ Σιάτιστα), Θεοχάρης Γεώργιος (ἀπὸ Καστοριά), Δούκας Κων/νος (ἀπὸ Κοζάνη). Στὴ συνέχεια δὲ συγγραφέας μας κάνει λεπτομερειακὸ λόγο γιὰ τὸ πόσοι και ποιοὶ ἀπὸ τοὺς ἐνοχοποιηθέντες ἔξοριστηκαν, σὰν Αὐστριακοὶ ὑπῆκοοι, και ποιοὶ κλείστηκαν στὶς φυλακές (εἰχαν παραδοθῆ πρῶτα ἀπὸ τὴν φιλότουρκη Αὐστριακὴ ἀστυνομία στοὺς Τούρκους) μαζὶ μὲ τὸ Ρήγα, σὰν Τούρκοι ὑπῆκοοι. Πάντως και οἱ μὲν και οἱ δὲ (μὲ πιὸ θαυμαστὰ παλικάρια τοὺς Μακεδόνες) μὲ παρρησία και γενναιότητα δὲν ἔκρυψαν τίποτε ἀπὸ τοὺς ἀνακριτές τους, ἀλλὰ μὲ καμάρι και λεβεντιά —σωστοὶ ίδεολόγοι και φλογεροὶ πατριώτες— ἔξιστοροῦσαν πῶς δὲ καθένας εἶχε μυηθῆ ἀπὸ τὸ Φεραῖο στὰ ἐπαναστατικὰ του σχέδια και πῶς εἰχαν συνειδητοποιήσει τὸν ιερὸ σκοπό. Συγκεκριμένα δὲ δημολογία (δημολογία εἶναι αὐτὴ ἡ φλογερὸ ἐθνικοπελευθερωτικὸ και κοινωνικοπολιτικὸ «πιστεύω»;) τοῦ νεαροῦ φοιτητῆ τῆς Ιατρικῆς Ἰωάννης Ἐμμανουὴλ σχεδὸν ἦταν ἴδια μὲ τὸν Ρήγα: «... νὰ ἴδῃ ἐκδιωκομένους τοὺς Τούρκους ἀπὸ τῆς Ἐλλάδος, ἐπειδὴ προετίμα νὰ ἔχῃ κυρίαρχον τὸν διάθολον μᾶλλον παρὰ τοιοῦτον τύραννον, οἷος δὲ Τούρκος».

Στὴ συνέχεια ἔχομε ἐνδιαφέρουσες λεπτομέρειες γιὰ τὸ πῶς ὑστερα ἀπὸ ὀρκετὲς περιπτέτεις και διαδικασίες, στὶς 29 Ἀπρίλη 1798 παραδόθηκαν στὸν Τούρκο διοικητὴ τοῦ Βελιγραδίου γιὰ κάθειρη σὲ φυλακές δίπλα στὸ Δούναβι' ἔκει, ὑστερα ἀπὸ μυστικὴ ἐντολὴ τῆς Πύλης, στραγγαλιστηκαν οἱ ἡρωές μας, τὴν 12 Ἰούνη 1978. Και καταλήγει δὲ Σπ. Λάμπρος πῶς εἶναι ἔργο δικαιοσύνης μαζὶ μὲ τὸν πρωτομάρτυρα Φεραίο νὰ μνημονεύουνος οἱ «Ἐλληνες και τοὺς «συμμαρτυρήσαντας» συνεργάτες του». Ἐπὶ λέξει γράφει: «Ἀλλὰ μὴ λησμονῶμεν τοὺς μετ' αὐτοῦ στραγγαλισθέντας παρὰ τὰ ὕδατα τοῦ κυανοῦ Δούναβεως, μὴ λησμονῶμεν τοὺς μετ' αὐτοῦ συναθλήσαντας Μακεδόνας». Και εἶναι διάγκη τώρα νὰ τελειώσωμε μὲ τὴν ἀπαρίθμηση, ἐπὶ τέλους, τῶν 7 ἐθνομαρτύρων συντρόφων τοῦ Βελεστινλῆ: Ἀργέντης, Κορωνίδος (Χιώτες), Νικολίδης (Ἡπειρώτης), Καρατζᾶς (Κύπριος), Θεοχάρης Τουρούντζιας, Ἰωάννης και Παναγιώτης Ἐμμανουὴλ (Μακεδόνες).

ΕΝΟΤΗΤΕΣ ΚΑΙ ΕΠΙΓΡΑΦΗ ΑΥΤΩΝ: Πρέπει νὰ διακρίνωμε τὸ κείμενο σὲ 2 μεγάλες ἐνότητες: α) «Ἡ Μακεδονία... αὐξηθέντα εἰς δέκα»: 'Ἐνθύμηση τῶν ἀρματολῶν τῆς Μακεδονίας.

β) «Ἀλλὰ καθ' οὓς... τῆς πανελλήνιου ἐλευθερίας». Παρουσίαση τῆς πρωσπικότητας και τῆς δράσεως τῶν συντρόφων τοῦ Ρήγα (κυρίως τῶν Μακεδόνων).

'Ἀλλὰ και ἡ β' ἐνότ., μεγάλη και γεμάτη ἀπὸ ποικίλα στοιχεῖα δηποτες εἰναι, πρέπει νὰ χωριστῇ σὲ μικρότερες' π.χ. ἡ δραστηριότητα τῶν Ἐλλήνων τῆς Βιέννης, ἡ σύλληψη τοῦ Ρήγα και τῶν συνεργατῶν του, ἡ γενναία στάση τους, τὸ φριχτὸ ἀλλ' ἔνδοξο τέλος τους.

ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ: Θά ἐπεξεργαστοῦμε τὸ κείμενο ἀδιαίρετα.

Γλωσσικὴ έρμηνεια: Οι μὲ ἀστερίσκο λέξεις δὲ θὰ μᾶς ἀπασχολήσουν.

ἀπαραμείωτον = χωρίς νά τό μειώση, νά τό θίξη ούτε ἐλάχιστα (α+παρα+μειωτόν — τοῦ ρ. μειῶ, μειώνω). Ἀρματολός: Κατά τό Μ. Φιλήντα ἀπό συγκοπή τῆς λέξεως ἀρματολόγος (αὐτὸς ποὺ ἀσχολεῖται μὲ τ' ἄρματα). ἄριστον: 'Ἀρχαῖος δρος: ἔτοι ἐλεγαν οἱ ἀρχ. "Ἐλληνες τό γεῦμα (στοὺς δημητικοὺς χρόνους ἐλεγαν ἔτοι τό πρωινό: ἀρι (ηρι - ἔαρ=πρωὶ) +εδτον - εστον, ἀπό τό ἔσθιο). καθείρχησαν = ἐγκλείστηκαν στή φυλακή - είρκτη (ἀπό τό ρ. καθείργυνμι· βλέπε τό σημερινό κάθειρξις). θίασος: δημάδα μὲ κοινὸ σκοπό. δαιτυμόνας (δαιτυμών, -όνος) = αὐτὸς ποὺ λαθαίνει μέρος σ' ἔνα συμπόσιο (δαίς, -τός = τό μερίδιο τοῦ κρέατος, τό τραπέζι). Εύπαρρησίστος (προσοχή, ἄλλο τό γνωστό μας εὐπαρουσίαστος) = θαρρετός, ποὺ ἔχει ἐλευθερία γλώσσας (εὐ+παρηρησία, παν+ρῆσις). Εύθενής = ψυχωμένος, γενναῖος, δ ἀντίθετος τοῦ ἀσθενής (εὕ+σθένος). «Ἐγκλημα καθοσιώσεως»: Μεταφορικά καὶ στήν καθημερινή χρήση σημαίνει ἐγκλημα φριχτό, ἀσυγχώρητο. 'Η κυριολεξία του δημώς ἥταν: ἐγκλημα τῶν ἀρνουμένων τήν «δσίωσιν», τήν θεϊκήν δηλαδὴ ἰδιότητα τῶν Ρωμαίων αὐτόκρατόρων. Φανταστήτε τί «ταμπού» θεωρεῖτο ἡ θεοποίηση τῶν αὐτοκρατόρων! «Κρύφα. καὶ παραβύστω»: Μεταφορικά σημαίνει (καὶ εἶναι τόσο συχνή ἡ χρήση του) παρασκηνιακές ἐνέργειες, «δουλειές τοῦ σκοταδιοῦ». 'Ο δρος δημώς ἀρχικά ἀνήκει στήν Παλαιὰ Διαθήκη (χῶρος κρυφός καὶ ἀπροσπέλαστος στὸν ναὸ τοῦ Σολομῶντος). Παράδυστος: («ἀπό τό ρ. παραβύω = παρεμβάλλω, εἰσάγω κρυφώς») στήν κυριολεξία σημαίνει παρέμβλητος, δ κρυφός εἰσχωρήσας. Δηλαδὴ παρατηροῦμε πῶς ὑπάρχουν ἀρκετοὶ γλωσσικοὶ τύποι καὶ εύθειαν ἀπό τήν ἀρχαία χρήση (ἀρχαιοπινείς στή γλωσσική ἐπιστήμη λέγονται αὐτοί), δπως τό: ἄριστον, δαιτυμόνας.

Πραγματικῶν Ἐρμηνεία: 'Ἀρματολοὶ καὶ ἀρματολισμός: Βλέπε καὶ «γλωσσικά» στήν ἀνάλυση τοῦ ποίηματος «κλέφτικα». Εἶναι δημώς ἀπορίας ἀξιο γιατί ἀκόμη δὲν ἔχομε μιὰ συστηματική καὶ διαφωτιστική μελέτη γιὰ τὸν ἀρματολισμὸν Μακεδονίας, ἀλλὰ καὶ γενικότερα Στερεᾶς καὶ Ἡπείρου (γιατί καὶ στίς 3 αὐτές περιοχές μας ἔδρασε συστηματικά καὶ στήν οὐσίᾳ τὸ ἀρματολίκι). 'Ενω γιὰ τὸ Μοριά, ποὺ πράγματι δὲν εἶχαμε στήν ἔκταση καὶ σημασία τῶν παραπάνω, ὑπάρχουν οἱ μελέτες: «δ ἀρματολισμὸς τῆς Πελοποννήσου», «Κλέφτες στὸ Μοριά», ἀντίστοιχα ἀπό τοὺς λόγιους Τάκη Κανδηλῶρο (ἀπό τή Δημητσάνα, ἀρχές τοῦ αἰώνα μας) καὶ τὸ Γιάννη Βλαχογιάννη (εἶναι τόσο γνωστός).

'Αγιορειτῶν, Κασσάνδρας, Θυσιῶν Ναούσης: Γιὰ τίς ἡρωικές συγκρούσεις μὲ τοὺς Τούρκους τῶν Μακεδόνων στίς τοποθεσίες αὐτές ("Άγιον Όρος, Κασσάνδρα = μιὰ ἀπό τίς 3 χερσόνησους τῆς Χαλκιδικῆς, Νάουσα), τὸ πρῶτο ἔτος τῆς ἐπανάστασεως, εἶναι πολὺ ἀρκετά καὶ κατατοπιστικά τὰ δσα λέει ἡ ιστορία τῆς ΣΤ', σελίδ. 282—286, «Ἡ ἐπανάστασις εἰς τήν Μακεδονίαν — Χαλκιδικῆ. 'Η ἐπανάστασις καὶ ἡ καταστροφὴ τῆς Ναούσης — Απρίλιος 1822».

Συνεσίσθη δ "Ολυμπος: Οἱ κύριες ἐστίες τῶν ἀρματολῶν πρέπει νά ἔξερωμε πῶς ἥταν τὸ θεϊκὸ βουνό μας. Εἶναι πολὺ γνωστό μας τὸ περίφημο δημοτικό «Τοῦ Ολύμπου καὶ τοῦ Κισσάθου». Ζῆδρος, Νάννος, Λάππιας, Λιάκος: Φημισμένοι ἀρματολοὶ τοῦ Ολύμπου. Ψυχοπατέρας: "Ἔτοι λεγόταν δ καπετάνιος, ποὺ ἔπαιρνε στήν προστασία του, ἀλλὰ καὶ βοηθό του τὸ ἀμύητο ἀκόμη καλικάρι (τὸν ψυχογιό).

Πρωτάτα: Οἱ ἐστίες τοῦ ἀρματολισμοῦ, τὰ καπετανάτα. 'Ο 'Ανάχαρσις τοῦ ἀθεᾶ Βαρθελεμύ: Πρόκειται γιὰ τὸ ἔργο τοῦ Ρ. Φεραίου, μετάφραση ἀπό τὰ γαλλικὰ τοῦ Γάλλου Βαρθελεμύ (λόγιου καὶ ἐλληνιστῆ, τοῦ 18ου αἰώνα). Ηθελε μ' αὐτὸς δ Ρ. νά γνωρίσουν οἱ "Ἐλληνες τὸ χῶρο τους. «'Ο 'Ηθικὸς Τρίπονος»:

Έπισης Έργο τοῦ Ρ. (μετάφραση 3 ἐπὶ μέρους Έργων¹ τῶν Ὁλυμπίων τοῦ Ἰταλοῦ Μεταστασίου, τοῦ πρώτου ναύτη τοῦ Γερμανοῦ Γέσνερ, τῆς Βοσκοπούλας τῶν Ἀλπεων τοῦ Γάλλου Μαρμοντέλ). Ή δημοτική προπαίδεια: Κι αὐτὸς ἔθνεγερτικό έργο τοῦ Ρ., προφανῶς πρόκειται γιὰ τὴν «Πολιτικὴ διοίκησή» του, ποὺ μέρος τῆς εἴδαμε σὲ προηγούμενη ἀνάλυση, στὰ «Δίκαια τοῦ ἀνθρώπου».

Αμοιρος: Χιώτης, διευθυντής τοῦ ἑμπορικοῦ οἴκου στὴ Βιέννη συμπατριώτης τοῦ Ἀργέντη² ἀνήκει στοὺς συνεργάτες καὶ ἔταιρους τοῦ Ρήγα, μετὰ τὴν σύλληψή του καὶ ἀνάκρισή του δὲν κρίθηκε «προφύλακιστέος». Πρέπει νὰ γνωρίζωμε ὅτι τὸν Ρ. καὶ τοὺς συντρόφους του πρόδωσε στὸ νομάρχη τῆς Τεργέστης, ἀπὸ δειλία ἢ συμφέρον, δ ἀπὸ τὴν Κοζάνη ἔμπορος Δημήτρο. Οἰκονόμου, ὅταν παράλαβε τὰ κιθώτια μὲ τὸ ἐπαναστατικὸ ὄλικό.

Καλολογικά στοιχεῖα: Τὸ κείμενο εἶναι «φορτισμένο» μὲ πολὺ λεκτικὸ πλοῦτο καὶ ἐκφραστικὸ κόσμο, τόσο ποὺ φορὲς φορὲς γίνεται βαρὺ καὶ δυσκολοπαρακολούθητο. Ἀπὸ τὰ σχήματα διακρίνομε τὶς μεταφορές: τὰ ὀραιότατα τῶν ἀνθέων τῆς (τῆς μούσης), γλαφυρὰ εὔσωμιά, αἱ καταθέσεις ἐπίγραμμα πατριωτισμοῦ, τὸ μαρτύριον προσεμειδία, ὡς πρόσθατα ἐπὶ σφαγὴν εἶναι παρομοίωση. «Ἐπειτα ἀντιθέσεις, συγκρίσεις, παραλληλισμοί, ἐπιτάσεις, κορυφώσεις δίνουν στὸ κείμενό μας ἔναν ἔντονο παλμὸ καὶ μιὰ ἀσυνήθιστη κινητικότητα καὶ ζωντάνια.

Ἐνα ἄλλο χαρακτηριστικό καὶ ἔντυπωσιακὸ στοιχεῖο εἶναι τὰ ἀπανωτὰ ἀσύνδετα καὶ πολυσύνδετα³ π.χ. «Ο Ὁλυμπίος, ἢ Βέροια, τὰ Σέρβια, τὰ Γρεβενά καὶ ἡ Μηλιά», «Οἱ Χίοι Ἀργέντης καὶ Κορωνίδος... Παναγιώτης Ἐμμανουὴλ». Ἐπίσης οἱ ἀπαναλήψεις καὶ ρητορικὲς ἔρωτήσεις (στὴν 145 σελ. τοῦ ἀναγνωστ.) — μὲ τὸ πῶς—πῶς—πῶς— δίνουν τόση δραματικότητα! Καὶ τώρα πῶς μετροῦν τὸν πλοῦτο τῶν συχνῶν - πυκνῶν ἐπιθέτων (κυρίως τῶν συνθέτων); Φιλοπάτριδες, εὔτολμοι, ἀπαραμειώτον, ἔθνεγερτικῆς, εὐπαρρησιάστων, συνένοχοι. Ἀλλὰ καὶ ποιὸν δὲν ἔντυπωσιάζουν οἱ τύποι τῶν μετοχῶν (ἰδίως τῶν συνθέτων); Σωστὸ δειγματολόγιο συνδυασμένης φραστικῆς δμορφιᾶς καὶ νοηματικῆς περιεκτικότητας. Π.χ. συμπαρασκευασάντων, συμμαρτυρήσαντες, καθειργμένων, συναθλήσαντας, ἐκδιωκομένους.

Κεντρικὴ Ιδέα: Ἡ συμβολὴ τῶν Μακεδόνων⁴ στὴ μεγάλη ὑπόθεση τοῦ 21 ἔγινε καὶ μὲ τὸ καριοφίλι τῶν κλεφταρματολῶν, ἀλλὰ καὶ μὲ τὸν «ἐγκέφαλο» καὶ τὴν ὑψηλὴν αὐτούσιαν ισθητὴν τοῦ χρέους, ἀπὸ τὰ ἐκλεκτὰ ξενιτεμένα βλαστάρια τῆς (τῆς Μακεδονίας). Τώρα, ποιὸν ἀπὸ τὰ δυοὺς εἶναι τὸ σπουδαιότερο; «τὶ στοιχίζει κρείττον»; Μᾶς θὰ ἀδικούσαμε τὸ ἔνα, δῆμα δίναμε τὰ πρωτεῖα στὸ ἄλλο! Γιατὶ καὶ τὰ δυοὺς ἀπαιτοῦν παλικαριά καὶ εὑψυχία, ἀγέρωχο φρόνημα καὶ ἄκρο φιλελευθερισμό.

ΕΠΙ ΜΕΡΟΥΣ ΙΔΕΕΣ: α) Οἱ ἀγωνιστές, ποὺ ἔχουν συνειδητοποιήσει μέχρι «μυελοῦ δστέων» τὴν ἀποστολὴν τους καὶ τὸ χρέος των, δὲν πανικοθάλλονται μπροστὰ στὸν κίνδυνο καὶ στὸ θάνατο, ἀλλ᾽ εἶναι, κατὰ πῶς λέει κι ὁ Καθάφης μας, «οσὰν ἔτοιμοι ἀπὸ καιρὸ σὰ θαρραλέοι».

β) «Οταν κάνωμε λόγο γιὰ τὸ μαρτύριο τοῦ Ρήγα, πρέπει ἀμέσως νὰ γίνεται ὑμνητικὴ μνημόνευση καὶ τῶν συνεργατῶν του, ποὺ μαζὶ του συνδοξάστηκαν γιατὶ ἀν δ Φεραίος εἶναι δ «Ἡλιος», αὐτὸι εἶναι δ «ἀστερισμός του»...

ΓΛΩΣΣΑ: Γιὰ ἄλλη μιὰ φορὰ δ Σπ. Λάμπρος διαδείχνεται δεινός χειριστής

τῆς καθαρεύουσας' μᾶς καθαρεύουσας πού, μολονότι τόπους τόπους είναι πολὺ αὐστηρή καὶ σχεδὸν ἀρχαῖει, δμως είναι πολυδύναμη, πολύφωνη, στιλπνὴ καὶ «λαμπτικαρισμένη».

ΥΦΟΣ: "Υφος μεγαλόπρεπο, ύψηλό, σοθαρό, ύμνητικό, ἀλλὰ καὶ πολὺ «κεκοσμημένο» πού λέμε, ἔτοι πού, παρὰ τῇ γνησιότητα καὶ τῇ δραματικότητα τοῦ λόγου, είναι καὶ σημεῖα πού δὲ λείπει ἔνας ρητορισμὸς καὶ ἔνας στόμφος." Επειτα πρέπει νά ποῦμε δτι καὶ δυσνόητο είναι, καθὼς δ λόγος είναι μακροπερίοδος καὶ «πολυφορτισμένος» ὅπο λογιοσύνη καὶ φραστικὰ «κοσμήματα».

ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΗ ΕΡΜΗΝΕΙΑ: 'Ἐπειδὴ δλα είναι ἀντρίκια κι ὅρθια δῶ μέσα, ἀνάλογες είναι καὶ οἱ δικές μας συναισθηματικὲς καταστάσεις. Ψυχικὴ ἀνάταση καὶ ἔθνικὴ ἔξαρση, σὰν μᾶς μεταφέρει δ συγγρ. εἴτε κοντά στοὺς σταυραίτοὺς τοῦ μακεδονικοῦ ἀρματολισμοῦ, ἐκεὶ στὴν πλατωσιά καὶ στὴν ὑγεία τῶν ἀνοιχτῶν δριζόντων' εἴτε κοντά στὶς χαλύθδινες ψυχὲς (πάλι ἡ Μακεδονία ἔχει ἐδῶ τὸν πρῶτο λόγο), ποὺ «σὰν ἔτοιμες ἀπὸ καιρό, σὰ θαρραλέες», μαζὶ μὲ τὸν πρωτομάρτυρα Ρήγα, «παρὰ τὰ ὕδατα τοῦ κυανοῦ Δουνάσθεως», πεθαίνουν μὲ τὸ Ἱερώτερο δράμα, μιᾶς ἐλεύτερης πατρίδας! Δὲν είναι ὑπερβολὴ νά ποῦμε πώς κάτω ἀπ' αὐτές τὶς καθαρευουσιάνικες γραμμὲς νιώθομε σὰ νὰ διαθάξωμε συναξάρια καὶ μαρτυρολόγια ἀγίων τῆς χριστιανικῆς πίστεως, ποὺ δχι μόνο «ξίφει, ἀλλὰ καὶ... στραγγαλισμῷ τελειοῦνται».

ΑΦΟΡΜΕΣ ΓΙΑ ΑΣΚΗΣΗ ΚΑΙ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ: α) 'Ἄξιομνημόνευτες φράσεις: Βρίσκει κανεὶς περιεκτικότατες καὶ πολὺ ἐπιγραμματικές φράσεις, ποὺ δξίζει νὰ τὶς κρατήσῃ γιὰ ἀνάλογες χρήσεις: Π.χ. «Ὑπῆρξαν οἱ παρ' αὐτοῦ μυηθέντες, οἱ μετ' αὐτοῦ συνεργασθέντες, οἱ μετ' αὐτοῦ συμμαρτυρήσαντες». 'Ἀλήθεια, πόσο μεστὸς καὶ παντοτεινὰ ἐπίκαιρος λόγος! 'Καὶ αἱ καταθέσεις αὐτῶν είναι αὐτόχρημα (κατ' ἔοχήν) ἐπιγράμματα πατριωτισμοῦ'. Κι ἔμεῖς δὲν ἔχομε νὰ εὐχόμαστε τέτοιες πάντα νά 'ναι οἱ καταθέσεις καὶ ἀπολογίες δσων ἀγώνιζονται καὶ βασανίζονται (καὶ προτιμοῦμε τὴν κυριολεξία...) γιὰ τὸ Δίκιο καὶ τὴν Ἀρετὴ! «Τοὺς μυστικοὺς δαιτυμόνας τοῦ Θιάσου ἐκείνου τοῦ δνειρευομένου Ἐλλάδα ἐλευθέραν». 'Ἄμποτε σ' αὐτὸ τὸν μυστικὸ —ἀλλὰ γιατί δχι καὶ στόν... δλοφάνερο;— Θίασο ν' ἀνήκουν δλοι οἱ "Ἐλληνες! «Ἐπειδὴ προετίμα νὰ ἔχῃ κυρίαρχον τὸν διάθολον μᾶλλον παρὰ τοιοῦτον τύραννον, οἵος δ Τούρκος». 'Ἐδῶ τὰ σχόλια περιττεύουν... «"Οταν ἐπικλώσῃ δ μοῦρα τὴν ἀπελευθέρωσιν....».

β) "Ἄλλα σχετικά: Γιὰ τὸ μαρτύριο τοῦ Ρήγα καὶ τῶν συντρόφων του βλέπει κανεὶς στὸ ἀνάλογο κεφάλαιο κάθε ἴστορίας, ἀλλὰ καὶ τὶς ἀναλύσεις τῶν προηγ. ἀναγνωσμάτων «τὰ δικαιώματα τοῦ ἀνθρώπου» καὶ «δ Θούριος». "Οσο γιὰ τὴ συμβολὴ τῆς Μακεδονίας στὸ μεγάλο ἀγώνα μπορεῖ νὰ δῃ κανεὶς σὲ κάθε ἴστορικὸ ἔγχειριδιο, ἀλλὰ κυρίως στὸ γυμνασιακὸ (ἐπανάστασις εἰς τὴν Χαλκιδικὴν — Καταστροφὴ τῆς Ναούσης, σελ. 282, 83, 84, 85). 'Ἐπίσης είναι πολὺ ἐνδιαφέρον, μὲ ἀφορμὴ τοὺς λίγους στίχους (γιὰ τοὺς «κλεφταρματολοὺς»⁸ τῆς Μακεδονία) νὰ βλέπαμε ἀρκετὰ ἀπὸ τὰ ἔοχα «κλέφτικα», ποὺ είναι δλόκληρος «κύκλος» γιὰ τὴ μακεδονίτικη κλεφτουριά.

γ) 'Αφοῦ ἐδῶ γίνεται νύξη γιὰ ἐκλεκτοὺς Μακεδόνες, δξίζει τὸν κόπο νὰ κάνωμε προσκλητήριο στὴ μνήμη μας κι ὄλων διασκεκριμένων ἀντιπροσώπων αὐτῆς τῆς Ἑλληνικότατης γῆς' ἀνθρώπων τῆς ἐπιστήμης, τῶν γραμμάτων, τῆς δράσεως καὶ τοῦ ἀγώνα. Καὶ βέθαια δὲν ἔχομε πρόθεση ἐδῶ ν' ἀραδιάσωμε

άντρες τῆς ἀρχαιότητας καὶ τοῦ Βυζαντίου, γιατὶ τότε «έπιλείψει ἡμᾶς ὁ χρόνος διηγουμένους (δὲ θὰ μᾶς φτάσῃ ὁ χρόνος νὰ διηγούμαστε)» καθὼς ἐλεγαν καὶ οἱ ἀρχαῖοι μας. Τῆς τουρκοκρατίας καὶ τῆς Ἐπαναστάσεως θέλομε νὸς παραθέσωμε ἐνδεικτικά μερικοὺς ἐπιφανεῖς Μακεδόνες: Π.χ. Ζαύλρας Γ., πολύπλευρος λόγιος, ἀπὸ τὴ Σιάτιστα, ποὺ διακρίθηκε σὲ ἐλληνικὲς κοινότητες τῆς Γερμανίας (18ος αἰώνας). Νικόλ. Κασομούλης, κι αὐτὸς ἀπὸ τὴ Σιάτιστα, ἀπὸ τοὺς ἀγνότερους ἀγωνιστὲς τοῦ 21^{ου} σπουδαίος δρόλος του στὴ Β' Πολιορκία τοῦ Μεσολογγίου, ποὺ σχετικά καταγράφει στὰ περίφημα «Στρατιωτικά ἐνθυμήματά» του. Ἐμμανουὴλ Παππᾶς, πλούσιος ἔμπορος ἀπὸ τὶς Σέρρες, ποὺ ἀρχισε τὴν ἀνοιξη τοῦ 1821 τὴν ἐπανάσταση ἀπὸ τὴ Χαλκιδική. Ἐπίσης οἱ γενναῖοι διπλαρχηγοὶ Ζαφειράκης, Θεοδοσίου, Καρατάσος, Γάτσος, ἀπὸ τὴ Νάουσα, Βέροια, "Ἐδεσσα ἀντίστοιχα.

ΕΙΔΟΣ ΛΟΓΟΤΕΧΝΗ: Ιστορικὸ μελέτημα, ποὺ ἀνήκει στοὺς «λόγους καὶ ἄρθρα» τοῦ ΣΠ. Λάμπρου, καὶ ποὺ προφανῶς, καθὼς τουλάχιστον φαίνεται ἀπὸ τὶς τελευταῖς γραμμές τοῦ κειμένου, γράφηκε καὶ ἐκφωνήθηκε πρὸ τοῦ 1913, δηλαδὴ προτοῦ ἡ Μακεδονία ἀπελευθερωθῆ ἀπὸ τὸν τούρκικο ζυγό.

ΓΕΝΙΚΗ ΕΝΤΥΠΩΣΗ ΚΑΙ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ: Δυνατὸ κείμενο ποὺ μᾶς πληροφόρησε, κατατόπισε, προβλημάτισε, συγκίνησε. Ἀλλὰ τὸ σπουδαιότερο εἶναι ὅτι μᾶς ἔδωσε δυὸς ἀπὸ τὰ βασικὰ στοιχεῖα τῆς Μακεδονίτικης —ἀλλὰ γιατὶ ὅχι καὶ τῆς πανελλήνιας;— Ιστορίας: Τὴν πολεμικὴ ἀρετὴ καὶ τὸ ἀδούλωτο καὶ φιλελεύθερο φρόνημα τὸ σπαθὶ καὶ τὴν καρδιά! Τὸ κείμενο βέβαια, δπως προείπαμε φέρνει τὴ σφραγίδα τῆς πολυγνωσίας καὶ τῆς λογιοσύνης τοῦ συνθέτη του, ἔτσι ποὺ προθάλλει —σὲ ἀρκετὰ σημεῖα τουλάχιστον— ἀντίσταση στὴν ἀντιληπτικότητα τοῦ ἀναγνώστη. "Αν δημως τὸ σπουδάση κανεὶς προσεχτικὰ γραμμὴ πρὸς γραμμὴ, θὰ γευτῇ σίγουρα τὴ βαθύτερη οὐσία καὶ δμορφίᾳ του.

ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΑ: Βλέπε τὸ προηγούμενο «ΚΘ' ΜΑΪΟΥ».

Όργάνωσις τοῦ νέου Ἑλληνισμοῦ. Διανοπτικὸς βίος

Κ. Παπαρρηγόπουλου

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑ: «Δὲν ὑπάρχει λογοτεχνία, ποὺ νὰ μὴ γνώρισε τὴν ἐπίδραση μιᾶς ἀλλης... Τὴν ἐπίδραση τηνε θαρρῶ σὰν μιὰ φυσικὴ ἐνέργεια γεμάτη δύναμη δημιουργικῆ» σὰν μιὰ ἐνέργεια γόνιμη. 'Η τέχνη τὴ γόνιμη αὐτὴ ἐνέργεια τηνε δοκιμάζει πάντα... 'Η ἐπίδραση αὐτὴ καταντάει νὰ είναι νόμος φυσικός' νὰ είναι κάποια σημαντικὴ ζωικὴ δύναμη γιὰ τὶς λογοτεχνίες...» ('Ηλ. Βουτιερίδη, ἡ ξένη ἐπίδραση στὴ νεοελληνικὴ λογοτεχνία, σελ. 6).

ΤΑ ΒΑΣΙΚΟΤΕΡΑ ΝΟΗΜΑΤΑ ΤΗΣ ΜΕΛΕΤΗΣ: 'Ο διανοητικὸς βίος ἔχει πάντοτε πολλὴ σχέση μὲ τὴν πολιτικὴ καὶ κοινωνικὴ κατάσταση. 'Η τουρκοκρατία εἶχε ὑποτάξει τὸ μεγαλύτερο μέρος τῆς ἐλληνικῆς φυλῆς: ἔνα μικρὸ πάλι μέρος «δούλευε» κάτω ἀπὸ τὴ φράγκικη κατοχῆ. 'Η ζωὴ τῆς Δύσεως ἀσκοῦσε ἐπίδραση πάνω στὴν ήθικὴ καὶ τὴ διανοητικὴ κατάσταση τοῦ ἔθνους ἀπὸ τὸν καιρὸ τῶν πρώτων σταυροφόρων. 'Ακόμη καὶ στὸ στρατὸ εἶχε τὴν ἐπίδραση

της ή δυτική συνήθεια. 'Ο στρατός του Βυζαντίου νωρίς είχε άντικαταστήσει πολλά από τὰ δύπλα του μὲν όπλα φράγκικα. Καὶ αὐτοκράτορες πάλι τοῦ Βυζαντίου μιμήθηκαν τὸν τρόπο ζωῆς καὶ συμπεριφορᾶς τῶν Φράγκων καὶ πρὶν ἀκόμη ἀπὸ τὴν ὅλωση τῆς Κων/πόλεως ἀπὸ τοὺς Φράγκους. Καὶ μετὰ τὴν κατάλυση τῆς φράγκικης κατοχῆς (1261) καὶ πάλι ή ζωὴ τῆς Δύσεως κι ὁ τρόπος συμπεριφορᾶς «δυναστεύει» τοὺς Βυζαντινούς.

'Η φράγκικη νοοτροπία φαίνεται πιότερο σὲ χῶρες τῆς κυρίως 'Ελλάδας πού 'μειναν περισσότερο χρόνο κάτω ἀπ' τὴ φράγκικη ἐπίδραση. Τέτοιες χώρες ή περιοχές ἐλληνικές ήταν: ή Πελοπόννησος, ή Κύπρος, ή Ρόδος, ή Κρήτη καὶ κάμπος τησιά τοῦ Αιγαίου καὶ Ιονίου πελάγους. Καλύτερα πρέπει νὰ χωριστοῦν: σὲ χῶρες τῆς κυρίως 'Ελλάδας (ὅπου ή φράγκικη κυριαρχία ἀναφερώνει τὴν πολεμικὴ μανία τῶν 'Ελλήνων καὶ θὰ τοὺς κάνῃ ικανούς, γιὰ νὰ κυνηγήσουν ἀργότερα τὴν Τουρκιά· ἔδω δῆμως δὲν ἔχομε ἀκμὴ τῶν γραμμάτων, παρὰ ἐλάχιστα, δπως μερικά «Χρονικά τῶν ἐν Μορέᾳ πολέμων τῶν Φράγκων», πού γράφτηκαν ἀπὸ Γασμούλους (βλ. Χρονικό Μορέως), ἵσως γιατὶ δὲν ήταν πολὺς δ χρόνος τῆς φραγκοκρατίας σ' αὐτὰ τὰ μέρη, ὅστε νὰ προλάβῃ νὰ φανῇ η γιὰ τὴ λογοτεχνία ἀγάπη) καὶ στὰ νησιά, δπου ή λογοτεχνία» βρῆκε τὸ ἔωτό της» καὶ μᾶς ἔδωσε ἔργα πολλά καὶ σπουδαῖα.

ΚΡΗΤΗ: 'Εδῶ παρουσιάστηκαν τὰ καλύτερα ἔργα τῆς ἐλληνικῆς πνευματικῆς παραγωγῆς: 1) 'Ο 'Ερωτόκριτος, ποὺ ἀνέθρεψε γιὰ πολλοὺς αἰώνες γενιές 'Ελλήνων' ποιητής του εἶναι ὁ Βιτζέτζος Κορνάρος· ἥρωες δ 'Ερωτόκριτος καὶ ή 'Αρετοῦσα. Τὸ ἔπος τοῦτο τόσο κοντά στὶς ἐλληνικές ἀρετές καὶ τὰ συνήθεια γράφτηκε, ποὺ ἀγαπήθηκε πάρα πολὺ ἀπὸ δλους τοὺς 'Ελλῆνες' τὸ ἔργο τούτο κινεῖται μέσα σὲ ἐλληνικὸ χῶρο, μὲ 'Ελληνες ἥρωες (πρωταγωνιστές καὶ κομπάρους) καὶ τὰ νοήματα ή τὰ συναισθήματα κι αἰσθήματα ποὺ ἀποπνέει εἶναι πέρα γιὰ πέρα ἐλληνικά! (βλ. καὶ ἀνάλυση σὲ προηγούμενο κεφάλαιο).

2) 'Η 'Ἐρωφίλη τοῦ Γεωργ. Χορτάτζη (βλ. καὶ ἀνάλυση σὲ προηγούμενο κεφάλαιο).

3) 'Η Βοσκοπούλα ή Εὕμορφη τοῦ Νικ. Δριμυτικοῦ ποὺ γράφτηκε τὸ 1627 καὶ ἔχει γιὰ θέμα του τὴν ἀγάπη βοσκοῦ καὶ βοσκοπούλας. Τόσο δμορφα κι εἰδυλλιακὰ παρουσιάζει τὸν δμορφο ἔξαλλον ἐλληνικὸ χῶρο (δέντρα, λιβάδια, ποτάμια κλπ.), ποὺ ἀγαπήθηκε πολὺ ἀπ' τὸν ἐλληνικὸ λαό. 'Ο ποιητής τοῦ ἔργου τούτου δλοκάθαρα φαίνεται δτὶ ἔχει ἐπηρεαστῆ ἀπὸ τὴ ζωὴ τῆς Δύσεως.

4) 'Ο 'Απόκοπος τοῦ Μπεργαδῆ' εἶναι βέθαια λιγύτερο γνωστὸ τοῦτο τὸ ἔργο, ἀλλὰ μπορεῖ νὰ διαβαστῇ πιὸ εὐχάριστα ἀπὸ τὸ μεγάλο κοινὸ τῆς 'Ελλάδας σήμερα καὶ γιὰ τ' ἄλλα του χαρίσματα ἀλλὰ καὶ γιὰ τὴν ἀπλή του γλώσσας ἔξαλλον ή 'κατάθασις' στὸν "Ἄδη κι οἱ διάλογοι μὲ τοὺς νεκρούς, ποὺ 'χει γιὰ θέμα του, συγκινοῦν τὴν ψυχὴ καὶ εὐχαριστοῦν τὴ φαντασία. Πόσο ἀληθινὰ θυμίζει τὴ θεία Κωμωδία τοῦ Δάντη ἀλλὰ καὶ τὴ δημοτικὴ ποίηση τῆς 'Ηπείρου.

Παράλληλα μὲ τὴν ἐπίδραση τῆς Δύσεως πάνω στὰ γράμματα ἔχομε καὶ σπουδαῖα τὴν ἐπίδραση αὐτῆς πάνω στὴ ζωγραφικὴ μας' καὶ ἔδω συμβαίνει τοῦτο τὸ ἀξιοθαύμαστο: ή μεσαιωνικὴ ἐλληνικὴ τέχνη ἔδωσε μεγάλη ὀθηση τοῦτην ιταλικὴ τέχνην πρῶτα πρῶτα κι ἀργότερα ή ιταλικὴ βοήθησε πολὺ τὴν ἀνάπτυξη τῆς ζωγραφικῆς τῆς ἐλληνικῆς ιδιαίτερα στὴν Κρήτη καὶ στὰ 'Εφτά-

νησα. "Έχομε στήν Κρήτη τό Δομήνικο Θεοσκόπολι (Δομ. Θεοτοκόπουλος, γεννήθηκε στο Φόδελε τής Κρήτης και δούλεψε πολὺ στή Δύση ('Ιταλία και 'Ισπανία) κι ἔγινε περίφημος μὲ τ' όνομα EL GRECO: δ 'Ελληνας), πού σάν είδε τήν Τουρκιά νὰ κυριεύῃ τήν Κρήτη, έφυγε γιὰ νά 'βρη σ' ἀλλούς γιαλούς τήν ήσυχία και νὰ παρουσιάσῃ τό θεῖο του τάλαντο.

Στή χριστιανική ρητορική ἔχομε τὸν Ἡλία Μηνιάτη, ἀπό τήν Κεφαλλονιά, (Ληξούρι 1669) και σπουδασε στή Δύση ('Ενετία) κι ἔγινε δ μεγαλύτερος χριστιανὸς ρήτορας ποὺ παρουσιάστηκε μετά τά χρόνια τοῦ Φωτίου (858). Ή ἐπίκλησή του (πανηγυρικὸς λόγος 25ης Μαρτίου 1686, πρὸς τήν Θεοτόκον Μαρίαν) γιὰ τήν ἀπελευθέρωση τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους γεμίζει τήν ψυχὴ μας ἀπό συγκίνηση. Σ' αὐτὸν τὸν πανηγυρικὸν μψήθηκε βέθαια τό Σκοῦφο, ἀλλὰ πέτυχε νὰ παρουσιάσῃ καλύτερο και συγκινητικότερο λόγο. 'Ο Μηνιάτης ἔγινε κι ἐπίσκοπος Κερνίκης και Καλαθρύτων' ἐκτὸς ἀπό τό Σκοῦφο μψήθηκε και τὸν Ἰταλὸ Σένιερη.

'Ο "Υμνος εἰς τήν Ἐλευθερίαν τοῦ Δ. Σολωμοῦ ποὺ τόσο τὸν σεβάστηκε δ χρόνος και τόσο γλυκά τὸν μελοποίησε δ Μάντζαρος, εἶναι ἐμπνευσμένος ἀπό τὶς δρμητικὲς ἑκεῖνες στροφές τοῦ Δάντη: LIBERTA VO... (δηλ. τήν Ἐλευθερίαν θὰ φάλω πού 'ναι τόσο ἀγαπητὴ δύνατος τό ξέρει ἑκεῖνος ποὺ γι' αὐτὴ ἀρνεῖται τή ζωή). DANTE ALIGHIERI, PURGATORIO CANTO PRIMO, στ. 71 —72. 'Ο ἴδιος δ ποιητὴς ἔθαλε πάνω ἀπ' τὸν "Υμνο του τό δίστιχο ἑκεῖνο τοῦ Δάντη.

ΑΙΓΑ ΛΟΓΙΑ ΓΙΑ ΤΙΣ ΕΠΙΔΡΑΣΕΙΣ ΣΤΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ ΚΑΙ ΤΗΝ ΤΕΧΝΗ: "Οπως συμβαίνει στή ζωὴ (μίμηση ἡθῶν κι ἔθιμων, ἐνδυμασίας κλπ.) ἔτσι συμβαίνει και μὲ τήν τέχνη γενικά: προσπαθεῖ καθένας νὰ μοιάσῃ μὲ κάπιον ἀλλο στὶς ίδεες, ποὺ υιοθέτησε διαβάζοντας ή βλέποντας τὰ ἔργα ἑκείνου. Γ' αὐτὸ ἀπό τήν παλιὰ ἀκόμη ἐποχὴ βλέπομε νὰ παρουσιάζεται τέτοια δημοιότητα σὲ πνευματικὰ ἔργα ποὺ θὰ νομίζαμε δτι γράφτηκαν ἀπό τὸν ἴδιο δημιουργὸ σὲ ἄλλο χρόνο· μερικοὶ μάλιστα θέλουν νὰ ὑποστηρίζουν δτι «τὰ μεγάλα πνεύματα σ' συναντίωνται», δσο κι ἀν αὐτὸ δ μπορεῖ νὰ μᾶς πείση πέρα γιὰ πέρα... Τελευταῖη δ πνευματικὴ δημιουργία ἔχει τήν τάση μιᾶς διεθνοποιῆσεως· τοῦτο πολλὲς φορὲς εἶναι πολὺ ἐπικίνδυνο γιὰ ἔνα λαό, γιατὶ χάνει τήν ιστορική του συνοχὴ και προσωπικότητα και γίνεται ἔνα μὲ τὸ διεθνὲς κοινό, δὲν μπορεῖ νὰ ξεχωρίσῃ τὰ σύνορα τῆς δικῆς του ὑπαρξης και τῆς δικῆς του ἀποστολῆς. Ή πνευματικὴ δημιουργία τότε καταντᾶ ἔνα ἀνοστο κι ἀνόνυμο δημιούργημα. 'Αφοῦ εἶναι δπωδήποτε φυσικὴ κι ἀναγκαία ἡ ἐπίδραση στὰ πνευματικὰ ἔργα, δς εἶναι τουλάχιστο γόνιμη κι δχι δουλικὴ και παθητικὴ ἀναμάσητη τῶν πρωτοτύπων. «Οι καινούριες ίδεες δὲ γεννιοῦνται κάθε ὥρα και στιγμὴ' οι γενικὲς ίδεες εἶναι στὸ μεγαλύτερο μέρος τους παλιές· μὰ ἀπ' τὸν ἄξιο δουλευτὴ τους παρουσιάζονται σάν καινούριες...» ('Ηλ. Βουτιερίδη, βλ. ἄ. σελ. 42).

ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΑ: Κων. Παπαρρηγόπουλος (1815—1891), γεννήθηκε στήν Κων/πολη και πέθανε στήν 'Αθήνα. Μορφώθηκε στήν 'Οδησσό μὲ δαπάνες τοῦ αὐτοκράτορα τῆς Ρωσίας 'Αλέξαντρο Α', στήν 'Ἑλλάδα και στή Γερμανία. Μικρὸς ἀκόμη είδε τὸν πατέρα του νὰ σφάζουν οι Τούρκοι τὸ 1821 γιὰ διντίποντα εξαιτίας τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 21. "Εγίνε καθηγητής τῆς Ιστορίας στὸ Πανεπιστήμιο τῆς 'Αθήνας, δηνάδε μὲ ἐπιτυχία ὑποστηρίζοντας τήν διδάσκαση ἐνότητα τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους. Τὸ σπουδαιότερο ἔργο του είναι δι «Ιστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους», ἔργο ποὺ γιὰ πολλὲς δεκαετίες ὠφέλησε τὰ γράμματα.

Γεώργιος Γεμιστός - Πλήθων

Κων. Γεωργούλη

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑ: Γιά τό κοσμοϊστορικό γεγονός τής φυγῆς τῶν 'Ελλήνων λογίων στή Δύση μπροστά καὶ υστέρα ἀπό τὴν "Αλωση" (1453) καὶ τὴν ἀποφασιστική ἐπίδρασή τους στὴν περίφημη πιὰ «'Αναγέννηση» παραβέτομε μερικοὺς δυνατούς στίχους ἀπό τὸν Γ' λόγο τοῦ «Δωδεκάλογου τοῦ Γύφτου» τοῦ μεγάλου Παλαιμᾶ μας:

«Οπου πάμε θά βροῦμε πατρίδες καὶ θά πλάσουμε, χαῖδευτά συνεθγαλμένοι ώς τὸν 'Αδρία!... Θά ξαναριζώσουμε στὴ Ρώμη θά μᾶς ἀγκαλιάσῃ ἡ Φλωρεντία... Τ' "Αλπεια βουνά θὰ δρασκελήσωμε, θὰ ξαφνιάσωμε τὰ ρέματα τοῦ Ρήγου... "Οπου πάμε θὰ σπείρουμε μιὰν 'Ελλάδα καὶ μιὰ Νιότη... Τὸ δικό μας φῶς θὰ ρίξουμε δηνούς θάμπωμα καὶ βράδιασμα στή Δύση!...

Εἶμαστε μεῖς οι πηγὲς οἱ ἀθόλωτες τῆς σκέψης, οἱ ἀσυγγέφιαστοι τῆς τέχνης οὐρανοί, οἱ 'Αθάνατοι κι ὥρατοι!...» "Ε λοιπὸν σ' αὐτῇ τὴν ὑπέροχη στρατιά, τὴν πομπὴ τῶν διαλεχτῶν προσφύγων κορυφαῖς, ξεχωριστὸς μέσα στοὺς ξεχωριστούς εἶναι δὲ Γεώργιος Γεμιστός - Πλήθων.

ΣΥΝΤΟΜΗ ΑΠΟΔΟΣΗ ΤΟΥ ΝΟΗΜΑΤΟΣ: 'Ο συγγραφέας, προκειμένου νὰ μᾶς παρουσιάσῃ τὴν πολυσήμαντη προσωπικότητα τοῦ Πλήθωνα, θεωρεῖ ἀπαραίτητο νὰ τονίσῃ τὸ πόσο σπουδαία εἰναι ἡ ἐποχὴ ποὺ ζῇ καὶ δημιουργεῖ αὐτὸς, εἰναι ἡ ἐποχὴ τῆς ἀναγεννήσεως, κοσμογονικὴ καὶ ἀναμορφωτικὴ, σὲ παγκόσμια κλίμακα. 'Απὸ τὴν ἀποψη τῆς ἔλληνικής, ποὺ μᾶς ἐνδιαφέρει ἔδω, δὲ Γεμιστός ἔχει συλλάβει σὲ δόλο τὸ βάθος τῆς τὴν κρίσιμη καμπῆ τοῦ ἔλληνισμοῦ — μιολονότι βρίσκεται κι αὐτὸς στὴν ἀναγέννηση του — ἀνάμεσα στὴ διπλὴ ἐπιθουλή, τῶν Τούρκων καὶ τῶν Λατίνων (Φράγκων). Καὶ δὲ στέκεται σὲ θεωρητικὲς κρίσεις, ἀλλὰ μὲ μελετημένα ὑπομνήματα καὶ ἐπιστολὲς πρὸς τοὺς ἡγέτες τοῦ Βυζαντίου — τῆς ἐποχῆς του — ὑποδεικνύει μέτρα καὶ ἀναδιοργάνωση τῆς κοινωνικῆς, στρατιωτικῆς, πολιτικῆς καὶ οἰκονομικῆς ζωῆς. Μὲ τὸ προικισμένο αἰσθητήριο του ἀντιλαμβάνεται πῶς τὸ καταλληλότερο ἔλληνικὸ διαιμέρισμα, ποὺ μπορεῖ νὰ βοηθήσῃ γιὰ τὴν ἀποτελεσματικότητα τῶν μεταρρυθμιστικῶν προτάσεών του, εἰναι ἡ Πελοπόννησος' γιατὶ παρουσιάζει αὐτὴ γεωγραφικὰ καὶ ἔθνολογικὰ (τὸ πιὸ καθαρὸ ἔλληνικὸ τμῆμα) πλεονεκτήματα. 'Ο Πλήθωνας μὲ τὴν ἀσφαλτὴ διοριστικότητά του νιώθει πῶς τὸ ἔλληνικὸ στοιχεῖο γιὰ νὰ ἐπιθιώσῃ — μέσα στὴν ἀναταραχὴ τῆς ἀναγεννήσεως — δὲν πρέπει νὰ στηριχῇ στοὺς δυτικούς· ἵσα ἵσα κινδυνεύει ἀπ' αὐτούς· τὴ δύναμη του καὶ τὴν αὐτάρκειά του θὰ τὴν στηρίζῃ στὴν πνευματική του ἀνασυγκρότηση, ποὺ θὰ τὴν ἀντλήσῃ ἀπὸ τὸ μεγαλεῖο τοῦ παρελθόντος του. Τὸ ν' ἀντιμετωπίσουν οἱ 'Ελλήνες μὲ δλεῖς τὶς δυνάμεις τους τὸν Τουρκικὸ κίνδυνο δὲν τὸ βλέπει ἀπὸ τ' ἀδύνατα, ἀλλὰ σὰ μιὰ νέα θαυμαστὴ ἐποποίια τῆς ἀκατάθλητης φυλῆς μας, ποὺ ν' ἀνανεώνῃ τοὺς ἀλλοτε κατὰ τῶν Περοῶν θριάμβους μας.

Στὴ συνέχεια δὲ Γεωργούλης μᾶς δίνει μερικὰ συγκεκριμένα στοιχεῖα ἀπὸ τὴ δράση του. Στὰ 1414 ἔρχεται στὸ Μιστρά, ποὺ τὸν βλέπει σὰν δρμητήριο τῆς ἀναγεννητικῆς προσπαθείας. "Ἐπειτα μετέχει στὴν ἀποστολὴ στὴ Φλωρεντία (1438), στὴν περίφημη σύνοδο γιὰ τὴν ἔνωση τῶν ἑκκλησιῶν. Κι ἐνῶ ξέρομε πῶς ἀπ' αὐτὸ τὸ συνέδριο δὲ βγῆκε τίποτε τὸ θετικό, ὅμως ή στὴ Φλωρεντία

ξπαφή και γνωριμία του φιλοσόφου μας με παράγοντες της άναγεννήσεως (τὸν κυθερήνητη Κοσμά Μέδικο, τὸ φιλόσοφο Μ. Φικίνο) ήταν άνυπολόγιστης σημασίας, γιατί δίδαξε έκει Πλατωνική φιλοσοφία και δική του ήταν ή σκέψη που ίδρυθηκε στή Φλωρεντία ή Πλατωνική Ἀκαδημία (μή ξεχνάμε πώς ήταν θερμός δπαδός του Πλάτωνα), άπαρχή για νὰ γίνουν στή συνέχεια στήν Εύρωπη τέτοιες ἀκαδημίες, ἀνοιχτές στήν ἐπιστημονική ἔρευνα άντιθετά στό συντηρητισμό τῶν μεσαιωνικῶν Πανεπιστημίων. Ξαναγύρισε στήν Πελοπόννησο δπου συνέχισε τή θαυμαστή δράση του (συγγραφική και διδαχτική) γιατί τή σωτηρία τοῦ Ἐλληνισμοῦ ἀπό τὸν ἀνατολικό και δυτικό κίνδυνο, μέχρι τό θάνατό του. Κι ἀν ἔκαμε τό λάθος νὰ ἀγνοήσῃ τήν πραγματικότητα τῆς χριστιανικῆς δρθοδοξίας στὸν ἐλληνικό πληθυσμό και νὰ προσπαθήσῃ ἀπελπισμένα νὰ τοῦ μπολιάσῃ τό ἀρχαῖο ἐλληνικό εἰδωλολατρικό πνεῦμα και κείνη τή σκέψη, κοσμοθεωρία και βιοθεωρία, αὐτό δὲν τοκαμε ἀπό τίποτε ἄλλο, ἀλλὰ νόμισε πώς ἔκει θᾶσσικε τή σωτηρία του δ ἐλληνισμός. Ὁ μαθητής του Βησσαρίων τὸν ὑπερθαυμάζει και ίσως φτάνει μέχρι ὑπερβολὴ λέγοντας πώς δ Γεμιστὸς ὑπερέχει ἀπό τοὺς ἄλλους πνευματικούς ήγετες τῆς Ἐλλάδος, δσο δῆλιος ἀπό τὰ ἄστρα».

ΕΝΟΤΗΤΕΣ ΚΑΙ ΕΠΙΓΡΑΦΗ ΑΥΤΩΝ: Μποροῦμε νὰ τό διαιρέσωμε σὲ 5 ένότητες: α) «Οἱ χρόνοι... τέχνη»: 'Ο Γεμιστὸς ζῆ στήν πιὸ κοσμογονική περίοδο, στήν Ἀναγέννηση.

β) «Ο Πλήθων... ἐπηρέασαν καθόλου»: Συγκεκριμένα μέτρα του γιὰ τήν ἀναδιοργάνωση τοῦ ἐλληνισμοῦ και δ ρόλος τῆς Πελοποννήσου.

γ) «Ἄν γιὰ τή Δυτική... τοῦ Γένους»: Τὸν σύγχρονο τουρκικό κίνδυνο πρέπει νὰ τὸν ἀντιμετωπίσωμε δπως τὸν περσικὸ ἄλλοτε.

δ) «Γιὰ τήν Ιδιωτική... ἔρευνα»: Στοιχεῖα ἀπό τή δράση του στή Φλωρεντία. ε) «Ἡ σύνολος... τὰ ἄστρα»: 'Ἡ εἰλικρίνεια τῆς «πολιτικῆς» του και τό ἐγκώμιο τοῦ Βησσαρίωνα.

ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ: Γλωσσική ἐρμηνεία: βίωμα: δ,τι ζῆ κανεὶς δυνατά και ἔσωψυχα. χειμάζω= ταλαιπωρῶ, δυσκολεύω πολύ. διαφέρομαι (πρός τινα, τινι) = ἔχω διαφορές, ἀκόμη και ἔχθρες. συγκυρία= σύμπτωση (τὸ ρ. κυρεύω = συναντῶ, πίπτω). Ιακχος: "Ἀλλο ὄνομα τοῦ Θεοῦ τῶν δργίων και τῆς κρατικῆς Βάκχου. Ἡ θεότητα ποὺ ἐμπνέει και οιστρηλατεῖ τοὺς ποιητές.

Οι μὲ ἀστερίσκο λέξεις ἔξηγοῦνται στό ἀναγνωστικό μας.

Πραγματικῶν ἐρμηνεία: 'Αναγέννηση: 'Η κοσμοϊστορική και τόσο δημιουργική ἐποχή, τῆς ἀνθησεως τῶν τεχνῶν και τῶν γραμμάτων στή Δύση (κάτω ἀπό τήν ἀναθίωση τοῦ κλασσικοῦ πνεύματος, ἀρχαῖου ἐλληνικοῦ και λατινικοῦ. Γιὰ τήν «Ἀναγέννηση» και τήν δλη ἀνθρωπιστική κίνηση βλέπε στίς σελ. 15—35 τοῦ σχολικοῦ ιστορικοῦ ἐγχειριδίου τῆς ΣΤ' τάξεως τοῦ Γυμνασίου. (Εἰναι οἱ 14, 15, 16ος αἰών). Μεσαίωνας: Εἰναι ή μπροστά ἀπό τήν ἀναγέννηση μακραίων περίοδος, σκοτεινή και διπισθοδρομική γι' αὐτὸν βλέπε ἐπίσης στίς σελ. 8—10 τῆς ιστορίας τῆς Γ' τάξεως. Πάντως πρέπει νὰ γνωρίζωμε πώς ἡ περίοδος αὐτή ἀρχίζει τὸ 476 μ.Χ. (κατάλυση δυτ. ρωμαϊκοῦ κράτους ἀπό τοὺς βαρβάρους) και φθάνει ώς τὰ 1300 πάνω κάτω. Λατīνοι: Φυσικά δὲν πρόκειται ἔδω κυριολεκτικά γιὰ τοὺς ἀρχαίους Λατίνους που ἔρομε, ἀλλὰ στά μεταχριστιανικά χρόνια ἔτσι λέμε γενικά τοὺς Φράγκους (π.χ. ποὺ μὲ τήν Δ' σταυροφορία 1204 ὑπόταξαν τό Βυζάντιο και ἐγκαταστάθηκαν στήν ἀνατολή).

Μ. Παλαιολόγος: Αύτοκράτορας τοῦ Βυζαντίου (1391—1425), πατέρας τοῦ τελευταίου αύτοκράτορά μας Κ. Παλαιολόγου. Αύτός ἀνάπτυξε σπουδαία διπλωματική δράση στὴ Δύση, μήπως ἀντιμετωπίσῃ τὴν τουρκικὴ ἐπιθυμοῦ.

Θεόδωρος Παλαιολόγος: Γιὸς τοῦ προηγούμενου, Μιχαήλ, δεσπότης τοῦ Μιστρᾶ (1407—1443), αύτός εἶναι δὲ Β' Θεόδωρος, ποὺ ἀπελπισμένος ἀπὸ τὶς διολοποκέες ἔγινε μοναχός, παραχωρώντας τὸ δεσποτάτο στὸν ἀδερφό του Κ. Παλαιολόγο.

«Πολιτεία» Πλάτωνος: 'Ο μεγαλύτερος (10 βιβλία) καὶ σπουδαιότερος Πλατωνικός διάλογος· σ' αὐτὸν φιλόσοφος ἐκθέτει τὶς ἀπόψεις του γιὰ τὸν ἴδεωδη τρόπο διοικήσεως τοῦ Κράτους.

Σύνοδος Φλωρεντίας: 'Η περίφημη σύνοδος στὰ 1438, ποὺ ἔγινε μεταξὺ τῆς Β. ἀντιπροσωπείας (πατριάρχης Ἰωσῆφ, Μᾶρκος Εὐγενικός, Γ. Γεμιτός, Βησσαρίων καὶ ἄλλοι) καὶ τοῦ πάπα· τότε ὑπογράφη ἡ ἔνωση τῶν ἑκκλησιῶν, γιὰ νὰ βοηθήσῃ ἡ Δύση τὸ Βυζάντιο, ἀλλὰ τίποτε δὲν ἔγινε· ἵσα ἵσα ποὺ κορυφώθηκε στὸ Βυζάντιο ἡ δλέθρια διαιμάχη μεταξὺ ἐνωτικῶν καὶ ἀνθενωτικῶν. Πρέπει νὰ ξέρωμε στὶς διαμάχης ἡταν ἀνθενωτικός.

Μιστράς: Γιὰ τὴν τοποθεσία καὶ τὴν ιστορία τοῦ Μιστρᾶ βλέπε στὰ προηγούμενα τὴν ἀνάλυση τῆς λαϊκῆς παραδόσεως «τὸ κυπαρίσσι» ἐπίσης τὶς σελ. 250—254 τῆς σχολικῆς ιστορίας τῆς Δ' τάξεως.

Πλάτων - Ἀριστοτέλης: Γύρω ἀπὸ τοὺς δυὸς αὐτοὺς κορυφαίους φιλοσόφους τῆς ἀρχαιότητας, ἀλλὰ καὶ δῆλης τῆς οἰκουμένης, δλῶν τῶν ἐποχῶν, ποὺ φοιτακαλύπτουν μὲ τὴν παρουσία καὶ τῇ διδασκαλίᾳ τους τὸν 4ον π.χ. αἰώνα, πρέπει νὰ ξέρωμε πῶς στὸ Βυζάντιο (κυρίως ἀπὸ τὸ 1000 ὡς τὸ τέλος) γίνεται φοιτερὴ διαιμάχη, σωστὴ διελκυστίνδα, γιὰ τοῦ ποιοῦ ἡ διδασκαλίᾳ εἶναι ἡ δρθότερη. "Ἐτοι πραγματικὰ παραλήρημα καὶ λατρεία μέχρι ὑστερίας ἐπικρατεῖ ἀνάμεσα στὶς τάξεις τῶν θαυμαστῶν «έκατέρου» π.χ. κάπου σὲ ἔργο τοῦ Μ. Ψελλοῦ (πρώτου λογίου τοῦ 11ου αἰ.), «ἔμδος δὲ Πλάτων, γῆ καὶ ἥλιε, ἔμδος!». Πάντως αὐτὴ ἡ διαιμάχη, ποὺ δὲν ἡταν καθόλου στείρα, ἀλλὰ δημιουργική, περνάει στὴ συνέχεια στὴν Εὐρώπη.

Μέδικος: Στὸν 14ο αἰώνα ἡ οἰκογένεια τῶν Μεδίκων (πλούσιοι τραπεζίτες καὶ ἔμποροι καὶ κυθερνήτες τῆς Φλωρεντίας), πρωτοστατεῖ στὴν πνευματική καὶ καλλιτεχνική κίνηση καὶ στὴ λατρεία τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων. Οἱ ἐπιφανέστεροι εἶναι δὲ Λορέντσος καὶ Κόσμιος.

Μ. Φικίνος: Διάσημος ἔλληνιστής, λάτρης θερμός τοῦ Πλάτωνα καὶ μεταφραστής τῶν «διαλόγων» του στὴ λατινική. Μὲ τὴν καθοδήγηση τοῦ Πλήθωνα καὶ τὶς πλούσιες χορηγίες τῶν Μεδίκων δργάνωσε καὶ λάμπρυνε στὴ Φλωρεντία τὴν περίφημη πλατωνικὴ Ἀκαδημία (1333—1399).

Πλωτίνος: Διάσημος νεοπλατωνικός φιλόσοφος (γεννήθηκε στὴν Αἴγυπτο τὸ 204 μ.Χ.) τοῦ 3ου αἰ. Ἡ φιλοσοφία του εἶναι μίγμα πλατωνικῶν ἀπόψεων καὶ θρησκευτικῶν ἀνατολικῶν δοξασιῶν. Βασικά του ἔργα «Ἐννεάδες», 54 πραγματείες καὶ «περὶ καλοῦ», δηλαδὴ τοῦ ὀράσιου.

Βησσαρίων: Γιὰ τὸν περίφημο αὐτὸν λόγιο μας, ἐνωτικὸ φανατικό, μαθητὴ καὶ θαυμαστὴ τοῦ Πλήθωνα. Βλέπε στὴν ἀνάλυση, προηγούμενα, «ΚΘ' Μαΐου».

Δεσποτάτου Μιστρᾶ: 'Ἐπαναλαμβάνομε πῶς γιὰ τὸ ἔλληνικότατο τοῦτο κράτος καὶ διαιμέρισμα τῶν τελευταίων βυζαντινῶν χρόνων, βλέπε ἀνάλυση τῆς παραδόσεως «τὸ κυπαρίσσι», καθὼς καὶ τὶς σελ. 250—254 τῆς ιστορίας τῆς Δ' τάξεως. Πάντως κι ἐδῶ τονίζομε μὲ συντομία τὴ μεγάλη σπουδαιότητα τοῦ δεσποτάτου σὰν πυρήνα ἔλληνικότητας καὶ κέντρου γραμμάτων καὶ τεχνῶν· καθὼς καὶ τὶς περιέργεις ιστορικές συνθήκες ποὺ ίδρυθηκε: Στὰ 1259 δὲ Φράγκος Γουλιέλμος, αἰχμάλωτος —στὴ μάχη τῆς Πελαγονίας— τοῦ Μιχαήλ Η' Πα-

λαιολόγου, γιατί ν' ἀπελευθερωθῆ τοῦ παραχώρησε τὰ κάστρα Μάνης καὶ Μιστρᾶ.

Συμπληρωματικά γιατί τὸν Πλήθωνα: Γιά τὸν πολύπλευρο καὶ δυναμικό στοχαστή, ποὺ συνέλαβε τὰ μηνύματα τῶν καιρῶν του τῶν τόσο κρισίμων, καὶ «πάλαιψε ἐκεῖ κάτω στὸν ἔρδοραχο τοῦ Μοριά νὰ στερεώσῃ μιὰ καινούρια Ἑλλάδα, εἶναι ἀνάγκη νὰ μελετήσωμε περισσότερα» γιατὶ τὴ δράση του στὸ Μιστρά, τὶς διώξεις του, τὶς ἰδέεις του, τὴ λάμψη του στὴ Φλωρεντία, τὶς συγγραφές του κλπ. Τώρα περιοριζόμαστε νὰ συμπληρώσωμε πῶς ἀντιφαστικές πληροφορίες ὑπάρχουν γύρω ἀπὸ τὴν καταγωγὴ του ὁ Βησσαρίων τὸν θέλει γένημα καὶ θρέμμα Κωνσταντινοπόλιτή⁷ οἱ περισσότεροι ὅμως πῶς γεννήθηκε στὸ χωριό τῆς Σπάρτης Τρύπη (1355—1452). Σπουδαιότερα ἔργα του ἔιναι: «Οἱ νόμοι» (ἐδῶ οἱ πρωτότυπες μεταρρυθμιστικές προτάσεις του), τοὺς ἔκαψε ὁ ἀντίπαλος του Γεννάδιος, «ἰστορία τῆς τῶν Περσῶν μοναρχίας», «φιλοσοφικαὶ ἐπιστολαὶ πρὸς Βησσαρίωνα», «Διαγραφὴ Πελοπονήσου, παραλίου καὶ μεσογείου».

Καλολογικὰ στοιχεῖα: Σὲ τέτοιου εἶδους κείμενα βέθαια (ποὺ διαθέτουν αὐστηρότητα καὶ ἀκριβολογία) δὲν πρέπει ν' ἀναμένωμε νὰ ἀνακαλύψωμε καλαισθητικά μέσα, ὡστόσο δὲν λείπουν κι δλότελα. Πολὺ χαρακτηριστικά εἶναι τὰ ἀσύνδετα⁸ π.χ. «Ἡ ἐπιστολὴ πρὸς τὸν Μανουὴλ... κατὰ τὸ 1418», «σύστημα φορολογίας... προστατευτικῶν δασμῶν». Διακρίνομε καὶ τὶς μεταφορές: «Ἐριχνε στερεές ρίζες, πέπλο σιωπῆς, συγχορευτὴ τῶν ἀθανάτων. Ἀξιοπαρατήρητα τὰ ἐπίθετα: πολιτειακοῦ (τοῦ κυθερηνητικοῦ, τοῦ εἶδους τοῦ πολιτεύματος), ριζοσπαστικά, οὐτοπιστική, ρεαλιστική, ἀνομορφωτικά, θεόμορφους. Ἀλλὰ τὸ πιὸ ἀξιοπρόσεχτο στοιχεῖο δῶ μέσα εἶναι ἡ εἰδικὴ δρολογία —ἀξίζει νὰ τὴν κρατήσωμε γιὰ ἀνάλογες χρήσεις— πλήθους λέξεων, ίδιως συνθέτων (σάν ἔκεινες ποὺ βρίσκομε στὰ σοθαρά ἀρθρά τῶν ἐφημερίδων). Π.χ. «στὴν ἐκζήτηση τῆς αὐτῆς», «ἔζουσε ἔντονα τὸ βίωμα τῆς ἀναταραχῆς», «ἔχειμαζε τὸν τότε πολιτικὸ βίο», «ἐπιθολὴ προστατευτικῶν δασμῶν καὶ φορολογικές διευκολύνσεις», «χαρακτηριστικὰ ποὺ προσδιάζουν», «τὴν οὐτοπιστικὴ πτήση τῆς φαντασίας καὶ τὴ ρεαλιστικὴ ματιά» (ἔξοχη ἀντίθεση, ποὺ δῶμας μπορεῖ νὰ ὑπάρχῃ σ' ἔνα καὶ τὸ αὐτὸ δάτομο), «χριστιανικὸ βίωμα», «στὴ δύσκολὴ ιστορικὴ συγκυρία», «μεγαλεπήθολη σκέψη».

Κεντρικὴ Ιδέα: Ό Γεώργιος Γεμιστός - Πλήθων ἥταν μιὰ ἔξαιρετικὴ φυσιογνωμία, πληθωρική, πολύμορφη καὶ ἀγωνιστική, πού, ζώντας σὲ μιὰ ἀπὸ τὶς κρισμότερες ὁρες τοῦ ἔλληνισμοῦ (κινδύνευε αὐτὸς τὸν ἔσχατο κίνδυνο ἀνάμεσα στὶς «συμπληγάδες» τοῦ Τούρκου καὶ τοῦ Φράγκου), μὲ σωστές ἐκτιμήσεις καὶ ὑπέροχες ἐνέργειες πάλαιψε νὰ σώσῃ τὸν ἔλληνισμό ἀπὸ τὴ διπλὴ θανάσιμη ἐπιθυμή, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὴ δική του διάθρωση.

ΑΛΛΕΣ ΙΔΕΕΣ: α) Εἶναι ιστορικὴ ἐπιταγὴ, τὰ ἔθνη δταν κινδυνεύουν, πῶς εἶναι μάταιο νὰ περιμένουν ἀπὸ ἔξω τὴν ἐπικουρία· ἡ ἐλπίδα ὑπάρχει μόνο στὸ δικό τους ιστορικὸ παρελθόν καὶ στὶς ρίζες τοῦ δικοῦ τους εἶναι (τουλάχιστο γιὰ τὸ ἔλληνικὸ ἔθνος, μὲ τὴν αὐτοδυναμία καὶ πολιτιστικὴ ὑπερεπάρκεια ποὺ τὸ διακρίνει, τοῦτο εἶναι ἡ καταφυγὴ του καὶ ἡ σωτηρία του).

β) Ὕπάρχουν μέσα στὴν ιστορικὴ πορεία τῶν ἔθνων πνευματικές φυσιογνωμίες ποὺ φέρνουν ἐπάξια τὸν τίτλο τοῦ ἡγέτη καὶ τοῦ «ταγοῦ», γιατὶ ἡ συμβολὴ τους δὲ στάθηκε μόνο θεωρητική, διανοητικὴ ἀς πούμε ἔτσι, ἀλλὰ καὶ ἀγωνιστική, δραστική. Ἐδῶ ἔχει τὴ θέση του ἔκεινο τὸ περίφημο τῶν ἀρχαίων «ρητῆρες λόγων καὶ πρηκτῆρες ἔργων». Πρῶτος καὶ καλύτερος μέσα σ' αὐτοὺς δ Πλήθων.

ΓΛΩΣΣΑ: Μιά μεστή, περιεχτική καὶ πολυδύναμη δημοτική¹ αὐτή ἡ δημοτική πόχει δείξει τις ἀπεριόριστες δυνατότητές της, δποτε τῇ χειρίστηκαν προκισμένοι συγγραφεῖς στὸν πεζὸν λόγο. "Αν τώρα δ λόγος δὲν είναι τόσο προσιός καὶ εὐκολονόητος —Ιδίως στὸ μέσον ἀναγνώστη— αὐτὸς συμβαίνει γιατὶ ὑπάρχει μιὰ εἰδικὴ δρολογία καὶ ἐννοιολογικὴ ποικιλία καὶ βαρύτητα.

ΥΦΟΣ: Σοθαρό, πυκνὸν καὶ ἀκριβολόγο. 'Ο λόγος ἀλλοῦ βραχυπερίοδος καὶ ἀλλοῦ μακροπερίοδος, δὲν παρατηρήσῃ κανεὶς μὲ προσοχῆ, ἔχει πορεία «παραγωγική». Δηλαδὴ ἀπὸ γενικές ἀπόψεις ζεκινάει δ συγγραφέας μας καὶ καταλήγει στὰ ἐπὶ μέρους, στὶς περιπτώσεις.

ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΗ ΕΡΜΗΝΕΙΑ: 'Οπωσδήποτε ἀπὸ τέτοια —δλόγιομα ἀπὸ πληροφορίες καὶ ιδέες— κείμενα ἔκεινο ποὺ παίρνει ἀπὸ τὰ ἀνώτερα συναισθηματά μας τὸ πρῶτο μερίδιο εἶναι «τὸ διανοητικό», καθὼς λέγεται στὴν ψυχολογία. "Ἐπειτα ἡ ἔθνική μας περηφάνεια γιγαντώνεται μέσα μας, καθὼς βλέπουμε ἔνα δικό μας κορυφαῖο νὰ ἐπηρεάζῃ μιὰ κορυφαῖα δρα τῆς ἀνθρωπότητας... Νά λοιπὸν ἀλλη μιὰ ἀφορμὴ γιὰ νὰ ζοῦμε καὶ νὰ λέμε κείνο τὸ ὑπέροχο τοῦ Καθάρφη" «ὅταν θὰ θέλουν οἱ "Ἐλληνες νὰ καυχηθοῦν τέτοιους βγάζει τὸ θέντος μας θὰ λένε».

ΑΦΟΡΜΕΣ ΓΙΑ ΑΣΚΗΣΗ ΚΑΙ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ: α) 'Αξιομνημόνευτες φράσεις: 'Επειδὴ πολλὲς ἀναφέραμε στὰ «καλολογικά», μένει ἔδω νὰ σημειώσωμε μερικὲς ἐντυπωσιακὲς —καὶ κατάλληλες γιὰ ἀνάλογη χρησιμοποίηση— αὐτὲς ποὺ δὲν είναι τοὺς συγγρ., ἀλλὰ τὶς δασείζεται: Π.χ. «'Ἐσμὲν οὖν "Ἐλλήνες τὸ γένος, ὡς ἡ τε φωνὴ καὶ ἡ πάτριος παιδεία μαρτυρεῖ'. Πολυδύναμος καὶ πολύχρηστος λόγος καὶ τόσο ἐπιγραμματικὸς γιὰ τὴν «πανταχοῦ παρουσία τῶν Ἐλλήνων». «Περὶ δῶν 'Αριστοτέλης πρὸς Πλάτωνα διαφέρεται». Αἰώνιος τίτλος ποὺ δὲ μειώνει τοὺς πρώτους φιλοσόφους, τὸ μαθητὴ καὶ τὸ δάσκαλο, ἀλλ᾽ ἀντίθετα τοὺς ἀθανατίζει σὰν μέγιστα ἐλεύθερα πνεύματα! «Τὸν μυστικὸν τοῖς 'Ολυμπίοις θεοῖς συγχορεύσοντα Ἰακχον': Αὐτὸ τὸ θαυμάσιο ἐγκώμιο δγαποῦν τόσο νὰ τὸ χρησιμοποιοῦν στὴ συνέχεια νεοελληνες ποιητές· π.χ. δ Σικελιανὸς στὸ περίφημο ἐπικήδειο ποίημά του «στὸν Παλαμᾶ» λέει' ... σὲ περιμένουν στὴ 'Ηλύσια "Ομηρος, Σολωμός κλπ. τὸν τρισμακάριο τὸν Ἰακχο μαζὶ τους νὰ χορέψεις...».

Τέλος ἀξίζει νὰ ἀποστηθιστῇ τὸ ὥραῖο ἐγκωμιαστικὸ ἐπίγραμμα. Καὶ δχι μόνον αὐτό, ἀλλὰ μὲ τούτη τὴν ἀφορμὴ εἶναι πολὺ ἐνδιαφέρον νὰ πληροφορηθοῦμε γιὰ διάφορα ἔξαιρετικά ἐπιγράμματα (κυρίως ἐπιτάφια) σὲ ἔξεχοντες "Ἐλληνες" π.χ. στὸν Αισχύλο, Θουκυδίδη, Κοραῆ κλπ.

β) Θυμίζομε πῶς γιὰ τὸν ἀπελπισμένο καὶ θαυμαστὸ ἀγώνα τοῦ Πλήθωνα είδαν οἱ "Ἐλληνες τηλεθεατές στὸ ἔξαιρετικὸ μυθιστόρημα τοῦ Α. Παπαδιαμάντη «ἡ Γυφτοπούλα». Κι ύστερα ἀπὸ σκεφτόμαστε πῶς καιρὸς είναι πιὰ νὰ βλέπωμε στὴ μικρὴ δθόνη οἱ "Ἐλληνες τὶς μεγάλες ἔθνικές φυσιογνωμίες μας, ἐπιμελημένα καὶ «καλοδουλεμένα».

γ). Καὶ τώρα κάτι ἄλλο μὲ τὴ θύμηση γεμάτη ἀπὸ τὸν δραματιστὴ καὶ ιδεολόγο, τὸν ἀρχαιολάτρη Πλήθωνα, φυσικὸ εἶναι νὰ πάγη ἡ σκέψη μας καὶ σ' ὅλους τέτοιους νοσταλγούς τοῦ κλασσικοῦ ἐλληνικοῦ μεγαλείου· π.χ. στὸ Δημοσθένη, στὸν 'Ιουλιανὸ τὸν Παραθάτη' καὶ δο τον πρῶτο στεκόμαστε μὲ θαυμασμὸ μπροστὰ στὸ ἀγνὸ Ιδεῶδες τοῦ· γιὰ τὸν δεύτερο δμως δχι, ήταν ἐκτὸς τόπου καὶ χρόνου, γιατὶ τότε ποὺ καταδίκωε δ 'Ιουλιανὸς τὴ θρησκεία τοῦ Ναζωραίου, γινόταν τόσο ἀδικα καὶ παρεξηγημένα πολέμιος μιᾶς

νέας, ζωντανής, μεγαλοδύναμης και πολυδύναμης κοσμοθεωρίας, ίκανης να ένισχυστη και έμπλουτίση — όπως άλλωστε και τό τοπομένο— τὸν Ἑλληνισμό. Ή προσπάθεια δύως τοῦ Γεμιστοῦ νὰ ξαναφέρῃ τὴν ἀρχαία ‘Ἑλλάδα μέσα στὸ βυζαντινὸ χριστιανισμὸ δὲν πρέπει νὰ ‘ναι «κατακριτέα», καὶ χιμαιρική, γιατὶ τώρα ἔνας παρηκμασμένος μέχρι θρησκοληψίας χριστιανικὸς κόσμος — πῶς ἄλλαξεν ἀλίμονο οἱ καιροὶ! — εἶχε τὴν ἀνάγκη ἀπὸ τὴν ἀκατάλυτη Ἑλληνικὴ ψυχὴ, ἀπὸ «τοὺς ἀθάνατους κι ὠραίους»!

ΕΙΔΟΣ ΑΝΑΓΝΩΣΜΑΤΟΣ: ‘Ἐδῶ ἔχομε νὰ κάμωμε μὲ «ἰστορικὸ μελέτη-μα» μπορεῖ βέθαια κανεὶς νὰ τὸ πῆ καὶ «ἰστορικὸ δοκίμιο» ἢ καὶ «σκιαγραφία προσώπου», ἀφοῦ βέθαια δὲν ἔχομε ἀρκετὰ στοιχεῖα βιογραφήσεως.

ΓΕΝΙΚΗ ΕΝΤΥΠΩΣΗ: Τέτοια κείμενα —παρὰ τὴ δυσκολία τους καὶ τὴν πολυπραγμοσύνη τῆς ἀς ποῦμε ἔτσι— εἶναι ἀπὸ κεῖνα ποὺ ἀφήνουν τόσα καὶ τόσα στὸν ἀναγνώστη: Γνώσεις, συγκινήσεις, προθληματισμούς, ἀφορμήσεις γιὰ νέα διαβάσματα, ἀναφορές σὲ «καυτές» ἐπικαιρότητες. Γιατὶ καὶ πάλι μπροστά μας δὲ προσώπωνις ἔχθρος τῆς φυλῆς μας, δὲ Ἑλληνομάχος καὶ χριστιανομάχος Ἀσιτής «ἀπαράδεχτος» γείτονάς μας, δὲ Ἀττίλας καὶ Β' καὶ Γ' —καὶ μάλιστα καὶ μὲ τέτοιο πρόσωπο καὶ προσωπεῖο... — δῆπος θέλει νὰ αὐτοθαφτίζεται... Ἀλήθεια, δὲν εἶναι φοβερὰ ἐνδιαφέρον νὰ διαβάζῃ κανεὶς τὸ 1975 σὲ κείμενο τοῦ 15ου αἰώνα, «πολὺ μεγαλύτερες τιμωρίες γιὰ ἐκδίκηση, γιὰ τὰ παθήματα ποὺ ἔπαθαν ἐκ μέρους μας, ἐπιβάλλουν σὲ μᾶς, ποὺ εἴμαστε “Ἑλληνες.” Εχουν τώρα αὐτοὶ δύναμη πολὺ μεγαλύτερη ἀπὸ τὴ δικῇ μας, καὶ κάθε φορά σκέπτονται τὴν ἔξοντωσή μας».

“Οσο γιὰ μᾶς δύμας τοὺς ἀνώνυμους “Ἑλληνες, ποὺ τοὺς ἀντιμετωπίζομε πιὰ μὲ οίκτο καὶ ἀρδία, ξέρομε τόσο καλὰ τοῦ δικοῦ μας τοῦ Αἰσωποῦ τὰ αἰώνια λόγια: «Ονος δοράν λέοντος ἐνδυθεὶς λέων ὑπὸ πάντων ἐνομίζετο... Ως δὲ ἀνέμου πνεύσαντος ἡ δορά περιηρέθη...».

ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΑ: ‘Ο Κωνσταντίνος Γεωργούλης γεννήθηκε στὴν Καλαμάτα τὸ 1894 καὶ πέθανε στὴν Ἀθήνα τὸ 1968, ‘Ἐπιφανῆς Ἑλληνας φύλοιος, παιδαγώγος, φιλόσοφος καὶ ἐκπαιδευτικός. Τὸ 1928 Γυμνασίαρχος, Γεν. ἐπιθεωρητός. ‘Ἐκπαιδεύσεως Μ'. ἀπὸ τὸ 1941 ἐπόπτης στὴ Βαρβάκειο καὶ διευθυντής τοῦ διδασκαλείου Μέσους ἐκπαιδεύσεως. Χρημάτισε καὶ γεν. γραμμ. ὑπουργείου Παιδείας (1953–57). ‘Ο Γεωργούλης σπουδάστης φιλολογία, παιδαγωγικά καὶ φιλοσοφία στὸ Βερολίνο καὶ Φράιμπουργκ, πολυμαθέστατος καὶ πολυγραφότας.

Τὸ συγγραφικὸ του ἔργο: α) Φιλοσοφικὲς διατριβές: «Ἀριστοτέλους πρώτη φιλοσοφία (1935), «Πλάτωνος πολιτεία» (1939), «κατεύθυνσεις τῆς συγχρόνου φιλοσοφίας» (1954).

β) Παιδαγωγικά – διδακτικά: «Γενικὴ διδακτική», «Εἰδικὴ Διδακτική», «Γενικὴ παιδαγωγική», «Ἡθική», «Μεθοδολογία τῶν πνευματικῶν ἐπιστημῶν».

γ) Διάφορα ἅρθρα, κριτικές καὶ ἄλλα δημοσιεύματα.

Πάντως δ. K. Γεωργούλης τίμησε καὶ λάμψτην τὶς ἐπιστῆμες ποὺ ὑπηρέτησε καὶ οἱ “Ἑλληνες ἐκπαιδευτικοί, ποὺ τὸν ἀκουσαν στὴ σοφῇ καὶ ἐμπνευσμένῃ διδασκαλίᾳ του ἡ τοῦ μελέτησαν καὶ θὰ τοῦ μελετοῦν τὰ ἔργα του, θὰ τὸν εὐγνωμονοῦν καὶ θὰ τὸν θαυμάζουν.

‘Η ἑθνικὴ καὶ ιστορικὴ συνείδηση (1940)

Σωκρ. Κουγέα

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑ: Τὸ κείμενό μας ἀρχίζει μὲ μιὰ ἐπιγραφαμματικὴ προμετωπίδα γιὰ τὴν ἀξία τῆς ιστορίας, ποὺ τὴ χρησιμοποίησε δὲ Παπαρρηγόπουλος ἀλλ’ ἀνήκει στὸν Γάλλο πολιτικὸ Γκιζώ: «Ο λαὸς δὲ μελετῶν καὶ γνωρίζων τὴν ιστορίαν του κλπ. κλπ.». ‘Αλλὰ καὶ μεῖς θέλοντας νὰ προδιαθέσωμε γιὰ τὸ πόσο πρέπει στοὺς “Ἑλληνες δὲ ἀνεπιφύλακτος θαυμασμὸς γιὰ τὴν ἀκμαιότατη

καὶ ἀναλλοίωτη ἑθνικοϊστορική τους συνείδηση, θεωροῦμε σάν τὴν πιὸ ἀστραφτερὴν «κορώνα» νὰ βάλωμε στὴν προμετωπίδα τούτη τοὺς δυνατούς στίχους τοῦ Κάλβου: «Ὥ Ελληνες, οἱ θεῖαι ψυχαί, ποὺ εἰς τοὺς μεγάλους κινδύνους φανερώνετε ἀκάμαντον ἐνέργειαν καὶ ὑψηλὴν φύσιν!».

ΝΟΗΜΑ: 'Αρχίζοντας δὲ συγγρ. τονίζει διτὶ οἱ "Ελληνες" ἔχουν συνειδητοποιήσει περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλο αὐτὸ τὸ ἐναρκτήριο ἀπόφθεγμα' καὶ αὐτὸ βεβαιώνεται δοῦ γιὰ σήμερα (1940, ποὺ εἶδε τὸ φῶς αὐτὸ τὸ ἄρθρο) ἀπὸ τὴ γενναία στάση τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ μπροστὰ στὴν Ἱταλικὴ πρόκληση καὶ ἐπίθεση τοῦ Εὐρωπαίου ἐπιδρομέα ('Ιταλοῦ). Γιατὶ αὐτὴ ἡ ἀνόθευτη καὶ ἀχάλαστη ἐλληνικὴ Ιστορικὴ συνείδηση (μὲ ἄλλα λόγια ἡ μνήμη τοῦ ἐνδόξου παρελθόντος καὶ ἡ ἐπίγνωση γιὰ τὴ μελλοντικὴ πορεία) ἔδωσε τὴν Ἐμπνευση στὴ ἡγεσία μας νὰ βροντοφωνήσῃ τὸ ἀθάνατο «"Οχι" καὶ στὸν ἀνώνυμο λαδὸ τρέξῃ μὲ ἔνθεο ἐνθουσιασμὸ στὶς ἐπάλξεις τοῦ χρέους.

Στὴ συνέχεια δὲ συγγρ., συνεπαρμένος ἥσι τοῦ ἀπὸ τὸ μεγαλεῖο τοῦ "Ἐθνους", καὶ συγκρίνοντας παλιές δόξεις μὲ τὰ τωρινὰ δὲν ξέρει ποὺ νὰ πρωτοδώσῃ τὸν ἐπανιστὸ στοὺς ἡγετεῖς ποὺ θύμισαν τὸ παράδειγμα τῆς σύμπνοιας τοῦ 'Αριστείδη στὴ Σαλαμίνα, ή τὴν ἐλληνικὴν νεοελαῖα ποὺ στὰ ἡπειρώτικα βουνά ἐπαναλαμβάνει τὰ κατορθώματα τοῦ Πύρρου;

Ἡ μονιασμένη καὶ ὅμδψυχη ἡγεσία, πολιτικὴ καὶ στρατιωτικὴ θύμισε τὸν Ἐμπνευσμένο λόγο «γιὰ δόμονια» τοῦ Ναυπακτίου στρατηγοῦ Ἀγελάου, τὸ 127 π.Χ., μπροστὰ στὸν ἐπερχόμενο ρωμαϊκὸ κίνδυνο, «τὰ ἀπὸ τῆς ἐσπερίας προφανίμενα νέφη», καθὼς εἴπε χαρακτηριστικά. 'Αλήθεια, συλλογίζεται κανεῖς, τί ἐπικαιρότητα καὶ τί ἐπανάληψη τῆς Ιστορίας! 'Αλλ.' ἡ εὕστοχη σύγκριση συνεχίζεται. Οἱ "Ελληνες" τοῦ 40, τὸ ἀνώνυμο καὶ ἀπλὸ πλήθος, ξέρει τόσο τὴν Ιστορία του, ποὺ ἔδινε τὴ συνεισφορά του στοὺς διάφορους ἔρανους —γιὰ τὶς ἀνάγκες τῶν πολεμιστῶν του— ἀπαράλλαχτα δπως οἱ Συρακούσιες ἔκεινες γυναῖκες (σύγκρουση στὴν 'Ιμέρα 480 π.Χ.) πρόσφεραν τὰ κοσμήματά τους, τότε ποὺ ἡ πατρίδα τους ἔδινε τὸν ὑπὲρ δλων ἀγώνα μὲ τοὺς βαρθάρους Καρχηδονίους. Καὶ τελειώνοντας δ. Σ. Κουγέας τονίζει διτὶ ὅτι ἀγώνας ποὺ κάνει σύσσωμο τὸ "Ἐθνος" εἰναι κρίσιμος καὶ καθόλου μικρότερος δὲ κίνδυνος ἀπ' ἔκεινους τοὺς πατιούς ποὺ ἀντιμετωπίσαμε στὴν μακραίωνη Ιστορία μας· δημως ἔχει τὴν αἰσιοδοξία —πάλι οἱ σωστικὲς συμβουλές τοῦ Ἀγέλαου— πῶς, ὅταν δλοι οἱ "Ελληνες" δόμονήσουν καὶ πράξουν τὸ καθήκον τους, θὰ ξεπεραστῇ καὶ τούτη ἡ θανάσιμη ἀπειλὴ καὶ τὸ "Ελληνικὸ" "Ἐθνος" θὰ βαδίσῃ σὲ νέες δόξεις, μιὰ δοκιμασία είναι τούτη, γιὰ νὰ λάμψῃ πιὸ φωτεινὸ τὸ ἀθάνατο πεπρωμένο τῆς φυλῆς μας!

ΕΝΟΤΗΤΕΣ ΚΑΙ ΕΠΙΓΡΑΦΗ ΑΥΤΩΝ: Μποροῦμε νὰ διακρίνωμε 3 ἐνότητες: α) «Ο λαός... διὰ τὸ μέλλον»: 'Η ἐπιθώση καὶ τὸ μεγαλεῖο τῶν ἔθνῶν προϋποθέτουν γνώση δρθῆ τῆς Ιστορίας (σάν πρόλογος).

β) «Αὔτη, ἡ ἐκ τῆς... 480 π.Χ.»: 'Η ὑπέροχη στάση ἡγετῶν καὶ λαοῦ, κατὰ τὴν ἀνατίτια καὶ βάρθαρη εἰσθολή στὸ 1940, εἰναι ἀποτέλεσμα εἰναι ἀποτέλεσμα Ιστορικῆς γνώσεως καὶ εὐθύνης.

γ) «Εἰς τὸν μακραίωνα... ἀκμῆς»: Κι αὐτὴ ἡ δύσκολη δρα θὰ ἀντιμετωπιστῇ, γιατὶ οἱ "Ελληνες" θὰ δεξιούν τὶς ἀνάλογες μὲ τὴν περίπτωση ἀρετές τους.

ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ: Γλωσσικὴ ἔρμηνεια: ἀποφθεγματικὸς = δὲ γνωμολογικός, ἐπιγραμματικός (ἀπόφθεγμα = ρητό, γνωμικό). κεδός = ἀγαθός, συνετός (ἀρχ. λέξη). δικύπτερος = ταχύπτερος (δικύς — ταχύς+πτερόν). ἀποτρί-

Θομαι = ἀπομακρύνω ἀπὸ πάνω μου, **ἀπαλλάσσομαι** ἀπὸ κάτι, **ἔξουδετερώνων.**
Ἐνωτίζομαι = ἀκούω μὲ προσοχὴ (ἐν+δτα).

Πραγματικῶν ἔρμηνεια: Γκιζώ: Διάσημος Γάλλος πολιτικός καὶ ιστορικός (1787—1874). **Ἡταν** μιὰ ἐντυπωσιακὴ φυσιογνωμία τῆς Γαλλίας καὶ στὰ γράμματα καὶ στὴν πολιτική. Φιλελεύθερος, φιλέλληνας καὶ φίλος τοῦ Κωλέττη.

Κ. Παπαρρηγόπουλος: Γιὰ τὸν ἀναγνωρισμένο πιὰ ἔθνικό μας ιστορικό βλέπε στὸ προηγούμενο «ὅργάνωσις τοῦ νέου ἐλληνισμοῦ».

Κυθερήτης: Πρόκειται γιὰ τὸν 'Ι. Μεταξᾶ, ποὺ τόσος λόγος καὶ θρύλος σχεδὸν ἐπικρατεῖ γιὰ τὸ «Οχι» του (δικό του δύμας;) στὸ ίταμὸ τελεσίγραφο —ξημερώματα 28η Οκτωβρίου 1940— τοῦ 'Ιταλοῦ πρεσβευτῆ Γκράτοι.

Αἰσχύλος: «Οσο γιὰ τὰ προηγούμενα λόγια τοῦ θρυλικοῦ παιάνα, τοῦ τραγικοῦ ποιητῆ Αἰσχύλου, εἰναι» «Ω παῖδες Ἐλλήνων ἵτε, ἐλευθεροῦτε πατρίδα, ἐλευθεροῦτε δὲ παῖδας, γυναῖκας, θεῶν τε πατρώων ἔδη, θήκας τε προγόνων...».

Πύρρος: Μιὰ καταπληχτικὴ στρατιωτικὴ καὶ πολιτικὴ φυσιογνωμία τῶν ἐλληνιστικῶν χρόνων (316—272). Κατόρθωσε νὰ γίνη βασιλιάς στὸ ίσχυρὸ κράτος τῆς Ἡπείρου, ποὺ εἶναι δικό του δημιούργημα. «Ἄδοξος ὁ θάνατός του στὸ Ἀργος ἀπὸ τὴν κεραμίδα ποὺ ἔρριξε μιὰ μάνα...

Ώς ἄλλοι Ἀριστεῖδαι: Διασάζομε στὸν Ἡρόδοτο πῶς τὴ δραματικὴ ἔκεινη νύχτα, πρὸ τῆς κοσμοϊστορικῆς ναυμαχίας, αὐτὰ τὰ λόγια εἶπε ὁ Ἀριστεῖδης στὸν ἀντίπαλό του Θεμιστοκλῆ: «ἡμέας στασιάζειν χρεόν ἔστιν ἐν τε τῷ ἄλλῳ καιρῷ καὶ δὴ καὶ ἐν τῷδε περὶ τοῦ δόκτερος ήμέων πλέω ἀγαθά τὴν πατρίδα ἐργάζεται» = ἔμειν πρέπει νὰ φιλονικοῦμε ἄλλοτε, δοσο γιὰ τώρα (πρέπει νὰ φιλονικοῦμε) γιὰ τὸ ποιός θά κάμη τὸ μεγαλύτερο καλὸ στὴν πατρίδα».

Ἀγέλλας: Ναυπάκτιος στρατηγὸς καὶ ρήτορας, ποὺ χρημάτισε καὶ ἀρχηγὸς τῆς Αιτωλικῆς συμπολιτείας (220—217)· ἡ παρουσία του στὸ δημόσιο βίο γίνεται στὴν τελευταία εἰκοσαετία τοῦ 3ου καὶ τὴν πρώτη τοῦ 2ου αἰώνων. Συνετός καὶ μὲ πανελλήνια αἰσθήματα.

Πολύθιος: Γιός τοῦ στρατηγοῦ τῆς Ἀχαϊκῆς συμπολιτείας Λυκόρτα, ἀπὸ τὴ Μεγαλόπολη (205—125 π.Χ.). Ὁ μεγαλύτερος ιστορικὸς τῆς ἀρχαιότητας μετὰ τὸ Θουκυδίδη. «Ἐγραψε «καθολικὴ ιστορία», ποὺ κυρίως πραγματεύεται τὰ αἴτια τῆς ὑποταγῆς τῆς Ἐλλάδας στοὺς Ρωμαίους.

Ἰμέρα - Σαλαμίς: Οἱ «Ἐλληνες ὑποστήριζαν —προφανῶς γιὰ νὰ τονιστῇ ἡ μεγάλη σημασία τῆς συγκρούσεως μὲ τοὺς βαρθάρους Καρχηδονίους— δτὶ οἱ δυδ αὐτὲς κοσμοϊστορικὲς νίκες ἔγιναν τὴν ἴδια μέρα (20 Σεπτεμβρίου 480 π. Χριστοῦ).

Καλολογικὰ στοιχεῖα: Τὸ κείμενο τοῦτο εἶναι θερμουργό, γιατὶ ἐκτὸς ἀπὸ τὸ «καυτὸ περιεχόμενό του «ἔξωτερικεύεται» καὶ ἀπὸ ἀρκετὰ καὶ ἐντυπωσιακὰ φραστικὰ στολίδια. Ἀπὸ τὰ σχήματα διακρίνομε: μεταφορές· νὰ βλαστήσουν εἰς τὴν ψυχήν, σκότιον τηλεγράφημα, σάλπισμα τοῦ Αἰσχύλου, ἀναφε τὴ φλόγα τοῦ ἐνθουσιασμοῦ, σφυρηλατηθεῖσα συνείδησις, «τὰ ἔξ «Εσπέρας — Δύσεως — νέφη».

Ἀντιθέσεις, παραλληλισμοὶ (τόσο πετυχημένοι, ἀρχαίων καὶ συγχρόνων γεγονότων). «Ἐπειτα εἶναι ἀξιοσημείωτο δτὶ οἱ δυδ αὐτὲς σελίδες εἶναι κατάφορτες ἀπὸ ἀρχαίες φράσεις ποὺ δημιουργοῦν καταπληκτικὲς διπτικοακουστικὲς εἰκόνες. Παράλειψη θὰ ἔται νὰ μην ὑπογραμμίζαμε τὰ τόσο ἐντυπωσιακὰ ἐπίθετα (ἰδίως τὰ σύνθετα), ποὺ «λειτουργοῦν» τόσο... οὐσιαστικὰ κοντὰ στὰ προσδιοριζόμενα· π.χ. ἀποφθεγματική, λεωνίδειος, ὀκύπτερα, ἐπιλέκτους, μακραίωνα, σκότιον, θρασύ. Ἄλλα νομίζομε πῶς ἡ βαρύτητα καὶ ἡ «ἄρρενωπό-

τητα», δις ποῦμε ἔτσι, ἐδῶ δίνεται ἀπό τὰ περιεκτικότατα ρήματα καὶ τίς εὕ-
χες καὶ ἐντυπωσιακές μετοχές: Π.χ. παραδειγματιζομένη, φρονηματιζομένη,
σφυρηλατηθεῖσα, ἐπέπρωτο, ἐπανηχήση, ἐγγυωμένη, προαισθανθεῖς, νά ἀποδυ-
θῆ, δύμονούντες, συμπλέκοντες.

Κεντρική ίδεα: Οι "Ελληνες μὲ τὰ ὑψηλὰ πάντοτε κίνητρα, ποὺ πηγά-
ζουν ἀπὸ τὴν ἑθνική τους συνείδηση καὶ τὴν ἱστορική τους ὑπεροχὴ" (γνωρί-
ζουν καλὰ ποιὸι ἡσαν, ποιὸι εἶναι, ποιά ἡ μελλοντική τους πορεία σᾶν οἰκου-
μενική ἀποστολή), θὰ ντροπιάσουν μὲ τὴν πολεμική τους ἀρετὴ γιὰ ἄλλη μιὰ
φορὰ —τώρα στὰ 1940— τίς δυνάμεις τῆς ὁμῆς βίας.

ΑΛΛΑ ΝΟΗΜΑΤΑ: α) "Οταν τὸ ἐλληνικὸ ἔθνος μεγαλουργὴ μπροστά στὴν
ἐχθρικὴ ἐπιθυουλή, τοῦτο τὸ πετυχαίνει γιατὶ ἡγεσία του καὶ λαός δείχνουν θαυ-
μαστὴ σύμπνοια.

β) "Ἔχει πιὰ γίνει νόμος τῆς ἐλληνικῆς ἱστορίας, οἱ "Ελληνες ὅσο
καὶ νά 'ναι χωρισμένοι καὶ ἀντιφρονοῦντες στὴν ὥρα τοῦ μεγάλου κινδύνου συ-
σπειρώνονται καὶ «δμοθυμαδὸν» ἐνεργοῦν καταπλήσσοντας τὸν κόσμο.

ΓΛΩΣΣΑ: 'Η γλώσσα καθαρεύουσα, ὅχι δύμως αὐστηρὴ καὶ ψυχρή, ἀλλ'
ἐκείνη τῶν ἐφημερίδων, καλοδουλεμένη καὶ τόσο στρωτή, γιὰ νά τὴ δεχτῆ τὸ
μάτι, ἀλλὰ πρὸ παντὸς τὸ αὐτό.

ΥΦΟΣ: Τὸ ὕφος σοθαρό, ὑψηλό, μεγαλόπρεπο, δπως ταιριάζει στὸ θέμα καὶ
τὴν περίσταση, χωρὶς δύμως νά ξεφεύγῃ σὲ ρητορισμοὺς καὶ μεγαληγορίες. "Ε-
πειτα κατὰ τόπους ὑπάρχει τόση πυκνότητα καὶ ἐπιγραμματικότητα ποὺ δ λό-
γος γίνεται μνημειώδης.

ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΗ ΕΡΜΗΝΕΙΑ: 'Ἐδω ὑπάρχουν «κεντρίσματα», γιὰ νά κοινω-
νήσῃ ἡ σκέψη μας καὶ ἡ ψυχὴ μας ἀπὸ τὰ ἵερὰ καὶ τὰ δσια τῆς φυλῆς μας. Στῶ-
μεν καλῶς! Γιατὶ σφιχτοδένονται μέσα μας καινούρια καὶ παλιά μας, μνῆ-
μες θριάμβων περασμένων καὶ τωρινῶν μᾶς κατακλύζουν. 'Ἀλλὰ γιὰ νά στα-
θοῦμε πιὸ κοντὰ στὰ «ἀνώτερα συναισθήματα» ποὺ σπουδάζομε καὶ ἐρμηνεύο-
με στὸ μάθημα τῆς ψυχολογίας: 'Αφοῦ τοῦτο τὸ φλογερὸ κείμενο μᾶς φέρ-
νει μέσα στὶς κορυφαῖες μας δρες σᾶν φυλῆς, σ' ἐκεῖνες μὲ «τὰ μεγάλα μας
ναὶ καὶ τὰ μεγάλα δχι», δοκιμάζομε νά τρανεύουν μέσα μας —συλλογικά σᾶν
ἔθνος— τὸ «αὐτοσυναίσθημα» καὶ τὸ «συναίσθημα τῆς τιμῆς» (δηλαδὴ —πιὸ
ἄπλα νά τὸ ποῦμε— χαρὰ μεγάλη ποὺ καταλαβαίνομε τὶ εἴμαστε καὶ ποὺ μᾶς
ἀγνωντεύουν οἱ ἄλλοι μέσα στὸ διάθα τῆς ιστορίας μας).

ΑΦΟΡΜΕΣ ΓΙΑ ΑΣΚΗΣΗ ΚΑΙ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ: α) 'Αξιομνημόνευτες φρά-
σεις: 'Αξίζει γιὰ πλούτισμὸ τοῦ λεξιλογίου μας νά κρατήσωμε μερικές φρά-
σεις δλόμεστες ἀπὸ νόημα καὶ διαρκῇ ἐπικαιρότητα: Π.χ. «ἡ σφυρηλατηθεῖσα
ἑθνικὴ συνείδησις», «λεωνίδειος ἀπάντησις εἰς τὸ θρασύ καὶ σκότιον τελεσί-
γραφαν». 'Αλήθεια, πόσα τέτοια ἀντιμετώπισε καὶ θὰ ἀντιμετωπίσῃ ἡ πατρί-

δα μας! «Τὰ ἀπὸ τῆς ἐσπέρας προφαινόμενα νέφη»: Τί λόγος, τί ούσια! Τὸν
καταξάστερον, ούρανὸν τῆς 'Ελλάδας πάντοτε τὸν ἀπειλούσαν τέτοια νέφη, μό-
νο ποὺ κάθε φορὰ ἡ προέλευση εἶναι διαφορετική! Νά, σήμερα τὸ 1975, τέτοια
συγνεφίασματα φαίνονται στὴν κοντινὴ ἀνατολή! Γελιοποιοῦνται δύμως καὶ ἔξα-
νεμίζονται μπροστὰ στὸ ἐλληνικὸ φῶς, ποὺ «παντοῦ τὸ φῶς κι ὅλα τὸ φῶς κι

όλο τὸ φῶς τὰ δείχνει...» — καθώς ἔλεγε δ Παλαμᾶς μας' κι άλα τὸ φῶς τά... διώχνει, νά προσθέσωμε μεῖς.

«Ἄς ἐνωτισθῶμεν τὴν φωνὴν τοῦ Ἀγελάου». Πόσο λιτή, άλλά βαρυσήμαντη προτροπή γιά τοὺς «Ἐλλῆνες τῆς κάθε ἐποχῆς!» «Οσο γιά τὰ αἰώνιας ἐπικαιρότητας λόγια ἔκεινου τοῦ περίφημου Ναυπάκτιου στρατηγοῦ καὶ ρήτορα, «μάλιστα μὲν μηδέποτε... καὶ τὰς πόλεις», εἶναι περιττό νά πούμε πώς ἀξίζει νά φαντάζουν «χρυσές ὑποθήκες» στὶς σχολικές αἰθουσες, άλλά καὶ σὲ περίπτους δημόσιους χώρους...

β) Καὶ τώρα κάτι πολὺ ἐνδιαφέρον, κάτι ποὺ νομίζομε βοηθάει τὸ μαθητὴ ἄμεσα στὴ δουλειά του: Γιὰ θέματα ἐκθέσεων, άλλά καὶ πανηγυρικῶν λόγων ποὺ ἔχουν σχέση μὲ τὴν «28η Ὁκτωβρίου», «τὴν ἴστορικὴ καὶ ἐθνικὴ συνείδηση μας», «τὴν δμόνοια καὶ τὴν ἀποτροπὴ τῆς διχόνιοις», βρίσκομε ἔδω σπουδαῖα καὶ ἐκλεκτὰ λήμματα καὶ υλικὸν χρησιμοποιήσιμο.

γ) «Άλλα σχετικά: Βέβαια γιά τὴν ψυχικὴ ἑτοιμότητα καὶ τὴν ἀξιοθαύμαστη ἐπίγνωση τῆς ἀποστολῆς καὶ τοῦ χρέους τοῦ ἐλληνισμοῦ στὰ 1940 ὑπάρχουν ὑπέροχα καὶ βαθυστόχαστα ἀρθρα, πανηγυρικοὶ λόγοι καὶ σχόλια. Θυμίζομε πρόχειρα κάποιας ἐντυπωσιακὰ στοιχεῖα τους, πολύτιμα δμως γιά τὸν ἀνάλογο ἑξοπλισμὸν τοῦ ἐνδιαφερομένου» π.χ. Τὸ τότε βασιλικὸ διάγγελμα (Ἀναγνωστ. Δ' τάξεως), «ἔνα δυνατὸ πανηγυρικὸ (στὰ παλιὰ ἀναγνωστικὰ) τοῦ Στρ. Μυριθήλη. Ἐκεὶ διατάζομε τοῦτα τὰ συναρπαστικά: «φαίνεται πὼς εἶναι ἡ μοῖρα τοῦ ἔχειωριστοῦ, τοῦ περιούσιου λαοῦ μας συχνὰ - πυκνὰ νά ἐπικυρώνῃ μὲ τὸ αἷμα του τὴ φυλετικὴ του ὑπεροχὴ καὶ τὴν οἰκουμενικὴ του ἀποστολὴ καὶ διάρκεια» κι ἀκόμα «ἡταν τότε ποὺ δ ἐλληνικὸς λαὸς ὥραίος, ἀπόκοτος, μὲ βῆμα χορευτικὸ κι ἀνάλαφρο βάδιζε πρὸς τὸ θάνατο τραγουδῶντας...». Καὶ σὲ κάποιο ἄλλο κείμενο ἔχομε διαθάσει: «... «Ολο ἡ ἐλληνικὴ ψυχὴ πρωταγωνίστρια, ἡ ἐλληνικὴ ψυχὴ ποὺ ζέρει νά διαστέλλεται μέχρι τοῦ ἀπιθάνου καὶ νά μεγαλουργῇ μέχρι τοῦ θάύματος...». Ἐπίσης αἰώνιο θά μείνη τοῦ Παλαμᾶ μας πρὸς τὴ νεολαία τὸ λακωνικότατο παράγγελμα: «Αὐτὸ τὸ λόγο θά σᾶς πῶ, δέν ἔχω ἄλλο κανένα» μεθύστε με τ' ἀθάνατο κρασί τοῦ 21.»

ΕΙΔΟΣ ΑΝΑΓΝΩΣΜΑΤΟΣ: Εἶναι ἔνα πατριωτικὸ ἀρθρο ποὺ σχολίαζε μιὰν ἐπικαιρότητα —μὲ τὴν εὐκαιρία τῆς Ιταλικῆς εισβολῆς τὸ 1940— ποὺ ὀστόσο λόγω περιεχομένου καὶ σημασίας τοῦ θέματος εἶναι ... διαρκῶς ἐπίκαιρο. «Ομως ἔχει καὶ άλα τὰ στοιχεῖα τοῦ «πανηγυρικοῦ λόγου».

ΓΕΝΙΚΗ ΕΝΤΥΠΩΣΗ: Γραμμές λίγες, άλλά τόσο περιεχτικές καὶ μεστές, δυναμογόνες καὶ ἐκρηχτικές, ἔτσι ποὺ ἔκαμπαν νὰ «ἀνανησθῶμεν ἡμερῶν ἀρχαίων», νὰ θυμηθοῦμε δμως καὶ τὰ νεώτερα καὶ τὰ σύγχρονα νὰ κάμωμε καὶ Ἱερὸ δρκο γιά τὸ χρέος μας πόχομε γιά τὰ μελλούμενα τῆς «περιούσιας φυλῆς μας». Γιατὶ τέτοιες δρες τὸ χοροστάσι τῆς ψυχῆς μας τὸ κατέχουν ἔκείνοι οἱ τρεῖς χοροὶ τῶν Σπαρτιατῶν. Καὶ μεῖς ὥραία πεισματωμένοι βροντοφωνοῦμε τὸ «ἄμεις δὲ γ' ἐσόμεθα πολλῶ κάρρονες!»...

ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΑ: «Ο Σωκρ. Κουγέας γεννήθηκε τὸ 1876 στοὺς Δολούς τῆς Λακωνικῆς καὶ πέθανε στὴν Ἀθήνα τὸ 1968. Σπουδαῖος πανεπιστημιακὸς διδάσκαλος —καθηγητὴς τῆς Γενικῆς ἴστοριας ἀπὸ τὸ 1918—1937— καὶ πολὺ δξιόλογος παλαιογράφος (συστηματικὸς μελετῆτης χειρογράφων) καὶ ἀνάμεσα σὲ ξένους ἀντιπροσώπους αὐτῆς τῆς ἐπιστήμης. Γενικό εἶχε σοδαρή συμμετοχὴ στὴν πνευματικὴ ζωὴ τοῦ τόπου, τὸ 1929 ἔγινεν ἀκαδημαϊκός.

Συγγραφικὸ του ἔργο: Οι δυὸ βασικὲς ἴστορικοφιλολογικὲς μονογραφίες του εἶναι: «Ο Καισαρέας Ἀρέθας καὶ τὸ ἔργο του», ἢ ίδεα τῆς κοινωνίας τῶν έθνων παρὰ τοῖς «Ἐλληνοι». Πολλὰ ἄλλα ἴστορικά καὶ κριτικά δημοσιεύματα, δπως καὶ «ἐπιστημονικά μνημόνια περιοδικοῦ «Ἐλληνικά».

'Ο Σ. Κουγέας ἀντιπροσώπευσε τὴν Ἑλλάδα σὲ πολλὰ διεθνῆ ιστορικά συνέδρια καὶ γενικά ὑπῆρξε μιὰ θαλερή καὶ σεβαστὴ μορφὴ τῶν Ἐλληνικῶν γραμμάτων.

ΜΕΡΙΚΑ ΓΙΑ ΤΗ ΔΙΗΓΗΣΗ (ΑΦΗΓΗΣΗ):

Διηγηση είναι ἡ ἀπλούστερη μορφὴ τοῦ πεζοῦ λόγου¹ είναι μιὰ ἔκθεση γεγονότων πραγματική ἢ πλαστή (ἢ καὶ μικτή), ποὺ σκοπὸ έχει νὰ πληροφορήσῃ, νὰ διδάξῃ, νὰ τέρψῃ.

Εἰδή διηγήσεως: α) Ὡς πρὸς τὸ περιεχόμενο: Μυθική, ιστορική, πολεμική, ἐρωτική, ἀπὸ τὸ βίο τῶν ζώων, τὸ ἀνέκδοτο, ἢ παράδοση, ἢ παραθολή, ὁ θρύλος, διάθεση, τὸ παραμύθι κλπ. β) Ὡς πρὸς τὸν τρόπο: Σοθαρή, εὕθυμη, ἀστεία, σαστιρική. γ) Ὡς πρὸς τὸ σκοπό: Διδαχτική, ήθοπλαστική, ψυχαγωγική, πραπαγανδιστική κλπ. Πάντως, παρά τὴν ἀπλότητά της, ἢ διήγηση ἀποτελεῖ τὸ πρώτῳ ύλικό, τὴν ἀρχικὴν «φόρμα» γιὰ νὰ πλαστοῦν συνθετώτερα καὶ ἀξιολογώτερα εἶδη, π.χ. διήγημα, νουθέλλα κλπ.

ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ: Είναι ἡ μὲ προφορικὸ ἡ γραπτὸ λόγο παραστατικὴ ἀπεικόνιση τῶν αἰσθητῶν καὶ ύλικῶν (δηλαδὴ κυρίως ἔξωτερικῶν) στοιχείων ἐνὸς ἀντικειμένου. Διακρίνομε τὶς καθαρές περιγραφές, τὶς διηγηματικές περιγραφές (ὅταν παρουσιάζεται παράλληλα καὶ τὸ στοιχεῖο τῆς ἀφηγήσεως περιστατικῶν), τὶς περιγραφικές διηγήσεις (ὅταν πλεονάζῃ τὸ διηγηματικὸ στοιχεῖο).

Βασικὰ γνωρίσματα τῆς καλῆς περιγραφῆς είναι ἡ ζωηρότητα, ἡ πραγματικότητα, ἡ ἀκρίβεια, ἡ συντομία, ἡ φυσικότητα, ἡ παραστατικότητα.

Πέρα ἀπὸ τὶς διάφορες κατηγορίες ποὺ ἔχουν κατατάξει τὶς περιγραφές, μᾶς ἔνδιαφέρει κυρίως ἡ διάκρισή τους ὡς πρὸς τὸ ἀντικείμενο ποὺ περιγράφουν. "Έχομε π.χ. τὴν προσωπογραφία, τὴν τοπογραφία, τὴν γεγονοτροφία.

ΤΑΞΙΔΙΩΤΙΚΗ ΕΝΤΥΠΩΣΗ: Τὸ εἶδος αὐτὸ τῆς λογοτεχνίας (ἄλλοι τὸ θέλουν ἔξωλογοτεχνικό ἡ παραλογοτεχνικό² δὲν ἔχουν δῆμως καθόλου δίκιο) θὰ λέγαμε δὴ εἰναι ποὺ «μοντέρνο», μὲ τὴν ἔννοια δὴ διχι βέθαια ἔχει ἐμφανισθῇ τελευταῖα —γιατὶ σὰ μακρινὸν του πρόδρομο ὅπωσδήποτε πρέπει ν' ἀναγνωρίσωμε τὶς ἀρχαῖες περιηγήσεις καὶ σὲ συνέχεια τὶς ἔντυπώσεις τῶν μεταγενεστέρων Εύρωπαίων περιηγητῶν—, ἀλλὰ μὲ τὴν ἔννοια δὴ βρίσκεται στὸ κέντρο τοῦ ἔνδιαφέροντος τῶν ἀναγνωστῶν, «ἔχει μεγάλη πέραση», τὸ προτιμάει τὸ ἀναγνωστικὸ κοινό· γιατὶ εἰναι παραδεχτὸ δὴ τὰ μυθιστορήματα, μὲ τὴν κλασσικὴ τους μορφὴ καὶ δομὴ κάπως κουράζουν. Αὐτὸ δὲν ἰσχύει μόνο γιὰ τὴν Ἑλλάδα, ἀλλ᾽ εἰναι διεθνικὴ ἀποψη. Στὴ χώρα μας ἀντιπροσωπεύουν τὸ εἶδος ἐπάξια οἱ: Νικ. Καζαντζάκης (ταξιδεύοντας 'Ισπανία, 'Αγγλία, Ρουσία, 'Ισπανία, Κίνα), Ζ. Παπαντωνίου ("Ἄγιον Όρος"), Άλ. Μωραΐτης (μὲ τοῦ βοριατὰ κύματα), Ζαλοκώστας (γύρω στὴν Ἑλλάδα), 'Αθην. Ταρσούλη ("Ασπρα νησιά"), 'Εμμ. Λυκούδης (δοιοπορικαὶ ἔντυπώσεις), 'Ι. Μ. Παναγιωτόπουλος (Δώδεκα κεφάλαια λυρικῆς γεωγραφίας), Κ. Ούρανης (Τὸ θεοβάδιστο "Ορος Σινά, 'Ιταλία, Γαλλία, ταξίδια στὴν Ἑλλάδα, γλαυκοὶ δρόμοι, SOL Y SOMBRA = ἥλιος καὶ σκιά — ἀπὸ τὴν 'Ισπανία). Εἶδος τῆς ταξιδιωτικῆς ἔντυπώσεως —«ἀδελφὸ εἶδος» θὰ κυριολεκτούσαμε δὲν λέγαμε— εἰναι τὸ λεγόμενο δοιοπορικό³ π.χ. τὰ θρησκευτικὰ δοιοπορικά, καθώς καὶ τὰ λυρικὰ δοιοπορικά τοῦ Γάλλου Σατωριάνδου.

ΜΕΡΙΚΑ ΓΙΑ ΤΟ ΔΙΗΓΗΜΑ:

Είναι τὸ ἀφηγηματικὸ ἔκεινο εἶδος ποὺ ἀπαραίτητα στοιχεῖα πρέπει νά 'χῃ:

τόπο, χρόνο, πλοκή, πρόσωπα, ύπόθεση μὲν ἀρχή, μέσο, τέλος, πού νά 'ναι ἀληθιφανῆς (ὅχι ἀληθινή, γιατί τότε θά 'ταν ιστορία). "Αλλοι τὸ θεωροῦν δχι ξέχωρο εἶδος, ἀσχετο μὲν τὴ διήγηση, ἀλλὰ μιὰ ἔξελιγμένη καὶ φτασμένη μορφὴ αὐτῆς. Πάντως, δπως καὶ νά 'χη, τὸ διήγημα εἰναι ἔνα δύσκολο εἶδος, γιατί μέσα στὴ συντομία του πρέπει νά ἐμφανίζῃ συγκεκριμένα δλα τὰ παραπάνω γνωρίσματά του.

Πρέπει νά ξέρωμε πώς τὸ μυθιστόρημα —εἰναι παγκόσμια παραδεχτὴ αὐτὴ ἡ διάκριση— διακρίνεται σέ: ιστορικό, ήθογραφικό, ἀστικό, ψυχογραφικό, ἀστυνομικό, λυρικό, κοινωνικό, φιλοσοφικό, ἐρωτικό κλπ. Βέβαια στὸ ἀναγνωστικό μας (ἔξω ἀπό τὰ βυζαντινὰ καὶ τὰ κρητικά, ἀν πρέπει νά τὰ πούμε μυθιστορήματα) δὲν ὑπάρχει οὕτε κἀν ἀπόσπασμα μυθιστορήματος. Ἐπομένως τί μᾶς χρειάζεται αὐτὴ ἡ διαίρεση ἐδῶ; Μὰ ἀπλούστατα, κατὰ σύμπτωση τὴν διάκριση τοῦ μυθιστορήματος ἀκολουθεῖ, τηρουμένων τῶν ἀναλογιῶν, καὶ τὸ διήγημα. "Ετσι λοιπὸν ἔχομε ἀντίστοιχα ιστορικό, ήθογραφικό... ἐρωτικό διήγημα. "Ας πούμε τώρα δυό λόγια γιὰ τὸ ἡθογραφικὸ καὶ ψυχογραφικό.

Ἡ θογραφία: Στὸ τέλος τοῦ 19ου αἰώνα, ἐκεῖ γύρω στὰ 1880, κάτω ἀπὸ τὴν ἐπίδραση τὸν λαογραφικὸν μελετῶν τοῦ Ν. Πολίτη καὶ τῶν δπαδῶν του, γίνεται μιὰ σημαντικὴ στροφὴ στὴν πεζογραφία μας. Παρατηρεῖται ἀπομάκρυνση ἀπὸ τὰ ἡρωικὰ θέματα κι ἔχομε προτίμηση κι ἐνδιαφέρον στὴν καθημερινὴ ζωὴ, κυρίως δὲ τῆς ἐπαρχίας καὶ τῆς ὑπαίθρου. Αὐτὰ τὰ πεζογραφήματα δινομάστηκαν ήθογραφίες, μὲ πρώτη «Τὸν παπα - Νάρκισσο» τοῦ Δ. Βικέλα (1886).

'Ο. Κ. Δημαρᾶς σημειώνει: «τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς ἡθογραφίας εἰναι ἡ ἀγάπη τῆς λεπτομέρειας, ἡ τάση γιὰ τὴν περιγραφή, ἡ ἔλλειψη τῆς σύνθεσης καὶ ἡ ἔλλειψη ψυχογραφίας». "Εχει λεχθῆ, ἵσως μὲ κάποια δόση ὑπερθοληῆς, δτι σχεδὸν δλη ἡ ἐλληνικὴ πεζογραφία εἰναι ἡθογραφίες. Διακρίνουν δμως τὶς κατώτερες (α' βαθμίδα), ποὺ εἰναι ἀπλὲς περιγραφές, τὶς μεσαῖες (δπως εἰναι τὰ περισσότερα ἔργα τοῦ Καρκαβίτσα π.χ.), καὶ τὶς ἀνώτερες (ποὺ ἀφήνουν θά λέγαμε τὴ μιὰ διάσταση τῆς ἀπλῆς ἡθογραφίας καὶ προχωροῦν σὲ βάθος, δπως π.χ. τὰ ἀξιολογώτερα πεζά τοῦ Παπαδιαμάντη, τοῦ Μυριθήλη, τοῦ Κονδυλάκη).

Τὸ ψυχογραφικὸ διήγημα (καὶ μυθιστόρημα βέβαια) κάνει δειλά δειλά τὴν ἐμφάνισή του κι αὐτὸ στὰ τέλη τοῦ 18ου αἰώνα. Εἰναι μιὰ ἀπόπειρα ὥριμότητας πιὰ καὶ μεγαλύτερης ἀπαιτήσεως ἀπὸ τὴν τέχνη, δπου δημιουργοὶ καὶ κοινὸ ἀναγνωστικὸ θέλουν ν' ἀφήσουν τὸ ἔξω τοπίο καὶ νά στραφοῦν στὸν ψυχικὸ χώρο, στὴν ἀνάλυση τῶν ψυχικῶν δρμημάτων καὶ ἀντιδράσεων. 'Εξ, ἀλλοι ἀπὸ τὴν Εύρωπη, καὶ κυρίως ἀπὸ τὸ Ρώσο Ντοστογιέφσκι, τὸν ἀξεπέραστο αὐτὸ ἀνάτομο τῆς ἀνθρώπινῆς ψυχῆς, φτάνει τότε καὶ στὴ χώρα μας αὐτὴ ἡ τάση. Πρώτοις εἰσηγητής στὴν 'Ἐλλάδα τοῦ ψυχογραφήματος θεωρεῖται Θ. Γ. Βιζυηνός, δπως θὰ πούμε κι ἀλλοῦ. Πάντως δὲν «δ Θάνος Βλέκας» τοῦ Π. Καλλιγᾶ ἀποτελῇ μετάβαση ἀπὸ τὸ ιστορικὸ στὸ ἡθογραφικὸ πεζογράφημα, τότε κι δ παπα - Νάρκισσος, τοῦ Βικέλα εἰναι κάτι ἀνάμεσα στὴν ἡθογραφία καὶ τὴν ψυχογραφία.

ΓΥΡΩ ΑΠΟ ΤΟ ΕΙΔΟΣ «ΒΙΟΓΡΑΦΙΑ»

Μολονότι τὸ ἀνάγνωσμά μας «Μακεδόνες πρωτομάρτυρες» καθὼς εἴπαμε, δὲν εἰναι βέβαια βιογραφία, ἀλλ' ἐπειδὴ δὲν ἔχομε κανένα κείμενο καθαρὰ βιο-

γραφικό, θεωρούμε δάναγκασίο νά παραθέσουμε ἐδώ μερικά ἀπαραίτητα γιά τό είδος: Είναι ἔνα πεζογραφικό είδος, που βασικά ἀνήκει στὸν ιστορικὸ κλάδο· συγκεντρώνει δῆμας στοιχεῖα ποὺ ἀφοροῦν μόνον ἔνα ἄτομο —τὸ δόποιο δῆμας ἔχει διακριθῆ διποσδήποτε στὴν πολιτική, στὰ στρατιωτικά, γράμματα, τέχνες, ἐπιστῆμες, οἰκονομία.

“Ηδη ἀπὸ πολὺ νωρὶς οἱ ἀρχαῖοι εἶχαν καλλιεργήσει μὲ ἐπιτυχίᾳ αὐτὸ τὸ είδος· π.χ. ὁ Πλούταρχος εἶναι πραγματικὰ πολύτιμη ιστορικὴ πηγὴ μὲ τοὺς «παραλλήλους βίους» του. Κάτι ἀντίστοιχο ἔχομε στοὺς Ἀστίνους μὲ τοὺς «βίους» Κορνηλίου Νέπωτος. Βέθαια, στὰ σύγχρονα γράμματα (καὶ ἐννοοῦμε φυσικά ἀπὸ παγκόσμια ἀποψη) τὸ είδος ἔχει πολὺ καλλιεργηθῆ καὶ πολὺ ἀρέσει στὸ δάναγνωστικὸ κοινό.

Γιὰ νά είναι δῆμας βιογράφος χρειάζεται γνώση πολλὴ, ὑπομονή, σύστημα, μέθοδο καὶ πρὸ πάντων ἀγάπη, ἐνδιαφέρον καὶ ἀμεροληψία γιὰ τὸ βιογραφούμενο πρόσωπο.

“Οταν ἡ βιογραφία γίνεται ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν ἐνδιαφερόμενο, τότε λέγεται αὐτὸ τὸ θεορητικὸ φίλον. Τέτοιες ἔχομε π.χ. τοῦ Βηλαρᾶ, τοῦ Λασκαράτου. “Οταν ἡ βιογραφία δὲν είναι αὐτηστηρή, ἀλλ’ ὁ συνιθέτης τῆς κινεῖται ἐλεύθερα, ἀναμειγνύοντας μὲ τὰ πραγματικὰ στοιχεῖα καὶ μυθιστορηματικά, πλαστά δηλαδή, τότε ἔχομε τὴ λεγόμενη «μυθιστορηματικὴ βιογραφία» (είδος ποὺ ἔχει τόση «πέραση» στὴν ἐποχὴ μας). Πολλοὶ συγγραφεῖς μας ἔχουν ἐπιδοθῆ σ’ αὐτὴ τὴν τελευταία, καὶ κυρίως οἱ: Σπ. Μελάς («ὁ γέρος τοῦ Μοριᾶ», «ματωμένα ράσσα», «Μιαούλης»), Μιχ. Περάνθης («ὁ τσέλιγκας» — γιὰ τὸν Κρυστάλλη, «ὁ κοσμοκαλόγερος» — γιὰ τὸν Παπαδιαμάντη), Δημήτρ. Φωτιάδης («Καραϊσκάκης»). Στὴν Εύρωπη μεγάλοι δάσκαλοι τοῦ εἰδούς είναι δὲ Γάλλος Ἀντρέ Μωρουά («Φλέμμιγκ»), δὲ Γερμανὸς Ἐμīλ Λούντβιχ («Ναπολέων»).

ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΜΩΝ

Όρισμοί: Χ αρ α κ τ ή ρ (χαρακτήρας) —άπό το ρ. χαράσσω— κυριολεκτικά σημαίνει τὸ δργανο μὲ τὸ δποῖο χαράζομε κάτι, ἀλλὰ σημαίνει καὶ δ, τι ἔχει ἐγχαραχθῆ (έντυπωθῆ) πάνω σὲ κάποιο ἀντικείμενο. Στὴν ψυχολογία είναι δὲ ίδιαίτερος τρόπος —δ σχεδὸν ἀτομικός— ποὺ δ κάθε ἀνθρωπος ἐκδηλώνει τὸ ψυχοφυσικό του εἰναι, τὰ στοιχεῖα τῆς προσωπικότητάς του. Τὸ ίδιαίτερο γνώρισμα ποὺ διακρίνει ἔνα πρόσωπο ή πράμα ἀπὸ ἄλλα δμοειδῆ.

Χ αρ α κ τ η ρ ι σ μ ὁς, σὰν πεζογραφικό εἶδος, εἰναι ή περιγραφὴ τῶν ἀτομικῶν γνωρισμάτων ἐνὸς ἀτόμου ή ἀντικειμένου (ή πολλῶν δμοειδῶν) ἀπὸ κάθε πλευρά, ἔξωτερική καὶ ἐσωτερική (κυρίως ὅμως ἐδῶ ἐνδιαφέρει ή ἔσωτερική— ψυχική τὰ ἔξωτερικά γνωρίσματα τὰ θέλομε γιὰ βοηθητικά μέσα).

Μιὰ συντομώτατη ἀναδρομή στὸ εἰδος «χ αρ α κ τ η ρ ι σ μ ὁς»: Βέβαια δ δρος καὶ μὲ δλα τὰ παράγωγά του εἰναι καθημερινὰ σὲ τόσο μεγάλη χρήση, «στὴν ἡμερησία διάταξῃ» θὰ λέγαμε· ἔτοι λέμε κι ἀκοῦμε σὲ κάθε βῆμα μας· «θὰ σὲ χαρακτηρίσω, χαρακτηριστικά, εἰναι ἀχαρακτηριστος κλπ., κλπ.».

Πρέπει δμως νὰ ξέρωμε πώς σὰ λογοτεχνικό εἶδος τὸ πρωτοπαρουσίασε δ φιλόσοφος Θεόφραστος, δ περίφημος μαθητής τοῦ Ἀριστοτέλη (4ος π.Χ. αιώνας), μὲ τοὺς «χαρακτῆρες» του (σπουδαῖο σύγγραμμα, δπου σατιρίζονται μὲ ἀξεπέραστη ἐπιτυχία κυρίως αἰώνιοι ἐλαττωματικοὶ κοινωνικοὶ τύποι). Αὐτοὺς τοὺς «χαρακτῆρες» στὰ νεοελληνικὰ μετάφρασε δ Ἀχιλλ. Τζάρτζανος, 'Εμμ. Δαυΐδ, δ Σίμος Μενάρδος.

Ἄλλα τὸν Θεόφραστο μιμήθηκε δ Γάλλος συγγρ. Λά Μπρυγέρ στὸν 17ο αἰώνα, μὲ τοὺς «χαρακτῆρες του», ποὺ πρώτη τους ἐκδοση ἔγινε τὸ 1688. Ο εύφυολόγος αὐτὸς Γάλλος δρμήθηκε ἀπὸ τοὺς τύπους τῆς Γαλλικῆς αὐλῆς τῶν Λουδοβίκων.

Στὴ νεώτερη 'Ελλάδα τὸ εἶδος καλλιέργησε μὲ ἐπιτυχία δ Ἀ. Λασκαράτος, ϐπως θὰ δοῦμε.

Εἰδη χαρακτηρισμῶν: Μεγάλη ποικιλία διακρίνομε: Συγκεκριμένου ἀτόμου, ιστορικοῦ προσώπου, δμάδας (τάξεως, ἐπαγγέλματος), κοινωνικῶν τύπων —είναι οἱ σπουδαιότεροι— (π.χ. δ κόλαξ, δ μικροπρεπής, δ θρασύδειλος κλπ.), ζώων, φυσικῶν φαινομένων (π.χ. τρικυμίας, καταγίδας κλπ.), καλλιτεχνημάτων, πολεων, χωρῶν, ιστορικῶν ἐποχῶν. 'Επίσης ἔνα εἶδος σύνθετου χαρακτηρισμοῦ εἰναι οἱ ἀντιθέσεις, οἱ συγκρίσεις, οἱ παραλληλισμοί.

Μερικὲς χρήσιμες ύποδείξεις: Γιὰ ἔνα καλὸ καὶ πετυχημένο χαρακτηρισμὸ δς ἔχωμε ὑπ' δψη μας τοῦτα: α) Πῶς ἐκδηλώνεται δ χαρακτηριζόμενος, ποὺ καὶ πότε, πῶς ἀντιδροῦν οἱ ἄλλοι στὰ φερσίματά του, ποιοι εἰναι οἱ συγγενικοί του τύποι (κι ἐννοοῦμε βέβαια δταν ἔχωμε νὰ κάνωμε μὲ κοινωνικούς τύπους), ποιοὶ οἱ ἀντίθετοι, ποιό τὸ τελικὸ συμπέρασμα. 'Επίσης δφείλομε νὰ ξέρωμε ἀνέκδοτα, παροιμίες κλπ. σχετικά μὲ τὸν καθένα· ἀλλὰ καὶ ή κατάλληλη χρήση τοῦ ἐπιθέτου εἰναι ἔνα ἀξιοπρόσεχτο στοιχεῖο.

‘Η σπουδαιότητα τοῦ είδους: ‘Αλήθεια, διλόκληρη δημιουργία γίνεται μὲ τοὺς χαρακτηρισμούς, γιατὶ καθίζουμε τὸν ἀνθρωπό—εἴτε σὰν ἄτομο, εἴτε σὰν δμάδα, εἴτε στὴν δποιαδήποτε ἀνθρώπινη καὶ κοινωνικὴ ἐκδήλωσή του— ἄλλοτε στὸ ἔδωλο (στὸ «σκαμνί»), ἄλλοτε στὰ βάθρο τοῦ ἐπαίλου καὶ τῆς ἀναγνωρίσεως. Πάντως δπως καὶ νά χη, πρῶτα τὸν περνοῦμε ἀπό τό... ἀνατομικὸ ἔργαστηρι, γιὰ μιὰ ἀνατομία λεπτομερειακή (ἄλλα καὶ... ἀκτινοσκόπηση ἃς ποῦμε σωστότερα) δἰου τοῦ ψυχοφυσικοῦ του εἶναι.

α) Ὁ ύψηλόφρων

‘Ανδρ. Λασκαράτου

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑ: Λένε δτι, σὰ θελήσης νὰ βρῆς ποιὰ εἶναι ἡ κεντρικὴ ἰδέα, ἡ συνισταμένη καὶ ἡ «πεμπτουσία» τῶν δραμάτων τοῦ μεγάλου ‘Ιταλοῦ δραματουργοῦ Πιραντέλλο (ἄλλα γιατὶ δχι καὶ τὸ κεντρικὸ νόημα τῆς... ἀνθρωπογνωσίας, ἃς ποῦμε ἔτσι;), εἶναι τοῦτος δ περιέργος ἀφορισμὸς τοῦ ἴδιου: Κάθε ἀνθρωπὸς εἶναι αὐτὸ ποὺ νομίζει πῶς εἶναι, αὐτὸ ποὺ θὰ ἥθελε νὰ εἶναι, αὐτὸ ποὺ νομίζουν οἱ ἄλλοι πῶς εἶναι καὶ αὐτὸ ποὺ πραγματικὰ εἶναι...

Τώρα ποὺ βρίσκεται ἡ ἀλήθεια; «Πέξ μου το νὰ στὸ πῶ», καθὼς λέει κι ἔνας νεοέλληνας ποιητής! Πάντως εἶναι δλα σχετικὰ καὶ τὶς περισσότερες φορές «ἄδηλα καὶ κρύφια» τὰ ἔσω τοῦ ἀνθρώπου. “Ἐτσι, νομίζομε πῶς δὲ θὰ χάσῃ ποτὲ τὴν ἀλήθεια του δ δυνατός λόγος τοῦ φιλοσόφου μας Ἡρακλείτου· «πείρατα ψυχῆς οὐκ δν ἔξεύριο, πᾶσαν ἐπιπορεύμενος δδόν’ οὔτω βαθὺν ἔχει λόγον = τὰ πέρατα, τὸ βάθος τῆς ψυχῆς δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ τὸ βρῆς, δποι δρόμο, μέθοδο κι ἀν ἀκολουθήσῃς τόσο βαθὺ περιεχόμενο ἔχει». ‘Ωστόσο ἔμεῖς ἃς δοῦμε τώρα, μέσα στὴ σχετικότητα πάντοτε, τί συμβαίνει μὲ τὸν «ύψηλόφρονα».

ΝΟΗΜΑ: ‘Ο συγγρ. προσπαθεῖ νὰ μᾶς δώσῃ τὰ βασικὰ χαρακτηριστικὰ καὶ τὶς πιὸ συνηθισμένες ἑκδηλώσεις αὐτοῦ ποὺ λέμε «ύψηλόφρονα». Εἶναι κείνος ποὺ διαπνέεται ἀπὸ εὐγενέστερα αἰσθήματα (συναισθήματα) καὶ ἀνώτερες σκέψεις, μακριὰ ἀπὸ κάθε ἀγένεια καὶ μικρανθρωπιά. “Ολα αὐτὰ εἶναι ἀποτελέσματα ἡθικοπνευματικῶν ἀρετῶν καὶ «μέσα πλούτου». “Ἐτσι, μὲ τοὺς κατωτέρους του εἶναι καταδεχτικός, μὲ τοὺς ίσους του εὐγενικός, μὲ τοὺς ἀνωτέρους του ύψηλόφρων. “Αν εἶναι ταγμένος σὲ δημόσια ἀξιώματα, σίγουρα τὰ λαμπρύνει καὶ τιμάει τὸ “Ἐθνος του καὶ στὸ ἔξωτερικὸ ἀκόμα. “Αν πάλι εἶναι ἀπλὸς πολίτης, στὸ σπιτάκι του, τότε ἀναδείχνει σὲ ἀξιοσέβαστη τὴν οἰκογένειά του, ἀτρωτος στὸ φθόνο τοῦ κόσμου. Μὰ καὶ στὶς δημόσιες θέσεις σὰν βρεθῆ, αὐτὸ δὲν τὸ ἐπιδίωξε, καὶ μάλιστα, μὲ ταπεινὰ μέσα, ἄλλὰ τὸν προσκάλεσαν γιὰ νὰ ὠφελήση τοὺς πολλοὺς καὶ δχι νὰ ὠφεληθῇ δ ἴδιος. Κι δταν δὲν εἶναι ἐπαγγελματίας στρατιωτικός, ξέρει δμως νὰ εἶναι δ ἰδεωδέστερος καὶ γενναιότερος στρατιώτης, δταν κληθῇ στὴ μάχη.

“Αν ἀνήκῃ στὸ γυναικεῖο φύλο, καταβάλλει φιλότιμες προσπάθειες νὰ μὴ κατατρίβεται σὲ φιλαρέσκεις, ἄλλα ν’: ἀσχολήται μὲ πολὺ ἀξιολογώτερα ζητήματα, δπως τὴν ισχυροποίηση τῶν φρονημάτων τῆς, στὴ διανοητικὴ της ἀναπτυξῆ, στὴν ἀπαλλαγὴ της ἀπὸ προλήψεις καὶ δεισιδαιμονίες, στὴν ἀπόκτηση ὠφελίμων καὶ ἐκλεκτῶν γνώσεων.

ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ: Γλωσσικὴ ἔρμηνεια: ύψηλόφρων= αὐτὸς ποὺ κάνει ύψηλές σκέψεις, ποὺ τὸ πνεῦμα ἀσχολεῖται μὲ δχι κοινὰ καὶ ἀνάξια πράματα

(ύψηλά + φρονῶ). Βέθαια, καθώς διακρίνει καὶ τὸ ἕδιο τὸ κείμενό μας, δὲν πρόκειται ἔδω γιὰ τὸν ὑπερήφανο, τὸν ἀλαζόνα, γι' αὐτὸν ποὺ ἀκοῦμε τὴ Μ. Ἐθόδομάδα στὴν ἐκκλησίᾳ «μὴ φρονεῖτε τὰ ὑψηλά, ἀλλὰ συνεπάχθητε (ἀνακατευτῆτε) τοῖς ταπεινοῖς...». Εὔπροσήγορος = αὐτὸς ποὺ εὔκολα μιλάει, χαιρετάει τοὺς ἄλλους, δὲ καταδεχτικός, δὲ ἀπλός (εὐ+πρός+ἄγορεύω). Φρόνημα = ἡ λέξη παραγομένη ἀπό τὸ φρονῶ (φρήν = μυαλό) εἶναι, στὴν ἀρχαία φιλολογία τουλάχιστον, πολυσήμαντη: νοῦς, λογικό, σκέψη, διάθεση, μεγαλοφροσύνη, θάρρος, ἀποφασιστικότητα, φρόνημα (ώς καὶ σήμερα). σιχαντερό = σιχαμερό, ἀποδιαστικό, «σικχαίνομαι (ἀρχ. λέξη) = ἀποτροπάζομαι, σιχαίνομαι (τὸ ἐπίθ. σικχός = σκυθρωπός, σιχασιάρης, δύστροπος). ἀνδρωση τῶν φρονημάτων = ἐνίσχυση, αὔξηση τοῦ φρονήματος ὥστε νὰ γίνη γενναῖο καὶ ἀνδροπρεπές. 'Οπωσδήποτε δμως δὲ θέλει νὰ πῆ (κυριολεκτικά) ἀντρίκια σκέψη. καταβιθαστική = ὑποτιμητική.

Καλολογικά στοιχεία: 'Απὸ τὸ περίεργο αὐτὸ κείμενο, ποὺ σκοπός του δὲν εἶναι τὰ στολίδια, ἀλλὰ ἡ οὐσία τοῦ περιεχομένου του καὶ τῶν ἡθικοδιαχτικῶν παραγγελμάτων του, δὲν λείπουν ὥστόσ τὰ φραστικά κοσμήματα. Πρῶτα πρῶτα σχεδὸν ἀπό καμιά γραμμή δὲ λείπουν οἱ ἀντιθέσεις καὶ οἱ συγκρίσεις. "Ενα ἐντυπωσιακό κλιμακωτὸ βλέπομε στὸ «μὲ τοὺς κατωτέρους μᾶλλον... ὑψηλόφρων».

Χαρακτηριστικά καὶ ἀξιομνημόνευτά τὰ ἐπίθετα: ὑψηλόφρων, ἡθικοπνευματικῶν, εὐπροσήγορος, καταβιθαστική, ἀξιοπρεπέστερα, τὸ ἀσύνδετο ζῆλαι, φθόνος, γαβγίζουν, δαγκάνουν: Πολὺ ζωντανὴ προσωποποίηση καὶ μεταφορά. Κι ἀφήνομε τελευταῖο ἔνα ὑπέροχο ἀσύνδετο: «εἰς τὴν μεγαλύτερη ἀνδρωση... εἰς τὴ σπουδὴ καὶ μελέτη», ἀλήθεια σύνθημα καὶ παραίνεση ποὺ πρέπει νὰ είναι προμετωπίδα σὲ κάθε γυναικεῖο σωματεῖο!

ΝΟΗΜΑΤΑ: Μὰ μὲ λίγη προσοχὴ βεθαιωνόμαστε πῶς σὲ τοῦτο τὸ «ἄλιώτικο» ἀς ποῦμε κείμενο, καθώς εἶναι γνωμολογικὸ καὶ ἐπιγραμματικό, κάθε γραμμή του ἔχει σχεδὸν καὶ ἔνα νόημα: καλά τὸ 'λεγαν καὶ οἱ Λαστίνοι' «NULLA LINEA SINE MENTE» π.χ. "Ἄς διατυπώσωμε ἔνα: Εἶναι τέτοια ἡ προσφορὰ καὶ ἡ συμπεριφορὰ τοῦ ὑψηλόφρονος στὴν ἐπιτέλεση τοῦ τυχὸν δημόσιου λειτουργήματός του, ὥστε ἐνῶ τὸ λαμπρύνει, δὲ ἕδιος δὲν ἔχει ύλικό δφελος.

Κεντρικὴ Ιδέα: "Ολες οἱ ἐκδηλώσεις τοῦ ὑψηλόφρονος εἶναι προϊόντα καὶ ἔξωτερικεύσεις ἡθικοπνευματικῶν προτερημάτων καὶ ἔφοδίων" προέρχονται ἀπό δργανωμένο ψυχοδιανοητικό περιεχόμενο.

ΑΦΟΡΜΕΣ ΓΙΑ ΑΣΚΗΣΗ ΚΑΙ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ: α) Μερικὰ σημεῖα νομίζομε θέλουν κάποιο ξανακοίταμα στὴν ἔρμηνεία τους· π.χ. «Ἡ ζῆλαις κι ὁ φθόνος... ποτὲ νὰ τὸν δαγκάσουν». 'Αναρωτιέται κανείς: δὲν «τὸν κολλάει» φθόνος γιὰ τοὺς ἄλλους συνανθρώπους του, ἡ ἔχει τέτοια ἡθικὴ καὶ πνευματικὴ θωράκιση ὥστε δὲ μπορεῖ νὰ τὸν βλάψῃ ὁ φθόνος τῶν ἄλλων, ἀπὸ τὴν ἀνωτερότητά του; Θαρροῦμε δτι καὶ τὸ ἔνα καὶ τὸ ἄλλο μπορεῖ νὰ συμβαίνῃ σ' ἔνα πραγματικὸ «ὑψηλόφρονα», ἀλλὰ καὶ τὰ δυό μαζί. 'Ἐπίσης οἱ δυό τελευταῖες γραμμές: «δ ὑψηλόφρων... πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου»: Θέλει νὰ πῆ πῶς, τὸ κάτι ἀνώτερο ποὺ δίνει στὴν ψυχὴ καὶ τὸ πνεῦμα δ ὑψηλόφρων, τὸ δίνει στὸ δικό του τὸ πνεῦμα ἡ τὸ μεταγγίζει, λόγω ἀκτινοθολίας καὶ κύρους, καὶ στοὺς ἄλλους; Θαρροῦμε πῶς ἡ πρώτη περίπτωση εἶναι, ἀλλὰ εἶναι λογικό (καὶ ἀμποτε ἔτσι νὰ γίνεται!) ἡ πραγματικὴ «ὑψηλοφροσύνη» νὰ ἔχῃ τέτοια καὶ τόση ἐμβέλεια...

β) Καὶ τώρα κάτι, ποὺ ἐπὶ τέλους πλουτίζει καὶ τὸ φραστικό μας καὶ ἐννοιολογικό μας ἔξοπλισμό: 1) νὰ δημιουργοῦμε τίτλους τουλάχιστον χαρακτηριζόμενων δλῶν τῶν εἰς -φρων ἐπιθέτων: π.χ. ταπεινόφρων, ἔχέφρων (μυαλωμένος), σώφρων, πολύφρων, παράφρων, νομίμοφρων. 2) τις ἀντίθετες τοῦ «ὑψηλόφρων» ἔννοιες (π.χ. μικροπερῆς, χαμερῆς κλπ.), τις συνώνυμες ἢ τις συγγενικές ἔννοιες (π.χ. δὲ γενναιόδωρος κλπ.). 3) Καὶ ἐπειδὴ δὲν ἔξαντλοῦνται οἱ λέξεις, δημιουργοῦμε πάλι οἱ ἄλλοι καὶ οἱ ἀνθρώπινοι τύποι, νομίζομε πῶς ἐνδιαφέρει πολὺ καὶ ὀφελεῖ τούτη ἡ δσκηση: Ν' ἀραδιάσωμε ἐπίθετα σὲ -ῆς σιγμόληκτα, τριτόκλιτα — κατὰ προτίμηση σύνθετα, γιατὶ θαρροῦμε πῶς σ' αὐτῇ τὴν πλούσια.. δμοταξία βρίσκονται οἱ περισσότεροι καὶ ἐντυπωσιακότεροι χαρακτηρισμοί π.χ. μυθομανής, κλεπτομανής, ἐπιδειξιομανής, ἀσυνεπής, ἀναξιοπερῆς, ἀνιδιοτελής, ιδιοτελής, μεγαλοπρεπής, πολυμερής, μονομερής κλπ. κλπ.

γ) Δὲν πρέπει νὰ ξεχάσωμε μερικούς ἀπὸ τοὺς «χαρακτῆρες» τοῦ Λασκαράτου, τουλάχιστον δοσους εἶναι στὸ ἀναγνωστικὸ τῆς Δ' τάξεως π.χ. δὲ περίεργος, δ φιλόπονος, δ δοκησίσοφος, ἀλλὰ καὶ δ ἀρρωστομανής τοῦ Κ. Σκόκου.

β) Ἡ γυναικούλα

Ανδρ. Λασκαράτου

ΝΟΗΜΑ: 'Εδῶ δὲ συγγρ. προσπαθεῖ ν' ἀποδώσῃ τὰ γνωρίσματα ποὺ νομίζει τατιαστὰ στὸν τύπο τῆς κατώτερης γυναίκας (κατώτερης, διν δχι μὲ τὸν δρο ποὺ συνηθίζομε νὰ ἔννοοῦμε ἀπὸ τὴν «ἡθικὴ» πλευρά, ἀλλὰ ἀπὸ τὴν ἀποψη τῶν προσόντων καὶ τῶν γνώσεων ποὺ τὴν κάνουν χρήσιμη στὴν κοινωνία).

Μάλιστα δίνει δυδ τέτοιες γυναίκες, «γυναικούλες» δημιουργοῦμε τὶς λέει, ποὺ ἔμεις δὲς τὶς λέμε Α καὶ Β. "Ας δοῦμε τὴν Α: 'Ασφαλῶς προέρχεται ἀπὸ τὰ κατώτερα κοινωνικὰ στρώματα καὶ δὲν ἔχει λάθει καθόλου, ἢ σχεδόν καθόλου μόρφωση, γνώσεις ποὺ λέμε.

Στὴ Γεωγραφία, τὸ πολὺ πολὺ τὸν περιορισμένο τόπο τῆς στὴν 'Ιστορία καὶ Θρησκευτικά, διτι ἀνήκει στὶς ἐμπειρίες τῆς καὶ στὴν ἐνορία τῆς ἐπαγγελματικά, δι φροντίδα τῆς ρόκας, τῆς κάλτσας, τοῦ πλεχτοῦ τῆς. Καὶ τώρα ή Β. Αὔτη, ἀπ' δλες τὶς ἐκδηλώσεις, τὰ φερσίματα καὶ τὸν ἀέρα τῆς, φαίνεται πῶς προέρχεται ἀπὸ τὰ ἀνώτερα κοινωνικὰ στρώματα, τὴν «ἀριστοκρατία» δὲς ποῦμε ἔτσι. "Έχει βέβαια πολὺ πλαστύτερο δρίζοντα γνώσεων, ἀλλὰ καὶ μεγάλη ίδεα γιὰ τὸν ἔσαυτὸ τῆς, πολὺ ἐγωισμὸ καὶ ἔπαρση. 'Άλλ' ίδου τὰ ἀνώτερα διαφέροντά τῆς: Ντύνεται μὲ τὴν τελευταία λέξη τῆς μόδας, χαρτοπαίζει, πηγαίνει στὸ θέατρο (ἔχει μάλιστα δικό της θεωρεῖο) καὶ στὴν ὅπερα, χωρὶς νὰ ἔχῃ ίδεα ἀπὸ τέχνη καὶ μουσική, ἀλλὰ σκοπός τῆς εἶναι νὰ κάνῃ ἐπιδειξη τῶν κοσμημάτων καὶ τῆς σπάνιας «γκαρνταρόμπα» τῆς. Τί λέτε λοιπόν; 'Υπερέχει ή γυναικούλα Β τῆς Α, τῆς «λιψῆς» καὶ τόσο περιορισμένης, ή Β, ποὺ ἔχει περιεχόμενο στὸ ώρασιο τῆς κεφάλιο κορδέλες, φιγουρίνια, ἀνόητες συναναστροφές, τράπουλες, μόδες, μαγαζιά («καὶ ὀλλα ἡχηρὰ παρόμοια» δὲς ποῦμε μεῖς); καὶ συνεχίζει δ Λασκαράτος μὲ δλοφάνερη πιὰ εἰρωνειά, δι μᾶλλον σαρκασμό, ν' ἀπαριθμῇ τὰ «προσόντα» τῆς Β, ποὺ κυθεράνει τὸν ἀντρα τῆς (καταλαβασίνομε τὶς ἀνθρωπάκι). καὶ μαζὶ οἱ δυδ τους ἀνατρέφουν τὰ παιδιά τους (καταλαβασίνομε τὴν ἀγωγὴ καὶ προδικάζομε τὸ ἀποτέλεσμα...). Καὶ τελειώνει δ συγγραφ. ἀγανακτισμένος, χωρὶς ν' ἀφήσῃ τὸ πικρότατο του χιοῦμορ, δι που εύδοκιμοῦν τέτοιες γυναίκες (σάν τὶς Β βέβαια) μὲ τὰ ὑποχείρια, τοὺς ἀντρες τους, οι κοινωνίες μειώνονται καὶ γελιοποιοῦνται, οι δὲ δξιοι καὶ ἀνώτεροι μαραίνονται ἀπογοητευμένοι ἀπὸ τὸ κατάντημα.

ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ: Γλωσσική έρμπνεια: ποταπές = τιποτένιες, όνάξιες λόγου έπιτηδευματικές (γνώσεις) = έπαγγελματικές, κροσέ: Δὲ νομίζομε πώς ὁ Λασκαράτος ἐννοεῖ τὸν... κροσέ, ἀλλὰ δίστασε καὶ τὸν ἔδωσε... ὀναγράμματισμένο (γιατί αὐτὸς τὸ τετραπέρατος καὶ ἀγνότατος Κεφαλονίτης δὲν εἶναι ποτὲ σεμνότυφος). Όχι, κροσέ πρέπει νὰ τὸ πλεχτὸ τῆς ἡ φουστάνι μὲ κρόσια. Φιγουρίνο: Τὸ διαφημιστικὸ τῆς μόδας δειγματολόγιο (φυλλάδιο), ποὺ ἔχουν οἱ ράφτες καὶ μοδίστες (Ιταλ. FIGURINO <FIGURA = μορφή, φάτσα). πιούμες = στολίδια τοῦ γυναικείου καπέλου. κιτρινοφυλλιάζουνε = γίνονται σᾶν τὰ κίτρινα φύλλα.

Καλολογικά στοιχεία: Καλαισθητικά φραστικά μέσα ύπάρχουν ἀρκετὰ δῶ μέσα, πιπεράτα καρυκεύματα στὸ ἐνδιαφέρον περιεχόμενο τοῦ κειμένου. Παντοῦ συγκρίσεις καὶ ἀντιθέσεις. Προσέχετε τὸ ἔξοχο ἀσύνδετο καὶ μαζὶ ὑπερβολὴ «γεμάτο κορδέλες, φιγουρίνας... μὲ πιούμες». Μάζ μόνο ὑπερβολὴ καὶ ἀσύνδετο εἶναι αὐτὸς εὔστοχώτατο σατιρικὸ ἐπίγραμμα τῆς γυναικείας ἐλαφρότητας καὶ κενότητας (ὅταν ύπάρχῃ τέτοια)! Κιτρινοφυλλιάζουν καὶ μαραίνονται, ἔξοχη μεταφορά. Ἀλλὰ θαρροῦμε πώς τὸ δμορφότερο στολίδι δῶ μέσα είναι τὸ πικρὸ χιούμορ, ή ειρωνεία καὶ δ σαρκασμὸς τοῦ συγγραφέα, ποὺ ἀλλοτε διακριτικὰ κρύθεται καὶ ἀλλοτε ἐκδηλώνεται δλόγυμνος χωρίς προσχήματα.

ΝΟΗΜΑΤΑ - ΙΔΕΕΣ: Καθώς εἴπαμε καὶ στὸ Α κομμάτι, κι ἐδῶ ύπάρχουν στὴν ἐπιφάνεια ἀπανωτές Ιδέες, ποὺ δὲν χρειάζεται κὰν νὰ τὶς δώσωμε σὲ νέα διατύπωση· ἀπλῶς παραθέτομε μιάς π.χ. «Οταν γυναίκες ρηχές καὶ ματαίδοξες, πλάσματα «τῆς φιγούρας» δίνουν τὸν τόνο καὶ τὶς ἀρχές τους στὴν κοινωνία, τοῦτο ἀποθαρρύνει τοὺς ἄξιους, τοὺς προθληματισμένους ἀνθρώπους.

Κεντρικὴ Ιδέα: Μπροστά στὶς, παρά τὶς γνώσεις τους, ξιπασιένες καὶ χωρὶς ἐσωτερικὸ βάρος καὶ συγκρότηση γυναίκες, προτιμότερες καὶ ὥφελιμότερες οἱ χωρὶς ἔξωσπιτικὰ ἐνδιαφέροντα γυναίκες, ἔστω κοντόφθαλμες καὶ περιορισμένων διανοητικῶν δυνατοτήτων. Γιατὶ δὲν «γυναικοῦλες» οἱ μέν, είναι «γυναικούλες»... στὸ τετράγωνο οἱ δέ.

ΑΦΟΡΜΕΣ ΓΙΑ ΑΣΚΗΣΗ ΚΑΙ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ: α) «Αξιομνημόνευτες φράσεις: «Ἐχει λίγες καὶ ποταπές Ιδέες καὶ λιγότερη ἀνθρωπιά». Πετυχημένο νὰ λέγεται ἕκει ποὺ ταιριάζει, ἀλλ' ἐδῶ ἔχομε νὰ παρατηρήσωμε πώς αὐτὴ ἡ ἀγράμματη γυναικούλα γιατὶ σώνει καὶ καλά νὰ ἔχῃ λιγότερη ἀνθρωπιά (δηλαδὴ καλοσύνη); Δὲ φαίνεται ἀπόλυτα λογικὸ αὐτό. «Παρεχτὸς τῶν εἰρημένων γνώσεων»: «Ἀν βιαστοῦμε καὶ θεωρήσωμε «εἰρημένες» γνώσεις τὶς παραπάνω ποὺ ἐκτέθηκαν καὶ ἀφοροῦν τὴν Α γυναικούλα, τότε δὲν ἔχει λογικὴ σειρά καὶ συνέπεια τούτη ἡ φράση μέσα στὸ δλό· ἀπλούστατα αὐτὸς τὸ «εἰρημένων» πρέπει ν' ἀναφέρεται στὸ ἀμέσως προηγούμενο «πλατύτερο δρίζοντα ίδεῶν».

«Οπου γυναικοῦλες καί... τὰ στάσιμα, τὰ γελοῖα». Σωστά! Ἀλλά, ἀλλὰ πότε θά τὸ καταλάθουν τοῦτο οἱ καλοί, οἱ ἄξιοι, «οἱ νοῦν ἔχοντες», γιὰ νὰ παλέψουν νὰ μείνουν οἱ γελοῖοι τοῦτοι ἀνθρωπάκηδες μιὰς ἀξιολύπητη ἐλάχιστη μειονότητα στὸν κόσμο μας!...

«Οι λίγοι ἀνώτεροι κιτρινοφυλλιάζουν καὶ μαραίνονται ἀποθαρρημένοι» «Ως πότε, ως πότε τοῦτο τὸ χάλι, ἀγαρωτιόμαστε.

β) Μὲ τὴν εὐκαιρία, θά τ' αν πολὺ ἐνδιαφέρον νὰ συγκεντρώναμε γνῶμες ἀπὸ τὴν Ιστορία καὶ τὴ λογοτεχνία γιὰ ἐλαττώματα τῶν γυναικῶν (φυσικὰ πιὸ δίκαιο εἶναι αὐτές οἱ γνῶμες νὰ μὴν εἶναι μόνον ἀντιπροσώπων τοῦ ίσχυροῦ

φύλου...). Και είναι πολὺ ένδιαφέρον νά ξέρη κανείς πώς τέτοιο έργο, «χαρακτήρες γυναικῶν» — γιά τά έλαττώματά τους και προτερήματά τους — πρωτεγκανίασε δ' ἀρχαῖος μας λυρικός ποιητής Σιμωνίδης δ' Ἀμοργίνος, δ' δποίος γράφει: «... λοῦται δὲ πάσης ἡμέρας ἄπο ρύπον δίς, ἀλλοτε τρίς καὶ μύροισ' ἀλείφεται· ἀεὶ δὲ χαίτην ἐκτενισμένην φορεῖ βαθεῖαν, ἀνθέμοισιν ἐσκιασμένην. Καλὸν μὲν διν θέημα τοιαύτη γυνὴ ἀλλοισι, τῷ δ' ἔχοντι γίγνεται κακὸν = Λούζεται δὲ κάθε μέρα δυὸς φορές κι ἀλλοτε τρεῖς, καὶ μὲ ἀρώματα ἀλείφεται· πάντοτε δὲ ἔχει μαλλιὰ χτενισμένα πλούσια, μὲ ἄνθη στεφανωμένα. Ὁραῖο μὲν πράγματι αὐτῇ ἡ γυναικά θέαμα είναι γιὰ τοὺς ἀλλούς, ἀλλὰ γι' αὐτὸν ποὺ τὴν ἔχει είναι κακὴ πληγὴ...». Ἀλλὰ θὰ εἴμαστε ἀδικοι, διν δὲν ἀκουστῇ καὶ τ' ἀλλο μέρος (AUDIATUR ET ALTERA PARS). Είναι εὔκαιρια ν' ἀραδιάσωμε ἐπίσης ἐπάινους γιὰ τὴν γυναικά καὶ νὰ συγκεντρώσωμε τὶς σπουδαῖες γυναικες (καὶ φυσικά δὲ μετριούνται...), ποὺ ἔδωσαν τόσα καὶ τόσα στὸν πολιτισμὸ τῆς ἀνθρωπότητας. Γιατὶ ἀσφαλῶς «ἐκ γυναικός ἔρρυη οὐχὶ μόνον τὰ φυῖλα, ἀλλὰ καὶ τὰ κρείττω» (γνωμικὸ ἀδριστὸ τὸ θέλομε ἐμεῖς ἔδω τὸ «ἔρρυη»)...).

“Ετοι δι Σιμωνίδης στὸ ίδιο ποίημά του παρακάτω λέει: «Τὴν δ' ἐκ μελίσσης τὴν τις εύτυχεῖ λασθών· κείνη γάρ μῶμος οἴη οὐ προσιζάνει, θάλλει δ' ἀπ' αὐτῆς κάπαξεται βίος» φίλη δὲ σὸν φιλεῦντι γηράσκει πόσι, τεκοῦσσα καλὸν κούνομάκλυτον γένος = «Ἀλλη δὲ γυναικά ἔπλασε ἀπὸ τὴ μέλισσα· εύτυχεῖ κανείς, διν λάθη αὐτή, διότι σ' ἔκεινη μόνο δὲν ἀρμόζει κατηγόρια, ἀνθίζει δὲ καὶ προάγεται δι οἰκογενειακός βίος ἀπ' αὐτή· γηράσκει δὲ μὲ τὸν ἀντρα τῆς δυστραγειας τον καὶ ἀγαπωμένη, ἀφοῦ γεννήσῃ παιδιά καλὰ καὶ ἔσκουστα...».

γ) Ἐπίσης δίνονται ἔδω τὰ «κεντρίσματα» γιὰ νὰ συγκεντρώσῃ κάποιος γκάφες καὶ ἀνέκδοτα γύρω πρὸ παντὸς ἀπὸ τὴ «γυναικούλα Β'». Π.χ. τέτοιες είναι κείνες ποὺ κρεμάνε τὸν ζωγραφικό πίνακα ἀνάποδα... ἡ λένε ἀνυποψίαστες — σὲ θέμα μακαριότατα— πώς συνάντησαν τὸν μουσουργὸ Λιστ στὸ τράμ στ' ἀπάνω Πετράλωνα... καὶ τότε καὶ τότε κατ' «ἀλυσωτὴ ἀντίδραση» δὲ συμμαζεύονται οἱ γκάφες... Νομίζομε πώς γι' αὐτὲς τὶς «γυναικούλες Β» δὲν ὑπάρχει πιὸ πετυχημένη σάτιρα ἀπὸ τοὺς στίχους τοῦ Κ. Καρυωτάκη, στὸ «ἀποστροφή»: ... «Ἐνα διάστημα παίζετε τὸ τέρας / μὲ τὰ τέσσαρα πόδια κολλητά. / Τρέχετε καὶ διαβάζετε μετά / τὸν δόηγό σας. «Διά τὰς μητέρας». / «Ω νὰ μποροῦσε ἔτοι κανεὶς νὰ θάλλει, / μέγα ρόδο κάποιας ὥρας χρυσῆς, / ἡ θὰ βυθομετρούσατε καὶ σεῖς / μὲ μιὰ φουρκέτα τ' ἀδειο σας κεφάλι! / 'Ατίθασα μέλη, διαφανῆ ροῦχα, / γλοιώδη στόματα, ὑποκριτικά, / ἀνυποψίαστα μηδενικά / πλάσματα καὶ γι' αὐτὸ προνομιούχα!».

ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΠΟΥ ΑΦΟΡΟΥΝ ΚΑΙ ΤΟΥΣ ΔΥΟ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΜΟΥΣ:

ΓΛΩΣΣΑ: Η γλώσσα δημοτική, μὲ πολὺ λίγους ιδιωματισμοὺς — δπως, παρακαλεσμένος, ἀνδρωση— ἀλλ' δμως δὲν ρέει τόσο εύχαριστα, ἀλλ' είναι δυσκίνητη καὶ κάπως ιδιόρρυθμη.

ΥΦΟΣ: Παραστατικό καὶ ἀδρό, λιτό, ἐπιγραμματικό, γνωμολογικό καὶ ἀποφθεγματικό. Ἐδῶ πολλὰ λέγονται καὶ δηλώνονται, ἀλλὰ καλύτερα είναι κείνα πού... ὑποδηλώνονται.

ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΗ ΕΡΜΗΝΕΙΑ: Στῆς ψυχολογίας τὸ ἀνάλογο κεφάλαιο, «ἀνώτερα συναισθήματα» βλέπομε νὰ γίνεται λόγος γιὰ τὸ «διανοητικό, τὸ ηθικό, τῆς τιμῆς συναίσθημα», καὶ τὸ «αύτοσυναίσθημα». Βέθαιας γιὰ δσους ἔχουν

εύαίσθητες «κεραΐες λήψεως» ύπάρχουν στίς άπλες αύτές γραμμές «κεντρίσματα», για νά κινηθοῦν σέ θαυμάσιο συνδυασμό μέσα μας δλα αύτά τά συναισθήματα. Π.χ. μᾶς δίνονται δεδομένα και «σημεῖα ἀναφορᾶς», για νά χαρούμε ή νά λυπηθοῦμε γιά τήν ἀξία ή ἀπαξία τῶν σκέψεων και τῶν ἐνεργειῶν μας (αύτουσαίσθημα). Ἐπίσης νά χαρούμε ή νά λυπηθοῦμε ἀπό τό πώς μᾶς θεωροῦν οι ἄλλοι (συναίσθημα τῆς τιμῆς).

ΚΑΠΟΙΕΣ ΣΚΕΨΕΙΣ: α) Τὸ γνωστὸ «τρίπτυχο» τῆς ψυχῆς (λογιστικὸν—θυμοειδές, δηλαδὴ τὰ συναισθήματα—βουλητικόν), ἀν συνδυάζεται ἀρμονικά και δημιουργικά, τότε δίνει πραγματικὴ «ὑψηλοφροσύνη»· δηλαδὴ δὲν πρέπει νά λείπῃ ἔνα ἀπό τὰ στοιχεῖα.

β) «Ἡ δημόσια ὑπηρεσία ἔχει χρεία νά ὀφεληθῇ ἀπ' αὐτόν»: Λοιπὸν δλοι μας ξέρομε τὸ ἀπόφθεμα τοῦ σοφοῦ Βίαντα ἀπό τήν Πριήνη, «Ἄρχῃ ἄνδρα δείκνυσι», νά γνωρίζωμε δμως πώς ὀργότερα δ περίφημος Ἐπαμεινώνδας δ Θηθαίος τὸ δλοκλήρωσε ἔτσι· «οὐ μόνον ἀρχῇ ἄνδρα δείκνυσι, ἀλλὰ και ἀνήρ ἀρχῆν». Μά νομίζομε αὐτὸ ἀκριθῶς τὸ β' σκέλος ὑποστηρίζει κι δ λασκαράτος πώς γίνεται μὲ τὸν ὑψηλόφρονα.

γ) Τώρα δσο γιά τή «γυναικούλα» νομίζομε πώς δ συγγρ. ἀφήνει αύτοντο τὸ συμπέρασμά του: «Ἡ ἀλήθεια και ἡ λογικὴ βρίσκεται, δπως πάντοτε, στή μέση. Οὔτε τὸ ἔνα ἄκρο, ποὺ τὸ πιάνει ἡ «λεψή», ἡ πολὺ ἀσημη γυναικά, «ἡ ἀνέβγαλτη» δπως λέει δ λαδός: οὔτε δμως και τὸ ἄλλο ἄκρο, μὲ τήν ἐλαφριά γυναικά, τήν χωρὶς περιεχόμενο, «τῆς πολυτελείας» νά ποῦμε ἔτσι, μὲ τήν τόση δμως ἡθικοπνευματική εύτελεια... Τὸ ἐπιμύθιο ἔρχεται μόνο του: «Ἡ σωστή γυναικά, ποὺ τῆς πρέπει ἔγκώμιο και εὐλαβική συμπεριφορά ἀπό μέρους μας, βρίσκεται ἀνάμεσα» είναι ἡ σεμνή, ἡ προσθληματισμένη, ἡ μέλισσα, ἡ προκομμένη» φτάνει αύτό, γιατὶ δὲν είναι εύκολο νά βρίσκωνται κάθε μέρα Ἀντρομάχες, Ναυσικάδες, Ἐμέλειες, Ἀνθούσες κλπ. κλπ.

ΕΙΔΟΣ ΑΝΑΓΝΩΣΜΑΤΟΣ: «Ἐπαναλαμβάνομε πώς τὰ δυδ αύτά «κομμάτια» είναι χαρακτηρισμοὶ «κοινωνικῶν τύπων» καθώς λέμε, ἀπό τήν πλούσια ἀνθρώπινη πινακοθήκη τοῦ «ἴδιού δ ἀνθρωπος» τοῦ λασκαράτου.

ΠΕΡΙΟΔΟΣ - ΣΧΟΛΗ: Συμβατικά ἀνήκει στήν Ε' περίοδο τῶν γραμμάτων μας (1880—1920) και τυπικά στήν ἐπτανησιακή σχολή. Και λέμε τυπικά, γιατὶ δ Λ., μολονότι ἐπτανήσιος, λόγω ίδιορρυθμίας, ἐλάχιστα σημεῖα ἔχει κοινά μὲ τοὺς ἄλλους ἐπτανήσιους. «Ἡ δρθότερη ἔνταξή του είναι στοὺς «Ἑλλήνες σατιρικούς και εύθυμογράφους» (Ἐδῶ ἀνήκουν οι: Βηλαρᾶς —ἀπό γενικότερη ἀποψη— Ροΐης, Σκόκος, Σουρῆς, Μωραΐτης).

ΓΕΝΙΚΗ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ ΚΑΙ ΕΝΤΥΠΩΣΗ: Λίγες γραμμές, και μάλιστα κάπως ίδιοτυπες και στριψές στή διατύπωσή τους, ἀλλ' ίκανές νά δημιουργήσουν ἐντός μας δμορφους προσθληματισμούς και νά ξεσηκώσουν ἐρωτήματα σχετικά μὲ τήν δρθή στάση τοῦ ἀνθρώπου ἀπέναντι στοὺς ἄλλους. Μή ξεχνᾶμε δτι δ λασκαράτος ἔχει τή συνείδηση τοῦ κοινωνικοῦ δηγοῦν, τοῦ κοσμοδιορθωτῆ, γι' αύτό και στά κείμενά του είναι δλοφάνερος δ «διδαχτισμός» και ἡ παρακίνησή του νά στοχαστοῦμε, νά πάρωμε θέση, ν' ἀλλάξωμε...

ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΑ: Ό 'Ανδρ. λασκαράτος γεννήθηκε στὸ ληξούρι τῆς Κεφαλονιᾶς (1811), δπου και πέθανε τὸ 1901. Σπούδασε στὸ ἔκει λύκειο κοντά στὸ Νέαφ. Βάμβα κι δστερα στήν 'Ιόνιο Ακαδημία στήν Κέρκυρα κοντά στὸν Κάλβο. Ἀργότερα νομικά στή Γαλλία και 'Ιταλία ἀπ' δπου και πήρε διπλωμα. Τὸ 1856, δταν ἀφορίστηκε ἀπό τήν ἐκκλησία

γιατί ἔλεγχε αύστηρά τὸν κλῆρο γιὰ τὸν ζεπεσμό του, πήγε στὴ Ζάκυνθο καὶ στὴ ουνέ-
χεια στὸ Λονδίνο· ἀπ' ἑκεὶ γύρισε στὴν Ἀθῆνα τὸ 1859 καὶ συνεχίζει νὰ δοκιμάζεται σκλη-
ρά καὶ νὰ ταλαιπωρῆται, ἐξ αἰτίας τοῦ μαχητικοῦ του χαρακτήρα καὶ τῶν καυστικῶν (τὰ
περισσότερα εἶναι σωστοὶ λίθελοι) δημοσιευμάτων του ἐνάντια στὰ «κακῶς ἔχοντα» τῆς
κοινωνίας καὶ τῆς ὄρθροδοξῆς ἐκκλησίας (προσοχὴ δμως· δ. Λ. δὲν εἶναι δὲν τι θρησκευτικός
τικός δλλ' ἀντικλησιας· δικεις, φυλακίσεις, ἀφορισμούς, ἔξοριες, ποὺ τὰ ὑπόμεινε
δλα ἀλύγιστος, συντροφευμένος ἀπό τὴν στοργική συμπαράσταση τῆς συντρόφου του (ει-
ναι ή Πη.ελόπητη Κορυαλένιους σωστὴ ἀρχόντισσα). Καὶ συνεχίζει δὲ ίδιος κριτικός. «Ἡταν
φωτισμένος, ἡθικά ὀκέραιος, προοδευτικός, ἐνάρτεος, ἔχθρος τῆς ἀμορφωσιᾶς, πολέμιος τῶν
προλήψεων καὶ τῆς ὀδικίας, μαχητής ἐναντίον κάθε πλάνης, δεισιδαιμονίας, ὑποκρισίας καὶ
δπιοθυδρομικότητας.

Συγγραφικό του ἔργο: Εἶναι παραγωγικότατος καὶ ἀκαταπόνητος ἔργατης τοῦ λόγου:
α) Πεζά: Τὸ Ληξούρι εἰς τὰ 1836 (εὐθυμογράφημα καὶ ἥθιογράφημα), Τὰ μυστήρια τῆς
Κεφαλονίας (σάτιρα τῶν Κεφαλονίτικων ἡθῶν), παρατηρήσεις ἐπὶ τῶν φυλακῶν Κεφαλλη-
νίους (στὰ Ἰταλικά), στοχασμοί, ίδιον ὁ ὀνθρωπος (εἶναι «οἱ χαρακτηριομοί» του). β) Ἐμ-
μετρα: «Ποιήματα», «διάφορα στιχουργήματα» (δ. Λ. ἔδωσε στίχους μὲ λεπτότητα, εὐαι-
σθησία καὶ λυρισμό). Ἐπίσης κάποιο διάστημα παρουσίασε τὴν σατηρικὴ ἐφημερίδουλα
«Λύχνος».

Ἀλήθεια, εἶναι ἀπορίας ἄξιο πῶς δὲ τόσο προοδευτικός Λασκαράτος ἦταν ἀντίθετος
στὴν ἔνωση τῶν Ἰωνίων μὲ τὴν Ἑλλάδα (θυμίζουμε δὲτι ἦταν ὑπερβολικὸς θαυμαστὴς τοῦ ἀγ-
γλικοῦ τρόπου ζωῆς καὶ οἰκέψεως). Τὸν εἶπαν γιὰ τὶς σάτιρές του Βολταΐρο τῆς Ἑλλάδας·
δπωαδήποτε ὑπερβολικό, δλλά δὲν ἔχομε καὶ δλλούς, στὸ δικό του τούλαχιστον διαμέτρη-
μα... Πάντως δ. Λ. εἶχε ἀπόλυτα συνειδητοποιήσει πῶς εἶναι κοινωνικός ἀναμορφωτής καὶ
διορθωτής. Χαρακτηριστικό δὲιος ὑποστηρίζει πῶς «δὲ σατιρικός μὲ τὸ ἔργο του συνεχί-
ζει καὶ συμπληρώνει τὸ δικαστή καὶ εἰσαγγελέα...».

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ

Βυζαντινή και μεταβυζαντινή λογοτεχνία μέχρι της Κρητικής περιόδου.

I. ΠΕΖΟΣ ΛΟΓΟΣ

ΑΙ πρό τῆς ἀλώσεως διαπραγματεύσεις (Διάκα)	σελ. 6
Ο Θρῆνος (Δούκα)	» 9
Χρονικόν (Γ. Φραντζῆ)	» 12

II. ΠΟΙΗΤΙΚΟΣ ΛΟΓΟΣ

A' ΕΝΤΕΧΝΟΣ

Διγενής Ἀκρίτας	» 14
Ἀπό τὸ χρονικὸν τοῦ Μορέως	» 20
Ἐρωτόκριτος (Β. Κορνάρου)	» 27

B' ΔΗΜΟΤΙΚΟΣ

Ο θάνατος τοῦ Διγενῆ	» 33
Διγενῆς	» 38
Τ 'Ανδρονίκον δ γιός	» 42
Τῆς Ἀγίας Σοφίας	» 47

III. ΘΕΑΤΡΟΝ

Ἐρωφίλη Γ. Χορτάτζη	» 51
Ἡ θυσία τοῦ Ἀβράμ	» 60

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

Λογοτεχνία μετά τὴν Κρητικὴν περίοδον, μέχρι τῶν χρόνων τῆς Ἐπαναστάσεως 1821.

I. ΠΕΖΟΣ ΛΟΓΟΣ

A' ΕΝΤΕΧΝΟΣ

Ἐλλάδος καὶ Ἑλλήνων Ἐπανος (Φρ. Σκούφου)	σελ. 67
--	---------

Ἐκ τῶν κηρυγμάτων Κοσμᾶ τοῦ Αἰτωλοῦ	» 72
Διδαγὴ τῇ Ἀγίᾳ καὶ Μεγάλῃ Παρασκευῇ (Ἡλ. Μηνιάτη)	» 76
Ἡ μουσική (Εὐγ. Βούλγαρη)	» 82
Περὶ τοῦ μὴ ζῆτειν ἀνταπόδοσιν (Νικηφ. Θεοτόκη)	» 85
Περὶ ἀγάπης (Ν. Θεοτόκη)	» 88
Περὶ πατρίδος (Κ. Οικονόμου)	» 90
ΑΙ Ἀθῆναι τὸ 1791 (Γρ. Κωνσταντία)	» 94

Τὰ δίκαια τοῦ ἀνθρώπου (Ρ. Φεραίου)	» 96
Σουλιώται καὶ Σουλιώτισσαι (Χρ. Περραϊδοῦ)	» 101

Σάλπισμα πολεμιστήριον ('Αδαμ. Κοραῆ)	» 105
Ο παπατρέχας ('Αδ. Κοραῆ)	» 111

B' ΔΗΜΟΤΙΚΟΣ

I) ΠΑΡΑΔΟΣΕΙΣ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΛΑΟΥ	» 116
II) ΠΑΡΟΙΜΙΑΙ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΛΑΟΥ	» 123

II. ΠΟΙΗΤΙΚΟΣ ΛΟΓΟΣ

A' ΕΝΤΕΧΝΟΣ

Εἰς τὴν μετάστασιν τῆς πανάγου (Φρ. Κολομπῆ)	» 127
Ο θούριος (Ρ. Φεραίου)	» 129

Στοιλιδάρης ('Ιω. Βηλαρᾶ)	» 136
Ἡ ψυχούλα (Δ. Σολωμοῦ)	» 140
Ὀδή εἰς τὴν σελήνην (Δ. Σολωμοῦ)	» 144
Ἡ σκάτα τοῦ Ὄμηρου (Δ. Σολωμοῦ)	» 147
Εἰς Φραγκίσκον Φραΐζερ (Δ. Σολωμοῦ)	» 150
Ἡ Ἐλληνίδα μητέρα (Δ. Σολωμοῦ)	» 153
Β' ΔΗΜΟΤΙΚΟΣ ΛΟΓΟΣ	
Τζῆ κάστρου τῆς Ὁριάς	» 160
Ο ξένος	» 165
Τραγούδια τῆς ξειτεῖας	» 168
Ναναρίσματα	» 171
Τοῦ λεβέντη καὶ τοῦ χάρκου	» 175
Μοιρολόγια	» 179
Βαΐτικα	» 183
Περιγελαστικὸν	» 185
Κλέφτικα	» 187
Σκλαδῖον στοὺς Ἀρβανίτες	» 190
Σουλιώτικα	» 192
Τῆς Πάργας	» 196
Τῶν κλεφτῶν καὶ τοῦ Ἀλῆ Γιασᾶ	» 199

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟΝ

Λογοτεχνία τοῦ ἐλευθέρου ἔθνους.

I. ΠΕΖΟΣ ΛΟΓΟΣ

A' ΜΕΛΕΤΑΙ, ΠΡΑΓΜΑΤΙΑΙ, ΛΟΓΟΙ Λόγος ἐπικήδειος εἰς Ἀνδρ. Ζαΐμην (Σπ. Τρικούπη)	σελ. 202
ΚΘ' Μαίου (Σπ. Λάμπτρου)	» 204
ΑΙ ἀρδεύσεις καὶ ἀποηράνσεις εἰς τὴν ἀρχαίαν Ἑλλάδα (Ε. Γανώση)	» 209
Μακεδόνες πρωτομάρτυρες (Σπ. Λάμπτρου)	» 211

'Οργάνωσις τοῦ νέου ἐλληνισμοῦ - Διανοητικὸς βίος (Κων. Παπαρηγοπούλου)	» 216
Γεώργιος Γεμιστός - Πλήθων (Κ. Γεωργούλη)	» 219
Ἡ ἔθνικὴ καὶ ιστορικὴ συνείδησις (1940) (Σ. Κουγέα)	» 224
B' ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΜΟΙ 'Ο ύψηλόφωνος ('Α. Λασκαράτου)	» 233
Ἡ γυναικούλα (Α. Λασκαράτου)	» 235

ΑΠΑΡΑΙΤΗΤΑ ΓΡΑΜΜΑΤΟΛΟΓΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ

Ἀρχές τῆς νεοελλ. λογοτεχνίας	σελ. 3
Στοιχεῖα Βιζ. Φιλολογίας	» 4
Κρητικὴ σχολὴ	» 25
Ἐπτανησιακὴ σχολὴ	» 140
Γιά τὸ μέτρο «οξτάδα»	» 148
Δημοτικὴ ποίηση	» 159
Μελέτη - πραγματεία - λόγοι	» 202
Περιγραφὴ	» 229
Διήγηση	» 229
Διήγημα	» 229
Ταξιδιωτικὴ ἐντύπωση	» 229
Βιογραφία	» 230
Ἡθογραφία - Ψυχογραφία	» 230
Χαρακτηρισμός	» 232
Ο τρύγος ('Αθ. Χριστοπούλου)	» 134

0020638054

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΒΟΥΛΗΣ

ΒΙΒΛΙΟΔΕΤΕΙΟ
Ζήλιος Πλέοντας
Εκτυπωτών 21. Αθήνα
Τηλ. 3545653

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

